

С Р П С К А А К А Д Е М И Ј А Н А У К А

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА ССХЛІ

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ

КЊИГА 3

Уредник

Академик ГЕОРГИЈЕ ОСТРОГОРСКИ
Управник Византолошког института САН

ВИЗАНТИСКИ ИЗВОРИ
ЗА ИСТОРИЈУ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

ТОМ I

Обрадили

ФРАЊО БАРИШИЋ, МИЛА РАЈКОВИЋ, БАРИША КРЕКИЋ, ЛИДИЈА ТОМИЋ

Примљено на I скупу Одељења друштвених наука САН
19-11-1955 године

ИЗДВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГРАД
1955

SEORSUM EDITA

Lib. CCXLI

INSTITUTOM BYZANTINUM

Lib. III

Recensente
GEORGIO OSTROQORSKY

FONTES BYZANTINI
HISTORIAM POPULORUM JUGOSLAVIAE
SPECTANTES

TOMUS I

Serbocroaticae interpretati et commentarils ornati
ab
F. BARIŠIĆ, M. RAJKOVIĆ, B. KREKIĆ, L. TOMIĆ

Approbatura imprimi in I sessione Sectionis studiorum socialium ASS 19 II 1955

BEOGRAD
< 1955

САДРЖАЈ

Предговор		V
Скраћенице		VII
Увод		XIII
I Псеудо-Цезарије	• Ф. Баришић	1
II Приск	• Ф. Баришић	7
III Прокопије	• Ф. Баришић	17
IV Агатија	• Ф. Баришић	73
V Малзла	• Ф. Баришић	81
VI Менандар	• Б. Крекић-Л. Томић	85
VII Евагрије	Б. Крекић	99
VIII Теофилакт Симоката	Ф. Баришић-М. Марковић	103
IX Псеудо-Маврикије	• Ф. Баришић-Б. Крекић	127
X Ускршња хроника	• Ф. Баришић	143
XI Георгије Писида	• Ф. Баришић	151
XII Теодор Синкел	• Ф. Баришић	159
XIII Анонимна беседа о опсади Цариграда (Oratio historica)	Ф. Баришић	169
XIV Miracula s. Demetrii I.	Ф. Баришић	173
XV Miracula s. Demetrii II.	Ф. Баришић	185
XVI Теофан	М. Рајковић	217
XVII Патријарх Ниђифор	М. Рајковић-Л. Томић	239
XVIII Печат Словена у Витинији	М. Рајковић-Л. Томић	245
XIX Георгије Монах (Хамартол)	М. Рајковић-Л. Томић	247
XX Анонимни писац из IX в. (Scriptor incertus de Leone Aggenio)	М. Рајковић-Л. Томић	249
XXI Житије Григорија Декаполите (Игњатије Бакон)	М. Рајковић	253
XXII Тактика Лава VI.	Б. Крекић	257
XXIII Павле Монеувасиски	Б. Крекић	263
XXIV Јован Каменијат	М. Рајковић	265
XXV Јосиф Генесије	М. Рајковић	273
XXVI Теофанов Настављач	М. Рајковић-Л. Томић	277
XXVII Спис о Цариграду и његовим споменицима (Patria Constantinopolis)	М. Рајковић	281
XXVIII Монеувасиска хроника	Б. Крекић	283
XXIX Аретина схолија	Б. Крекић	293
XXX Стрлбонов Епитоматор	Б. Крекић	295
XXXI Житије Климента Охридског	М. Рајковић	297
Општи регистар		303
Регистар грчких имена и појмова		319
Регистар латинских имена и појмова		327

ПРЕДГОВОР

Испитивање и систематско обрађивање византиских извора за историју наших народа чини основни задатак Византолошког института САН, а према томе и главни предмет колективног рада његових сарадника. Већ више година сарадници овог Института настоје да прикупе и, по одређеном систему, научно обраде све извештаје византиских извора о нашим народима, како би се дала потпуна и научно документована слика свега онога што се из византиских извора може сазнати о нашој прошлости.

Прва свеска *Византиских извора за историју народа Југославије*, коју данас објављујемо, први је резултат тог колективног рада. Она обухвата грађу за најстарији период историје Јужних Словена, од првих вести византиских писаца о Словенима из V века до времена формирања појединих наших народа и њихових првих држава. Хронолошким редом обрађене су, у посебним одељцима, вести различите садржине и вредности које за тај период даје о Словенима тридесетак различитих византиских писаца.

Њихови подаци о Словенима доносе се у што вернијем преводу. Нисмо сматрали за потребно да доносимо и саме грчке текстове дотичних фрагмената, јер њихово прештампавање из постојећих, махом застарелих издања не би имало научне вредности, а изазвало би велике техничке тешкоће и знатно поскупљивање и успоравање штампања. У грчком оригиналу наведени су пак, у склопу превода, називи које поједини византиски писци употребљавају за Словене, словенска лична имена, важнији географски називи, значајнији термини као и нејасна и сумњива места. Испред као и иза сваке вести о Словенима препричава се укратко оно што је, према писцу, претходило описаном догађају, односно што је дошло као његова последица, како би се видела веза у којој писац доноси свој податак о Словенима.

Сваки одељак почиње краћим уводом који даје главне биографске податке о обрађеном писцу и карактеристику његовог дела, с нарочитим освртом на значај и веродостојност његових извештаја о Словенима. Овде се наводе и коришћена издања « грчког текста, досадашњи преводи и стручна литература. У навођењу литературе није се ишло за потпуношћу него за тим да се

укаже на најважније радове а, пре свега, на истраживања која се специјално односе на вести дотичног писца о Словенима.

Највећи део рада чини коментар којим су изворни подаци попраћени. Коментар омогућава повезивање сличних података у списима различитих писаца и настоји да објасни све важније елементе појединих података. Ова објашњења, краћа или опсежнија, према важности самих вести, приказују резултате до којих је наука данас у појединим питањима дошла, а често доносе и нове резултате. Таквим коментарисањем, као и тежњом за потпуношћу при сакупљању грађе, овај рад се највише разликује од претходних сличних дела, о којима је реч у Уводу Др. Фрање Баришића.

Испитивања потребна за израду таквог коментара главни су узрок томе што је припремање овог тома доста дуго трајало. То утолико пре што је за сараднике Института тај посао у почетку био сасвим НОВ и што су се они тек на овом свом колективном раду у Институту научно формирали. Знања и искуства која су при томе стечена омогућиће, надамо се, брже објављивање другог тома наше збирке, чијој се изради већ приступило а која ће отпочети познатим вестима Константина Порфирогенита о Хрватима и Србима.

Г. Осирогорски

С К Р А Ћ Е Н И Ц Е
чешће цитираних дела и часописа

AA SS	• Acta Sanctorum (Anvers, Bruxelles 1643 sq.).
Anal. Boli.	• Analecta Bollandiana (Bruxelles)
<i>Баришић</i> , Чуда	• Ф. Баришић, Чуда Димитрија Солунског као историски извори, Београд 1953.
<i>Bon</i> , Pelopennese	• A. Bon, Le Peloponnese byzantin jusqu'en 1204, Paris 1951.
<i>Brehier</i> , Institutions	• L. Brehier, Les institutions de l'Empire byzantin, Le Monde Byzantin 11 (L'evolution de l'humanité 32 bis), Paris 1948.
<i>ferooks</i> , The Successors	• E. W. Brooks, The Successors of Heraclius to 717, The Cambridge Medieval History II, ch. XIII, 391-417, Cambridge 1913.
<i>Bary</i> , Later Rom. Empire ¹	• J. B. Bury, A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (395-800), I-II, London 1889.
<i>Bury</i> , Eastern Rom. Empire	• J. B. Bury, A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basile I (802-867), London 1912.
<i>Bury</i> , Later Rom. Empire ²	• J. B. Bury, A History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian (395-565), I-II, London 1923.
BYZ. Neugr. Jahrb..	• Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher (Athenes).
BZ	• Byzantinische Zeitschrift.
CB	• Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonnae 1828 sq.
<i>Charanls</i> , Chronicle	• P. Charanis, The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece, Dumbarton Oaks Papers 5 (1950), 139-166.
<i>Charanis</i> , Ethnic composition	• P. Charanis, On the ethnic composition of Byzantine Asia Minor, <i>Ελληνικά, παράρτημα</i> 4 (1953), 140-147.
<i>Charanis</i> , Nicephorus I.	• P. Charanis, Nicephorus I, the Savior of Oreece from the Slavs (810 a. d.), Byzantina-Metabyzantina I (1946) 75-92.
<i>Charanis</i> , Slavic Element	• P. Charanis, The Slavic Element in Byzantine Asia Minor in the thirteenth Century, Byzantion 18 (1946-48) 69-83.
<i>Charanis</i> , Slavic Settlement	• P. Charanis, On the Slavic Settlement in the Peloponnesus, BZ 46 (1953) 91-103.
CIL	• Corpus inscriptionum latinarum.
<i>Dlehl</i> , Justinien	• Ch. Diehl, Justinien et la civilisation byzantine au VIe siecle, Paris 1901.
<i>Dieterich</i> , Quellen	• K. Dieterich, Byzantinische Quellen zur Länder- und Völkerkunde I-II, Leipzig 1912.

- Dimitrakos* . . . Δ. Δημητράκο-ο, Μέγα λεξικόν Γης ελληνικής γλώσσης, Α*ήνα 1949—1950.
- Dölger, Ein Fall* F. Dölger, Ein Fall slavischer Einsiedlung im Hinterland von Thessalonike im 10. Jahrhundert, München 1952 (Sitzungsber. d. Bayer. Akad. d. Wissensch. Jahrgang 1952, Heft 1).
- Dölger, Regesten* F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, I (565—1025), II (1025—1204), München 1924-1925.
- Dölger, Schatzk.* F. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948.
- Dölger-Schneider, Byzanz* F. Dölger-A. M. Schneider, Byzanz, Bern 1952.
- Дринџ, Сочиненија* . . . Сочиненин М, С. Дринова I, Софија 1909.
- Дринов, Заселение* . . . М. С. Дринов, Заселение балканског полуострова славинами, Чтенин в Импер. Общ. Инст. и Древн. Росс. при Москов. Универс. 1872. Прештампано у Сочиненин М. С. Дринова I, Софија 1909, 139—316.
- Du Gange* Du Gange, Glossarium ad scripiores mediae et infimae graecitatis, Lugduni 1688. Reimpression du College de France, Paris 1943.
- Dvornik, Slaves* F. Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siecle, Paris 1926.
- Dvornik, La vie* F. Dvornik, La vie de Saint Gregoire le Decapote et les Slaves Macedoniens au IXe siecle, Paris 1926.
- ΕΕΒΣ Ἐπιτηρίς ἘΓαιρείας Βυζαντινων Σπουδων.
- Evans, Researches* A. J. Evans, Antiquarian Researches in Illyricum Westminster, I—II (1883), III—IV (1885).
- Филареш, Великомуч. Димитрије* Филарет (епископ черниговски), Свети великомученик Димитрије и солунски Словени, ГСУД I (1865) 298—357. Превод са руског од Панте Срећковића.
- Гарашанин, Налазишта* М. и Д. Гарашанин, Археолошка налазишта у Србији, Београд 1951.
- Гарашанин-Ковачевић, Преглед* М. Гарашанин — Ј. Ковачевић, Преглед материјалне културе Јужних Словена, Београд 1950.
- Geizer, Genesis* Н. Geizer, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung, Leipzig 1899 (Abhandlungen d. phil.-hist. Klasse d. Königl. Sächsischen Gesellschaft d. Wissenschaften 18).
- Глас САН Глас Српске академије наука.
- ГНЧ Годишњица Николе Чупића 1—46 (1877—1937), Београд.
- Горски-НевосШруев, Описаније* А. ГорскиИ-К. Невоструев, Описаниеславнских рукописеИ Московској Синодалноо библиотеки II 2 (1859), Москва.
- Grafenauer, Nekaj vprašanj* В. Grafenauer, Nekaj vprašan] iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, Zgodovinski časopis 4 (1950) 23-126.
- ГСНД Гласник Скопског научног друштва.
- ГСУД Гласник Српског ученог друштва 1—75 (1847—1892), Београд.
- Gyony, Streudenkmäler* М. Gyony, Die Streudenkmäler der ungarischen Sprache in griechischen Texten, Budapest 1943.

- ГЗМ Гласник Земаљског музеја у Сарајеву.
- Харкави, Сказанија* Абр Л. Гаркави, Сказанин мусулманских писателео о Славнах и Русских, С. Петербург 1870.
- Hauptmann, Les rapports* L. Hauptmann, Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avares pendant la seconde moitie du Vie siecle, Byzantion 4 (1927—28) 137-170.
- Hierocles* Le Synekdemus d'Hierokles, ed. E. Honigmann, Bruxelles 1939 (Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae).
- ИЧ Историски часопис Ист. института САН.
- It. Ant. Itinerarium Antonini, ed. Miller, Itineraria Romana LIV—LXVII.
- It. Hierosol. Itinerarium Hierosolymitanum (Burdigalense), - ed Miller, Itineraria Romana LXVIII—LXX.
- Janin, Constantinople* R. Janin, Constantinople byzantine, Paris 1950 (Institut Francais d'Etudes byzantines).
- Jirecek, Romanen I—II* C. Jirecek, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I—II, Wien 1901—1904 (Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Band 48—49).
- Јиречек-Радонић* К. Јиречек-Ј. Радонић, Историја Срба I—IV> Београд 1922—1923.
- Jorga, Medaillons* N. Jorga, Medaillons d'histoire litteraire byzantine, Byzantion 2 (1925) 237—298.
- Kanitz, Rom. Studien* F. Kanitz, Römische Studien in Serbien, Wien 1892 (Denkschriften der K. Akademie d. Wissenschaften philolog. —hist. Cl. XLI).
- Kyrlakdis, Σλάβοι* ΣΓ. П. Κυριακίδου, ΣМ Σλάβοι εν Πελοποννήοφ, ΒνΕ, ανπναί Μελέτα; VI, θεσσαλονίκη 1947.
- ÄOs, Gradivo I F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku i (501-80U), Ljubljana 1902.
- Krek, Einleitung* G. Krek, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, Graz 1887.
- Krumbacher* K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur², München 1897.
- Кулаковски, Историја II—III* К. Кулаковски, Историин ВизантииП (518—602), III (602-717), Киев 1912, 1915.
- Lemerle, La composition* P. Lemerle, La composition et la Chronologie des deux premiers livres des Miracula S. Demetrii, BZ 46 (1953) 349-361.
- Lemerle, Invasions* P. Lemerle, Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'epoque romaine jusqu'au VIIIe siecle, Revue Historique 211 (1954) 265—308.
- Lemerle, Philippes* P. Lemerle, Philippes et la Macédoine Orientale a l'epoque chretienne et byzantine (Bibl. des Ecoles franfaises d'Athenes et de Rome 158), Paris 1945.
- ЛМС Летопис Матице српске.
- Lombard, Constantin V.* A. Lombard, Constantin V, Empereur des Romains, Paris 1902.
- Mansl.* J. D. Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, Florence et Venise 1759 sq.
- МареШлућ, Славени* Т. Маретић, Славени у давнини, Загреб 1889.

<i>Maricq</i> , Notes	A. Maricq, Notes sur les Slaves dans le Peloponnes et en Bythinie et sur l'emploi de „Slave" comme appellatif, Byzantion 22 (1952) 357—372.	<i>Панченко</i> , Памјатник	В. Панченко, Памјатник Славни в Вифинии VII века, Изв. Русск. Арх. Инст. в Конст. 8 (1902) 1-48.
<i>Marquart</i>	J. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, Leipzig 1903.	<i>Rapadopoulos-Kerameus</i> , Analecta	Rapadopoulos-Kerameus, Ανάλекτα Γεροβολουπιτικής σταχαολογίας I—IV, Petrupolis 1891—1897.
<i>Massudl</i>	Massudis Bericht über die Slaven (текст и превод у <i>Marquart</i> , p. 95—103).	<i>Rapadopoulos-Kerameus</i> , 1B	Rapadopoulos-Kerameus, Γεροαολουπιτική Βιβλιοθήκη I—IV, Petrupolis 1895—1899.
<i>Мажуранић</i> , Приноси	В. Мажуранић, Приноси за хрватски правно-позјестни рјечник, Загреб 1908—1922.	<i>Pape</i> , Eigennamen	W. Pape's, Wörterbuch der griechischen Eigennamen (neu bearbeitet v. G. E. Benseler), Braunschweig 1911.
MGH, SS	Monumenta Germaniae/ Historica, Scriptorum.	<i>Patsch</i> , Donauraum	C. Patsch, Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan, Wien—Leipzig 1937.
<i>Милев</i> , Куврат и Кувер	Н. Милев, Кубрат от историлта и Кубер в „Чудесата на Св. Димитрин Солунски“, Периодическое Списание на Българското Книжевно Дружество 22 (1910) 557—586.	<i>Peisker</i> , Beziehungen'	J. Peisker, Beziehungen der Slaven zu Turkotaren und übermanen, Berlin—Leipzig 1905.
<i>Miller</i> , Itineraria	Konrad Miller, Itineraria Romana, Stuttgart 1916.	<i>Pernice</i> , Eraclio	A. Pernice, L'imperatore Eraclio, Saggio di storia bizantina, Firenze 1905.
<i>Moravcsik</i> I	Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica I (Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker), Budapest 1942.	PQ	J. P. Migne, Patrologiae cursus completus, Series Graeca, Paris 1857 sq.
<i>Moravcsik</i> II	Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica II (Sprachreste der Türkvolker in den byzantinischen Quellen), Budapest 1943.	PL	J. P. Migne, Patrologiae cursus completus, Series Latina, Paris 1844 sq.
<i>Muralt</i> , Chronographie	E. Muralt, Essai de Chronographie byzantine de 395 a 1057, St. Petersburg 1855.	<i>Rački</i> , Documenta I	F. Rački, Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia, Zagreb 1877.
ND	Notitia dignitatum, ed. O. Seeck, Berolini 1876 (Notitia dignitatum in partibus Orientis, pp. 1—102).	<i>Rački</i> , Scriptorum	F. Rački, „Scriptores rerum Chroaticarum" pred XII stoljećem, Rad J. A. 51 (1880) 140—207.
NE	Ст. Станојевић, Народна енциклопедија Српско-хрватско-словеначка I—IV, Београд 1925—1929.	<i>Rav</i>	Ravennatis Anonymi Cosmographia, ed. M. Pinder et G. Parthey, Berolini 1860.
NE	Νέος Ἑλληνομνήμων.	RE	Pauly-Wissowa-Kroll, Real-Encyclopädie der Altertumswissenschaft, Stuttgart 1894 sq.
<i>Niederle</i> , Manuel	L. Niederle, Manuel de l'antiquite slave, Paris, I (1923), II (1926).	RIEB	Revue internationale d'Etudes balkaniques (Beigrade).
<i>Niederle</i> , SS	L. Niederle, Slovanske starožitnosti, I 1 (Puvod a počátky naroda slovanskeho), II 1 (Puvod a počátky Slovanu jižnich), Prag 1902, 1906.	<i>Runciman</i> , Bulgarian Empire	St. Runciman. A History of the First Bulgarian Empire, London 1930.
<i>Niederle</i> , Živ. st. Slov.	L. Niederle, Život starych Slovanu, Zaklady kulturnich starožitnosti slovanskych I 1, II 1, III 1, III 2, Prag 1911, 1916, 1921, 1925.	Сборник документов	Сборник документов по социалвно-економическој историји Византии, (Ист. инст. Акад. наук СССР), Москва 1951.
<i>Николајевић</i> , Критичка покушења	К. Николајевић, Критичка покушења у периоду од првих пет (седам) векова српске историје, Летопис Матице српске 103—112 (1861—1869).	<i>Setton</i> , Bulgare	К. М. Setton, The Bulgars in the Balkans and the Occupation of Corinth in the seventh Century, Speculum 25 (1950) 502—543.
<i>Nilles</i> , Kalendarium I—II	Nicolaus Nilles, Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis I (1896), II (1897), Oeniponte.	СЕЗ	Српски етнографски зборник (Београд).
<i>Нодило</i> , I—III	Н. Нодило, Хисторија средшега вијека I—III, Загреб 1898, 1900, 1905.	СКГ	Српски књижевни гласник (Београд).
<i>Ostrogorsky</i> , Chronologie	G. Ostrogorsky, Die Chronologie des Theophanes im 7 u. 8 Jahr., Byz.—Neuer. Jahrb. 7 (1930) 1—56.	<i>СШанојевић</i> , Јужни Славени	С. Станојевић, О јужним Славенима у VI, VII и VIII веку, Глас САН 80 (1909).
<i>Ostrogorsky</i>	G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates, München (1952).	<i>Суанојевић</i> I—11	С. Станојевић, Византија и Срби I—II, Нови Сад 1903, 1906 (Књиге Матице српске бр. 7—8, 14—15).
<i>ОсШрогорски</i> , Хелада и Пелопонез	Г. Острогорски, Постанак тема Хелада и Пелопонез, Зборник радова Византолошког института САН I (1952) 64—77.	<i>Суанојевић-Ђоровић</i>	Ст. Станојевић и В. Ђоровић, Одабрани извори за српску историју, Београд 1921.
		<i>Stein</i> , Studien	E. Stein, Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornehmlich unter den Kaisern Justinus II und Tiberius Constantinus, Stuttgart 1919.
		<i>Stein</i> I	E. Stein, Geschichte des spätrömischen Reiches, I Band. Vom römischen zum byzantinischen Staate (284—476), Wien 1928.

- Stein* II E. Stein, Histoire du Bas-Empire, t. II. De la disparition d'Empire d'Occident à la mort de Justinien (476—565), Paris-Bruxelles-Amsterdam 1949.
- Шишић* I Ф. Шишић, Повијест Хрвата у вријеме народних владара I, Загреб 1925.
- Шкорпил*, Материали К. Шкорпил, Материали КБМБ ВБпроса „за сјдбата на Праблгарит^ и на Севериг^” и КТМБ ВБпроса за „происхода на днешните Блгари”, *Byzantinoslavica* 5 (1933-4) 180-182.
- Tab.* Tabula Peutingeriana, ed. K. Miller, Itineraria Romana, Stuttgart 1916. (Фотокопију овог издања објавио И. Синдик, Старе карте југословенских земаља, Београд 1931).
- Tafel*, De Thessalonica Th. Tafel, De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica, Berolini 1839.
- Tafali*, Thessalonique O. Tafali, Thessalonique des origines au XIVe siecle, Paris 1919.
- Tougaard* A. Tougaard, De l'histoire profane dans les Actes grecs des bollandistes, Paris 1874.
- Туницки*, Св. Климент Н. Л. ТуницкиИ, Св. Климент, епископ словенскио, Сергиев Посад 1913.
- Успенски*, I—II Ф. И. Успенскио, Историн ВизантиИскои империи I—II, Петербург 1913, Ленинград 1927.
- Васиљев*, Виз. и Араби I А. А. Василвев, Византин и Арабм, Политические отношении Византии и Арабов за Iфемн АмориВскоо династии (820—867), Петербург 1900.
- Васиљев*, Виз. и Араби II А. А. Василвев, Византил и Арабн, Политические отношении Византии и Арабов за времн македонскои династии (867—959), Петербург 1902.
- Васиљев*, Славјане А. А. ВасилБев, Славлне в Греции, Виз. Врем. V (1898) 408-438 и 626-670.
- Vasmer*, Slaven M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941.
- Vernadsky*, Russia I Q. Vernadsky, Ancient Russia, New Haven 1944.
- ВВ** ВизантиДскиЛ Временник.
- Zakythinos*, Σλάβοι εν Ελλάδι Δ. Α. Ζαχυθηνοῦ, От Σλάβοι εν Ελλάδι, Αθ-ήναι 1945.
- Zeiller*, Origines J. Zeiller, Les origines chretiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain, Paris 1918.
- Златарски*, I—II В. Н. Златарски, Историн на Блгарската дгржава през средните векове I I—2, II, Софии 1918, 1927.
- ЖМНП** Журнал Министерства Народного Просвешенин.

У ВОД

Међу свим писаним изворима о средњовековној историји наших народа, нарочито српског, несумњиво су најзначајнији византиски. Данас је то општепозната и општеусвојена истина. Међутим свест о потреби коришћења византиске историографске литературе и проучавања византиске културе, установа и државног уређења уопште при испитивању наше прошлости код нас је расла упоредо са развојем историје као науке и византологије као посебне историске дисциплине. Са прикупљањем и увођењем византиских извора у нашу историографију ишло се полагано и постепено. Не улазећи у приказивање тог занимљивог развоја, споменимо само прве и најзначајније покушаје. Гроф Ђорђе Бранковић (1645—1711), отац модерне српске историографије у својим обимним Хроникама доста опширно приказује историју средњовековне Србије, служећи се при томе не само домаћим и западн[^]-м него и византиским изворима, иако посредно, преко хрестоматије „De Byzantinarum regum scriptoribus Graecis über” (1677) од нешто старијег савременика Мартина Ханкеа. Трогиранин *Ioannes Lucius* (1604—1679), писац прве хрватске историје „De regno Croatiae et Dalmatiae libri sex” (Амстердам 1666) употребио је многе византиске писце, и то на потпуно самосталан начин¹.

Оснивањем Матице српске (1826) и Друштва српске словености (1842), односно Српског ученог друштва (1864) које претходи Српској академији наука (1886), као и оснивањем Југославенске академије знаности и умјетности (1866), створени су услови да се код нас већ половином прошлог века појаве и први научници који у својим радовима наступају са самосталним испитивањем византиских извора. Код Хрвата ту је Фрањо Рачки, а код Срба Коста Никотајевић. Њихови радови, нарочито многобројне студије Рачког, ни до данас нису застарели.

¹ *Шишић*, Приручник извора хрватске историје I (Загреб 1914) 51—60. Рад под насловом »О увођењу византиских писаца у српску историографију“ припрема академик Н. Радојичић (cf. Гласник САН I, 1949, 246—247).

Византиски извори о Словенима највише су проучавани, издавани и превођени у царској Русији и СССР-у, а у мањој мери и у осталим словенским земљама².

Прву збирку византиских извора о јужним Словенима објавио је петроградски професор / G. *Stritter* још крајем XVIII века, и < то у оквиру своје монументалне хрестоматије византиских извештаја о народима Источне Европе. Одабране текстове Стритер не доноси у оригиналу, него у латинском преводу који је преузео из Париског корпуса византиских писаца (1645—1711). Иако ови преводи нису увек поуздани, Стритерова књига, иначе данас тешко приступачна, због обиља прикупљене грађе још увек има извесну вредност³.

Најстарију хрестоматију извора о јужним Словенима у којој су, поред западних, узети у обзир и извештаји византиских писаца код нас је издао Фрањо Рачки под насловом „*Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*“, Загреб 1877. Већи део њ-ј византиске изворне грађе овде је донет у грчком тексту и латин-

² У руској преводној литератури новијег времена свакако је најзачајнији „Сборник документов по социально-экономической истории Византии“, у издању Историског института Академије наука СССР, Москва 1951. Сборник доноси у преводу око 200 изворних података од V—XV века. Одабрана грађа односи се највећим делом на економско-друштвени развој Византије уопште, обухватајући приличан број изворних извештаја о словенским упадима и колонизацији Балкана. Једна од добрих страна ове хрестоматије, поред разноврсности и обиља материјала, јесте библиографски преглед о издавању, превођењу и испитивању византиских извора у царској и савременој Русији (pp. 287-303). Иначе, начин обраде није најбољи: преводи су без објашњења, хронологија догађаја прилично је здемарена, итд.

Најновија пољска хрестоматија *M. Plezia*, *Greckie i lacinskie źródła do najstarszych dziejów Słowian I* (Prace etnologiczne 3), Poznan-Krakow 1952, обухвата византиске и латинске изворе о Словенима V—VI11 века. Оцењена је као „врло корисна књига“ (ci. BZ 46, 1953, 410), али нама, нажалост, није доступна. Напомињемо да нам је остала неприступачна и значајна збирка *Caroli Henrici Meyer*, *Fontes historiae religionis Slavicae*, Berolini 1931.

У осталим словенским земљама, колико нам је познато, посебне збирке превода византиских извора о Словенима нису објављиване у последње време. Под насловом „Сведенин за Славнгите у Византиоски писатели“ (Историски преглед I 2, 1945/46, 240—244) бугарски научник *Д. Ангелов* донео је у преводу само неколико вести од Прокопија, Псеудо-Маврикија и Симокате. Бележимо накнадно: Грбџки извори за бБлгарската историн I, Софија 1954.

³ Дело је објављено у четири тома под насловом „*Memoriae populorum olim ad Danubiara, Pontum Euxinum, paludem Maeotidem, Caucasum, raare Caspiurn et inde magis ad septemtriones incolentium e scriptoribus Historiae Byzantinae erutae et digestae a / G. Strittero*“, Petropoli 1771—1779. Вести о јужним Словенима у *Memoriae populorum II* (1774) 151—382. Приличан број извештаја о Србима одатле је издвојено и у српском преводу објавио *Исидор Николаћ*, Спомени народа српског, Будим 1843. Из Николићевог наивно-родољубивог Предговора вреди указати на место где каже да га је „разсужденије и непригхстрастно испитиван^“ довело до убеђења „да д’вла Србскии Праотаца нашиИ нигди тако в’хронто, нигди тако обширно начертана бми немогу, као у Истории ВизантискоИ...“ (p. :IV). Иначе, његови преводи превода су сувише слободни, а коментари сасвим почетнички. Исте вредности је и српски превод извесних Порфиригенитових вести из *Memoriae populorum* које је, допуњујући Николића, објавио *А. Шо-јачковић*, Летопис Матице српске 66 (1844) 52—70.

ском преводу, преузетом из Бонског корпуса, док је мањи део само у латинском преводу. Поред датирања, извршеног према *Chronographie* од *Muralt-a*, Рачки обично даје и кратак коментар који садржи углавном објашњења разних појмова и имена, а понекад улази и у историска тумачења вести. Пошто је имао пред очима хрватску прошлост, Рачки је, како сам у предговору истиче, узео у обзир само оне византиске извештаје који се односе на Далмацију и Панонију између Саве и Драве. Међутим, за период од VI—X в. он је у *Documenta* унео и изванредан број византиских вести које се односе на Словене из средњег Подунавља. Византиски извори за тај период заступљени су, изузевши Константина Порфиригенита, овако: Прокопије 4 фрагмента, Менандар 2, Симоката 5, *Miracula I 1*, *Miracula II 2*, Теофан 2, Никифор 1, Теофанов Настављач 1.

Нешто потпунију збирку византиских извештаја о јужним Словенима налазимо у првој свесци Косовог „*Gradivo za zgodovino Slovencev*“, објављеној 1902. Ова књига садржи грађу за време 500—800. У њој се налазе фрагменти ових византиских писаца: Псеудо-Цезарије 1, Прокопије 24, Агатија 3, Менандар 3, Малала 1, Теофан 7, *Miracula I 2*, Симоката 11. Као што видимо, Кос се разликује од Рачкога највише по томе што је од Прокопија, Симокате и Теофана донео знатно више вести. Сем тога, цитат византиског фрагмента Кос доноси тек после подробно и верно препричане његове садржине, а и коментарска објашњења код њега су знатно обимнија. Док је Рачки могао употребити само Бонски корпус, Кос је имао на расположењу и нека новија, критичнија издања. У погледу хронологије појединих вести Кос није много одмакао од свог претходника. Добија се утисак да му уопште није било стало до прецизнијег датирања. Опште узевши, *Gradivo I* према *Documenta I* претставља савременији и приступачнији приручник, утолико кориснији што садржи више и боље обрађене изворне византиске грађе.

Станоје Станојевић и Влада Ђоровић имали су у плану да издају једну хрестоматију у више свезака под насловом „Одабрани извори за српску историју“. Прву свеску из те замишљене серије они су објавили још 1921, али доцније нису стигли да тај посао продуже. Ова свеска обухвата период VI—X века. Од византиских извора у њу су ушли: Прокопије 4, Менандар 2, Симоката 4, Псеудо-Маврикије 1, Никифор 3, Теодор Синкел 1, Ускршња хроника 1, *Miracula I 1*, *Miracula II 2*, Теофан 3 фрагмента. У погледу избора византиских писаца Станојевић-Ђоровић су незнатно отступили од онога што су пре њих урадили Рачки и Кос. Па ипак, мора се нагласити да њихова грађа у извесној мери допуњује ону из *Gradivo I* и *Documenta I*. Позитивна је новина и то што се одабрани текстови не доносе само у оригиналу него и у српском преводу. У свему осталом „Одабрани извори“ далеко заостају за хрестоматијама Рачког и Коса, јер садрже голу грађу

без икакве обраде. Приручник је састављен набрзину и стога у српским преводима византиских текстова има много грешака, како је показао пок. Д. Анастасијевић⁴.

Узето у целини, гореприказане три хрестоматије, иако се садржајно допуњују, умногоме су непотпуне, будући да у византиској историографији има још доста карактеристичних и значајних извештаја које ћемо у њима узалуд тражити. Сем тога, обрада изворне грађе у овим књигама махом је мршава, а понекад није ни довољно поуздана. Другим речима, код нас још није израђен приручник који би пружио преглед свега што је у византиском свету о Словенима записано. На потребу за публикацијом управо те врсте већ давно је указано. Карел Кадлец, истакнути испитивач словенског права, на Другом међународном конгресу византолога, у Београду 1927, одржао је реферат „Sur la necessite de publier un recueil des extraits des annalistes et historiens byzantins relatifs aux Slaves“. Предлог прашког професора остао је на папиру, јер ни код нас ни у другој словенској земљи није било услова да се приведе у дело^{4a}.

„Римско државно уређење, грчка култура и хришћанска вера сачињавају подлогу развитка Византије“ (*Ostrogorsky, Geschichte*², 22). Овом кратком и већ општеусвојеном дефиницијом изражено је оно што сачињава византиски *specificum*, оно по чему се држава на Босфору распознаје и одваја од осталих средњовековних држава. Хиљадугодишњи развој Византије одвија се, дакле, на неразлучивој повезаности и међусобном прожимању три основне компоненте. Цариград као метропола својим системом политичке управе и војне организације наставља Рим, а својим християнизираним хеленизмом продужује стару Атину. Наследивши изузетно разноврсну и богату ризницу творевина старохеленског духа, хришћанска Византија је неке елементе одбацила и уништила, а друге чувала и на свој начин даље развијала. У ове јпоследње несумњиво улази и историографија. Старохеленски јсмисао за спасавање људских догађаја од заборавља путем писменог бележења у Византији се одржава непрекидно, иако не увек у истој мери ни истим облицима. Чињеница да ми данас за период од краја VII до почетка IX века не поседујемо ниједан савремени историографски докуменат објашњава се тиме што су такви написи тада, када се споља водила огорчена борба са исламом а унутра још огорченије препирке око иконоклазма, свакако били малобројнији и стицајем прилика нису се очували.

Писани споменици који служе као извори за проучавање политичког, економско-друштвеног и културног развоја Византије

⁴ Д. Анастасијевић, Две старе оцене, Београд 1930. Анастасијевићева оцена грчких превода сасвим је тачна и, штавише, није ни довољно исцрпна.

^{4a} Према нацрту „Одбора за издавање византиских извора“, који је 1933 образован у Београду, требало је да се приступи издавању свих византиских писаних докумената. Међутим услови нису дозвољавали да се тај широко замишљени план оствари. Врло значајна публикација А. Соловјев - В. Мошин, *Грчке —j-~ новеље српских владара Београд 1936* претставља једини резултат те иницијативе.

необично су многобројни и разноврени. Ту су монографије у којима писци-савременици обично говоре о свом времену (*ιστορία, ιστορικόν*), хронике у којима се на популаран и широким слојевима приступачан начин дају историје од Адама до пишчева доба (*χρονογραφία, χρονικόν, σύνοψις ιστορικῆς* итд), црквене историје (*εκκλησιαστικῆς ιστορία*), песме историске садржине, свеговне и црквене беседе (*λόγοι, ὁμιλίαι*), теолошке расправе, законски споменици, војни приручници (*στρατηγικά, τακτικά*), непрегледно мноштво хагиографских написа (*βίος, ἐγκώμιον, μνηαία, συναξάρια* итд), натписи са разних споменика, акта с? црквених синода, повеље (*χρυσόβουλλος λόγος, πρόσταγμα, χρυσόβουλλον σιγίλλιον* итд)⁵. У овом обиљу изворне грађе несумњиво су најважнији историографски споменици у ужем смислу, тј. монографије и хронике. По богатству историографске литературе и квалитету њене садржине Византија стоји високо изнад свих осталих средњовековних држава⁶. Овде, можда изразитије него и у једној области културе, манифестује се чињеница да Византинци нису били само организатори и поданици најхришћанскије средњовековне државе него и наследници, а често и врло верни ученици, старих Грка и Римљана. Док хроника, од Малале до Ефрема, остаје примитивно хришћанска, дотле *ιστορία*, од Приска до Халкокондила, не напушта хеленску традицију.

Појављујући се у различитим временима и ужим срединама, служећи различитим циљевима, потичући од људи различитих моралних и интелектуалних особина, споменици византиске историографије сасвим су неуједначени, и то не само својом изворно-документарном вредношћу, него и у сваком другом погледу. Док су, примера ради, извештаји једног Прокопија, Менандра, Псеудо-Маврикија, Никифора и Каменијата — да останемо код имена која се налазе у овој књизи — скоро увек садржајни, трезвени и поуздани, дотле су историски подаци код Псеудо-Цезарија, Агатије, Теодора Синкела, писца прве књиге Чуда Димитрија Солунског, писца Декаполитиног Житија затрпани легендом, реториком и сликама маште. Док Приск, Прокопије и Агатија пишу скоро класичним стилем, дотле су реченице анонимног састављача друге збирке Чуда Димитрија Солунског или Генесија склопљене невешто и примитивно. Над догађајима свога времена Прокопије интензивно и пагански ослобођено развија свога времена Прокопије интензивно и пагански ослобођено развија свога времена Прокопије интензивно и драматику сагледа и осећа, а Малала, Теофан и други хроничари у историским збивањима виде само низање изолованих догађаја које бележе увек истим, штурим и укалупљеним фразама. Квалитетна неуједначеност византиских извора има за последицу да смо о неким епохама државе на Босфору обавештени подробно и свестрано, а о другим мршава и фрагментарно, иако скоро за свако доба располажемо савременим записима.

Кудикамо највећи део написа истрриографског карактера, као и остале врсте књижевног стваралаштва, настао је у самом

⁵ Опширније *Moravcsik, Byzantinoturcica I 70—84.*

⁶ *Krumbacher, 219, 227.*

Цариграду. Грађанима метрополе, изузевши најужи круг државних функционера, прилике у перифериским областима Царства биле су слабо или нимало познате. Та чињеница одражава се и на историографији која о удаљенијим провинцијама исцрпније и конкретније обавештава по правилу само онда када су оне поприте важних догађаја, па ни то не увек. У том погледу нарочито је карактеристичан случај са балканским областима Царства. Писани извештаји о византском Балкану V—X века, иако је у то време претстављао позорницу бурних и значајних збивања, много су оскуднији но што би се очекивало. Сматрамо да главни разлог томе треба тражити/и у слабој обавештености оних који су, у овом или оном виду, записивали догађаје свога времена.

Византиски писани споменици уопште, а историографски посебно, садрже обиље обавештења о разним „варварима“ с којима је Царство током своје хиљадугодишње историје долазило у додир: германска, турска и словенска племена, Персијанци, Арабљани и др. Свака од ових етничких група наступала је као непријатељ, са сваком је Византија морала да води тешке а понекад и врло огорчене борбе, свака је била несразмерно више непријатељ него пријатељ. Па ипак, пада у очи да количина и квалитет византиске изворне грађе о појединим етничким групама или племенима не стоји увек у сразмери са историском улогом, степеном опасности, и уопште, значајем тих група у односу на Византиско царство. Чести упади словенских племена и њихова колонизација на Балкану за Византију су претстављали неупоредиво пресуднију и важнију чињеницу него, рецимо, пролазни напади читавог низа турских племена. Па ипак, обим онога што је у Цариграду записано о Словенима V—X века једва ако премаша изворне вести о свега неколико турских племена⁷. Византиски извештаји о историји наших народа доцнијег времена, просечно узевши, знатно су богатији, али и у овом периоду често се спотичемо о њихове празнине и непотпуности. Ова околност само повећава вредност оних византиских извора који су се очували.

Сви византиски изворни документи, обухваћени у овој свесци Зборника, обрађени су према схеми коју је академик Георгије Острогорски оцртао у Предговору. Тај метод обраде Институт је усвојио на основу брижљиво извршеног претходног планирања, узимајући при томе у обзир и досадашња искуства око издавања и превођења византиских извора. Да би читалац добио јаснију претставу о садржини ове књиге, даћемо ближа обавештења о начину којим је изворни материјал у њој обрађен.

Општи распоред византиских писаца, односно изворних докумената, извршен је према хронолошком реду. Од тога се отступало само у случају када два или више извора у погледу своје

садржине или места настанка сачињавају нераздвојну целину, иако иначе потичу из различитих временских раздобља: напр., прва и друга збирка Чуда Димитрија Солунског, Теодор Синкел и *Oratio historica*, итд.

Вести о Словенима, у оквиру обраде сваког изворног документа, распоређене су хронолошки и под редним бројевима. Ради боље прегледности на чело се обично ставља неки одговарајући наслов. Ексцерпираније појединих извештаја вршено је према овом принципу: места која се непосредно тичу Словена дају се у преводу, а остали делови само се препричавају. Од овога се свесно отступало само онда када се, читајући извор у целини, наилазило на податке који су очигледно значајни за историју наших појединих места или покрајина. Такви извештаји превођени су, иако не говоре изричито о Словенима. Препричавањем непреведених делова извештаја, иако у сажетој форми, омогућује се читаоцу да добије целовиту претставу не само о природи и значају самог извештаја, него и о ширем склопу историских збивања с којима је повезан.

Настојало се да преводи буду што дословнији и оригиналу ближи. Мора се напоменути да византиски историографски текстови, просечно узевши, нису лаки за превођење. Подоста их потиче од људи који нису били мајстори писменог изражавања. Сем тога, у већини случајева ми смо још увек упућени на стара и некритична издања. Преводити нејасна места значи интерпретирати их, и стога смо у доста прилика били присиљени да наш превод правдамо.

Најважнију новину нашег Зборника и његову, надамо се, највећу вредност претстављају коментарске обраде обухваћене изворне грађе. Ми смо тежили да коментари буду што исцрпнији, да у њима прикупимо све што је у вези са неким извештајем о Словенима досад писано, да спорна и нејасна питања расправимо и објаснимо, или бар прикажемо досадашњу дискусију и према појединим мишљењима заузмемо критичан став, да за сваку важнију вест и значајнији податак византиског аутора сакупимо што више паралелних места која се евентуално налазе у делима западних и оријенталних писаца и која византиски податак потврђују или допуњују. Другим речима, коментару је двострука намена: прво, да објасни све непознате или мање познате појмове и тако изворни извештај учини разумљивим, и друго, да прикаже резултате досадашњих испитивања свих значајнијих података садржаних у извештају.

Што се тиче прве групе коментарских објашњења довољно је казати да она обухватају све појмове за које се претпостављало да нестручњаку могу бити непознати.

Други део коментарских тумачења много је сложенији. Ту се обрађују многобројна питања од којих поближе истичемо само најважнија.

⁷ Да је византиска историографија неупоредиво обимнија о турским него о словенским племенима најбоље се види из *Moravcsik, Byzantinoturcica I*.

Није редак случај да неки византиски изворни податак буде погрешно интерпретиран или да послужи као аргуменат за какву неосновану хипотезу само стога што се пошло од нетачног датирања односног податка. Занемаривање хронологије, првог предудова за правилно тумачење неког записаног извештаја, изазвало је, нарочито у прошлом веку, много неспоразума и непотребног нагомилавања хипотеза у дискусијама око појединих питања из словенске старине. Знајући то, настојали смо да сваки извештај о Словенима, уколико му је хронологија спорна или неодређена, што ближе и тачније датирамо.

Ономастички подаци о Словенима код византиских писаца (општи називи за Словене, имена словенских племена, лична словенска имена) и разни остаци словенског језика очувани у писаним византиским споменицима (термини преузети из словенског, апелативи и тсл.) претстављају необично драгоцен изворни материјал, поготову кад потичу из времена које претходи појави првих словенских писаних споменика. Није без разлога већ поодавно указано на потребу да се прикупе и испитају словенске речи очуване у византиској историографији⁸. Обрађујући у коментару ове податке настојали смо да будемо што исцрпнији, узимајући у обзир не само историске и географске него и лингвистичке моменте. Па ипак, у најбољем случају то је само припрема за даљна проучавања. Да би се приступило темељитом испитивању словенског ономастичког и другог језичког материјала код византиских писаца, било би потребно да се за сваку византиску транскрипцију словенског имена или термина прикупе све постојеће рукописне варијанте, аналогно ономе што је урадио Оу. Моравсик у *Byzantinoturcica* Г I за језичке остатке турских народа.

Топономастички називи претстављају посебну врсту изворних података. То су живи историски и језички споменици, подједнако вредни као и натписи на камену, металу и керамици. „Називи места често откривају скривену историју“, с правом рече један грчки научник⁹. Словенски топономастички, као и ономастички подаци о нашој земљи код византиских писаца још нису

⁸ G. Hlinski, De la nécessité de publier et d'examiner la liste complète des mots slaves, rencontrés dans les historiens byzantins. Deuxième Congrès International des Etudes Byzantines, Beigrade 1927. Compte-rendu (Beigrade 1929), p. 185.

⁹ Στ. Λάμτρος, Ἡ ονοματολογία τῆς Ἀττικῆς, Αθήναι 1896, p. 3: τα τοιζὰ ονόματα ἀποκαλύπτουσι πολλὰς τὰς λατῶνας ἱστορίας. На територији Балкана многи народи су се смењивали, а имена места, река и планина остајала су као неми чувари далеке прошлости. Изговор сваког имена обично је пролазио кроз разне вокалске и консонантске промене. Ток тих промена често је врло интуитиван за историчара. На пример, од лат. Scampra, — pinus постало је арнаутско Škumbi, али тај прелаз одговара гласовним законима словенског а не арнаутског језика. Значи, пре Арнаута око реке Škumbi становали су неки Словени. На исти начин објашњава се и трансформација античког хидронима Aluta у дан. назив Оит (река у Румунији). Итд.

у потпуности ни прикупљени ни испитани¹⁰. У изворној грађи која је обухваћена у овој свесци скоро уопште нема чисто словенских топонима који би били очувани у византиској транскрипцији, али зато има приличан број података о местима са наше територије. Значајније извештаје ове врсте код извесних писаца (Приск, Прокопије и др.) доносимо у преводу, док смо сличне, али мање важне податке из других писаца само регистровали у облику спискова (Ускршња-хроника, Малала и др.). При коментарском обрађивању, односно објашњавању разних назива за места нисмо били у стању да се упуштамо у дубља испитивања, јер међу сарадницима нема ниједног стручњака за топономастику.

Посебна пажња у коментару обраћа се подацима византиских писаца о материјалној и духовној култури старих Словена. Подробнијих извештаја ове врсте нема много (Прокопије, Псеудо-Маврикије, *Miracula* I—II, Каменијат, Житије Климента Охридског), али су они утолико драгоценији, поготову ако имамо на уму да су резултати лингвистичких, етнолошких и археолошких испитивања у овој области, опште узевши, још увек доста мршава. При обради ових података трагало се, пре свега, за евентуано сличним вестима западних извора о северним и оријенталним (арабљанских, сиријских, јерменских игд.) о јужно-руским Словенима. На тај начин утврђује се распрострањеност као и словенски карактер извесног елемента културе. Али при доношењу одређених закључака о било којем елементу духовне и материјалне културе балканских Словена VI—VII века настојали смо да будемо што опрезнији, имајући у виду да паралелни извештаји о северним и источним Словенима не само што скоро увек потичу из доцнијих столећа, него и то да се махом односе на словенске групе које су или измешане са другим етничким елементима, или се налазе на вишем ступњу друштвеног и културног развоја. Сем тога, компаративни материјал из оријенталних писаца нисмо могли употребити како смо желели и из других разлога: оријентални извори приступачни су нам само преко превода на савремене језике, а ти су у већини случајева вршени са некритички издатих текстова и, најзад, у нашим библиотекама тешко се налазе¹¹. Коментаришући писане податке о животу старих Словена трудили смо се да не изостављамо откривене археолошке, етнолошке и лингвистичке трагове који их

¹⁰ Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, p. 9.

¹¹ У CSHM значајнијим делима о раној средњовековној историји јужних Словена (Дринов, Васиљев, Нидерле, Јиречек, Шишић и др.) вести оријенталних извора коришћене су посредним путем, најчешће преко руских хрестоматија оријенталних писаца (А. Куник-Барон Розен, А. Хволсон, А. Харкави и др.). Покушај да се вести о јужним Словенима код арабљанских, сиријских и других оријенталних извора прикупе и критички оцене још није учињен. О оријенталној историо-географији код нас се сазвим мало писало. Једини рад у овоме смислу још увек претставља *Rački*, „Scriptores rerum chroaticarum“ pred XII stoljećem, Rad JA 51 (1880) 140—207. Његова обавештења о арабљанским писцима (p. 173—178) мношоме су непотпуна и застарела.

у овој или оној мери потврђују, објашњавају или допуњују. Сувишно је напомињати да је и овде непотпуност била неизбежна.

Засебну групу санињавају примедбе које су у вези са грчким текстом: рукописне варијанте, ако су при превођењу узете у обзир, или су карактеристичне; правдање превода појединих израза и реченица, уколико се отступа од неког већ познатог превода; указивање на погрешне преводе, односно тумачења, појединих изворних података и тсл.

Најкраће речено, при коментарисању извесне изворне вести ишло се за тим да се она објасни што свестраније и исцрпније, да се досадашња тумачења не само што потпуније региструју него, по могућности, и критички размотре, или бар према њима заузме што одређенији став. Тежило се да се у коментару не само што више прикупи него, гдегод се могло, да се да и неко боље решење, изнесе прихватљивија претпоставка или укаже на правилнији пут.

Издавање и обрађивање изворне грађе на гореприказани начин очигледно претставља спор и прилично сложен посао. Ако се обавља колективно, као што је овде случај, брже се приводи крају и, опште узевши, уради се свестраније. С друге стране, неизбежно га прати извесна неуједначеност, јер давно је констатовано: *si duo faciunt idem, non est idem*. Ми смо тога потпуно свесни.

Потреба за једним потпуним и приступачним приручником византиских извора у нашој медијевалистици осећала се већ одавно и на разним странама. Покрећући овај Зборник Византолошки институт је желео да задовољи управо ту потребу. У складу с тиме изабран је онај облик обраде изворне грађе који је оцењен као најподеснији.

Ова, прва свеска Зборника претставља резултат радних напора и узајамног помагања већег броја сарадника, али у великој мери и помоћи коју су они током рада са разних страна примали. Појава ове књиге, као и сва остала делатност Византолошког института, једва се може замислити без академика Г. Острогорског као руководиоца. Њему као ретком педагогу и изузетном стручњаку веома много дугујемо. Захвалност изражавамо и члановима Научног савета Института, академицима Ј. Радонићу, Н. Радојчићу, М. Будимиру, М. Динићу и дописнику Св. Радојчићу, који су своје знање и искуство сарадницима увек спремно стављали на расположење. Не заборављамо ни другарску предусретљивост појединих чланова Историског, Етнографског, Археолошког и других Академијиних института, као ни услуге којима су нас задужили одговорни службеници Универзитетске библиотеке, многих семинарских библиотека Филозофског и Богословског факултета, Централне библиотеке САН, Патријаршиске библиотеке и других сличних установа.

Ф. Баршшт

I ПСЕУДО-ЦЕЗАРИЈЕ

Дело познато под називом *Caesarii Dialogi* односно *Quaestiones et responsiones* садржи 218 питања и одговора¹, по облику безличних као у катихизису, а по садржају веома разноликих. Највећи део отпада на догматско-апологетску и ексегетичку тематику: тумачење библиских места, побијање хришћанских јеретика из IV века (Арије, Мани, Ориген, Сабелиј, Македониј, Маратониј и Евномиј), борба са остацима паганских веровања и култова као. и разног сујеверја. Приличан број питања посвећен је и тумачењу природословних, медицинских и астрономских проблема. *Dialogi* ни су оригинално дело него компилација, како признаје <ам аутор². Као извори послужили су му списи Гргура Ниског (f 394), Кирила Јерусалимског (f 386), Псеудо-Климентa (II в. ?), Јевсевија Памфиловог (f 340), Василија Великог (I 379), а вероватно и других црквених писаца из III—IV века. Анонимни аутор је очигледно теолог који сем познавања Библије, поседује и извесно шире образовање, иако површно. Својом збирком питања и одговора (ἑρωταποκρίσεις) писац жели не само да одбрани ортодоксно хришћанство од разних јереси него и да хришћанску веру претстави као универсалну филозофију којом се могу објаснити све појаве људског живота, друштва и природе. Настојећи да људска знања усклади са Библијом, он се служи обиљем материјала који је често веома интересантан и који, посматран у целини, претставља живописан докуменат времена. Све што иде у прилог извесној тези, па био то антички мит, народна прича или обичај, неки легендарни или стварни догађај, писац третира као документарни материјал подједнаке доказне вредности. Немогуће и фантастично помешано је и изједначено са могућим и реалним.

¹ У издању *Migne*, PQ 38, 851—1190, које је релативно најбоље, *Dialogi* имају 197 питања и одговора, док је у претходним било 195. То је постигнуто на тај начин што су питања 176 и 193, која су се у ed. *Ducaet* понављала, сада штампана под засебним редним бројевима, то јест 176 и 177, односно 193 и 194. Издавач није био доследан јер је оставио под ред. бр. 143 два одвојена питања, што је учињено вероватно због тога да би се питање 45, унето под бр. 45—46, надокнадило, тако да крајњи збир износи 197 питања и одговора. Међутим, у најстаријем и најбољем рукопису Псеудо-Цезаријевих Дијалога (cod. 285 Синод. библ. у Москви) као и у најстаријем словенском преводу (cod. 129 Синод. библ. у Москви) *Dialogi* саарже 218 питања и одговора (*Горскиј-Невосируев*, Описание • слав. рукоп. II 2 [1859] 142—155).

² *Pseudo-Caesarll*, *Dialogi* 1, PQ 38, 856.

У овој шароликој грађи, поред података интересантних за културну историју Византије крајем IV и почетком V века, нарочито се истичу описи обичаја разних племена, са широког подручја које се протеже од Британије до Индије. Ти описи садржани су у одговорима на 109 и 110 питање која припадају групи анти-астролошких питања и одговора³. Описивање обичаја разних племена и указивање на њихову разноликост, и то не само код географски удаљених племена него и код племена која живе у истоме крају, писцу служи као један од најважнијих доказа да су астролошка веровања нетачна и апсурдна. Међу племенима чији се обичаји приказују налазе се и Словени. Они, према писцу, живе негде у близини Дунава. Забелешка о њима за нас је од посебног интереса јер претставља не само најстарији помен словенског имена, како је поодавно примећено⁴, него и најстарији византиски податак о животу балканских Словена. У тој вести има појединости које су бизарне до немогућности, док друге опет изгледају вероватне, а неке су и сасвим убедљиве пошто се подударују са аналогним подацима доцнијих византиских извора. Стога рвој вести о Словенима, као уосталом и читавом спису *Dialogi* као историском извору, треба приступити са много обазривости и стрпљивог проучавања да би се са успехом одвојило веродостојно од легендарног⁵. *Dialogi* су састављени почетком V века и то у неком месту малоазиске покрајине Киликије⁶.

Употребљено издање: *Caesarii, fratris Gregorii Theologi, Dialogi quattuor*, ed. Migne, PG 38 (1862) col. 851—1190.

Издања и преводи: *Caesarii Quaestiones et Responsiones CXCV*, ed. / O. Leunclavius, Basileae 1571 (in *Gregorii Nazianzi, Opera* III). Поновљено у *Gregorii Nazianzi Opera*, ed. lac. Billius, Parisiis 1583. Исто у *Frontonis Ducae, Bibliotheca veterum patrum I*, Parisiis 1624 (*Dialogi* у свесци *Auctarium I*). *Caesarii Quaestiones theologicae*, ed. *Ellas Ehingerus*, Augustae Vindelicorum 1626 (издање непотпуно и засновано на рђавом рукопису). *Frontonis Ducae, Bibliotheca*

* У ту групу улазе питања 105—112 и 117—118 из ed Migne, PQ 38.

¹ K. Müllenhoff, *Donau-Dunav-Dunaj*, Arch. f. slav. Phil, 1 (1876) 294; *Idem*, *Deutsche Altertumskunde N* (1887) 368; cf. *Krek*, Einleitung 292.

⁵ Док J. Peisker, *Beziehungen* 54, 125—126, из Псеудо-Цезаријеве вести о Словенима прима све за готово, дотле *Niederle*, *Peiskers Neue Grundlagen der slavischen Altertumskunde*, Arch. L slav. Phil. 31 (1910) 580—81, ту вест, као и читав спис, проглашава сасвим неверодостојним извором. Истину треба тражити на средини између ових крајности.

⁶ Ф. Барииш, Када и где су написани Псеудо-Цезаријеви Дијалози, Зборник радова Виз. инст. САН I (1952) 29—51. Датирање у почетак V в. заснива се на чињеници да аутор Дијалога, побијајући савремене јереси, говори само о јересима IV в., да извори којима се служио потичу такође из истог века итд. Претпоставка о Киликији као домовини аутора Дијалога намеће се стога што он означаје Дунав као реку крајњег запада, Еуфрат као реку источно а Кападокију као крај северно од свог места становања.

veterum patrum XI, Parisiis 1654. Migne, PG (в. горе). У сваком од ових издања поред грчког текста налази се и латински превод.

Грчки текст пасуса о Словенима (*Dialogi* 110) доносе: *Müllenhoff*, Arch. f. slav. Phil, 1 (1876) 294; *Krek*, Einleitung 292; *Kos*, *Gradivo I* 8; *Niederle*, *ZSS. I* 165; *Peisker*, *Beziehungen* 125. Само превод *Dieterich*, *Quellen II* 65.

Важнија литература: А. Горскии-К. НевосШруев, Описание славнских рукописей Московской Синодальной библиотеки II 2 (Москва 1859) 142—155. — K. Müllenhoff, *Donau-Dunav-Dunaj*, Archiv f. slav. Phil, 1 (18/6) 290—98. — O. Seeck, *Caesarius aus Nazianz*, RE 3 (1897) 1299—1300. — G. Mercati, *Per la storia dei manoscritti greci (=Studi e testi 68)*, Città del Vaticano 1935, 140—141. — G. Bardy, *Revue biblique* 42 (1933) 337 sq. — Ф. Барииш, Када и где су написани Псеудо-Цезаријеви Дијалози, Зборник радова Виз. инст. САН I (1952) 29—51. — Κωνστ. Μλόνης (Borns), Ποῦς ὁ συντάκτης τοῦ τετραμεροῦς διαλόγου τοῦ Ψευδο-Καίσαριου Ναζιαν-ῖ, ηροο, *ΕΕΒΣ* 23 (1953) 261—279. — Iv. Dujčev, *Le temoignage du Pseudo-Cesaire sur les Slaves*, *Slavia antiqua* 4 (1953) 193—209 [Уносимо накнадно].

1

Поч> V века

ОБИЧАЈИ ПОДУНАВСКИХ СЛОВЕНА

У одговору на питање 109 аноним доказује неоснованост веровања у звезде. Кад би професија, способност, добре или лоше особине сваког поједанца биле одређиване коншелацијом звезда у моменшу његовог рађања, онда би шребало да се и чишав народ, код кога влада извешан закон или обичај, рађа иод исном звезданом коншелацијом од које зависи Шај обичај. Али обичаји народа су веома различити. Сери (Кинези?) не краду, не чине блуд, не врше убисШва, не верују у демоне ниши ам ираве кинове. Бакиријанци или Брахмани не пију вино, хране се неживим и верују у једнога бога, док су њихови суседи Инди иијаници и разбојници; они живе жене сиаљују са мршвим мужевима; иначе, лудују за женама као вукови и веирови. Неки народи заиадно од Инда убијају и једу своје госше. Халдејци, Вавилонца и Персијанци жене се својим сесирама и мајкама. Код Гела (кавказко илеме) само жене обрађују земљу, граде куће, иду у лов, носе грубо одело без украса и доШеривања, док њахови мужеви ленсШвују и носе меке и шарене хаљине. У Бришанији влада многоженство и иолиандрија. Амазонке живе без мушкараца, у иролеће се иаре ио шумама са иролазницима и мушки иород убијају. Персијанци своје болесне и осшареле излажу исима. Многи Германи врше самоубисШво вешањем.

„Питање 110: Али, пошто седам звезда суделује при рађању сваког од нас, кажемо да се и читава земља дели на

седам крајева и да сваким крајем управља по једна звезда и да поданици живе и умиру према њиховом (звезданом) повезивању. Управо то дејство звезде неки називају законом (неког краја).

Одговор: Ако је читав свет подељен на седам крајева, како онда да у једном те истом крају налазимо много различитих закона (обичаја)? Не постоји само седам обичаја према броју звезда, ни дванаест према броју сазвезђа зодијака, нити тридесет и шест према деканима⁷, него се зна за безброј обичаја, како давно напуштених тако и данас постојећих. И како то да у једном те истом крају видимо да живе Инди људождери и Брахмани који се уздржавају од свега живог и сваког уживања (θ-οίτης)? Како то да Вавилонци, и то сви без изузетка, махнутају у огавном мешању са сродницима? Како то опет да они, који живе на другом крају земље, Склавини и Фисонци који се називају и Подунавцима⁸, да први (Склавини) радо ждере женске дојке јер су пуне млека⁹ и при томе одојчад разбијају о стене као штакор¹⁰, док се они други (Фисонци) уздржавају чак и од допуштеног и природног уживања меса? Они први (Склавини) су дивљи,

⁷ δεκτνοί, decani = θηοί ωροσκόλοι, Du Gange, s.v. У сваком од 12 сазвезђа зодијака има по 30 божанстава која присуствују рађању деце и одређују им судбину. Подељена су у три десетине са десетарима (δεκανός, decanus) на челу. Према томе, хороскопских декана има 12x3=36.

⁸ οί Σκλαυηνοί και Φισωνίται, οί και Δανούβιοι προσαγορευόμενοι. *Nederle*, Manuel I 35, нагађа да најстарији помен словенског имена не иретстављају Псеудо-Цезаријеви Σκλαυηνοί него Σουοβηνοί које као суседе Сармата наводи *Пиоломеј*, *Qeogr.* VI 4. Та претпоставка тешко се да бранити. Име Φισωνίται преводимо са „Фисонци“ због тога што је створено према имену реке Φισών, аналогно нашем Дунав-Подунавци. На исти начин аутор именује и неку врсту речних паса (даброва) који живе у Дунаву: οί εστέριοι Φισωνίται κυνολότατοι (*Dialogi* 102, PO 38, 969). Ко су „Фисонци звани Подунавци“ није јасно. Вероватно они исти које писац на другом месту (в. доле податак бр. 3) зове Ριτιανοί и који, како вели, Дунав називају Δάνοι-βης. *ЖуПанућ*, *Етнолог* 7 (1934) 88, пише да Псеудо-Цезарије у својој вести »Slovene in Fizonite imenuje Podunavce...“ што је нетачно, јер писац јасно одваја Словене од Фисонаца.

⁹ *V. Čajkanović*, Ein frühslavisches Motiv bei den Byzantinern, *RIEB* 1 (1934) 112–116, оправдано сматра да аутор Дијалога овде вероватно преноси неки Märchenmotiv који је до њега добро и који значи само одјек антропофагских обичаја из далеке прошлости. Иначе, упоређивање прича разних народа показује да је мотив γυναικοσαστοφαγία најзаступљенији управо код Словена. Разлог овоме вероватно лежи у томе што је словенски фолклор боље очуван но код других народа. Овај Псеудо-Цезаријев податак узима за озбиљно једино *J. Peisker*, *Beziehungen* 54 п. 2, и тумачи га као „перверзно“ уживање „wobei die Brüste mitunter wundgebissen waren“.

¹⁰ О полапским Словенима, Померанцима, и Љутицима *Herbord* II 18, 33 пише: si plures filias aliquas genuisset, ut ceteris facilius providerent, aliquas ex eis lugulabant. Сличан опис *Ebbo* I 3 завршава: Nos nefas maxime inter eos vigeat. Cf. *Ekkerhard*, *Chronica*, ad a. 1125. *Nederle*, Manuel II 10, претпоставља да би у ову групу података требало ставити и вест Лава Ђакона (IX, 6) о убијању руске деце пред Доростолом 972 године. О траговима убијања деце и старца код нас в. *Moja Meduћ*, Значење речи лапот, *ГСНД* 15 (1936) 349–52.

слободни и без поглавара¹¹, пошто своје вође и старешине стално убијају било на гозби било на путу, и хране се лисицама, дивљим мачкама и вепровима¹² и међусобно се довикују ко вукови кад завијају; они други (Фисонци) пак уздржавају се од сваке прождрљивости и покорно се потчињавају свакоме ко наиђе. А много се прича¹⁸ и о Лангобардима, Норима и западним Галима као о народима који не познају меркуровско-сатурновско познавање звезда...“

(*Dialogi* 110, PQ 38, 985)

О ДУНАВУ

Писац Помоћу библиских циШаши доказује да наш небески свод, који је од неке чврсте и крисШаласШе масе, дели небеске воде од земаљских мора. Да ба Шо објаснио неком конкретном сликом, насШавља:

„Погледај... једну од четири реке што теку из истог рајског извора, ону која се у нашем Светом Писму назива Фисон (των Φισωνα)¹⁴, а код Грка Истер (Ιστρον), код Римљана Данубиус (Δανούβιον), код Гота Дунабис (Δούναβιν)“.

(*Dialogi* 68, PQ 38, 936)

Кад се наине ова река зими замрзне, онда иреко леда може да иређе и до десеи? хиљада коњаника „како се чесШо и види“. С иролећа, кад се иочне снег ошаиаШи, ио леду иошече чиШава нова река Шако да лед одваја горњу речну воду од доње.

¹¹ αὐθάδεις, στογονοοί, ἀγῆμενοι. Ово је свакако најзначајнији податак о Словенима. О безвлашћу код Словена слично говоре и доцнији византиски писци: Прокопије (бр. 2 и нап. 24), Псеудо-Маврикије (нап. 2).

¹² Тешко је поверовати да су Словени доиста јели дивље мачке и лисице, бар у нормалним приликама. Па ипак, ово мство јасно показује да Словени нису били вегетаријанци, како је сасвим погрешно тумачио *Peisker*, *Beziehungen* 125–126; *Idem*, *Raširenje Slavena*, *Starohrvatska Prosvjeta*, N. S. I (1927) 225. Cf. *Nederle*, *op. cit.*, *Arch. f. slav. Phil.* 31 (1910) 580–581.

¹³ και περί των Λογγουβάρδων ... πολὺς λόγος. Овим изразом аноним ИНДИРЕКТНО обавештава да је и његова претходна вест о Словенима уствари преношење неке приче која је до њега допрла. Пошто је то тако и пошто Псеудо-Цезарију обичаји појединих племена служе као средство за побијање астрологије, тј је чудно што његови описи тих обичаја претстављају праву смесу бизарног и вероватног.

Φισών, Φισών, Φεισών etc. грчке су транскрипције за библиску реку ипрн^{оH*} ну од четири Р^и рајске, светске реке. Оне су у Средњем веку различито ЛУНЛ П^{Кав_ане, за Пишон} односно Фисон, доказивало се да је Ганг, Инд и дунав. у рЗ^Јским рекама код византиских, западних и сопских средњовековних писаца в. *Поуовић*, Четири рајске реке, *Глас САН* 171 (1936) 161–176. Литератури Која се тамо наводи треба додати члавак о истом предмету од *V. Bogrea*, *Anuarul Institutului de istorie naturala* 3, (Cluj 1924) 31–41. Из примера који се ту наводе разабире се да је Фисон у грчкој народној традицији идентификован са Игрисом, а у румунској са Еуфратом.

ОПЕТ О ДУНАВУ

Аушор цишира неколико месца из Библије (Генега II 6, 8, 10 и 11) из којих се види да се једна од чешира рајске реке зове Фисон (Φεισσών). Проишче кроз Ешиоцију и Индију, где је називају Ганг.

Код Грка ова река зове се Истер и Инд (Ἰστρος καὶ Ἴνδος ποταμός), код Илира и Рипијанаца¹⁵, који живе крај Истера, Данубис (Δάνουβης?), код Гота Дунавтис¹⁶.
(Dialogi 144, PQ 38, 1093)

Река оишиче око чишаве земље и улива се код Гадире у Ашланишк.

II ПРИСК

О животу Приска мало се зна. Пошто га Суида назива Πρίσχος Πανίτης, а Малала и Теофан Πρίσχος ὁ Θραξ, закључује се да потиче из неког трачког места Панион. Према Евагрију био је ρ-ήτωρ, а према Суиди σοφιστής, из чега излази да се бавио филозофијом и реториком. Из очуваних фрагмената видимо да је време 448—453 провео као путујући дипломата. Од његових дипломатских путовања најинтересантније је оно из 448 када је као секретар и саветник Максимиана, Теодосијевог посланика, пропутовао од Цариграда до Атилиног двора. Опис тог путовања очуван је у целости. Следећих година Приск је ишао у Рим, Дамаск и Александрију. Шта је с њим било после тога не зна се. Г разлогом се претпоставља да је Приск свој век проживео између 415—472 године.

Поред неких реторских расправа и писама највећи Присков спис, према Суиди, звао се Ἱστορία βυζαντιακῆ καὶ τὰ κατ' Ἀττίλαν (<6 књ.). Очувани фрагменти ове Историје односе се на догађаје између 434—472, док се за цело дело претпоставља да је било уствари наставак Зосимове Историје и, према томе, да је обухватало време 411—472.

У стилу и речнику очуваних фрагмената препознаје се утицај Тукидидов и, нарочито, Херодотов. Један од видљивих трагова Прискове привржености атицизму јесу и његови архаизирајући називи за варварске народе које описује. Иначе, Присков је стил јако изразит и одаје високо развијеног интелектуалца, објективног и либералног до изненађујућих размера (Cf. frg. 8 — разговор на Атилиног двору са неким Грком из Виминацијума). Он се показује као оштар посматрач и добар познавалац људи. Његово дело, да је очувано у целини, било би историски извор изузетне вредности.

Присков утицај на византиску историографију био је јак и дуготрајан. Директно или индиректно, преко изгубљене хронике Јевстатија Епифаниског, његовом Историјом су се користили Прокопије, Стефан Византинцац, Јован Антиохиски, Малала, писац Ускршње хронике, Теофан, Лав Ђакон, лексикограф Суида и, највише, Порфирогенит у својим збиркама Ехсерта. Од западних писаца Јордан је од Приска преузео све вести о Атили, и то преко Касиодора.

¹⁵ παρά Ῥιπαινοῖς — код Рипијанаца. Назив склопљен према римској покрајини Dacia Ripensis, тј. Прибрежна Дакија, која се налазила отприлике на земљишту данашњег Баната.

¹⁶ παρά δὲ Γότδοις Δο-ναῖης, док је у Dialogi 68 казао да Готи називају Дунав Δοῦναβιν. Облик Δοοναῖης Männenhoff, Arch. f. slav. Phil, 1 (1876) 266, коригира у Δοῦναῖης, што се слаже и са обликом „Дунав« у словенском преводу овог места из Дијалога (в. Горскиј-НевосШруев, Описание 153). Облик Δοῦναβις упадно је близак јужнословенском називу ове реке. Штавише, новогрчки назив Δοῦναβις примљен је од Словена, како мисли Heisenberg, BZ 25, 466, и M. t-orster, Der Name der Donau, Zeitschr. f. slav. Phil, 1 (1925) 24, 418. О варијантама код византиских писаца cf. Brandts, Danuvius, RE 4 (1901) 2103—105.

Важност Прискових фрагмената за нас је велика јер се у њима налазе драгоцене и поуздане вести о судбини многих градова са наше територије у првој половини V века¹. Још је од већег значаја његов извештај о становништву Војводине која је тада била у саставу Атилине државе. Извесни карактеристични подаци, наиме, упућују на закључак да је у етничком конгломерату Атилине Војводине било и Словена, и то у не малом броју.

Употребљено издање: Prisci Fragmenta, ed. L. Dindorf, Historici graeci minores I, Lipsiae 1870, 275—352.

Важнија литература: /?. Rössler, Zur Bestimmung der Lage des alten Naissos, Zeitschr. f. Österreich. Gymnasien 19 (1868) 843—46. — / Tifeloii, Über die Nationalität und Zahl der vom Kaiser Theodosius dem Hunnenkahn Attila ausgelieferten Flüchtlinge, BZ 24 (1924) 84—87. — H. Geizer, Μέδος bei Priskos, BZ 24 (1924) 313—14. — W. Ensslin, Maximinus und sein Begleiter, der Historiker Priskos, Byz. Neugr. Jahrb. 5 (1926) 1—9. — F. Vdmos, Attilas Hauptlager und Holzpaläste, Seminarium Kondakovianurn 5 (1932) 131—i48. — E. A. Thompson, Priscus of Panium Fragment I b, Classical Quarterly 39 (1945) 92—94. — Ф. Гранић, Војводина у византиско доба, Војводина I (Нови Сад 1939) 92 sq. — E. A. Thompson, A History of Attila and the Huns, Oxford 1948. — Ф. Баришић, Приск као извор за најстарију историју јужних Словена, Зборник Виз. инст. САН 1 (1952) 52—63. — A. F. Norman, An identification in Suidas, Classical Quarterly NS 3 (1953) 171—72. — Moravcsik, I 294—302.

¹ Прискови извештаји о местима са наше територије, најкраће изражено јесу ови:

Constantia, Κωνσταντία, тврђава на левој обали Дунава, ндспрот грзда Маргума (Frg 1, p. 277).

Margus, Μάργος. У М. 434 склопљен хунско-византиски мир (Frg. 1, p. 276—277); издајом месног епископа М. освојен од Хун.ч 441 (Frg. 2, p. 280—281).

Naissus, Ναϊσός. Хуни опседају и освајају N. 441 (Frg. 1 b, p. 278—280); изглед порушеног N. у 448 (Frg. 8, p. 291); почетком 448 Атила тражи да порушени N. буде погранично место између хунске и византиске државе (Frg. 7, p. 287).

Paetovlo, παταβίον. Орест, родом из Сирмијума, пнсар код Атале, ожењен је кћерком неке Ромула από Παταβίωνος (Frg. 8, p. 302).

Salona, Σαλώνας „град Далмације“ (Frg. 30, p. 341).

Sirmium, Σίρμιον, град „у Панонији крај Саве“ (Frg. 7, p. 286); S. заузет од Хуна 441 (Frg 8, p. 302); заробљени зидар из S. гради купатило хунском великашу Онегесију (Frg. 8, p. 303).

Viminacium, Βιμινάκιον, пада у руке Хуна 441 (Frg. 2, p. 280); прича о трговцу из V. (Frg. 8, p. 305—306).

Неке од ових Прискових извештаја доносимо и у опширнијем изводу пошто сматрамо да су веома корисни за прошлост наше земље, иако се у њима не говори о Словенима.

ВИЗАНТИСКО-ХУНСКИ ПРЕГОВОРИ КОД МАРГУМА

Хунски вођа Руа сарема раини иоход на Амилзуре, Ишимаре, Тоносурсе, Боиске (Βοῖσχοῖς) и „друге иодунавске народе“, иошио сшално иребегевају у ромејску војску. Шаље у Цариград Посланике са захшевом да му се иребеглице изруче. Баш Шада умире Руа и наследи га Ашила. Преговори се насШављају. Цар Теодосије II (^08—450) ПоШврђује одлуку СенаШа да се као иосланици иошаљу Плини и Еииген. Кад је све уређено, ова два посланика*

„кренуше у посланство и стигоше у Маргум (εξ Μάργον) Град лежи у мижанској Илирији, на реци Дунаву, сучелице тврђави Констанцији (αντίκρου Κωνσταντίας) која лежи на супротној обали. Тамо (у Маргум) су били стигли и краљевски Скити². Састанак одржаше изван града, јашући на коњима...”

(Frg. 1, p. 276,32-277,5)

Уговорено је да Визаниинци неће ситуиати у раини савез са народима који су у раШу са Хунима, да ће изручиШи све одоегле варваре иа чак и своје војнике који су иобегли из хунског заробљенишШа, да ће убудуће ошкуина цена за свако- заробљенака биши До осам злаШника, да ће на Дунаву одржаваши слободна сајмишиа и, најзад, да ће Хунима годишње исилаћиваШи ио седамсШо фунши (λίτρων) злаша умесшо досадашњих. ШрисШоиедесеШ.

ХУНСКООСВАЈАЊЕСИРМИЈУМА

Оиисујући Ашилин дпор Приск ирича какр се шу налази и неки Писар Консшаницје, родом из Галије.

„У време кад је од Скита (Хуна) био опседан панонски град Сирмијум³, он (Констанције) је од сирмиског епископа примио

^{1a} Ἀμιλζούροις, Ἰπμάροις, Τονώσουρβι, Βοῖσχοῖς. *Iordanes*, ed. Mommsen, MQH, SS 5, 90: Alipsuros (Alcildzuros), Itimaros, Tuncarsos et Boiscos. Mommsen, *ibid.*, претпоставља да су сва ова племена, изузев Тоносурса, хунског порекла, Међутим *Moravcsik*, II s. v., те идентификацијс правом ставља под знаке питања. Пре свега, из Прискова тјкта не разабире се на којем делу Дунава живе поменута племена. Затим, није сигурно да он доноси права имена. У том погледу нарочито је сумњив етнимон Βοῖσχοῖς које налазимо и у античком Епиру и Тесалији (Cf. *Pape*, *Eigennamen*, s. v.),

² οἱ βασιλεῖοι Σκῦται. Пошто Приск хунско друштво познаје из аутопсије, онда овај његов израз, иако вероватно преузет од Херодота, јасно показује да Хуни не сачњавају већину, него су само владајући слој над нехунским становништвом.

* κατά δε τὸν χρόνον ἐν φ' ὑπὸ Σκῦθῶν ἐν τῇ Παϊάνων ἐπολιорχεῖτο τὸ Σίρμιον. Пошто ОВО Приск говори 448, онда је очигледно да је, према њему, *Sirmium*

свети сасуди да би се њим епископ откупио у случају да остане жив кад падне град, или ако погине, да се откупе у заробљеништво одведени грађани. Констанције је, међутим, по заузимању града погазио погодбу и неким послом отишао у Рим".

(Frg. 8, p. 302,14-21)

Тамо је КонсШанције иродао сасуде неком Силвану банкару. Доциније је, као Писар код Ашиле, био осумњичен и разациеШ на крси. После његове смрти Ашила дознаје иша је било са сасудима и од Рима Шражи да му се банкар Силван изручи „као крадљивац онога ишио његово". Године 448 сшиже иослансШво из Рима да ублажи иоглавара Хуна.

441

ХУНИ ОСВАЈАЈУ VIMINACIUM И MARGUM

Ашилина Хуни, криећи уговор од 434 г., иреиадом наиадоше и освојише неку Шврђаву на Дунаву за време сајма, и Шо Шобоже зашо ишио је

„епископ града Маргума (της Μάργου) прешао на њихово земљиште (тј. на леву обалу Дунава), пронашао краљеву ризницу и покрао благо".

(Frg. 2, p. 280,11-14)

Са Шога разлога Хуна Шраже да им се еиаскоа Маргума изручи. Поишио није дошло до сиоразума они зарашише и

„прешавши Дунав опустише градове и многе тврђаве дуж реке. Међу њима заузеше и Viminacium⁴ (тб Вψανάκιον). Овај град налази се у мижанском Илирику. Кад се то десило и кад се почело говоркати да би маргумског епископа требало

пао у руке Хуна не 448, како погрешно закључује *Zeiler*, Sur l'ancien évêché de Sirmium, Orient, *chrissi. period.* 13 (1947) 146, 674, него пре те године, што може бити једино око 441, када су Хуни освојили седамдесетак мањих и већих градова. Пад S. спомиње се и у *Justiniani Novellae* 11, ed Mommsen III (1904) 94: *Attilanis temporibus eiusdem (sc. Sirmii) locis devastatis...* Полазећи од овога, хронолошки доста неодређеног податка и не знајући за Присков извештај, *Шушић*, I 160, је ипак правилно закључио да су Хуни освојили S. 441. *Вулић*, Sirmium, HE 4 (1929) 139, пише да је S. „подлегао ударцима Хуна 448, али је цар Теодосије (sic), око 500, обновио варош". Међутим, S. су обновили Источни ГОИН одмах по распаду хунске државе (453) када су заузели територију између Саве и Драве, како се разабире из еаикта краља Теодериха из 507, ed Mommsen, MQH, SS 12 (1894) 90. (Cf. *Alföldl*, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien II, 1926, 103; *Гранић*, Војводина у византиско доба, Војводина I, 1939, 94). О S. крајем V и почетком VI века *Stein*, II 55, 145–147, 156. Општи преглед историје града *Fluss*, Sirmium, RE 3 a (1927) 351–353.

*. О римским натписима из Виминацијума *Вулић*, Антички споменици у Србији, Споменик САН 38 (1900), 39 (1903), 42 (1905), 47 (1909), 71 (1931); *Марућ*, Надгробни натпис Доминиције Панције, Музеји 2 (1949) 137–139.

изручити да не би због једног човека читава ромејска држава дошла у ратну опасност, онда се онај човек (sc. епископ) побоја да ће га предати, те неопазнице од грађана пребегне непријатељима и обећа им предају града ако скитски краљеви⁵ предложе повољан услов. Они рекоше да ће учинити све како треба само ако он своје обећање спроведе у дело. Пошто су дали деснице и заклетву на оно што међусобно уговорише, поврати се на ромејско земљиште водећи много варварске војске. Поставивши је у заседу на супротној обали, ноћу даде уговорени знак и преда град непријатељима у руке. Пошто је на тај начин опустошен Маргум⁶, повећа се снага варвара".

(Frg. 2, p. 280,20–281,6)

441–442

ХУНИ ОСВАЈАЈУ НИШ

„Скити (Хуни) опседали су Ниш (την Ναισσοῦν). Овај илирски град лежи на реци Дунаву⁷. Кажу да му је оснивач Константин који је и на месту Византиова саградио град, назвавши га својим именом. Желећи да га као многољудан, а иначе и утврђен град, заузму, варвари почну нападати свим средствима. Пошто се браниоци града нису усуђивали да изиђу у отворену борбу, премостише (Хуни) реку на јужној страни, којом и протиче крај града, да би је војска лако могла прећи. Привукоше и справе градском бедему, и то најпре греде на точковима да би осигурали њихово (тј. справа) довлачење. Војници који су стајали на њима гађали су стрелама посаду која се бранила са круништа бедема, док су на крајевима греда стајали људи и ногама гурали точкове и по потреби их управљали да би се кроз отворе, направљене на покривачу, циљ могао тачно нанишанити. И да би борба за људе на греди била безопасна, покривали су их плетерима, стављајући озго сирове и обичне коже (δέρρεϊς χα: διφθέρας), као

⁵ οἱ τῶν Σκυθῶν... βασιλεῖς. Овај израз очигледно се односи на хунске поглаваре, а не „аутономне германске кнезове", како без образложења тврди *J. Jung*, Römer und Romanen in Donauländern, 1887, p. 193.

⁶ Μάργας, Margus, Margum, дан. Орашје на ушћу Мораве. О историји овог града *Fluss*, Margus, RE 14 (1930) 1709–1711. О натписима из М.: *Вулић*, Антички споменици у Србији, Споменик САН 39 (1903) 71. О резултатима најновијих ископавања *Зиси-Марућ-Гарашић*, Ископавања на Орашју (извештај о радовима 1947), Старинар НС 1 (1950) 143–163; *Р. Марућ*, Ископавања на Орашју (извештај о радовима 1948 и 1949), Старинар НС 2 (1951) 113–132; *Марућ*, Нови натписи из Маргума, Глас САН 203 (1951) 88–97.

⁷ πόλις τῆν Ἰλλυριῶν¹ ἐ-ύ Δάνουβα (congru.) μετιένη. Да је Ниш „на Дунаву" Приск свакако није могао написати пошто је кроз тај град, као и простор између њега и Дунава, лично пропутовао 448, а своју Историју, из које потиче овај фрагмент, саставио далеко после 448.

заштиту од различитих погодака као и ватроносних предмета који би се на њих могли хитати. Кад су на тај начин против града подигли много справа, довукоше и такозване овнове да би браниоци зидина пред многоструким нападима попустили и узмакли. А и ова справа (ован) јако је велика. Грета од међусобно причвршћених дрвених комада, обешена на опуштеним ланцима, заштићена кожама⁸ и покривачима, на начин како је речено, ради безбедности оних који њоме рукују. Њу су, наине, са задњег краја силом вукли момци помоћу кратких узица у правцу супротном од предмета који прима удар и онда су је пуштали, тако да се од жестине удара рушио читав погођени део зида. Док се вршило привлачење справа тврђави, браниоци зидина су бацали огромно, за ту сврху већ припремљено, камење, и нешто су им, истина, људства побили, али мноштву справа нису могли одолети. Штавише, они (Хуни) довукоше и лествице тако да је град, нешто због овновима проваљеног зида а нешто због тога што су браниоци зидина били савладани од мноштва справа, био освојен, пошто су варвари унутра пропуштени кроз ударом овна разваљени део зида, а поред тога и преко лествица, које су били привукли тамо где зид још није био пао".⁹

(Frg. 1 b, p. 278,22—280,2)

447—448

НИШ КАО ГРАНИЦА ИЗМЕЂУ ХУНА И ВИЗАНТИЈЕ

АШила шале цару Теодосију II (408—450) иослансиво у коме се налазе Едекон и Ореси, Ашалин Писар, „родом из Сирмијума која је у Панонији крај Сае“. Тај крај је припадао Хунима према уговору склопљеном са Ајецијем, зааадноримским војсковођом. У исму које иосланици посе Ашила Прелли раШом ако му се не изруче иребеглице и Шражи

„да Ромеји престану да обрађују земљиште које је коплем освојено (од Хуна), и то по дужини од Паноније (тј. од дан.

⁸ ἐτιδωραΓίδυ και προκαλύματα δν ε'ίρηται τρόπον έχουσα. Изр330М „на начин како је речено“ Приск очигледно упућује на свој претходни опис облагања ратних справа плетерима и кожама. Смисао текста, дакле, јасно показује да реч ε-лδωρατ'с овде не може имати уобичајено и познато значење „горњи или доњи метални шиљак на копљу“ (ελί, δόρυ, cf. *Bally*, Dictionnaire grec-franf., s. v.; *Pape*, Griech.-deutsches Handwört. s. v.), него мора да значи „облагање сировом кожом“ (ελί, δорά). Колико нам је познато, ово је први случај употребе речи ετιδωρατ'с у том значењу.

⁹ Присков фрагмент о освајању Ниша пронашао је, датирао и први објавио *R. Rössler*, Zur Bestimmung der Lage des alten Naissos, Zeitschrift für d. Österreich. Gymnasien 19 (1868) 843—846. Анализу фрагмента даје *E. A. Thompson*, Priscus of Paniura Fragment 1 b, Classical Quarterly 39 (1945) 92—94.

Срема) на ТОКОМ Дунава до трачког града Novae¹⁰, а у ширину пет дана хода. Затим, да погранично илирско сајмиште не буде више на обали реке Дунава, као некада, него у Нишу, који је град, као од њега порушен, одредио за границу између скитске (хунске) и ромејске земље¹¹, а удаљен је од реке Дунава управо пет дана доброг хода”.

(Frg 7, p. 286,31—287,7)

448

ПУТ ОД ЦАРИГРАДА ДО ХУНСКЕ ПРЕСТОНИЦЕ

Цар Теодосје II шаље Ашили иослансиво коме на челу сШоји Максимин. У ПраШњи су Шумач Вигил, савешник Приск, АШилини легаши Едекон и ОресIII, иисар Ашилин и други. Вазаниско иослансШво са собом води и седамнаест хунских иребеглица. На иуш су иошли коњима. После одмора у разрушеној Сердики (Софији) шишгоше у Ниш.

„Кад смо стигли до Ниша (εξ Να'ίσσόν), нађосмо град сасвим опустео пошто је до темеља био порушен од непријатеља (Хуна)¹². У рушевинама храмоса били су неки људи који су се ту задржавали због болести. Преноћисмо на чистини, мало подаље од реке, пошто је сав обалски простор био покривен костима оних што су у борби погинули”.

(Frg. 8, p. 291,9—15)

Задржавши се један дан у близини Ниша ради неких иослова, иреноћисше и суШрадан

„кренувши од нишке границе (από των ορίων της Ναίσσοο) према реци Дунаву¹³, западосмо у неки густо пошумљен и сеновит (συνηρεφες) крај са много завоја, кривина и окука”.

(Frg.8,p.291,23-26)

Пушница су шу изгубили аријенШацију Ше им се учинило да сунце излази са зааадне сшране.

„Из овог тешко проходног краја спустисмо се у равницу, и то сасвим пошумљену. Одавде нас преузму варвари скеле-

¹⁰ Νοβαί, Novae, град на Дунаву, дан. Стаклен код Свиштова. Опширније *E. Polaschek*, Novae, RE 17 (1936) 1125—1129.

Из Prisci fragm. 14, p. 327,30, дознајемо да већ идуће године Атила опет предлаже Дунав као границу.

¹² Мисли се на пад Ниша из 441.

¹³ Из текста није јасно да ли посланство путује долином реке Тимока или неким путем десно од Мораве. Ово последње је вероватније.

ције на чамце-моноксиле¹⁴, које они праве од посеченог и издубљеног стабла, и превезоше нас преко реке. Нису они били спремљени због нас већ су превозили варварски свет који смо на путу сретали, као да тобоже Атила хоће да пређе на ромејско земљиште лова ради".

(Fig. 8, p. 292,1—9)

Прешавши око седамдесет хиљада од Дунава иренише на некој иољани, а сушрадан иоидне сишигоше до једног од многобројних Ашилиних шаШора. После аудијенције и разних иреговора Вигил по неком иослу би враћен у Цариград, а осшали чланови иослансШва заједно са Ашилом кренуше на север. Ашила засШаде у неком селу, а иослансШво иродужу.

„Одатле (из села) путовали смо угодним и равним путем и наилазили смо на пловне реке од којих су, после Дунава, највеће Дрекон¹⁵, Тигас¹⁶ и Тифесас¹⁷. Неке смо реке прешли

¹⁴ Мало доцније Приск извештава да се моноксилама служи и становништво уз војвођанске реке. Податак се очигледно односи на оне потчињене варваре којима Приск не спомиње имена и који, како ћемо видети, нису ни хунског ни готског порекла. Сама чињеница да Приск објашњава како се израђује моноксил открива да се ту ради о нечем типично варварском. С друге стране, карактеристично је да многи доцнији византиски писци моноксил претстављају као нешто специфично словенско (cf. nap, 13 код Oratio historica).

¹⁵ ὁ Δρηκων, а на другом месту Δρέγκων (fig. 14, p. 327,23). Позивајући се на Приска *lordanes*, Qetica 34, пише: id est Tysiam Tibisiamque et Driccam transeuntes.. Према томе, Δρηκων = Dricca = дан. „Bega oder Aranka?“ (*Patsch Dricca*, RE 5, 1905, 1706).

¹⁶ Pathissus (*Pinius*), Πάτιος (*Strabon*), Parthiscus (*Am. Marcellinus*), Τίγας (*Priscus*), Tysia (*lordanes*, *Geograph. Ravennas*), Τισοός (*Simocatta*, *Theophanes*). *Kiepert* (cf. RE, Suppl. 6 a, 1937, 1469) и *Niederle*, SS H 1, 158, доказују да је слог Pa- у Pathissus додан од Словена, односно да је Pathissus = Потисје. Ово је у нескладу са чињеницом да су Словени у Плинијево и Страбонско време још далеко од Потисја. Указујући на то *J. Melich* сматра да је Pathissus трачко-дачка сложеница са префиксом Pa- који је доцније отпао и прешао у готско-гепидско *Tīās (уместо *Tīās, како се грешком преписивача налази у Присковом тексту), а према том готском облику формиран су доцније слов. Тиса и мађ. Tisza одн. Tisa. (Опширније *M. Gyony*, *Streudekmäler*, 136; *M. Pluss*, Tisia, RE Suppl. 6 a, 1937, 1469—1478). *A. Trombetti*, Saggio di antica onomastica mediterranea, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију 3 (1925) 45, »Pathissus“ и „Tisia“ « *Ptisía) своди на заједничку преиндоевропску коренску групу p-t. Против те хипотезе највише говори чињеница да се Pathissus јавља у старије, а Tysia у млађе историско доба. Сматрамо да је у Присковом оригиналу морало бити Tīās, јер за то говори Tysia код Јордана који Приска преписује. Стога мислимо да најубедљивије тумачење скраћивања Pathissus даје *M. Будимир*, Pathissus — Тиса, Гласник Ист. др. Н. Сад 2 (1929) 1—15, према коме је почетни слог Pa- могао отпасти само у словенској средини која је, сагласно духу свога језика, Ро-/Pa- схватила као сувишну препозицију помоћу које се иначе праве називи за долине река. Према томе, Присково Tīās одн. Tīās говори са присуство Словена у Атилиној Војводини.

¹⁷ Τιβίσας (*Herodotus*), Τιβίσκος (*Ptolomaeus*), Τιφήσας (*Priscus*), Tibisia (*lordanes*, *Geograph. Ravenn.*). *J. Melich* тумачи да је трачко-дачки Tibhis-Tibis прешао у буг. турско *Timis од којег су се доцније развили мађ. Temes. и слов. Тамиш (Cf. *Gyony*, *Streudenkmäler* 134).

моноксилама којима се служе оближњи становници, а друге смо препловили сплавовима које варвари возе на колима кроз мочварна места. По селима су нам спремали храну, место жита просо¹⁸, место вина медос (медовину), како се тамо зове¹⁹. И слуге, које су нас пратиле, са собом су носиле просо и пиће које се добија од јечма. Варвари то (пиће) називају камон²⁰.

(Fig. 8, p. 299,33-300,12)

После дугог цуШа заноћили су код неког језера чијом се водом снабдевало оближње село. Због сШраине буре, која УМ је раздрла шаШор, иобегли су у село и Шу су били добро иримљени од сшарешине села, једне од жена²¹ Ашилиног браШа Бледе. Захваливи Ли јој уздарјем (Шри сребрне чаше, црвена крзна, индиски бибер, дашуле и др.) кренуше и седмога дана сШигоше иред АШилину „иресоницу“. Убрзо је доуцШовао и АШила. Приликом иријема иослансива на двору је ириређена свечаносШ. Оиисујући иресоницу, Приск каже да је најраскошнија кућа, иосле Ашилинс, била Онегесијева. Недалеко од ове куће сшажало је

„купатило које је Онегесије, после Атиле код Скита (Хуна) најмоћнији човек, саградио од камења доведеног из Паноније²², јер код варвара настањених у том крају нема ни камена ни дрвета... Зидар овог купатила доведен је из Сирмијума (από τοῦ Σφμίου)... као заробљеник ...“

(Fig. 8, p. 303,23—29)

Умесно слободе заробљени зидар је добио дужносШ насшојника куиашила. СуШрадан Приск Онегесију носи дарове. Док је чекао иред каицијом, изненада га Поздрави неко са грчким χαίρε. То га је зачудило

„јер ови становници који су помешани, поред свог варварског језика, теже да знају или хунски или готски, па и

¹⁸ κέχυρος (просо) као храну карактеристичну за балканске Словене спомињу доцније Псеудо-Маврикије (nap. 7) и Тактика Лава VI (доле бр. 4). О просу као главној храни северних и источних Словена у IX—X веку говоре многи оријентални писци (Cf. *Niederle*, *Živ. st. Slov. I*, 179).

¹⁹ ὁ μέδος ἐπιχωρίως καλούμενος. Реч μέδος по свој прилици претставља грчку транскрипцију слов. medi. Cf. *Баришић*, Приск као извор за најстарију историју Јужних Словена, Зборник радова Виз. инст. 1 (1952) 59—60.

²⁰ го хџмов, а не ὁ хџмос, како се обично наводи, јер је у лат. samum, i, n. (*Ulpiani*, *Digesta* 33, 6,9; *Edictum Diocletiani* 2,11, etc.). Реч свакако припада неком пресловенском балканском народу и можда је с њом у вези доцнија јужнословенска позајмица ком, комина (Cf. *Баришић*, op. cit., 60).

²¹ Латишев је доказивао, како наводи *Niederle*, Manuel II 175, да је ова жена — старешина села била вероватно словенског рода. Докази нам нису познати.

²² Камење се свакако довозило воденим путем (Тисом) из Срема пошто је каменолом у Фрушкој Гори (Alga Mons) био познат још од римских времена. Cf. *Шушић*, I 145, и *Гранић*, Војводина у византиско доба, Војводина I (1939) 93.

латински, уколико са Римљанима долазе у додир²⁸. Њихов човек, међутим, не говори лако грчки језик, изузев оних које су довели као заробљенике из Тракије или илирског приморја. Али се ови при сусрету лако познају по одрпаном оделу и запуштеној глави као људи који су запали у беду".

(Fig. 8, p. 305,17–25)

Али неознаши. сабеседник давао је изглед богашиг Хуна. У разговору са Приском он изјави „да је ио рођењу Грк (Γροσχιός), да је због вођења ирговине бао дошао у мижанска град на Дунаву Виминацијум (το Βιμινάχιον), да је у њем ироживео много времена и богаши се оженио. Кад је град дошао иод варваре (Хуне) да му је имовина одузеша и да је због великог богашисШва, ири иодели илена, додељен самом Онегесију" (p. 305,33–306,7). ПошШо се ишакао у борба са Аказирима и Ромејима, добио је слободу и осШао код Хуна. Оженио се варварком и с њоме има и децу. Једе за Онегесијевим сиолом и живи боле, каже, но икад ире. „Јер код СкиШа (Хуна) иосле раШа људи ириводе време у нераду, сваки ужава оно шШо му се заШекли и ири Шоме мало илч нимало другог узнемирава или од другог бива узнемираван" (p. 306). Код Ромеја, ио иричању овог Грка, сасвим је друкчије. Код њих влада имовна и аравна несигурносШ, како у миру шако и у рашу. У овој дискусији Приск брани визанШиско државно уређење као кудикамо боље од хунског.

III ПРОКОПИЈЕ

Родио се крајем V или поч. VI в. у палестинској Цезареји. Животну каријеру отпочиње као адвокат (ρήτωρ, σοφιστής). Год. 527 постаје правни саветник, одн. секретар (assessor), војсковође Велизара кога прати у првом персиском (527–531) и вандалском рату у Африци (533–534). Ту остаје уз војсковођу Соломона до 536, када прелази у Велизаров штаб у Италију. Заједно са опозваним војводом враћа се у Цариград 540. Идуће године с њим је поново на персиском бојишту. Од 542, како по свему изгледа, живи стално у Цариграду и проводи време у литерарном раду. Титулом *illustris*, коју је тада добио, не постаје патрициј него само један од *spectabiles comites primi ordinis*¹. Умро је, како се обично узима, око 565.

Најстарије и са гледишта историографије најзначајније Прокопијево дело зове се *Τέρ των πολέμων λόγοι* (De bellis), у осам књига. Ту се говори о ратовима које је водио Јустинијан. Прве две књиге обрађују персиски (Bellum Persicum), трећа и четврта вандалски (Bellum Vandalicum), пета до седме готски (Bellum Gothicum), док је осма накнадна допуна претходних (обично се назива Bellum Gothicum IV, а сам је писац зове *ποικίλη* — „шарена"). Првих седам књига објављено је крајем 550 или поч. 551, а осма 553 године².

Историја Јустинијанових ратова приказана је на веома широкој основи. Писац је о многим догађајима до танчина обавештен, пошто је као члан Велизаровог штаба боравио скоро на свим фронтима. При коначном редиговању својих записа он се успешно користио не само својим свестраним образовањем³ и великим личним искуством него и искуством својих античких претходника. Резултат је био — једна учено, трезвено, занимљиво и на многим

¹ Stein, II 711

² У осмој књизи, одн. у BQ IV, приповеда се о другом персиском рату 541–542, догађајима у Пхздунављу до лета 552 и завршним операцијама Готског рата који је окончан ујесен 552. Полазећи од тога Stein, II 717, закључује да је ова књига објављена 553, док су Haury, BZ 36 (1936) 1, и Moravcsik, I 304, за 554.

³ Agathias IV 26, ed. Bonn. 264, изражава се веома ласкаво о Прокопијевој начитаности и енциклопедиском знању. Menander, frg. 35 a, ed. Dindorf 71–72, сматра да његова Историја у односу на Прокопијево стоји као лампаца према млазу светлости.

²⁸ ε,ὕγκληδες γαρ ὄντες ἰπρος τῆς σφετέρης βαρβάρω γλώπτ) ζηλοῦσιν ἢ τὴν Γότθων ἢ τ-ἢν Οὔνων ἢ καὶ τὴν Αὔσονίω... Из ових речи излази да у етничком конгломерату Атилине Војводине значајан, ако не и највећи, део становништва сачињавају неки варвари који нису ни Хуни ни Готи ни остаци романизованог становништва. Језик ових варвара Приску је потпуно стран, што се разабире и из fragm. 8, p. 317–318, из којег се види да Приск разликује латински, хунски и готски језик (cf. Φ. Баршић, op. cit., 53 sq.)

местима надахнуто писана књига о Јустинијановом времену, непоредиво најбогатији и најпоузданији византиски историографски докуменат овога доба.

У уводу своје Историје (BP I 1) Прокопије истиче да му је истина једини циљ и обећава да неће прикривати погрешке ни својих најбољих пријатеља. И доиста, његова свесна тежња за непристрасношћу на доста места дошла је до изражаја. За илустрацију тога довољно је указати на људски топле црте лика непријатељског владара Тотиле, на речи прекора упућене пријатељу и слављеном војсковођи Велизару, на отворене и прикривене речи критике свемоћног Јустинијана, на мирни и реалистички опис свирепог поступања са заробљеницима од стране једног словенског одреда итд.^{3a} Затомљујући свој емоционални однос према људима и догађајима, и настојећи свесно да пише *sine ira et studio*, он је успео да пружи један у основи поуздан приказ драматичних збивања свога времена.

У оквиру описивања ратних операција у Италији Прокопије се осврће и на догађаје у Подунављу, на упаде тамошњих варвара. Реч је најчешће о Словенима. Извештаји о њима обично су кратки. То су уствари скицирани описи појединих упада, и то оних највећих, убачених само стога да би се пружила колико толико употпуњена слика догађаја у европском делу Византије. Па ипак, Прокопијев BG пружа релативно најбогатију збирку вести о подунавским Словенима VI века. Обавештења о њима, као и о другим варварима, добијао је од заробљених Словена, ромејских стратега и других војних лица³¹¹.

Завршавајући Историју ратова Прокопије је саставио и једну тајну допуну, познату под именом *Historia arcana* (Тајна историја). У оригиналу се назива *Ανέκδοτα*, пошто је објављена тек после пишчеве и Јустинијанове смрти. У уводу аутор истиче да ће приповедати о оном што није смео да каже у *De bellis*. Док је у Историји ратова цареву политику критиковао најчешће увијено, између редова и ретко отворено, дотле овде нештедемице износи све што је, по његовом убеђењу и осећању, било неразумно, неморално и по државу штетно у поступцима владајућих, и то пре свега цара Јустинијана, затим царице Теодоре, Велизарове жене Антонине, Јована Кападокиског, Александра Форфикуле и многих других царевих људи. То -је права хроника скандала, јединствено богат и драматичан докуменат о наличју Јустинијанове величине, као и о моралном лику његових најближих сарадника. Овде је Прокопије, осећа се са сваке странице, дубоко

^{3a} Cf. *Haury*, *Prokopiana*, Programm. Augsburg 1891, p. 24–26; *Idem*, *Zur Beurteilung des Geschichtsschreibers Prokopius von Cäsarea*, Programm. München 1896. p. 27–32, 39–40.

^{3b} Општу анализу Прокопијевих извештаја о подунавским варварима дају *F. Dahn*, *Prokopius von Cäsarea*, Berlin 1865, p. 64–67; *Jung*, *Wiener Studien* 5 (1883) 114–115.

увређен, озлојеђен, огорчен и као човек и као грађанин. Он кипти од мржње према онима из управних врхова. С разлогом? Свакако. Његова књига разоткрива како је тешко било Јустинијановим поданицима, нарочито људима ширих видика и финијег кова. Велики законодавац каприциозно је газио законе које је сам доносио, рестауратор царства водио је и непотребне ратове, расипао је државни новац немилеце итд. Пишући о свему томе, *Iustinianomastix* — Прокопије не лаже нити измишља. Истина, ношен мржњом он многоштошта хиперболише, понешто и прећуткује, односно једнострано или тенденциозно интерпретира, али измишљотинама он се не служи. Колико је у *Historia arcana* много истине доказују нам, поред пишчеве Историје ратова објављене за царева живота, и многобројна сведочанства осталих писаца, и то не само из Византије него и са латинског запада⁴. Дело је састављено око 550 године⁵.

Откривајући невидљиву позадину и последице многих догађаја писац се на неколико места, у оквиру својих напада на Јустинијанову политику према подунавским варварима, осврће и на упаде Словена. Ови подаци претстављају корисну допуну обавештењима из Историје ратова. *Hist. arcana* утицала је на фразеологију многих доцнијих критичара царске власти, нарочито на Кинама⁶.

⁴ На доста места у *De bellis* Прокопије критикује Јустинијанову политику, како је показао *Bury*, *Later Rom. Emp.* II 421, 424–426. У свом ученом коментару *Notae in Historiam arcajam* (ed. Bonn. 345–465) *Nie. Alemannus* је прикупио необично много паралелних сведочанстава којима се потврђује Прокопијево писање. Резултате тих испитивања *Alemannus* је резимирао у уводном напису *Hist., arc.*, ed. Bonn., p. IX–XXII. Известан број паралелних текстова за веродостојност *Hist. arc.* доноси *Haury*, *Prolegomena ad ed. crit. Hist. arc.*, p. XXI–XXXI. До закључка о великом степену веродостојности *Hist. arc.* долази и *Панченко* у својој опширној студији о Тајној историји (BB II, 24–57, 340–371; III 96–117, 300–316, 461–527; IV 402–451), у којој је извршио подробну анализу целокупне садржине. Колико је потребно опрезности при испитивању веродостојности *Hist. arc.*, као и при оцењивању моралности њеног аутора (*Vernadsky*, *Russia I* 124, Прокопија назива „дволичним Левантинцем“, а слично се изражава и *Stein*, II 709–723), ево само један пример. У *Hist. arc.* 18, ed *Haury* 118, Прокопије прича да су поплаве, земљотреси и друге сличне невоље дошле као последица Јустинијанових недела. То се обично наводи као драстичан пример заслепене мржње и апсурдности Прокопијевих оптужби. Међутим, ту је писац само дете свога времена, јер дословно исти начин резонувања показује и сам Јустинијан у својој новели 77, ed. *Zach*, von *Lingenthal I* 185.

⁵ До краја прошлог века обично се узимало да је *Hist. arc.* састављена 559, пошто писац у више наврата помиње 32 године Јустинијанове владе (527+32 = 559). Међутим *Haury* у неколико својих осврта (*Prokopiana*, 9–21, 37–41; *BZ* 34, 1934, 10–14; *BZ* 36, 1936, 1–4) доказује да оних 32 године треба рачунати од почетка владе Јустина I (518–527), коме је Јустинијан био савладар, добијајући тако 550, т. ј. исту годину кад је издана и седма књига Прокопијевог *De bellis*. Ово датирање усвојили су многи (*Панченко*, *ВВ* 2, 1895, 50–57; *Stein*, II 720, 721 n. 1), док га други примају са резервом (*Moravcsik*, I 303).

⁶ Cf. *B. Rubin*, *Zur Kaiserkritik Ostroms*, *Studi Biz. e. Neoell.* 7 (1953) 453–62. Иначе, из многобројних доцнијих сведочанстава о Прокопију (in ed. Bonn. XXVII–XXX) да се закључити да је *Hist. arc.* за читаво време византиске државе била приступачна само малом броју читалаца. f

Чувајући Hist. are. у ладници Прокопије око 554 г.⁷ објављује спис *Περὶ κτισμάτων* (*De aedificiis*), у шест књига. Ту се набраја и описује све што је изграђено (цркве, водоводи, нови градови, утврђења, палате итд.) за време Јустинијанове владе, односно у времену око 530—552. Писац сва дела приписује лично Јустинијану кога реторски претерано уздиже и хвали. Да ли је он овим панегириком хтео да се цару додвори (добивање већег чина?) или да га због нечег умилостиви (због критике у *De bellis*?), или је писао по мање више принудној поруцибини, још није разјашњено.⁸ За разлику од *De bellis* Прокопијева фраза овде је тешка и декламаторски свечана, пуна слика али хладних и извештачених. При састављању *De aedificiis* писац је пред собом имао савремене званичне документе, путописне *Mirabilia*, *Periplus*-белешке, одговарајућу античку литературу итд.⁹ Тиме је загарантован висок степен веродостојности географско-топономастичких, историско-уметничких и других стварних података којима овај панегирички напис обилује. За нас је од посебног интереса четврта књига која описује Јустинијанову изградњу у Илирику.

Прокопије много дугује античкој литератури. Велики утицај хеленских образаца огледа се у његовом стилу, језику, композицији⁸, а посебно у његовом мисаоном односу према историским збивањима. Описавши неки важнији и драматичнији догађај, он настоји да га и објасни. Читава Историја ратова прожета је и оживљена личним рефлексјама. Очигледно, он нема неку израђену филозофију историје. Тражећи историји законе и смисао он се најчешће смирује у закључку да сталним променама људских ствари, у крајњој линији, управља нека виша, свемоћна сила, недокучива *τύχη*. ЈБуди, појединци и државе, играчке су нечег несхватљивог⁹. У своме скептицизму он иде чак дотле да разне

⁷ Досад се обично узимало да је *De aedif.* написано ОКО 558—560 (cf. *Haury*, *Procopiana* 28; *Diehl*, *Justinien*, p. XIII; *Moravcsk*, I 304). Међутим *Stein*, II 837, у посебном екскурсу убедљиво доказује да је дело објављено око 554.

⁸ Cf. *Haury*, *Procopiana* 27—28; *Diehl*, *Justinien*, p. XIII; *Stein*, II 722; *G. Downey*, *Notes on Procopius De aedificiis*, Book I. *Studies pres. to D. M. Robinson* II (1953) 719—725. У најновије време *O. Veh* (cf. *BZ* 46, 1953, 411) заступа мишљење да је Прокопије *De aedif.* саставио „aus innerer Bejahung der kaiserlichen Politik“, што не изгледа много убедљиво.

⁹ *Jung*, *Geographisch-historisches bei Procopius von Caesarea*, *Wiener Studien* 5 (1883) 85—115.

⁸ У *De bellis*, пре него пређе на причу о догађају, он обично, угледајући се на Полибија, опише терен да не би читаоци, како каже, остали *οἱ ἀπαροχρησθέντες*. Код њега многе личности у пресудним тренуцима држе беседе, што је преузео од Тукидида. Опширније *Haury*, *De fontibus Procopii*, *Prolegomena ad ed. crit.* В Р, p. VII—XXII; *Jung*, op. cit.

⁹ Cf. *BP* I 24; *BV* I 21, U 7; *BQ* III 13, III 17, IV 32—33. Поред *τύχη* долазе и *δαιμόνιον*, *δαίμων* (*BQ* II 29), *θεῖον* и **εὐδ.*, али знатно ређе. У животу људи све се непрестано мења (*BV* II 2, *BQ* III 25-Тотилин говор). Сумња у постојање божанске провидности, јер *τύχη* зликовце доводи чак до престола (*BP* II 9—10, *BV* I 18, *BG* I 29, III 13). Па ипак, у животу као да постоји неки закон моралне рекомпензације (*BG* II 8-крај Тотилиног говора), и будућност се понекад може предвиђати из прошлости (*BG* III 34).

теорије о узроцима историских збивања назива „копренама којима људи прекривају своја незнања“ (*BG* IV 32). Као човек Прокопије је занимљива, сложена, од супротности саткана личност: у размаку од неколико година он пише памфлет и панегирик; противник сујеверја често је и сам сујеверан (*BV* I 12, I 15; *Hist. are.* 12 et passim); теолошке дискусије сматра јаловим послом (*BG* I 3), а сам обећава да ће о хришћанским контроверзама написати посебно дело (*BG* IV 25), итд. Једна психолошка студија о њему била би користан допринос осветљавању Јустинијанова доба.

У Историји ратова, исто као и у Тајној историји, он се приказује као добар познавалац људи¹⁰. На доста страница свога дела он је прави уметник¹⁰. Према ученом Фотију (*Bibliotheca*, cod. 160), Прокопије је себи обезбедио „вечну славу“. Та оцена и данас стоји. Јер Прокопијево дело, посматрано у целини, претставља не само једно и данас занимљиво и у многим појединостама зрело литерарно остварење, него и један поуздан докуменат времена. И толико богат, да ће још дуго остати предмет проучавања.

Употребљено издање: *Procopii opera*, ed. *J. Haury*, Lipsiae 1906 (*De bellis. Historia arcana*), 1913 (*De aedificiis*).

Спис *De bellis* цитирамо под већ уобичајеним називима, и то: *Bellum Persicum* I—II, скраћ. *BP* = *De bellis* I—II; *Bellum Vandalicum* I—II, скраћ. *BV* = *De bellis* III—IV; *Bellum Gothicum* I—IV, скраћ. *BG* = *De bellis* V—VIII. О рукописима, издањима и преводима Прокопијевих дела *Krumbacher*, 234—235, и *Moravcsk*, I 305—306.

Важнија литература: *F. Dahn*, *Procopius von Caesarea* (*Ein Beitrag zur Historiographie der Völkerwanderung und des sinkenden Römertums*), Berlin 1865. — *J. Jung*, *Geographisch-historisches bei Procopius von Caesarea*, *Wiener Studien* 5 (1883) 85—115. — *J. Haury*, *Kritisches zu Prokop*, *Philologus* 48 (1889) 756—60. — *Idem*, *Procopiana* I, *Progr. Augsburg* 1891, II *Progr. München* 1893. — *C. de Boor*, *BZ* 2 (1893) 195—211. — *Б. Панченко*, О таиној историји Прокопил, *ВВ* 2 (1895). 24—57, 340—371, 3 (1896) 96—117, 300—316, 460—527, 4 (1897) 402—451. — *J. Haury*, *Zur Beurteilung*

¹⁰ Само неколико његових запажања о човеку: људи тешко напуштају своја мишљења (*BG* IV 6), али исто тако они их веома брзо мењају (*BV* I 5, *BG* III 24), јер човек је саткан од супротности (*Hist. are.* 8); култура људе ефеменизира (*BG* I 2); власт људе опија, мења, квари и разобличује њихове нарави и карактере (*BP* I 11, II 3, II 9; *BV* I 10; *BG* III 34 etc.); *saevior ignibus Aetnae fervor habendi*, нарочито код оних који су се нагло обогатили (*BV* II 4; *BG* I 3, III 31 etc.); међу људима се хвале и славе они који су успели, без обзира на њихову личну вредност и средства којима су се служили (*BV* II 16).

¹⁰ Указујемо само на нека места: прича о бисеру — *BP* I 4; опис куге — *BP* II 22; опис глади у Етрурији 538 (*BG* II 20) и у Риму 546 (*BG* III 16—17); битка код *Busta Gallogum* (*BG* IV 28) и она код Дракона (*BG* IV 34); Тотилин говор у Напуљу — *BG* III 8.

des Geschichtsschreibers Procopius von Caesarea, Progr. München 1896 — *Krumbacher*, 230—237. — *L. Niederle*, Über die Σλόροι des Prokop, Archiv f. slav. Phil. 23 (1901) 130—33. — *A. Müller*, Das Heer Justinians (nach Prokop und Agathias), Philologus 71 (1912) 101—138. — *J. Maspero*, Φοιδεράτοι et Στραλώται dans l'armee byzantine au VIe siecle, BZ 21 (1912) 97—109. — *Bury*, Later Roman Empire², 417—430. — *P. Skok*, De l'importance des listes toponomastiques de Procope pour la connaissance de la latinite balcanique, RIEB 3 (1937) 47—58. — *G. Vernadsky*, The Spali of Jordanis and the Spori of Procopius, Byzantion 13 (1938) 263—66. — *G. Downey*, Procopius on Antioch: a study of a method in the „De aedificiis“, Byzantion 14 (1933) 361—378. — *G. Novak*, E stata Issa dirutta dai Goti?, Atti de V. Congresso Internaz. di Studi Biz. I (Studi Biz. e Neoll. V), Roma 1939, 239—251. — *Moravcsik*, I 302—310 (на стр. 308—310 прикупљено и забележено око 120 радова, објављених 1841—1940, о разним проблемима у вези с Прокопијем). — *V. Grecu*, Bemerkungen zu Prokops Schriften, Bulletin Sect. Hist. Acad. Roum. 28 (1947) 233—240. — *G. Downey*, The Composition of Procopius De aedificiis, Transactions Arneric. Philol. Assoc. 78 (1937) 171—183. — *Idem*, Paganism and Christianity in Procopius, Church History 18 (1949) 89—102. — *Ostrogorsky* 20. — *Ф. Баршић*, О најстаријој Прокопијевој висти о Словенима, Зборник Виз. инст. САН 2 (1953) 25—31. — *W. Koepf*, Ultima omnium Thyle, Zeitschr. d. Univ. Greifswald I 3 (1951/52) 6—18 (cf. Byzantinoslavica 15, 1954, 154). — *B. Rubin*, Prokopios von Kaisarea, Stuttgart 1954 (уносимо накнадно).

1.

495 год.¹¹

ПРОЛАЗ ХЕРУЛА КРОЗ СЛОВЕНСКЕ ЗЕМЉЕ

После иораза од Лангобарда Херули науушијају своју земљу¹² и један део креће на југ, у Панонију, а други на север, у своју праиосиојбину „велико осирво Тулу“¹³. Пушујући Шако

„под вођством многих чланова краљеве лозе¹⁴ они (Херули) прођоше редом кроз сва племена Словена (ἠμεῖσαν μὲν τὰ Σχλαβήνων ε-9-η εφεξῆς αλατὰ) и, прошавши одатле пространом пустињом¹⁵, стигоше међу такозване Варне“¹⁶.

(ВО II 15, р. 215,2-6)

¹¹ Датирано према Ф. Баршић, О најстаријој Прокопијевој висти о Словенима, Зборник Виз. инст. 2 (1953) 25—31.

¹² Територија данашње Словачке. Cf. Stein, II 53, 150.

¹³ Θούλη, Ttiula, дан. Скандинавија. Cf. Stein, II 719.

¹⁴ Реч је о преживелим члановима породице последњег херулског краља Родулфа који је погинуо у борби с Лангобардима.

¹⁵ По свој прилици мисли на Линебуршку пустињу близу ушћа Лабе.

¹⁶ Ούάρονοι, Varni, обитавали су на доњој Лаби. Cf. Schmidt, Die Westgermanen I 24, 28; II 1, 112—114. Из Прокопијевој висти разабиремо да Херули, напуштајући територију данашње Словачке, пролазе уствари кроз словенско Полабје. О итинерерима њихове сеобе постоје разна мишљења (Niederle, SS III 66 n. 3). Иначе, из пишчевог извештаја ништа одређеније не дознајемо у погледу северних, западних и јужних граница словенских земаља.

После шога Херули несмешано иролазе земљом Данаца и, укрцавши се на чамце, сиагоше на осирво Тулу,

2.

Између 530—545

ПРИЧА О ПРАВОМ И ЛАЖНОМ ХИЛВУДУ. О ЗАЈЕДНИЧКИМ ОБИЧАЈИМА АНТА И СЛОВЕНА

„На двору цара Јустинијана беше неки Хилвуд (Χιλβούδιος) веома одважан ратник, толико несреброљубив (χρημάτων κρείσσων) да је највећим благом свог живота сматрао то што није ништа стекао. Тога Хилвуда, по ступању у четврту годину своје владавине, постави (Јустинијан) за стратега Тракије¹⁷ и пошаље на дунавску границу с наредбом да пази да тамошњи варвари више уопште не прелазе реку, пошто су је већ често прелазили Хуни¹⁸ и Анти¹⁹ и Словени

¹⁷ Име Хилвуд је словенско, па се стога узима да је и овај, прави Хилвуд словенског односно антског рода, иако то Прокопије нигде изричито не наводи (cf. Niederle, SS II 1, 196; Шушић, I 208; Stein, II 308. Марељшић, Славени 35, сматра да је право име гласило Μιλβούδιος, Милбуд.

¹⁸ Према томе, Хилвуд је постао magister militura per Thracias 530 године. Cf. Stein, II 308.

¹⁹ Хуни = Бугари.

²⁰ Од византиских писаца, поред Прокопија, о Антима извесна обавештења доносе Менацар (в. доле, бр. 1) Симокаша (в. доле, бр. 14) и Theophanes, ed. de Voog I 284. Jordanis Qetica 47, ed. MQH, SS V 121, приповеда како су Готи 375 побили Antorum regem Boz cum filiis suis et septuaginta primatibus. Fault Diaconl Hist. Langob. I 13, ed. Waitz 60, преноси лангобардску традицију да су Лангобарди при свому пресељавању са Балтика у Панонију прошли, између осталог, и кроз Anthab одн. Anthaib. Да ли се под тим именом морају подразумевати Antarum pagus, како је први протумачио Шафарик, још није коначно решено (Vernadsky, Russia I 107). Према Vernadsky, The Spali of Jordanis and the Spori of Procopius, Byzantion 13 (1938) 266, англосаксонска реч etna (= цин) уствари је метатеза етника ента (= Анти) који је забележен у староенглеском епу Beowulf, v. 1679, 2979 (cf. Vernadsky, Russia I 105). И најзад, од интереса је поменути да Stein, II 106, претпоставља да се под именом Qetae equites, које помиње Marcellini Comitibus Chronicon ad a. 517 и о чијој су етничкој припадности изнета разна мишљења, крију заправо Анти. Лсториске висти о Антима, обухватајући време око 375—602, релативно су малобројне и оскудне. Услед тога већ давно је започела и још увек се води дискусија о основним питањима у вези са Антима: о њиховом пореклу и прапостојбини, о значењу имена итд. У читавом низу чланака, почевши од 1924, Н. Жупанић доказује да су Анти, исто као Срби и Хрвати, кавкаско-алародиско ратничко племе које је завладало једним огранком Словена и дало му своје име. Према њему, Анти се помињу већ код Плинија и Помпонија Меле у називу кавкаских Cissianti (Zupanić, K antskemu problemu, Zgodov. časopis 2—3, 1948/49, 145—149). Са истом упорношћу и са много више присталица Г. Вернадскиј доказује да су Анти иранско односно сарматско племе које је своје име наметнуло већем огранку Словена. Западне Анте (поречја доњег Дунава, Прута, Дњестра и ј. Буга) апсорбовали су Бугари, док су се источни (сев. од Азовског мора) претопили у кавкаске Алане (Vernadsky, Russia I 103—108, 156—161 et passim; cf. 3. Вински, Уз проблематику старог Ирана и Кавказа с освртом на подријетло Анта и Бијелих Хрвата, Загреб 1940). О археолошким траговима Анта Б. А. Рубанов, Анти и Кијевскаа Рус, Вестн. дрвн. ист. I (1939) 319—337. О величини и положају антске државе Р. Dvornik, The Making of Central and Eastern Europe, London 1949, 277—286, 309—311 et passim.

(Ὀβνοι τε καί "Ανται καὶ Σκλαβηνοί) и Ромејима страховита зла наносили. Хилвуд је за варваре био толико страхан да за три године, колико је на том положају тамо проборавао, не само није нико могао да пређе Дунав против Ромеја, него су чак Ромеји, прелазећи често на супротну обалу са Хилвудом, убијали и заробљавали тамошње варваре²¹. После три године пређе Хилвуд реку са малим одредом, како је био и навикао, а Словени сложено дочекаше (Σκλαβηνοί δε πανδημεί δληντίαϊ,ov). Кад се приметну страшна битка погине много Ромеја па и стратег Хилвуд. И од тада варвари прелазе реку увек по вољи и ромејска држава им је лако доступна, и читаво ромејско царство не би још никад кадро да у томе послу (тј. у одбрани дунавске границе) одмени храброст једног човека²².

После извесног времена Анти и Словени због насталих несугласица међусобно заратише и деси [се да Анти буду побеђени од својих противника²⁸. У тој борби неки Словен (Σκλαβηνός άνήρ) зароби неког противника (se. Анта), још младо момче, по имену Хилвуда и узевши га под своје (εξ τε τα οίκεΓα λαβών) поврати се кући. Временом овај Хилвуд постаде одан газди коликогод је то могућно и у борби са непријатељима храбар. Изложивши се више пута животној опасности у одбрани свог господара²⁸³, необично се прочу и велика слава поче да кружи око њега. У то време Анти, проваливши у трачке крајеве, опљачкаше и заробише много тамошњих Ромеја и с њима се вратише у свој завичај²⁸¹⁾. Једног од ових заробљеника срећа намери на човекољубива и блага господара. Овај човек (se. заробљени Ромеј) беше велики лупеж и способан да превари свакога. И пошто никаквом вештином, иако је покушавао, није успео да се поврати у ромејску земљу, измисли ово".

(BQ III 14, p. 353,17—355,14)

Преиредени Византинац убеди свог аниског госиодара да је славни војсковођа Хилвуд још жив и Шо као заробљеник код Словена (εν τφ Σκλαβηνων §8-νει), а никоме од Словена да Шо уошШе

²¹ Вероватно је у вези са овим Хилвудовим победама назив Anticus (Αντικός) који Јустинијан уводи у своју титулу почевши од 533. Vernadsky, Russia I 173, завођење титуле Anticus погрешно доводи у везу са антско-византиским преговорима из „око 544“. Cf. доле Ускршња хроника, нап. 7.

²² Прокопије, дакле, извештава да варвари несметано проваљују преко Дунава од Хилвудове смрти до тренутка када ово пише, тј. од 533 — око 550.

²³ Овај антско-словенски рат одиграва се око 540. Cf. Stein, II 522.

^{25а} Из овог податка о Хилвудовом јунаштву „у борби с непријатељима“ излази да подунавски Словени с неким ратују и после своје победе над Антима око 540. Да ли су то међуплеменски ситнији обрачуни, или сукоби са Бугарима, или упади на византиску територију, тешко је казати.

^{25б} Из претходног и наредног Прокопијевог текста разабиремо да се овај упад Анта у Тракију дешава негде између 540 (антско-словенски рат) и 545 (антски преговори са Јустинијаном — в. нап. 41).

није иззнашо. Аниски добрачина и његов лукави заробљеник иођу међу Словене да ошкуие Хилвуда и одведу га цару Јусшинујану, очекујући да ће зашо добиШи огромну награду. Њихово иушовање било је омогућено

„јер ови варвари (Анти и Словени) већ су били ступили у мировне преговоре и једни с другима општили су узајамно без страха“.

(BQ III 14, p. 356,3)

ОшкуМвша Хилвуда враше се. Кад су дошли кући нови госиодар ушша Хилвуда да ли је он сШварно онај Хилвуд, визанШиски војсковођа. Младић усирича све шшо се са њам десило, како је од Словена заробљен, како је ио рођењу Анши и жажо се сад смашра слободним^{25с} иошшо је у својој, анШској земљи. Преиредени ВизанШинац АнШима, наирошив, доказује да се младић не иризнаје визанШискам војсковођом једано из сШраха да га Анши као шаквог не убију; чим би га Анша иушшили на ромејско замљшише, он би се ошкрио.

„Пошто се глас о томе проширио и допро до свију, скупе се због тога скоро сви Анти и оцене да је ствар од општег значаја, верујући да ће им бити од велике користи то што сада постадоше господари ромејског стратега Хилвуда. Јер овим племенима, Словенима и Антима, не влада један човек, него од давнина живе у демократији²⁴ и стога се код њих

^{25с} τανῦν δε, ελεί αφίχето ες τα πάτρια ήθη, ελεύθερος γο λοιπόν «ατά γε τον νόμον και αυτός ёσται. Ако Ант, односно Словен, не може робовати своме саплемену, онда је то прилично поуздан доказ да код тадашњих Словена не постоји право робовласништво. Cf. доле нап. 85.

²⁴ οиη άρχονται προς ανδρός ενός, άλλ'έν δημοκρατία εκ παλαιού βιοτεύουσι. Псеудо-Маврикије извештава да словенска племена, с једне стране, живе у „безвлашћу“ (άναρχα), а с друге стране да имају „много главара“ (πολλών ρητών — в. доле Псеудо-Маврикије, нап. 20). Према томе, Прокопијев израз εν δημοκρατία означаје истовремено и подељеност словенских маса на независна племена и лабаву организацију власти у оквиру појединих племена, односно незнатну власт племенских старешина. Са оваквом интерпретацијом у складу је и ранији, Псеудо-Цезаријев извештај о Словенима (бр. 1 и нап. 11) као и доцнија Тактика Лава VI (бр. 2 и 4). Иначе, у самој Византији VI—IX века δημοκρατία значи „побуна дема, устанак народа и тсл.“ (Bratianu, Empire et „democratie“ a Byzance, BZ 37, 1937, 86—111; о доцнијој семантичкој еволуцији овог термина cf. Bratianu, Memorial Louis Petit, 32—40). О неразвијености власти код Словена слично се изражавају и многи западни и оријентални извори доцније времена. Тако Thietmari Chronicon VI 18 о Јутицима: His (sc. Liuticis)... dominus specialiter non presidet ullus. Слично и Christian о Чесима X века (cf. доле нап. 29). О полапским Волињанима Ибн Јакуб, ed. Westberg 36: „Немају краља нити дају икоме да њима влада већ су им поглавице старији људи“. Са овим извештајима слаже се и Порфирије-нишов податак из De adm. imp. 29, ed. Moravcsik. 124, да Срби и Хрвати, као и остала словенска племена, немају никаквих главара (άρχοντας) него само „старије људе жупане“ (ἰουσιάνους γέροντας). Жупани (supani) као „seniores villarum“ спомињу се и код лужичких Гломача (teutonicus Daleminci = sclavice Qlomaci, Thietmar \ 2) у једној повељи из 1181 (опширније Niederle, Manuel II 172). О правном поретку код старих Словена Кадлец, Првобитно словенско право пре X века, Београд 1924 (прев. Тарановски).

на заједничком скупу²⁴³ свршавају како повољни тако и неповољни јавни послови. Па и друге ствари, такорећи све, једнаке су и код једних и код других, и тим варварима већ одавно су прешле у обичај²⁵. Верују наиме (и Анти и Словени) да је један од богова, творац муње, једини господар света, и жртвују му говеда и све остале жртвене животиње²⁶.

²⁴ а га те ξύμφορα... ἐς κοινόν ἀγεται — „на заједничком скупу, већу“, боље него „заједнички“, како се обично преводи. Слично Прокопију говори доцније и *TMetnar* VI 18 о Љутицима: Unanimi consilio ad placitum suimet necessaria discucientes in rebus efficiendis omnes concordant (цит. према *ХайПШман*, Рад ЈА 243, 217).

²⁵ ομοίως δε και τα άλλα ως ειπείν άπαντα έκατέροις еστί τε και νενομίσται τούτοις ανω-8-εν βαρβάρους. Израз ομοίως *Nederle*, Manuel II 173, интерпретира као „une allusion... au regime comgaunautaire“, што је свакако погрешно. Прокопије уопште нигде не говори о облику својине који влада код Словена. Cf. *Ф. Барушић*, ИЧ 3 (1952) 415—416. Интересантно је напоменути да и Псеудо-Маврикије (доле, нап. 1а) извештава да се словенска племена међусобно не разликују по обичајима и начину живота.

²⁶ θεόν μὲν γὰρ ένα τον της αστρατής δημοοργον αλάντων κύριον μόνον αυτόν νομίζουσιν είναι... Да би се ова Прокопијева реченица као, уосталом, и читав његов извештај о животу Анта и Словена правилно разумели, потребно је не губити из вида важну чињеницу да он овде заправоноси само оне етнографске елементе који су овим племенима заједнички, а не неки општи опис њихова начина живљења. Имајући то у виду и анализирајући пажљиво текст цитиране реченице *А. Совре* долази до ове, сасвим убедљиве интерпретације: израз θεόν ένα треба схватити у партитивном значењу, тј. као unum ex das, односно θεών ένα, како и стоји у cod. Vat. gr. 1690; речи гов της αστρατής δημιουργόν имају улогу експликативне апозиције за θεόν ένα, док остале речи претстављају предикативне додатке за νομίζουσιν είναι (према *Grafenauer*, *Некај* врађај 98—101). Прокопије, дакле, овде не извештава да Словени и Анти „верују да постоји само један бог, творац муње...“, како се досад обично преводило, него он каже да је бог грома (Перун) највише божанство код оба племена. А ако је бог муње код балканских Словена VI в. само један од богова и то највиши, онда то индиректно значи да Словени тада, према Прокопију, верују и у нека друга виша божанства, а не да су „на ступњу веровања у демоне“ или да им је „сваки појам о највишем божанству као и појам о сродничким односима међу боговима сасвим непознат“, како претпостављају *Schneeweis*, *Unbegann* и др. (cf. *А. Schmaus*, *Zur altslav. Religionsgesch.*, Saeculum 4, 1953, 220, 224 et passim). Иако с разлогом претпостављамо да су Словени дошли на Балкан као политенсти, чињеница је да ниједно име из њихова пантеона још није утврђено, изузев божанства грома, који се код јужних словена звао Перун. Ово име код нас се одржало у називима за брда и изворе (три у Босни и по један у Истри, Далмацији и Македонији), у неким личним именима, у називу „перуника-богиша“ за биљку *Iris germanica*, и у неким од многобројних назива за додоло по читавом Балкану који се етимолошки свде на пагански рефрен *Per/un/pegun*: n. gr. περ-ερούνα, čine. pirpirino, rum. parașuta, хрв. прпоруша итд. (*М. Филиповић*, *Грагови Перуновог култа код јужних Словена*, ГЗМ, НС 3, 1948, 63—80). *Peisker*, Које су вјере били стари Славни прије крштења, *Старохрв. просвјета* НС 2 (1928) 32, доказује да је Перун уствари божанство германских Варјага, а не Словена. Сматрамо да Прокопијево сведочанство о заједничком обожавању „творца муње“ односно Перуна код Анта и Словена претставља најбоље аргументан о неодрживости ове хипотезе. Трагови одржавања паганских култова по брдима, хумовима и крај извора очувани су у неким називима: Капиште (на Ластову и код Скопља), Балван итд. (*М. Филиповић*, Капиште, ИЧ 3, 1952, 265—66). Са култом „неког словенског боговског пара“ свакако стоје у вези и извесни теофорни топографски називи код нас на које је указао И. Пилар, без обзира на често оспоравану тезу о дуализму коју брани (*Чајкановић*, О српском врховном богу, *Београд* 1941, 53—55).

Судбину нити познају²⁶³ нити иначе признају да међу људима врши неки одлучнији утицај него, чим им се смрт сасвим приближи, или их болест свлада, или се нађу у рату, одмах се заветују да ће, ако то избегну, истог тренутка принети богу жртву за свој живог, и, ако су добро прошли, приносе жртву коју су обећали и верују да су том жртвом искупили свој спас. Сем тога, обожавају и реке²⁶⁰ и нимфе (виле) и друга нека нижа божанства (δαμόνια) и свима њима приносе жртве и по тим жртвама враћају²⁷. Станују у бедним коли-

^{26а} Пошто мало ниже Прокопије каже да Словени „по жртвама враћају“ (μαρτείας ποιοῦνται), онда из његова податка да Словени „не познају судбину“ (εἰσαρμένην) излази само то да они немају претставе о свемоћној и неумитној *ανάγκη* у коју су веровали антички Грци. Податак о враћању, одн. пририцању блиске судбине код македонских Словена почетком VII в. сачуван је у *Miracula S. Demetrii II* (в. доле бр. 1 и нап. 15). О остацима и развоју схватања судбине код старих јужних Словена cf. / *Grafenauer*, *Slovensko-kajkavske bajke o Roenicah-Sojenicah*, *Etnolog* 17 (1944) 34—51.

^{26b} Према *Vernadsky*, *Russia I* 112, руски фолклор пружа бројне потврде некадашњег обожавања река. Извесни, далеки трагови као да су очувани и у нашем фолклору. Cf. *Чајкановић*, Студије из религије и фолклора, *Београд* 1924, 71—77.

²⁷ *А. Brückner*, О паганству код старих Словена, *Књига о Балкану 2* (1937) 51—61, одриче сваку веродостојност Прокопијевом извештају о веровањима Словена, али сасвим недокументовано. Напротив, *Niederle*, Manuel II 129, Прокопијево вест коментарише овако: „Ово Прокопијево сведочанство потврђује се, неколико векова доцније, читавим низом извора руских, бугарских, чешких, балтичких. Сви они доносе, као да су копије једни других, да Словени обожавају пећине и брда, изворе и језера, шикаре, дрвећа, читаве шуме, четвороножне животиње, птице и, најзад, ватру, звезде, месец и сунце... и трне као мртве ствари но као бића са душом, као демоне“ (Подробније *Niederle*, *Ziv. st. Slov.* II 27—30). Овоме треба додати и вести читавог низа оријенталних писаца који, говорећи о Словенима, описују и њихова веровања (cf. *Marquart*, *Streifzüge* 384). За религију јужних одн. македонских Словена, после Прокопија, најважнији је извор *Житије св. Наума Охридског* из X века (ed. Лавров у Изв. отдел. рус. јаз., Ст.-Петербург 1907). Писани извори о паганској митологији и верском култу Словена уопште, а јужних Словена посебно, веома су оскудни и стога су истраживачи присиљени да реконструкције појединих елемената врше путем испитивања очуваних трагова. Са систематским истраживањем остатака словенске митологије у слов. језицима, причама и обичајима отпочео је *Krek*, *Einleitung* 477—867, а код нас настаива *Н. Нодио*, *Религија Срба** и Хрвата на главнијој основи пјесама, прича и говора народног, Рад ЈА 77, 79, 81, 84, 85, 89, 91, 94, 99, 101. У његовој студији има много непоузданих хипотеза и закључака. До знатно озбиљнијих резултата долази *Чајкановић* у својим радовима, као што су: Студије из религије и фолклора, СЕЗ 31 (Београд 1924), и О српском врховном богу, *Београд* 1941 (доказује да код јужних Словена највећи бог, *summus deus*, није Перун него Дабор). *Ј. Peisker*, Које су вјере били стари Славни, *Старохрв. просвјета* НС 2 (1928) 1—35, заступа тезу да је словенска религија иранског порекла и да је зороастровски дуализам њена главна карактеристика, откривајући трагове паганског култа у теофорним топографским називима брда и хумова. Полазећи од топографског материјала из наших крајева његово учење брани *И. Пилар*, О дуализму у вјери старих Словена и о његову подријетлу и значењу, *Зборник за нар. живог и обичаје* ЈА 28 (1931) 1—86. Интересантан покушај у овом смислу претставља *П. Ж. Пеуровић*, Дуалистички мотиви у јужнословенској народној орнаментичи, *Зборник Етнографског музеја у Београду* 1901—1951 (Београд 1953) 212—219. Ирански утицај на словенску религију, иначе, данас важи као непо-

бама²⁸, јако раштркани једни од других, и сваки од њих и по више пута промени место насеља²⁹. При ступању у борбу као пешадија (πεξ\$) наваљују на непријатеља групно (οι πολλοί Ια<πν), носећи у рукама мале штитове и копља³⁰, а

битно доказан (*Vernadsky*, *Russia* I 112–113). Критички приказ резултата на испитивању словенске митологије последњих деценија даје *A. Schmaus*, *Zur altslavischen Religionsgeschichte*, *Saeculum* 4 (1953) 206–230. Приказ његовог чланка, с корисним допунама, даје *J. Шудак* *Хисторијски зборник* 6 (1953) 135–137.

²⁸ οιοθοι δε εν καλύβας οίκτραϊς... Није јасно да ли се израз εν καλύβας односи на једноделне брвнаре или плетаре. Ово последње је вероватније пошто, према аутору *Μιγ. S. Demetrii* II 4 и II 5, македонски Словени у VII в. станују у неким бедним потлеушицама, свакако плетарама (θύλακοι, σπηναί — в. доле *Μιγ. II*, нап. 51). Почетком X века *Ибн РосШех* одн. *Харун ибн Јахја*, ed *Marquart* 240, извештава да Словени јадранског приморја (?) живе у „дрвеним кућама“ (*Holzhäuser*). Опште је усвојено да словенска реч koliba потиче, посредно или непосредно, од грчког καλύβη (Ријечник ЈА, s. v.; cf. *Д. Косић*, *Наш језик* 1, 1933, 271–272, и *Х. Барућ*, *Наш језик* 2, 1934, 43–47). Овај моменат, као и напред поменути извештаји, упућују на закључак да је већина Словена при доласку на Балкан становала у земуницама или полуземуницама. Управо тај тип куће код источних Словена описују *Ибн РосШех*, ed. Харкави, *Сказанија* 266, као и анонимни персиски географ, ed. Туманскиј 135. О балтичким Словенима XII в. *Helmold* II 13 каже: *Casas de virgulis contextunt*. Најстарије словенске брвнаре из Чешке и Пољске потичу из VIII до X века (*Niederle*, *Manuel* II 98 p. 1), док је најстарија брвнара са нашег земљишта (Басат код Варварина у Србији) датирана тек у XV–XVI в. (*Vacuh*, *Старосрпска налазишта у Србији*, *Старинар* 1, 1906, 72). Према *Kosmos*, I 19, најстарији зид од тесаног камена (*opus romanum*) у Чешкој потиче из 932 (*Niederle*, *Manuel* II 119, 306).

²⁹ διεσκηνημένοι πολλοί μὲν ἀπ'ἀλλήλων, ἀμείβοντες ὡς τα πολλά τον Της ἐνοικησεως ἕκαστοι χῶρον. Прокопије, дакле, извештава да Словени живе у селима раштрканог типа и да се као појединци често премештају с једног места на друго. Према томе, он не говори о колективним сеобама, како излази из превода *СШано/евућ-Ђоровић*, р. 3: „мењајући сви често место насеља“ (cf. *Ф. Борушић*, *ИЧ* 3, 1952, 416). Овим податком Прокопије индиректно извештава да Словени његова времена живе од неке сасвим примитивне земљорадње и сточарства (*Dvornik*, *Slaves* 20; *В. Поуовић*, *ГЗМ* 33, 1921, 85; *Grafenauer*, *Некај вргањај* 103–109). Најбољу потврду за ово даје Псеудо-Маврикије (в. доле, нап. 7 и 37). Карактеристично је да већ *Taciti Germania* 46, о Венедима каже да по шумама и брдима *latrociniis pererrant*, а да се ипак разликују од Сармата, *правих* *номада in praestro equoque viventibus*. *Leonis Tactica* (в. доле, бр. 2 и 3) извештава да Словени тешко подносе ратарске напоре и да су доскора живели *νομαδικῶς*. О Чесима X в. хроничар *Christian*, ed. *Peker* 184: *Sclavi* *Boemie*. . . *velut equus infrenis sine lege, sine ulio principe vel rectore vel urbe, uti bruta anirnalia, sparsam vagantes terram solam incolebant*.

³⁰ *Beh TauuIII* о Венедима каже да „носе штитове“ (*Germania* 46: *Venedi*... *et scuta gestant*). Крајем VI в. *Iohannes Ephesius*, *Hist. eccl.* VI 25, ed. *Schönfelder* 255, извештава да су Словени пре свога продора у Грчку (између 580–584) од оружја познавали само „две три врсте кратких копаља“ (λογχάδια τα). Слично и *Michel Syriac* X 18. *Const. Porph.*, *De adm. imp.* 29, ed. *Moravcsik* 122, свакако преноси неки старији извор кад каже да словенска племена на левој обали Дунава немају оружја (ἐθνη Σχλαβήνικα ἀοπλα οντα). *Simocatta* VI 2 (в. доле, бр. 6) преноси причу да Словени далеком запада не знају за (гвоздено) оружје“. Оскудно наоружање Словена истичу *Pseudo-Maurici Strategicon* (в. доле, нап. 14 и 15) и *Leonis Tactica* (в. доле, бр. 4 и нап. 14 и 15). Са извештајима византиских писаца подударају се *Jordanis Getica* 23, ed. *Mommsen* 88: *quamvis armis despecti* (sc. *Sclavi*) *sed numerositate pollentes*, Код *Pauli Diaconi* *Hist. Langob.* VI 24, ed. *Waitz* 222–223, приповеда се о борби једне групе Словена који *magis lapidibus ac securibus*

оклоп никад не облаче. А неки немају ни кошуље (χιτονα) ни огртача (τριβώνων) него, навукавши само бечве до испод препона³¹, тако ступају у борбу са непријатељима³². Једни и други имају исти језик, сасвим варварски. А ни по спољашности се не разликују једни према другима. Јер сви су високи и необично јаки³³, а у погледу боје тела и косе нису ни одвише бели, односно плави, нити сасвим прелазе у црно, него су сви риђи³⁴. Живе у беди и крајњој запуштености као Масагети³⁵, па и прљавштине су увек пуни³⁶

quam armis ... pugnantes, што не треба дословно схватити јер писац доцније каже да један од Словена има копље (*ianseam*). Према *Ihn Rosteh*, ed. *Marquart*, *Strefzüge* 468, источни Словени од оружја имају „кртка копља за бацање (*Wurfspeere*), штитове и копча. О извештајима осталих оријенталних писаца о наоружању источних Словена у X–XI в. cf. *Niederle*, *Ziv. st. Slov.* III 510 sq.

³¹ ἀλλά μονάς τας ἀναξυριδας ἐναρμοσάμενοι μέχοι ες τα σιδοία. Можда су *ἀναξυριδες* исто што и *femoralia* Бугара IX в., како се називају у *Responsiones* *parae Nicolai* из 866 (ed. Благојевић, *Сборник на Блг. акад.* 1916, §§ 1–9). *Niederle*, *Manuel* II 69, мисли да су *ἀναξυριδες* уствари шалваре које су Словени презели од Бугара још на Волги. Како било да било, Прокопије *ἀναξυριδες* упадно потсећају на бечве које се још носе у данашњој Македонији. О разним облицима и називима за бечве у нашем фолклору cf. *Polemaković*, *RIEB* 2 (1936) 234–237.

³² Иако Прокопије овде описује само опрему словенских ратника и то свако како летује, из његових речи излази да већина Словена, поред бечава, на себи имају кошуљу и неку врсту гуња (cf. *Барушић*, *ИЧ* 3, 1952, 417). Од доцнијих византиских докумената о словенској ношњи треба поменути минијатуру из једног псалтира XI в. која приказује Бугаре (?) пред ногама Василија II Бугароубице (cf. *Ch. Diehl*, *Manuel d'art byzantine*, Paris 1925, 402), као и један менологиј истога цара где су приказана два македонска Словена, како мисли *Niederle*, *Ziv. st. Slov.* I, прилог IV (слика у *Manuel* II 73). Источни Словени, према *Kardlsi*, ed. *Marquart*, *Strefzüge* 468, имају кошуљу и неке чизме. О одевању источних Словена X–XI в. извештавају и други оријентални писци, о чему опширније *Niederle*, *Ziv. st. Slov.* I 378, и *Manuel* II 65–67.

³³ εὐμήκεις τε γὰρ καὶ ὀλιγοὶ διαφερόντως εἰσὶν ἄπαντες. О високом стасу и физичкој снази Словена слично се изражавају *Pseudo-Maurici Strategicon* (доле, нап. 4), *Leonis Tactica* (в. доле, бр. 4), *Simocatta* VI 2 (в. доле, бр. 6), *Theophanes*, ad. a. M. 6083. Карактеристично је да западне Словене (967) *Widukindi Res gestae Saxoniae* II 20: *et quod nostris gravi onere esse solet, Sclavi pro quadam voluptate ducunt*. Слично и оријентални писци о источним Словенима, о чему подробије *Niederle*, *Ziv. st. Slov.* I 53–54.

³⁴ ὑτέρωθροι ἄπαντες, тојест „сви су русе боје, или риђи, или црвенкасти“ а не „плави“, како преводи *Сшанојевић*, *Јужни Славени* 145. Анте "и Словене у ζαν&α ἐθνη убраја и *Anonymi Strategicon*, ed. *K. K. Müller*, p. 125, из VI в. путописац *Каролицу* објашњава да риђи Киргизи потичу од укрштања са „ОВ6ННМ3. Слично описи и код отгалих оријенталних писаца, почев од VII в. (cf. *Niederle*, SS I 98; *Idem*, *Ziv. st. Slov.* I 56; *Idem*, *Manuel* I, 10, Н 7). Уобичајени епитетон „руси“ за главу и косу у нашој народној поезији можда је далеки одјек некадашњаг изгледа који су Словени, услед укрштања и мешања, почели да губе ЈОШ у прапостојбини, а поготову дошавши на Балкан.

³⁵ Cf. *Moravcsik*, *|| |S|*. ³⁶ ἀγέται, један од назива за Хуне који Прокопије често употребљава.

³⁶ Слична сведочанства из IX–X в. дају *Anonymus* у *MQH*, SS XI 390, и *tigllis Vita s. sturmi* 7, *MQH*, SS II 369, *Реч смерДБ*, *smurdi*, *смрод*, *zgnurdones* и тсл. у значењу „селяк, ратар“, налази се у многим средњовековним документима, о чему подробије *Шушић*, I 192 п. 43.

као они (Масагети), а сасвим ретко се дешава да су рђави или злотвори, него и у једноставности (простодушности) чувају хунску нарав³⁷. Па чак и име је Словенима и Антима (Σκλαβηνοίς τε και "Ανταις) било у давнини заједничко. Јер некад су се и једни и други називали Спорима³⁸ и то, мислим, стога што спорадично (σποράδην) размештени настањавају земљиште. Ради тога и обитавају на пространом земљишту. Јер највећи део друге (тј. леве) обале Дунава држе управо они (αυτοί). Тако отприлике стоји ствар са овим народом.

И Анти окупљени тада на скупу, као што је речено, присиљаваху оног човека да им призна да је он главом Хилвуд ромејски стратег. Пошто је он порицао претили су му казном. Док се ово ту одиграло, цар Јустинијан, пославши овим варварима неко посланство, предложи (ήξιού) да се сви они населе као становници у староме граду званом Турис (Τούριον). Овај (град) лежи на реци Дунаву. У пређашњим временима основао га је римски цар Трајан, али већ одавно лежи напуштен, јер су га тамошњи варвари опустошили⁴⁰. Цар Јустинијан је обећавао да ће им дати тај град

³⁷ ... αλλά και γφ άφελεϊ διασώζουσι το Ούννικον ήθος, тј. и по својој простодушности слични су Хунима одн. Масажетима. *СШанојевућ-Боровић*, р. 3., не преводје сасвим адекватно: „Живе тешко и убого као Масажети, и као и они пуни су увек нечистоће. Нису рђави или зликовци ни најмање, него по простоти наличе Хунима”.

³⁸ Прокопијева етимологија етнимона Σλόροι од σποράδην очигледно је наивна, али сам назив заслужује пажњу. Добровски (1784), Шафарик, Marquart, Маретић и Кос претпостављају да је облик Σλόροι congruunt првобитног *Σέρβοι, утолико пре што ово племе спомињу већ Плиније и Птоломеј (*Marquart*, Streifzüge 108; *MapeШлућ*, Славени 54—55; *Kos*, Gradivo ! 26 л. 1). Међутим, неоснованост ове претпоставке о хронолошкој искварености открива већ сам израз σποράδην. *Nederle*, Manuel I 34, мисли да је Σλόροι скраћеница за Βόσποροι, што је сасвим несигурно. Релативно најприхватљивије тумачење даје *Vernadsky*, The Spali of Jordanis and the Spori of Procopius, Byzantion 13 (1938) 263—266. Он Σλόροι идентификује са Spalaei (Plin Nat. hist. VI 22) и Spali (Jordanis Getica 28) који су обитавали у поречју Дона и Доњца, дакле на земљишту Анта. Постојање аланског племена Спала доказује хидроним Оскол одн. Оспол (притока Доњца), док руска реч исполин (= цин) престава дериват, откривајући да су Анти у далекој прошлости били под доминацијом Спала. Усвајајући ову теорију *Gregoire*, L'habitat „primitif” des Magyars, Byzantion 13 (1938) 267—277, Прокопијеве Σλόροι доводи у везу и са Порфиригенитовим "Ασφαλοι (De adra. imp. 38), као и етнимона Aškal неких оријенталиистичких писаца. Cf. *Vernadsky*, Russia I 104—105 et passim.

⁴⁰ Τούρις, Turris. *J. Bromberg*, Toponymical and historical Miscellanies, Byzantion 13 (1938) 58—59, као и многи пре и после њега (*F. Brun* 1879; *G. Lasan* 1899; *Г. Мансјоловић* 1911; *L. Hauptmann*, Byzantion 4, 146; *Vernadsky*, Russia I 172) сматрају да је Τούρις (Procopius) = Turas (антички град на ушћу истоимене реке, тј. Дњестра) = "Αστρον κάστρον (Const. Porph.) = Бјелгород, одн. дан. Акерман. То идентификовање неосложиво је са Прокопијевим извештајем да је Τούρις на Дунаву и да га је основао Трајан. Затим, Порфиригенитов "Αστρον κάστρον „преживео је и мађарске олује у IX столећу” (*Мансјоловић*, Рад ЈА 187, 1911, 50) док, с друге стране, у византиским изворима уопште немамо потврде да је Јустинијан доиста изградио нови Τούρις и у њ населио Анте, како недокументовано тврде *Bromberg*, op. cit. 58, и *Vernadsky*, Russia I 172—173, 392.

и земљиште око њега будући да оно од давнина припада Ромејима, да [ће им при насељавању помагати (ξυνοικοεΓν) свом снагом и да ће им послати много злата под условом да они, као будући савезници, увек стану на пут Хунима (Бугарима) кадгод ови пођу на ромејску државу”. Саслушавши то варвари одобрише и обећаше да ће све испунити ако им се Хилвуд, пошто се врати у чин ромејског стратега, остави као сунасељеник (ξυνοοαστήν), тврдећи упорно да је онај (тј. који је код њих, одн. лажни) управо тај Хилвуд кога они желе. А онај човек, понесен таквом надом, сад је то и пожелео на је и сам почео говорити како је он ромејски стратег Хилвуд. И кад су га управо тога ради (ίφ'οίς δη тј. раци поновног добијања чина) послали у Цариград, пресретне га на том путу Нарзес⁴². И ступивши с њим у разговор и препознавши да се човек претвара — иако је он говорио латински и вешто глумио, пошто је већ био упознат са многим особинама Хилвуда — стрпа га у затвор и принуди да читаву ствар тачно изложи и одведе га тако са собом у Цариград”.

(BG III 14, р. 357,5-360,4)

536

ВИЗАНТИСКО-ГОТСКЕ БОРБЕ У ДАЛМАЦИЈИ

Огромна војска Гоша ирешла >е из Ишалије у Далмацију. Кад су дошли до Салоне (Σαλώνων αρχιστα) наиђу на један извиднички одред византијске војске који је водио Маврикије, син војсковође Мунда. Маврикије уђе у борбу и Погибе, скоро са чинавим одредом. Чам је Шо дознао његов ошац Мунд од бола и беса уђе у бишку на иречаи, без иошребних иришрема. ВизанШици иобеђују, али „кадмовска”. Због своје неоирезности Паде и сам Мунд.

„У Салону (εξ δε Σάλωνας) не уђе нико. Ромеји се, наиме, повратише кући пошто су изгубили све старешине, а и Готи,

Највероватније је да Τούρις треба тражити негде „на левој обали доњег Дунава” (*СШанојевућ*, Јужни Славени 129), утолико пре што, према Прокопију, Анти обитавају „с ону страну Дунава, недалеко од тамошње обале”. Неки мисле (напр. *Kos*, Gradivo I 26 п. 2) да Τούρις = Turgu (на ушћу Олте одн. Алуте у Дунав), што није вероватно. *Јуречек—Радонић*, I 58, нагађа да Τούρις = Dinogetia, на левој обали Дунава.

⁴¹ Ови преговори између Јустинијана и Анта воде се 545, тј. непосредно после провале Бугара у византиски Илирик крајем 544 (*Stein*, II 522). Да ли је дошло до склапања византиско-антског савеза, не зна се. *Барда*, Хрватска дијаспора и Авари, Старохрв. просвјета 2 (1952) 9, сасвим погрешно интерпретира овај податак: „Год. 540 цар Јустинијан, да се заштити од Анта, обвезује се плаћати им годишњи данак”...

⁴² Нарзес лажног Хилвуда срео је и ухватио у Тракији крајем 545 (*Stein*, II 522). У позадини догађаја са лажним Хилвудом била је тежња Анта да се настане у читавој Тракији (*Vernadsky*, Russia I 170). Грчки текст о Хилвуду доноси и *Kos*, Gradivo I 26—29.

будући да им не преоста ниједан значајнији руководилац, западоше у страх и повукоше се у тамошње тврђаве. А нису се поуздавали ни у салонски бедем (Σαλώνων τῆ περιβόλῳ), тим пре што им ни Ромеји, који тамо станују, нису били одвише наклоњени".

(ВО I 7, р. 34,2-9)

Чам је несшални Теодаш (Theodahad), гошки владар, дочуо за усиех своје војске у Далмацији, одмах Прекину мировне иреговоре са ЈусШинијаном. Цар шаље КоншанШијана, sacri stabuli comitem, у Илирик да ирикуиља војску и с њом иође на ГоШе. Коншанишијан одлази у Драч (Ἐπίδαμνον) и иосле извесног времена сакуиши војску.

„У међувремену Готи, стигавши у Далмацију с другом војском коју је водио Грива, заузеше Салону. Константијан, припремивши се темељито, диже се из Драча и пристаде са читавом флотом у Епидауру⁴³ који је на десној страни кад се улази у Јадранско море".

(BQ I 7, р. 37,4—10)

На веси да КоншанШајан водијЦвише^хиљада војске Грива се заилаши.

„Нарочито се узнемиравао због бедема салонског (τῶν Σαλώνων περιβόλος) пошто је био добрим делом већ оштећен, а сасвим сумњиво му је било и расположење тамошњег становништва према Готима. И због тога он брже боље подиже сву војску и улогори се на пољу које се налази негде између Салоне и града Скрадина⁴⁴. Кренувши са читавом флотом из Епи-

⁴³ Ἐπίδαυρος, Epidaurum, првобитно грчка колонија, на месту данашњег града Цават (од средњовековног дубровачког назива Civitas Vetus, одн. ром. Civitate). Из Oregorii Epistolae, ed Ewald-Hartmann I 118, 249, дознајемо да Е. 593 има свог епископа. Седиштем епископије Е. је постао крајем IV или поч. V в. (Шишић, I 151). Поменута писма папе Гргура претстављају истовремено последње сведочанство о постојању Е. као града. Најкаснији примерци новца, нађеног на месту Е., потичу из доба цара Фоке (Јиречек-Радоњић, I 69). Према Порфиригеновтом De adm. imp. 29, ed. Moravcsik 134, Епидаур (Шгстор) су освојили и разрушили Словени, свакако у исто време кад и Салону, тј. око 614. Сличну белешку о пропасти Е. и оснивању Дубровника доноси и Летопис попа Дукљанина, 27, ed. Мошин 70—71. О оснивању Дубровника P. Skok, Les origines de Raguse, Slavia 10 (1931) 449—498. У најновије време отпочело се за археолошким ископавањима старог Епидаура, али резултати још нису, колико знамо, објављени.

⁴⁴ με-αξύ Σαλώνων καί Σάρδωνος ed., Σλαρδώνης Maltretus. Σκάρδων, Σκάρδωνα, Scardona, дан. Скрадин, средиште илирске и римске Либурније. Седиштем епископије Скрадин је постао крајем IV или поч. V в. (Шишић, I 151). Скрадински епископ Константин учествује на синоду далматинске цркве у Салони 530 (cf. Шишић, I 171). Приликом пропасти Салоне, око 614, вероватно је порушен и С. Према Const. Porph. De adm. imp. 31, ed. Moravcsik 150, Скрадин (то Σκάρδωνα) је један од девет „настањених градова (κἀστρα)" у „крштеној Хрватској". Византиска војска, према Cinnati V 17, ed. Bonn. 249, 1164/65 у Далмацији, поред осталих градова, осваја и Скрадин (Κάρδων).

даура Константијан пристане у Љешу (Αίσοβ) који лежи у заливу (тј. на Јадранском мору)*.

(BQ I 7, р. 37,19-25)

Одашле иошаље извидницу и убрзо зашам крене ирема Салони. Ту искрца војску и 500 одабраних момака одреди да заузму клисуру (τῆν στενοχωρίαν) у иредграђу. Сушрадан уђе са Шруиама у сам град и одмах ирисшиуи обнови градских зидина. Седмого дана ио уласку византиске војске у Салону Гоши науиушиају Далмацију и одлазе за Равену.

„И тако Константијан задоби читаву Далмацију и Либурнију, покоривши (προσαυόμενος) све Готе који тамо живе. Тако су ствари стајале у Далмацији. И зима престајаше и сврши се прва година рата који описа Прокопије".

(BQ I 7, р. 38,19-24)

*Већ идуће годше (537), како се оиисује у BG I 16, р. 85, ГоШа се ионово враћају у Далмацију у намери да је освоје. Један њихов одред, иошучен од Визаншинаца код Скрадина (ἐν χωρίῳ Σκάρδων), иовуче се у град Виртур⁴⁵ где је била гошка главнина. Кренувши одашле на Салону, ГоШи је оиседну с коина и с мора. Пошишо УМ. Ромеји изненадним наиадом разбише флоШу, њихова коинена војска одусШа од оисаде. „И шако су рашовали Гоши с Ромејама у Далмацији"*⁶.*

Око 537

ГЕОПОЛИТИЧКА ПОДЕЛА БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА

Заусшављајући се на Шренушку кад је Велизар друге године рашовања ирошив Гоша (шј. 536—537) освојио чиШаву северну и средњу Ишалију, Прокопије обавешШава чиШаоца о^ земљишшу које је обухваћено рашним оиерацијама. Оиисавши ишалијанско коино ирелази на оиис коина које је на десној сирани „Јонског залива" (Јадрана) и „које је, жажо је већ рѣчено, све до Либурније држао Коншанишијан" (р. 81).

„С друге стране залива први су Хелени, звани Епирци, све до приморског града Драча (Ἐπίδαμνον). Од овог (града) почише покрајина Прекалис⁴⁷, а после долази Далмација

⁴⁵ ἔ; Βουρ^ον «όΚιν ed., Βουρνοῦν V., Burnum, дан. Шупљаја код Кистања на Крки. Спомине га и Ptolomaeus If 16, 10.

⁶ О овим ратовима у Далмацији cf. Hartmann, Gesch. Italiens im MMelalter I², 246—250; Шишић, I 172—173.

⁷ Прέξιλι; Прέ^алис (Vat.). Цар Диоклецијан Је од провивције Dalmatia одвојио њеи јужни део, са градовима Doclea, Scodra и Lissus, у посебну покрајину PraevaHs, или Praevaltana.

(Δαλματία) и тиме се завршава западна граница царства (καὶ τὸ τῆς ἐσπερίας λελόγιεται κράτος). Потом долазе Либурнија⁴⁸ и Истра (Ἰστρία) па Венетија⁴⁹, која се простире све до града Равене. Они који обитавају у овим крајевима живе као приморци. Иза ових унутрашњост земље држе Сишчани⁵⁰ и Сваби, не они који су потчињени Францима недруги⁵¹. Иза ових станују Карни (Καρνίοι) и Норичани (Νορικοί), десно од ових живе Дачани (Δακαί) и Панонци (Παννόνες) који, поред осталих места, држе Сингидунум и Сирмијум (Σιγγιδόνον καὶ Σίρμιον), допирући све до реке Дунава ("Ἰστρον). Овим су народима почетком овога рата владали Готи с ону страну Јадрана (тј. Источни Готи)".

(ВО I 15, р. 82,10—25)

април 537

СЛОВЕНИ И АЧТИ КАО ВИЗАНТИСКИ ПЛАЋЕНИЦИ

Почешком марша 537 (ВО I 24, р. 122) неколико десетина хиљада Гоша, под вођством Вишигеса, ошиочању напад на Рим која брани Велизар са једва иеш хиљада људа. Трећег дана оисаде Гошима иође за руком да освоје Осицију (Ostia), град и луку на ушћу Тибра.

„Двадесетог дана по паду луке, која је и град и лука, стигоше Мартин и Валеријан са 1600 коњаника⁵². Највећим делом то су били Хуни⁵³ и Словени и Анти, који обитавају с ону страну Дунава, недалеко од тамошње обале⁵⁴. Вели-

⁴⁸ Λιβουρνία, Liburnia, обухватала је данашње Хрватско приморје, отприлике од Скрадина до Сушака.

⁴⁹ Βενετῶν ἡ χώρα, Venetia. Источна граница ове покрајине била је Соча.

⁵⁰ Σισιοί, становници даљње и ближе околине старог града Siscia, Сисак.

⁵¹ Σοῦαβοί. Сматрамо да је овај назив склопљен према имену реке Саве која се, поред обичног Σάος, називала и Σάοος (Tab. Peutinger.) и Σάβος (Strabo, VII 314). Према томе, Σοῦαβοί = Посавци. Покрајину ових Σοῦαβοί писац назива Σοιαβία = Посавина (ВО I 16, р. 84). Овој интерпретацији иде у прилог, прво, што Прокопије разликује балканске од германских Σοῦαβοί, и друго, што он становнике појединих покрајина назива обично по географским именима, а не према њиховој етничкој припадности. Уосталом, Прокопијев назив Σοιαβία за Посавину можда је преузет из готске администрације, пишто се у Cassiodori Variarum IV 49, V 14, V 15, MGH, SS 12, овај исти крај назива Suavia (= Savia). Било како било, очигледно је да овде није реч о „германским Свебима који су настањени у Панонији“, како тумачи Heuberger, КНФ 30 (1937) 92 sq.

⁵² Мартин и Валеријан били су Јустинијанови magistri militum. Подробније Stein, Н 358-361., 512 n. 1, 513-516.

⁵³ Хуни = Бугари. Cf. Stein, II 350; Vernadsky, Russiä I Г70.

⁵⁴ καὶ Σκλαβηνοί καὶ "Ανταί, οἱ ὑτέρ «οταμόν." Iarpon ou μακράν Γης ἐχειντ) δχ*ης ἴδρονται. Поред ових подунавских, западних Анта Прокопије зна и за »бездбројна племена Анта" («νη га Ἀντών ἀμετρα) која, према њему, обитавају

зар се обрадова њиховом доласку и поче да размишља о борбама које они убудуће треба да воде с непријатељима". (ВО I 27, р. 130,9—17)

Оисада је ирајала до марша идуће године и, иосле 69 раиних окршаја (ВО U 2, р. 159), завршила се гошским неуспехом⁶⁵. Велизар је своју шакшику асирививања неирцијаШеља Проводио највише шаме шио би на њих слао одреде од ио 200—300 коњаника. Они су ГоШима наносили велике губишке јер су, ио речима самог Велизара, били „одлични коњаница-сирелци" (ἰπποτοξοταί ἀγαθοί), за разлику од гошских коњаника који се боре „само коиљем и мачем" (ВО 27, р. 134).

6

540

БОРБЕНА ТАКТИКА ПОДУНАВСКИХ СЛОВЕНА

Велизар оиседа шврђаву Аихитит, јужно од Анконе. Гошка иосада, иако је заиала у крајњу оскудицу, мимо свих очекивања држи се уиорно. Да би дознао разлог иоликој издржљивосиши Велизар одлучи да његови војници ухватише неког живог ГоШа. За извршење овог задашка јавља се Валеријан који обећаје да ће га усшино обавиши.

„Јер у његовој јединици налази се неколико Словена (τινάς ... ἐκ τοῦ Σκλαβηνῶν γένους) који су навикли да се сакривају за какав мали камен или ма какво дрво и одатле да насрћу (ἀναρπαίειν) на непријатеља. То они стално упражњавају (εὐδεικνυνται) у Подунављу, где им је седиште, против Ромеја и других варвара"⁵⁶.

(ВО II 26, р. 268,14—19)

северно од Азовског мора, тј. вероватно у области између Доњца и Дона (ВО IV 4, р. 501; cf. Vernadsky, Russiä I 105, и горе нап. 20). О Словену Дабрагези, официру византиске коњице, извештава АгаШуја (в. доле, бр. 1). Ioannes Epheslus, Mist, ecclesiae VI 25, ed. Schönfelder 255, каже да су се Словени, после провале на византиску територију (око 581), убрзо обогатили и да, између осталог, поседују „ергле коња и много оружја...". Словене као коњанике помиње и Michel Syrien, Chronique XI 5, ad a. 692.

⁵⁵ Критичан приказ овог догађаја на основу извора дају Hartmann, Gesch. Italiens im Mittelalter I², 260-273, и Stein, II 349—353. Текст реченице која се односи на Словене и код Kos, Gradivo I, St. 22.

⁵⁶ О словенској тактици избегавања отворене борбе Прокопије извештава и на другим местима (ВО III 22, III 38 — доле бр. 8 и 11). Сличне вести о балканскјш Словенима доцније доносе Псеудо-Маврикије (в. доле, нап. 12, 13 и 19), Самокаша (в. дол-е, бр. 8 и 9), Joh. Ephesius VI 25, ed. Schönfelder 255, и Michel Syrien, X 18. Ова врста борбене тактике постаје разумљива и природна ако узмемо у обзир да код тадашњих Словена примитивда земљорадња претставља најважнију грану друштвене производње и да је стога њихово наоружање било релативно заостало, а политичка и војна организација сасвим лабава. Наведене вести византиских писаца узимати као доказе о некој тобоже урођеној „slavische Tücke" или урођеној неборбености, свакако је ненаучно (cf. В. Дворниковић, Карактерологија

Велизар са радошћу урихваши предлог свог војводе. Валеријан изабра једног круиног а необично одважног Словена и обећа му у име Велизара велику новчану награду ако ухваши неког живог Гоша. Словен ирисиаде.

„Још пре сванућа Словен (6 Σκλαβηνός) се сасвим приближи бедему, завуче се у неки грм и, скупивши тело, покрије се уоколо травом. У саму зору дође тамо неки готски војник и поче ужурбано чупати траву⁵⁷ и, не слутећи никакву опасност из грма, често је бацао поглед на непријатељски логор да га не би неко отуда напао. И искочивши изненада иза леђа Словен (ὁ Σκλαβηνός) га шчепа и, стегнувши га снажно обема рукама око паса, однесе човека у логор и преда Валеријану”.

(BQ II 26, p. 269, 4–15)

Ухваћени ГоШ одао је Велизаровог војника Буркеншија који је, иодмићен од Гоша, однео Вишигесу у Равену молбу иосаде за шио скорјују иомоћ. Ромејски војници издајника живог сиаљују.

јесен 545

ЈЕДАН ОДРЕД ХЕРУЛСКИХ ПЛАЋЕНИКА РАЗБИЈА ГРУПУ СЛОВЕНА У ТРАКИЈИ

Тошила оиседа Рим. Велизар науишиа Равену и иреко Далмације шишже у Драч и Шу чека војна иојачања из Цариграда. Јусинијан му ускоро иосла нешио војске. У међувремену цар је оширемио и Нарзеса у околину Сингидунума да међу шамошњим Херулима⁵⁸ врбује илаћенике за ИШалски раиш. С илаћеничким одредом Херула Нарзес иолази за Тракију да би шу ирезимио и с иролећа кренуо у Драч Велизару. На Шом иушу, иј. негде између Сингидунума и Сардике, наићу на групу Словена.

„...и њима (Херулима) на томе путу паде у део срећа да неочекивано учине Ромејима велико добро. Десило се, наиме, да је једна велика група Словена (Σκλαβηνων полῦς δμλος)

Југословена, Београд 1939, 274 sq.). Чим би Словени ступили у тешњи додир с.1 Аварима и Византинцима прихватили би и њихову ратну вештину, о чему пружају доказа, поред самог Прокопија у BQ III 38 (доле бр. li), *Joh. Ephesli*, Hist. eccl. VI 25 („научили су — sc. Словени између 580—584 — да ратују боље но Ромеји”), *Chronicon paschale* (в. доле, бр. 2), *Теодор Санкел* (в. доле, нап. 19).

⁵⁷ Из претходног пишевог текста разабире се да је готски војник чупао траву ради исхране људи, а не коња, како каже *СШанојевић*, *Јужни Славени* 146.

⁵⁸ Из BQ II 15, p. 219, и III 33, p. 444, дознајемо да половином VI века Херули обитавају у околини данашњег Београда (ἀμφὶ πόλιν Σιγγιδόνων), О Херулима као византиским плаћеницима cf. *L. Schmidt*, *Ostgermanen*² (1941) 555—558.

недавно прешла реку Дунав, пљачкала тамошње крајеве и заробила врло много Ромеја. Ступивши изненада с њима у сукоб и мимо очекивања победивши, иако знатно многобројније, Херули их побише, а заробљенике све отпустише да иду кућама. Тада је Нарзес, намеривши се и на извесног човека који је себи присвајао (ἐπιβατεύοντα) име Хилвуда, некадашњег славног ромејског стратега, без муке успео да открије варку. А у чему се заправо тада радило одмах ћу испричати”.

(BG III 13, p. 353,3–16)

Писац насхавља иричом о иравом и лажном Хилвуду коју смо донели наиред.

8

547

ХРАБРОСТ ЈЕДНОГ ПЛАЋЕНИЧКОГ ОДРЕДА АНТА

Освојивши ионово Рим (17 дец. 546) ТоШила шаље Јусинијану иосланше и нуди мир. Док су се иосланици враћали из Цариграда дошле је Тулијан⁵⁹, иридрузивши се Велизаровом војводи Јовану⁶⁰, са својим сељацима чувао шеснац на ирилазу Луканији.

„С њима (Тулијановим сељацима) заједно чували су стражу и тристотине Анта које је Јован, на Тулијанову молбу, већ пре ту био оставио. Ови варвари способнији су од свих осталих да се боре на тешком земљишту (εν δυσχωρίας). Кад је ТО сазнао Тотила, сматрао је нецелисходним да тај задатак поверава Готима, него прикупи гомилу сељака⁶¹ и, упутивши с њима и неколицину Гота, нареди да свом силом покушају да продру. И кад су се ови ухватили једни с другима у коштац, било је честог потискивања с обе стране, али Анти својом храброшћу, потпомогнути истовремено и тешким тереном, у заједници са Тулијановим сељацима натераше непријатеље у бекство. И много их побише. Кад то дочу Тотила одлучи да поруши Рим до темеља и да ту негде остави главнину војске, а са преосталом да пође иа Јована и Луканце”.

(BG III 22, p. 394,16—395,8)

Тошила је већ био иорушио ирећину римског бедема, али му Велизар иуиши иисмени иролlecIII ше одушиа од даљњег разарања.

⁵⁹ Тулијан, велепоседник из Луканије, вођа борбеног одреда сељака из Луканије и Брутије, пришао је ромејском војводи Јовау под условом да његове трупе благо поступају са становништвом. Cf. BQ III 18; III 22; III 30.

⁶⁰ Magister militum Јован, нећак славног генерала Виталијана (BQ II 5, p. 170), један од најистакнутијих генерала у ратовима против Гота.

⁶¹ Вероватно сељаке из Кампаније и Самнија.

Гошки краљ издаје наредбу да сви грађани, са женама и децом, иселе из Рима, а сенаторе иведе са собом и иође с војском на Јована. На глас да сшижу Гоши Тулијан бежи из Луканије, а „Шрасшошине Аниша Вовукоше се до Јована“ (BG III 22, р. 398), који се из Аиулије био иовукао у Калабрију.

548

„ВОЈСКА СЛОВЕНА“ ИЗ ПОДУНАВЉА ПРОДИРЕ ДО ДРАЧА

Велизарове ируие заузеле су борбом ирошив Гоша у јужној Ишалаји.

„У то време војска Словена (Σηλαβην&v στράτευμα), прешавши реку Дунав, почини страшна злодела над свим Илирима све до становника Драча (Ελιδαμνίων), убијајући и заробљавајући све одрасле људе на које би наишли⁶² и пљачкајући благо (χρήματα). Пође им чак за руком да освоје и много тамошњих тврђава (φρούρια) које су дотле сматране као сигурне, будући да их нико није бранио, и кретали су се тамо амо претражујући све по милој вољи⁶³. За њима су ишли илирски архонти са војском од петнаест хиљада људи, али нису имали смелости да се игде сасвим приближе непријатељима“.*¹⁴

(BQ III 29, р. 423,3—13)

Тада су Цариград и ошале крајеве задесили „и чесши иошреси у зимско доба“⁶⁵. Сем Шога, у ЕгишШу је била сираховиша иоилава Нила, а на цариградској обали убијен је „киш“ (то χήτος = морски иас?), дуг 30 и широк 10 лакаша, који ље већ „иедесеш година“ узнемиравао Цариград и околину. Враћајући се на догађаје у Ишалаји, љиасац извештава да је Тошила ирисШуишо оисади Рускије, ирисшанишиша^ града Турције⁶⁶, и да шам догађајем „зима иресиаде и сврша се Шринаесша година овог раша КОЈУ оиша Прокопије“⁶⁷.

⁶² καὶ ἀνδραλοδίξωντες τοὺς ἐν ποσίν ἡβηδὼν ἀπανταχ. Превод „obvios quosque sine ulio aetatis discrimiine abducentes in servitutum“ (Malretus in ed. Bonn.) не изгледа нам тачан, јер прилог ἡβηδὼν = дорасло за борбу, одрасло.

⁶³ καὶ περιήρχοντο ξύμπταντα κατ'ἐξουσίαν διερευνόμενοι. Шиииш, I 209: „и обилажаху наоколо по милој вољи и претраживаху све“.

⁶⁴ Шиииш, I 209, тумачи да Словени, почевши од овог упада, иду за тим да створе на прекодунавском испражњеном царском земљишту сталне насеобине, из којих би потом полазили у пљачку с једне стране према Егејском и Јадранском мору, а с друге према Цариграду“. Нама се чини да су ови закључци сувише слободни. Из сажетог и доста уопште,ног Прокопијевог извештаја тешко је ишта одређеније закључити у погледу словенске колонизације Балкана.

⁶⁵ BQ III 29, р. 423: καὶ σείστοι πολλὰς χειμῶνας σόργι. Сматрамо да о истом догађају говори и Theophanes, ed. de tfoog 226, извештавајући да је ТОКОМ 6040 (= 548), а Марочито у месецу фебруару, било много земљотреса.

⁶⁶ Stein, II 588—589, 890, погрешно третира „Ruscianum (Rossano)“ као „ville d'Italie“, пошто у BQ III 28, р. 421, стоји Ρουσιαν (codd.) εστὶ τὸ θουρίων ἐπίτευον. Cf. Hartmann, Gesch. Italiens im Mittelalter I² (1923) 311: Ruscia, das Hafenkastell von Thurii; Bury, Lat. Rom. Empire II 247 n. 1.

⁶⁷ BQ III 29, р. 426. Тринаеста годипа Готског рата, рачунајући од јуна 535, завршава се крајем јуна 548. Пошто Прокопије свој извештај о упаду Словена,

10

549

СЛОВЕНИ ИЗ СРЕДЊЕГ ЗАДУНАВЉА КАО САВЕЗНИЦИ И ПЛАЋЕНИЦИ ЛАНГОБАРДСКОГ ПРЕТЕНДЕНТА ИЛДИГА .

Према BG III 34 чеирнаесше године Гошког раша, Шј. крај јуна 548 — крај јуна 549, ирвена међу иодунавским Германима досижу кулминацију. На једној су сирани Геиуди са груиом од Шри хиљаде Херула који су се одмешнули од Ромеја, а на другој Лангобарди с којима је недавно склоишо савез ЈусШинијан, Пославиши им иомоћ од иреко десеш хиљада коњаника и хиљадуиешШо иешака, Херула илаћеника. Пре него су у борбу сшуишили сами Геиуди и Лангобарди, бишку замешнуше њихови савезница: са лангобардске сШране Ромеји, а са геиудске Херули. Ромеја до ногу иошукоеше неиријашеља. Имиресиионирани снагом њихове војске Геиуда а Лангобарди изненада склаиају иримирје. Ромејски војсковође шаме су изненађена и доведени у незгодан иоложај. Умесшо да иродуже за ИШалију, они су ирисиљени ,да осшану на Дунаву и чувају границу од евенишуалних геиудских ировала у' Илирик.

У шо време, ирема BG III 35, Велизар је оиозван у Цариград, где се иовлачи у ириваШни живиш. Није се баш много ирославио иоследњих. година. Положај ромејске војске у Ишалији иураво је забрињавајући. Паиа Вигилије шаље цару ПослансШво, иреклињући да не занемарује Ишалију и не иреиуиша је јереШачнам Гошама. Јусшииијан обећаје да ће иовесши више бриге. Али слаби су изгледи за Шо јер је он у иоследње време, како исишче исац, заузеи скоро искључиво догмаШским, расиравама а не државничким иослом. Уираво у Шо време ионово бежи Геиудима Илдиг (Ἰλδίγης), кнежевић и ирешендени на лангобардски иресшо. Ево о чему се ради.

„Кад је Лангобардима владао' Вако⁶⁸, по закону је требало да по Ваковој смрти дође на престо његов синовац, по имену Рисиулф. Старајући се да власт пренесе на свога сина Вако подиже прОтив Рисиулфа оптужбу која није имала основа и човека казни прогонством. Напустивши отаџбину са неколицином овај пребегне одмах Варнима, и тамо'иза њега остаде двоје деце. Јер Вако је варваре поткупио <да убију Рисиулфа). Један од Рисиулфових синова умре од болести, а други, који се звао Илдиг, пребегне Словенима.

који је уствари убачен у његова приповздања о италским догађдима, наставља причом о готској опсади Рускије половином 548, онда одатле излази да је словенску провалу правилније дагирати у 548 (Bury, Lat. Rom. Empire II 297; Јуречек-Радоић, I 59; Stein, II 523), него у 547 (DIM, Justinien 219; Кулаковски, Историја II 220; Kos, QradivoJ 33; Шиииш, I 209; Orafenauer, NekaJ vprašanJ 36).

f» οὐάχης, Wacho, умро ОКО 539. Cf. L. Schmidt, Älteste Gesch. d. Langobarden, Leipzig 1884, 58'n. 3.

Мало доцније умре Вако од болести, а лангобардски престо припаде Валдару⁶⁹, Ваковом сину. Док је овај био још сасвим млад државом је као намесник управљао Авдуин⁷⁰. Поставши тиме силно моћан убрзо сам преузме владарску власт у своје руке, пошто је онај дечко ускоро умро од болести. Кад је потом избио рат између Гепида и Лангобарда, како рекох, Илдиг одмах пребегне Гепидима, водећи са собом своје лангобардске присталице и много Словена (Σκλαβηνών πολλούς), и Гепиди су се надали да ће њега довести на владарски престо. А пошто је сада са Лангобардима склопљен мир⁷¹, Авдуин одмах стаде да тражи Илдига од Гепида, као од пријатеља, али они не хтедоше никако да изручују човека него му наредише да оданде иде и спасава се како му воља. И он без икаква преомишљања са својим пратиоцима и неким добровољцима Гепидима отиде одмах међу Словене⁷², Кренувши одатле пође Тотили и Готима с војском не мањом од шест хиљада. Стигавши у Венетију сукоби се са одредом Ромеја које је водио Лазар, приметне с њима битку и, поразивши их, многе поубија. Ипак се не придружи Готима, већ прешавши реку Дунав поноао се врати међу Словене⁷³.

(BQ 111 35, p. 455,8-456,21)

⁶⁹ Οὐάλδαριος, Waltari, Walter. Према Origo gentis Langobardorum, с. 4, и Pauli Diaconi Histv Langob. I 21, „владао је* седам година, што би временски требало да буде Азмеђу 539—546. Cf. L. Schmidt, Älteste Gesch. d. Langob. 58.

⁷⁰ Αὐδοοῖν, Auduin, ступио на лангобардеки престо OKO 546. Cf. Schmidt, Älteste Oesch, d. Lingob. 58, и Stein, H 528.

⁷¹ Овај гепидско-лангобардски рат почиње и миром се завршава четрнаесте године Готског рата, и то у пролеће, и стога се не може датирати у 548 (Kos, Gradivo I 34), него у прву половину 549. Cf. Stein, II 531 n. 1.

⁷² ἐς Σκλαβηνοῦ;. Према Hauptmann, Rapports 145—143, Словени о којима је овд реч окруживали су територију Лангобарда и Гепида линијом Marchfeld (сан. од Беча) — доњи Дунав. Међутим, много је вероватније да су овде у питању Словени с оне стране Тисе и Дунава, тј. само са теиоторије аанашње северне и источне Угарске, како претпоставља Јуречек-Радонић, I 49, 74. Интересантно је поменути да западни извори у својим извештајима о Илдигу нигде не спомињу Словене: Origo gentis Langob., MGH 21, Legum 4, p. 643; Chronicon Gothanum, ibid.; Pauli Diaconi Hist. Langob. I 21. Грчки текст Прокопијева извештаја о Илдигу доноси н Kos, Gradivo I 34.

⁷³ ἐς Σκλαβηνοῦς, Σκλαβίνους V. Nietierle, SS II 1, 197, а према њему и Шишић, I 209, кажу да је „под водством Лангобарда Илдига 6000 Словена пошло у помоћ Готима у сјеверну Италију гдје су они поразили римску војску, а онда се вратише натраг. Ово је први историјски зајамчен упад Славена у Италију“. Пре свега, из Прокопијевог извештаја разабиремо да је у Илдиговој војсци, поред словенских најамника, било гепидских добровољаца и лангобардских присталица. Затим, нема оправданих разлога да Илдигово поход тј. Јетирамо кзо „упад Словена у Италију“ будућн да не претставља неку самосталну словенску акцију него је једноставно резултат Илдигових, а можда и неких Тотилиних комбинација, како се домишља Hartmann, Gesch. Italiens I, 1923, 336 n. 14. Јуречек-Радонић, I 49, погрешно интерпретира Прокопија кад каже да је Илдига „у Венеији сузбно римски. војсковођа Лазар, је је... преко Дунава отишао у земљу Словена*^ Прокопијев извештај о Илдигу нетачно тумачи и Барада, Хрватска

Док се ово дешавало у Венеији, Велизаров букелар Индулф, родом Гош, дезериширао је у Ишалији и иребегао Гошима. Тошила га иошље са војском и флошом у Далмацију. Индулф на иревару освоји „Movisurum*“, Праморско месШо близу Салоне“ (p. 457) и месшо Laureata⁷⁵, и са великим иленом враши се Тошили у Ишалију.

Н

Пролеће 550

ВОЈСКА ОД ОКО ТРИ ХИЉАДЕ СЛОВЕНА УПАДА У ТРАКИЈУ

Пешинаесиа је година раша у ИШалији, шо јесш крај јуна 549 — крај јуна 550. ГоШи у Ишалији односе иобеду за иобедом. Тошила ионово осваја Рим (16 јан. 550). Пошишо је Јусинијан одбио ионуду за мир, Тошила врши иришреме за уиад на Сицилију. ГоШска флоша осваја Тарени и ирисшуиа оисади иврђаве Rhegium (BG III 36—37).

„Сар. 38. У то време војска Словена (Σκλάβηνών στρατεύμα) у којој се прикупило највише до три хиљаде људи, пређе реку Дунав без ичијег противљења и, прешавши реку Марицу (Едров) без икакве муке, раздарјише се. П-рви њихов одред имао "је хиљадуосамсто људи, а други преостале (тј. око хиљадудвеста). Кад су са оба ова одреда, иако међусобно растављена, ступили у борбу архонти ромејске војске у Илирику и Тракији, били су неочекивано поражени, те неки на месту изгибоше, а др^уги нИћоше стлас разбежав"ши се у потпуном нереду. И пошто су тако оба варварска одреда, иако кудикамо бројно слабија, поразила све војводе (στратηγοί), онај други непријатељски одред сукоби се са Азбадом⁷⁶. Као гардист (δορυφόρος) цара Јустинијана овај човек, пошто је унапргђен за кандидата, постављен је на чело коњичких јединица (καταλόγων), бројно јаких и елитних, које још од старих времена чине посаду у Цурулу", трачкој

дијаспора и Авари, Старохрв. просвјета 2 (1952) 10. Пустолов Илдиг није остао дуго код Словена, јер већ око 551 одлази на цариградски двор, а одатле Гепидима, где је убијен (cf. BQ IV 27, p. 635-640).

⁷⁴ Μουίχορον, Μονήχορον L, Muicurum = дан. Макарска?

⁷⁵ Λαορεάτ), Laureata. Можда исто што и Lauretum (terra in Laureto, ad Lauretum) којн се као место у близини даиашњег Сплита помиње у неким докумеатима XII—XIV века (cf. Jireček, Romanen I 61). Нодило, II 450, нагађа да Laureata = Омиш.

⁷⁶ Из BG IV 26 и IV 32 излази..да ја Aeies (Αεΐας) дазреклом Гепид. О значењу и развоју дворске војне тнтале кандидатос, candidatus cf. Brehier, Institutions 132—133 et passim.

⁷⁷ Τζουρουλόν, Tzurulum, дан. Чорлу, кастел у Тракији, сев. зап. од Херакдеје. Τίρορλόος као град у Тракији помиње и Suidae Lexicon, s. v. Град Τζοκ-ρουλόος помиње се и у Acropolis Hist. с. 47, ed. Heisenberg 85, и то у вези са догађајима из прве пол. XIII века.

тврђави. Словени (Σιλαβηνοί) без икакве муке разбију и њих, те многе побију док су срамно бежали, а Азбаду, пошто га заробише, привремено поштеде живот, али га доцније бацише на разбуктани огањ и спалише, одеравши претходно ремење са леђа несрећном човеку. Обавивши то наставише још безбрижније са пљачкањем свих крајева, како трачких тако и илирских, и оба одреда опсадом заузеше много тврђава (φρούρια), иако пре нису ни ратовали око утврда нити се усуђивали сићи у равницу⁷⁸, пошто ови варвари нису никад ни предузимали да проваљују на ромејско земљиште⁷⁹. Али ни војском, чини се, нису никада били прешли реку Дунав, него (се. то чине) тек од времена о коме напред говорим⁸⁰.

Онај одред који је Азбада победио, опљачкавши све редом до мора, заузео борбом и приморски град по имену Топир, иако је имао војничку посаду. То је најважнији град у трачком приморју, а од Цариграда је удаљен дванаест дана хода⁸¹. Освојише га на овај начин. Већина њих поакриваше се по неравном земљишту испред градског бедема, а једна незнатна групица, поставивши се око источне капије, поче да изазива Ромеје са круништа бедема. Војници који су били на том положају, претпроставивши да сем оних што су се видели других и нема, зграбише одмах оружје и јурнуше на њих заједнички. А варвари устукнуше натраг, дајући својим гониоцима изглед да се повлаче само из страха од њих (Ромеја), Истрчавши у потеру Ромеји се јако удаљише од градских зидина. Они из заседе, нашавши се сада позади гонилаца, искочише и запречише им повратак у град. Кад

⁷⁸ οὐτε Ἐς τὸ πεδίον κχΓαβήναλ Γολμήσα^Γες, εἰτεί... Из самог пишевог образложења разабиремо да овде реч го πεδίον (равница) означава заправо ромејски крај у коме се налази неки град или веће насеље, за разлику од варварских области у којима тога нема.

⁷⁹ εἰτεί οὐδέ γην τὴν Ῥωμαίων κίΓα&εἰν ἐγχεχεῖρηκασί οἱ βάρβαροι οστοῖ πόλωΓε. Писац овде по свој прилици мисли на упаде малих групица, за разлику од масовних прелаза, о којима говори у идућој реченици.

⁸⁰ Прокопије овде очевидно алудира на тшчетне године Јустинијанове владе, пошто се у првој књизи његова списа De bellis, односно у Veilum Persicum I, говори управо о томе. Овај податак, пошто је уопштен, не треба дословно тумачити, јер, према BQ III 40, Анти су извршили једну провалу у Тракију и пре Јустинијана (в. доле под бр. 12 и нап. 89 и 91). Иначе, прекорна алузија на Јустинијаново занемаривање дунавске границе објашњава истовремено и извесна пишева претеривања. Пре свега, тешко је поверовати да одред од свега око три хиљаде људи изврши све оне ратне операције, како је приметио још Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde 11, 1906, 391—392. Друго, није искључено да писац претерује и у погледу размера разних свирепости од стране Словена.

⁸¹ Τόπρων, Топер или Топир, стари приморски град и тврђава у југоисточној Тракији на подножју Родопе планине. Сем Прокопија помињу га многи ранији и доцнији извори. (Cf. Pape, Eigennamen, s. v., и Le Synecdemus d' Hierocles, ed. Nonigmann, p. 12). О овом словенском освајању града Τόπρωσ Прокопије извештава и у De aedif. IV 11 (в. доле, бр. 18).

се окренуше и они који су дотле наизглед бежали⁸², Ромеји су већ били опкољени. Пошто их варвари уништише све, примакоше се градском беду. Оставши без војне одбране становници града нађу се у великој неприлици, али су се ипак, у границама могућности, бранили од нападача. Најпре су непријатеље пољивали јако загрејаним уљем и смолом и заједнички су на њих бацали камење и тако су за кратко време избегли опасност. После тога варвари притиснуше мноштвом стрела и присилише их на повлачење са више зидина те, прислонивши лествице уз бред, заузеше град на јуриш. Одмах побише све мушкарце, до петнаест хиљада на броју, и све благо (χορήματα) опљачкаше, а жене и децу претворише у робље. Иначе, пре тога нису штедели ниједан узраст него су, како ови тако и онај други одред, од тренутка провале на ромејско земљиште убијали све одрасло људство⁸³ на које би се намерили, тако да је читаво земљиште, илирско као и трачко, било покривено лешевима, најчешће несахрањеним. Оне на које би наилазили нису убијали ни мачем ни копљем нити на неки други уобичајени начин него, побивши чврсто у земљу кочеве (σχόλοτας) и зашиљивши их до крајности, на њих би јаднике посађивали свом силом и, управивши шиљак кочева за средину задњице, набијали јадницима све до утроба и тако их најрадије (ήξιου) усмрћивали. Ови варвари веома често би побили у земљу и четири дебља дрвета и везивали за њих руке и ноге заробљеницима и тукући их затим веома дуго тољагама по глави, убијали би их као псе или змије или какво друго звериње. Друге, опет, спаљивали би без икакве милости, пошто би их сатерали у колибице заједно са говедима и овцама, уколико ове уопште нису могли да отерају у своју земљу^{84*}. Тако су Слооени стално убијали оне на које би се намерили⁸⁵. Али сада

⁸² Према *Agathiae* Hist. I 22, симулрано бежање спада у варвЛрску тактику и омиљено је нарочито код Хуна. О еличним лукавствима Словена извештавају *Псеудо-Маврикује* (в. доле, нап. 19), *Leonis Tacticon* (в. доле, бр. 1) и *Patili Diaconi* Hist. Langob/ IV 44, ed. Waitz 170.

⁸³ Израз τούς ...ήβηδόν απαντας τησivov преводимо са „убијали су све одрасло људство“, иако би претходни податак да нису „штедели ниједан узраст“ (ουδεμία; ηλικίας εφείσαντο) говорио за превод „sine ulio aetatis discrimine“ (*Maltretus* in ed. Bonn). Cf. горе нап. 62.

⁸⁴ και τρωβái-οις, δσα δη ἐλάγεσθ-αι ες τὰ itarria ήθ-η ως ήιота εἶχον... Овим писац индиректно извршава да су Словени на свом походу увелико одводили стоку. Cf. нап. 7 код *Псеудо-Маврикуја*.

⁸⁵ *Hauptmann*, Rappports 147, прихватајући теорију о урођеном фатализму и нератоборности старих Словена коју је најизразитије бранио *Peisker*, овај као и све остале упаде Словен.ч на византиску територију током VI века приписује бугарским Кутригурима као организаторима. Његово мишљење усваја и *Stein*, II 524. Пре свега, сматрамо да се теорија о урођеној нератоборности старих Словена заснива на једностраном тумачењу извора. Јер управо они писци, који најодређеније говоре о примитивности и слабом наоружању Словена, истовремено на

и ови и они из другог одреда, као већ опијени и засићени од силне крви, задовољише се (ἡξίουν) да отада неке од оних, који им допадоше руку, оставе у животу, и услед тога сви се повратише кућама са више десетина хиљада заробљеника⁸⁶.

(BG 111 38, p. 467—471)

Посада Шврђаве Rheglut храбро се брани и одбија наиаде. Знајући да браниоци оскудевају у храни, Тошила један одред војске осиавља Под шврђавом, а сам са флошом ирелази залив (маја 550) и ирисиуиа оисади сицилског града Месине, осваја га и иљачка Сицилају (BG III 39).

12

иол. 550 — «оч. 551

ВЕЛИКЕ ПРОВАЛЕ СЛОВЕНА У ИЛИРИК И ТРАКИЈУ
О ЈЕ ИНОМ УПАДУ АНТА ИЗ ДОБА ЈУСТИНА I

На Сицилији иадају и иоследња византиска ушврђења. ТоШилина војска -ареилавила је скоро чишаво осШрво. Умесшо оиозваног Велизара јусинијан иосшавља за врховног команданиа ромејских снага у Ишалији Германа, свог синовца, али убрзо мења одлуку и иосшавља Либерија и шаље га са флошом да би на сваки начин иоврашио Сицилију. Док је флоша била на иуШу цар донесе нову одлуку и иосла АрШабана да иреузме команду над флошом, а за врховног заиоведника коначно иосшави Германа, наређујући да убрзано Прикуиља нову војску ио Тракији и Илирику. Привучени вели-

сасвим изразит начин истичу и њихову борбеност, ратну вештину и брзину овлађивања ратном техником (в. горе нап. 30 и 56). Затим, чести упади Словена за време Јустинијана били су омогућени и условљени положајем на дунавској граници која је, како је познато, била сасвим слабо брањена, нарочито у периоду Готског рата (сф. горе нап. 22). Свирепост словенског одреда у Тракији *Вигу*, Lat. Rom. Empire II 297 п. 6, објашњава могућношћу хунског утицаја. Иначе, главни узрок масовном убијању заробљеника од стране Словена, независно од доиста зверских метода извршивања, свакако треба тражити у економској неиздиференцираности словенског друштва, односно у њиховој економској незаинтересованости за робове као радну снагу, пошто њихово друштво није било робовласничко. Заробљенике су одводили у своју земљу највише, а можда и једино, ради откупнине, како се д наслутити и из *Псеудо-Маврикија* (в. доле, нап. 6). Cf. горе нап. 23 с.

⁸⁶ *Сиантјевих*, I 145, овај догађај ставља у 548, а *Diehl*, Justinien 220, у 551. *Вигу*, Lat. Rom. Empire II 297, Предлаже 549, образлажући то чињеницом да се идући, најближи словенски напад из ВО III 40 одиграва 550. Исто датирање заступају: *Kos*, Gradivo I 36; *Кулаковски*, Историја II 220; *Јуречек-Радонић* I 59; *Шишић*, I 209; *Orafenauer*, Некај впрашанј 56. Датирања у 548 и 551 очигледно не долазе у обзир јер се словенски упад одиграва петнаесте године Готског рата, тј. између јуна 549 до јуна 550. Пошто се у поглављима 36—37 и 39, међу које је убачено поглавље о Словенима, приповеда скоро искључиво о догађајима из пролећа 550, излази као извероватљије да се улраво тада одиграва и-ова провала Словена. Cf. *Stein*, II 523 п. 1.

ким илашама које је давао Герман као и његовим угледом, у ромејске одреде сиуишише „и многа варвари који обишавају око Дунава“⁸⁷. Придружише ње и „осшали варвари са свих сирана“. Лангобардски краљ обећа хиљаду оклоиника. Герман са собом вода и своју жену МаШасунШу, АмаласунШину кћерку, Теодерихову унуку. ВесШ о Шоме Гоше доводи још више у забуну. Ромејски војници, који су на овај или онај начин досиели у гоишску војску, несириљиво ишчекују Германово искрцавање у Ишалију да би му се иридружили. Из исиших разлога и ромејска иосада у Равени држи се храбро. У шим догађајима ирође „ПеШнаесШа година раШовања у Ишалији“, иј. крај јуна 549 — крај јуна 550 (BG III 39).

„Сар. 40. Док је Герман у илирском граду Сардики прикупљао и уређивао војску и у свему се веома темељито припремао за рат, на земљциште Ромеја провали толика маса Словена (Σκλαβηρών όμιλος) као никад пре⁸⁸. Прешавши реку Дунав стигоше у околину Ниша (αμφί Νάϊσον ed., Νάϊσσόν L). Неколицину од њих који су, удаљивши се из логора, лутали и појединачно тумарали по тамошњим селима, неки ромејски војници похваташе и везаше те их испитиваху ради чега је та словенска војска (Σκλαβηρών στρατός) и с каквом су намером прешли реку Дунав. Они увераваху да дођоше с намером да опсадом освоје само Солун и градове око њега. Када то дочу цар, веома се узнемири и одмах писмено нареди Герману да скорашњи одлазак за Италију одложи, да Солуну и осталим градовима помогне при одбрани и да свом расположивом снагом одбије навалу Словена. И Герман је у тим пословима проводио време. Страх ухвати Словене чим су од заробљеника изреком дознали да је Герман у Сардики. Јер Герман је код ових варвара уживао велики углед и то са овог разлога. Кад је Јустин⁸⁹, Германов ујак по баби (•θ-εΓος), држао царски престо, пређоше реку Дунав Анти, који

⁸⁷ καὶ βάρβαροι πολλοί, οἵπερ ἀμφὶ ποταμὸν Ἰστρὸν διατριβὴν εἶχον ... ἀνετίγγυντο γὰρ Ῥωμαίων στρατῷ. Пошто су подунавски Словени, према Прокопију, и пре сгупали у византиску војску, сасвим је вероватно да се ова вест односи највише на њих.

⁸⁸ Из напред изложене садржине претходног, 39 поглавља јасно се уочава да је Герман приступио формирању нове војске после пада Сицилије, пролећа 550. Према томе, овај упад Словена дешава се летњих месеци 550, како се обично и датира. Изузетак је *Diehl*, Justinien 220, који догађај ставља у 552.

⁸⁹ Ἰουστίνος codd., Ἰουστινιανός *Maltreus*. На неоправданост исправке првог издавача упозорио је *Niederle*, SS II 1, 191—193, тумачећи да израз Ἰουστίνος θεῖος треба превести са „ујак по баби, grand oncle“, јер је то Јустин уствари и био Герману, док му је Јустинијан био ујак по првој линији (*Niederle*, Manuel I 61 п. 3). Независно од чешког научника до истог резултата је дошао и *Kallenberg*, *Beri. philol. Wochenschrift* 35 (1915) 991. Ово разложно враћање рукописној традицији доцније је од свију прихваћено, иако се још увек налази аутора који омашком преносе грешку првог издавача: напр. *Сиантјевих-Попових*, п. 5; *Vernadsky*, *Russia* I 166, и др. (Cf. *Vasilev*, *Justin the First*, 310—311).

станују сасвим близу Словена⁹⁰, и с великом војском упадоше на ромејско земљиште. Баш нешто пре тога цар је био поставио Германа за стратега читаве Тракије⁹¹. Ступивши у битку са непријатељском војском и победивши на јуриш (ἁτὰ κράτος) у борби, скоро све их потуче, и због тог успеха велику славу задоби Герман код свих људи, а нарочито код тих варвара. Пошто су се Словени њега бојали, како рекох, а уједно и мислили да, као човек кога цар шаље на Тотилу и Готе, са собом води велику силу, одусташе одмах од похода на Солун, нити се више уопште усуђиваху сићи у долине (ἐξ το πεδίον) него, прешавши редом све илирске планине, створише се у Далмацији⁹². Не водећи о њима бригу (ἀφροντιστήσας), Герман изда наредбу читавој војсци да се спрема за покрет, намеравајући да за два дана крене одатле за Италију. Али би му суђено да, оболевши изненада, оконча живот⁹³.

(BG III 40, p. 475-477,10)

Писац наставља са шоилим и узорно наиисаним некрологом Терману (p. 477,11—478,2).

„Цар, веома растужен тим догађајем, нареди да Јован, Виталијанов сестрић⁹⁴ а Германов зет, заједно са Јустинијаном,

⁹⁰ "Αντα, σί Σ/λαβηρών αγγιστα σιηνται. *Барада*, Хрватска дијаспора и Авари, Старохрв. просвјета 2 (1952) 9, сасвим погрешно преводи: „Анти, који од Славена најближе (Бизанту) станују”.

⁹¹ Није познато које је године Герман постао magister militum per Thracias па је стога још немогуће одредити тачан датум провале Анта. *Шушић*, I 208, догађај ставља у време „око 519”, али не видимо разлога. Треба напоменути да је овај поход Анта једини варварски упад преко Дунава који је забележен у византиским изворима за период владе Јустина I (518—527). У BG III 14, 2, како смо видели (горе бр. 2), писац каже да су „Хуни и Анти и Словени” пре 531 „често прелазили Дунав”, али вероватније је да се тај податак односи на почетне године Јустинијанове владе, како се обично тумачи, него на Јустиново доба, како претпоставља *Vasiliev, Justin the First*, 309—310. О неком упаду Анта или Словена пре Јустинове владе не говори ниједан византиски извор. *Marcellini Comitii Chronicon* ad a. 517 јавља да су Getae equites у пљачкашком походу продрли све до Термопила. О етничкој припадности овог племена већ одавно су мишљења подељена (cf. *Сванојевућ*, I 222 п. 1), али у новије време преовлађују претпоставке да су Getae equites или Словени (*Niederle, Manuel* 161; *Vernadsky, Russia* I 165; *Vasiliev, Justin the First* 308) или Анти (*Stein*, II 106; cf. горе нап. 20), или, етнички конгломерат у коме је морало бити и Словена (*Сванојевућ*, I 222-223, и *Grafenaer*, *Некај* впрашај 30—31).

⁹² εν Δαλματίσι овде означава по свој прилици „данашњу југоисточну Босну или крај око Косова”, како мисли *Шушић*, I 210. Пошто писац доцније наводи да су Словени приликом овог великог продора заузели на ромејском земљишту, и пошто уопште не говори о војним мерама против одреда који је продро „у Далмацију”, није искључено да овај упад претставља уствари почетак словенске колонизације у овим областима.

⁹³ Герман је умро ујесен 550, како се дз закључити и из *Iordanis Romana*, MGH, SS V I, 383, и p. XIV.

⁹⁴ До овог тренутка Јован је био magister militum per Illycum, како се изричито наводи у BG III 39, 10.

једним од два Германова сина, одведе војску у Италију. Они кренуше за Далмацију у намери да презиме у Салони (εν Σάλωσι). пошто су сматрали немогућним да, путујући у то доба године, заврше пут око Јадранског мора до Италије. А да се превезу било им је немогућно пошто није било лађа”.

>; (BG III 40, p. 478,3—11)

Либерције, још необавишен б свом оиозиву, шише са флошом у Сиракузу и ослободи је. ФлоШилу његовог заменика АрШабана задеси на иушу сираховиша бура и део. лађа одбаци из Јадрана на Пелоионез, а лађу самог АрШабана чак на осирво Мелишу, јужно од Сицилије. Либерције из Сиракузе оШилови у Панормо. Гоши неочекивано науушијау Сицилију.

„Кад је Јован са царском војском стигао у Далмацију би одлучено да презиме у Салони (εν Σάλωσι), рачунајући да се одатле после зиме упуте право према Равени. А Словени (Σκλαβηνοί) који се пре тога, како малопре испричах, затекоше у царској земљи, као и други који нешто доцније реку Дунав пређоше и оним првим се придружише, у пуној су слободи вршили походе по ромејском царству⁹⁵. Неки су нагађали да је ове варваре Тотила, подмитивши их силним благом, послао на тамошње Ромеје да цар не би могао успешно водити рат против Гота због задржавања око тих варвара, Да ли су Словени тамо стигли за љубав (χαριζόμενοι) Тотили или незвано, не могу рећи. Поделивши се пак на три групе ови варвари починише страховита недела по читавој Европи⁹⁶, пљачкајући тамошње крајеве, не путем препада него презимљујући као у сопственој земљи⁹⁷, без икаква страха од непријатеља. Нешто доцније цар Јустинијан посла на њих знатну војску коју су, поред осталих, водили Константијан и Аратије и Назар и Германов син Јустин и Јован, кога су надимком звали Изјелица. А као главног заповедника над свима постави Схолостика, једног од дворских евнуха. Та војска наиђе на одред варвара код Једрена који лежи у унутрашњости Тракије, пет дана хода далеко од Цариграда.

⁹⁵ κατέθειον εν πολλίτι έξουβία τ-ήν 'Ρομαίων αρχήν. *Шушић*, I 210, преводи: „Проваљиваху сасвим слободно у римско царство”. Међутим, овде је реч о словенским изврдима који се већ налазе на ромејском земљишту.

⁹⁶ Израз „по читавој Европи” (εν Εύρώπι) тј δλη) не односи се на истомену покрајину Тракије, како понеки тумаче (напр. *Kos, Gradivo* I 42 п. 1), него на византиске области јужно од Дунава и Саве. (Cf. *Bell. Vandah* I 4, 29; *Bell. Pers.* II 4, 4—5; *De aedif.* IV 1, 12—14, 32). Писац говори о три одреда Словена, али ми из његових излагања дознајемо уствари само за два, трачки и илирски. Место провале и правац кретања трећег одреда писац прећуткује.

⁹⁷ ουκ εξ επιδρομής λιτζόρευνοι τα έκειντ) χωρία, αλλ' οσπερ εν χώρα οικεία διαχειμάζοντες. „Јер нијесу само узред проваљивали у.о не крајеве и пљачкали их, него су и зимовали ондје као да су код куће” (*Шушић*, I 210, а слично и *Сванојевућ-Ђоровић*, p. 7).

Варвари просто виш\$ нису могли да иду напред, јер са собом су гонили неизмеран плен у људству и разној стоци и свакојаком благу (χορημάτων). Задржавајући се на истоме месту журно су се припремали за сукоб с непријатељима, не дајући им прилике да то примете. Словени се улогорише на брду које се ту уздиже, а Ромеји у равници мало ниже. После дугог времена проведеног у том мировању војници почну да негодују и праве испаде, пребацујући стратезима да они, као архонти ромејске војске, живе у сваком изобиљу, а војнике, који су притиснути оскудицом најнужнијег, занемарују и не желе да ступе у сукоб с непријатељима. Присиљени тиме стратези кренуше у борбу са непријатељем. И настаде тежак окршај и потпуни пораз задеси Ромеје. Ту изгибе много одабране војске, а стратези, умало не доспевши непријатељима у руке, са остатком војске једва се спасише бекством, како је ко могао. Варвари заробише и Константијанову заставу и презревши ромејску војску кренуше напред. И у пуној су слободи пљачкали покрајину звану Астика⁹⁸, неробљену откад се памти, и стога им западе да се тамо награбе силна плена. Пљачкајући тако по великом делу покрајине", стигоше све до Дугог зида који је удаљен од Цариграда мало више од једног дана хода. Нешто касније, при потери (έπιστόμεινοι) за овим варварима, ромејска војска намери се на један њихов одред (μοίρα) и разби га, ступивши изненада у борбу. И побише много непријатеља и ослободише силу заробљених Ромеја и, пронашавши Константијанову заставу, повратише је¹⁰⁰. Преостали варвари са осталим пленом вра-тише се кући".

(BQ III 40, p. 481,7-483,15)

13

Јесен 551

„ВЕЛИКО МНОШТВО СЛОВЕНА" ПЛЈАЧКА ИЛИРИК

Седмнаесна је година раша у Ишалији (крај јуна 551/ — крај јуна 552). Положај Гоша сшално се иогоршава. То корисше Франци и одузимају им неке ооласии северне Ишалије. Јусинијан шаље

⁹⁸ Астију. Писац каже да су Словени, после победе код Једрена, продужили „напред" (ироаш) те опљачкали Астику и стигли до Дугог зида. Према томе, Астика је област западно од Дугог зида, односно северно од пропонтидске Хераклеје, а не крај између једрена и Филипопоља (Пловдива), како каже *СШанојевић*, I 148. Име је добила према античком трачком племену Ασται, Astae (*Раре*, Eigennamen, s. v.) . Cf. *Симокаша*, нап. 17 а.

⁹⁹ οὐτ<υ δε χωράν πολλήν ληϊζόμενοι late facta roptilatione (*Maltretus*, CB N 456). Нетачно *СШанојевић-Боровић*, р. 8: „пљачкајући многу земљу".

¹⁰⁰ Ова битку, као и претходну код Једрена, треба ставити у пролеће 551, пошто је писац напред казао да су сви словенски одреди презимиди на ромејском земљишту. Cf. *Stein*. II 524.

Францима иослансиво са иредлогом да сиуие у рашни савез ироШив Гоша^ Франци ^дбијају. Док се шо одиграва у Ишалији на Балкану се свворио чишав зашлеш нових догађаја.

„Сар. 25. Велико мноштво Словена (Σκλαβηνων πολὺς δμῶος), проваливши у Илирик, неописива зла тамо починише. Цар Јустинијан посла на њих војску коју су, поред осталих, предводили и Германови синови. Као бројно знатно слабији од непријатеља ови (Ромеји) нису уопште смели да их отворено нападну, него су, држећи се стално позади, хватали оне који су од варвара заостајали. И многе од њих побише, а неке живе ухватише и послаше цару. Па ипак, то нимало не смањи страхоте које починише они варвари. Задржавши се у том пљачкању врло дуго времена (χρόνου τι μέγα... μ,ηρος), прекрише све путеве мртвацима и, похватавши безбројно робље и опљачкавши све, повратише се кући са читавим пленом¹⁰¹, пошто им се није нико супростављао. Јер ни онда кад су се превозили преко реке Дунава, Ромеји нису могли да им се поставе у заседу нити да им на неки други начин нанесу силу, будући да их Гепиди за плату прихватише (μισθαρήσαντες δλεδέξαντο) и уз велику награду превезоше. Јер погођена награда по свакој глави износила је један златник¹⁰². Управо стога цар се нелагодно осећаше,

¹⁰¹ Овај словенски поход неки датирају у јесен 551 (*Kos*, *Gradivo* I 47; *Niederle*, SS II 1, 199; *Шушић*, I 211; *Stein*, II 533), а други у пролеће 552 (*СШанојевић*, I 150; *Bury*, Lat. Rom. Empire II 298; *Јуречек-Радонић*, I 59). Прво је датирање свакако правилније, пошто се из Прокопијевог извештаја јасно разабире да се словенски упад одиграва више месеци пре гепидско-лангобардског рата (пролеће 552). Превиђајући овај Прокопијев извештај *Кулаковски*, Историја II 222, погрешно тумачи да се са 550 завршавају самостални упади Словена на византиске територије.

¹⁰² ἐπὶ κεφαλῇ γὰρ ἕκάστῳ κατὰ στατήρα χρυσοῦν ἢ μισθ-ωσις ην. Иако се € правом истиче да овде Прокопије претерује (cf. *СШанојевић*, I 229 п. 14, и *Шушић*, I 211 п. 22), ипак се из податка сме закључити прво, да су Словени, под притиском ромејске војске, журили да што пре пређу Дунав, и друго, да су носили силно благо, односно да су претходно морали опљачкати неки или неке илирске градове. Који би то градови били, тешко је казати, јер писац уопште не говори о правцу њиховог кретања. Неколико месеци пре овог догађаја Гепиди су, према BQ IV 18, р. 582, морали дванаест хиљада својих савезника Кутригура превести преко Дунава „у својој земљи" (εν χωροι τι κατ' αυτοῦς), пошто су ромејске прсаде „брижљиво чувале прелазе преко реке Дунава у Илирику и Тракији" (ες το ἀκριβος εν τε Ἰλλυριοις και τοις ἐπὶ Θράκης εφροῦρου). Из овог закључујемо да су и Словени свој, свега неколико месеци доцнији, поход могли швршити само преко гепидског дела дунавске обале. Пчема томе, претпоставка да су Словени у овом случају били у неком договору с Гепидима (*Bury*, Lat. Rom. Empire II 298; *Stein*, II 533), свакако није без основа. Гепиди у ово време обитавају између Тисе и Дунава и под својом контролом држе Pannonia Secunda, тј. данашњи Срем (*Stein*, II 60, 309, 528). Словени, о којима је овде реч, могли су бити само њихови источни (Банат) или северни суседи (југоисточна Угарска), како је претпоставио *R. Cassier* још 1873. Настojeћи да га побие и докаже да су овде у питању Словени из Мале Влашке који тобоже проваљују на доњем Дунаву, *Hauptmann*, *Rapports* 144—145, сасвим превиђа горенаведене податке из

не знајући уопште како ће их убудуће сузбијати кад буду прелазили реку Дунав у циљу пљачкања ромејског царства или се отуда буду враћали с пленом, па је због тога желео да ступи у неке преговоре са народом Гепида.

У то време Гепиди и Лангобарди поново се припремају за међусобно ратовање¹⁰³. Прибојавајући се ромејске силе Гепиди — они, наиме, још нису уопште знали да је цар Јустинијан са Лангобардима био склопио ратни савез уз заклетву — похиташе да постану Ромејима пријатељи и савезници. Тога ради одмах пошаљу у Цариград посланство, позивајући цара да и с њима ступи у ратни савез. И он им без икаква оклевања зададе веру на склапање савеза. А пошто на молбу присутних посланика положише заклетву и дванаесторица сенатора, тај уговор им утврдише. Међутим, после краткост времена цар Јустинијан посла Лангобардима војску — они су је тражили по савезничком праву — као ратну помоћ против Гепида, оптужујући Гепиде да су после склопљеног уговора превезли неке Словене¹⁰⁴ преко реке Дунава, на штету Ромеја". (BQ IV 25, p. 623—625,15)

На челу ове ромејске војске били су Германова синови Јусин и Јусинијан, Арашије Камсаракан, херулски екс-краљ Свариха и Амалафред, син Теодерахове сесиричине и шурак лангобардског краља Авдуина. Од свих њих једино је Амалафред са својим јединицама стигао до Лангобарда. Преосшала чешири архониа „задржаше се, ирема царевој наредби, код града Улицјане (Ούλιάνων) у Илирику, будући да су Шамошњи сшановници иодигли иобуну и шо због неких расирава које између себе воде хришћани, о чему ћу иоособно иисаши"¹⁰⁵ (ibid., p. 626,10—14). Лангобарди и Амалафредов одред ускоро ировале на Ширишорију Геида и сШраховишо их иоразе¹⁰⁶

BQ IV 18, иако се на то поглавље позива. Поетојање добрих суседских односа између Гепида и Словена у ово време да се наслутити и из Прокопијева приповедања о Илдигу (горе бр. 10 и нап. 72).

los p_{ev}]e o припремању за трећи гепидско-лангобардски рат пошто је други, чим је избио (марта 550), завршен двогодишњим примирјем, како дознајемо из BQ SV 18, 1—11. Cf. Stein, II 531 n. 1, 532.

¹⁰⁴ Пишчева формулација царевог оптужбе Σκλαβητών πνας... διαβίβασαι говори пре да се овде ради о измишљеном, а не стварном словенском упаду, како тумачи Niederle, SS II 1, 199. У сваком случају, царева оптужба не може се односити на превоз о коме је Прокопије претходно говорио (Сшанојевих, I 150), пошто је ромејско-гепидски уговор склопљен очигледно после повратка Словена.

¹⁰⁵ Немири су избили пролећа 552 и то у оквиру борбе око тзв. Дри поглавља" (πρсс κεφάλαια, Τηά capitula) између Јустинијана и илирских епископа. Они су коначно престали да пружају отпор осуди „Трију поглавља" тек око 558 (cf. Гранит, Оснивање архиепископије у граду Iustiniana Prima 535 године, ГСНД I (1926) 113—134, и Stein, II 678). Обећање, које овде даје, Прокопије није стигао да испуни.

¹⁰⁶ Ова битка одиграла се маја или јуна 552. Cf. Stein, II 534.

РАЗМЕРЕ, УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ ВАРВАРСКИХ ПРОВАЛА НА ДУНАВУ ЗА ВРЕМЕ ЈУСТИНИЈАНА

А. Својом шакшиком искуиљавања аријашељсива од иојединих варвара богашим иоклонилиш, давањем ирабуша или иодмићивањем једних ирошив других цар Јусинијан је, ирема Прокопију, сама иовевћавао несрећу коју је желео да избегне¹⁰⁷, Јер чим је он сШушо на иресшо ииади варвара на разним сшранама, нарочиШо на Дунаву, нагло су учесшали. Много ировинција оиљачкано је ио аеш и више иуша.

„Оно што је у том погледу задесило (Ромеје) од стране Персијанаца и Словена и Анта (Σκλαβητών και Άντών) и других варвара описао сам у претходним књигама".

(Hist. are. II, p. 72,3-6)

Б. РаШова које је иокренуо ЈусШинијан донели су, иоред осШалих несрећа, и ираво исиребљење сшановнишШва у многим ировинцијама. У шом иогледу нарочишо су зло ирошле Африка и Ишали/а. Ишшу судбину иоделише и ромејске обласШи на Балкану.

„Пре овог (Готског) рата држава Гота пружала се од земље Гала до дачких планина, где је град Сирмијум (Σίρμιον). Чим је у Италију стигла ромејска војска, Галију и велики део Венетије заузеше Германи (Франци). Гепиди освојише Сирмијум и његову околину¹⁰⁸, крајеве, кратко речено, сасвим опустеле. Јер део становништва истребио је рат, а друге болест и глад, обични пратиоци рата. Пошто су Илирик, читаву Тракију, односно све крајеве од Јонског залива (тј. Јадранског мора) до предграђа Цариграда, међу којима су и Хелада и подручје Херсонеса, нападали Хуни и Словени и Анти (Σκλαβηνοί uai "Avpca) скоро сваке године

¹⁰⁷ Прокопијева критика Јустинијанове политике према подунавским варварима углавном је оправдана. Cf. Diehl, Justinien 408, и Stein, II 310.

¹⁰⁸ Приповедајући о овоме опширније у BQ III 33, 7—8 и III 34, 10, 15—17. Прокопије извештава да су Sirmium и околину, чим је избио рат са Готима 535, освојили Ромеји, али да су већ идуће године тај крај претели Гепиди. Затим, у BQ III 33, 13 он каже да „по одобрењу царевог крај око Сингидунума задржаше Херули, где и сада (тј. око 550) обитавају" ("Ερουλοι έσχον άφρί πόλιν Σιγγιδόνον, οδ δη τδρονται νυ). Међутим, у Bell. Vandal, I 2, 6 он извештава друкчије: „онда Гепиди освојише крајеве око Сингидунума и Сирмијума (Γηπαδες μεν га άφρί Σιγγιδόνον τε και Σίρμιον χωρία έσχον) с ове и с оне стране Дуаава, где живе и у моје време (тј. око 545)". Досадашњи покушаји да се објасни противречност наведених података (cf. Stein, II 306 n. 1) нису довели до задовољавајућег резултата. Податак из Bell. Vand. налази се у оквиру једног општег пишчевог осврта о подунавским Германима и стога га не треба узимати ad litteram. Другим речима, противречност Прокопијевих података само је привидна. Cf. Ф. Баршиш, Византиски Сингидунум, Зборник Виз инст. САН 3 (1955)7 п. 29.

откад је Јустинијан преузео власт над Ромејима¹⁰⁹, тамошњем становништву починише страховита зла. Јер мислим да је тамо при свакој провали било, што убијених што заробљених, преко двесто хиљада Ромеја¹¹⁰, тако да се читава та област претворила у скитску пустињу".

(Hist. are. 18, p. 114,7—115,2)

Велике нгвољг задесиле су и сшановнишиво исшочних ромејских ипровинција, од Егишиа до Персије, јер су шамо уиадали Сарацени. Сиращо су оиушиошени и опи крајеви у које су Персијанци чешири иуша ироваливали.

„Међутим није се ни Персијанцима ни Сараценима ни Хунима ни племену Словена (τῶ Σκλαβηγῶν γένει, Σκλαβῶνων PS, Σκλαβῶν G) дешавало да неповређени напусте ромејску земљу¹¹¹. Јер приликом наступања, а још више при опсадама градова и у биткама, западајући у многе невоље, нису ни они ништа мање уништавани. И тако су се не само Ромеји него скоро и сви варвари наситили (ἀλώσαντο) Јустинијанова крволошта".

(Hist. are. 18, p. 115,20—116,4)

В. Сшара је навика ромејских владара да с времена на време оираишају иореске дугове сирошињи. Међушим ЈусШинијан нишиша слично не учини својим иоданицима. Услед шога многи дужници науишшали су своја огњишиа.

„Сем тога, иако су Персијанци и Сарацени велики део Азије, а Хуни и Словени и <Анти¹¹²> читаву Европу опљачкали и

los Хачност овог податка, којим су обухваћени многобројни варварски напади између око 527 до 551, потврђује се и завршним речима *lordanis Romana* 388, MGH, SS V 1, p. 52: *Hi sunt casus romanae rei publicae praeter instantia cottidiana Bulgarum, Antium et Sclavinorum*. Слично и у *lordanis Oetica* 119, MOH, *ibid.* p. 89: *Nara hi (se. Venethi)... ab una stirpe exorti, tria nunc nomina ediderunt, id est Venethi, Antes, Sclaveni; qui quamvis nunc, ita facientibus peccatis nostris, ubique deseviuni*. Списи *Oetica* и *Romana* завршени су 551 (MGH, *ibid.* p. XV). Подударни извештаји двојице савременика, иако сасвим уопштени, откривају да је Прокопије у ВQ описао уствари тек један део варварских, односно антско-словенских упада. Интересантно је да оба писца помињу и Анте, о којима се иначе последња вест у ВG III 14, 33 (горе бр. 2) односи на време око 545. Да ли се из овог може закључити да су Анти проваљивали и после 545, како супротно осталим мисли *Stein* II 522 п. 6, тешко је казати. Али независно од тога, податак из Hist. are. указује да Јустинијанови преговори са Антима по свој прилици нису довели до позитивног резултата (cf. горе нап. 4П).

¹⁰⁹ Ако се ова цифра узме и као просек, опет је сигурно да писац претерује.

¹¹¹ Грчки текст овог и претходног извештаја *Kos*, *Gradivo* I 56, доноси под 558, што је свакако неоправдано, будући да се у оба случаја ради о догађајима о којима је већ писано у ВG, тј. о времену око 527—551.

¹¹² τῶν δε δη Οὔωνων και Σκλαβηγῶν καὶ (Ἄντων) ξύκτασαν Εύρόπην λήϊσαμένων. Реч Ἄντων om. codd., (Γότθων) vel (Ἄντων) *Alemanus*. Од две предложене реконструкције за ову рукописну лакуну издавач *Haug* одабрао је „несумњиво сигурну“, како каже *Stein*, II 522 п. 6.

неке градове до темеља разорили а од других и задњу пару измамили (ἀργυρολογοῦσάντων), заробљавали људе са читавом имовином и свакодневним упадима поједине покрајине претварали у пустиње, ипак никога не ослободи (Јустинијан) пореза, изузевши градове који су поднели окупацију, и то само на годину дана".

(Hist. are. 23, p. 141,18—142,1)

15

НЕКОЛИКО ВЕСТИ О МЕСТИМА СА НАШЕ ТЕРИТОРИЈЕ

Овде доносимо, у облику регистра и алфабеШсим редом, иреШходно необухваћене весши о месшима са наше шеришорије из Прокопијевих дела De bellis и Historia arcana. Ови извешшају, иако не сшоје у неиосредној вези са ирошлошћу Словена, од значаја су за исшорију наше земље.

Βεδερίανα, Bederiana, родно место Јустинијана Hist. are. 6,2 (cf. доле нап. 116).

Γρατίана, Gratiana, „град на граници Илирика“, од Гота опљачкан ВG I 3,15 sq.

Λύχνιδος, Lychnidus, „град у Епиру“, за време Јустинијана сстрадао од земљотреса Hist. are. 18, 42.

Νάισος, Naissus, „град у Мезији“ ВG III 40,2 (cf. доле нап. 122).

Νωρικῶν πόλις (Noricorum urbs?) Јустинијан уступа Лангобардима ВG III 33,10.

Σάλωνες, Salona. Византиско-готске борбе код S. почетком Готског рата ВG I 5, I 7, I 16; Велизар 544 са војском стиже у S. и продужује преко Пуле за Италију ВG III 10; S. као византиска база у последњој фази (550—552) Готског рата ВG IV 21—23, IV 26,5.

Σιγγίδόνος, Singidunum. Околина S. под Готима ВG I 15,27 sq.; у непосредној близини S. обитавају Херули (ВG II 14—15; III 33,13; III 34,13 sq.); у околини S. Гепиди ВV I 2,6 (cf. горе нап. 108).

Σίρμιον, Sirmium, „град у Панонији“. Држе га Готи ВG I 15,27 sq.; Готи и Гепиди ратују ОКО S. и једни га другима преогимају (ВV I 2,6; ВG I 3,15; I 11,5 sq.; III 33,8 sq.; III 34,17 sq.; Hist. are. 18,18).

16

ОКО 530—552

ЈУСТИНИЈАНОВА ИЗГРАДЊА У ИЛИРИКУ И ПОДУНАВЉУ

У уводу De aedif. IV 1 Писац ласкаво исшиче да се он ири оишсивању Јусшинијанових дела осећа као слабо оиремљен море-иловац на широкј иучини.

„Живо настојећи да добротинство (δουροῦσαν) усклади са величином потребе он (Јустинијан) је посебно у Европи створио дела која није лако ни испричати ни описати. Јер та су дела таква каква изискује близина реке Дунава, као и опасност која отуда земљи прети од оближњих варвара. Десило се, наиме, да у њеном суседству обитавају хунска и готска племена, а наспрам њих налазе се таурска и скитска племена, па толико Словена и толико других¹¹³, а писци најстарије историје називали су управо та племена или талигашким или скитничарским Сарматима¹¹⁴, иако се догађа да ту живи и понеко друго дивље племе, било као пастирско (νέμεσθα) било као седилачко (ἰδρύσθ-αι). Цару Јустинијану, који је живо настојао да се супротстави овим за ратовање бескрајно загрејаним (племенима) и који ништа не ради површно, било је потребно да се заштити безбројним утврђењима (εἰρύματα) и да постави меисказиво много стражарских кула (φυλάκτρια), као и толико других препрека против неумољивих и дивљих непријатеља. Код ових непријатеља не влада обичај да улазе у рат кад су потстакнути неким узроком, нити да га започињу после објаве, нити да га икад под извесном нагодбом прекину или за извесно време обуставе, него у рат улазе без претходне објаве, а завршавају га једино под притиском оружја”.

(De aedlf. IV 1, p. 103,1-22)

Писац наславља крашким описом географског иоложаја ових крајева. Према њему, „Евроиа“ (= византиски део Балкана) има облик осирва иошио је са Шри сиране окружују мора, а са северне Дунав. Из обзира Према Јусинијану иочиње са оШсом објекаша које је цар иодигао у својој родној иокрајини Дарданији.

„Негде у покрајини европских Дарданаца који живе иза¹¹⁸ границе Драчана, у непосредној близини кастела званог

¹¹³ ἔθνη γὰρ σιγῆ (sc. ἡ χώρα) γεῖρονοΟVτα διακεκλήρωται Οὐννικά τε καὶ Γοτθικά, καὶ τὰ ἐν Ταύροις καὶ τὰ ἐν Σκύθαις ἀνταίρει, καὶ ὅσα Σκλαβηνοὶ καὶ ὅσα Ἀπτά,... Сматрамо да превод „Et vero Instant Hunni Oothique accolae: vim faciunt gentes Tauricae Scythicaeque, Sclaveni...” (Maltretus in ed. Bonn. p. 264) није лачан, јер израз διακεκλήρωται не може значити instant него „коцка је бачена, од судбине је додељено, десило се, и томе сл.”, а израз ἀντ-αίρει не може бити vim faciunt него „наспрам њих леже, налазе се” Израз τὰ ἐν Ταύροις = кримска, пошто су антички писци становнике Крима називали Таύροι, Таυγί, према истоименом називу за Крим (Pape, Eigennamen, s. v.).

¹¹⁴ εἰπεῖ Σακροματάς Ἀμαξοβίος εἰπεῖ Μετανάστας тј. „или Сармате који живе на колима, или Сармате скитнице”. Ови називи први пут се срећу, колико знамо, код Ptolem. III. 5, III 7 et passim.

¹¹⁵ μετὰ τοὺς Ἐπιδαμνίων οροῦς, са гледншта оног који њихов положај одређује са јадранске обале.

Bederiana¹¹⁶, беше село по имену Taurisium¹¹⁷. Ту је рођен цар Јустинијан, оснивач светског царства. Опасавши на брзу руку ово село зидом у облику четвороугла и подигавши на сваком углу по једну кулу, начини кастел са четири куле (Τετραυροῦσαν), па га тако и назва. А поред самог тог места сагради дивну варош и назва је Iustiniana Prima¹¹⁸

¹¹⁶ τὸν φρουρίου ... Βεδερίανα. О њеном положају cf. нап. 118. Термин τὸ φρούριον преводимо са „тврђава, кастел”, пошто се у De aedif. II 5, 9 (p. 62) изричито каже τὸ φρούριον = castellum.

¹¹⁷ χωρίον Ταυρίσιον (Ταυρίσιον V, Ταυήσιον A). О његовом положају cf. нап. 118.

¹¹⁸ Τοῦσπτιανῆ Πρίμα, Iustiniana Prima. Од почетка XVII до половине XIX в. нагађало се да је I. P. била око или на месту ових градова: Приштина, Призрен, Софија, Ћустенаил, Охрид, Гиљане на Морави и Лебана код Лесковца (ГСУД 57, 1884, 39; Evans, Researches III 136—37, 141; Zeller, Origines 385; Padojuћ, Глас САН 184, 1940, 178—181). Први озбиљан покушај решавања овог питања учинио је Tomashek, Miscellen aus der alten Geographie, Zeitschrift f. öst. Gymn. 25 (1874) 658. Полазећи од Јована Антиохског који каже Τοῦσπτιανὸς ἐκ Βεδεριανῶν φρουρίου πλησιάζοντος Ναῖσσω (ed. Mommsen, Hermes 6, 1872, 339), Tomashek закључује да је I. P. била код Куршумлије, а Ταυρίσιον да је село Товрлан, у Тимочком срезу. Идући трагом неких претходних наслуђивања (cf. Новаковић, ГНЧ 25, 1906, 13 — о Михановићу; J. G. Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, 1868, p. 156—162; ЈасШребов, ГСУД 57, 1884, 38—40), Evans, Researches III 136—146, критикује Томашека и озбиљним разлозима поткрепује тезу да је I. P. подигнута на месту 518 порушеног Scupi (Скопље) и да се Прокопијево Ταυρίσιον очувало у називу села Таор, у троуглу између доње Пчиње и Врдара, а Βεδερίανα у називу оближњег села Бадер. Тезу енглеског археолога прихватају и у извесној мери допуњују: Zeiller, Origines 385—393; Idem, La site de J. P., Melanges Ch. Diehl I (1930) 299—304; Skok, Zeitschrift f. Ortsnamenforschung 7 (1931) 38—40; Idem, ГСНД 15 (1936) 101; Fluss, RE 9 (1934) 14; Stein, II 221, 396; A. A. Vasiliev, Justin the First, pp. 53 sq., 57 n. 31. У оквиру ових дискусија коначно је доказано да вести о идентичности I. P. са Охридом (напр. Nicephori Callistae Hist. eccl. XVII 19) немају никакве историске подлоге, него претстављају правну фикцију охридских архиепископа XII—XIII в, који су тежили за аутокефалношћу (Evans, Researches III 141; Zeiller, Origines 385; Гранућ, ГСНД 1, 1926, 133; Padojuћ, Глас САН 184, 1940, 184—187). У поменутом чланку од 1874 Tomashek је помишљао и на Царичин Град код Лебана као место некадашње I. P. Са озбиљном одбраном ове претпоставке отпочео је В. Пешиковић још 1912 (cf. ГСНД 5, 1929, 45—50) и продужио до најновијег времена (Petković, Les fouilles de Tsaritchin Grad, Cahiers archeologiques 3, 1948, 40—48). Објављени извештаји о још незавршеним археолошким ископавањима у Царичиаом Граду (1936—1940, 1947—1953) нису, истина, пружили ниједан коначан доказ исправности Петковићеве тезе, али повећали су степен њене вероватности, као и број присталица (М. М. ЈефШућ, Гласник Нишке дијецезе 17, 1936, 391—396; Е. Honigmann, Meridianus Episcopus, Annuaire Phil. et Hist. Orient. et Slave 7, 1939/44, 141—154; A. Orabar, Les monuments de Tsaritchin Grad et I. P., Cahiers archeol. 3, 1948, 49—63; Дероко-Пadojuћ, Откопавање Царичин Града 1947, Старинар, НС 1, 1950, 119-140; Lemerle, Revue des et. byz. 8, 1950, 255). Узимајући живог учешћа у овој дискусији Вулић I. P. најпре ставља у околину Ниша (ГСНД 3, 1928, 331 и 5, 1929, 45-50), а доцније у околину Скопља (Глас САН 156, 1933, 53—62, и ГСНД 19, 1938, 8). На исти начин се колеба и Г. Новак (у Melanges Bidlo, Праг 1928, 47—57 за Ниш, а у Архив за арбан. старину etc. 4, 1929, 72—89 за Скопље). Велика подељеност мишљења у погледу убицања I. P. условљена је највише противречношћу извештаја. Наиме, док је Прокопију I. P. „негде у покрајини европских Дарданаца”, дотле сам цар Јустинијан своје родно место ставља у Dacia mediterranea (Iustiniani Novellae XI, ed. Zach. v. Lingenthal I 131)

— на латинском језику то значи Прва — одужујући се на тај начин својој родитељки. Иначе, било би прикладно (καίτοι ἔχρην) да су међусобно здружени сви Ромеји узели учешћа у овој обавези, будући да је овај крај отхранио свима заједничког спасиоца. Сазидавши тамо и водовод, постиже да град непрекидно обилује непресушном водом. И много других знатних и помена достојних (грађевина) саградио је оснивач града. Није лако побројати све храмове божје, немогуће је описати све зграде за надлештва, величину тремова, лепоту тргова, чесме, улице, купатила, продавнице. Беше то просто напросто град велик и многољудан и у сваком другом погледу напредан и достојан да буде метропола читаве области. Јер до толико великог значаја се успео. Поред тога, одабран је и за архиепископско седиште Илирика¹¹⁹, пошто су остали градови изостајали за њим као првим градом по величини. На тај начин он је цару узвратио славу. Јер он се поноси што је родио цара и обратно, овај се дичи што је саградио град. И ово мало што рекох биће довољно. Јер немогуће је све подробно излагати пошто је неминовно да сваки опис цара достојног града испадне лошије него му приличи.

И кастел Бедеријану обнови из темеља и утврди много боље. У Дарданији беше стари град који се звао Ulpiana¹²⁰.

а Јован Антиохиски још одређеније, у близину Ниша. Међутим овде права противречност не постоји. Прокопијев израз ἐν Δαρδάνοις Εὐρωταίοις не треба узимати као податак који се односи искључиво на провинцију Дарданију. Његове речи су уствари реторска фраза у којој се име Дарданија употребљава у општијем одн. античком значењу — разликовање европских Дарданаца од малоазиских! — а не у смислу одређене административне јединице VI в. Да је то тачно доказује чињеница што писац у низу покрајина које описује нигде и не спомиње Dacia mediterranea. Градове, који несумњиво леже у овој покрајини, наводи као да су у суседству I. P. (cf. текст ниже). Прокопијева локализација I. P. географски је непрецизна, истр као и она у *Malalae Chronicon*, ed. Bonn 425, и *Agathias*, ed. Bonn 324: Βεδεριάνα — илирски град. Према томе, о I. P. имамо свега два одређена сведочанства (царева новела и ЈОВ. Антиохиски), и она заједнички говоре да се град налазио у Dacia mediterranea.

I. P. подигнута је пре 535 (година Nov. 11), а последња вест о њеном постојању датира из 602 (*Zeiller*, Origines 393; *Гранић* ГСНД 1, 1926, 132). Међутим име I. P. одржавало се дуго у титулама разних архиепископа и последњи пут, колико знамо, употребљено је 1718 у титули пећског „намет патријарха“ Тимотеја (*Грујић*, ГСНД 13, 1934, 210—213, 219).

¹¹⁹ Године 535, посебном царевом новелом (Iustiniani Novellae 11 ed. Zach, v. Lingenthal I 130—133). Cf. *Гранић*, Оснивање архиепископије у I. P. 535 године, ГСНД 1 (1926) 113—133.

¹²⁰ Οὐλιάννα, Ulpiana (очигледно плурал од старијег назива Οὐλιάνων, Ulpianum). Име се очувало у словенизираном називу места Липљан. *Ptolem*. III 9,6 Οὐλλ-ισκόν, *Tab. Peut.* Ulpiana, *Hierocles* 656, 2 Οὐλιαννά, *Iordanis* Getica 56 in villam Ulpiana. У једном писму св. Атанасија из 343 спомиње се Macedonius Ulpianensis (cf. *E. Honigmann* in ed. Hieroclis Synecdemus, p. 20 n. ad Οὐλιαννά). Град се налазио на друму Lissus-Naissus, код дан. Грачанице, на месту локалитета „Бедем“ и „Градина“ (*Вулић*, Споменик САН 71, 1931, 192; *Б. Бошковић*,

Порушивши скоро читав бедем тога града — био је, наиме, јако непоуздан и сасвим неупотребљив — те изградивши у њему врло много других дивних грађевина (ἐγκαλλωπίσματα) и подигавши га до дивног уређења какво је сада, назва га Iustiniana Secunda. Sectmda на латинском значи друга. Њој у близини подиже и другу варош које пре није било и назва је, према имену свога стрица, Iustinopolis¹²¹. Увидевши да су временом већ оштећени зидови и Сардике (Σαρδικης) и Ниша¹²², па и Германије¹²³ и Пауталије¹²⁴, утврди их и учини неосво-

Римске рушевине код Грачанице, Старинар 4, 1928, 269—272; *Вулић*, ГСНД 19 1938, 8). Известан број натписа из римске Ulpiana објавили су: *Evans*, Researches 111 58—66; *Ladec* и др., Jahreshfte 6 (1903) 25 sq. municipium Ulpiana; *Вулић*, Споменик 98, 1941—48, 102. Рђаво стање градског бедема, како га описује Прокопије, проузроковано је вероватно великим земљотресом 518 када, према *Marcellini Chronicon* ad a. 518, in provincia Dardania terraemotu viginti quattuor castella uno momento collapsa sunt. Прокопије спомиње U. и у вези са догађајима из 552 (горе бр. 13). Интересантно је да се на актима цариградског синода 553 епископ Павле потписује као Ulpianensis, иако се тада град званично звао Iustiniana Secunda (*Zeiller*, Origines 162). Браћа Florus et Laugus, каменоресци и хришћански мученици, према очуваној легенди потичу из U. (Acta SS 35, Aug. 18, 520 sq.; *Delehaye*, Castor et Pollux dans les legendes hagiographiques, Anal. Boll. 23, 1904, 427 sq., и *Zeiller*, Origines 103—104, 107). Ulpiana, односно Lopliana in finibus Avariae et Asiae означава се и као родно место монофизитског архиепископа Гергентија у VI в. (*Zeiller*, Origines 401—402). Последњи пут, колико знамо, Ulpiana се спомиње у хрисовуљи Василија II из 1020 (*Jireček*, Gesch. d. Bulg. 202).

¹²¹ ἡ Γουσαλλ'Οὐπόλις. У селу Избичан код Пријепоља нађен је стиховани (дактилски хексаметар) натпис који гласи: + Omnia quae cernis magno constructa labore/moenia, templa, dorais, fontes, stabula, atria, thermas/auxilio Christi paucis construxit in annis/antistes Stefanus sub principe Iustiniano (ed. *Вулић*, Споменик САН 98, 159). Из садржине овог натписа ризабиремо да се ради о правој вароши, и с те стране не би било сметње да се идентификује са Прокопијевим градом Iustinopolis. Међутим извесну тешкоћу задаје пишчев податак да је Iustinopolis подигнут aurfj (sc. Οὐλ-ηάνος) πλησίον, тј. у близини Ulpiana, а налазиште натписа Пријепоље прилично је удаљено од Ulpiana, одн. Липљана. Коначно решење овог питања могу пружити само археолошка истраживања. О натпису cf. *Гранић*, ГСНД 14 (1935) 255.

¹²² Νάισσοι-πόλεως, а у BG 111 40, 2 Νάισσοι. Историја града Naissus траје од самог почетка наше ере до половине VII в., о чему подробан и критичан приказ *M. Fluss*, RE 16 (1935) 1589—1599. О натписима из N. и околине *Вулић*, Споменик САН 38 (1900) 25—29, и 75 (1933) 53—55. Међу разним предметима, већином из римске епохе, нађен је и извештај број примерака из Јустинијанова времена (*M. и Д. Гарашанин*, Налазишта 175—177). Име Νάισσος, Naissus потиче од имена реке Navissus (Нишава), како тумачи *Скок*, Студије из илирске топонимике, ГЗМ 32 (1920) 33—34.

¹²³ Γερμανίς. Град Γερμανί = Γερμανία, Germania, погранични град између Тракије и Илирика, родно место војсковође Велизара (Procopii Bell. Vand. I 11, 21), дан. Сапаревска бања код Дупнице, на притоку Струмице Ђерман (= Γερμανός?). Cf. *И. Иванов*, Известин на Бт>лг. археол. др. 1 (1910) 192; *Idem*, Северна Македонин 1906, pp. 10, 81; *Скок*, Јужнослов. филолог 8 (1928/29) 45.

¹²⁴ Παυταλίαις cognatum, треба Παυγαλίαις, како је доказао *A. Salač*, La ville de Pautalia dans l'oeuvre de Procope Peri xtioprocruv, Byzantinosl. 4 (1932) 131—134. Pautalia, дан. Ђустендил. Град је разрушен поч. VII в. На његовом месту поч. XI в. јавља се Велебуџд (Велбужд), а од турског времена назива се Küstendil, Ђустендил. Опширније о историји овог града *Ј. Иванов*, Северна Македонин 1906, pp. 6—57; *Ив. Велков*, Пауталија-Велбужд, Софија 1933 (БЪЛГ. Ист. библ. V I) . . .

живим за непријатеље. На подручју између ових градова подиже још три градића (πολίχνη), и то Cratiscara¹²⁵ и Quimedava¹²⁶ и Rumisiana^m. И тако те градове (πόλεις) из темеља нове сагради. Желећи да као најсигурнију заштиту овим (местима), као и читавој Европи, учини реку Дунав, осигурао је обалу те реке многобројним утврдама, о чему ћу мало доцније говорити, и дуж читаве обале разместио војне стражарнице (φυλακτήρια στρατιωτών) да би се помоћу њих најсигурније спречило прелажење од стране тамошњих варвара". (De aedif. IV 1, p. 104,20–107,2)

Јустинијан се овим, насхавља иисац, није задовољио него је и у унушрашњосШи земље изградио многобројне касшеле да би се Шиме иомогло сиановнишшиву у случају варварских уиада иреко Дунава. Изложивиши шша је цар све изградио у Новом Еишу (крај иоглавља IV 1) и осШалим иокрајинама данашње Грчке (IV 2–3), иисац насхавља:

„Сар. 4. Вредно је набројати и остала утврђења (δχυρώματα) која је подигао у том делу Европе. Кад бисмо ми попис утврђења, која је цар Јустинијан тамо изградио, сачинили код неких других људи који станују дадеко и имају друкчије државно уређење, онда би, знам сигурно, наша прича, пошто би ту била нужно без сведока, изгледала измишљена и сасвнм невероватна због великог броја дела. Али сада — није, наиме, тешко да се изблиза проверава, и с нама је веома много људи који отуда долазе — ајде без икаква оклевања, смело износећи (νεανιευσόμενοι) поуздану истину, избројимо утврђења која је у покрајинама, малопре

¹²⁵ Κρατίσκαρα (το πολίχνην). Име се налази само код Прокопија.

¹²⁶ Κοιμεδαβα (το πολίχνην), Quimedava. Исто име но:и један кастел у области града Remesiana (нап. 147). Сва имена кастела са завршетком на -деβα, -даβα (-дева, -дава) трачког су порекла, јер је утврђено да δέβα, deva на трачком значи „насеље, село итд/ (Tomaschek, Alte Thraker II 1, p. 9; II 2, p. 70). Извођење имена из лат. „Cui me dabam?“ (ed. Haury) отпада као нетачно. У групу трачких назива спадају и кастели чија СР имена завршавају на -лсгрсс, -лерд, -«арос (значи „место за скупљање, три“) и на -диџа, -диџос („град, тврђава“), као и они у чијим се именима, било у основи било у завршетку, садрже облици βρε, βρι, βριες (βρία, vria = „град, бедем, тврђава“), како убедљиво тумачи Tomaschek, Alte Thraker II 1, p. 6, 16 и II 2, p. 63, наводећи трачке глосе са поуздано утврђеним значењима. Као трачке називе Томашек третира имена и многих других Прокопијевих кастела које овде доносимо, али те његове етимологије, колико смо успели да проценимо, заснивају се више на домишљањима и лингвистичким комбинацијама него на документима загарантованој трачкој језичкој грађи.

¹²⁷ Ρουμιόανα (τὸ πολίχνην) = Remisiana, дан. Бела Паланка. Cf. Pape, Eigennamen s. v.; Vulić, RE 1, 1904, 594, и Miller, Itineraria 532. Пошто Прокопије каже да је цар подигао „градић“, излази да је град Ремесијана пре тога, вероватно приликом бугарске провале 540, до темеља био разрушен. (Cf. нап. 146). Превод овог пасуса од „негде у покрајини европских Дарданаца...“ до речи „... и Румисијану“ донели су Новаковић, ГНЧ 25 (19С6) 14–15, и Сианојевић-Поровић, p. 9–10.

поменути, изградио цар Јустинијан, било обнављајући оштећене делове тврђава било подижући нове бедеме. Најбоље је да их све наведемо у облику списка како не би нагомилавањем имена наше излагање испало много збркано". (De aedif. IV 4, p. 116,6–122)

Изневши сиискове новоиодигнушах и обновљених касшела (φρούρια) у новоме и сШаром Еишу (p. 116,23–118,35), Писац даје овај сиисак македонских касшела:

„У МАКЕДОНИЈИ¹²⁸

Κάνδιδα	Candida	Σίγλαι	Siclae
Κολόβωνα	Colobona	Νύμφιον	Nymphium
Βασιλικά	Basilica	Μέτιζος	Metizus
Ἀμύντου	Amynti	Ἀργικιανόν	Argicianum
Μελίχιζα	Melichisa	Βάζινος	Bazinus
Πασκας	Pascas	Κασσοπας	Cassopes
Αυλών	Aulon ¹²⁸³	Παρθίων	Parthion
Βολβός	Bolbus ¹²⁹	Γεντιανόν	Gentianum
Βριγίζης	Brigizes	Πρινιана	Priniana
Ὀπτας	Optas	Θήστε&v	Thesteum
Πλευρόν	Pleurum	Κύρρου	Cyrrhi
Κάμινος	Caminus	Γουρασσών	Gurasson
Θερμά	Therma ¹⁸⁰	Κουμαρκιана	Cumarciana
Βογας	Bogas	Λιμνηδῆριον	Limnederium
Νεάπολις	Neapolis ¹⁸⁰³	Βουρβοόδη	Burbooden
Κάλαρνος	Calarnus ^{180b}	Βαράς	Babas
Μουσειον	Musium	Κρυνιана	Cryniana
Ἀκρέμβια	Acremba	Πέλεκον	Pelecum
Ἀδριάνιον	Adrianium	Ἀάγης	Lages
Ἐδана	Edana	Κραταιά	Crataea

¹²⁸ Списак македонских тврђава писац доноси под општим насловом ἐπὶ Μακεδονίας, не разликујући Macedonia Prima од Macedonia Secunda. Сем тога, он овде не издваја нове тврђаве (νέα) од обновљених (ἀνευόη), као што је претходно учинио при набрајању епирских. Претпостављамо да овај списак обухвата сва утврђења на територији Прве и Друге Македоније.

¹²⁹ а Место Ауλών у близини језера Βόλβη (cf. нап. 129) спомиње се код Thucidides, IV 103.

¹²⁹ Свакако у близини дан. Бешик језера које се код античких писаца назива Βόλβη ή λίμνη (Pape, Eingennamen s. v.), утолико пре што Steph. Byz., S. V. Βόλβη, каже: Βόλβη πόλις και λίμνη.

¹³⁰ Θερμά можда античко Thermae код Солуна, или mansio Aquas са Tab. VII 4 који Вулић, ГСНД 1 (1925) 3, ставља код Катланова, j. и. од Скопља.

!зоа Νεάπολις, вшантиски Χριστούπολις, дан. Кавала.

isob Према Pomp. Mela, II 30, tugris Calarnaea налази се између Стримона и Атоса, док Steph. Byzantinus мање одређено: Κάλαρνα πόλις Μακεδονίας.

Φασκία	Fasciae	"Ότгаοу	Optium
ηΧαχιScava	Placidiana ^{isoc}	·Χάραδρος	Charadrus
Υγεά	Hugea	Κάσσωπες	Cassopes"
Αιμνααί	Limnaae		

(De aedif. IV 4, p. 118,36—119,30)

Следи списак од девеш обновљених Шврђава у Тесалија (p. 119,31—39).

„У ДАРДАНИЈИ ИЗГРАБЕНЕ СУ ОВЕ

Н о в е:

Λαβέριον	Laberium	Άκρένζα	Acrenza
Κάστιμον	Castimum	Τερως	Terias
Ταβεστόν	Rabestum	ΔροΟλλος	Drullus
Καστέλλιον	Castellium	Βικτωρίας	Victoriae

Ο β ν ο в љ е н е с у ο в е:

Κεσίανα	Cesiana	Σούρικον	Suricum
Τεζούλη	Tezule	Κοβοορες	Cusines
Οοσιανά	Usiana	Τουττιανά	Tuttiana
Βεσίανα	Besiana	Βαλλεσιανά	Vallesiana
Μάσκας	Mascas	Βήλλα	Bella
Αίστη	Liste	Κατρέλατες	Catrelates
Κελλιριανά	Celliriana	Κασύελλα	Casuella
Ζυσβάες	Zysbaes	Μανίανα	Maniana
Γένι,ανα	Genzana	Πρ'σκού/τερα	Priscopera
Πετρί,ην	Petrisen	Μίλετης	Miletet
Ευτυχιανά	Eutychiana	Δαρδάπαρα	Dardapara
Μουλατώ	Mulato	Κέσουνα	Cesuna
Βελάς	Belas	Βερινιανά	Veriniana
Κάτταρος	Cattarus	Αύσβαρος	Lasbarus
Κατταρηκός	Cattaricus	Καστελλοβρέταρα	Castellobretara
Πέντζα	Pentza	Έδετζίω	Edetzio
Καττχφέτερος	Cattapheterus ¹³¹	Δινών	Dinium
Δάβανος	Dabanus	Κέκολα	Cecola
Κούβινος	Cubinus	Έμαστος	Emastus
Γέρματζα	Germatza	Καστελώνα	Castelona
Βικτωροανά	Victoriana	Καπόμαλβα	Capomalva ¹³¹³
"Αί,ετα	Azeta	Σέρετος	Seretus
Δουρβουλιανά	Durbuliana	ΠτωχεΓον	Ptochium

^{isoc} Имена на -iana најчешће означавају виле, мајуре и тсл., како тумачи Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V 1 (Wien 1932) 159.

¹⁸¹ ed, Hauray: scribendum puto Κάπαρος έτερος.

¹³¹ а у околини дан. Ужичке Пожеге код села Висибаве постојао је римски град који треба да се звао Maluesca, Maluesum или нешто друкчије (Д. Серајевики, ГЗМ 52, 1940, 20—22, и Вулић, Споменик САН 98, 1941—48, 130). Име Прокопи-

Κουινώ	Quino	Κατράσεμα	Catrasema
Βέρ^,ανα	Berzana ¹³²	Τοτοϋν	Rotum
Βεσαίανα	Bessaiana ¹³³	Κοβέγκίλες	Cobenciles
"Αρσα	Arsa ¹³⁴	Μαρκελλιανά	Marcelliana
Βλεί,ώ	Blezo	Πριμονιανά	Primoniana
Λάβουτζα	Labutza ¹³⁵	Παμίλιнос	Pamilinus
Κυίντου	Quinti	Άρία	Aria"
Βερμέζιον	Vermezium ¹³⁶		

(De aedif. IV 4, p. 119,40-120,54)

Изграђено је или обновљено у околини Сардије 9, εν τη Καβετζφ¹⁸⁶³ χώρα 17, у околини неознашог града^{13^} (lacuna у на-слову) 27, у обласии града Германије (Γέρμεννε) 7 касиела.

„У ОКОЛИНИ ГРАДА ΡΑΥΤΑ¹³¹

Τάρπωρον	Tarporum	Βλέβοίς	Blebus
Σουάβαστας	Suabastas	Ζεαπουρίες	Zeapurias
Χερδούσχερα	Herduscera		

јевог Капóмалβα наводи на претпоставку да се тај кастел налазио негде у близини поменутог античког града. Није без интереса ни околност што се сам град Ужице на натписима назива municipium Gar... (cf. Kanitz, Rom. Stud. 130, и Вулић, Споменик САН 98, 1941—48, 248).

^{is2} Nigderle, SS II 1, 179 Βέρζана доводи у везу са именом макед. слов. племена Βερζήπα (Верзити), као и са личним слов. именом Berzana (= Брзана?) које се спомиње у једном документу из 1018 (Rački, Documenta I 33). Несигурно. Cf. нап. 145.

¹³⁸ Βεσαίανα, можда исто што и Viciano (Tab.), Beclano (Rav. 206,3) и Ουέλλανίς (Ptolem. III 9,4), чије је право име гласило Vizianus (-um?), како показује један натпис из 211 на коме стоји „stationis vizi (ani)". Viciano, односно Vizianus, вероватно дан. Вучитрн. Cf. Вулић, Споменик САН 39 (1903) 86 и 75 (1933) 48. О римским натписима из Вучитрна Вулић, Споменик САН 71 (1931) 42—43.

¹⁸¹ Evans, Researches III 54—55, претпоставља да "Αρσα = Rasa (Rascia, Рашка), дан. Бања, сев. од Новог Пазара. Само име гласовно потсећа на "Αρσενα и "Αρσαεα из околине Ниша. Трачко? Успут напомињемо да Evans, Researches III 47—48, први упозорава на језичну мешавину илирско-трачко-дачких и грчко-латинских елемената у Прокопијевим називима дарданских и македонских тврђава.

¹⁸⁵ Niederlc, SS II 1, 180 Λάβοοτζα идентификује са слов. називима Лабуда, Лабудница и т. сл. Несигурно. Cf. нап. 145.

¹³¹ Seeck, in ed. ND, p. 29, Βερμέζιον идентификује са Hleroclis 656,1 Μηρίων и ND 29, 45 Merenses.

¹³⁶ а Један од седамнаест кастела које писац овде наводи зове се Βίνεος. Уколико би се ово име могло идентификовати са градом Βίνη (Bīnai), који је подигао Филип Македонски на Струмици (Etymologicum Magnum, ed. Sylburg p. 197, s. v. Bīnē), онда би се Καβελ,ός χώρα бар једним делом налазила и на нашој територији, и то у области горње и средње Струмице.

¹³⁶ б Списак утврђења која се овде помињу не доносимо пошто претпостављамо да је у питању територија искључиво дан. Бугарске. Први кастел Βουγάραца, одн. Βουγάραχα, са тог списка убира се код дан. места Вакарел, југоист. од Софије (Tomaschek, Alte Thraker II 2, p. 60; Miller, Itineraria 534).

¹³⁷ ύτο πάλιν notira. Maltretus in ed. Bonn., p. 283, изражава сумњу да је Паига исто што и ПаигаХла. Али пошто се још у доба Римљана Pautalia називала и Pauta (cf. A. Salač, Byzantinosl. 4, 1932, 133), сумња отпада.

У ОКОЛИНИ ГРАДА CASSETA^a

"Αλαρον Μαγιας Λουκουαντα	Alarum Magimias Luponanta ¹³⁷⁶	Βάλαισον Βουτάς	Balausum Buttis
---------------------------------	---	--------------------	--------------------

У ОКОЛИНИ ... ГРАДА¹³»

Н о В е:

Καλβεντία	Calventia	Βικούλεα	Viculea
Φαράνορες	Pharanores	Καστέλλιον	Castellium
Στρανβάστ-α	Stranbasta	Γρόφρες	Groffes
"Αλδανες	Aldanes	Γάρκες	Garces
Βαραχτέστες	Barachtestes	Πίστες	Pistes
Σάρματες	Sarmates ¹⁸⁹	Δούσμανες	Dusmanes ¹⁴¹
"Αρσενα	Arsena ¹⁴⁰	Βράτζιστα	Vratzista ¹⁴²
Βράρκεδον	Brarcedum	Όλόδορις	Olodoris
Έραρία	Eraria	Κασσία	Cassia
Βερκάδιον	Bercadium	Γράνδετον	Grandetum
Σαβινίριβες	Sabiniribes	Οορβρίανα	Urbriana
Τιμίανα	Timiana	Νόγετο	Nogeto
Κάνδλαρ	Candilar	Γούρβικον	Gurbicum
"Αρσατζα	Arsatsa	Ααύτζονες	Lautzones

is?a εν χώροι ΣκαασεΓάνα. Претпостављамо да се град Схасосηта, Каоапга, Casseta налазио негде у Дарданији, одн. у дан. Македонији.

^{137b} Tomaschek, Alte Thraker II 2, p. 70: Λουκου-νάντα etwa .Wolfsthal?."

¹³⁸ υπό πόλιν, δέ φνέα μεν. Сматрамо да ову лауну треба испунити са Наΐσον, одн. Ναΐσον, пошто се сви кастели, који се на овом списку могу идентификовати, налазе у околини Ниша. У овој области Kanitz, Rom. Stud. 74—80 рекогносцирао је 18 кастела, од којих сигурно многи припадају Јустинијановом времену.

¹³⁹ Σάρματες. Према *It. Hierosol.* 565 mutatio Sarmatorum удаљен је 12 миља од ūroaga (Horreum Margi, дан. Ђуприја) и 44 миље од civitas Naisso што гребда да буде дан. Горњи Видовац (*Miller*, Itineraria 531), одн. Сикирицз (*Kanitz*, Rom. Studien 73). Cf. *Vulič*, RE I (1914) 2250, s. v. Sarmatae 2. Претпоставља се да је кастел име добио по Сарматима које је Константин 334 примио на римско земљиште (*Kanitz*, *ibid.*; *Niederle*, Manuel I 53, 72).

¹⁴⁰ Кастел "Αρσενα, Arsena *Јаречек* идентификује са дан. местом Ражањ док га *Kanitz*, Rom. Studien 73, ставља нешто северније, код дан. Плочника д, у непосредну близину кастела Σάρματες.

¹⁴¹ Δούσμανες можда исто што Dasmiani (*Rav.* 192, 2), односно Praesidium dasmīni који, према *Tab.* VII 3, лежи на седамнаест миља од Horreum Margi (дан пуприја), што би одговарало дан. месту Јовановац на речици Сењски поток (*Kanitz*, Rom. Studien 73), или Брачину на речици Стублина (*Miller*, Itineraria 531), Југоисточно од Параћина. Значење самог имена свакако је у вези са перс. душман, гр. δοσμένης, срп. хрв. душманн etc. (*Tomaschek*, Alte Thraker II 2, p. 73).

¹⁴² Βράτζιστα - *Niederle*, SS II 1, 179, сматра слов. називом и доводи у везу са топонимом Враца у Бугарској и Враце у Хрватској. Несигурно. Cf. нап. 145.

Δουλιαρες Μεδίανα	Duliiares Mediana ¹⁴³	Τιούγκωνα Καστέλλιον	Tiuncona Castellium
----------------------	-------------------------------------	-------------------------	------------------------

Обновљене:

Έρκουλα Μουτι,ιανχά- στελλον Βούρδωπες	Ad Herculem ¹⁴⁴ Mutziani Castellum Burdopes ^{144a}	Κάλις Μιλλάρεκα Δέδβερα Χεσοδούπαρα	Calis Millareca ¹⁴⁵ Dedbera Hesdupara
---	---	--	---

У РЕМЕСИЈАНСКОЈ ОБЛАСТИ¹»

Βρίττουρα Σούβαρας Λαμтκониана Стρόγγες	Brittura Subaras Lamponiana Stronges	Δάλματας Прψ,ιανα Фреррарία Тόπερα	Dalmatas Primiana prerraria Topera
--	---	---	---

¹⁴³ Μεδίανα, Mediana. *Kanitz*, Rom. Studien 77—78, је идентификује са дан. Нишком Бањом, а *Jireček*, Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel 22, и *Вулић*, Споменик 98 (1941—1948) 108, са дан. селом Брзи Брод (код Ниша). Ова убикација је вероватнија, јер *Comes Marcellinus* 26, 5, 1 каже: in suburbano, quod appellatum Mediana, a civitate (sc. Naeisso) tertio lapide disparatur..

¹⁴⁴ "Ερκουла. Према *Tab.* VII 4 Ad Herculem лежи на путу Naissus-Lissus, на 13 миљи од првог. С тим је у складу и *lordanis* Qetica 285, ed. Mommsen 131: per Castro Herculis transmisit Upriana. *Kanitz*, Rom. Studien 115, Ad Herculem идентификује са локалитетом Гласинце (Гласиначка Чука) код дан, села Житорађе на Топлици, што је сасвим оправдано. *Miller*, Itineraria 558, 571 Ad Herculem тражи на Морави, и то једном код Курвинграда, а другипут код Брестовца. Пошто је друм Naissus-Upriana ишао преко Прокупља, убикација код дан. Брестовца не долази у обзир.

^{144a} *Tomaschek*, Alte Thraker II 2, 61 раставља на Βούρδ-ω*ες, претпостављајући да други део ове трачке сложенце ор, ар значи „вода“. Ако је тако, онда кастел треба тражити на некој речици или крај кавка извора.

¹⁴⁵ Μιλλάρεκα *Niederle*, SS II 1, 179 третира као чисто словенски топоним. Иако име овог кастела звучи словенски више него што је случај код осталих, ипак та околност сама по себи не претставља довољан разлог за закључак да је овде доиста у питању један словенски назив. Чињеница је наиме да не располажемо никаквим историским документима о постојању словенских колонија, одн. насељавању словенских група, на византиској територији пре половине VI в. Пошто тако стоје ствари, врло је тешко примити да би неки Јустинијанови кастели у Илирику могли носити словенска имена. Cf. *Fluss*, RE 15 (1932) 1671, s. v. Millareca. *Tomaschek*, Alte Thraker II 2, p. 67, Μυλλάρεκα третира као трачко име.

¹⁴⁶ εν χώρα Ρεμισιανσία. // *Ani.* 135 Remisiana, *Tab.* VII 4 Romesiana, *Kav.* 191,15 Romessiana, *It. Hierosol.* 566,6 mansio Romansiana, *Hierocles* 654,7 Τεμεσιανά, дан. Бела Паланка на Нишави. Cf. *Vulič*, RE I (1904) 594, s. v., и *Miller*, Itineraria 532. Из R. потиче св. Никита (око 330 — ОКО 410), славни мисионар и црквени писац (*A. E. Burn*, Niceta of Remesiana, his life and works, Cambridge 1903; *Zeiller*, Origines 549—558). Половином V в. спомиње се episcopus Remesianensis Diogenianus (*Zeiller*, Origines 160). На рушевинама R. подигнут је у XV в. српски град Извори (*Б. Дробњаковић*, Нар. енцикл. I 143, s. v. Бела Паланка). О римским натписима из Remesiana *Вулић*, Споменик САН 38 (1900) 29—30, и 71 (1931) 5. Град Remesiana добио је име према келтском племену Remi, -Рημοι који су га основали (*Tomaschek*, Alte Thraker II 2, 69). Cf. нап. 127.

Τομές	Tomes	Σπέλογ'α	Spelunca
Κούας	Aquas	Σκοῦμβρο	Scumbro ^{147a}
Τί,ερτζενουτί,ας	Tzertzenutzas	Βρίπαρο	Briparo
Στένες	Stenes	Τουλχόβουργο	Tulcoburgo
Αιάδαβα	Aeadaba	γΥογγίανα	Longiana
Δέστρεβα	Destreba	Λου.τοφαν'άνα	Lupi fontana
Πρετζουρίες	Pretzuries	Δαρδάπαρα	Dardapara ^{147b}
Κουμούδεβα	Quumudeva ¹⁴⁷	Βουρδόμινα	Burdolina
Δευριάς	Deurias	Γρι^κιάπανα	Grinciapana
Λούτζολο	Lutzolo	ΓραΓκος	Graecus
Τεπόρδενες	Repordenes	Δρασίμαρκα	Drasimarca

У ОБЛАСТИ AD AQUAS¹⁴⁸Нова тврђава Timathochion¹⁴⁹

Обновљене су ове:

Πέτρес	Ad petras	Βινδιμιόλα	Vindimiola
Σχουλχόβουργ-ο	Sculcoburgo	Βραίολα	Braiola

¹⁴⁷ Ко мούδεβα, вероватно исто што и градић Кουιμέδαβα, који је писац претходно поменуо. Cf. нап. 126.

^{147a} Кастил Скоῦμβρο вгроватно се налазио у области планине Рила у Бугарској чији се један ограндк називао Скоῦμβρος (cf. *Pape*, *Eigennamen*, s. v. *Σκοῦμβρον*).

^{147b} Као шго СМО видели, Дарδάпαρα се зове и један кастил у Дарданији. Име Дарδάпαρα по свој прилици значи „Dardanemarkt”, како претпоставља *Tomaschek*, *Alte Thraker* II 2, 70.

¹⁴⁸ f. νόρσι Ἀκουενσιφ, in regione Aqueniensi, тј. у области града Ἀκνές (Aquaе, Ad aquas), о коме аутор посебно говори у *De aedif.* IV 6, 19 (cf. нап. 178).

¹⁴⁹ Τιμαχοχιόν, Timathochium. Поред изградње овог новог кастела Јустинијан је, према писцу, обновио и кастил Τιμαχιόλον, Timasioion. Пошто је нови кастил Τιμαχοχιόν подигнут вероватно у непосредној близини или на самим рушевинама неког старијег утврђења, заједнички се претпоставља да Прокопије-вим кастелима Τιμαχοχιόν и Τιμαχιόλον одговарају Timaco Minori и Timaco Maiori (*Tab.* VII 4), односно Timagon и Thagason (*Rav.* 191, 11, 14). Међутим, који са којим од ова три пара назива треба идентификовати мишљења су подељена. Исто тако, научници се разилазе и у погледу идентификовања старијег назива Τιμαχον (*Ptolem*, 111 9,4). Као нужна последица ових размимоилажења јесу различите, често сасвим супротне, убикације поменутих кастела. Тако је Timaco Minori, одн. Timasum minus, идентификован са овим местима: село Нишавци (*Jireček*, *Rom. Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, 162), Књажевац (*Kanitz*, *Rom. Studien* 99 –102), „Kinowa oppidum”, одн. извор Тимока (*C. Müller* in ed. *Ptolem*. I 454), село Врбица (*Miller*, *Itineraria* 559), село Равна (*Patsch*, *ГЗМ* 11, 1899, 727; *Vuluñ*, *Споменик САН* 38, 1900, 30–31; *Idem*, *Споменик САН* 75, 1933, 42 за резервом; *M. Fluss*, *RE* 6, 1936, col. 1060-1062, 1242, s. v. Timasum minus et Timathochiom; *Patsch*, *Donaumum* 8 n. 1, 46 n. 6 et passim, са подацима о осталој литератури). За Timaco Maiori, одн. Timasum maius, предлагана су места: Нишавци (*Kanitz*, I. c.), Књажевац (*Miller*, I. c.), „ad Timaci fluvii flexum australem” (*Müller*, I. c.) итд. Свака од ових претпоставки, колико смо могли проценити, заснива се на подједнако несигурним аргументима и стога је тешко просудити која је релативно вероватнија. Као једино сигурно остаје још увек, мислимо,

Ἀργανόκιλι	Arganocilum	Κιπίπενε	Cipipene
Καστελλόνοβο	Castellonovo ¹⁵⁰	Τρασιана	Trasiana
Φλωρεντιана	Florentiana	Ποτέс	Potes ¹⁵⁵
Τομυλιана	Romuliana	"Αμουλο	Amulo
Σεπτέχασας	Ad septem casas	Σέτλοτες	Setlotes
Ἀργένταρες	Argentares ¹⁵¹	Τ:μαχιόλον	Timaciolum ^{15*}
Αύριλιана	Auriliana	Μερίδιο	Meridio
Γέμβερο	Gembero	Μεριοπόντεδε	Meripontede
Κλέμαδες	Clemades	Τρεδετετλίους	Tredetetilius
Τουρριβας	Turribus ¹⁵²	Βραίοла	Braiola ¹⁵³
Γρίβο	Gribo	Μώτρεςες	Motreses
Χάλαρο	Chalaro	Βιχανοβο	Vicanovo
Τ,ούτρατο	Tzutrato	Κουαρτίана	Quartiana
Μουτζίπαρα	Mutzipara	Ίουλιόβαλλα	lulu valla(?)
Στένδας	Stendas	Πόντζας	Pontsas
Σκαρίπαρα	Skaripara	Ζάνες	Zanes ¹⁵⁶
Ὀδριουζο	Odriuo		

Cap. 5. Тако је цар Јустинијан утврдио читаву унутрашњост Илирика. А сада ћу изложити на који је начин и обалу реке Истра, коју називају и Дунав, утврдио кастелима (ερύμασι) и војним стражарама (φυλακτηρίους στρατιωτών). Да би тамо настањеним варварима спречили прелажење преко Дунава некадашњи римски цареви су заштитили читаву обалу те реке утврђењима, подижући градиће (πολίσματα) и тврђаве не само на десној страни реке, него понегде и на супротној.

само то да су се Τιμαχοχιόν и Τιμαχιόλον налазили у долини Тимока (Timacus fl.) и то по свој прилици негде између Зајечара и Књажевца, пошто је тај предео још у Старом веку био јако насељен. Коначне убикације ових кастела, као и решење других питања која су с тим у вези, могу се очекивати једино од археолошког рекогносцирања тимочке долине, одн. археолошких ископавања.

¹⁵⁰ Исто име носи и једна тврђава у Moesia inferior (*De aedif.* IV 11, p. 149, 4).

¹⁵¹ ἈργένΓαρες вероватно код села Рготина (сев. од Зајечара), како не без разлога претпоставља *Vuluñ*, *Споменик САН* 38 (1900) 35.

¹⁵² Τουρριβας. Претпостављамо да је првобитан облик гласио Τουρριβους. Вероватно исто што и Turribus (*//. Ani.* 135,2; *Tab.* VII 5; *Rav.* 191,13), одн. mansio Turribus (*It. Hierosol.* 566), коју *Smith*, *Dictionary of Qreeck and Roman Qeography* 11 (1857), s. v. Turres, идентификује са местом „Szarköi and Tshardah”, а *Miller*, *Itineraria* 532, са местом Пољска Ржана, југоисточно од Пирота.

¹⁵³ ΠοΓες corrupt. од Полтэ;? cf. нап. 176.

¹⁵⁴ О питању убикације овог кастела cf. горе нап. 149.

¹⁵⁵ У области Ad aquas Прокопије, као што видимо, наводи два кастела под истим именом Βραίοла. Да ли се ради о два различита утврђења или о једном, тешко је казати.

¹⁵⁶ Ζάνες. Пошто се ова тврђава налази εν χώροι Ἀκουενσιφ тј. негде у околини дан. Неготина, онда је сасвим оправдано идентификовати је са Diana код Прахова (C1L 111 14215, 12), утолико пре што се ради о обновљеној тврђави. Овај кастил Ζάνες треба разликовати од истоименог градића, који писац спомиње доцније. Cf. нап. 174.

Они ова утврђења нису изградили тако да буду неприступачна нападачу ако би се који појавио, него тек толико да обала реке не остане без војника, пошто тамошњи варвари уопште нису знали освајати тврђаве. Много њихових тврђава доиста сводило се на једну кулу (πύργον), па се с правом називају монопирги (μονοπύργια), а посада у њима беше сасвим малобројна. То је тада било довољно да варварска племена толико заплаши да се клоне сваког напада на Римљане. Кад је пак доцније провалио Атила са огромном војском, без икакве је муке сва утврђења сравнио са земљом и велики део римског царства опљачкао, будући да му се нико није супротстављао¹⁵⁷. Али цар Јустинијан поново изгради оно што је било порушено, и то не онако како је пре било, него обично у облику веома јаког утврђења, а поред тога и сам је изградио врло много нових. На тај начин он је ромејском царству сасвим повратио већ изгубљену сигурност¹⁵⁸. А како је све то изведено, сада ћу изложити.

Река Дунав извире у планинама Келта који се сада називају Галима. Захвата велико пространство, највећим делом пусто земљиште, а понегде настањено и варварима којв проводе живот у дивљини и без додира са осталим светом. Кад се сасвим приближи (Дунав) Дакији онда тек ту, како изгледа, почиње да дели варваре, који држе крајеве с његове леве обале, од ромејске државе која је на десној страни. Због тога Ромеји тај део Дакије називају Dacia Ripensis¹⁵⁹. Јер гира на латинском значи обала. Град по имену Сингидунум (Σιγγιδόνον) био је први који су на тамошњој обали подигли (Римљани). После извесног времена варвари га освојише и пошто га одмах разорише до темеља¹⁶⁰ учинише га потпуно пустим. На исти начин поступише и са великом већином осталих утврђења. Изградивши изнова читав (град Сингидунум) и опасавши га веома чврстим бедемом, поново створи сјајан и велике хвале достојан град¹⁶⁰. Најдаље

¹⁵⁷ Д_{Тила} је провалио 441, о чему извештава савременик *Приск* (горе, бр. 2 и 3).

¹⁵⁸ Да Јустинијанова многобројна утврђења у Илирику и Тракији, иако су распоређена према добро смишљеном стратегијском плану, нису повратила „изгубљену сигурност“, показују Прокопијеви извештаји у BQ 1–IV. Систем утврђења није одолео варварским нападима из више разлога: многи кастели грађени су на брзину и од старог материјала, а неки су остали недовршени; посада је била, по правилу, малобројна и рђаво снабдевена итд. Cf. *Diehl*, *Justinien* 243–46.

¹⁵⁹ Πιττιοία Δακία, Dacia Ripensis. Ову подунавску провинцију створио је Аурелијан од делова Moesia superior и Moesia inferior. Источна граница била је на реци Utus (дан. Вид), а западна Taliata (дан. Д. Милановац) и река Поречка. Главни град провинције био је Ratiaria (дан. Арчер у Буг.). Cf. *Brandis*, RE 4 (1901) 1975–1976, s. v. Dacia, и *M. Fluss*, RE 15 (1936) 2359, s. v. Moesia.

¹⁶⁰ Σιγγιδόνον, а у BQ I 15, 27 и II 15, 30 etc. Σιγγιδόνον acc., nom. Σιγγιδόνος (?), Singidunum. О историјату града *M. Fluss*, RE III а (1927) 234–235 (непотпуно). О римским натписима *Вулић*, Споменик САН 38 (1900) 23–25, 71

на осмом миљоказу од града Сингидунума подиже и један НОВ, необично јак кастел који с правом називају Octavum¹⁶¹. Недалеко испред њега лежао је стари град Viminasium. Изградивши га потпуно изнова — био је, наиме, порушен до самих темеља много раније¹⁶² — цар створи (αλέδειξε) нови град.

Сар. 6. Идући напред од Виминацијума, сусрећу се на обали реке Дунава три утврђења, и то Pincus¹⁶³, Cupre¹⁶⁴ и Novae¹⁶⁵. Пре је свако од њих, и као грађевински објект и као име, претстављало по једну кулу. Међутим сада у тим местима цар Јустинијан догради толико мноштво великих зграда и утврђења, да им је с правом доделио степен (αξιόματα) градова. Сучелно од Novae, на супротној страни, стајала је већ одавно запуштена кула, по имену Literata. Стари су је звали Lederata¹⁶⁶. Наш цар је преправи у велик и необично утврђен

(1931) 61. За последњих сто година пронађено је много предмета из римског S. (*M. и Д. Гараганин*, Налазишта 123–128). О историји S. у првим вековима византиске власти cf. *Ф. Баршић*, Византиски Сингидунум, Зборник виз. инст. САН 3 (1955) 1–14. У непосредној околини S. нађено је неколико предмета из византиског времена (у Градском музеју), али они још нису публиковани.

¹⁶¹ "ОхраВон, Ad octavum, на осмом миљоказу од Сингидунума (= 8x1481 м), код дан. села Вишњица. У близини ове тврђаве треба да су сахрањена два сингидунска мученика, Стратоник и Хермил (*Zeiller*, *Origines* 107). *inner. Hierosol.* 565, 5 спомиње mutatio Ad octavum, и то на 53 миље од Виминацијума, дан. Глоговац.

¹⁶² το Βιμινάσιον, Viminasium су Хуни освојили и порушили 441, како јавља *Приск* (податак бр. 3, и нап. 4). Јустинијанов Viminasium налазио се на локалитету званом „Цара Константина град“, дан. Чајир код Костолца (*Вулић*, Споменик САН 38, 1900, 15). Град је Јустинијан обновио још пре 535, пошто се спомиње у његовој новели 11 из те године (*Justinian! Nov.*, ed. *Zach.* v. *Lingenthal* I 131). Према *Hierocles* 657, I Βιμινάσιον је метропола провинције Moesia Prima. Из римског V. нађено је веома много предмета (*M. и Д. Гараганин*, Налазишта 185–87), док су налази из византиског времена сасвим оскудни.

»β» Πυγχοῦς. *Plin.* III 149 Pingu; *Tab.*, VII 3, и *Rav.* 190, 18 Punicum; *ND* 92, 12 Pincus. На ушћу истоимене реке Pincus (Пек), дан. Велико Градиште. Становници овог краја код *Ptolem.* III 9, 2 називају се Πιγύσιοι, а код *Ammian! Mar ellin!* XVII 13, 19 Picenses. О римским натписима из Pincus *Вулић*, Споменик САН 39 (1903) 45 и 75 (1933) 21.

¹⁶⁴ Κοῦρους, vico Cupre (*J. Ant.* 217; *Tab.*, *Rav.* 190, 17), Cuppis (*NO* 92, 9; *CIL* III 13815a), дан. Голубац.

¹⁶⁵ Νοβάς. *Novas* (*J. Ant.* 218; *Rav.* 190, 16); *ND* У2, 10 Ad Novas; *CIL* III 6297, 8097 *Novis*. *Miller*, *Itineraria* 501, претпоставља да се град Novae налазио на месту дан. села Брњиц, ист. од места Голубац. Од овог места треба разликовати Νοβάς (*De aedif.* IV 11, p. 148,49), Novae, дан. Стеклен код Свиштова. Castellum quod Novas dicitur спомиње се 599 у Истри (*Zeiller*, *Origines* 135). У Далмацији Novae, дан. Рунвићи код Имотског (*Evans*, *Researches* I 68; *ГЗМ* 6, 1894, 105–06: *Шушић*, I 109).

¹⁶⁶ Λη-ερατά, Λεδέρατα, Literata, Lederata. Обично се убицира на десну обалу Дунава, сучелно од Банатске Паланке, код дан. места Рам (*Jung*, *Römer u. Romanen in d. Donauländern* 1887, p. 17; *Pape*, *Eigennamen*, s. v. Λεδέρατα; *Patsch*, *Donauraum* 62), и то вероватно стога што је на *Tab.* VII 2–3 Lederata означена десно од Дунава. Међутим *Miller*, *Itineraria* 542–543 и скице 170–171, сматра да је Lederata уствари била на левој обали Дунава, и то између ушћа Нере и

кастел. Иза Novae долазе кастели Cantabaza и Smornes¹⁶⁷ и Campsa¹⁶⁸ и Tanata¹⁶⁹ и Zerna¹⁷⁰ и Ducepratum^m. На супротној страни (обали) сагради много других кастела, из темеља нових¹⁷². После тога долази (кастел) који се зове Carut bovis¹⁷³, дело римског владара Трајана, а затим стари градић

Караша, код дан. Банатске Паланке (средњовек. мађ. град Хором, Ујпаланка). За ову локализацију говори низ момената. Прво, податак са Tab. VII 2–3 не може се сматрати поузданим, пошто се ту на десну страну Дунава ставља и Aro fl. (= Arriou fluvius Rav. 200,11 = Караш или нека његова притока). Друго, поред Прокопија и Јустинијанаова новела 11 (ed. Zach. v. Lingenthal I 131) Literata ставља на леву обалу Дунава. Треће, реконструирани трагови каструма код Рама (cf. A. Дероко, Кулич и Рам каструми на римском дунавском лимесу, Старинар NS 1, 1950, 169--73) не потврђују да је ту морала бити византиска тврђава, пошто је основа типично римска (правоугаоник са округлим кулама на угловима). Па ипак, значајно је да се у ND 92,8 castellum Laederata (93,17 Laedenata; 93,36 Laedemata) ставља у Moesia Prima, тј. на десну обалу Дунава.

Прокопије каже да је Literata стајала сучелно од Novae, на супротној страни (Νοβόν δὲ καταντικρὺ ἐν τῇ ἀντιπέρασ ἡλίρω... Λιτερατά). Међутим, како је могуће да Literata (дан. Банатска Паланка) буде сучелно од Novae (дан. Брњица), кад између њих има преко 50 км. растојања? Или је Прокопије погрешио, или су наше убикације нетачне.

¹⁶⁷ Καταβαζά спомиње само Прокопије. Кастел Σμόρνης по свој прилици исто што и Zmirnae у ND 93,37.

¹⁶⁸ Утврђење Κάψης, Campsa (?) можда је још у римско доба тако названо према средњоиталском граду и тврђави Compsa (дан. Conza), коју доцније Agathias, II 13, р. 92, назива Κάψαι. Campsa је, како описује Агатија, била на врлетној и неприступачној стени. Можда је сличан положај подунавске тврђаве био разлог што је добила исто име. Из текста разабиремо да се утврђења Cantabaza, Smornes и Campsa налазе на простору између Novae (дан. Брњица) и Tanata, одн. Taliata (дан. Д. Милановац).

¹⁶⁹ Τατάτα. Ptolem. III 9,3 Ταλιατις; // Ant. 218,3 Talia; ND 93,35 Taliatae; Rav. 190,14 Taliatis; Tab. VII 3 Faliatis. Дан. Доњи Милановац. Cf. Fliiss RE 4 (1932) 2068, s. v. Talia. О археолошким налазима из Taliata *Гарашанин*, Налазишта 193-94.

¹⁷⁰ Ζέρνη, stationis Tsiernen (CIL 111 1568), municipium Dierna (CIL III 14468, 8277, 12677), Ptolem. III 8,10 Διέρνα; Tab. VII 4 Tierna; ND 97,37 Zernis. На ушћу истоимене леве притоке Дунава, дан. Оршова (Patsch, Donaubaum 58; Miller, Itineraria 546). Супротно од овог места, на десној обали, налазила се Transdierna (ND or. 42,29), дан. Текија. Niederle, SS II 1 154, претпоставља да назив Tsierna — Dierna потиче од слов. Черна, узимајући то као један од доказа (Berzonia = Брзава, Pathlssus = Потисје etc.) о присуству Словена на левој обали Дунава још почетком II в. н. е. Међутим, кудикамо је вероватније да Черна (слов. назив за реку Tsierna), исто као и остали слични називи (за Тиса -ζ Pathlssus cf. горе „Приск“, нап. 16), претставља само словенизацију старијег Tsierna-Zerna, и ништа више. Иначе, само име Dierna-Zerna трачког је порекла, и значи отприлике „Durchbruch, Felspalt“ (Tomaschek, Alte Thraker II 2, 71).

¹⁷¹ ΔουΝε.τράτου, Ducepratum, спомиње само Прокопије.

¹⁷² Није нимало вероватно да је Јустинијан на левој обали Дунава иодигао „много тврђава“ (πολλά φρούρα). Да овде Прокопије панегирички претерује, открива он сам кад мало ниже извештава да је цар потпуно занемарио кастел Теодору на левој обали Дунава, „будући да је изложена тамошњим варварима“.

¹⁷³ Καλούτβοες, Carut bovis. Ово утврђење, према писцу, долази пре Pontes, тј. негде испред дан. Кладова. Patsch, Donaubaum 58–59, и Idem, RE 3 (1899) 1565, тврди да је Carut bovis играо улогу левог мостобрана (Brückenkopf) Трајановог моста код Кладова. Није искључено.

Zanes¹⁷⁴. Опасавши их све веома чврстим бедемима, учини их неосвојивим предзиђем (προβόλους) царства. Мало даље од градића Zanes (τοο Ζάνες) налази се кастел по имену Pontes. Ту се из реке издваја рукавац (εχροή) који оптиче један мали део обале и поново се враћа у старо корито и меша са својом матицом. То не изводи (Дунав) сам од себе него је присиљен људском проналазачком вештином. Због чега је ово место названо Pontes и због чега баш ту силом одвраћају Дунав, сада ћу казати.

Римском цару Трајану, као храбром и предузимљивом човеку, тешко је падало што му царство није безгранично него омеђено реком Дунавом. Стога пожури с премошћивањем реке да би добио слободан и ничим неометан прелаз против тамошњих варвара. Мени није намера да излажем како је он тај мост изградио, него нека то прича Аполодор Дамаскин који је читаво дело и градио. Уосталом, Римљани доцније нису видели неку корист од тога, пошто је касније мост упропашћен поплавама Дунава и током времена. Том приликом Трајан је изградио к два кастела, по један на свакој страни реке, и оне на супротној страни дадоше име Theodora¹⁷⁵, док онај на дачкој, према имену саме градње, би назван Pontes¹⁷⁶. Наиме, pontem (πόντην) на латинском Римљани кажу за мост. Али пошто је лађама које тамо пристижу, због рушевина и стубова моста који ту леже, било немогуће да продуже пловидбу реком, управо због тога присиљавају реку да мења свој ток и поново се враћа у корито, како би и даље могли њоме пловити. Оба ова кастела лежала су у рушевинама, због старости и, још више, због варварских напада који су тамо вршени. Изградивши поново Pontes (Πέντην), који лежи на десној обали реке, у нову и неразрушиву (ἀδιάχρη) грађевину, обезбеди сигурност Илирику. Што се тиче оног на другој страни, који се зове Theodora, сматрао је да уопште не вреди о њему водити бригу пошто је изложен тамошњим варварима. Утврђења

¹⁷⁴ καὶ πολίχμιον εφεξῆς παλαιόν, Ζάνες ονομα. На једној дигли, нађеној код Прахова, спомиње се место Diana. Тај топоним очигледно је у вези са култом богиње Артемиде, Дијане. У CIL III 14215 ова Diana идентификована је са Прокопијевим πολίχμιον Ζάνες, што су доцније усвојили G. Seure, Revue archeologique 19 (1912) 320, као и Patsch, Donaubaum 58. Сматрамо да је та убикација „градића“ Ζάνες нетачна, пошто Прокопије најпре каже да Ζάνες долази иза Carut bovis, а после тога да „мало даље од градића Ζάνες лежи кастел по имену Πάντες“. Према томе, πολίχμιον Ζάνες треба тражити на истом простору где и Carut bovis, тј. на обалском простору пред дан. Кладовом, док Diana код Прахова = Ζάνες φρούριον. Cf. Nap. 156.

¹⁷⁵ Θεοδόρα, мостобран на ист. периферији Drobeta (дан. Турн Северин). Cf. Patsch, Donaubaum 91.

¹⁷⁶ Πάντες, Pontes, мостобран код дан. села Костол, ист. од Кладова. Моћи о коме писац овде извештава Аполодор је довршио пре 105. Cf. Patsch, Donaubaum 91–93.

која сада стоје иза Fontes он (Јустинијан) сам је изградио као нова и она се зову: Mareburgo (Μαρεβούργου) и Susiana (Σουσίαννα), Armata (Αρματα) и Timena (Τιμένα), и Theodoropolis (Θεοδωρούπολις) и Stiliburgo (Στιλιβούργου) и Alicaniburgo ("Αλικανιβούργου")¹⁷⁷.

У близини беше градић, по имену Ad aquas¹⁷⁸, који је делом већ био оштећен па га цар обнови. Иза њега долазе Burgonobore, Lascoburgo и кастел звани Dorticum¹⁷⁹ који је временом већ био оштећен, а он га сада претвори у веома снажно утврђење".

(De aedif. IV 4, p. 122,15–129,4)

Писац насхавла набрајањем иодигнутих или обновљених ушврђења на иреосиалом илирском делу дунавске обале^{1*0}, и завршава овако: „То су дела ко|а |е цар ЈусШинијан извршио у Илирику. Ту земљу не само да је ушврдио грађевинама него је, иосшавивши у свим уШврђењима врло јаке војне иосаде, сузбио наиаде варвара"^{1^1}.

17

О НЕКИМ УТВРЂЕЊИМА НА ДОЊЕМ ДУНАВУ КОЈА СУ ПОДИГНУТА ЗБОГ УПАДА СЛОВЕНА

У *De aedif. IV 7* оиусују се ушврђења на Шрачкој обали Дунава, иочевши од мезиског дела (επί Μυσοῦς = *Moesla inferior*). Међу

¹⁷⁷ Имена ових седам утврђења налазе се, колико знамо, једино код Прокопија.

¹⁷⁸ Ἀχὺές πολίχνηον. *Rav.* 190,9 Aquas; *Hierocles* 655,4 "Ἀχὺες; Aquis (// *Ant.* 218,5, и на римској опеци у Споменик САН 71, 1931, 100), дан. Видровград, на 5 км. сев. зап. од Неготина (*Tomaschek*, RE II, col. 294, s. v. Aquae № 3), односно Видровац (*Ladec-Premersteln-Vullé*, Jahreshefte d. öster. archäol. Inst. 4, 1901,74–75). Јустинијан 535 оснива епископију in Aquis, quae est provinciae Daciae Ripensis (*Justiniani Novellae* II, ed. Zach. v. Lingenthal I 132).

¹⁷⁹ το Δορτικόν φρούριον, Dorticum (// *Ant.* 219,1; *Tab.* VII 4; *Rav.* 190,8); *ND* 95,3 Dorticum. На ушћу реке Тимока, крај дан. села Раковица. Cf. *Patsch*, RE 9 (1903) 1576; *Idem*, *Donaugauga* 8 т. 1. Кастеле Воуруоновопс и Λαχχόβορνο (= „град Лангобарда“, како мисли *Niederle*, *Manuel* I 72) спомиње једино Прокопије.

¹⁸⁰ Превод текста не доносимо пошто се та утврђења не налазе на територији наше земље. Према Прокопију, Јустинијан је на обалском простору од Сингидунума до ушћа Дунава подигао или обновио укупно око осамдесет утврђења.

¹⁸¹ На подручју Тракије и Илирика Прокопије наводи преко шесто разних утврђења која је Јустинијан обновио или изградио. Од тог броја досад их је веома мало убицирано. Томе има више разлога. Пре свега, многа утврђења, нарочито усамљени кастели, ишчезла су без трага. Затим, још нису извршена у потпуности не само ерхеолошка ископавања него ни рекогносцирања терена. Најзад, текст Прокопијевог *De aedificiis* до нас је допро у доста рђавом стању.

Niederle, SS II I 179, 187 et passim, претпоставља да је Јустинијанова изградња утврђења на Балкану завршена најкасније око тридесетих година VI в. Међутим, кад се узму у обзир сва Прокопијева обавештења о томе, нарочито податак

иоследњим касшелима, који су шу обновљени или иодигнути, налазе се Dorostolus, Sycidaba, иа онда Quaestris који лежи иодаље од обале^ и најзад Palmatis који је шакође удаљен од обале.

„У непосредној близини овог (кастела Palmatis) сагради нову тврђаву Adina¹⁸², будући да су варвари Словени (Σχλαβηνοί βάρβαροι), сакривајући се ту непрестано и нападајући увек из заседе оне који тамо пролазе, тамошња места учинили неприступачним".

(De aedif. IV 7, p. 132,18–22)

Цар је обновио и Шврђаву Tilicion, која лежи у неиосредној блазина касшела Adina.

Продужујући са оиисивањем ушврђења на скиШском делу (επί Σχύθας = *Scythia minor*, дан. Добруца) дунавске обале као ирво наводи касшел св. Кирила.

„Иза овог (кастела св. Кирила) беше старинско утврђење по имену Ulmetum¹⁸³. Пошто су варвари Словени већ дуго времена ту изводили заседе¹⁸⁴ и на истом месту задржавали се веома дуго, тврђава сасвим опусти и од ње не оста ништа сем имена. Изградивши је из темеља наново, ослободи тамошња места од насртања и лукавства (επίβουλης) Словена".

(De aedif. IV 7, p. 133,4–11)

18

О ЈЕДНОМ УТВРЂЕЊУ ИЗ ТРАКИЈЕ

У иоглављима 8—// оиусује се царева изградња у Тракији, и Шо ио иокрајинама.

у *De aedif. IV 3*, p. 115,7–11, излази да је цар убрзаној изградњи мреже утврђења на Дунаву п илирско-трачкој унутрашњости приступио углавном тек после хунске (бугарске) провале 540 године (*Dlehl*, Justinian 239–240; *Stein*, II 310).

¹⁸² "ASivcc. Пошто писац ову тврђаву наводи као четврту иза Dorostolus (дан. Силистрија) и као претпоследњу на доњомезиској обали, излази да се налазила негде западно од града Ахиорполис (дан. Чернавода).

Грчки текст ове вести *Kos*, Gradivo I 52.

¹⁸³ Οὐλίμτων, vicus Ulmetum (CIL III 1424) у Добруци, североисточно од града Ахиорполис (*Niederle*, SS II I 187). При археолошким ископавањима овог локалитета, која је вршио рум. археолог Парван, није нађено слов. трагова (*Niederle*, *Manuel* I 61). У циљу заштите од Словена Јустинијан је, како смо видели, подигао и тврђаву Adina, западно од Ахиорполис-а. Према томе, Словени су нарочито угрожавали онај део добруцанске обале где Дунав завија према северу.

¹⁸⁴ βαρβάρων δε Σχλαβηνών επί χρόνου μῆκος ἐκείντ| τὰς ἐνέδρας πελοικητότων. *Niederle*, SS II 187, израз ἐπί χρόνου-ο μῆκος тумачи као податак да су Словени „проваљивали преко Дунава још почетком VI, а можда и крајем V века", док *Hauptmann*, *Rapports* 144, сматра да се поменути израз односи искључиво на Јустинијаново доба. Интерпретација коју даје *Hauptmann*, по нашем мишљењу, вероватнија је. Грчки текст овог извештаја *Kos*, Gradivo I 52.

„У Родопи се налази стари град по имену *Toregus* (Τόρεος ὄρειος), кога скоро са свих страна окружује река, а изнад њега је стрми брежуљак. Са овога (брежуљка) освојише га, не тако давно (ὁυ πολλῷ ἔμπροσθεν), варвари Словени^{18*}. Међутим, цар Јустинијан надозиди бедем до велике висине, тако да он толико надвисује брежуљак колико пре од њега беше нижи”.

(De aedif. IV 11, p. 144,16—23)

IV АГАТИЈА

Агатија је рођен око 536 у малоазиском граду Мирини. По завршетку студија књижевности у Александрији и права у Бејруту долази у Цариград. Испочетка се бави само књижевношћу (изгубљена збирка љубавних песама *Δαφνιαχά*, прилично очувана збирка епиграма итд.), а доцније „римски закони и судске парнице” (Hist. I 1), односно адвокатура (*σχολαστικός*) постаје његово главно занимање. У слободним часовима посвећује се историји и као резултат тих бављења издаје историски спис (*Historia*) који је доцније¹ назван *Περὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας*. Умро је између 579—582 године².

У пет књига његове Историје приказују се догађаји 552—559, са незнатним допунама из претходног (генеалогичка персиских владара, Hist. IV 24—28) и доцнијег (смрт Хозроа 579, Hist. IV 29) времена. Главни предмет су ратови, и то: крај Готског рата и борба са Францима (I 1—22 — II 1—15), рат са Персијом (II 15—22), персиско-византиски рат за Колхиду (III 2—28), рат са кавкаским Мисимијанима (IV 12—21, 30), угушивање побуњених Цана (V 1—2), провала хунских Кутригура (V 11—25). Сва ова ратна причања испреплетена су разним, иначе занимљивим, дигресијама: персиски обичаји (II 22—32), ауторово причање о себи (III 1), један судски процес (IV 1—11), мајсторије једног криминалца (IV 22), смрт „нахранга” (IV 23), земљотрес у Цариграду децембра 557 (V 3—8), реконструкција Св. Софије (V 9), куга (V 10) итд. Излагања теку без чвршће композиције и одређеног реда. При састављању свога дела Агатија се највише угледао на Проконија, кога уствари и наставља. Видни су утицаји и Херодота, Тукидида, Полибија и других⁴. У поређењу са Проконијем Агатија

¹ *Niebuhr*, De vita Agathiae eiusque libris historiarum, in edit. Dindorf, p. XVIII.

² *Niebuhr*, op. cit., p. XIV—XV, и *Stein*, II 697. *СШанојевућ*, I 218, и *Шушун*, I 202, погрешно наводе да је умро после 582.

³ *Račkl*, Scriptores 147, на *Krumbacher* 241, затим *Сшанојевућ* I 218, и *Moravcsik* I 104, наводе да Агатија описује, поред осталог, и ратове против Вандала. Међутим то је нетачно, пошто се у целом делу Вандали само једанпут спомињу, и то узред (Hist. V 15, p. 374,12).

⁴ *Georgius Franke*, Quaestiones Agathianae (Breslauer Philol. Abhandl. 47), Trebnitz 1914; *Jorga*, Medaillons 241—244.

^{18*} Писац мисли на словенско освајање града Топира 550, о чему је опширније приповедао у BQ III 38 (в. горе податак бр. 11).

као историчар далеко заостаје. Пре свега, њему недостају Прокопијев таленат, стручно и опште образовање као и шире животно искуство. Затим, он нигде не говори на основу аутопсије. Уместо тога, његови извештаји заснивају се скоро искључиво на усменим саопштењима савременика и учесника, а веома ретко на писаним документима⁵. Стога код њега наилазимо на нејасна и противречна места, наивна и невероватна тумачења, као и разне нетачности. Своје површно или недовољно познавање чињеница он често допуњује песничким конструкцијама или позајмицама из других, најчешће античких писаца (*loci communes* у опису персиских обичаја, понављање шаблона при опису битака итд).

Према паганским обичајима и веровањима Агатија заузима упадно помирљив став. Добија се утисак да је он, исто као и Прокопије, хришћанин више из страха пред законом него из убеђења^{5а}. Као писац он се моћнима не улагује нити њихове мане прикрива. Исто тако, он је слободан и од сваког секташтва. Та непристрасност у ставу као и подробност у приказивању догађаја доприносе да његово дело, и поред многобројних недостатака, претставља ипак прилично важан историски извор, утолико кориснији што садржи и потпуно усамљених вести⁶.

Агатијин језик приближује се народном говору, дијалекатски је неуједначен и садржи много тражених и неуобичајених израза⁷. Сем неколико ситнијих али драгоцених података о Словенима у византиској војној служби, за прошлост јужних Словена од интереса је и његова вест о провали хунских Кутригура 558—559 године. Карактеристично је да Агатија, на супрот неким доцнијим писцима, Словене као учеснике уопште не помиње, иако је иначе његов извештај о овом догађају знагно конкретнији и подробнији од осталих.

⁵ *Jorga*, *Medaillons* 242, и *Moravcsik*, I 104, кажу да је Агатија за свој приказ персиских ратова употребио и „персиске изворе које му је превео његов пријатељ Сергије”. Међутим, то није сасвим тачно, јер сам Агатија наводи да му је Сергије из персиских дворских анала превео податке само за генеалогiju владара (*Hist.* IV 30). О персиским изворима код Агатије *J. Suolahti*, *On the Persian sources used by the Byzantine historian Agathias*, Helsinki 1947 (ed. *Societas Orientalis Fennica* XIII 9). Cf. *BZ* 45 (1952) 117.

^{5а} Према Агатији, ὄβρις и ἀνάγκη су главне покретачке снаге историје. О његовом погледу на свет опширније *М. В. Левченко*, *Византиски историк Агафий Миринеиски и его мировоззрение*, ВВ, НС 3 (1950) 62—84, 305—349; *P. Lamma*, *Ricerche sulla storia e la cultura del VI° secolo*, Brescia 1950 (cf. *BZ* 45, 1952, 117).

⁶ О Агатијиној Историји као извору још није написана исцрпна монографија. Док *Jorga*, *Medaillons* 242—43, сматра да је Агатија као историчар скоро раван Прокопију, дотле *Lies*, *Zur Bewertung des Agathias*, *BZ* 26 (1926) 273—85, долази до закључка да је Агатија обичан „жонглер” и да је његов спис „ein Indianerbuch”. Истина ће вероватно бити негде у средини.

⁷ Глосограф Суида добар део свога Лексикона попунио је из Агатијиних списа.

Употребљено издање: *L. Dindorf*, *Historici graeci minores II*, Lipsiae 1871, 132—392. Издање није критичко.

Важнија литература: *Niebuhr*, *De vita Agathiae eiusque libris historiarum*, in edit. *Dindorf*, p. XI—XVIII. — *Hartmann*, *Agathias*, *RE* I (1894) 743—45. — *Krumbacher*, 240—43. — *A. Müller*, *Das Heer Justinians (nach Prokop und Agathias)*, *Philologus* 71 (1912) 101—138. — *G. Franke*, *Quaestiones Agathianae*, *Trebnitz* 1914 (*Breslauer Philol. Abhandl.* 47). — *Bury*, *Later Roman Empire*², 430—3i. — *M. lies*, *Zur Bewertung des Agathias*, *BZ* 26 (1926) 273—285. — *Racki*, *Scriptores* 147. — *Сшанојевућ*, I 218. — *Stein* > II 697. — *O. Veh*, *Der Geschichtsschreiber Agathias von Myrina* (*Wissensch. Beilage z. Jahrb. 1952/53 des Gymn.*), Bayreuth 1953 (cf. *BZ* 46, 1953, 410 sq.). — Агафии „О царствовании !Остиниана”, прев. *М. В. Левченко*, изд. АН СССР, Москва 1953 (на стр. 7—164 превод, а 167—203 студија „Агафии и его мировоззрение” — cf. ВВ, НС 3, 1950, 62—84/305—349). — Cf. доле нап. 5, 5а.

1

555 год.⁸

ОПСАДА ТВРЂАВЕ ОНОГУР

Византиска војска оиседа колхидску шврђаву Оногур коју држе Персијанци. Кад се дознало да Посади шишке војна помоћ, византиске војсковође шаљу у сусреш око 600 коњаника да би онемогућили или усиорили долазак Ше нове војске.

„Ове (коњанике) су водили Дабрагеза⁹ и Усигард¹⁰ (Δαβραγέζας καὶ Οὐσίγάρδος), обојица варвари додуше, али заповедници ромејских одреда (ταγματῶν)”.
(*Hist.* III 6, p. 246,5-7)

НасШуиајући из Кошезија и Мухаризиде око шри хиљаде Персијанаца ириближују се шврђави Оногур.

„Пошто су ишли у слабом реду и неопрезно, на њих изненада насрнуше Дабрагеза и Усигард са својим људима (οἱ ἀμφὶ τὸν Δαβραγέζαν καὶ Οὐσίγάρδον) и одмах их у бекство натераше”.
(*Hist.* III 7, p. 246,28-247,2)

⁸ Годину 554 као досадашњи датум овог догађаја исправио у 555 *Stein*, II 513, 812.

⁹ Име Δαβραγέζας *Niederle*, *SS* II 1, 242, тумачи као „Доброгост”, што *Јирчек-Радонић*, I 68, с правом сматра несигурним. Први део сложене Δαβραγέζας јасан је (Δαβρα = добро), али наставак γέζας није јасан (cf. *P. Kretschmer*, *Archiv f. slav. Philol.* 27, 1905, 231). Из истог разлога није поуздано ни читање Δαβραγέζας = „Добројезд”, које предлаже *Марешућ*, *Славени* 35.

¹⁰ Οὐσίγάρδος: *Niederle*, *SS* II 1, 242, тумачи као „Všegard”, а *Марешућ*, *Славени* 35, као „Всеград” (Свеград). Ова су читања утолико мање сигурна што Агатија нигде изричито не каже да је Οὐσίγάρδος Словен.

Али Персијанци, дознавши да је са Дабрагезом само један извиднички одред, изврше прошивнапад и коњацу иришераше све до оиседнушег Оногура. ВизанШиска војска, која је оиседала Шврђаву, разбежа се. Из Шврђаве навала Посада и коњица једва умакне, док је од иешадије много иосирадало. ВизанШиски логор са богашим иленом заузете Персајанци. Тако иерсиски одред од 3000 војника разби визанШиску војску која је бројала до 50.000 л>уди.

556 год.¹¹

ОПСАДА ГРАДА ФАЗИС

Сирашег Маршин брани колхидска град Фазис (Севасшоиољ), на уићу ишоимене реке, од Персијанаца који га оиседају. У визанШиској војсци има Цана, Исаура, Лангобарда, Херула и других шаћенака. Град је уШврђен насшом, реком и вешишачким каналом.

„И да би лаће, распоређене по реци, биле сасвим заштићене, командир Дабрагеза (Δαβραγῆϊ, ας ταξίαρχος), по народности Ант, и лохаг Елмингир, Хун, поступише по наређењу и од бродовља издвојише десет брзих лађа са крмом на оба краја те отплове подаље уз реку. Они су будно стражарили и, пазећи на прелазе, пловили би сад средином реке, а сад уз једну или другу обалу”.

(Hist. III 21, p. 275,5—14)

Још ире иочеШка оПсаде Персајанци су заробили две велике ромејске лаће али иразне, иошШо се иосада сиасла иливањем. Једне ноћи, услед јаке буре, лаће су се ошргле и воденом сШпрујом досиеле „до Дабрагезиних Ромеја” (τοις ἀμφὶ Δαβραγῆζαν' Ρωμαίοις). Они радосно ухваШе лаће, иуне иерсиских војника.

556

РАТ СА МИСИМИЈАНИМА

Ромеји рашују ирошив кавкаских Мисимијана који су се иовукли у јако ушврђени Цахар, звани „Жељезни” (Τι, ἄχαρ ... Σίδηροῦν). Тај град је био Шешко ирисиуиачан, иошио се налазио на врлешној сшени^ Неки Илус, Исаур, иронашао је Шајну сШазшу, и једне ноћи њом ироводи сшо најхрабријих војника, међу којима се налазио и Дабрагезин син Леониције¹². Сишавши до Половине иуша, оиазе груишцу

¹¹ Досадашњи датум 555 исправио у 556 Stein, II 514.

¹² Αβντῶς ὁ Δαβραγῆϊου. Изразито византиско име Λεόντος показује како су словенски најамници веома брзо губили своја народна имена, а с њима и своју етничку посебност.

неиријашељских сиражара. Седам их је сиавало, а један дремао. Баш у шом иренушку „Леониције, Дабрагезин син, Посрну, иаде уназад и разби ишиши”. Бука иробуди сиражаре, али они, засењени ваишром, не расиознаше нишиша у мраку. Ромеји се иримире, и чим сиражари ионово засиаше, иродру у град и изврше грдан иокољ.

СуШрадан се борба води Пред градом. Јунаишвом се, међу Ромејима, исшиче неки

„Словен, по имену Сварун¹³. Он баци копље на једног који је у ратној справи (δ σπλιών) био слабије заштићен, и смртно га рани”.

(Hist. IV 20, p. 324,25)

Сирава се изврне, и Ромеји иобију чишаву иосаду. То је био Повод за иредају Мисимијана, односно склаиаше иримирја. У шој борба Ромеји азгубе свега око шридесеш људи, а Мисимијани иреко иридесеш хиљада војника, а жена и деце још више.

МарШ 559

ПРОВАЛА ХУНСКИХ КУТРИГУРА

С иролећа 558 у Цараграду ионово¹⁴ избија сираховиша куга (сар. 10). Град ускоро задеси још веће зло. Хунско илеме Куиригура, који су некада са сродним иленима (Уишугури, Улишугури, Буругунди) сшановали око обала Азовског мора, иод јесен ше исше, 558 године сишгоше на обалу Дунава. Њихов се вођа звао Заберган. Кад се Дунав замрзнуо, он га са својом коњицом ирелази и Преко оиушеле Мизије и СкиШије сишже у Тракију. У иролеће 559 ш.у расиодељује војску и један одред иуићује иреко Македоније на Грчку, други ирема Шрачком Херсонесу, а сам са седам хиљада одабраних коњашка иолази на Цариград (сар. 11—12). Ови одреди исиочеШка су иродирали без смеише и сираховишо су иљачкали, убијали, иалили, заробљавали сшановнике свих друишвених редова, силовали жене и друга насиља вршили. Цариградски одред без оишора је ирешао Дуги зид иошШо је био без иосаде, а иоред Шога и оишећен од недавног (557) иоШреса. СШановнишШво се разбежало и у чишавој околини Цараграда владала је гробна ишишина и није се могао чуши

¹³ Σουαρούνας τις ὄνομα, Σπλιώνος ἀνὴρ. Име Σουαρούνας очигледно је транскрипција словенског Сварун (cf. Niederle, SS II 1, 242). У дародавници баварског војводе Тасила кремсминстерском манастиру из 777 спомиње се неки Словен Spaguna (Kos, Gradivo I 296), што је вероватно исто што и Σουαρούνας. М. Vasmer, Zeitschr. f. deutsche Wortforschg. 9 (1907) 22, Σουαρούνας — Svarim изводи из слов. сварв (= борба, рат).

Агатијин етничком Σκλάβος неки су погрешно тумачили као апелатив σκλάβος (= роб), о чему Dölger, Ein Fall 22—28.

¹⁴ Куга у Цариграду избила је 531 и отада, како каже Агатија, није никад ни престала сасвим.

ни лавезж иаса. Војске нигде. Уместо 645.000 војника Византија је Шада имала иод засиавом једва 150.000, и Шо разбацаних. По Ишалајч, Африца, Колхиди, ЕгшШу и на иерсиској граници (сар. 13). Осшарели и иреморени ЈусШинијан иоШуиуно је занемарао војску. Он је више волео да се од варвара ошкучиљује или да их иошкучиљује или да их међусобно завађа него да с њима води рашове. Царски чиновнаца закидају војницима на Влаши и храни и врше разне злоуиошребе. Услед Шога у војсци је било све мање борбености и дисциплине, а све више дезерШера и кукавица. У исШо време Цариград ироводи дане у луксузу и харчи државни новац на беско-рисне забаве, а његови бедеми сшоје без иосаде. Хунска коњица сшигла је на 150 сшадија од самог града. У Цариграду свеиошша узбуна, иомешња и бежање. Клоуо је духом и сам Јусишанајан (сар. 14). Дани иролазе а варвари несмешано њачкају ио околини града. ПресШонаци иреши смриша оиасносШ. После извесних колебања ЈусШинијан одбрану града иоверава седом и од раШа већ одвикнуШом Велизару (сар. 15). Око њега се окуишше неискусни омладачки, избеглице из околине и ОКО ирисша његових сшарих рашиника (сар. 16). Говор сшарог војсковође (сар. 17—18) улива храбросШ, уноси дисциплину. Велизарова војска оикољава извиднички хунски одред од 2000 коњаника, њих 400 убија, а осшале нашерује у бексШво (сар. 19). Обесхрабљени овим иоразом Хуни се иовлаче. Велизар сирема иошеру, али цар наређује да се враши у град (сар. 20).

„У међувремену онај други варварски одред, који је угрожавао Херсонес, често је јуришао на зид¹⁶, примичући лествице и опсадне справе, али је исто тако често био одбијан од Ромеја који су били унутра и свом снагом га бранили. Њима на челу стајао је Герман, син Доротејев. Он јг био сасвим млад и тек су му бркови почели да расту, али истицао се као уман војсковођа и спреман је био на подвиге који су превазилазили његову младост. Његова отаџбина је била илирски град који се од давнина звао Bederiana (Βεδερία), а доцније му је промењен назив у Justiniana Prima (Πρώτη Ἰουστινιανή). Јер цар Јустинијан, пошто је у њему био рођен, своје родно место достојно је украсио разноврсним делима и од безначајног места створио је богат град и назвао га према своме имену”.

(Hist. V 21, p. 383,26—384,9)

Као командани Херсонеса Герман је усиешно одбијао неиријашељске јурише на зид. Варвари мењају шакшику и ирисшуијају Последњем Покушају.

„Прикупивши веома много трске (καλάμους), и то оне најдуже, најчвршће и најдебље, и слажући једну уз другу и повезу-

¹⁵ Реч је о зиду (ὁ περιβολός) који је североисточни део Галипољског полуострва (Херсонеса) одвајао од трачког копна. Био је дуг, око четрдесет стадија. О њему Агатија опширније говори у Hist. V 12.

јући их узицама и ланеним концима (τολύταις), израдише много свежњева, Поставивши тада преко њих дрвене праве мотке као веслачке клупе и пречаге, и то не по читавој дужини него само на крајевима и у средини, и омотавајући свежњеве дебљим узицама, и повезујући их међусобно и учвршћујући, стезали су их толико чврсто да су од три или више добијали по један сплав (σχεδίον), довољно широк да прими четири човека и дубок толико да сигурно носи терет и да се услед танкоће не потопи. Таквих сплавова израдише не мање од стопедесет”.

(Hist. V 21, p. 385,9—24)

Ова „иричана флоса” (ὁ τῶν καλάμων στόλος), са шесто момака заиловила је уз заиадну сшрану иолуосирва у намери да заобиђе зид и иродре у нуишраишоси. Неколико визанШиских лађа било је довољно да је унишши и сву иосаду иобије и иошои. (сар. 22). После овог неусиеха галипољски одред се иовлача, а убрзо за њим и грчки одред коме није иошло за руком да се иробије кроз Термо-Пиле. Прикуишени Куиригури науишшају визанШиску шериШорију, враћајући заробљенике уз богашу ошкучинину¹⁶ (сар. 23). Лукави ЈусШу-

¹⁶ Од свих познатих извештаја о овоме догађају Агатијин је релативно најподробнији, па смо га стога и донели у опширнијем изводу. Док Агатија Словене као учеснике нигде не помиње, дотле су према Малали (в. доле, бр. 1) и Теофану (в. доле, бр. 1) поход извршили заједнички Дуни и Словени”. Исти догађај описао је и Менандар, али како га је претставио и да ли је у Забергановим одредима разликовао и Словене, не знамо, будући да се очувани фрагмент односи на крај догађаја (Menandri frg. 3, ed. Dindorf p. 2—4). Текст Теофановог извештаја свакако се не заснива на Малалином, пошто је од њега знатно опширнији и садржајно богатији. Очигледно није у вези ни са Агатијом, јер догађај приказује осетно друкчије, а по свој прилици ни са Менандром, будући да се и од њега разликује у прикизивању крајњег исхода кутригурског похода. Пошто је Теофан независан од Малале, онда њихова сведочанства о учествовању Словена морамо узети као скоро сасвим поуздан податак, иако га не налазимо код Агатије. Scylitzss (Cedrenus), ed. Bonn 677—78, преноси уствари Теофана.

Западни хроничар Victor Tonnensls, MQH, SS XI 205, кутригурску провалу бележи под 560 и приписује је Вугарима: Bulgares Thraciam pervadunt... Вест о истом догађају доноси и Barhebraeus, II 85, и Michel Syrien, IX 33, ed. Chabot 269.

Racki, Scriptores 147, очигледно греша кад каже да Агатија „држи Словене за савезнике Кутургура”. Нетачно догађај претставља и Шишаћ, I 211, кад пише да се 558 хунски Кутригури „спустише са сјеверних обала Црног мора... у друштву неких словенских чета. Не наишавши нигде на царску војску Анти и Словени прегазе Мезију и упадну у Тракију...” Нодило, II 484—89, провалу Кутригура претгтавља комбинујући Агатију и Теофана, а Сшанојевић, I 151—59, искључиво према Агатији. Niederle SS II 1, 199—200, веома је кратак, док Јаречек

нијан иоручује Сандилху, вођи хунских Ушигура, да 'На Дунаву дочека и оиљачка КуШригуре. Сандилх је ирисШао и борба на Дунаву између два хунска илемена водила се до самоисШребљења, Шако да им се доцније замеће сваки шраг (сар. 24—25).

V ЈОВАН МАЛАЛА

Погрчени Сирац Јован Малала (Ιωάννης Μαλάλας, talal = ретор, адвокат) родио се у Антиохији крајем V века. Кад су 540 град заузели Персијанци он се преселио у Цариград, где је и умро после 574, како се обично узима. Првих седамнаест књига своје велике Хронике (Χρονογραφία), у којима излаже догађаје од Адама до 540, саставио је вероватно још у Антиохији¹, док је последњу написао свакако у Цариграду. Очувани део Хронике завршава се 565 годином, а изгубљени крај односио се по свој прилици на време 565—574 године².

После Јевсевијеве сасвим сумарне Хронике Малала је аутор прве веће хришћанске хронике у Византији. Он пише за најшире масе верника и многобројног клира. Поучавати кроз забаву, стварати одане поданике трона и привржене поклонике олтара, то му је био главни циљ, а истовремено и једини критериј при избору, начину обраде као и тумачењу грађе коју је у своју Хронику унео. Гледано с те стране, Малала је потпуно успео. У византискбм свету његова Хроника била је ве"ома популарна и много читана књига. Многим доцнијим хроничарима послужала је као образац³. Превођена је и на језике Византији суседних народа (сирски, словенски, ђурђијански). У том погледу наро-

¹ E. Patzig, Unerkannt und unbekannt gebliebene Malalas Fragmente, Progr. Leipzig 1891), сматра да је Малала првих седамнаест књига написао у Антиохији између 528—540, док Haury, Johannes Malalas identisch mit dem Patriarchen Johannes Scholastikos?, BZ 9 (1900) 337—356, претпоставља да их је саставио у Цариграду, и то не пре 548. Против овог мишљења највише говори чињеница што град Антиохија, игра централну улогу у свим књигама Хронике, :сем у последњој. Ваља напоменути да у вези с Малалом и његовом Хроником има још читав низ спорних питања.

² Haury, op. cit., 342—44. Његово мишљење усваја и Stein, II 703, 704 п. 1. Оригинал Малалине Хронике очуван је само у оксфордском рукопису (Cod. Barocianus 182, XI s.), са окрњеним почетком и крајем. Рукопис уствари претставља нешто скраћену и прерађену верзију првобитног оригинала. Опширније Moravcsik, I 186, и Stein, II 704 п. 1.

³ Посредно или непосредно Малалином Хроником користили су се многи доцнији писци, нарочито хроничари: Јован Ефески, Евагрије, Јован Антиохиски, Јован из Никиу, писац Ускршње хронике, Јован Дамаскин, аутор Chronicon palatinum, Теофан, Георгије Монах, Константин Порфирогенит (Excerpta de insidiis, Excerpta de virtutibus et vitiis), Скилица, Теодор Скутаријот, па чак и Bar Hebraeus.

у Историји Срба овај важни догађај уопште не помиње. Релативно најкритичнији приказ доноси Stein, II 535—540, који, као и већина пре њега, узима у обзир и Малалин податак о учествовању Словена, не улазећи иначе у расправљање његове веродостојности.

Према имену хунских Кутригура у археологији је створен назив „кутригурска културна група“, која се временски веже за VI—VII век.

чито значајну улогу одиграла је међу Словенима⁴. По ширини утицаја и дужини славе хроничар Малала спада међу најчувеније византиске писце⁵.

При састављању своје Хронике Малала се послужио разним изворима, али сасвим наивно. Песме, драме па чак и митови за њега су документи исте вредности као и дела хроничара и исто-риографа. Он не разликује могуће и стварно од фантастичног и немогућег. Мит приказује као историју, а понеки крупан историски догађај своди на фабулу. У извору на који се позива обично налазимо шта више или мање или уопште не оно и онако како он излаже⁶. Његово знање је површно и пуно замагљених појмова⁷, Припроста побожност и слепа покорност одводе га понекад у наивна извитоперавања⁸. Ратове приказује сухо и шаблонски. Набрајања владара, која се понекад прекидају⁹, оживљена су личним описима¹⁰. Борбе градских дема, као и разне верске и политичке побуне, описане су живље. Нису без интереса ни типично хроничарски описи „излива срџбе божје”: куга, глад, земљотреси, поплаве, пожари по градовима, помрачења сунца, појаве комета и тсл. Велики, ако не и највећи, део Хронике испуњен је разним, обично сасвим неважним, појединостима: *miracula*¹¹,

* О сирском преводу *Stein*, II 705, 829—831. О ђурђијанском *Gleye*, Die grusinische Malaiasübersetzung, BZ 22 (1913) 62—63. Словенски превод Малале, и то у скраћеном облику, извршен је у X веку. О Малали код Словена доста се писало. Важнији радови: *Niederle*, SS II 1, 141—146 (о Малалином утицају на Кијевску хронику). Занимљиве податке о прикупљању и издавању рукописа словенских превода Малале и Георгија Монаха доноси *Jagah*, Спомени мога живота I, 443—457. Монографију о словенским преводима византиских хроничара (Малала, Георгије Синкел, Никифор, Георгије Монах, Симеон Логотет, Зонара и Манасес) дао је *M. Weingart*, Byzantische kroniky v literaturе cirkevneslovanske f—П, Bratislava 1922—1923 (О Малали I 18—51; цела студија резимирана на француском у *L'art byzantin chez les Slaves* I, 1930, 50—65). Најважнија публикација у новије време свакако је *Chronicle of Malalas (VI—XVII)*, transi, from the Church Slavonic by *M. Spinka* in collab. with *G. Downey*, Chicago 1940 (ed. University of Chicago). Слов. превод важан је и за реконструкцију првобитног грчког оригинала, пошто исти у најстаријем рукопису (Cod. Baroccianus 182, s. XI) није потпун.

⁵ *Krumbacher*, 328.

⁶ Неслагања са Библијом при излагању библиских догађаја (pp. 13, 64, 69 152, 156, 158, 159, 160, итд.); позива се на Приска, а тврди да је Атила Гепид (p. 358); цитира Херодота, а код њега ни трага (p. 26). Неке изворе које цитира Малала, очигледно, уопште није имао у рукама.

⁷ Орфичке мистерије имају библиски садржај (p. 73); Платон је проповедао учење о Светој Тројици (p. 188); песник *Dictys Cretensis* учесник у Тројанском рату (p. 107).

⁸ Нерон баца Пилата у тамницу да би осветио Христа (p. 251); Нерон заштитник хришћана (p. 256); Соломон оснива Палмиру и назива је грчким именом (p. 143); римски конзул оснива феничански град Библос (p. 211).

⁹ У набрајању римских царева од Каракале до Валеријана осам их је испуштено (p. 295).

¹⁰ У целој Хроници има око седамдесет личних описа.

¹¹ Анђео за једну ноћ поубијао 185.000 Асираца (p. 148); пас говори људским језиком (p. 453).

живописне анегдоте¹², етимологије у смислу *pomen omen*¹³, надметања међу чудотворцима, неочекивана уплитања виших сила, скандала итд.

Стил Малалин је врло једноставан. Речник и граматички склоп реченица одају говорни, народни језик који се већ осетно удаљује од класичног грчког. Латинских израза и термина има доста. То долази отуда што се Исток касније но Цариград ослободио римског утицаја. Посматрано са гледишта културне историје Малалина Хроника претставља не само важан споменик језика него, што је још важније, један непатворен и значајан докуменат времена. Међутим као историски извор од осамнаест књига његове Хронике пажњу заслужују једино две последње књиге у којима аутор говори као савременик.

Поред вести о учествовању Словена у кутригурској провали 559, као и неколико података о местима из наше земље*, за нас је Хроника важна због свог великог утицаја на средњевековну словенску литературу.

Употребљено издање: I. Malalae Chronographia, ed L. Dindorf, Bonnae 1831.

Важнија литература: *С. П. Шесшаков*, О значенш славзнскаго перевода хроники Иоанна Малала! длн возстановле-НІН и исправлешн ел грческаго текста, ВВ I (1894) 503—552 — *Idem*, ВВ 2J1895) 243—245, 372—377, и 5 (1898) 697—699. — *А. Шахмашов*, Древнеболгарскан знциклопед!« X в., ВВ 7 (1900) 1-35. — *J. B. Bury*, Later Roman Empire², 435—436. ~ *A. Ćernusov*, Etudes sur Malalas, Byzantion 3 (1926) 65—72. — *W. Weber*, Studien zur Chronik des Malalas, Festgabe f. A. Deissmann (Tübingen 1927) 20—b6. — *E. Patzig*, Von Malalas zu Homer, BZ 28 (1928) 1—11. — *O. Bardenhewer*, Gesch. d. altkirchl. Lit. V (Freiburg 1932) 121—122. — *Krumbacher*, 325—334. — *Moravcsik* I 184—189. — *Stein*, II 688, 704 n. 1 et passim. — Cf. горе нап. 1 и 4.

¹² Cf. pp. 172, 272, 320, 395, 453, 484.

¹³ Cf. pp. 13, 109, 143, 186, 214, 431, 474.

¹⁴ Подаци о местима наше земље свде се на ово:

Sirmium (Σίρμιον): побуњени војници убијају у S. цара Проба при готској опсади града (p. 302); код S. Валенс побеђује Готе (p. 342); Мунд, потомак гепидске владарске породице, борави у S. пре ступања у Јустинијанову службу (p. 450).

Bederiana (Βεδερίανα): цар Јустин пореклом Трачанин из В. (p. 410).

Sngidunum и околину цар Јустинијан 528 предаје Херулима (p. 427) — cf. *Stein*, II 305.

Мариш 559

ПРОВАЛА ХУНА И СЛОВЕНА

Месеца марта, индикта седмог (тј. 559), провалише Хуни и Словени (Σκλαβοι) у Тракију. Водећи борбу поубијаше многе, а неке и опљачкаше. Тако опљачкаше Сергија, сина Бакховог, војсковођу (στρατηλάτων)¹⁵ и Едерма, старијег сина Калоподијевог¹⁶, и одведоше их у ропство. Стигоше др Цариграда, открише порушена места Цариградског белема, провалише кроз њих и продру све до цркве св. Стратоника *** ортодаксну веру".

(Chronographie, p. 490)

¹⁵ Сергије је био царски намесник у Африци, али је убрзо (545) опозван у Цариград. Cf. *Stein*, II 547—51.

¹⁶ Калоподије је у моменту напада био praepositus s. cubiculi на Јустинијановом двору (*Stein*, II 450 n. 1).

¹⁷ Мисли свакако на Дуги зид који је подигао цар Анастасије 512, како се, уосталом, разабире и из *Scylitzes (Cedrenus)*, ed. Bonn. 677.

VI МЕНАН/taf»

Менандар Прртектрр рођен је средином VI века у Цар.граду. и се досветио рудвању права ад и. подео. живети расјалциним животом. Прер-а»егоVQM животу наступио је када је „дд ррест^». ртуциц Маврцкије, (582— 602), пријател науке и .уцетности, јУенандар јр постао члан цареве страже (ода,пле, му ц надимак „протџтор), материјално је обезбеђен и почиње да пише. Као узор служи му Агатија.

Историски рад Менандров наставља се на Агатијин и обу хвата време од 558 др 582 трдине¹. Он је једни опширан извор за-своје време и доцнији писци црпе од њега податке за тај период. Међутим, од Менандровог рада остали су само фрагменти, крд Суиде и у „Excerpta de legationibus" Константина Порфирогенита. Сем тога, политичке вести нга-тете књиг^ Евагријеве црквене историје (в. ниже) и један екскурз Теофилакта Симо^сате по сврј прилици потичу од Менандра.

По поуздацрсти вести и .по, географским и етнографским подацима кој даје, Лјенандар спада међу чајзачајије визануиске изворе љ века н међу најдрагоценије византиске, изворе уопште. Како сам вели, он је више пазио на тач^ост податка које даје, цего на уметничку фирму вести. Извори су му били: усмена причања, извештаји послач^тава и документи до којих је имао лак приступ захваљујући свом високом положају на двору. Неке догађаје и сам је проживер а није искл^учено да је ишао и у провинције, где је могао на лицу места да види односе између Византнаца и варвара. При описивашу догађаја на персиској граници можда му је служио као водић Теофан из Цариграда.

За нашу земљу Менандар даје врло драгоцене податке, особрхо за градове Сремску Митровиду (Sirmium) и Београд (Singidunum). Сем тога, има код њега и неколико занимљивих податак о Словенима. Највећу тешкоћу код Менандра претставља хронолошко одређивање његових података, јер фрагменти у делима у којима су сачувани не иду хронолошким редом.

¹ *Moravcsik*, I 256, на једном месту каже да фрагменти допиру до 581 г. Међутим доцније, говорећи о паду Сирмијума чији опис Менандар даје, он га сасвим исправно ставља у 582 г.

Употребљено издање: Excerpta de legationibus, ed. de Boor, Berlin 1903, I 170—221, II 442—447.

Преводи на српско-хрватски језик: *Шишић* I 213, 215, 218—223 (неколико фрагмената). — *Сшанојевић-Ђоровић*, 10—13 (делимичан превод неколико одломака).

Важнија литература: *Krumbacher*, 213—214. — *Васиљев*, Славјане 410 sq. — *Сшанојевић*, I 159—82. — *Јуречек-Радонић*, I 49, 51—53, 60—62. — *Stein*, Studien 3, 10—13 et passim. — *Шишић*, I 213 sq. — *СШ. Сшанојевић*, Сремско острво, Глас ГАН 126 (1927) 77—78. — *Hauptmann*, Les^ rapports 148 sq. — *J. Melich*, Über zwei Eigennamen 1. Μεζάνηρος, *Šišićev zbornik*, Zagreb 1929, 107—112. — *Moravcsik*, I 254—257. — *Grafenauer*, Nekaj vprašanj 43—54. — *Bon*, Peloponnese 31 sq. — *K. M. Setton*, The Bulgars in the Balkans and the Occupation of Corinth in the Seventh Century, *Speculum XXV* (1950) 502—543. — Δ. Α. Ζαχαρήνου, ΘΕ Σλοίβ« εν Ελλάδι, Αθήνα 1945. — *Vernadsky*, Russia I 180—84, 322 et passim. — *F. Dvornik*, The Making of Central and Eastern Europe, London 1949.

ОКО 560

АНТСКО ПОСЛАНСТВО КОД АВАРА

„...Пошто су антски вође лоше били прошли и против сопствене наде били пропали, одмах Авари опустошише земљу и опленише (њихов) крај, Притиснутн, дакле, нападима непријатеља, Анти (οί "Αντοα) послаше к њима посланство, гласањем изабравши за посланика (επί την πρεσβείαν) Мезамира², Идаризијевог сина, Келагастовог брата³, и затражише да откупи неке од свог племена. И тако посланик Мезамир, који је био брбљив и охолог говора, стигавши к Аварима изговори охоло и дрскије речи. Тада онај Кутригур, склон Аварима а непријатељски расположен према Антима*, када је Мезамир говорио дрскије него што приличи посланику,

² *Melich*, Über zwei Eigennamen etc. 112, сматра да је име Μεζάνηρος руског порекла и да су, према томе, Анти језички праоци Руса; *Vernadsky*, Russia I 180—181, сматра да је име Мезамир, одн. „Безмер“, словенског порекла. О Антима в. *Прокопаје*, нап. 20.

³ Μεζάνηρος γον Ἰδαρισίου Κελαγάστου ἀδελφόν. Овакав текст налази се у издању De Boor. Али Dindorf (Hist. graeci min. II, 5) и у Бонском корпусу (I, 284) стоји: Μεζάνηρος γον Ἰδαρισίου, Κελαγάστου ἀδελφόν, па смо тако превели сматрајући то логичнијим. Тако преводе и *Јуречек-Радонић* I 52, и *Grafenauer*, Nekaj vprašanj 44. — Ради се очигледно о истакнутим антским поглаварима (уп. вести Псеудо-Маврикија о словенским архонтима) о којима иначе ништа не знамо. Имена Идаризије и Келагаст, према *Vernadsky*, I. с., иранског су или турског порекла.

⁴ О овом Кутигуру ништа поближе није познато. *Vernadsky*, I. с. претпоставља да се овде ради о кутигурском хану, који је мрзео Анте пошто су они раније одбили његов позив за заједничку борбу против Авара, па су Кутигури били потучени.

рече хагану: „Овај човек је задобио велику моћ код Анта и у стању је да је супротстави било којем свом непријатељу. Треба га, дакле, убити, а затим без страха напасти непријатељску земљу“. Наговорени од њега, Авари, одбацивши обзир према посланицима и презревши право, убише Мезамира. И од тада више но раније пустошили су земљу Анта и стално су људе хватали и одводили у робље...” (р.443, 10-28)

066

ЦАР ЈУСТИН ОДБИЈА ПОМОЋ ГЕПИДИМА КОЈЕ СУ НАПАЛИ АВАРИ И ЛАНГОБАРДИ

Лангобарди су се сиоразумели са Аварима и заједнички зарашили на Геиуде⁵. Конимунд, вођ Геиуда, улашен Шиме, иослао је иосланике цару Јусшину II (565—578) и иозвао га да му дође у Помоћ...

„и поново је обећао да ће дати Сирмијум (то Σίρμιον) и земљу унутар реке Драве⁶ (Δράου ποταμού)“.

(р. 455, 24)

Ала цар му није веровао јер је Конимунд већ више иуша ишо Шо обећавао иа није одржао. Зашо је сшвар одлагао и Ниље му дао иомоћ.

568

ХАГАН ЗАРОБИО РОМЕЈСКЕ ПОСЛАНИКЕ

„...Бајан, вођ Авара⁷, у оно време када је мислио да опседне Сирмијум⁸“

(р. 456, 6)

бацио је у окове Вишалијана и КомиШа⁹, које му је цар бао Послао.

⁵ Гепидска држава налазила се између Лангобарда на западу и Авара на истоку. Савез лангобардско-аварски довео је до пропасти Гепида (567 г.), што су Византинци искористили да узму Сирмијум који су им Гепиди раније били отели. Поновно освајање Сирмијума од стране Византије било је повод доцнијим сукобима између Византије и Авара.

⁶ То је, без сумње, данашња Славонија, а није искључено да се подразумева и данашња североисточна Хрватска. *Шишић*, I 215; *Stein*, Studien 9.

⁷ Бајан је био највећи аварски вођа друге половине VI века. Под његовим вођством извојевали су Авари своје највеће победе у борби са Византијом и осталим народима на Балканском полуострву. О положају хагана код Авара в. *Шишић*, \ 215—216; *Grafenauer*, Nekaj vprašanj 92—95. — Бајан је, према *Moravcsik* II 84, владао ОКО 568—582 г. *Bury*, Later Rom. Emp.² II 315, сматра да је Бајан дошао на власт 562 г., а *Stein*, II 543, још 561 г. Ово изгледа вероватније. Бајана је наследио најпре његов старији син, а овога је доцније силом збацио са власти млађи брат. Тај млађи син Бајанов водио је 626 г. Аваре у борбама око Цариграда. Cf. *Grafenauer*, Nekaj vprašanj 94.

⁸ В. нап. 5.

⁹ Виталијана срећемо и доцније код Бајана као тумача; в. бр. 5 и нап. 16.

НЕУСПЕЛИ ПРЕГОВОРИ ИЗМЕЂУ ВИЗАНТИНАЦА И АВАРА
КОД СИРМИЈУМА — УПАД КУТРИГУРА У ДАЛМАЦИЈУ

„Бајан после Одрбе о бедеме послао је неке, да разговарају о миру. Неки у Сирмијуму, попевши се на врх купатила које је још стајало на расположењу народу, да би по обичају, осматрали непријатеља вребали су и посматрали из скровишта да ли ће се појавити нека варварска војска, и чим опазише аварске гласнике који већ дрлазе залутовавши у даљини са стазе, а не распознавајући их тачно, посумњаше да је аварска војска и одмах јавише и послаше знак. Бон¹¹ незадовољан тиме пожуре да сигурније испита истину. Дознавши да Авара има мало и да они желе да разговарају као гласници, пошаље и сам изван бедема оне који треба да воде преговоре о измирењу”.

(р. 456, 12-24)

Сам Бон био је рањен и није могао ићи али су Авари, сумњајући да је убијен, иражили да се иојави. Он је изашао и иреговори су иоведенц али није дошло НУ до каквог сиоразума. На Шо је Бајан наредио

„да десет хиљада Кутригура званих Хуна¹² (των Κοτρυούρων λεγομένων Ούννων) пређу реку Саву (τον Σάον -οταμόν) и да пустоше кроз Далмацију¹³, а, сам је ња свом својом војском, прешавши Истар (Дунав), боравио на гепидским границама”

(р. 458, 26-30)

\, Ови догађаји повезани су, мислимо, с оним из претходног податка. Тако датирају и *Шууић*, I 218; *Stein*, Studien 10—11; *Setton*, The Bulgare 508; *Moravcsik*, I 256. *Grafenauer*, *Nekaj vprasanj* 48, се одваја и ставља ове борбе у време пропасти гепидске државе 566 или 567 г.

¹¹ Бон је био 569 г. *magister militum per Illyricum*. Способан војсковођа, он је већ под крај Јустинијанове владе (527—565) ратовао на доњем Дунаву против Авара, под заповедништвом Јустина, Германовог сина, чији је тада био *major domus*. Међутим, према *Stein*, Studien 10, 33 и 475 прим. 1, овај Бон није идеатичан са оним који је 530-их година, па још и 553 г. био *quaestor Iustinianus exercitus*, као што мисли *Bury*, *Later Rom. Emp.* II, 316 прим. 1.

¹² Кутригури су били хунски народ, раније су седели у Јужној Русији, у околини Азовског мора. Сродни су, а према *Stein*, II 61, можда чак и идентични са Бугарима. У ово време били су под аварском влашћу. Cf. *Moravcsik*, II 152—153.

¹³ Под појмом Далмације у ово време не подразумева се данашња Далмација него стара римска провинција чије су границе биле отприлике на Сави. *Шууић*, I 218, сматра да је упад извршен у североисточну Босну.

ТАРГИТИЈЕ, АВАРСКИ ПОСЛАНИК, ТРАЖИ ПРЕДАЈУ
СИРМИЈУМА АВАРИМА, АЛИ ЦАР ОДБИЈА

- *Аварски хаган Бајан иослао је Ромејима иослансиво иришио је иреШкрдно заиражио и добио од Вишалијана^{1*} 800 номизми да се уздржи од иљачке.*

„У ту сврху аварски вођа и пошаље Таргитија¹⁵, а скупа с њим и тумача Виталијана¹⁶ да кажу цару да преда Сирмијум и уочајеци.нова, који су Кутригури и Утигури примали од цара Јустинијана¹⁷, јер је он покорио оба та племена; осим тога и Усдибада Гепида¹⁸.”

(р. 196, 1—6)

Посланици су дошли у Цариград и ТаргиШује је одржао говор у коме цара назива оцем Бајана. А да би Бајан оиеш био његов син нека му да ишио иражи:

„град Сирмијум (την τε πόλιν το Σίρμιον) и годишњи новац који је цар- Јустинијан давао Кутригурима и Утигурима, јер Бајан наима данас влада тим народима, и Усдибада Гепида”.

(р. 196, 18-21)

Цар у одговору одбија све ове захеве, Па вели:

„Онај КОЈИ је пре нас имао царску власт прнмио је туђинце Гепиде и доделио им је земљу око Сирмијума”.

(р. 197, 9-10)

¹⁴ Виталијан је био *praefectus praetorio per Illyricum* и не треба га, мешати са оним Виталијаном који је ишао као посланик код Авара 568 г., како је показао *Stein*, Studien 11.

¹⁵ Таргитије је био истакнути аварски дипломата. Он се помиње пре и после оваг времена (в. бр. 5, 6 и 8). Сматрамо, насупротив *Stein*, Studien 33 п. 13, да је овај Таргитије идентичан са оним који се као аварски посланик помиње код Теофилакта Симокате 585 г. *Moravcsik*, II 252, временски ограничава Таргитијеву делатност од окр 560 до 580 г.

¹⁶ Овај тумач Виталијан вероватно је од раније био хаганов заробљеник који се помиње у бр. 3. Cf. *Stein*, Studien 11—12.

¹⁷ О Кутригурима в. горе нап. 12. — Утигури су били такође хунско племе из околине Азовског мора. — Цар Јустинијан је плаћао годишњи данак Кутригурима и Утигурима да би их на тај начин привезао уз Византију у борби против других варварских најезда, а и да би међу њима самима одржавао равнотежу завађајући их и мирећи међусобно како је кад требало Византији. Не знамо тачно када су та плаћања почела нити колико су износила (према *Stein*, Studien 3, вероватно 60.000 солида за Аваре, Кутригуре и Утигуре заједно). Плаћања су престала после смрти Јустинијанове (565 г.). Тада су Кутригури и Утигури, услед међусобне борбе, коначно потпали већим делом под Аваре, а неки под Византију. Опширније *Stein*, II 535—540 et passim, и *Moravcsik*, II 205.

¹⁸ Усдибада Гепид. прешао је ња једном, групом Гепида на територију Византије после пропасти гепидске државе, и ту је био примљен и заштићен. Cf. *Stein*, Studien 10.

Али су Геиди у борби са Лангобардима изневерила Ромеје¹⁹. Зато Ромеја не само да неће предаши \Усдибада, него шраже да се њима предају и други Геиди који су код Авара. Цар насхавља:

„Зар Д^а предамо Сирмијум варварима? Вама неће бити довољно тражења док Ромеји не буду хтели да подигну оружје”

(р. 197, 25—26).

569

ТАРГИТИЈЕ ПОНОВО ТРАЖИ ПРЕДАЈУ СИРМИЈУМА

„...Пошто је поново цару дошао Таргитије као посланик рекао је цару исто и од њега чуо што и пре. Хтео је, наиме, да му град Сирмијум буде предан од Ромеја као његово приватно власништво, пошто је он уништио гепидску државу”.

(р. 458,31—459,1)

ЗаШим је Шражио годишњи данак и Усдибада. Али је цар све Шо одбио.

578/579

АВАРИ ПОМАЖУ ВИЗАНТИЈУ У БОРБИ ПРОТИВ СЛОВЕНА КОЈИ ПУСТОШЕ ПО ВИЗАНТИСКОМ ПОДРУЧЈУ

Пошио су „Словени (Σκλαβηνοί) иуСшошили Јеладу” и ПошШо је а иначе ирешили оиасноси, а није имао довољно снаге за оишор услед раша на ИсШоку²⁰. цар Тибераје (578—582) иошаље иослансиво Бајану, аварском хагану, који је Шада био наклоњен Ромејима „и наговори га да зараши ирошив Словена како би они која иљач кају, иривучени несрећом код куће и желећи више да иомогну домовини, ПресШали да иљачкају римску земљу, а они КОЈЉ су код куће да се задрже оиасноишу”.

¹⁹ в. горе бр. 2.

²⁰ Словенски напади на Византију који су почели 578/579 г. били су толико многобројни и чести да је сасвим разумљиво што Менандар не помиње тачно сваки од њих него само каже: „пошто су Словени пустошили Јеладу”. Јелада на овом месту не мора да значи Грчку у ужем смислу речи (cf. *Von Peloponnese* 32), али је неприхватљиво да Ελλάς значи северни део Балканског Полуострва, како доказује *Zakynthinos*, Σλάβοι 19. Може се, међутим, претпоставити да су већ и у ово време поједина словенска одељења долазила далеко на југ, па и до Грчке. За нешто доцнији период в. Евагрије бр. 3. прим. 6, Монемвасиску Хронику и вест Страбоновог Епитоматора. — Рат на истоку који се овде помиње јесте рат против Персије.

Прво иослансиво није усиео, а шада је иослаи Јован, командани осШрва и уиравник илирских градова²¹. Овај је, сшигавиши у Панонију, иребацио лађама у ромејску земљу Бајана и Аваре, којих је, кажу, било 60.000 коњаника, Зашим су ирешили иреко Илирика иреваз Скиишији Па се оиеш лађама званим ἀμφίπρῶμα (са две крме) иревели иреко Исира. Бајан

„када је прешао на супротну обалу реке одмах је спалио села Словена и опустошио поља, водио је и односио све, пошто се нико од варвара није усудио да му изађе у сусрет, него су се разбежали у шикаре и шумске гудуре²²”.

Овај покрет Авара против Словена није настао само услед цезаровог посланства и жеље Бајанове да Ромејима узврати љубав за све чиме му је цезар у највећој мери исказао при-

²¹ Јован је био *quaestor lusiinianus exercitus* и, изгледа, преториски префект Илирика. (*Stein*, *Studien* 105,167).

Тешко је утврдити о којим је острвима и градовима овде реч. Могло би се претпоставити да се ради о градовима на подручју ближе Сави и Дунаву а „острва” би могла бити н. пр. Срем и друга слична, као и острва на Сави и Дунаву (в. доле, нап. 26 и 39). *N. Iorga*, *Le Danube d'Empire*, *Melanges G. Schlumberger* I 19, мисли да се ради о Подунављу а не о Илирику. Међутим, изгледа нам вероватније да се овде ради о градовима ближим обали и острвима на мору. Јован је „послат” (ἐκπέμπεται), што значи да се није стално налазио у тој области. С друге стране, заповедник градова на Сави и Дунаву био је Бон (в.горе нап. 11).

²² Авари су очигледно прешли на јужну, византиску обалу Дунава и њоме дошли до места на доњем Дунаву где су се пребацили на леву обалу, у земљу Словена. Ово је доказ да се тежиште Словена у ово доба још увек налазило северно од доњег Дунава и да су њихови напади још увек одатле полазили. У томе се слажемо са *Zakynthinos*, *ΟΙ Σλάβοι* 20. Његов закључак да је чињеница што се земља Словена налазила северно од Дунава доказ да Словени у ово време нису вршили упаде до Грчке и да Ελλάς значи север Балканског полуострва, чини нам се претеран и неоправдан. *Псеудо-Маврикије* (в. ниже) такође указује на области северно од Дунава као на средиште Словена. Опис терена код Менандра у овој висти: εἰς τὰ λάσια δὲ καὶ καταρροφῆ τῆς ἕλης καταλερυγόντων потпуно се слаже са *Псеудо-Маврикијевим*. Нема пак сумње да је у ово време било Словена и с ове стране Дунава. То су били они који су се насељавали у области Панонске равнице. Ови Словени били су под аварском врховном влашћу. Менандар, међутим, када прича о Словенима мисли на оне који су становали северно од доњег Дунава. Ти Словени били су слободни и водили су борбе како са Византијом, тако и са Аварима (cf. доле, нап. 23 и 29). Свакако није у праву *Hauptmann*, *Les rapports* 158, који на основу Михаила Сирског X, 21 сматра да су „ies Slaves Valaques” били хаганови поданици. Михаило Сирски, када говори о Словенима који су под влашћу хагана, изричито каже „западни народ Словена” (према франц. преводу који цитира *Hauptmann*, I. с.), а то се слаже са горе изнесеним мишљењем о Словенима у Панонији који су били под аварском влашћу. Нешто даље исти Михаило Сирски говори о словенском нападу на Анхијал а да уопште не помиње Аваре. Јасно је, дакле, да се ту ради о две словенске групе. Слободни Словени са леве обале доњег Дунава претстављају такође објект излагања *Псеудо-Маврикијевог Стратегикона*. Подаци који се тамо дају потврђују мишљење да су Словени на доњем Дунаву заузимали независан положај како према Византији тако и према Аварима.

јат. елрствр, његоу аду билц врло мрски, (Слрвенц) и зјзог личцг, н пријатељства, Послс је „наме аварски. вођа, самом Даурентију (Δαυρέντιον) ц рнима који су на. челу, „наррда²⁸“, поз. ивајући их да, се пркрр.е Аварима и да ће битц уписани за плаћање данка. Дауритије (Δαυρίτας) и вођ са н им рекоше „Ко је, дакле, тај од људи и који се греје на сунчевој сметлостд, који ће покррити нашу снагу? Нави ли, смр, \$аиме, да владамр туђн^, а, не други нашим. У то смо сигурни док буде ратова и мачева²⁴“.

Пошто су се Словени овако обесир понашали, нису се друкчије владали ни Авари у сврме самохвалисању. Затим из тога прицкоше погрде и увреде, поштр су, варвари уске и надувене памети, и међусобно се. посвађаше.. И Словени, не могавши да обуздају срцбу, убише посланике који онамо дођоше, како је Бајан другим путем дознао. Због тога је Бајан одавно подизао оптужбе против Словена и имајући према њима потајну мржњу, а иначе љутит, што ису постали њему подложни, а шта више и што је од њих претрпео непоправљиво, и истовремено желећи да учини услугу цезару, а у истр време, мислећи да ће наћи богату земљу, јер одавна ромејска земља од Сдрвера*** а њихова земља никада од кога другог од свих народа²⁵...”

(р. 209,3-210,2)

579

АВАРИ ДОЛАЗЕЛ ПРЕД СИРМИЈУМ И ГРАДЕ МОСТ. ПРЕКО ГАВЕ
ХАГАН СЕ КУИЕ ДА ИДЕ ПРОТИВ СЛОВЕНА

*Бајан, аварски хаган, иослао је Таргишија цару да ирима
цанак, а када се овај врашао*

„кренувши са целом војском стиже у подручје реке Саве, између града Сирмијума и Сингидунума (Σιγγιδόνος). И предузео је да премости реку, непријатељски смишљајући граду Сирмијуму, желећи да га покори, а бојећи се да не буде спречен од Ромеја који су држали посаду у Сингидунуму и лрибојавајући се њиховог дугогодишњег искуства и знања у прелажењу река чамцима, желећи да подухват

²³ Даурентије, Дауритије један од ретких по имену познатих словенских вођа.

²⁴ Помен мача као главног, оружја код Словена веома је значајан, особито стога што се он код Псеудо-Маврикија не помиње.

²⁵ Ради се о томе да је Византија већ одавно предмет пљачкашких похода Словена, док словенску земљу нико не пљачка па су се у њој нагомилала блага. Уп. вести о походима против словенске земље и организацији пљачке у тој земљи код Псеудо-Маврикија, нап. 29.

оствари пре него што његова намера изађе на видело, сакупивши бррдове и мнрге сплавове гtb гррњој Панонији и*на Истру, од њих Је направио ратне бродбве и сам са ЦелРм варварском 'ВОЈСКО'М пешке прелазећи преко СирмисКог острва²⁶ ((της Σφμ.ανης νήσου), дрђе "до јреке Саве. П'Олт'о' Су се Ромеји у тим градовима поплашили и прозрели" фу намеру, стратег у Сингидунуму Сет²⁷ пошаље и)сагану .^;а упита са којом је намером, када чврсти мир и пријатељство владају између њега и Ромеја, дошао на реку Саву, говорећи још да неће мирно гледати да се предузме грађење Тог моста на реци²⁸, буДући да цар то 'уопште не допушта. Рече (хаган) да изграђује мост не намеравајући ништа учинити против Ррмеја него да би пошао против Словена (-/ατά Σχλαυηνών), и прешавши Саву и прошавши кроз ромејску (земљу) да ће одмах прећи Истар против њих, пошто му цар ромејски спреми много чамаца за прелаз. То да је и раније ра^ио из љубави према ромејском цару и да је, ослободивши многе хиљаде заробљених из ромејске земље који су ррбовали Словенима, одмах их враћао Ромејима. Сада рече да је претрпео срамоту од њих који нису хтели да плате тада одређени данак за сваку годину, и да су убили аварске посланике и њима послане, и због тога да је дошао на Саву²⁹. Ради тога нареди да Сет прими посланке које ће он послати цару, а који ће молити да му се спреме бродови на Истру, пошто намерава да се пребаци против Словена, и рече да је спреман заклету се заклетвама које и Авари и Ромеји сматрају највећим да не смишља никакву штету против Ромеја нити против града Сирмијума, него због напада на народ Словена да жели да изгради мост. То се није чинило истинитим ни Сету самоме ни Ромејима у Сингидунуму".

(р. 471,34—473,4)

Међушим, ромејска војска била је иреслаба, а Бајан је и даље градио мост. ЗаиреШио је да ће сиуишии у раш ако буде и једно коље бачено на градишеље мосша. На шо су Ромеји иозвали хагана да се закуне да мосШ иреко Саве не гради ирошив њих..

²⁶ Сирмиско острво је, по *Шашућу*, I 212, Срем између Дунава, Саве, Босута и мочваре Вуке. СШ. *Сианојевић*, Глас 126 (1927) 77, сматра да се Срем назива острвом од времена цара Проба (276—282), који је дао „прокопати канал од села Јарка на Петровце код Купинова“.

²⁷ Сет је био заповедник Сингидунума у чину magister militura vacans. Cf. *Stein*, Studien 110.

²⁸ Мост је грађен под вођством једног византиског градитеља којег је цар раније био послао хагану да му изгради палату и купатило. Врло је вероватно да еу велик део радника при изградњи овог моста чинили они Словени који су били под аварском влашћу. Познато је да су Словени сматрани нарочито вештим у прелажењу река и савладавању водених препрека уопште. Уп. *Шашућ*, I 217.

²⁹ О овоме уп. вести из бр. 7.

Хаган се заклео ио аварском обичају а зашам је изражио да се закуне ио ромејском. „Смесша епископ града Сингидунума³⁰ уручи му свеше књиге иреко иосредника“. Хаган је, ирешварајући се, иоложио заклеШву са највећим сирахоиошиовањем. Сеш је, на Шо, иослао аварске Посланике цару, а у међувремену су Авари завршили моси иреко Саве.

579

ПРЕГОВОРИ ИЗМЕЂУ ВИЗАНТИНАЦА И АВАРА ОКО СИРМИЈУМА

„...Пошто су аварски посланици стигли на двор и тражили да цар спреми бродове хагану и аварској војсци да би прешли Истар против Словена (хаган пак да већ пун поуздања у његово пријатељство прави мост на реци Сави и жели да истреби Словене, заједничке непријатеље његове и ромејске) и то јавили, цар је јасно разабрао праву мисао и намеру хагана да он, желећи да освоји град Сирмијум, прави мост у намери да спречи довоз потребних ствари, да би глађу натерао град на предају. (Цар наине није претходно снабдео град потребним намирницама, пошто је веровао у мир склопљен са Аварима)“.

(р. 474,9—20)

Цар наје уоишше имао војске да је суироисШави Аварама јер је све чеШе иослао ирошив Персијанаца, иа се иравио да не разуме хаганове нал

„Рекао је да и сам намерава (ићи) против Словена да их уклони, пошто су многе ромејске области опустошили, (али) да Аварима није згодан час за подузимање тог напада, пошто су се Турци већ угаборили око Херсона и брзо ће сазнати о томе ако пређу Истар (Авари). Него да је сада добро да се уздрже и одгоде предузето.“

Цар ће ускоро сазнати шта Турци хоће и камо намеравају па ће то јавити хагану³¹. Аварски посланик, који цару није веровао, обећао је да ће то саопштити Бајану и отпутовао је из Цариграда примивши велике дарове.

И десило се, док је он пролазио кроз Илирик са малим бројем Ромеја који су га пратили, да је био убијен од Словена који су пустошили³² земљу“.

(р. 474,26—475,7)

³⁰ О овом епископу ништа поближе није познато. (Zeiller, Les origines 598).

³¹ Ово је било царско лукавство. Авари су били побегли пред западним Турцима, својим ранијим господарима, и дошли у Византију. Цар је сада настојао да искористи њихов страх од Турака да би их одвратио од напада на Византију, пошто је знао да је напад на Словене само хаганов изговор. Уп., Hauptmann, Les garrots 148, али он ово ставља у 583.

³² Ради се о словенским групама које су упадале и пљачкале на византиској територији.

Хаган је на шо иослао у Цариград другог иосланика, Солаха, који је рекао:

„Да је река Сава већ преграђена мостом мислим да је лудо да вас уверавам. Говорити оно што је сасвим јасно међу онима који знају, брука је за оног који говори. И никаква вештина неће учинити да Ромеји помогну граду Сирмијуму, пошто се ни храна нити икаква друга помоћ убудуће неће моћи дотурати преко реке, сем ако би стигла толика ромејска војска да снагом и силом потисне Аваре и поруши мост. Цар ће зато боље урадити да због једног сиромашног града не ступа у рат са хаганом, него нека град преда Аварима пошто из њега изађу ромејски војници и становништво са стварима“.

(р. 475,10-24)

Хаган се бојао да Византинци не склоице мир са Персијом ч онда свим снагама навале на Аваре „јер имају овај град (као) сиварно најигоднију шврђаву ирошив н>их (Авара) и нису сасвим раздџелена ни великом реком ио средини ниши неким другим неирикладнам шлом. Извесно је и сасвим очигледно да цар није за добро Аваоа саградио бедем око града Сирмијума Шада када јес/са њима склаио чврши мир“.

Хагану су драги дарови које ирима од цара али најдражи му је живои. Ромеји су даровима иридобили за себе много илемена из Ших крајева иа су их зашим иошчинили³³, ала он

„неће одустати од свога ваума нити због дарова, нити због обећања, нити због било чега другог пре него што, добивши у своје руке град Сирмијум, не насели цело Сирмиско острво које њему по правди највише и припада, пошто је раније било у поседу Гепида, а ови су побеђени од Авара па зато по праву и њихови поседи припадају више њему него Ромејима“.

(р. 476,4—10)

Цар се на шо забринуо иа је одговорио да хаган очигледно крши дашу заклевшу³⁴. „Али радије бих му дао једну од кћери, којих амам две, него шио ћу му својевољно иредаши Сирмијум“. ЗаШам је ошиушио иосланика и наредио да се граду да сва могућа иомоћ, а иослао је војне заиоведнике у Илирик и ио Далмацији Δαλματίας) да, колико могу, чувају град³⁵.

³³ О ПОЛИТИШЈ Византије према варварским народима уп. нап. 17. Целокупна Јустинијанова политика на Дунаву оснивала се на одржавању равнотеже и узајамне борбе међу варварима. Јустиново напуштање те политике отворило је врата Аварима.

³⁴ Мисли се на заклетву дату Сету пред Сингидунумом, в. бр. 8.

³⁵ В. нап. 13. — Од слања ових официра није, међутим, било никакве користи, јер су и Далмација и Илирик били како војнички тако и економски слаби и исцрпљени. Интервенција ових официра, уколико је било, сводила се углавном на безуспешно вођење преговора. Уп. н. пр. улогу Теогниса, бр. 11.

САКУПЉАЊЕ СЛОВЕНА У ТРАКИЈИ ЗБОГ ПЉАЧКЕ

Водили су се иреговори о склапању мира између Визанице и Персије.

„И док је, дакле, у таквим (преговорима) пролазило време и док'су се посланици¹ обеју држава и-име бавили, а источни рат стајао факто у неизвесности, четврте године царевања цезара Тиберија I-Сонстантина⁸⁶ прикупио се у Тракији народ Словена⁸⁷ (το* Σχλαυηνῶν εθ-νύς), више ОД сто хиљада, да би опљачкао Тракију и многе друге (земље)".

(р. 468,36—469,5)

ПРЕГОВОРИ ИЗМЕЂУ БАЈАНА И ТЕОГНИСА ОКО СИРМИЈУМА

Теогнас³⁸, иошио је дошао на осирва Касију и Карбонарију[^] (Κασία καί Καρβονοφία), Прихватио је да се иокрену разговорима о миру. Бајан је, снагавиши, сјахао са коња и сео на злашну шилицу

³⁶ Василев, Славјане 409—410, ставља ову Менандрову вест у 577 г. и сматра је истоветном са податком код Јована Ефеског, Hist. eccl. VI, 25: „Три године после смрти Јустина, за владе победоносног Тиберија проклети народ Словена прође кроз целу Јеладу, области Тесалије и Тракије и опустоши велики број градова и имања... То је трајало четири године док је цар био заузет персиским ратом и док су све његове војске биле на истоку. Због тога су Словени имали слободне руке, настанили се и проширили... И још данас живе у ромејским областима... убијајући и пљачкајући злато, сребро, стада коња...” (уп. и вести Михаила Сирског V, 21). Пошто је Јустин умро 578 г. ова вест Јована Ефеског требало би да се датира у 581 г. а не у 577 г. Hauptmann, Les rapports 158, покушао је да ствар реши тако што је „трећу годину” после смрти Јустина (умро у октобру 578 г.) протумачио као „трећи месец”, па је добио почетак 579 г. као време словенске провале. Ово тумачење прихватио је и Grafenauer, Nekaj vprašanj 51—53. Stein, Studien 105, 114 п. 3, датира у 578 г., Шивућ, I 219, и Setton, The Bulgars 509, исто тако. 577 г. као датум овог Менандровог фрагмента узима, поред Васиљева, и Vasmer, Slaven 13. Извештај Јована Ефеског, међутим, по нашем мишљењу јасно показује да је велика провала Словена била у 581 г. У том погледу су у праву Geizer, Genesis 49, Lemerle, Philippes 114 и Bon, Peloponnese 1 η. 2. „Четврта година” царевања цара Тиберија о којој говори Менандар у овом свом фрагменту несумњиво је баш 581 г. То, разуме се, не значи да су словенски напади те године тек почели, или да су само те године вршени. Из вести самог Менандра (в. бр. 7, 8, 9) види се да су ти напади почели раније.

⁸⁷ Прикупљање Словена у Тракији као полазној области за напад показује да су већ постојале знатне масе Словена јужно од Дунава. Међутим, ти Словени још нису били ту стално насељени, а поготово не као компактне целине (зато се прикупљају, ξυνηρέθη) као што је то доцније случај.

⁸⁸ Теогнис је био с њом прилици био magister militum per Illyricum. Cf. Stein, Studien 112. v

⁸⁹ О острвима Касији и Карбонарији ништа поближе није познато. Може се само са великом вероватношћом претпоставити да су то нека мања острва на Сави код Сирмијуна. Cf. Stein, Studien 112; „ег.— „»- « „»”

украшену драгуљима”, а иред његовим лицем и грудима држали су Авари шишашове да не би Византинци на њ бацали сиреле. Теогнис са својим људима био је у блазини, а Шумачи су били Хуни.*

„... Бајан рече да Ромеји треба да му без борбе предају Сирмијум јер није остало више никакво средство да град не буде освојен. Сем тога он ће врло брзо пропасти услед несташице животних намирница, јер, прво, са две стране му је затворен довоз жита, и друго, аварска сила неће одустати од рата док јој град не падне у руке”.

(р. 477, 1-7)

Навео је да му Сирмијум Шреба да не би Шамо иребежавали ошадници из ава ске војске. Теогнис је одбио Бајанов иредлог и иозвао га на бишку.

ПАД СИРМИЈУМА И СКЛАПАЊЕ МИРА ИЗМЕЂУ ВИЗАНТИЈЕ И АВАРА

*Пошшо су Ромеји и Авари Шри дана очекивали б-иШку, није се иојавила никаква византиска војска код мосша Према Далмацији, и.а. су Авари који су га чували ирешили на други мосш*².*

„... А пошто су, дакле, они у Сирмијуму били притиснути великом глађу, већ су почели да се хране неприродном храном због тога што су били лишени потребне хране и што је већ прелаз преко Саве био премоштен”.

(р. 220, 12—15)

⁴⁰ Вероватно је да је ова столица део пљачке из неког византиског града. Међутим, вест о употреби њеној ипак показује да је код Авара, или барем код њиховог водећег слоја, постојао у извесној мери смисао за културне потребе више од његових свакодневних навика. Уп. нап. 28; Шивућ, I 216—217; Grafenauer, Nekaj vprašanj 94—96.

⁴¹ Да је Сирмијум пао 582 г. доказује чињеница да је рат почео 579 г. а трајао три године (уп. бр. 8). 582 г. као годину предаје Сирмијума Аварима прихватају и Jurчек-Радонић, I 63; Stein, Studien 113; Шивућ I 223; Moravcsik I 256; Zakythnos, Οί Σλάβοι 9; Grafenauer, Nekaj vprašanj 54; Setton, The Bulgars 509 и др. Само Василев, Славјане 410, позивајући се на Јована Бикљариског, чија хронологија је и иначе непоуздана, датира пад Сирмијума у 579 г. Vernadsky, op. cit. 184, тврди да су Авари заузели Сирмијум 581 г. не наводећи извор. О паду Сирмијума уп. Теофилакт Симоката бр. 1; Евагрије 2; Мон. Хрон. 1.

⁴² Мост према Далмацији саградили су Авари, изгледа, западно од Сирмијума да би ва тај начин спречили довоз намирница из Далмације у Сирмијум. Други мост био је онај код Сирмијума о коме је раније било речи (в. бр. 8, нап. 28). Уп. Stein, Studien 112.

Командани Сирмијума Соломон** био је несиособан, „а уз Шо изнурени сШановници града иод Шерешом недаћа иочеше кукаши као луди који су изгубили иоследње наде, и иочеше ириговараша ромејским вођама, а сам Теогнис** имао је шешкоћа услед малог броја војника“. Цар је на шо иисмено наредио Теогнису да иреда град с Шаме да сШвновнашШво изађе. Тако је склоилен мир, а Авари су Шражили'-данак и за иреШходне шири раШне године.

VII ЕВАГРИЈЕ

Евагрије је рођен у Епифанији у Сирији 536 г. Датум његове смрти није познат, али је свакако био жив још последњих година VI века. Живео је највише у Антиохији где је вршио адвокатску службу, одакле му надимак *σχολαστικός*. Са антиохиским патријархом Григоријем дошао је у Цариград као његов правозаступник. Постао је познат на двору и заузимао је високе положаје за време царева Тиберија (578—582) и Маврикија (582—602).

Евагрије је оставио шест књига црквене историје које обухватају раздобље од 431 до 594 г. Он је најпоузданији извор за догматску историју V и VI века. Као и код савремених световних византиских историчара, осећа се и код Евагрија јака традиција старогрчке историографије. Његово излагање је течно и лепо. За стил му је служио као узор Тукидид. Поред црквене, Евагрије обраћа пажњу и на световну историју.

За нас је од извесног интереса само пета и шеста књига његове историје. У петој књизи вести за световну историју потичу од Менандра. У науци није још рашчишћено питање да ли је Евагрије користио Менандра директно или га је познавао само посредством сада изгубљеног дела Јована из Епифаније. У шестој књизи Евагрије је сигурно користио то дело. Поред тога, узео је много података из дела Захарија Ретора и Јована Малале. При коришћењу извора Евагрије показује савесност и брижљивост. Главна вредност његовог дела је у томе што нам је оно сачувало фрагменте из добрих, данас изгубљених извора.

За нашу историју Евагријево дело нема већег значаја. Податке које он о нама даје имамо опширније и тачније код других писаца.

Употребљено издање: *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*, ed. *J. Bidez et L. Parmentier*, London 1898.

Важнија литература: *Krumbacher*, 245—247. — *Stein*, *Studien* 58—60, 79—80 et passim. — *Moravcsik*, I 132—134. Осталу литературу види код Менандра.

** Овај Соломов није нам иначе познат.

⁴⁴ В. горе, нап. 38.

575

СКУПЉАЊЕ ВОЈСКЕ ПО ИЛИРИКУ

За борбу ирошив Персијанаца цезар Тиберије (574—578, цар 575—582) куи војску међу народима иреко Алиа, око Рајне и

„...унутар Алпа од Масагета и других скитских племена (Σκνλκῶν γενών) и по Панонији и Мижане и Илире и Иза-вријце...”

(Hist. V 14, p. 209, 31—33)

Свега је сакуио 150.000 коњаниа¹.

582²

АВАРИ ОСВАЈАЈУ СИРМИЈУМ

После дугих борби Персијанца и Ромеји склоиши су иримирје на ири године.

„...Кад је то било урађено на истоку, био је освојен од Авара Сирмијум (Σίρμιον), који су најпре држали Гепиди и после тога предали Јустину³...”

(Hist. V 12, p. 208, 17—20)

584⁴

ПУСТОШЕЊЕ ИЛИРИКА И ПРОДОР У ХЕЛАДУ

У ромејској војсци која се борила ирошив Персијанаца дошло је до иобуне. Цар Маврикије (582—602) иозвао је иред суд вође и казнио их смрћу.

¹ Овде, додуше, нема помена о Словенима, али на простору на коме су купљени војници живели су и они, па није неосновано претпоставити да је и њих било међу Скитима у сакупљеној војсци. Број од 150.000 људи који наводи Евагрије без сваке сумње јако је претеран; вероватно да је било око 30.000 људи (Stein, Studien 59—60, 79—80).

² Овде постоји код Евагрија извесна хронолошка збрка. Он је, наиме, помешао склапање мира са Персијом на три године из 575 г. са доцније склопљеним примирјем, па би тако по њему и пад Сирмијума дошао у 575 г., дакле око осам година раније него што се стварно догодио (582 г.). Уп. Stein, Studien 154. О паду Сирмијума опширније код Менандра бр. 12.

* Реч је о цару Јустину II (565—578).

⁴ О времену аварског упада о коме је овде реч постоје разна мишљења. Васиљев, Славјане 411, датује га у 587 или 589 г. СШанојевих, I 184, у 584 г. Јиречек-Радонић, I 84, не изражава се јасно, док Шишић, I 223, сматра да је Бајан тражио од Византије повећање данка маја 583 г. због чега је дошло до рата који је завршен миром у пролеће 584 г. Hauptmann, Les rapports 159, датује

„...Док се то тако догађало, Авари стигавши два пута до такозваног Великог Зида⁶, Сингидунум (Σιγγιδῶνα), Анхијал и целу Хеладу⁶ и друге градове и тврђаве освојише и опљачкаше, уништивши и спаливши све, пошто је огромна војска боравила на истоку⁷...”

(Hist. VI 10, p. 228, 21—29)

у 584 г., а Vasmer, Slaven 13, ставља ове догађаје у 585 г. Moravcsik, I 133, датује у 583 г., док Orafenauer, Nekaј vprašanј 55, узима 582 г. Његово датовање није довољно јасно.

Сматрамо да ову вест треба датовати у 584 г. Теофилакт Симоката изричито каже да је споразум, склопљен између Авара и Византије после пада Сингидунума 582 г., трајао две године, а онда су Авари опет заратили на Византију и освојили Сингидунум, Анхијал, Виминацијум итд. (в. Теофилакт, бр. 2). То указује управо на 584 г. С овим се слажу и резултати најновијих истраживања (уп. А. Bon, Pčloronnese 32, 54).

⁵ Велики зид био је бедем подигнут на нешто преко 30 км од Цариграда да би бранио престоницу од напада са Балканског полуострва. Саградио га је 512 г. цар Анастасије I (491—518).

⁶ Под појмом „цела Хеладе” подразумева се овде без сумње Грчка у ужем смислу речи, а не читаво подручје јужно од Дунава и Саве, како то мисле извесни научници (Hopf, Пауаригоуулос, Амандос, ЗакиШинос, и др.). Чињеница да Евагрије помиње посебно Сингидунум и Анхијал, а посебно „целу Хеладу” доказује да појам Хеладе за њ није био идентичан са тим градовима и према томе да није обухватао подручје на коме се они налазе, тј. северни део Балканског полуострва. Евагријев додатак „и друге градове и тврђаве” не значи да је он и Хеладу схватио као град, како би неки научници хтели да докажу. Његов израз τῆν Ελλάδα αἰαααv то лепо показује. О продорима Словена и њиховом присуству у Грчкој већ у ово време сведоче Јован Ефески (VI, 25), Менандар (в. бр. 7), Јован Бикљариски (МОН, Aust. ant. XI, Chron. min. 2, 216) и Јован Сиријац (X, 18). Најбољу потврду за присуство Словена чак на Пелопонезу налазимо у Монемвасиској хроници. Ма да се вести ове хронике односе на нешто доцније време (587—588) оне ипак дозвољавају закључак да је већ и у време о коме Евагрије пише могло бити словенских упада у саму Грчку. О значењу речи Ελλάδα код Евагрија уп. P. Cfiarans, BZ 46 (1953) 94—95

⁷ Војска је боравила НЗ Истоку због рата са Персијом. Тај рат био је, са малим прекидима, стално у току, а завршен је миром 591 г.

VIII ТЕОФИЛАКТ СИМОКАТА

О животу Теофилакта Симокате (Θεοφύλακτος Σιμοκάττης) зна се врло мало, али расположиви подаци су поуздани јер потичу из самог шеговог дела. ОН о себи каже да је родом из Египта (Hist. VII 16, p. 275), а његова висока титула префекта и царевог есекретара стајала је у наслову његове Историје¹. Симоката је, дакле, заузимао висок положај на двору цара Ираклија (610—641). Извесну светлост на његову биографију баца и његов мали дијалошки спис Природословна питања (Quaestiones physicae), који је доскора био занемариван. Новија испитивања овог деда наводе на закључак да је Ираклије, који је и рам дошао на престо из Африке, дозвоа себи на двор из Египта ученог софисту Симокату², исто онако као што је себи дозвоа и чувеног природословца и алхемичара Стефана Александриског, да га постави за професора новооснованог цариградског „универзитета“. Сва тројица писала су природословне списе и бавила се алхемиским питањима³. Симоката је, дакле, дао свој допринос Ираклијевој „обнови наука“.

Поред Quaestiones physicae Симоката је написао и једну збирку песама у прози, под насловом Писма (Epistolae). Оба ова списа у Византији су читана више него њеново најважније, историско дело, као што о томе сведочи велики број рукописа.

¹ Тај наслов, реконструисан на основу Exe. de legat. Const. Porphyg., наслова Quaestiones physicae и др., гласи: Θεοφύλακτου ἀπὸ ἐπαρχῶν καὶ ἀντιγραφῆος οἰκουμένης ιστορίας λόγοι οκτώ. Према томе, Фотије отпада као извор за биографију Симокате (*Krumbacher*, 747: „Nach Photios kaiserlicher Sekretär und Präfekt“; *Moravcsik*, I 343: „Nach Photios hat er ein hohes Amt bekleidet“), јер све што Фотије саопштава о Симокати, преузео је из счмог његовог дела. Cf. *М. Марковић*, *Varia ad Theophylactum Simocattam*, Гласник САН 1 3 (1949) 543.

² В. сада *М. Марновић*, Шта значи надимак Теофилакта Симокате ποιητής?, Историски часопис САН 2 (1951) 32 sq.; *Idem*, О изворима Quaestiones physicae Теофилакта Симокате, Жива антика IV 1 (1954) 120—135.

³ Ираклијев спис De astronomia је сачуван, али неиздат (cod. Paris. Graec. 1630, saec. XIV, f. 76^v sq.); напрртив, итефоβ (?) алхемиски спис је изгубљен: в. *Krumbacher*, 633; *Riess*, RE [^] dol. 1350/ s.v. Alchernia; *М. Марковић*, Шта значи надимак Теофилакта Симокате ποιητής?, Истор. часопис САН 2 (1951) 33. — О списима Стефана Александрина в. *Н. Usener*, De Stephano Alexandrino (= Kl. Schriften III 290 sq.).

Најзрелије Симокатино дело јесте његова Историја, у осам књига. У њој описује доба Маврикијеве владе (582–602). Симоката уствари наставља тамо где је стао Менандар⁴ кога веома цени (Hist. I 3, p. 45), и своја излагања завршава са годином 602 када је царску власт узурпирао „нзјљући тиранин“ (Hist. VIII 6, p. 295), „калидонски тиранин, најобеснији кентаур Фока“ (Hist. VIII 10, p. 303).

Цело градиво поделио је у осам књига, као и Прокопије, а можда и Менандар. Свима њима узор је Тукидидова Историја у осам књига. Из тога, као и неких других момената, закључујемо да Симокатина Историја претставља завршено дело⁴.

Може се приближно одредити време када је Симоката писао своју Историју: он зна за пораз и свргнуће са престола Хозроја II (Hist. VIII 12, p. 308), а то је било почетком 628; с друге стране, у уводном „Дијалогу“ своје Историје (p. 21) вблича патријарха Сергија као жива. Према томе, осма књига писана је у току или после 628, а уводни „Дијалог“ пре краја 638, када је умро патријарх Сергије. Симоката је, дакле, своје дело „написао између 628–638.

Симокатини извори су тројаки: прво, старија историска дела (нарочито изгубљено дело Јована Епифанског, и то за догађаје изложене у трећој књизи па даље); друго, архивска документа, која су Симокати на двору стајала на расположењу (напр. персијски списи)⁵, и најзад, усмена традиција старијих живих савременика Маврикијеве владе. Према томе, Симоката је у основи поуздан историчар. Највећу незгоду његовој веродостојности претставља његова управо болесна тежња за оригиналним начином излагања, Зато он често ређа догађаје не хронолошким редом, већ како је њему згодно да добије извесну уметничку и стилску целину⁶.

Симокатин језик је врло тежак за разумевање, његов стил је веома извештачен и реторски кићен, а речник пун неологизама. Још је *Eduard Norden* рекао за Симокатин језик: „Ако хоћеш да знаш шта је глупо, онда читај њега!“⁷. Корен Симокатиној реторској изопачености, насупрот Нордену који га налази у азијанизму, могао би се тражити и у његовом афричком гГореклу (упореди језик Афричана Фронтонa, Апулеја и др.). Већ је давно истакнуто да Симоката „пише о хришћанским стварима као паганин“⁸. Иначе,

⁴ Cf. *M. Marković*, *Varia ad Th. Simocattam*, Гласник САН Г 3 (1949) 543.

⁵ О овој врсти извора cf. *B. E. Waldenberg*, *Реч Јустина II и Тиберију*, Извест. АН СССР VII сер., 1928, 111–140.

⁶ Као што је показао *N. H. Baynes*, *The literary construction of the history of Theophylactus Simocatta*. *Xenia. Hommage internat. à l'Université Nat. de Grece* (Athènes 1912), p. 32–41.

⁷ *E. Norden*, *Die Antike Kunstprosa*⁴, 442.

⁸ *Krumbacher*, 250 n. I.

Симоката је за своје време био врло учен човек, који је познавао врло многе античке писце, иако приличнскповршна⁹. . *in*

Симоката је важан извор за истор^ју борби Византинаца против Авара и Словена за време Маврикија. Нзегове вести о овим догађајима могу се поделити у два периода: прво, упади Авара-Словена на византиске територије :582–592, и друго, велики Маврикијев ггоход против Авара и Словена 592–60J. године⁹.

Употребљено издање: *Theophylacti Simocatae .historiae*, ed. C. de BOOT, Lipsiae 1887,

Важнија литература: *J. B. Bury*, *The chronology of Theophylactus Simocatta*, *The English Historical Review* 3 (1888) 310–315. — *O. Adamek*, *Beiträge zur Geschichte des byzantinischen Kaiser Mauritius (582–602)*, *Jahresbericht des k. k. ersten Staats-Gymnasiums in Graz* I 4–9 (Graz 1890). — *J. B. Bury*, *The Turks in the sixth Century*, *The Engl. Hist. Rev.* 12 (1897) 417–426. — *Krumbacher*, 247–251. — *Сианојевућ*, I 183–216, 221 (попис старије литературе) и 234–242. — *K. Nemeš*, *Teofülaktosz görög okmánya az otörök államtörtenelem eredetéről*, *Budapest 1908*. — *L. Lukinich*, *Az avar-görög háboruk történetehez, Történeti Szemle* 3 (1914) 46–60, 161–190. — *Кулаковски*, *Ист. Виз.* II 419–495. — *L. Hauptmann*, *Staroslovanska in staroslovenska „svoboda“*, *Gas* 5 (1923) 11 sq. — *Шуууућ*, I 223–226. — *Hauptm.ann*, *Les rappois* 161 sq. — *A. Alföldi*, *Zur historischen Bestimmung der Avarenfunde, Eurasia Septentrionalis Antiqua* 9 (1934) 285–307. — *М. В. Левченко*, *Византин и Славне в VI–VII веках*, *Вестник древней истории* 4 (1938) 23–48. — *Moravcsik*, I 342 sq. — *Vernadsky*, *Russia* I 184–89. — *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 56–57, 62–74. . . .

1

582

АВАРИ ОСВАЈАЈУ СИРМИЈУМ

ИсШорију Маврикијева доба (582–602) иисац ошаочиње оиисом царевих раШова ирошив варвара, и Шо на.ирвом месШу ирошив Авара.

„Ти Хуни, штр станују покрај Дунава, најневернији су и најнезајажљивији међу свим народима који живе номадским животом. Они пошљу посланике самодршцу Маврикију, пошто су загосподарили једним врло великим градом. Име му беше Сирмијум (Σίρμιον), а био је славан град, на великом гласу

⁹ Cf. *M. Marković*, *О изворима Quaestiones physicae Теофилакта Симокате*, *Жива антика* IV 1 (1954) 132–135.

⁹а Хронологија Симокатиних вести о Маврикијевом походу већ одавно је предмет дискусије. У новије време о томе проблему критички и темељито расправља *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 62–74.

код Ромеја што станују у Европи. Освојен је некако на врло кратко време пре но што ће самодржац Маврикије навући на се пурпур... А како је освојен, јасно је изложио веома цењени (писац) Менандар¹⁰...

Пошто је тај град доспео у руке Хуна, дође до споразума... Али су услови мира били срамни по Ромеје. После такве кулминације зла, они ти, мирно седећи као какве судије на утакмици, дадоше лепо варварима сјајне дарове, као неку награду за успех, и пристадоше да им годишње полагају осамдесет хиљада златника у сребреној роби и шареном оделу".

(Hist. I 3, p. 44–45)

584

ПАДСИНГИДУНУМА, ВИМИНАЦИЈУМА И АВГУСТЕ

Сиоразум склоњен 582 „не иошраја дуже од две године јер се хаган — шако га зову Хуни — дрско ионесе према Ромејима" (I 3, p. 45). Чуо је, нааме, да у Цариграду има слонова, иа штога зашражи "да му се иошале бар један. Цар удовољи, али хаган, чим је угледао „индиску живошињу", изда наредбу да се води нашраг. Ишо Шако, хаган Презраво враши и злашну софу коју му је, на његов захшев, цар био иослао. И најзад, хаган зашражи да му се, Иоврх оних vroOpeпих 80.000, исилађује годишње још 20.000 злаШника.

„И кад самодржац за то није хтео да чује, презре хаган мировни уговор и заклетве пусти ветровима да их носе, па пограбивши кавзи раду бојну трубу, стаде купити војску и изненада приступи освајању града Сингидунума (Σινγιδόνα), који није био заштићен, нити је имао ратних машина, јер је због мира била завладала по читавој Тракији силна небрижљивост... Већину градског становништва затече (ουμλαροαρτεί) на њивама, јер је вршидба захтевала да се тако ради. Било је, наиме, летње доба, и људи су прикупљали залихе хране за живот. Али варварин не узе град без љута боја. На градским капијама дошло је до жестоког окршаја, и многи Авари изгибоше, тако да су, што се каже, однели Кадмову победу.

Хагану падоше као плен и многи други суседни градови, али ови врло лако и без муке. Јер зло је дошло изненада, и људи му се нису надали. Пошто заузе Августе¹¹

¹⁰ В. Менандар, бр. 12. О паду Сирмијума, према Симокати, извештава и Theophanes, I 252, А. М. 6075 (= 582/3).

¹¹ Αύγουστοι, Augustae, зап. од Прахова, на ушћу дан. реке Огусте у Бугарској. Cf. Tomaschek, RE 2 (1896) 2345, s. v. Augusta № 8.

и Виминацијум — то су славни градови који припадају Илирику¹² — одмах се затим упути с војском и опколи Анхијал и околна села опустоши..."

(Hist. I 3-4, p. 46-47)

После Шри месеца Ромеји иошљу сенашора Елиидија и сиарешину царева Шелесне гарде (скрибона) Коменшиола да Шраже мир. Њихова мисија завршила се неуспехом.

3

555

СЛОВЕНИ, НАГОВОРЕНИ ОД ХАГАНА, ПРОВАЉУЈУ У ТРАКИЈУ

„Идуће годане" (I 6, p. 51), иј. 585 у Цараград шише, иосредшвом Елиидија, хаганов легаш Таргишије и склаш иримирје < Ромеји су ирисшали на шражену иовишицу од 20.000 злаШника.

„Али после кратког времена поквари се благостање мира, и племе Авара поново навали на Ромеје, само овог пута не отворено, већ некако подмуклије и лукавије.

Наиме, хаган потпусти народ Словена¹³, који опустоши највећи део ромејске земље; они ти, наваливши у густим јагима као какве звезде падалице, стигну све до такозваног Дугог зида и приреде силан покољ. Зато цар, побојавши се, постави заштиту за Дуги зид и са војском, колико је код себе имао, крене из престонице, организујући на брзу руку што бољу одбрану око града.

А Коментиол, коме би поверен важан командни положај, крене у Тракију, стане гонити гомиле Словена, стигне до реке Ергиније¹⁴, изненада се појави пред Словенима, жестоко нападне на њих и приреди варварима силан покољ. Зато буде од самодршца поново постављен за стратега и послан противу непријатеља, а би одликован и ромејским одликовањима и доби. чин презент¹⁵...

¹² Вест о паду Сингидунума и „других илирских градова", према Симокати, преноси и Theophanes, I 253, и то под А. М. 6075 (= 582/83). О истим догађајима, иако неконкретно, извештава и Joh. Ephesinus, Hist. eccl. V 19, ed. Schönfelder 210.

¹³ то γαρ Σλαυηων έθνος έλαφήςιν... Хаган „подмукло и лукаво" шаље Словене, а званично и даље остаје у миру са Цариградом и отуда прима уговорени трибут. Значи, реч је о Словенима, свакако влашким, које и Авари и Ромеји признају као независне. Cf. доле, нап. 41.

¹⁴ Εργινίας, Erginos, Agrianes, притока реке Hebrus (дан. Марица) у јужној Тракији, дан. Ергене. Cf. Hirschfeld, RE I (1894) 891, s. v. Agrianes № 2; Oberhammer, RE. 6. (1909) 432, s. v. Erginos № 1.

¹⁵ την τον πρααέντοο . . . ένολλον ηγεμονίας τιμήν. Реч је о титули magister militum praesentalis, коју после овог променз замењује титула comes a deo conservandi imperialis obsequii (cf. Stein, Studien 130 sq.). О развоју титуле magister militum praesentalis (= „стратег војске у Цариграду") опширније Stein, U 117, 431 n. 4 et passira.

Затим, још истог лета сакупивши ромејске снаге, крене он у Адријацопол и успут наиђе на Ардага.ста¹⁶ са гомилама Словена, врло угледним заробљеницима и богатим пленом. Преноћив.ши, приђе Коментиол зором каштелу Ансинум¹⁷ и ухвати се с варварима храбро у коштац. Непријатељ окрете леђа, би нагнан у бекство и истеран из саме Астике¹⁷³. И ромејска храброст донесе заробљеницима радостан дан". (Hist. I 6-7, p. 52–53)

крај 585–586

ВЕЛИКА ПРОВАЛА АВАРО-СЛОВЕНА У ИЛИРИК

Мар који је насихушо иосле Коменшиолових иобеда био је крашког века. Још ише, 585, „ПачеШком јесени ионово варвари ирекрше мир и ошворено иогазе сиоразум" (I 8, p. 53). Уираво Шада у Цариград сшиже хаганов изасланик Таргишије да би „од Ромеја иожњео износ који је сваке године ницао на основу сиоразума с хаганом".

... „То је цара с правом разљутило, јер је прозрео да га . . . Авари варају: док овај овде тражи годишњи износ и откупнину за мир, дотле онај тамо (хаган) не мирује, већ пљачка Европу и пустоши градове".

(Hist. I 8, p. 54)

Огорчен због хаганове дрскости цар Таргишија ирогна на једно осШрво на коме га задржа иуних шесци месецаTM.

¹⁶ Ἀρδάγαστος. *Theophanes*, I 254, Ἀδράγασι-ος. Име је очигледно сложенца која се обично раставља на- старосл: „radu + gostb" (Cf. *P. Kretschmer*, *Archiv f. sl. Phil.* 27, 1905, 231), и стога се чита као Радгост (СШанојевућ, I 186, 198; *Шушић*, I 224) или као Радогост (Дринов, Заселение 251, 253; *МареШућ*, Славени 34; *Јуречек*, I 64; *Пилар*, О дуализму у вјери старих Словјена..., Зборник за нар. жив. и обич. ЈА 28, 1931, p. 26, упозоравајући да је Радогост и један од атрибута бога сунш Световида). Није искључено да с именом Ἀρδάγαστος стоји у семантичкој вези и надимак Ἀρδάγαστηνός који носи неки монах Јован у грчком житију св. Лазара Галисиота (ed. *Хр. Лоуарев*, ВВ 4, 1887, 364–374), како примећује *Јуречек*, I 64. Насупрот досадашњим мишљењима *Vernadsky*, *Russia I* 186, сматра да је Ἀρδάγαστος пре иранског (антског) него словенског порекла, али не пружа доказе.

Коментиолову победу над Ардагастом бележи, према Симокати, и *Theophanes*, I 254, s. A. M. 6076 (= 583/84). Грчки текст Симокатине вести *Kos*, *Gradivo I* 108–109.

^{17a} Ἀνσίνον ("Εμνον vulg.), Ansinum, близу Адријанопоља (Једрена).

Под именом Ἀσλιј Симоката подразумева шумовиту област између Адријанопоља и Филипопоља (cf. *Hist. II* 17, p. 103), а не подручје између Мраморног и Црног мора, како тумаче *Јринов*, Заселение 250, и *Kos*, *Gradivo I* 108.

¹⁸ Речи архиеп. Јована, «утора прве књиге Чуда Димитрија Солунског: „прича се да је тадањи вођа Авара преко посланика тражио нешто од блаженопочившег Маврикија...» (Migacila I 13, горе бр. 2) алудирају управо на овај Таргитијев дипломатски неуспех, како је први уочио *Grafenauer*, *Kronološka vprašanja seMve Jtržnth- S)ovarrov-ot-p0datkitr~sp1^a-Wiracala s ©entrfrii*, *Zbornik Filoz. fak. v Ljubljani II* (1955).

„Међутим хаганова војска опустоши суседне земље Скита и Миза и узео многе градове: Рацијарију¹⁹, Бононију²⁰, Акис²¹, Доростол²², Залдапу²³, Панасу²⁴, Маркијанопољ*²⁵ и Тропајон²⁶. Али је њихово освајање²⁷ задало хагану много муке... И цар постави Коментиола за стратега и повери му целокупну команду над војском"

.....
t. I 8, p. 54)

Прекидајући иришоведање о догађајима на Балкану, ицаца у *Bist. I* 9 — // 9 оиисује рашне борбе које су у- ирвим годинама Маврикајеве владе вођене ирошив Персијанаца, док у *Hlst. II* 10–17 насшаваља иричу о рашовању ироцив Авара у Тракији. КоменШиол сакуиши војску у Анхијалу, ио свој ирилици 587, и у Шри Пранца ииуши је ирошив Авара. После многих окршаја Коменшиолове војводе Каси и Ансимуш доадну у роисШво. Цар за сШраШега иосшаваља Јована, званог Масшакон, а за хиоцирашега Дрокишона, Пореклом Лангобарда. Они крену Вод Адријанопољ и, иобедивши Аваре који су оиседали град, окончачу раш²⁸.

¹⁹ Ρατιρία, дан. Арчар на Дунаву, у Бугарској.

²⁰ Βονώνεια, дан. Видин на Дунаву, у Бугарској.

²¹ "Ακς = Aquis (абл. од Ad. Aquas), свакако исто што и Ἀκυές πολίχιον код *Прокопија* (горе, нап. 178), дан. Видровград код Неготина.

²² Δορόστολον, Durostorum, град на Дунаву код дан. Силистрије у Бугарској.

²³ τὰ Ζάλδαλα, Ζάρδαλα *Theophanes*, \ 257. Место се налазило, како разабиремо из доцнијег пишчевог излагања (*Hist. II* 10, 10; VII 2, 16), негде ј. зап. од Одесе (Варне), у подножју горја Балкан. *Procopli*, *De aed.* IV 11, p. 149, 8 Ζάλδαλα, а код *Hlerocles*, 637, 7 Ζέλλετα. Cf. *E. Honigmann*, in edit. *Hieroclis*, p. 13.

²⁴ Где је било место га Παννασά (Πανασά L) не можемо са сигурношћу рећи. Пошто писац претходно помиње Залдапу, а после Маркијанопољ, излази да Панасу треба тражити негде у близини тих места. Дретпостављамо стога да се налазило на реци Πανυσ(σ)ός (*Plolaem.* III 10,8), Panysls (*Plinii Hist. nat.* IV 11,18), ј. зап. од Маркијанопоља.

²⁵ Μαρριανοπόλις, према *Hierocles* 636, 2 главни град Доње Мезије (Moesia Secunda), у близини средњовековног бугарског Преслава, дан. село Девна. Cf. *Flttsš*, *RE* 14, 1505–1511.

²⁸ Τροίτσροу, Troaeum, према *Hlerocles*, 637, 8 припада Скитији, дан. Адам-клиси, између Силистрије и Констанце.

²⁷ Скраћен извештај о паду ових градова, према Симокати, преноси и *Theophanes I* 257, s. A. M. 6079 (=586/87). Иако Симоката очигледно не наводи градове оним редом којим су падали, ипак из његовог списка излази као највероватније да је аварска офанзива ишла у два главна правца: црноморском обалом према Дугом зиду, и узводно десном обалом Дунава. Симокатин приказ ових операција очигледно је и непотпун. Аварско-словенска опсада Солуна, описаоа у *Migacila s. Demetrii I* 13–15 (горе под бр. 2), свакако претставља саставни део овог великог похода, пошто се у њеном опису алудира на Таргитија (cf. горе »нап. 18), и пошто се одиграва у јесен исте 586 године (cf. *Барушић*, Чуда 56–64).

²⁸ Скраћено *Theophanes I* 257, s. A. M. 6079 (= 586/87).

588

СЛОВЕНИ ПЉАЧКАЈУ ТРАКИЈУ

У иоследњем иоглавлу друге, зашим у шрећој, чешвршој и иешој књизи своје Исшорије СимокаШа иришоведа о рашним догађајима на Исшоку, нарочашо на византиско-иерсаској граници. У оквиру ших иричања он ионегде убаци и ио коју веси која се односи на друге обласиш царсшва,

Код града Маршироиоља Ромеји су однели сјајну иобеду над Персијанцима. Преко зиме владало је зашишје, а с иролећа борба се ионово разбукшалаTM. У шо време

„гетско племе или, што је исто, гомиле Словена³⁰ жестоко опљачкају Тракију...”

(Hist. III 4, p. 116)

592

ЦАРЕВИ ВОЈНИЦИ ХВАТАЈУ ТРИ СЛОВЕНА У ПРОПОНТИДСКОМ ПРИМОРЈУ

Пролећа 591 завршене су борбе у Персији и склошљен је иовољан мир. Пришремајући се за велики Поход ирошив иодунавских Авара и Словена, цар Маврикије наређује убрзано<ишебацшвање ируиша Исшока у ЕвроВу. Почешком идуће године Маврикије лично иреузшма команду и иолази за Анхијал, али се убрзо враћа у ирешшоницу због неких важних иослова³¹. Ускоро После Шога он са војском и бродовљем креће ирема Хераклеји. Прошавши овај град, војска се улогори крај обличњег месша Енашон³².

²⁸ Ослањајући се на хронолошке податке у неким оријенталним изворима Кулановски, Ист. Виз. II 433—35, ове догађаје ставља у 588—89. *Theophanes*, I 261, укратко их ирепричава под год. 6079 (= 586/87).

³⁰ то де Гвљжбн, таўтов деїлеїв сїи κλιν Σχλασηνων άγέλαι. *Photii in Theophylactum Summaria*, ed. de Boog 8:οί δε Γέται ήτοι Σχλάβοι. Симоката Словене назива. Гетима¹ („то је старије име тих варвара”, како изричито каже у Hist. VII 2,5 — доле бр. 9) по свој прилици само стога што је знао да је некад на левој обали Дунава, одн. на територији „влашких* Словена, живело трачко-дачко племе Гета, а не стога што би стварно мислио да су Гети преци Словена, како тумачи КОs, *Gradivo* I 119 n. 2.

³¹ Према Симокати, при царевом поласку било је више рђавих знамења, међу њима и тотално помрачење сунца, које се стварно десило 19 марта 592 (cf. *Grafenatier*, *Nekaj vrgashanj* 65 n. 251). Још од времена Теодосија I ниједан византиски цар није лично водио војску на бојиште. Маврикијева одлука да се стави на чело војске сматрана је у Цариграду као сасвим необична, и стога су се његови саветодавци, како извештава *Симокаша* (V 16), томе противили.

³² то λεγόμενον "Евагов, западно од Хераклеје (Перинта). Колико знамо, н& спомиње се у другим изворима.

„Сутрадан цареве штитоцоше ухватише три човека, родом Словена (Σχλασηνοί), који на себи нису имали ништа од (гвозденог) оружја нити ратних справа. Γrlvbar су им биле тамбуре (uc&арас), и ништа друго сем тога нису са собом носил«. Онда их цар стане испитивати из кога су народа, и где су им боравишта, и који је узрок њиховом бављењу око ромејских места. А они рекоше да су по народности Словени, и да су настањени на граници западКог Океана; да је хаган чак тамо послао изасланике да скупљају војну силу и чаште племенске поглаваре великим поклонима. А ови, примивши - дарове, одбише му савезништво; уверавајући га да им је убиштвена даљина пута. Њих пак саме (три заробљеника) послали су да хагану донесу то извишење. Превалили су тај пут за петнаест месеци^{32a}. А хаган, оглушивши се о закон о посланицима, одлучи да им забрани повратак. Они, чувши да је ромејски народ по богатству и човекољубљу такорећи најславнији, улуче прилику те побегну у Тракију. Тамбуре носе зато што нису изрежбани имати на себи оружје. Нзихова земља, наиме, не зна за (гвоздено) оружје, и стога им пружа живот миран и без буна, а они свирају на тамбуре (λύρας) пошто не знају да дувају у бојне трубе³³. Јер они, којима рат беше непознат,, с правом су могли рећи да им је милије бављење музиком^{34^}

А самодржац, дивећи се племену због тих речи, удостоји гостопримства исте те варваре на које је случајно био наишао, па их, задивљен величином њихових тела и развије-ношћу удова⁸⁵, посла у Хераклеју^{36a}.

(Hist. VI 2, p. 223—224)

»*а Препричавајући ово под год. 6083 (=590/91) *Theophanes*, I 268—69, наводи „осамнаест месеци”.

³⁸ Веродостојност исказа тројице словенских заробљеника, како га преноси Симоката, с правом се доводи у сумњу, јер је састављен од невероватних и противречних елемената, како је најбоље показао *Kos*, *Gradivo* I 128 n. 6. Обично се узима да је овде у питању лукаво смишљен изговор аварских ухода, прерушених у свираче (cf. *Jurcek* I 53; *Grafenauer*, *Nekaj vrgashanj* 66). Податак о тамбурама, које писац назива китарамма и лирама, претставља најстарију писану вест о музичким инструментима код Словена (cf. *Jaguh*, Грађа за СЛОВИНСКЈГ народну поезију, Рад ЈА 37, 1876, 55—56).

** οїς γαρ ό πόλεμος ην ανιστόρητος, εϊκόπως αν έ-ρασσον осуровгвра (cod. Vat., *αιρετότερα* vulg.) πως ύλείναι τα Γης μο αικίης μελεΓμηατα. Сматрамо да реч *άυροτερα*, посведочена инаше само у једном рукопису, реченицу чини нејасном, одн. непреводивом, па смо стога отстугили од издавача и преузели рукописно-αϊρετότερα.

³⁵ Сличан податак и код *Прокопија* (cf. нап. 33).

593³⁶

АВАРИ ПОНОВО ОПСЕДАЈУ СИНГИДУНУМ И УПАДАЈУ У СРЕМ

„Хаган је од цара тражио повећање уговорене суме. А кад самодржац не хтеде в*и да чује за варваринов захтев, овај одмћх отпоче рат.

Хаган нареди Словенима да начине мноштво пловила³⁷, како би савладар Дунав ради прелаза. Становници Сингидунума честим препадима етану Словенима пленити њихов труд и муку, и спаљивати плодове њихове бродоградње. Зато /варвари опседну Сингидунум. Доспевши у крајњи шкрипац, град је имао слабе наде на спасење. Али седмог дана хаган нареди варварима да дигну, опсаду и дођу к њему. Кад то <, варварска војска дочу, остави град, одневши собом две хиљаде златних дарика, један поздаћен сто и хаљину. А >, хаган; преваливши пут од пет парасанги^ улогори се у Сирмијуму. Он допреми масе Словена да тешу дрво, како би >, лађама прешао реку по имену Сава. Журио је да крене у >, J доход, а они су му градили флоту како им је био наредио, >, Р.) из страха од постављених заповедника.

А кад су чамци' (ἐλακτρίδων) били готови и варварину стављени на расположење, варварска војска пређе оближњу ^ . реку, (Саву). Сад хагав'један део војске издвоји и пошље >, напред да улива страх Ромејима пред његовим доласком. Петог дана стигне он пред Бононију³⁹. ,
(Hist. VI 3-4, p. 225-26)

Напредујући од Бононије хаган је усиешино ломео ошиор ромејских одреда, освојио и иорушио неколико ирских градова, и сшигао чак до ПеринШа (Хераклеје) на Мраморном мору. Задржавши се у шој обласи све до краја јесени, хаган одведе „своје чеше кући“, иошио му није усиело да осво/и уврђени Цурулум^{90}.*

³⁶ Датирано према *Grafenauert* Nekaј vprašanј 65—66.

³⁷ „τοῖς Σκλαυηνοῖς ἀροατᾶται ἀνάτων πλήθη τεκταίνεσ'αι. „У прелажењу река ΒεῖηΤΗΝ су од свих људи“ — каже о Словенима *Псеудо-Мавриције* (d., нап. 10). Уопште, моноксил је карактеристичан за Словене (cf. *Барииш*, Приск као извор ..., Зборник Виз. инст. САН 1, 1952; 55—56). О премошћивању река cf. *F. Lammert*, Brücke im Kriegswesen, RE 21 (1952) 2437—2452.

³⁸ Парасанга (παρσαγγίς'ο), 'персиска мера за дужину, која најчешће износи 30 стадија, тј. око 5,5 км. Излази да је Главнина хаганове војске, док је слоенски одред опседао Сингидунум, несметано прешла преко Дунава у Срем.

³⁹ Сасвим скраћено *Theophanes*, I 269, s. A. M. 6084 (= 591/92). Симокатин текст *Kos*, Gradivo i 132. Текст и превод *СШанојевућ-Ђоровћћ*, 16—17.

^{90*} τε,ουρουλλόν, Tzurgullum, тврђава сев. зап. -од -Хераинеје, -дан. Чорлу.

594

ПРВИ ПРИСКОВ ПОХОД ПРОТИВ СЛОВЕНА НА ДОЊЕМ ДУНАВУ

„Почетком пролећа цар пошаље стратега (Приска) на Дунав да би словенска племена (τα τῶν Σκλαυηνῶν γένη), пошто им се спречи да прелазе реку, и мимо своје воље пружила Тракији мир и сигурност. Јер самодржац је Приску говорио да се варвари неће смирити⁴⁰ догод ромејска војска не буде најпажљивије чувала Дунав”.

(Hist. VI 6, p. 230)

Извршујући цареву заповест Приск, иреко Хераклеје и Дрази-иере, сшиже са војском у Доросиол на Дунаву. Хаганов иосланик извешшава Приска да његов доказак ирешшавља бесшидно гажење склошеног мира. Приск мирно саслуша увредљиве речи.

„Не дајући дрскости (посланика) заслужени одговор Приск рече да је пошао у рат против Словена. Јер склапањем уговора са Аварима рат с Гетима (= Словенима) није завршен⁴¹.

Дванаестог дана Приск пређе реку пошто су му лађе биле готове. Чувши да је Ардагаст послао словенске гомиле у пљачку⁴², усред ноћи крене у напад на њега. Ардагаст, пробуђен из сна буком, узјаши неоседлана коња и да се у бекство. Набасавши на Ромеје, варварин сјаха и поче се борити, али не могући да одоли сили, умакне у непроходна места. Био је бржи да умакне јер је на то био навикнут по природи. Запавши у још гору невољу, варварин се спотакне о пањ неког великог дрвета. Ту би га гониоци врло лако ухватили да га не спасе река: препливавши је (διανήξας), он избеже опасност. А Ромеји, поклавши мачевима гомиле Словена, опустоше Ардагастову земљу, заробљеницима вежу кладе и пошаљу их у Визант”.

(Hist. VI 6-7, p. 232—33)

*Начин на који је Приск ризделао илен изазове код војника незадовољшво. Изгладивши сиор, Праск иошље цару илен са Ерашњом од ирисша људи, иод командом Ташимера**.*

⁴⁰ Овим се индиректно извештава да Словени у времену пре 594 чешће упадају у Доњу Мезију.

⁴¹ μη γὰρ οὖν ταῖς Ἀβαρικαῖς συν᾿ήκαις τε καὶ σ'ονδας καὶ τὸν Γελκὼν καταλύσθαι ᾗ ὄλεμον. Другим речима, Цариград „влашке* Словене третира као политички посебну и од Авара независну групу племена. Cf. горе нап. 13.

⁴² Ради се о пл>ачкању Доње Мезије, како разабиремо из доцнијег причања о Татимеру.

⁴³ Τατίμερ = слов. Татимир (*МареШућ*, Славени 35; *Niederle*, SS II 1, 242 n. 4), свакако покрштени Словен у византиској служби.

„Кренувши на пут за Визант, Татимер шестог дана⁴⁴ наиђе на Словене и доспе у изненадну опасност, У подне, док су се војници безбрижно одмарали и коњи пасли, варварски одред изврши напад. Зачу се вика, Ромеји остану без коња, а Татимер са мало њих изиђе варварима у сусрет и западне у велику опасност. Не могући да издржи фронталну битку, окрете се у бекство и под изненадном кишом стрела једва избеже опасност. Онда наиђе ромејска пешадија и спасе Татимера, упустивши се у бој са Словенима. После жестоке битке Ромеји савладају Словене, многе побију и са педесет заробљеника врате се у логор, спасавши ромејски плен од Словена“.

(Hist. VI 8, p. 234—235)

Исцеливши некако ране, Ташимер сишгне у Визант са иленом. Цар се веома обрадује и ирриједа благодарење у црква за Победу.

„Војвода (πολέμαρχος) Приск нареди људима да крену у извидницу. Прође један дан, а они не наиђу на непријатеља. Зато он нареди Александру да, прешавши зором реку Хелибакију⁴⁵, пође дубље у позадину. Александар пређе суседну реку и наиђе на Словене.

Угледавши непријатеља, варвари се склоне у оближње мочваре и шуму. Ромеји крену за њима да их ухвате. Али загазивши у глиб, нађу се у несавладивој невољи. И читава би чета пропала, да је Александар не изведе из мочваре. Онда заповедник одреда (ταξίαρχος) Александар опколи предео и покуша да варваре ватром натера на предају. Али влага угаси пламен, и Александров подухват пропаде.

Међутим, беше са варварима један Гепид, од старина припадник хришћанске вероисповести. Овај пребегне Ромејима и покаже им прилаз. Ромеји овладају прилазима и похватају варваре. Саслушавајући заробљенике, Александар их је испитивао одакле су родом. А варвари, гледајући сигурну смрт пред очима, нису марили за муке, као да туђе тело трпи болове од батина. Онда онај Гепид све исприча и потанко изложи ствар: како су ти заробљеници поданици Мусокија⁴⁶, такозваног рекса (των ρηγῶν) варварским језиком,

⁴⁴ Theophanes, I 271, пише »трећег дана*. Код њега овде има и других отступања од Симокате: Татимер се опео на путу, побегао у Цариград без војске итд.

⁴⁵ Ἡλιβακία (Anastasi Chronographie, p. 170: Helicia), дан. лева притока Дунава Јаломита, Јаломица (од старијег слов. Јаловица). Cf. J. Bromberg, Topon. and hist. miscellanies, Byzantion 12 (1937) 458.

⁴⁶ Μουσώκιος (Μουσούκιος Theophanes I 271, Musacius у Анастасијевом преводу Теофана, ed. de Voog 167). Vernadsky, Russia I 186—87, с правом сумња у оправданост Харкавијевог идентификовања Мусокиос = Мајак, Магак (волински кнез према Масудију — cf. Dvornik, The Making of Central and Eastern Europe, London 1949, 283), али ни сам није много убедљивији кад Μουσώκιος изводи из

како тај Мусокије борави на тридесет парасанги одатле*⁷, а те заробљенике био је послао да уходе ромејску војску; чуо је и за несрећу која је недавно задесила Ардагаста. Гепид је Ромејима саветовао да предузму концентрични напад и ухвате варварина док не очекује напад. Александар пак одведе Приску (похватане) варваре и полемарх даде да се погубе. Дође стратегу и онај варварин Гепид, и изложи Приску намере варвара, наговарајући га да нападне варварина и дајући реч да ће успети да превари варварина. Онда Приск, радосно примивши те речи, сјајним даровима почасте пребеглицу, осигура га обећањима још сјајнијих дарова, па га пошље да превари оног варварина.

Гепид оде Мусокију и затражи од њега мноштво чамаца (моноксила) да би превезао оне што су пострадали са Ардагастом. Мусокије даде Гепиду моноксиле да избави Ардагастове људе, сматрајући ту замку, припремљену управо њему, као срећну прилику. Примивши стопедесет чамаца (ἀκάτος) и тридесет веслача⁴⁸, дође Гепид на другу обалу реке коју домороци зову Паспирију⁴⁹. А Приск, према договору, у зору крене с војском напред. Онда Гепид, заваравши пажњу окупљеног људства, у поноћ дође ромејском војсковођи и затражи да му да сто хоплита да врхом мача побију оне вадваре на обали⁵⁰. Стратег скупи двеста људи и да их команданту Александру. Кад се ромејска војска приближила реци Паспирију, Гепид постави Александра у заседу. Пошто је била ноћ варвари, савладани сном и вином, чврсто су спаали. А Гепид је вешто крио да жели да погуби варваре. О трећој стражи он се мало измакне, дође заседи и одазове Александра на страну од чете. Онда, упутивши Ромеје према реци Паспирију те давши* примивши уговорени знак, врати се варварима. Док су варвари још спавали, даде

старијег *Busokios и доводи у везу са именом антског кмеца Buz. Мислимо да је још увек најприхватљивије тумачење Μουσώκιος = ЛЛжекх = Мужикт», како је предложио Јринов, Заселение 253, указујући на чињеницу да је то име доста често код старих Словена. Код нас је оно прихватио Станојевић, I 200, док остали Μουσώκιος читају као Мужок (Kos, Gradivo I 135; Шумић, I 224; Grafenauer, Nekaj vprašanj 69).

⁴⁷ Реч је, вгроватно, о области око југоисточног завоја Карпата.

⁴⁸ καὶ προσώλους γριαχοντα. Уочавзјући несразмер између броја чамаца и веслача Bekker у бонском издању τριάχοντα (30) исправља у τριακόσιους (= 300). Да је доиста морало бити бар неколико стотина веслача разабиремо и из чињенице што Гепид, према доцнијем пишевом излагању, тражи од Приска стотину хоплита да би побио веслаче, и то из добро спремљене заседе.

⁴⁹ Πασπίριος ποταμός. Можда нека притока реке Хелибакије (дан. Јаломите)?

⁵⁰ ὁπὸς στόματι μαχαίρας τοὺς πρὸς τῆ σκοπῆ (= „на стражи“, али codd. «ρός τῆ δχ*ῆ = „на обали“, што је логичније) βαρβάρους ὀλέσειεν.

Гепид Александру знак помоћу аварских песама⁵¹. Александар навали на варваре, и одузе им сан и живот. Освојивши чамце, пошаље он гласнике стратегу, тражећи да крене у напад. А Приск узме три хиљаде људи, распореди их у чамце и пређе реку Паспириј. И управо у поноћ крену у напад.

Варварин (Мусокије) био је мртав пијан. Јер баш тога дана давао је даћу своме покојном брату, као што је то њихов обичај⁶². Наста силна паника. Варварина жива ухватише. Читаву ноћ проведу Ромеји у крвавим оргијама. Кад свану зора, нареди стратег да се покољ обустави. А у трећу зору пребаци стратег ратни пртљаг и војску преко реке^{× 52a}

(Hist. VI 8-9, p. 235-238)

Оцијени ВУНОМ и иобедом, Ромеја ироиусише да иосшаве иошребан број сиража, иа их наиадну Словени, и зло би ирошли да им није ирискочио у иомоћ Генион са иешадијом. Сушрадан сираше! командире сиража набије на колац, а неке хоилише ишиба.

Приску сишже наредба да ирезими где се зашекао, иј. на левој обали Дунава. Војска се шане бунаши: шамо је јака зима, а „варварске масе су неосвојиве“. Приск војску вешшо умири и иосшави логор у варварској земљи.

Маврикије смени Приска и иосшави за команданиа свога браша Пешра. Још ире но ишо је за шо дознао, Приск иреведе војску иреко Дунава, бојећи се да га варвари не наиадну и ошму му илен. Чувши за ромејско иовлачење, хаган се веома чудило, ше иошље Приску иосланике да ишају за узрок. Приск некако одговори хагану. „Трећега дана јаве Приску да се хаган сирема да удари на Ромеје и да је већ наредио да се словенске Шруице иребацују иреко Дунава“ (VI 11, p. 242). Хагана су, наиме, љушили ромејски усиеци. Таргашције и осшали 'аварски великаши шану наговарашаи хагана да обусШави раш, иошШо се „неоиравано љуши на Ромеје“. Ускоро и Приск шаље хагану као изасланика лекара Теодора, мудра и речииша човека, који једном исиориском анегдошом ошрезни хагана од уображене свемоћи. Присшајући на мир, хаган рече:

„Нека ми и он (Приск) буде добар пријатељ. Без почасног дара у плену нека не остане хаган. На моју је земљу заратио, о моје се поданике огрешило⁵³. Нека срећан добитак буде заједнички“.

(Hist. VI 11, p. 244)

⁵¹ δι' Ἀβαρικῶν ἀσμάτων ἐδίδου ... το σύνθ-ημα. Овим податком писац нас, мислимо, индиректно обавештава да „влашки“ Словени у ово време аварску песму не само добро познају него је и пријатељском сматрају.

⁵² ἐπιτάφιος εορτή ... ως ἔθος αὐτοῦ. О даћи код Словена, посебно јужних, cf. M. Murko, Das Grab als Tisch, Heidelberg 1910.

^{52a} А Текст код Kos, Gradivo I 138—139; непотпун код Сшанојевић-Ђоровић, 18.

⁵³ Хаган „влашким“ Словенима сад прианаје сад не признаје независност, већ према потреби. Cf. нап. 13, 41 и 54.

*Приск сазове збор. Војска ее бунила да дели илен. Сирашег иосшигнене да се хагану иреда Пеш хиљада заробљених (^ловена. Хаган се шаме задовоља и дозволи Ромејима иролаз иреко своје ШериШорије**. Кад су сиигли у Дризииеру, Приск иродужи за ВазанШ. Мавракије је Приска корео иШо је хагану иредао заробљенике.*

5P5⁸⁵

ПРВИ ПЕТРОВ ПОХОД ПРОТИВ СЛОВЕНА НА ДОЊЕМ ДУНАВУ

Добивши од Маврикија инсирукције, Пешар с иролећц крене са одећом, оружјем и новцем војсци у Одесос (Варна), иреко Периншиа и Дризииере. Војска га свечано дочека али, дознавши за његооо нааменовење, иобуни се. Умиривши војску извесним обећањима, Пешар крене у Маркијаноиољ.

„... стигавши у Маркијанопољ нареди (Петар) да хиљаду војника пођу у претходницу. Они наиђу на шесто Словена натоварених ромејским пленом. Оробивши, наиме, Залдапу⁵⁶, Акис⁵⁷ и Скопис⁵⁸, они су поново пљачкали цесрећнике, и имали су веома много кола напуњених пленом. Кад варвари угледају Ромеје како наилазе, и кад Ромеји њих угледаше, стану клати заробљенике. И побише све мушке заробљенике. Видећи да је сукоб неизбежан, начине они од нагомиланих кола кружни бедем, а жене и децу ставе у средину. Приближивши им се, Ромеји нису смели да се ухвате у коштац

⁵⁴ ἡ ἑρῶν ἐδίδου τῆς διαβάσεσιν (VI 11, p. 245). Мир склопљен са Ромејима 594 хаган је тумачио тако да њему припада не само читава територија на левој страни Дунава него и прибрежје десне обале. Византинци, напротив, и даље су сматрали Дунав својом границом. Cf. Hist. VII 7, 4—5, p. 256; VII 10, 5, p. 263.

⁵⁵ Датирано према Grafenaer, Nekaj vprašanj 65, 70.

⁵⁶ Cf. горе нап. 23.

⁵⁷ Cf. горе нап. 21.

⁵⁸ Σχόλις. Обично се тумачи да је то неко место у Доњој Мезији (*de Boor-Index; Niederle*, SS II 1, 219; *Kos*, Gradivo I 149). Ова претпоставка заснива се свакако и једино на чињеници што се овде говори о једној групи Словена која пролази крај доњомезиског Маркијанопоља. На ово ваља приметити: прво, у другим изворима, колико смо успели утврдити, ниједан локалитет из Доње Мезије није забележен под именом Σχόλις или сличним називом; друго, ако је Σχόλις у Доњој Мезији онда би било доследно да и "Ахиос тражимо у истој области, а то је немогуће пошто идентификација "Αχιος = горњомезиски Ad aquas не долази у питање (cf. горе нап. 21). Према томе, није нужно да се Σχόλις налазио у Доњој Мезији. Дринов, Заселение 253, помишља на могућност Σχόλις = Σχόλοι, Σχόλοи (Скопље), што изгледа невероватно због велике удаљености од Маркијанопоља. Из истог разлога не авучи веродостојно. ни Симокатин податак о пљачкању места "Αχιος, поготову ако узмемо у обзир да је реч о релативно малој групи Словена Укратко, Симоката је овде нејасан. Иомишљамо на могућност да Симоката име "Αχιος (= Aquis) самовољно даје бањи крај Анхијала, коју на другом Лесту назива τὸν τὸν -ερῶν υδάτων οἶχον (Hist. 14, p. 47). У том случају, Σχόλις би доиста требало тражити негде јужно од Маркијанопоља.

са Гетима (то је старо име тих варвара). Јер страховали су за твоје коње од варварских стрела. Онда њихов командант, по имену Александар, нареди ромејској војсци матерњим римским⁵⁹ језиком да сјашу и навале пешке на непријатеља. Ромеји сјашу, приђу беду и упусте се у међусобно хитање стрела. Пошто је битка тако неодлучно трајала, неки Ромеј ускочи на једна кола од оних која су чинила бредом, и стане мачем тући по непријатељима који би му се приближили. Варвари доспеју у безизлазан положај, јер им Ромеји поруше бредом. Видећи да нема спаса, варвари побију преостале заробљенике. Ромеји жестоко навале и једва после дужег времена побију варваре у беду".

(Hist. VII 2, p. 247–48)

ПеШог дана сШижг Пешар са главнином војске и награди оне који су се одликовали. Сушрадан би рањен у лову, и сшога се дуже времена задржа у ишмом месшу. Мавриује га у ишму ирекорева због млиШавог рашовања.

„Не подносећи царева грдше из писма, Петар крене на марш, иако сасвим исцрпљен од болести, и после четвртог конака наиђе на боравишта Словена. А десетог дана самодржа Маврикије посла брату царску наредбу да се задржи у Тракији. Наиме, Маврикије је брзо чуо да гомиле Словена (των Σπλαυηρών τα πλήθη) припремају напад⁶⁰ на Визант”

(Hist. VII 2, p. 248-249)

Уиушивши се ирема Дунаву, и ирешавши град Асемон⁶¹, Пешрова ирешходница наиђе на одред од хиљаду хаганових Бугара, с њима се ушуса у борбу, и изгуби бишку. На ирошеси аварског иослансхва ПеШар се извини и хагану иошаље богаше дарове.

„Четвртог дана (Петар) се приближи суседној реци (Дунаву) и, сакупивши двадесет људи, посла их да прелју реку и извиде кретање непријатеља. Ови пређу реку и сви буду похватани, и то на овај начин. Извиђачи обично ноћу иду а дању спавају. Преваливши прве ноћи велики пут и силно се заморивши, они зором уђу у неко шипражје на

починак. Око трећег часа, док су без стража сви спавали, крај шипражја створе се варвари. Сјашивши с коња Словени пођу у хлад да се освеже и коње одморе. Прозадећи открију Ромеје и, заробивши јаднике, испитиваху их о намерама Ромеја. Изгубивши наду у сиас, они открију све.

Пирагаст⁶², поглавица те скупине варвара, са својим снагама улугори се на местима прелаза преко реке и сакри се у шуми, невидљив као гроздић под лишћем. Стратег Петар, самодршчев брат, не верујући да је тамо непријатељ, нареди војсци да пређе реку. Кад је њих хиљаду прешло реку, варвари их све побију. Дознавши то, стратег натера војску да не прелази реку разбијено [него заједнички] да не би, прелазећи у малим одредима, постали жртве непријатеља. Кад је ромејска војска заузела поредак, онда се и варвари расподеле на обали за борбу. Ромеји из чамаца обаспу варваре стрелама, а ови, не могући да одоле маси стрела, напусте обалу. Ту погибе њихов командант Пирагаст, рањен у слабине. Кад паде Пирагаст, окрене непријатељска војска у бег. Ромеји овладају обалом реке. Затим, ударивши на варварске масе, многе поубијају и нагнају их у бекство. Нису их могли далеко гонити, јер нису имали коња, па се врате у логор.

Сутрадан водичи ромејске војске залутају. тако да војска оста без воде, и доспе у шкрипац. Тешки оружаници, не подносећи оскудицу воде, стану жеђ гасити мокраћом⁶³. То зло трајало је већ три дана. И цела би војска пропала, да им неки заробљени варварин не показа реку Хелибакију⁶⁴, четири парасанге далеко. Онда Ромеји ЈОШ изјутра дођу на воду. Једни су, клекнувши, лакомо гутали воду устима, други су је грабили рукама, а трећи судовима. Пошто се на другој страни реке налазила густа шума и у њој се скривали варвари, Ромеји доспеју у велику опасност. Варвари, наиме, заспу копљима Ромеје док су пили и, зато што су сами остали невиђени, многе поубијају. Морало се од двога изабрати једно: или се одрећи воде и умрети од жеђи, или заједно са водом црпсти и смрт. Склопивши сплавове Ромеји

⁶² Име Περάγαστος (*Photii Summaria*, ed. de Boor 13: *Περάγαστος*; *Theophanes*, I 275; Πηράγαστος; *Anastasi Chronographie*, p. 170: Peragastus) научници различито читају: Првогост (*Мареуш*, Славени 34), пиројост (*Дринов*, Заселение 254; *Niederle*, SS 11 I, 219; *Јуречек*, I 64 л. 3: Пирогост од пир и гост; *Шушун*, I 224), Пирегаст (*Дринов*, Заселение 188), Перогост (*Kos*, *Gradivo* I 151), Перагаст (*Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 70), Пеирагаст (*Vernadsky*, *Russia* I 159 и 187, тумачећи да је Пеирагаст, исто као и Ардагаст, Анти а не Словен, пошто му је име иранског порекла). Мислимо да је највероватније читање Пирогост за које нарочито говори Фотијева варијанта.

⁶³ οἶνφ cod. Vat., οῦρφ vulg.

⁶⁴ Cf. горе нап. 45.

⁵⁹ γή λαΓρίφ των Ῥωμαίων (punfI τοις Ῥωμαίοις ενεκελεύετο. Из овог податка, као и другнх сличних (Hist. II 15, 9 τὸρᾶ; IH'4, 4 и VII 3,3 βάνδον), дознајемо да се у византиској војсци крајем VI в. налазе војни одреди чијим је припадницима матерњи језик латински, односно романск!; Да ли ти остаци романизованог становништва обитавају јужно или северно од Дунава (Дакија), немогуће је на основу Симокате одговорити.

⁶⁰ Значи, у ово време више словенски одреда продрло је дубоко у Тракију, како с правом закључује *Kos*, *Gradivo* I 150 n. 1.

⁶¹ Ἀσημων или τα Ἀσημα (VIII 6, 7), As'mum (C/Z, III, p. 992), град и тврђава, вероватно на реци Asemus, оди. AsamuS (дан. Осма, Осем) која код Никопоља утиче у Дунав. Опширније о историји О.ВОГ града *G. J. Brattanu*, *Privileges et franchises municipales dans l'Empire byzantin*, Paris—Bucarest 1936, 59—63.

пређу реку да похватају непријатеље. Али кад хоплити пређу на ону обалу, навале варвари у гомили и надвладају Ромеје. Побеђени Ромеји окрену се у бекство.

Пошто је Петар био побеђен од варвара, то Приск постане стратег, а Петар, смењен с дужности, дође у Визант⁶⁵".
(Hist. VII 4-5, p. 252–254)

10

596⁶⁶

ДРУГИ ПРИСКОВ ПОХОД – БОРБЕ ЗА СИНГИДУНУМ

У иролеће крене Приск из Византије, скупи војску која је зимовала у Асики, и иосле иешнаесшодневног марша сишгне на Дунав. „И чешвршог дана ио Ирелазу Дунава сирашег сшаже у Горње Нове⁶⁷. Преко иослансва хаган Поручује Приску да је ирекришио мир иошио је сиушио на аварску земљу. СираШег, наирошив, одговара да је на ромејској шершорији⁶⁸“.

Прекидајући извештај о Прасковом иоходу Шсац иришоведа о хагановим освајањима на Ишоку (сар. 7–9), Уа насшавља:

„Десетог дана — враћамо се на догађаје око Приска — у стратегов шатор стигну гласници. Приск дознаде да је варварин (хаган) порушио бедеме Сингидунума и да становништво натерује да се, напустивши огњишта, пресели на непријателско земљиште. Не оклевајући ни часа, Приск заплови реком и пристаде на оство Сингу⁶⁹. Оно лежи на Дунаву, а од града Сингидунума удаљено је тридесет миља. Пребацивши на то острво војску и довукавши тамо брзе

⁶⁵ Грчки текст извештаја о Петровом походу *Kos*, *Gradivo* I 152–54. Скраћено и не сасвим верно ово препричава *Theophanes*, I 274–76, и то под- год. 6088 и 6089 (= 596/97 и 597/98).

⁶⁶ Датирано према *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 66, 71.

⁶⁷ τον γε "Ιστρον διαπερασιώσεις Λοταζόν, τετάρτη ήμερα, και εις Νόβαζ τας όνω ό οτρατηγός παραγίνεται (VII 7, 3, p. 256). Пишчев податак да се Горње Нове налазе на левој обали Дунава не изгледа нам поуздан, јер је тешко замислити да се у ово време на левој обали Дунава, тј. на аварској страни, налазила икаква византиска тврђава или град. За разлику од Νόβαи у Доњој Мезији (дан. Стаклен на Дунаву код Свиштова) Νοβσι αι &vnc> свакако треба тражити на Дунаву у Горњој Мезији. Полазећи од претпоставке да је Симокатино εις Νόβαи τας άνω уствари исто што и Νοβάς коа *Прокопија* (нап. 165), смдтрамо да је оправданије Горње Нове идентификовати са дан. селом Брњице, ист. од села Голубац (cf. *Miller*, *Itineraria Romana* 501), него са дан. селом Рам; сев. од Кличевца, како предлаже *Шушић*, I 224, и усваја *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 67.

⁶⁸ Cf. горе нап. 54.

⁶⁹ εις Σιγγάν την νήσον. О значењу назива *Р. Марућ*, Студије из историје, језика и старине, Глас САН 203 (1951) 83–86; *Ф. Барушић*, Византиски Сингидунум, Зборник радова Виз. инст. САН 3 (1955) 11 п. 46.

лађе (δλμάδας), које народ обично назива дромонима (δρόμωνας), Приск пође у Константиолу⁷⁰. Намеривши се ту на хагаНа, стратег стаде да преговара с варварином о Сингидунуму".
(Hist. VII 10, p. 262)

Хаган је седео на обали, а Приск на лађа. ПошШо се иреговори заврше неуспехом, хаган заиреши да ће још много градова иорушиши. Приск одмах иосла иред Сингидунум речну флошу иод командом Гудуина.

„Гудуин отплови у Сингидунум. Јер град Сингидунум окружују две реке, Сава и Драва⁷¹. Кад варвари око Сингидунума угледају ромејску флоту како плови, оградe град поставивши пред тврђаву кола. Али не издржавши напад Ромеја, а исовремено прибојавајући се и градског становништва, нагну у бекство. Тако Приск донесе спас несрећном становништу. Другога дана Ромеји почну подизати градски бедем".

(Hist. VII 11, p. 264)

На веси о иреошимању Сингидунума хаган иреко мосланика јавно развргне маровни уговор, склоиљен Уре две годин-е.

11

597⁷²

ХАГАНОВ ПОХОД НА ДАЛМАЦИЈУ

Већ десешог дана ио ирекиду мара хаган ирикуши војску и крене на „Јонски залив" (Јадран).

„У том подручју налази се земља Далмација. Учинивши потребан број коначишта⁷³, варварин стиже у такозване Вонке⁷⁴ и, освојивши град помоћу ратних справа, поруши четрдесет тврђава".

(Hist. VII 12, p. 265)

⁷⁰ έ-τι τα Κωνσταντίολα (VII 10, 3), επί την Κωνσταντίολαν (VIII 5, 7). Вероватно неки кастел на десној обали Дунава чије се име, колико знамо, очуovalo једино код Симокате. Из текста се не разабире да ли се налази узводно или низводно од острва Синге, тј. од околине дан. Смедерева.

⁷¹ ή, γ, ρ Σιγγηδόνα δύο ποταμοί άγκάλιζονται, δ τε Σάος και Δράος. Још један доказ да Симокатине географске податке треба примати са опрезношћу. Cf. горе нап. 17а, 27, 58.

⁷² Датирано према *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 66.

⁷³ ίκανούς,χάρακας, ό βάρβαρος ποιηόμενος. *Шушић*, I 225, погрешно преводи „варварин даде начинити довољно зидодера" јер χάραξ = vallurS, castrurr). Симоката чешће употребљава реч χάραξ у значењу „дан хода, коначиште", аналогно истој употреби римског термина castrum (cf. Hist. I 13,4; VI 6,5; VII 7,3).

⁷⁴ εις ίας- λεγομένας Βογκείи (Βάγκειи vulg.; Βάλλ*ς) *Theyrkenes*, I 277). Вероватно на друму Sirmium—Salona, негде у данашњој Босни, како претпоставља *Шушић*, I 225.

Ириск шаље Гудуина са две хиљаде хоилиша „да иосмаиша иша се рада“. Кад се Гудуин, иуШујући сиоредним иушевима, нео-иажено ириближио неирајаШељу, иошаље у извидницу ШридесеШ људи. Ови ухваШе ири иијана Аварица, који ошкрише где се чува илен. Сушрадан Гудуин иреошме илен и иошље га Приску. После шога, „за осамнаесШ и више месеци између зараћених Ромеја и варвара на Дунаву није се десило нишша ишо би било вредно сиомена“.

12

599–600™

ХАГАН ОПСЕДА ТОМИ И УГРОЖАВА ИАРИГРАД

Под јесен 599 хаган наиадне Томи (дан. Коншанца). Приск иохиша граду у иомоћ. Обе војске улогоре се крај градских зидина и Шу ирезиме, и шо у аШмосфери другарсива и Пријашељсива. Око Ускрса хаган дознаје да Коменшиол с војском долази у Никоиол™, и иође му у сусреш. Поразивши ромејског војсковођу у близини града Јаирос⁷⁷, сиуси се на југ и заузме град Дризициеру (између Једрена и Цариграда). Долазак иораженог Коменшиола и веси о хагановом ириближавању у иресшоници изазивају Панику. Сшанов-нишшиво хоће да нацуси град и иресели се у малоазиски Халкедон. Цар шаље на Дуга зид екскубишоре (шелесну гарду) и одред наоружаних грађана. У међувремену, куга је иоморила веома много хаганове војске, чак и његових седам синова. Пришешњен шом нево-⁷⁸ѠМ хаган ирими царева иосланике у Дризициери и склоши мир.

„Би уговорено да граница, између Ромеја и Авара буде Дунав, и да је дозвољено реку прелазити⁷⁸ против Словена“, (Hist. VII 15, p. 273)

Последњом Шачком уговора иредвиђено је да Ромеји на име годишњег Шрибуша илаћају, иоред ранијих 100.000, још 20.000 злаШника.

⁷⁵ Датирано према *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 65, 72.

⁷⁶ Νικόπολις, познати град у Доњој Мезији, код дан. места Стари Никип (cf. G. *Kazarow*, RE 17, col. 518–33, s. v. Nikopolis № 4).

⁷⁷ Ιατρός, град у Доњој Мезији на истоименој десној притоци Дунава, како се разабире из Hist. VII 13, 9 (p. 268) и VII 14, 7 (p. 270). У римско даба река се звала Јатегус (дан. Јантра).

⁷⁸ διομολογείται ἑ ῥε ῥιωμαίοις καὶ Ἀβάροι; ὁ Ἰατρος μεσίτης, κατὰ δὲ Σκλαυηνῶν ἐξουσία τὸν ποταμὸν διανήξασθαι, Одредба о слободи прелажења Дунава у случају рата против Словена не односи се на обе уговорне стране, како су раније неки тумачили, него искључиво нл Ромеје, што је коначно утврдио L. *Haunertmann* (cf. *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 72–73). О старијим мишљењима *Сианојевић*, \ 240 n. 73.

Geophwms, I 27–8–80, s. A. M., 6092 (= 599/600), ља извесцим отступањима од Симокате.

13'

600

РОМЕЈСКО-АВАРСКЕ БОРБЕ У ЈУЖНОМ БАНАТУ И НА ТИСИ

Дризициерски уговор о миру био је сасвим крашког века. Још ишога леШа КоменШиол, ослобођен од оишужбе, ио царевој заио-весши далази на Дунав, мири се с војском и у Сингидунуму ире-даје Приску Маврикијевиу наредбу да се ирекине мир с Аварица. Ромејска војска сакуи се у Вимицијуму (то Βιμιναίον) и одаише иређе „на суирошну сирану“, иј. у Банаи. У ирвом сукобу с авар-ском војском Ромеји однесу иобеду.

Неколико дана доциње дође до другог окришаја. Приск иодели војску на ири фаланге, а Авари су наиадали у иешнаесш одељења. Борба је Шрајала цео дан и Ромеји, иако су се борили само кои-љама, однесу иобеду. Погинуло је ШрисШа ромејских и чеШири хиљаде аварских војника.

И иређег дана на бојишшу ошаде девеш халада аварских војника.

ДесеШог дана Приск оиеш дели војску на Шри фаланге, а Авари крену у једној фаланги. Ромејска војска на оба крила иошисне неиријашеље и нагна их у неку мочвару. Ту се многи иодаве, међу њима и хаганови синови. Изгубивша иешнаесш хиљада војника, хаган са иреосшлом војском оде на Тису (τὸν Τίγαν ποταμόν).

После иридесеш дана дође до чешврШог окришаја на Таси. Н овога ИуШа Прискове ири фаланге надвладаше дванаесш хаганових одељења и нанесоше им силне губишке.

Одмах иосле биШке Приск шаље чешири хиљаде одабраних војника иреко Тисе да „иосмаишају крешање неиријашеља“. Ови наићоше на Шри геишдска села (χωρίους Γηπαίδων τρισίν). Селаци су, не знајући нишШа о јучерашњем иоразу Авара, гошили се и „сла-вили домаћи ианађур“ (πανήγυρη ἐώρταζον ἐπιχώρ'ον). Ромеји их мамурне зором наиадну, до иридесеШ хиљада иобију⁷⁹, и с богашиим иленом враше се Приску.

„Двадесетог дана варварин (хаган) поново прикупи вој-ску код ове реке, и Приск се због тога поново врати на реку Тису. На том месту дође до веома оштре и знамените битке. Жестоко потучени, што се каже, тога дана варвари се подавише у таласима реке, а с њима изгибе и веома велики број Словена (καὶ Σκλαυηνῶν πλείστη ἀλόμοφα). После пораза варвари су живи хватани, и би заробљено 3.000 Авара,

⁷⁹ Државу Гепида, која је од нлших области обухватала Бачку, Банат и Срем, разбили су здружени Авари и Лангобарди још 567. Цифра од 30.000, коју наводи Симоката, свакако је претерана.

а осталих варвара поред 4.000 још и 2.200 и 8.000 Словена⁸⁰. Тако живи ухваћени допадоше у ланце, и стратег заробљене варваре отпреми у град Томи⁸¹. Међутим хаган, још пре него је самодржац сазнао за догађај, посла Маврикију посланике, покушавајући да поврати заробљенике. Заплашен варвариним (хагановим) претњама и речима преварен, Маврикије писмено нареди Приску да поврати хагану заробљене Аваре. И тако варвари буду хагану враћени из Тома".

(Hist. VIII 3, p. 289).

„ДевеШнаесне године царевања самодрица Маврикија нишиа није десило између Ромеја и варвара“⁸².

14

,602

ДРУГИ ПЕТРОВ ПОХОД ПРОТИВ СЛОВЕНА НА ДОЊЕМ ДУНАВУ АВАРСКИ ПОХОД ПРОТИВ АНТА

*„Двадесете године** самодржац Маврикије иосшави за сира-Шега Европе свога браша Пешра“. Сизгавши. с војском на Дунав, ЛеШар „иروهде леШо“ у Паласишолу⁸⁴. Почешком јесени оде у „обласШ Дарданије“(m1 то κλίτος της Δαρδανίας), јер је био чуо да се аварска војрка, иод командом хагановог хиисирашега Аисиха,*

⁸⁰ Док се у Photis Surtmaria, ed. de Boog 16, наводе исте бројке заробљеника, дотле се према Theophanes, I 282, битка одиграва „на Дунаву“ (ἐκ τῶν Ἰογροῦν; и у њој је заробљено „3.000 Авара, 800 Словена, 3200 Гепида и 2.000 осталих варвара“. Симокатини подаци о броју заробљеника показују да Словени у аварској војсци, одн. држави, сачињавају кудикамо највећу етничку групу. Од две групе, које Симоката разликује међу „осталим варварима“ (4.000 и 2.200), једна се свакако односи на Гепиде.

Шииш, I 230, погрешно преноси Симокату кад пише да је Приск заробио „3.000 Авара, 5.000 Словена и 3.200 других варвара“.

⁸¹ ἐν Τόμει τῆ πόλει... ἐξέπεμπεν. Град Τόμις (gen. Τόμεως), место Овидијевог изгнанства, дан. Констанца на Црном мору.

⁸² Hist. VIII 4, 9, p. 290. Из овог податка, који се односи на време август 600 до јули 601, д3 се закључити да је преле аварског пораза на Тиси склопљен мир, и да је враћање заробљених Авара из Тома претстављало по свој прилици један од хаганових услова за склапање тог мира, а Н1 успелу превару аварског посланства, како приповеда Симоката. Cf. Grafenauer, Некај вргашај 73.

⁸⁸ Ова година траје од августа 601 до јула 602. Према томе, Петар је лоново постављен за стратега још у току лета 601 г., што се разабире и из пишевог податка да је лето провео на Дунаву.

⁸¹ ΠαλάσΓολον, утврђење на десној обали Дунава, зап. од Никопоља, у •близини ушћа дан. реке Вид.

окивала „око шакозванах Кашаракиа“κ. Склошвши с варварским војводом сиоразум, ПеШар се иовуче у Тракију? а Авари у КонсШаншиолу⁸⁶.

„Наредног леша“ (= 602) Маврикије дознаје да хаган ирицрема наиад на иресшоницу и да сшога намерно одуговлачи са иочешком, ишчекујући да се ромејске снаге ишио више расиу По разним обласшима.

„И стога (цар) нареди стратегу (Петру) да напуст» Адрианопољ и пређе Дунав. Петар поче припремати поход против мноштва Склавиније (κατά της Σκλαυηνίας πλῆθους), те посла писмену наредбу Боносу, истакнутом човеку из царево гарде, кога обично називају скрибон. Овај је, наиме, тада по дужности морао да помаже стратегу Петру. Писмо је садржавало наредбу да се ромејској војсци прибаве пловна! средства (τάς πορθμίδας) да би се пребацила преко реке. На чело те војске Петар постави Гудуина као заменика (οποστράτηγον),. И Гудуин, прешавши реку, шиљком мача (στόματι μαχαίρας) поби мноштво непријатеља, и похватавши силу заробљеника стече велику славу. Ромеји покушаваху да се повргре преко реке на своје земљиште, али Гудуин их спречи да то> за извесно време не чине. Међутим хаган, дознавши за поход Ромеја, пошаље Апсиха са војском да уништи народ Анта⁸⁷,. тадашњег ромејског савезника. Док се то догађало, одметну се неки одреди Авара и ужурбано почну прибегавати самодршцу. На вест о томе хаган се узнемири и, уплашивши се силно, беше много молећив, и поче смишљати разне мере да би повратио одметнуту војску*.

Кад стиже доба јесени, самодржац Маврикије поче додијавати Петру да ромејска војска проведе зиму у земљи Словена (εν ταΓς των Σκλαυηνων χώραις). И док су се Ромеји љутили на цареву одлуку како због самог плена и слабости (ταπεινώσιν) коњице тако и због тога што је земљиште с оне стране Дунава преолавлено варварским мно-

⁸⁵ περί τους λεγ-ομένους Καταράχτας. Бердапска клисура?

⁸⁶ Излази да су овим споразумом Авари добили право задржавања надесној обали Дунава (ту је Константиола — cf. nap. 70), супротно одредбама-дризиперскрг уговора од пре две године (горе бр. 12).

⁸⁷ ὅπως τῶ των "Αντων (Αντών?) διολέσειεν ἔθνος. Ово је последња нозната писана византиска вест о Антима, о којима опширније код Прокопија, nap. 20.

⁸⁸ Извештај о Петровом походу сасв-им еажета препричава Theophanes. I 284, s. A. M. 6094 (= 601/602).

штвом, дотле је стратег цареву наредбу упорно подржавао, и стога изби страшна побуна у војсци⁸⁹.
(Hist. VIII 5-6, p. 292,27–294,2).

Док цар чесим исмима навалује на Пешра да се наредба изврши, дошле иобуњена војска, ошказујући иослушноси, на своју руку иреилови Дунав, неколико дана ироведе у Паласиолу и одашле иређе у Секуриску. Убрзо иошаљу Пешру осам изасланика, међу њима и Фоку, са захШевом да се враше кући. Пошио им сирашб! не удоволи, војска изабра за вођу Фоку, а Пешар иобезе у Цариград.

IX ПСЕУДО-МАВРИКИЈЕ

Наследивши богато ратничко искуство старих Римљана и прилагођавајући се стално новим условима и усавршавајући своје наоружање, тактику и стратегију, византиска војска је много ратова у своју корист завршила и много славних победа извојевала. Међутим, пада у очи да Византинци литерарно-теоретску обраду војне вештине, насупрот интензивном развоју њене практичне примене, нису много неговали. Ако се изузму написи у којима се преписују или прерађују дела античких војних теоретичара (Битон, Херон, Филон, Елијан, Аполодор и др.), остаје мали број чисто византиских књига о војној вештини. Међу овим примерцима угледно и истакнуто место заузима војни приручник за генерале, очуван под именом *Στρατηγικόν*, одн. *Τακτικά στρατηγικά*. Књига је подељена у дванаест делова или глава (*λόγοι*), а свака глава на мања поглавља. Аутор описује организацију војске (регрутовање, живот у касарни и логору, администрацију, обуку итд.) и борбену тактику коју треба примењивати у разним видовима ратовања. Да би се непријатељ савладао потребно је упознати га, и стога аутор у посебној глави излаже све оно што је, са ратног гледишта, потребно и корисно да се зна о животу и начину ратовања главних непријатеља који долазе у обзир — Персијанци, Авари и друга турска племена, Франци и Лангобарди, Словени и Анти. У погледу организације војске Стратегикон не доноси углавном ништа новог. Али разрађујући мисао о потреби познавања и прилагођавања разним непријатељима и усвајања њихових метода ратовања, Псеудо-Маврикије је дао не само један оригиналан допринос византиској војној литератури, него и један драгоцен историски докуменат о народима који су у његово доба окруживали границе Византије.

У савременој византологији Стратегикон још није заузео место које му, по његовој вредности припада. Издање текста из 1664, које се данас може наћи само у великим европским библиотекама, сасвим је застарело и једва употребљиво. Још нису решена ни основна питања ауторства и времена постанка овог дела. Ослањајући се на податке са очуваних рукописа, једни Стратегикон приписују цару Маврикију (582–602), односно генералу Маврикију (*Scheffer, Aussareses*), други неком Руфусу (*Zachariä von Lmgenthal, Krumbacher*), трећи неком Урбикију (*Vari, Grosse*).

⁸⁹ Укратко *Theophanes*, I 286, s. A. M. 6094 (= 601/602). Грчки текст преведених места *Kos, Gradivo I 176–177i*. Овај пораз у борби са Словенима значао је за Византију тежак удар и почетак великог потреса.

Претпоставка о цару Ираклију (610—641) као аутору (*Darko, Pernice*) углавном се заснива на тумачењу извесних алузија Стратегикона на неке историске догађаје. Пошто је питање остало нерешено, у новије време Стратегикон се скоро једногласно цитира под именом непознатог аутора, Псеудо-Маврикија.

Сагласно својим мишљешима о аутору Стратегикона, већина научника настанак самог дела ставља у време око осамдесетих година VI века, а мањина у почетак VII века. Сумирајући и разматрајући досадашња запажања о садржини Стратегикона, *Moravcsik* (*Byzantinoturcica* I 251) долази до закључка да је дело састављено крајем VI или почетком VII века.

Анализирајући текст поглавља „Како треба поступати са Словенима, Антима и сличним“ (*Strategicon* XII 5) дошли смо до извесних констатација које, по нашем мишљењу, могу послужити као ослонци за нешто одређеније датирање Стратегикона. Описујући живот и начин ратовања „Словена, Анта и сличних“ писац очигледно има пред очима стално и једино „влашке“ Словене на левој обали Дунава (cf. доле нап. 22, 25а, 34), тј. оне исте против којих је 592—602 цар Маврикије водио војну. Да је поглавље о Словенима састављено на основу искуства стеченог у поменутрј војни, потврђује и једна прилично јасна пишчева алузија (cf. доле нап. 27). С овим је у складу и чињеница што Псеудо-Маврикије говори о Антима као још увек актуелним непријатељима, а последња вест о Антима потиче из 602, и то од Симокате, главног извештача о царској војни (cf. нап. 87 код *Симокаше*). Сви ови моменти наврде на закључак да датум постанка Стратегикона треба тражити у времену после смрти цара Маврикија (582—602), у првим деценијама VII века.

Псеудо-Маврикије је свој приручник саставио, како сам у уводу истиче (ed. Scheffer, p. 2), на основу властитог искуства и старије војне литературе. Досад је констатовано да су му као извори служили Асклепиодот, Елијан, Аријан, Онасандрос и Вегеције (*Moravcsik*, op. cit. 250). Анонимни аутор одликује се, судећи по ономе шта и како говори о Словенима, хладним и трезвеним гледањем на људске ствари, избегавањем свега сувишног и мисаоном концизношћу. Његове реченице, стилски и језично прилично недотеране и често незграпно грађене, одају искусног ратника и човека који врло логично мисли. Те особине сувопарни Стратегикон чине занимљивом и стрпљивог проучавања достојном књигом.

Извештај о Словенима у Стратегикону, иако састављен са гледишта византиске ратне тактике и стога једностран, претставља реалистичан и, поред Прокопија, најбогатији изворни докуменат о животу Словена на левој обали Дунава крајем VI и почетком VII века. Његова поузданост утолико је неоспорнија и већа што

је састављен, уколико правилно тумачимо једну пишчеву напомену, на основу аутопсије и неких старијих записа о Словенима¹.

Употребљено издање: *Arriani tactica et Mauricii ars militaris libri duodecim*, ed. *J. Scheffer*, Upsaliae R64.

Издања и преводи. *Scheffer*, први и још увек једини издавач потпуног Стратегикона, уз текст објавио је и свој латински превод, који није нимало поуздан. Тај латински превод, на руски је превео СнББгшев, Стратегил Маврикин, С. Петербург 1903. Делове Стратегикона, које је преузео или прерадио Лав VI у својим *Tactica*, критички је издао *R. Vari*, *Leonis imperatoris Tactica I—II*, *Budapestini* 1917—1922 (непотпуно, и нама неприступачно). Непотпун текст поглавља о Словенима (*Strategicon* XII 5) објавили су: *P. J. safarik*, *Slowanske starozitnosti* II², Prag 1863, 694—698 (са латинским преводом и неколико емендација текста); *Niederle*, *Živ. st. Slov.* I 1, 27—32 (са чешким преводом); *Шишановић-Ђорговић*, р. 30—32 (са српским преводом). *Шушић*, I 192—200¹, доноси у преводу само извесне делове. Словеначки превод истог, непотпуног текста у Словенима *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 99—102, и руски у Сборник документов 82—84. Извесне одломке из Стратегикона у немачком преводу *Dieterich*, *Quellen* I 36, II 118 и II 66—68, где је превод одломака из поглавља о Словенима помешан са одговарајућим местима из Лавових *Tactica*.

Важнија литература: *Zachariä von Lingenthal*, *Wissenschaft und Recht für das Heer vom 6. bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts*, BZ 3 (1894) 437—457. — *Krumbacher*, 635—637. — *Кулаковскии*, Славнское слово „плот“ в записи Византийцев,

¹ Последње речи Псеудо-Маврикијевог текста о Словенима, који доносимо у преводу, настављају се овом његовом напоменом: τссСтα μεν οὖν κατὰ το Суvaγov εκ τε της πείρας αὐτῶν (se. Σ'λαβῶν) και εκ των τοις ἀρχαίοις εἰρημένων καΓανοήσαντες, ἀπεγραψάμεθα προς την των ἐνΓυγαχάνῶν ὀφέλιαν (*Strategicon* XII 5, ed. *Scheffer* 289). Писац, дакле, каже да је претходни текст саставио на основу „искуства с њима (Словенима)“ и према ономе „што је записано код старијих“. Да се израз *εκ τε της πείρας αὐτῶν* односи на Псеудо-Маврикијево лично искуство са Словенима, први је протумачио *Zachariä von Lingenthal*, *Wissenschaft und Recht für das Heer...* BZ 3 (1894) 440. Исправност овог тумачења могла би се довести у питање примедбом, односно интерпретацијом, да се наведена реченица односи на сва претходна поглавља о варварима (*Strategicon* XII 1—5), а не само на оно о Словенима (*Strategicon* XII 5), утолико пре што писац наставља: ἀλλὰ πάντα κεφάλαια, τα ως εἶχος ἀπαντῶν-α καί μη γεγραμμένα εν τη παρούσῃ βίβλῳ, εκ τε των ἡμῖν γεγραμμένων, ει τε τῆ; προλαβούσης πείρας >αί αὐτῆς δετῆς των πραγμάτων φύσεως δεῖ στοχάεσθαι -χαί, ως δυνατόν, ἀριόξεσθ-αι τοῖς ἀναφρομένοις (*Strategicon*, *ibid.*). Шта писац подразумева под изразом *εν τη παρούσῃ βίβλῳ*, да ли само поглавље о Словенима или главу о варварима или читав спис Стратегикон? Ми нисмо у стању да пружимо одговор, из простог разлога што у рукама немамо читав хекст Стратегикона.

Један од „старијих“ извора, којима се Псеудо-Маврикије служио приликом састављања поглавља о Словенима, по свој прилици био је Прокопије, јер су неки подаци упадно подударни (cf. доле нап. 1, 4, 11, 14, 17, 19, 20, 31).

BB 7 (1900) 107—112. — *R Vari*, Zur Überlieferung mittelgriechischer Taktiker, BZ 15 (1906) 47—87. — *F. Aassareses*, L'auteur du Strategicon, Revue des etudes anciennes 8 (janvier 1905) 23—40. — *F. Aassareses*, L'armee byzantine à la fin du VIe siecle d'apres le Strategicon de l'empereur Maurice, Bordeaux 1909. — *R. Grosse*, Das römisch-byzantinische Marschlager vom 4—10. Jahrhundert, BZ 22 (1913), 106—111. — *Jureчек-Радонић*, I 49—55. — *Stein*, Studien 123 sq. — *Шуиућ*, I 192—200. — *Darko*, Die militärischen Reformen des Kaisers Herakleios, Actes du IVe Congres intern, d'etudes byzantines, Sofia 1935, 111—116. — *Darko*, Influences touraniennes sur Revolution de l'art militaire des Grecs des Romains et des Byzantins, Byzantion 10(1935)443—469, 12'(1937) 119—147. — *Moravcsik*, I 250—253. — *Vernadsky*, Russia I 185-186, 190—191. — *A. Dain*, L' „Extrait tactique" tire de Leon VI le Sage, Paris 1942. — *H. B. Пигулевскан*, Византга и Иран на рубезе VI и VII веков, Акад. наук СССР, Москва 1946, p. 28—30. — *B. Grafenauer*, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantinskih Slovencev, Ljubljana 1952, 436—467. '

Крај VI и иоч. VII в.

О РАТОВАЊУ ПРОТИВ СЛОВЕНА И АНТА

„Сар. 5. Како треба поступати са Словенима, Антима и сличним.

р. 272 Племена Словена и Анта живе на исти начин, имају исте обичаје¹² и слободна су, не допуштајући никако да буду поробљена или да се њима влада, нарочито у својој земљи². Многољудна су⁸ и издржљива, лако подносећи и жегу и студен и кишу и голотињу тела и оскудицу хране*. Пријазни су према они&a који им долазе као странци, и пријатељски их проводе од места до места, кудгод затраже, тако да, ако се небрижљивошћу домаћина догоди да странац

¹а га ἔθνη των Σκλάβων και Ἀντών ὁμοδιαιτά τε και ὁμότρολα. Анте и Словене на сличан начин изједначају и Прокопије (бр. 1). Шуиућ, I 195, израз ὁμότροла преводи сувише слободно: „једнаке су ђуди“.

²εἶσι και ελεύτερα, μηδαμός δουλοῦσθαι ή αρχεσθαι πειθόμενα, και μάλιστα εν -tj idia? χώρα, Вел почетком V в. Псеудо-Цезарије (бр. 1) каже о Словенима да су „дивљи, слободни и без поглавара“.

• πολύανδρα. Многобројност Словена на левој рбали Дунава наглашава и Симокаша (бр. 14). Iordanis Getica 23, ed. Mommsen 88: Sclavi... numerositate pollentes. Израз πολύανδρα Шуиућ, I 199, погрешно преводи са „веома храбри“.

⁴και τληπαθή, φέροντα ραδίως και καύσωνα και ψύχος, και βροχήν gal σώματος γυμνότητα και την των δαπανημάτων ένδειαν. Висок стас и физичку издржљивост Словена истичу Прокопије (бр. 2), Симокаша (бр. 6) и други, о чему опширније код Прокопија, нап. 33.

р. 273'настрада, против њега (домаћина) покреће рат онај који му га је поверио, јер освету странца сматра светом¹.

Своје заробљенике не задржавају у ропству неограничено време као остали народи, него им, после тачно одређеног рока, остављају на вољу да се, уз извесну откупнину, поврате у своју земљу, или остају тамо као слободни људи и пријатељи⁶.

Има у њих обиље свакојакних животиња и у камаре спремљених пољских производа, нарочито проса и хељде⁷.

⁵εἶσι δε τοῖς ἐπιξενουμένοις (ed. ἐπιξενουμένοις) αὐτοῖς ήπιοι... ως εἰ γε (ed. ειγε) δι'ἀμέλειαν του υποδεχόμενου συμβη τον ξένον βλαβήναι, πλεμιον κινεί κατ'αυτόν (ed. κατ'αυτών) ο τούτον παραθεμένος, σέβας ηγούμενος την γοβ ξένου ἐχδιήσιν. Гостолубье је констатовано готово код свих народа на примитивном ступњу. Међу индоевропским народима нарочито је било развијено код старих Германа и Словена. Од неколико теорија о постанку овог обичаја нама је најубедљивија она која га објашњава религијским схватањима примитивног човека. Опширније Чајкановић, Гостопримство и теофанија, СЕЗ 31 (1924) 1—24.

Grafenauer, Nekaj vprašanj 103, умесно тумачи овај податак: „Gostinske pravo dokazuje, da (Slovani) ne poznajo skupnega prava in sodstva, marveč da je zadnji varh življenja se vedno krvna osveta“.

⁶ Псеудо-Маврикије овде извештава да су Словени у својој земљи необично благи и хумани према заробљеницима, док од других писаца дознајемо (напр. Прокопије бр. 9, 11, 13, 14) да они на византиској територији заробљенике најчешће убијају, а ређе одводе у своју земљу. Сматрамо да једно и друго произлази из истог узрока — из економске незаинтересованости Словена према заробљеницима као радној снази, односно из непостојања робовласничког друштва код њих (cf. нап. 23с и 85 код Прокопија).

⁷υπερστη δε αὐτοῖς πλήθος αλόγων παντοίων και γεννημάτων, εν Θημαιναις ἀποκειμένων (ed. ἀποκειμενων), και μάλιστα κέγχρου και ἐλύμου. Симокојевић-Ђоровић, р. 30: „Имају масу разноврсних коња и свакаких плодова у амбарима, а највише жита и проса“. Шуиућ, I 192: „Има у њих обиље свакојакних животиња и различна житка спремљена у куповима, напосе проса и жита“. *Grafenauer*, Nekaj vprašanj 99; „Imajo množico različnih živali in plodov, zloženih na kupe, zlasti prosa (dveh vrst)“. П. Н. ТреубицККОВ, Восточнославнские племена², Москва 1953, 165: „У них большое количество разнообразного скота и плодов земных, лежащих в кучах (скирдах?) в особенности проса и пшеницы“.

На походима кроз византиске провинције око и после 581 Словени су веома много пљачкали коње и говеда, а понекад чак и кокоши (cf. *Joh. Ephesint Hist. eccl. VI 25*, ed. Schönfelder 255; *Michel Syrien, Chronique X 18 et 21*, ed. Chabot II 347, 362), што индиректно показује да је у њиховој земљи сточарство било разноврсно. То потврђују и археолошки налази (cf. *TreibHicoB*, Восточнославнские племена², 165—168).

Под изразом εν θημωνιας, без обзира да ли га преводимо слободније („у хамбарима, у складиштима“) или дословније („у камарама, хрпама, гомилама“), свакако треба подразумевати подземна скровишта, одн. јаме за оставу, пошто аутор доције извештава да Словени „своје потребне ствари закопавају на скровита места“ (cf. нап. 10).

Пошто је овде реч о земљорадничком а не номадском становништву, сматрамо да је то длогон оправданије схватити у ширем и ређе употребљаваном значењу „животиња“, него у ужем и обичнијем „коњ“.

За разлику од κέγχρος „просо“, реч ἐλύμος у речницима се тумачи као „Kolbenhirse, μελίμη, italienische Hirse, талијанско просо“ (cf. *Pape, Handwört. d. griech. Sprache, s. v.; Δημητράκο», Μέγα λεξιόν, s. v.; RE 8, s. v. Hirse*). У питању

И жене њихове честите су (σωφρονοοσι) изнад сваке људске природе, тако да већина њих смрт својих мужева сматра сопственом смрћу и својевољно се задављују (ἀπολνί-γ-ειν), не сматрајући животом живљење у удовиштву⁸.

p. 274 Станују у шумама и око река, по мочварама и при језерима којима се тешко прилази, и праве више излаза из места пребивања због опкољавања која их често задешавају⁹.

је, дакле, нека биљка која је веома сродна просу, и стога „пшеница“ или „жито“, како неки преводе ἔλυκος, очигледно не долази у обзир. До истог закључка доводи нас и анализа Псеудо-Маврикијеве вести. Ако Словени, како се ту каже, од пољских производа највише гаје просо (κέρχρος), онда се тиме индиректно извештава да је код њих производња житарица (пшеница, јечам, раж итд.) у знатно мањој мери развијена, односно да код њих још превладава примитивна, вероватно копачко-мотична земљорадња. Узимајући све то у обзир, мислимо да ἔλυκος = хељда, пошто је та биљка у сваком погледу сродна просу. Са овим преводом речи ἔλυκος у складу су, колико смо могли да утврдимо, не само вести античких писаца о употреби κέρχρος καὶ ἔλυκος код разних народа (cf. RE, s. v. Hirse), него и очувани писани документи о хељди код јужних Словена (cf. *Мажу-ранић*, Приноси, s. v. хайда).

На извесним украјинским локалитетима, који се приписују Антима, нађено је и просо, што се може узети као археолошка потврда за Псеудо-Маврикијев податак (cf. *Vernadsky*, Russia I 158). Сем тога, значајно је да многи писци пре и после Псеудо-Маврикија истичу да је просо омиљена храна *код Словена (cf. *Niederle*, *Živ. st. Slov.* I 179, III 22, 94; *Marquart*, 466; *Барушић*, Приск као извор... Зборник Виз. инст. I 58—59). О развоју пољопривредне производње код Словена од времена досељавања на Балкан опширно расправља *B. Grafenauer*, *Ustoličevanje kogoških vojvod in država karantanskih Slovencev*, Ljubljana 1952, 436—467, и то узимајући у обзир не само писане изворе, него и археолошке и лингвистичке документе. Критику његове теорије о превладавању паљевинске земљорадње код Словена Псеудо-Маврикијева времена даје *Franjo Baš*, *Prpombe k rožigalnistvu, Slovenski etnograf 6-7* (Ljubljana 1953/54) 83—102.

⁸ Занимљиво је да обичај самоубиства удовица на гробовима преминулих мужева, забележен већ код старих Трачана, влада и код сингидунских Херула половином VI века, како се приповеда у *Procopii* BQ II 14, ed. Nauy 229. Код западних, северних и источних Словена тај обичај се дуго одржавао, о чему постоје многобројна сведочанства код западних и оријенталних писаца (cf. *Marquart*, 111—112; *Niederle*, *Živ. st. Slov.* I 104; *Idem*, SS I 1, 248 sq.). У нашем фолклору нису очувани трагови овог обичаја (*C. Тројановић*, Стари словенски погреб, СКГ 3, 1901, 60).

⁹ καὶ πολυσχεδεῖς τὰς ἐξόδους τᾶν οἰκήσεων ποιούμενοι δια γὰρ ὡς εἰκός βυμβαίνουσας αὐτοῖς περιστάσεις. *Шишаћ*, I 193: „а из станова имају излаза сваког облика због опкољења — чини се — која их еналазе“. Реч οἰκήσις у значењу „стан, кућа“ узима и *Vernadsky*, Russia I 158, изводећи одатле да се овде ради о индиректном податку о словенским задругама. *Grafenauer*, *Nekaj vrgašanj* 102, интерпретирајући ово место пише да Словени „prebivajo v sigomašnih kočah, ki imajo po več ishodon“. На исти начин ово место тумачи и *Державин*, *Историн Болгарии I*, Москва 1945, 29, 103 et passim. Таква интерпретација, по нашем мишљењу, не почива на солидној основи, пошто се из самог смисла реченице разбире да οἰκήσις не значи „стан, кућа“, него „насеље, село“. Јер ако Словени станују у „бедним колибама“ (cf. *Прокопије* бр. 2 и нап. 28), онда су „многи излази“ не само непотребни него и немогући. Словенске земунце, које су у новије време ископане на притокама Дњепра и у Донском базену, увек имају само по један излаз. Чињеница да је понескад више земунца повезано прокопаном и наткривеним ходницима управо потврђује нашу интерпрета-

Своје потребне ствари закопавају на скровита места, и ништа сувишно на јави не држе¹⁰, и живећи разбојничким животом своје непријатеље радо нападају на шумовитим, уским и стрмим местима. Вешто се служе заседама и изненађењима и крађама, ноћу и дању, изводећи их на много начина¹¹.

У прелажењу река вештији су од свих људи¹², и одлично издржавају у води, те се неки од њих, ако су у својим кућама (οἰκείος) изненађени каквом опасношћу, често загњу-РУЈУ (καταδύσαντας, ed. καταδύναντας) у дубоку воду држећи у устима дугачке, за то израђене и скроз пробушене трске које допиру до површине воде и, лежећи наузнак у дубини, p. 275 кроз њих дишу, и по више часова издржавају, тако да нема ни најмање сумње о њима¹³. А ако се и деси да се трске споља виде, невешти мисле да су израсле из воде. Због тога они који су томе вешти, распознавајући трску по резу и положају, ове (трске) или њима забадају у уста или, истргнувши их, њих извлаче из воде, пошто не могу даље дл остану у води.

Оружају се малим копљима, сваки човек са по два, а неки од њих и добрим, али тешко носивим (δυσμεταχομίστοις,

цију речи οἱ/ηαις (cf. *Treiubanoe*, Восточнославянские племена³, 160—164; *Grafenauer*, *Nekaj vrgašanj* 107).

„Опкољавања“ словенских села свакако не врше само спољни непријатељи (Византинци, Авари и др.), него и они сами, пошто стално „живе у међусобној мржњи“, како дрције извештава аутор (cf. нап. 16).

Да је земљиште Словена пуно мочвара извештава и *lordanis* Qetica 5, ed. Mommsen 62—63: Hi (se. Sclaveni) paludss pro civitatibus habent.

¹⁰ та αναγκαία τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐν ἀποκρίφῳ χωρῆνύουσιν, οὐδὲν περὶ ττον ἐν φαερῷ κειτημένον. Овим податком писац индиректно извештава да се словенска села стално налазе у стању несигурности (cf. нап. 9).

¹¹ κέρχρηται δὲ ἐπιτηδείως ταῖς ἐνέδραις, καὶ ταῖς αἰφνιδίαισι, καὶ χλοπαῖς, ἐν τε νοῖ καὶ ἡμέραις, πολλὰς μεθόδους σχηματίζόμενα. Да ОВД6 κλοῆ значи „крађа“, а не „лукавство, замка“, како се обично преводи, закључује.мо из доцнијег пишчевог обавештења о „крађама коња“ (/λοιαί τῶν αλόγων) за време логоровања на словенском земљишту. О словенском начину ратовања слично извештавају *Прокопије* (бр. 6), *Менандар* (бр. 7), и *Симона III* (бр. 8).

¹² ἐν πείρα δε εἰσὶ καὶ τῆς ποταμῶν διαβάσεως ὑπὲρ παντός ἀνθρώπους. Ово се лепо допуњује оним што *Приск* (бр. 6 и нап. 14), *Ускриша хроника* (бр. 2 и нап. 17) и *Oratio historica* (нап. 13) приповедају о словенским моносилима, као и оним што дознајемо од *Смокалле* (бр. 7 и нап. 37) о Словенима као вештим градитељима речних пловила и мостова.

¹³ Дз се сакривање у воду помоћу трске у словенској средини дуго одржавало показује мађарска пословица: „Нисам ја од оних који сишу трску“, као и једна вест о босанским братрима из времена после битке на Мохачу 1526, и друга о неком одреду побуњених пољских сељака из 1768 (cf. *Peisker*, *Раширење Славена*, Старохрв. просвјета, НС 1, 1927, 222; *В. Дворниковић*, *Карактерологија Југославена*, Београд 1939, 317). *Peisker*, 1. с., Псеудо-Маврикијев податак о лукавству са трскама тумачи као изразити доказ о тобоже урођеној нератоборности старих Словена, не узимајући у обзир остале Псеудо-Маврикијеве и Прокопијеве податке о борбеној тактици Словена. Cf. нап. 19.

ed. δυσμεταξείστοις) штитовима¹⁴. Служе се и дрвеним луковима и малим стрелицама које су намазане отровном течношћу¹⁵. Та (течност) врло јако делује ако онај, који је њом рањен, није заштићен (προκατακαλυφθῆ), ed. προκαταλυφθ-η) лековитим напитком (λόματι της θ-ηροαχης), или другим средствима која познају вешти лекари (τοις ἐπιστήμοσιν ιατρών, ed. τοις ἐταστήμασιν), или ако се рана одмах не обреже да се отров не рашири по осталом телу.

p.276 Живећи без власти и у међусобној мржњи¹⁶, они не познају ни бојног реда, нити настоје да добро сложени (κατά την συστάδην μάχην) бију бој¹⁷, нитк се појављују на голим и равним местима¹⁸. А кад се догоди да се усуде упустити у праву битку, вичући крећу заједно мало напред па, ако се противници поплаше од њихове вике, нападају свом жестином, а ако не, одмах узмичу истим правцем, не журећи да својим рукама окушају снагу својих непријатеља. Беже у шуме од којих имају велику помоћ, пошто умеју вешто да се боре у теснацима. Они чак и плен који са собом вуку, услед незнатне узбуне, оставе и побегну у шуме, па кад пролазници почну да се око плена врзмају, они их нападно

¹⁴ Према писцу, копљима су наоружани сви (ἐκαστος ἀνὴρ), а штитовима само неки (πνές δε αὐτόν). Та чињеница вероватно одражава извесну диференцијацију унутар словенског бојног реда, па, с тиме у вези, и почетак раслојавања словенске војне демократије. Слично Псеудо-Маврикију словенско наоружање описују *Прокопије*, *Јован Ефеаси* и други (cf. нап. 30 код Про. «опија»). Пада у очи да се, изузевши једну прилично неодређену вест код *Менан тра* (бр. 7), нигде не спомиње мач као саставни део словенског наоружања. О словенском оружју има доста вести код доцнијих источних и западних писаца, о чему *Niederle*, Manuel II 266—76.

¹⁵ κέρρηται... κα σαγίταις μικραῖς κερριμένας τοῖς φ (ed. κερριμέναι- τφ εἶκφ) φαρμάκων. У једној весту о Србима из 1172 у *Arnollii Chronica Slavorum* "i 3, MuH XXI 119, каже се: Tela enira haben! toxicata, et quicquid vulneraverint mortem evadere non potest. Отров за стреле, који се свакако добијао од неке биљке, вероватно се још код старих Словена звао „налеп“, пошто је реч у том значењу сачувана код јужних Словена и Чеха (cf. *Вуков Рјечник* s. v. налијен; *Мажураунић*, Приноси, s. v. налијен; *Јуречек*, Ист. Срба III 128). Овде и још једном употребљени перфектни облик κέρρηται (cf. нап. 11) и аорисиςΙ&πзо^ (cf. нап. 7) заслужују пажњу, пошто се аутор, описујући Словене и њихове обичаје, служи искључиво презентским облицима глагола. Ова три случаја изнимне употребе прошлих времена откривају, по нашем мишљењу, да се аутор при састављању својих уводних обавештења о словенској земљи служио неким већ готовим текстом и, преузимајући одатле извесне податке, пренео их, свесно или омашко, у дословном испису. Пошто је Псеудо-Маврикије очигледно неки ВИЦИ официр и пошто он, како изгледа, пише на основу личног искуства (cf. нап. 1), вероватно су у питању неки његови властити ранији извештаји о борбама у словенској земљи.

¹⁶ ἀναρχα δε κα μιόλληλα όντα. Неслогл и нетрпељивост влада и међу мкедонским племенима VII века, како дознајемо из *Mir. II 4*, ed. Tougard 168, 174 (*Miracula II*, br. 4). Међусобна мржња је свакако један од разлога што Словени израђују тајне излазе из села (cf. нап. 9) и што закопавају ствари (cf. нап. 10).

¹⁷ И овде се Псеудо-Маврикије у основи подудара с *Прокопијем* који каже да Словени „наваљују на непријатеља групно“ (*Прокопије* бр. 2).

¹⁸ Исто и *Joh. Ephesint Hist. eccl. VI 25*, ed. Schönfelder 255.

и лако побију (βλάπτουσι, ed. βλοίπτωσι). То они изводе радо и на разне нач~ине у циљу примамљивања својих противника¹⁹.

Неверни су потпуно и несложни у погледу уговора, p. 277 попуштајући више страху него подмићивању. Пошто код њих, наиме, владају различита мишљења, они се или не сложе или, ако се и сложе, њихову одлуку ускоро други погазе, будући да сви супротно мисле и ниједан није вољан другоме да попусти²⁰.

За време борбе код њих прметњу изазивају хитања стрела и изненадни напади на њих и упади (επτελεύσεις) са разних страна и борбе пешака, нарочито лако оружаних, као и положаји на голим и отвореним местима. Треба, дакле, спремити војску коњаника и пешака, нарочито лако ооружаних, или копљаника, и много стрелачког оружја, не само стрела него и других врста копљастог оружја. И припремити мостове, по могућности такозване плоте²¹, да би се неопажено могло прећи преко река, пошто их у њиховој земљи има много које се не могу прегазити. И на скитски начин, једни да граде мостове, а други да их утврђују p. 278 (πολλιτοῦν). Имати и воловске или козје мешине да би се од њих правили сплавови и овима лети, при изненадним походима и прелазима против непријатеља, војска превозила²².

¹⁹ О словенској тактици избегавања отворене борбе и бежања у шуму пред непријатељима извештавају и *Прокопије* (бр. 6, 8, 11), *Менандар* (бр. 7) и *Симонаша* (бр. 8). Овај начин борбе условљен је екоромско-политичком структуром словенског друштва, као и природом њихова земљишта. Да није у питању никаква тобоже урођена нератоборност Словена, довољно је указати на оно што се о Скитима говори у *Herodoti IV 83-98*, и о Готима у *Zosimi Hist. IV 11*, и *Ammlani Marcellini XXV11 5*. Cf. gore нап. 13.

²⁰ διαφόρου γαρ γνώμης κρατούσης εν αὐτοῖς, ή ου συμβαίνουσιν, ή κα συμβαινόντων αὐτῶν τα δοκοῦντα συντόμως έτεροι παραβαίνουσι, πάντων εναντίων ἀλλήλοισ φρονούντων (ed. φρονούντων, φωνούντων?) κα μηδενός τφ έτεροφ ύποχωρεῖν (ed. ταχωρεῖν) βονλομένου. *Шушић*, I 195: „Ако се наиме разилазе у мишљењу, или се уопће не могу сложити, или ако се и сложе, брзо једни од њих преступају заључке, јер су једни другима крвни непријатељи и ниједан неће да попусти другому“. Овај извештај допуњује се и разјашњава *Прокопијевим* податком да Словени „живе у демократији и све јавне послове свршавају на заједничком скупу“ (*Прокопије*, бр. 2).

²¹ κα γεφυρόματα κατασκευάσαι, ει δυνατόν, τας λεγομένας πλωτάς. *Кулаковска*, Славннское слово „плот“ в записи Византиоцев, ВВ 7 (1900) 107—112, убедљиво брани своју претпоставку да се у речи πλωτή из израза τας λεγομένας πλωτάς крије словенска реч плот, плота, pl. плотн (= пловећи мост). Његово тумачење усвајају *Niederle*, Manuel II 251 n. 3, и *H. В. Пигулевска*, Византин и Иран, Москва 1946, 29—30.

²² Из пишевог описа земљишта {много река, мочвара и шума, неупотребљивост коице итд.) разабиремо да он отално и једино мисли на словенске области северно од Дунава (cf. нап. 34). Уопште, веома је значајно да се у Стратегикону расправља само о организацији упада на ту словевхжу територију, а о одбрани од словенских упада у византиске области јужно од Дунава нема ни речи.

Иначе, походе против њих треба изводити више у зимска доба, јер тада не могу лако да се сакрију пошто је дрвеће голо, а и снег открива трагове бегунаца, и њихова породица, живећи у беди, готово оголи²³ и, најзад, тада се и залеђене реке лако прелазе. Већу део стоке (των αλόγων) и сувишне спреме остављати на властитом земљишту, на сигурнијем месту, са осредњим стражарским одељењем и официром (άρχοντας). Спремити брзе чамце (δρόμωνας) у потребним групама²⁴. Једно одељење коњице, са одличним р. 279 официрима, пустити у непријатељску земљу, и то не само зато да је будно осматрају како војска при прелажењу не би била разбијера пошто непријатељи обично праве у њој заседе, него и зато како би пустили глас да ће напад против њих уследити и са других страна, и тако да ниједан њихов војвода, кад се сваки због такве гласине и слутње буде забринуо за сиюју земљу, не уграби прилику да се с другим уједини и војсци невоље не зада²⁵. Ови (коњаници) не треба да се налазе ни одвише близу Дунава²⁵³ да не би, уочени у малом броју, били омалрважени, али ни предалеко (од Дунава) да не би задоцнили да се, у случају потребе, прикључе војсци која прелази, него нека се задржавају отприлике на један конак од Дунава.

Војска која прелази (Дунав) треба да се изненада појави у непријатељској земљи и прелаз да врши на отвореним и равним местима, и одмах да један способан официр са изабраним момцима пође брзо напред и ухвати заробљеника („језик“) од кога ће моћи да се обавести о стању коц непријатеља²⁶. Треба се чувати, колико је могућно, да се не

: ²³ και τ-ης φαμίλιας αὐτῶν, ταπεινῆς οὐσης, οἷα γυμνῶς (γυμνῆς?). Узимајући реч φαμίλια у значењу „домаћинство, зимница и т. сл.“, *Orafenauer*, Nekaj vrgašanj 101, преводи: „in je njihovo premoženje zmanjšano takorekoč na nič“. У НСТОМ смислу ОВО место коментарисе и *Safarik*, Slov. starožitnosti II², 698 n. 3: „sed hic puto plane de cibo alimentisque sermonem esse“. Сматрамо да ова интерпретација није вероватна, пошто је у Стратегикону претходно речено да Словени поседују „много домаћих животиња и пољских производа“, другим речима, да не оскудевају у исхрани. Према томе, претпостављамо да овде писац извештава о слабој одевености Словена. Конкретније податке о словенској одећи доноси *Проноције* (бр. 2 и нап. 31, 32). Ако су Словени, и поред тога што имају много домаћих животиња (cf. горе, нап. 7), слабо одевени, излази да је код њих ткачка радиност врло слабо развијена, што је у складу са осталим подацима о њима.

²⁴ εν τοι; τροχίτοι; τοι; ἀναγκαίτοι;. Нисмо сигурни да реч ὁ τροχίτοι; значи „група“, јер је у речницима нисмо могли наћи.

²⁵ Последњи део ове велике реченице није сасвим јасан: „... ἵνα τῆς φήμης ταύτης καὶ τῆς προλήψεως των αρχόντων ἐκαστος ἀγωνίων υπέρ των ἰδίων, μη λάβῃται χαρὸν σὶ ἀναχθῆναι, και κόλων τῶ στρατῷ παρασχεῖν.“

^{25a} μηδέ πλησίον του Δανουβίου (ed. μη δε πλησίον). Очигледно, реч је о Словенима на левој обали Дунава. Cf. нап. 22, 34.

²⁵ και κρατήσαι γλώτταν. Да се заробљеник, од кога се могу добити обавештења, зове „језик“, познато је и иначе, нарочито код источних Словена.

р. 280 врши пролаз кроз непроходна или шумовита места за време лета, кад се непријатељи највише састају, без претходног испитивања терена, како се десило, пре него их одагнају пешаци или коњаници²⁷.

Ако је потребно извршити (προσδοχασθαι) повратак кроз иста, иако тесна, места, онда их треба, како је речено у поглављу о томе²⁸, или затрпати (ἐγχείλπειν, ed. ἐγκόπτειν = прокопати) и поравнати, или у њима оставити довољно војске (των ἀρχοῦντα στρατόν, ed. των ἀρχοῦντα) све до повратка, да не би непријатељи изненада или из заседе напали на пролаз Јг војску која обично носи плен²⁹.

И код логоровања (εν τοῖς ἀπλήκτοι;ς) треба се чувати шумовитих места, колико је могућно, и не постављати шаторе у њиховој близини. Јер преко таквих места лако се предузимају препаци и врше крађе коња (κλοπαὶ αλόγων). Пешадију смештати у поретку и унутар опкопа³⁰, коњицу изван овога (опкопа, шанца), а страже (σχοῦλκας) поставити подаље, унао- р. 281 коло коња који пасу. Ако не могу обезбедити храну за коње, нека је и дању и ноћу коњица унутра.

Када дође време за битку не стављати против њих (непријатеља) сувише дубоке бојне редове, нити изводити против њих нападе само фронтално, него и са других страна. А ако они, како се обично и дешава, држећи неки јаче утврђени положај и чувајући залеђе, спречавају заокружавање или напад са бокова или леђа, онда је нужно да један део

²⁷ παραφυλόΓτεσ&αι. .. ει;ς το δια δύσβατων ἤτοι δασίων τόπων (ed. τόπων) εν βέρου;ς τῆ\ πάροδον, ω;ς ἐτνχεν, ἀ-ολυ.τραγμόνω;ς μη ποιείθ-αι. **Речима** ω;ς ἐτнχεν („како се десило“) писац по свој прилици алудира на први поход војсковође Петра против „влашких“ Словена 595 г., када је, како приповеда *Симокаша* (бр. 9), византиска војска много пострадала, и то управо због слабо организоване извиђачке службе.

²⁸ Ово позивање на раније књиге f-χθ-ώ;ς εἶρηΓαι εν τш περί τοῦτου λόγου) претставља доказ да поглавље о Словенима, последње у Стратегикону, припада истоме писцу као и ранија поглавља. Да је то тачни разабиремо и из завршних пишевих напомена (ed. Scheffer, p. 289). Cf. горе нап. 1.

²⁹ Из претходних пишевих, директних и индиректних, обавештења дознајемо да Словени поседују много стоке и проса, да станују у бедним кућама, да су рђаво одевени, да им је наоружање доста примитивно и, уопште, да живе на ниском ступњу производње (cf. нап. 6, 7, 10, 14, 18, 23). Упадајући на словенско земљиште византиска војска могла је као плен одвлачити првенствено стоку и оружје, као и предмете које су Словени донели са пљачкашких похода по византиским провинцијама. Да су ти предмети претстављали мамац зч суседе, налазимо потврду код *Менандра* (бр. 7). Драгоцени предмети византиског порекла нађени су у антским насељима (cf. *П. Н. ТреулхКОВ*, Восточнославнские племена², 172-173).

³⁰ την πεῖ,ικὴν δύναμιν ἐ\ τάξει και εν φοσσάτῳ ἀπληκείν. Реч је о логору римског типа, као што показују употребљени термини; ἀπληκείν (applicare, castra metari), φοσσάτων (fossatura, castra fossis circumducta).

(наших) пође у заседу, а други да се њима наочиглед даде у привидно бекство, да би тако они, обузети надом гоњења, напустили утврђење, и тада да се ови на њих поврате, а они из заседе изврше јуриш³¹.

Како код њих има много главара (ρηγών) и пошто се међусобно не слажу, није неумесно неке од њих придобијати (μεταχερίζεσθ-αι, можда боље μεταχαρίζεσθαι) било речима било даровима, нарочито оне ближе граници, а нападати друге, да не би (наше) непријатељство против свију створило код .р. 282 њих јединство или власт једнога⁸². На такозване рефуге или пребеге (τους δε λεγόμενους ρεφούρους ήτοι προσφούρους), који се јаве да показују путеве и о нечем извештавају, треба добро пазити. Јер има и Ромеја који, поставши временом друкчији (ποιωθ-έντες) и забораивши на своје, више цене оданост према непријатељима³⁸. Кад добро раде (пребеглице) треба их награђивати, а кад зло чине кажњавати.

Кад се у оближњој земљи нађу намирнице (δαπανάς), не ваља их без потребе уништавати⁸³, него настојати да се пренесу у своју земљу, товарном стоком или лађом. Јер пренос лађама постаје лак пошто се њихове реке сливају у Дунав³⁴,

Пешаци су потребни не само у [пошумљеним] местима и утврђењима⁸⁵, него и на непролазним местима која се онда

³¹ Управо на овај начин, који писац препоручује византиској војсци, Словени су 550 освојили град Топир на трачком приморју, како описује *Прокопије* (бр. 11 и нап. 81).

³² ἵνα μη προς πάντας έχθρα ένωσιν ή μοναρχίαν ποιήση . . . *Шушић*, I 195, не преводи сасвим тачно: „...да не би мржња на нас (Византинце) све ујединила, па да не постану једна држава“, као ни *Трепљих* КОВ, Восточнославнские племена³, 179: „...чтобн не все проникли в [к нам] враждоИ или не стали бм под властв одного вождн“. Пишчево страховање од словенске „монархије“ претставља индиректан податак да се словенско друштво налази у стадију зреле војне демократије, како примећује *Orafenauer*, *Ustoličevanje koroških vojvod*, Ljubljana 1952, 458, Cf. горе нап. 14.

³³ και γαρ Ρωμαίοι είσι τω χρόνψ ποιωθ-έντες, και των ιδίων έπιλαθ-όμενοι την προς τους έχθρούς εύνοιαν εν προτιμήσει ποιούλται. Мислимо да не преводи тачно *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 101: »Iz njih bi se scasoma mogli napraviti Romeji in bi pozabili na svoje, а bolj cenili ljubezen do (nekdanjih) sovražnikov“. Треба напоменути да текст није сасвим јасан. Да ли писац мисли на византиске грађане који су у служби Словена, или на Ромеје који обитавају међу Словенима, тешко је казати.

³⁴ τας δε ευρισχόμενος δαπανάς εν τς χώρα εκ του πλησιον μη άκαίρωσ άναλίσκειν, αλλά... *Orafenauer*, *Nekaj vprašanj* 101: „Jedi ki si najdejo v deželi, naj ne potrošijo najbližji brez potrebe, marveč...“.

³⁵ των γαρ ποταμών έπιμγνυμένων τω Δανουβίφ. Овај податак претставља недвосмислен доказ да писац има пред очима Словене на левој обали Дунава.

³⁶ ου μόνον εν τοις τόποις κесεί όχυρώμασιν. Претпоетављамо да је између тојс и τόποιс морао стајати неки придев, пошто писац реч τόπος употребљава увек у општем значењу „положај, место, крај“. Узимајући у обзир претходне пошчеве савете о употреби пешадије, сматрамо да треба читати εν τοις [δαεσει] τόποις και όχυρώμασιν.

могу лако премостити (γεφυροοσθ-αι, ed. γεφυρώσθ-at), чак ако се непријатељи и појаве. Јер ако се мали одред штитоноша и лако оружаних, ноћу или скривено дању прешавши на .р. 283 супротну обалу (άντιπερώντων, ed. άνπλερώντωζ), брзо супротстави у бојном реду и с леђа има реку, онда он обезбеђује да се реке прекошћавају за прелаз. На уским прелазима река или положаја (τόπων) потребно је на сваки начин да заштитница буде спремна за борбу (οπισθοφύλακας εζναί έξπλήχ-τους), према положају места. Јер тада се дешава да (непријатељи) нападају пошто је војска подељена, а они који иду напред [не] могу помоћи онима позади³⁶.

Против непријатеља нападе, који се обично врше изнб' нада, треба изводити по правилу тако да једни навале фронтално и заплаше их, а други, пешаци или коњаници, да се прикрију позади где очекују бежање, да би тако они, који се обично измичу или беже од првог напада, неочекивано наишли на други (напад). Нужно је да се ни лети не пр-р,284 стане са наношењем штете њима, и то пљачкајући у то време отворенија места и задржавајући се у њиховој земљи, да би заробљени Ромеји добили могућност да слободно побегну од њих. Јер тада, нарочито због разлистане шуме, ствара се прилика заробљеницима да без страха побегну. Што се тиче осталог о наступању (δδοίπορίας) и вршењу напада (καταδρομής) или пљачкању земље као и другим стварима које ту спадају (παρεμπιπτόντων, ed. παρεμπλοπτόντων), изложено је у поглављу о отпочињању рата. А сада ће о томе бити речи што је могућно краће.

Села Словена и Атнта леже на рекама једно до другог и у узајамној вези⁸⁷, тако да међу њима нема размака вредног помена, а у близини су им шуме или мочваре или ритови. Стога се при нападима на њих обично дешава да, чим се извршио напад на прво њихово село и ту читава војска задржала, остала (села), налазећи се у суседству (γειτονοῦντα, .р. 285 ed. γιτονοοντα) и имајући у близини шуме (τας ολας Έχοντα, ed. της ολας), лако избегну опасност која им прети пошто су њихово кретање приметилa из близине. А окретнији њихови

⁸⁶ Реченица није у потпуности јасна: τότε γαρ συμβαίνει τας εφόδους έπι-η-δεύεσθαι, δτ'αν μεμερισμένη εστί η δύναμις, και οι προσλαμβάνοντες τους οπι\>εν βοη*είν δύνανται. Мислимо да треба читати: βοηθείν [ου] δύνανται.

⁸⁷ χωρίων των Σγλάβων και ΆνΓων κατά τους ποταμούς εφεξής διακειμένων και συνημμένων άλλήλοις". *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 101, χωρίων преводи са „dezele“ (земље), што је свакако нетачно. Податак о малим размаима између села у складу је с претходним пищевим обавештењем да су словенска племена „многoљудна“ (cf. нап. 3), док се с друге стране уш>тпуњује Прокопијевим извештајем да су словенске колибе „јакo раштркане једне од других“. Реч је, наиме, о селима раштрканог типа (cf. *Прокопије* бр. 2 и нап. 29).

младићи, налазећи се у повољном положају, из потаје нападају војску³⁸ те услед тога они, који су против њих предузели поход, не могу непријатељу нанети никакву већу штету. Са тога разлога против њих треба вршити изненадне нападе, највише преко скривених места (διὰ τόπων, ed. διὰ τόπων), распоређујући одреде (τα βάνδα) или чете (τα τάγματα) тако да се зна ко треба да иде први, ко други, ко трећи и тако редом, нарочито (пролазећи) кроз теснаце, да се не би помешали и тешко разликовали при раздвајању. Пошто се прелаз изненада извршио онда, уколико има могућности да се изврши напад са две стране (τόπων), треба поделити војску на два дела и један ће део преузети окретан хипостратег и без коморе пробити се до петнаест или чак двадесет миља

p. 286 бочно кроз непозната места (δ᾽ ἄ γνῶστων τόπων, ed. διὰ ἄγνῳστων τόπων) да би повео напад са слабије насељеног краја и отуда, приближивши се насељима, отпочео са пљачкањем и стигао до стратеговог одреда. А стратег, који води други део, треба да упадне с другог краја села и отпочне пљачку, и обојица да иду усусрет један другоме, истребљујући (αφανίζοντας) или пљачкајући села између њих, и заједно да залогорују на оном месту где се увече састану. На тај начин и поход се у безбедности изводи и непријатељи, бежећи од једног, неочекивано наилазе на другог, нити имају могућности да се сједине.

Али ако има само један погодан правац којим се могу села напасти, потребно је и тада да се војска подели и половину исте, па чак и више, да преузме окретан-и храбар хипо-

p. 287 стратег, без коморе, и са посебним одељењем (μετὰ τοῦ ιδίου... βάνδου, ed. βάνδω), оним у коме се лично налази, да иде испред свих имајући крај себе све старешине својих чета (ταγματῶν), и чим стигне до првог села да одвоји, према својој снази, једну или две чете (βάνδα) да би једни вршили пљачкање, а други штитили оне које пљачкају. У првим селима добро је не одвајати много чета, па чак ако се деси да су и велика села³⁹. Јер ако пристигне стратег, нема се времена за преућ-имање оних који се у тим (селима) налазе, а хипостратег брзо продире напред. Слично томе треба радити и у осталим селима редом, све док му достају придодати одреди. А сам хипостратег, налазећи се одвојено од свих осталих, треба да има уза се три или четири чете (βάνδα),

³⁸ ἔξιπληκτοὶ δὲ οἱ νεώτεροι αὐτῶν γινόμενοι ὡς εὐκαίροισι λεληθῶς τοῖς στρατώταις ὑπέρχονται, ὡς... Мислимо да *Grafenauer*, Некај вршањанј 101, реч ἐξιπληκτοὶ не преводи тачно: „Вати ра се је њијовић млaденићев, ки о правем času iznenada paratfajo voјake, in ...”.

³⁹ καὶ εἶνα μεγάλα οὐμβαν-ij та χωρία. Шта писац подразумева под „великим” и „малим” селима могло би се дознати тек на основу археолошких ископавања.

p. 288 до хиљаду способних људи, све до потпуног извршења похода, да би био заштита (σχοῦλα) и сигурност осталима. Док то тако хипостратег обавља, потребно је да стратег, идући за њим, прикупља оне који пљачкају редом (κατὰ μῆρος) и да продире напред, тако да то исто чини све до (хипостратега) који се враћа и, пролазећи, прикупља оне који пљачкају. И на комегод месту се њих двојица сусретну, да залогорују заједно тог истог дана. Зато при вршењу оваквих изненадних напада не треба да буду растављени више од петнаест до двадесет миља да би обојица стигли и пљачкати и у исти дан залогоровати⁴⁰.

На походима ове врсте не треба штетети живот оним непријатељима који могу пружити отпор, него убијати све

p. 289 на које се наиђе и ићи даље. И да се због њих не задржавају, нарочито они који врше пролаз, и да не губе време⁴¹.

(Strategicon XII 5, p. 272—289)

⁴⁰ Из Псеудо-Маврикијевих упутстава разабиремо да Византинци п[отив Словена, прилагођавајући се њиховом земљишту и начину ратовања, воде уствари казнене експедиције, а не ратне походе у правом смислу речи. То исто показују и Симокатини описи Прискових и Петрових похода против Словена.

⁴¹ ...καὶ τὸν καιρόν ὑπὲρ τῆς αἰ (ed. ρητῆ, εσ*α), дословно: „да лове тренутак, користе прилику”. Очигледно је да су Византинци у словенској земљи наступали исто онако рушилачки и окрутнo као што су и Словени, по причању Прокопија, Менандра и других, радили приликом провала у византиске области. Међутим, последице су биле различите. Док је упад Словена у неку византиску покрајину по правилу значио масован помор становништва, пустош и рушевине, дотле су византиске експедиције, како разабиремо управо из Псеудо-Маврикија, по Словене биле мање погубне: разорена села лако су се обнављала, становништво се спасавало бежањем у шуме итд. Одреди словенске племенске војске у односу на византиску војску били су неупоредиво слабије организовани и наоружани, али су зато имали једну предност — покретљивост. У случају пораза или опкољавања, словенска војска могла је далеко лакше да се распрши на мање групе и пробије, познавајући терен, него што је то у сличној ситуацији могла да учини, чак и на свом терену, у густе редове постављена византиска војска. Један од узрока војничке слабости Византије у овом периоду била је можда и претерана централизација власти и одлуке у војсковођи. Кад би он погинуо или био збачен, читав апарат је престајао да функционише, јер^ је све о њему • зависило и војска је пропадала или побуном бирала новог вођу (случај Фоке).

Х УСКРШЊА ХРОНИКА

Поред обичног назива *Chronicon paschale* (Ускршња хроника)» цитира се понекад и као *Chronicon Constantinopolitanum*, *Chronicon Alexandrinum*, *Fasti Siculi*. Хроника је првобитно обрађивала време од Адама до 629. Међутим, у очуваним рукописима завршава се са 627 пошто је крај изгубљен. Састављена је између 630—640. Тих година водила се жива полемика око црквеног календара, што се дешавало и раније, нарочито у IV веку. Једно од главних питања је било израчунавање тачног датума Ускрса. Израз тих полемика јесте и ова хроника. Она се, међутим, од,, сличних списа одваја по томе што су у њој спојене календарске расправе са хроничарским забелешкама. Састављач, чије име није познато, припадао је црквеном клиру. Његово дело је компилација, која преписује, иако са мање збрке него Малала, разне изворе: за најстарије доба, пре свега, Библију и Јулија Африканца, а за време римске републике Јевсевијеве Каноне, *fasti consulares* (*Series consulum*), разна *Acta martyrum*, александриске и антиохиске *Tabulae paschales* итд. У садржај ове обимне хронике улазе, пре свега, суха набрајања библиских отаца, пророка, свештеника и краљева, асирско-вавилонских, персиских, александриских, римских и византиских владара, римских конзула, свих познатих народа као Ноевих потомака, великих река, планина, градова, сибила итд. Сем тога, иако мање но код Малале, бележе се: потреси, помрачења сунца, падање града, поплаве, јаке грмљавине, епидемије куге, глад, појаве комета, пожари. Затим, дворске сплетке и убиства, женидбе, дарови народу од стране разних царева, прогони хришћана, подвизи и чуда мученика, борбе са јеретицима, побуне градских дема, јавне прославе, заседања синода, откривања споменика владарима, преноси светачких моштију, царске изградње цркава, јавних купатила, цистерни итд. И најзад, релативно мали број миракула и наивних етимологија. За разлику од Малале, ређе се сусрећу описи ратних победа и пораза и ређе су грубе омашке¹. Стил хронике је доста примитиван и неизгра-

¹ О Атили, примера ради, аноним (ed. Bonn 587) каже да је „из рода гепидских Хуна“, иако догађаје у вези са Атилом приказује, како сам каже, према Приску. Сигурно преписано из *Malalae*, ed. Bonn 358.

ђен. Примењен је византиски начин рачунања времена, иако са незнатном разликом од праве византиске ере².

Ускршња хроника, као и Малалина, била је много читана у византиском свету. Била је коришћена и код јужних Словена. Константин Презвитер (X в.) своју Кратку историју израдио је комбинујући материјал из Ускршње хронике и Никифора Патријарха⁸.

Као извор за византиску историју Ускршња хроника нема велику вредност. Материјал за прошлост Византије до 532 преузет је углавном од Малале, док се излагања о догађајима 532—600 своде на сухо низање конзула, према *Fasti consularis*. Од значај^а је једино завршни део хронике (600—627) јер потиче од савременика^{9а}.

За историју јужних Словена од велике је важности опис аварско-словенске опсаде Цариграда 626 који се одликује конкрет-ношћу и подробношћу. Сем тога, за нас је од извесног интереса и извештај о аварском нападу на Цариград који је претходио опсади, пошто претпостављамо да су у њему учествовали и Словени⁴.

² Светска ера у *Chronicon paschale* почиње 21 марта 5507, док доцније права византиска ера почиње 1 септембра 5508 пр. н. е.

⁸ *A. Vaillant*, *Les dates dans la Chronologie de Constantin le Pretre*, *Byzantinoslavica* IX 2 (1948) 186—191.

^{9а} *Moravesik*, I 122, мисли да извештај Ускршње хронике о догађајима после 600 „почива на саопштењима савременика“. Сматрамо да је *A. Freund*, *Beiträge zur antiochen. u. konstantinopol. Stadtchronik*, Jena 1882, 52, више у праву кад закључује да крај *Ускршње хронике* претставља уствари преписивање савремених службених записа, тзв. *Annales Constantinopolitani* (cf. *R. Spintier*, *De Phoca imperatore Romanorum*, Jena 1905, 15).

⁴ *Chronicon paschale* (р. 712—713) извештава да се у тринаестој години Ираклијевој влади, месеца-јуна, индикта једанаестог, тј. 623 н. е. десило ово. Цар Ираклије А големом пратњом из свих друштвених слојева цариградског становништва полази у оближњу Хераклеју да би се ту, по претходно склопљеном споразуму, састао с хаганом и с њим склопио мир. Међутим хаган, који је долазио „са безбројним мноштвом“ (μετά πλῆθους αλεῖρου), спремио је замку и „око 4 часа, на саму недељу, аварски хаган даде својим бичем знак и сви његови (војници) провалише преко Дугог зида, док он са неколицином пратилаца оста ван зида. И, као што сам рече, прешао би и зид (Теодосијев) и град би заузео да га не омете сам бог. Међутим његови (војници), проваливши на саму недељу предвече све до Златне капије, опљачкаше све којегод ван града затекосе, заједно са свим људима и разноврсном стоком што пронађоше по предграју. Провалише и у цркву св. Козме и Дамјана у Влахернама, па чак и у цркву Арханђела, преко у предграју Промонту, и не само да однесоше киворије и остале драгоцености него и саму свету трпезу цркве св. Арханђела разбише, и све (заробљенике), са оним што су им отели, одведоше преко Дунава, без икакве сметње“.

Још пре *Ускршње хронике* овај догађај су забележили *Pisides*, *Bell. avar. v. 110—124*, и *Тводор Синел* у својој беседи о преносу Богородичине ризе, ed. Лопарев, *ВВ* 2 (1895) 592—612. Њихови извештаји су доста кратки. Сажет али конкретан и *Ускршњој хронизи* сличан извештај доноси и *Nicephorus Patr.*, ed. de Voog 12—14. Према причању, каже Никифор, тада су Авари заробили до 270.000 људи и жена. *Theophanes*, ed. de Voog 301—302, знатно је краћи. Према

И најзад, нису за потцењивање и неколики подаци о градовима наше земље из времена римских царева⁵.

Употребљено издање: *Chronicon paschale*, rec. L. Dindorf, Bonnae 1832.

Издања. Од многобројних издања (минхенско 1615, париско 1688, млетачко 1729 итд.) релативно је најбоље бонско, али ни у њему није у довољној мери коришћен најбољи рукопис (cod. Vatic. 1941 из X в.). У овом рукопису налази се и наставак Ускршње хронике који допире до владе цара Константинна V Копронима (741—775). Састављен је у другој половини VIII века⁶.

Важнија литература: *O. Holder-Egger*, *Untersuchungen über einige annalistische Quellen zur Geschichte des 5. und 6. Jahrhunderts*, *Neues Archiv d. Gesellsch. f. ältere deutsche Geschichtskunde* 2 (1877) 47—109. — *H. Geizer*, *Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie* H (Leipzig 1885) 138—176. — *77z. Mommsen*, *MGH SS IX 1* (Berolini 1892) 203—247. — *Krumbacfer*, 337—339. *Schwartz*, *Chronicon paschale*, *RE* 3 (1899) 2460—2477. — *F. C. Conybeare*, *On the date of composition of the Paschal Chronicle*, *The Journal of Theological Studies* 2 (1900—1901) 288—298. — *F. C. Conybeare*, *The Relation of the Paschal Chronicle to Malalas*, *BZ* 11 (1902) 395—405. — *G. Mercati*, *A Study of the Paschal Chronicle*, *The*

њему догађај се десило 6110 (= 619 н. е.). Поставља се питање: кад је извршен аварски препад, 623 (*Ускршња хроника*) или 619 (*Теофан*) или неке друге године? О томе се доста расправљало, али коначно решење није још нађено. Од многих датума који су предлагани (616, 617, 618, 619, 623 — cf. *Суанојеваћ*, II 209 п. 18; *Pernice*, *Иракліо* 97; *Шушун*, I 233 п. 74) највероватнија је 617 г., до које је дошао *N. H. Bavaes*, *The Date of the Avar Surprise*, *BZ* 21 (1912) 110—128, иако то још нису сви усвојили (напр. *Шушун*, I. с., је за 623).

Из извештаја *Ускршње хронике* као и наведеног *Никифоровог* податка разабире се да је хаган извршио препад са великом војском. Стога је прилично вероватно да су у овој аварској акцији учествовали и Словени, иако се у изворима изричито не помињу. Међутим, пошто то није сасвим сигурно, доносимо вест о томе догађају само у напомени.

⁵ Подаци о местима из наше земље своде се на ово:

Bederlana — Анастасија наслеђује Јустин ó Βενδαρίτης ó θράξ (Βεδεριανίτης Dindorf, Βεδερίτης Alemannus). — р. 611.

Mursa — *KOS*. Μοῦρσαν πόλις а. М. 5859 (=352 н. е.) Констанције побеђује Магненција — (р. 540).

Naissus — 1 марта 349/50 Ветраније проглашен за цара εν Ναῖσω τῆς Ἰταλίας (Ἰλλυρίας Du Gange) — р. 539.

Sirmium — Ветраније убијен εἰς τὸ Σίρμιον (р. 535); Клаудије побеђује Готе и поново заузима Σίρμιον (τὸ Σέρμιον cod. Vatic.) (р. 508); Клаудије умро у S. (р. 508); Проб убијен у S. (р. 509); Теодосије проглашен у S. за августа тр. 561).

⁶ *E. Gerland*, *Grundlagen der byzant. Qeschichtschreibung*, *Byzantion* 8 (1933) 100. Састављач овог наставка назива се „велики хронограф“. Са фрагментом из те хронике, који је објављен у бонском издању Ускршње хронике (р. 694 п. 16), сродан је *Theophanes*, ed. de Voog 278,32—279,8.

Journal of Theological Studies 7 (1905) 397–412. — N. H. Baynes, The date of the Avar surprise, BZ 21 (1912) 110–128. — O. Bardenhewer, Gesch. d. altkirchl. Literatur V (Freiburg 1932) 122–124. — Ostrogorsky, 72. — Moravcsik, I 122–123.

1

552

АНТИ У ЈУСТИНИЈАНОВОЈ ТИТУЛИ

Године 552 Јустинијан издаје едикт о правој вери. Едикт иочиње:

„У име Оца и јединорођеног Сина ... Јустинијан Аламански, Готски, Франачки, Германски, Антски (Αναχός) Алански...“⁷.
(р. 632,2)

626

ОПСАДА ЦАРИГРАДА

Цар Ираклије налази се негде на источној граници, а персиски војсковођа Шахрбараз већ дуже времена са војском логорује код Халкедона ишчекујући хаганов долазак. Око шездесет хиљада војника „богу мрског“ хагана шиже 29 јуна у неосредну близину Дугог зида. Десетог дана око хиљаду аварских војника ирелазу иреко Злашног Рога у Сике⁸ и иомоћу ваише усиосшављају везу са Персијанцима из Хрисиолиса. На дан 29 јула шиже хаган лачно Пред главни градски бедем. Другога дана По његову доласку оишоче борба, и Шо на иросиору од Полиандриске до Пемшонске каије*.

„Ту дакле постави главнину своје војске, распоредивши према осталом делу зида Словене (Σκλάβους). Нападао је непрекидно од зоре до једанаестог часа, и то најпре са пешадијом од неоклопљених Словена, а онда са оклопљеном

⁷ Своју опширну титулу, састављену углавном од фиктивних и нереалних назива „Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus“ Јустинијан је навео једним законом од 21 новембра 533 (Stein, II 318). Иста титула налази се и у Јустинијановим новелама № 17, 42, 43, 134, 137 и 140 (cf. Прокопије, нап. 10).

⁸ Συκιά, данашња Галата, источно предграђе Цариграда, на ј. зап. крају полуострва које образују заливи Босфор и Златни Рог. Cf. Janin, Constantinople 425 et passim, tab. I et VIII.

⁹ Размак између Пемптонске (πύρτα του Πέμπτου) и Полиандриске (λοργα Πολυάνδρου) капије износи око два километра и сачињава средишњи део главног грааског (Теодосијевог) бедема. Cf. Janin, Constantinople 248, 259, 262 et tab. I. Ово је доиста био најосетљивији део бедема. Cf. Pernice, Eraclio 143.

пешадијом из другог бојног реда¹⁰. Пред сумрак постави и неколико ратних справа и корњача на простор од Брахијала па до Брахијала¹¹. Сутрадан поново постави мноштво ратних справа, све једну уз другу, према оном делу (зида) који је нападао, тако да су браниоци били присиљени да огроман број справа поставе с унутрашње стране зида, док су истовремено пешаци сваког дана водили међусобне окршаје и наши, поставши помоћу божјом надмоћни, потисну далеко непријатеље. Изгради (хаган) бацаче камења¹² и споља их обложи кожом. На простору од Полиандриске капије до Капије св. Романа¹³ сагради дванаест кула (пиргокастела), високих скоро до заштитне круне бедема, и обложи их кожом. Грађанима у помоћ притекну и морнари који се затекоше у граду. Један од ових морнара изгради јарбол¹⁴ и обеси о њ чамац да би помоћу њега палио непријатељске пиргокастеле. Овога морнара, који је доста штете нанео непријатељу, похвали преславни магистар Бон“.

(р. 719,10—720,9)

¹⁰ ... πρῶτον μὲν δια πεζῶν Σκλάβων, κατὰ δὲ δευτεράν τάξιν δια πεζῶν εἰσβάτων. Очигледно је да се израз ζαβάτων (оклопљених) не односи на Словене, како су погрешно тумачили: Николајевић, ЛМС 109 (1864) 19; Pernice, Eraclio 143; Niederle, SS II I, 231 и Manuel II 270; ШШанојевић, II 24; КулакОвски, 111 80. Нодило, Хисторија III 328, претпоставља да се поменути израз односи на Гепиде. Међутим, то није вероватно јер су Гепиди пред Цариградом били и сувише малобројни да би могли попунити други бојни ред. Најприродније је узети да су оклопнике другог бојног реда сачињавали сами Авари, како претпоставља и Grafenauer, Nekaј vргађanj 110, 114. За ово тумачење говори и вест о уобичајеном истурању словенских чаркача у предње редове од стране Авара, како извештава Fredegar/ Chronicon IV 48 (Kos, Gradivo I 196—97). Присуство оклопника у аварској војсци приликом опсаде потврђује и Теодор Синкел (доле, нап. 16). Успут напомињемо да Јуречек-Радонић, I 60, податак о неоклопљеним Словенима из првог бојног реда погрешно приписују Теодору Синкелу уместо Ускршњој хроници.

¹¹ Βραχιόλιον (значи: узан простор, теснац) називао се угао што га затварају јужни крај Теодосијевог бедема, рачунајући од Златне капије, и пропонтиска обала (cf. Janin, Constantinople 306 et tab. I). Израз „од Брахијала до Брахијала“ указује да је сем овог постојао и неки севернији Брахијал. Janin, Constantinople 249 et 267, тврди да се Брахијал називао и простор између зида који је 627 у Влахернама подигао Ираклије (Chron. pasch., ed. Bonn. 726) и другог који је 813 дозидео Лав V Јерменин (Pseudo-Sim. Mag., ed. Bonn. 612—618). Као на потврду о постојању тог северног, влахерног Брахијала Janin упућује и на Const. Porph., De ceremoniis, ed. Bonn. 108. Ово тврђење не може се примити пошто се из наведеног израза Ускршње хронике види да је већ 626 односно у време настанка хронике, тј. далеко пре 813, постојао северни Брахијал. Затим, у De segeга., I. с., стоји: μέγρο του βραχιαλιου της χρισής λάρτης, тј. реч је очигледно о јужном Брахијалу. Према томе, тачан положај северног Брахијала још није утврђен.

¹² У рукописима стоји ἐκαλάμωσε τὰς «ετραρίας, што Du Gange у коментару (ed. Bonn., II 492) исправља у ἐκάλμωσε (καμνεῖν, facere).

¹³ Капија св. Романа (πύρτα γοβ αἰγίου Ρομανού) налази се на средини између Полиандриске и Пемптонске капије. Cf. Janin, Constantinople 262 et tab. I.

¹⁴ ἐμνηχάνησσο κατάρτιαν, уместо то Карарнов = malus navis, јарбол (Cf. Du Gange, Qloss. s. v.). У питању је сигурно нека врста покретне дизалице на точковима чија се „катарка, јарбол“, односно полуа, дизала и спуштала помоћу чекрка.

Бон нуди ирмирје, али хаган одбија и иражи да сиановници нацусше град. Чешвршог дана иође хагану за руком да на илићаку код мосша св. Калиника¹⁵ сиусши у море моноксиле „које је са собом довукао“ У субошу навече (2 авг.) хаган иозива ирешсиавнике града на иреговоре. Одлазе иешорица исиакнуших велакодосшојника. Византиски ирешсиавници сшоје, а хаган са шројицом Шахрбаразових делегаша седи и говори: „Ево иослаше ми Персијанци иослансиво и саремни су да ми иомогну са шри хиљаде људи. Ако ирисШајеШе да сваки грађанин нацусши град ионевши са собом, иоред огришача, и кошуљу, склоишмо уи овор са Шахрбаразом. Он је мој иријашељ, иређише н>ему, никоме од вас неће нишиша нажао учиниШи, а град и ваша имања иреиусишише мени. Јер иначе нема вам сиаса, уколико нисше у сишању да се ирешворише у рабе и иобегнеше морем или иишице иа ирхнеше иод облаке. ЕШо видаше, како кажу сами Персијанци, ниша је ваш цар ировалио у Персију, ниши ви овде имаШе какве војске“. Насшаде иреиурање између византиских и Версиских делегаша. Најзад, ирешсиавници града одбијају услове и враћају се. При иоврашку од хагана иерсиски делегаш иили су код Хала“ ноћу заробљени. Вазантиски једног иогубе, а другоме оишеку руке и иривезу их за враш иа оширеме хагану, а главу Шређег Персијанцима у Халкедон са иишешном иоруком: „Пошио је хаган с нама склоишмо уговор иредаде нам иосланике које сше му били иуиушили. Двојица одрубисмо главу у граду, а главу Шређега шаљемо ево вама“. То је било у недељу. ИсШога дана хаган Покушава да се од Хала моноксилима иребаци на другу сирану у Хрисоиољ и ошуда иревезе одреде које су му Персијанци били обећали. Вазантиска флоша усиешино му сиречи ирелаз. Навече „ироклеши“ хаган враћа се на бедем и из града му иослаше ВУНО и јело.

„Исте ноћи у свануће другога дана (тј. у понедељак, 4 авг.) њиховим моноксилима не пође за руком да умакну нашој стражи и да пређу (Персијанцима) * * * потопе и побију све Словене који се нађоше у моноксилима¹⁷“.

¹⁵ Мост св. Калиника налазио се на северном крају обале Златноршког залива. Cf. *Janin*, Constantinople 232.

¹⁶ Χαλαί, Χηλαί мало насеље на Босфору, да.а. Бебек. Cf. *Janin*, Constantinople 428 et tab. XI.

¹⁷ ἡδυνήθησαν αὐτὸν μονόξυλα διαλαθ-εἶν τὴν σκοῦλκην ἡμῶν καὶ περάσαι πρὸς τοὺς ἐπόντοσαν καὶ κατέσφαξαν πάντας τοὺς ἐν τοῖς μονοξύλοις εὐρε^ε-ντας Σχλάβοος. Очигледно је да је иза речи πρὸς τοὺς лакуна у рукопису, иако то овде није означено. Лакуна је морала бити повећа пошто се у очуваном рукопису Ускршње хронике уопште не описују догађаји 5–7 августа, како је први приметио *Васиљевска*, ВВ 3 (1896) 91 п. 1. Превод наредног пасуса па до краја доноси *СШанојевих-Ђоровић*, р. 36, али не сасвим тачно.

Пређу и Јермени влахерниски¹⁸ зид и баце ватру¹⁹ у портик што се налази уз цркву св. Николе. И они Словени (Σχλάβοι), који су пливајући бежали од моноксила и који су због ватре помислили да на обали стоје Авари, беху од Јермена поубијани чим тамо испливаше. Известан мањи део осталих Словена који су пливајући бежали, чим изиђоше на место где се налазио безбожни хаган, по његовој наредби беху поубијани. И вољом божјом посредством наше Госпе Богородице у пресудном тренутку (ἐν μ^α ^αοrcti) задеси га (хагана) пораз на мору. Наши извуку све моноксиле на сухо и кад се то тако одигра, проклети хаган се поврати у свој логор, и одвуче од зида ратне справе које је тамо био поставио, и (се. поруши) насип (σοῦδαν) који је био изградио, и поче рушити пиргокастеле које је био подигао, и ноћу запали свој логор и пиргокастеле и скинувши са корњача коже повуче се.

По казивању неких Словени су се, видевши шта се деси, били подигли и повукли па због тога да је био присиљен и проклети хаган да се повуче и да их прати“.

(р. 724, 7-725,8)

У шоку биШке хаган је наводно изјавио: „Видим дивно обучену жену која сама обилази бедем“. Пред иолазак иоручио је да се не иовлачи због сшраха него због оскудице хране и ириирешио је да ће се ускоро освешиши. Зашишиши одред аварске коњице задржа се још један дан и иоиали чишаву околину Влахерна.

¹⁸ Влахерне (Βλαχέρναι) су назив за северни део града, односно угао што га затварају северни крај бедема и Златноршки залив. Црква св. Николе, како се из овог места разабере, налазила се ван градских зидина. Cf. *Janin*, Constantinople 17–18 et passim; *A. M. Schneider*, Die Blachernen, Oriens 4 (Leyden 1951) 82–120.

¹⁹ Од *Никифора* (в. доле, бр. 1) дознајемо да је пре почетка општег напада било уговорено да Словени у заливу завеслају на дати знак из Птерона (Крило) код Влахерна. Пошто је Бон дознао за овај аварско-словенски договор, припремио је флоту и дао из Влахерна лажан знак. Словени, мислећи да знак долази од хагана, пошли су у напад пре времена и били потучени. Јермени излазе на обалу и пале ватре да би поново обманули словенску момчад, што им је и успело.

XI ГЕОРГИЈЕ ПИСИДА

О животу Георгија Писиде (Πισίδης — надимак према родној покрајини Писидији) мало се зна. У време цара Ираклија (610—641) и патријарха Сергија (610—639) живи у Цариграду и то као ђакон, скевофилакс (чувар црквеног посуђа) и хартофилакс (архивар) Аја Софије. Од његова доста обимног песничког дела очувано је ОКО десетак мањих и већих спева теолошко-филозофске, догматско-полемичне и историске садржине, као и известан број епиграма. У дела са историском тематиком спада, пре свега, спев о првој Ираклијевој војни против Персије 622 г. (*Expeditio persica*). Ова релативно највећа историска поема (1088 стихова) састављена је и читана ускоро, а можда и непосредно после догађаја. Подељена је на три „рецитације”, односно *σχρούσεις*, по угледу на старе софисте. Изворну вредност ове поеме умногоме повећава околност што је Писида, како се разабере из неких стихова, у Ираклијевом походу лично учествовао, вероватно као дворски песник¹.

Писида је оставио стиховани запис и. о аварско-словенској опсади Цариграда 626 г. (*Bellum avaticum*). Поема има 541 стих. У њој песник велича Богородицу као главног стратега победоносне одбране, али истовремено уздиже и Ираклија, а нарочито патријарха Сергија коме је спев и посветио. Писидин начин приказивања као и општа концепција догађаја упадно се подударају са оним што читамо у хомилији његовог колеге Теодора Синкела. Штавише, Писида је, како закључујемо, своју поему рецитовао исте године кад је и Теодор држао своју беседу, тј. 627 г.²

¹ Cf. *Expeditio persica* II 122, III 131, 343, 353.

² Да је спев о аварском рату састављен непосредно иза догађаја доказују стихови 305—309. Ту песник даје обећање цару Ираклију да ће његове заслуге опевати онда „када пловидба по мору речи, пошто завлада мир (*παρούσης τῆς γαλήνης εν μεσση*), буде повољна”. Значи, Ираклије још ратује у Персији, још није стшла вест о Хозроевој смрти. Другим речима, спев је настао најкасније 627. У стиховима 14—15 песник изјављује да је песму саставио не чекајући да догађај „дугим временом” падне у заборав.

Последњи већи очувани²³ Писидин историски спев носи звучно име Ираклијада (Heraclias). Подељен је на две „рецитације“, са укупно 471 стихом. Непосредни повод за настанак ове поеме била је, како се из уводних стихова разабире, вест о смрти персиског краља Хозроа. Ова вест стигла је у Цариград маја 628, па стога закључујемо да је исте године настала и Писидина Ираклијада⁸. У првом певању односно „рецитацији“ песник тумачи значај радосног догађаја и уздиже Ираклија, док у другом описује његове велике заслуге по државу, почевши од доласка на престо 610 године. Од Писиде је остало и неколико мањих историских поема од којих је за нас најинтересантнија она у којој се опева Ираклијево враћање светог крста из Персије у Јерусалим 628 године (Restitutio crucis).

Писидине поеме претстављају једине споменике световне поезије у VII веку, дакако у византиском смислу световне. Суд о њиховој високој литерарној вредности остао је до данас непромењен. Писида важи као најбољи и по утицају највећи византиски песник, јер је кроз читаву историју византиске литературе служио као образац⁴. Техника његових јампских триметара је беспрекорна, језик чист, речник богат и биран. Писида је песник широког знања и бујне маште. У мноштву слика налазимо и епски величанствених⁵. Предмете поређења он узима не само из Библије, него и старогрчке митологије и историје. Једини недостатак претставља местимична нејасноћа, условљена алузијама, игром речи и алегоријама које нисмо у стању увек да разумемо. Међутим о вредности Писидиних песама као историских извора мишљења су подељена. Једнима су оне „најважнији извор Ираклијевог доба“⁶,

²³ Теофанов текст о Ираклијевој добу као и неки Писидини фрагменти код Суиде поуздано сведоче да је изгубљена најмање једна већа Писидина историска поема (Sternbach, De Georgii Pisidae apud Theophanera aliosque historicos reliquiis, Rozprawy Akademii umiejetnosci, Ser. I t. 15, Cracoviae 1900, p. 3—37; Sternbach, De Pisidae fragmentis a Suida servatis, ibid. p. 141—151).

⁴ Из стихова Heraclias II, 238—239, јасно се разабире да Ираклије из Персије још није стигао. Према томе, Писида је Хозроеву смрт опевао, односно Ираклијау саставио, између маја 628, када је према *Ускришњој хроници* (ed. Bonn. 727) стигла у Цариград вест о Хозројевој смрти, и почетка 629, када је према *Теофану* (ed. de Boor 327). Ираклије триумфално ушао у Цариград. Штавише, почетни стихови Ираклијаде упућују на закључак да је спев састављен још пре краја 628 године.

⁵ Krumbacher, 709—10; Jh. Nissen, Historisches Epos und Panegyrikus in der Spätantike, Hermes 75 (1940) 298-325.

⁶ Напр., кад византиско-персиски рат претставља као рвање Ираклија и Хозроа у хиподрому света; гледаоци су небо и земља, а судија — бог (Heraclias I 50 sq.). RnH кад каже о Ксерксу да је хтео „воду претворити у копно, а земљу у море“ (Exp. pers. II 305, 311)

⁸ Dölger-Schneider, Byzanz, 22. Слично и Шушић, I 231, према коме Писида „као главни савремени извор за Хераклијево владање“ доноси песме „с добрим и поузданим подацима“.

док други, с мање или више одлучности, дају супротне оцене⁷. Писидине песме откривају да су цар и патријарх н>ему топло окриље, стубови правде и свеопште среће⁸. Са правим заносом и, чини се, сасвим искрено он их до неба уздиже, а њихове непријатеље фанатично мрзи и презире. При томе он расположе читавим арсеналом суперлатива и бомбастих поређења⁹. Писида често наглашава да говори само истину, да не ласка, да „венце стихова плете од цвећа убраног на ливади бесмртне истине“¹⁰. Међутим, лако је увидети да он тако не ради. Напротив, он је сасвим неодмерен и кад хвали и кад куди. У своје спевове он уноси само оне чињенице које су „поетичне“ и њихово излагање испреплиће слободним маштањима, а тумачи их моралистички и наивно теолошки¹¹. Једном речју, Писидине историске песме претстављају изразита carmina panegyrica и стога се као извори могу употребити само уз пажљива претходна испитивања.

Писида као песник овековечио је своје име, али ни његов историографски углед није се брзо угасио¹². За прошлост јужних Словена од значаја је, пре свега, Ираклијада која доноси један редак податак о словенским гусарима по Јејејском мору. Од важности је и спев о аварско-словенској опсади у коме налазимо извесних података којих у другим изворима уопште нема. И најзад, није без интереса ни чињеница што је велики Писидин спев о стварању света (Hexaemeron) 1385 преведен на словенски¹³.

⁷ Рачки, Scriptores 149, за Ираклијаду каже да је од „мале или никакове вредности историјске“. Krumbacher, 709—712, уздржава се од сваког суда о Писиди као извору. СШанојевућ, II 201, полази од претпоставке да Писида доноси само „белешке о појединим догађајима“. Moravcsik, I 155, сматра да поема Bellum avaricum претставља дело које „и поред реторског стила и извештачености израза има ипак вредности и као историски извор“.

⁸ Exp. pers. II 24: $\omega\varsigma \epsilon\nu$ Κρατούσα συν *εφ μοναρχία.

⁹ Напр., цара Ираклија упоређује са Нојем, Мојсијем, пророком Данијелом, Херкулом, Аполоном, Александром Великим, Сципионом, звездом Даницом, па чак и Сунцем Једном га про>лашава „мучеником“ само зато што је мало ногу огребао (Exp. pers. I 242). Напротив, Авари су се излегли из некакве кугоносне крвне сурутке (Bell. avar. 54), док су Персијанци прави „потомци змија“ (Heraclias II 188). Итд.

¹⁰ Exped. pers. III 379—80, I 36—39 et passim.

¹¹ Хозроје је побеђен јер је „колима своје војске дрско прешао границу божјих одредаба“ (Heraclias II 188); хаганову копнену војску пред Цариградом поразила је она позната „нерукостворена“ икона (Bell. avar. 373 sq.), док је словенске моноксиле потопила лично Богородица (Bell. avar., passim). Истина, словенски пораз приписују Богородици и Теодор Синкел и Ускришња хроника и сви доцнији извори, изузевши Никифора.

¹² При састављању свога извештаја о Ираклијевој добу једино је Теофан непосредно користио многе Писидине песме, нарочито Expediitio persica, док извештаји о Ираклијевој времену код доцнијих хроничара сш>о посредно зависе од Писиде пошто се, директно или индиректно, надовезују на Теофана, како је показао Sternbach, De Georgii Pisidae apud Theophanem aliosque historicos reliquiis, p. 37—54, 63, 65, 99. Непосредан Нисидин утицај приметан је у стиховима о Ираклију код J. Tzetzes, Chiliades III 39—64, као и код песника-хроничара Канси. Manacessa. Cf. доле напр. 18.

¹³ Pisidae Hexaemeron, ed. Migne PQ 92 (1860) 1425—1578. О словенском преводу Krumbacher, 711 Anm. 2.

Употребљена издања: Georgii Pisidae Expositio persica, Bellum avaricum, Heraclias, ed / . Bekker, Bonnae 1³⁶.

Georgii Pisidae Restitutio crucis, ed. L. Sternbach, Wiener Studien 13 (1891) 4—8.

Издања. Бонско издање обухвата само три историске поеме, док је у Migne, PG 92 (1860) 1161—1754, поред тих поема, објављено још пет песничких дела као и приличан број епиграма. Латински превод и коментар историских поема, које у оба издања даје Quercias, нису увек поуздани. Известан број Писидиних мањих песама и епиграма, међу њима и историских, први пут и критички је издао Sternbach, Wiener Studien 13 (1891) 1-62, 14 (1892) 51—68. Критичке примедбе на текст бонског издања Писидиних песама даје Sternbach, Observationes in Pisidae carmina historica, Rozprawy Akademii umiejtnosci, Ser. II, t. 15 (Cracoviae 1900) 199—258. Исто и / . Hilberg, Wiener Studien 9 (1887) 207—222.

Важнија литература: Krumbacher, 709—712. — N. H. Baynes, Some Notes on the Historical Poems of George of Pisida, The Classical Quarterly 6 (1912) 82—90. — E. Kurtz, Zu Georgios Pisides, Byz. neugr. Jahrb. 3 (1922) 12—14. — N. Jorga, Medaillons d'histoire litteraire byzantine, Byzantion 2 (1925) 250—252. — O. Bardenhewer, Gesch. d. altkirchl. Literatur V (Freiburg 1932) 168—173. — Moravcsik, I 155. — Ostrogorsky, 72. — Michaelis Pselli de Euripide et Georgio Pisida iudicium, ed A. Colonna, Studi Biz. e Neoll. 7 (1953) 10—21. — 5. Kyriazopoulos, 'Ο Γεώργιος καὶ ὁ τραγικός, ΕΕΒΣ 24 (1954) 327—336, 477.

614—616

СЛОВЕНСКА ГУСАРЕЊА ПО ЈЕГЕЈИ

У првом делу (acroasis I) Ираклијаде цесник велича цара Ираклија аоводом дешронизирања и иогибје иерсиског краља Хозроа. У другом (acroasis II) оиева Ираклијеве заслуге, иочевша од доласка на иресШо. После збацивања Фоке, „ирвог зачеШника наших несрећа“, Ираклије је усиео да заведе унуШрашња мир. Али шада

„облаци из Тракије донесоше вам (Ираклију) олују рата: На једном месту скитска Харибда (тј. Авари), правећи се мирном, разбојнички пљачкаше, а на другом, опет, вукови Словени (οί Σκλάβοι λύκοο), устајући заједно, копнену буру прошириваху и на море. И вода, попрскана њиховом крвљу, силом постајаше црвена. А одонуд, као такмичећи се, беше

се приближио призор немилији и одвратнији од Персејеве Горгоне.”¹⁴

(Heraclias II, v. 71—81)

Ираклије је „више иуша хиео да одаине сирелу на Харибду (Шј. Аваре)“, али увек би одушао „иред иогледом на Горгону (иј. Персију)“. Јер „чим бисше ви (Ираклије) — иродужује Писида — уцерили сирелу ирошив ње (иј. Горгоне, одн. Персије), грабежљиви вуци (Словени) одвукли би вас на другу сирану“. Међушим, „Ши си (Ираклије) — насШавља аесник — исирајно иодноси ову иро-сируко оиасну борбу с њима, иако си се за њу мало времена сиремао. И Поишо су ОВУ мачева, изошШрени заједничким наиадима на нас, захваљујући Шојим (Ираклијевим) бригама били расшављени, онда си идућу зиму ировео у иредраћу ... размишљајући како ћеш уклониши ... оиасноси са ишока, иоишо си знао да је Персија главни извор зала”¹⁵ (Heraclias II, v. 90—107). Сиев се завршава уоишшеним оиисом Ираклијевог иохода на Персију.

626

ОПСАДА ЦАРИГРАДА

У уводу сиева о аварском рашу иесник захваљује Богородици, уздижући ишоовремено цара Ираклија и јоту више иаширијарха Сергија. Хагана назива „чудовишшеш“, а његову војску уиорећује са комарцима и кугом. „Злокобни вихор из Тракије“ изненада је грунуо на „недужну лаћу“ — Цариград.

¹⁴ χάετθεν... θέα της Γοργόνας ιτροοιιχго. Овим речима Писида свакако алудира на 615 годину када су, како је познато, Персијанци стигли до Халкедона, тј. у непосредну близину Цариграда. Излази да отприлике у исто време тре*а ставити и претходну Писидину вест о словенским гусарењима као и њиховом поразу на мору. Веродостојност ове Писидине вести потврђују Miracula s. Demetrii II 1 где се опширније и конкретније описују оба ова догађаја. Наше датирање Писидине вести о Словенима у време између 614—616 заснива се управо на том идентификовању његова извештаја са оним из Mir. II 1.

¹⁵ Зима о којој се овде говори могла би да буде она уочи 622 када је Ираклије пошао у прву експедицију против Персије. Пре те зиме Ираклију је пошло за руком да, како каже Писида, „растави“ непријатељске мачеве, што очигледно претставља алузију на склапање мировног уговора са хаганом. Значи, Писида извештава да је Ираклије мир са хаганом склопио 620, а зиму 621 да је провео ван Цариграда. Вест о склапању мира са хаганом доноси и Theophanes, ed. de Voog 302 (sub A. M. 6111=619/20). Према томе, Теофан се прилично подудару са савремеником Писидом. Иначе, обично се узима да је мир склопљен 619. Даље, из овог свега излази да се горе препричани стихови 90—107, у којима се' на магловит и неодређени начин говори о аварској и словенској опасности, односе на време између 616-620 године, а не на аварско-словенску опеаду 626, како тумачи коментатор бонског издања Quercius (p. 159), као и Нодило, III 328 п. 1.

„То не беше једна битка ни једноставна борба, него многострука, сложена и на разним странама. Словен (Σθλάβος) удружен са Хуном, Скит са Бугарином, а с друге стране Међанин (Переијанац) са Скитом, сви ти народи, различити по језику и удаљени једни од других, заједнички заратише против нас...”

(Bell, avar., v. 194—201)

Песник каже да се град нашао између Скиле (Скиша) и Харибде (Персијанаца). У хагановој војсци било је „како се чини до осамдесет хиљада људи”¹⁶ (v. 219). Та војска је имала бојне шрубе, сиреле, мачеве, вахру, корњаче, бацаче камења, дрвене куле. Са иериског фронтиса сизиже заповести од Ираклија са дешаљним ууШ-сШвима о организовању одбране: да се осигурају ирлази на бедеме, сиреме иокрешне куле, иодигну барикаде и иобије коље, изграде многи бацачи сирела и камења као и друге сираве, оиреме „раШне лађе које је он (Ираклије) већ одавно био изградио” (v. 266 sq.). Још ире доласка варвара у град је ирисило „мношшво војске” (v. 280) које је цар био иослао. „И грађани и сиранца” усану као један и наредба би извршена.

СираШег шаље неколико исшакнуШих грађана да с хаганом склоије мир. Посланици шамо зашекну и иериске делегаше који су хагану обећавали иомоћ од „хиљаду” људи. Хаган ирисшаде уз њих и иреговори ироиадну.

Варвари су се међусобно договорили да са оашШим наиадом оиИочну шек иошШо иреШходно иоале све храмове у својој околини (v. 401). Тако и учинише.

„После тога варвари, отпочињући битку, заузму храм свете Дјеве, несавладивог стратега, са околином и ту се утврдише, мислећи да ће их у невољи заштитити оно место које су они обешчастили. Варварски вођа укрца на лађе — имао је наине чамце од издубљеног дебла — гомиле Словена (Σθ-λάβων) заједно са Бугарима” и тако копнену борбу прошири и битком на мору”

(Bell, avar., v. 403—412)

¹⁶ Писида је једини извор који доноси више мање вероватан податак о броју хаганове војске. Јер извештај *Теодора Синкела* да је „на једног нашег војника долазило по сто и више варварских” претставља обичну хиперболу. Кад бисмо његове речи схватили буквално испало би да је хаган довео преко милион људи, јер је тада у Цариграду, према *Ускришој хроници*, било само коњаника око дванаест хиљада. Исто тако, не долази у обзир ни податак из *Oratio historica* да је варвара било десет пута више, јер је аноним до тога дошао ме3Санничким скраћивањем Теодоровог броја. *Усиенски*, I 691, неосновано наводи да је само један део хаганове војске бројио до 300.000 људи.

¹⁷ У погледу племена која су учествовала у опсади византиски извори нису сложни. Спореднији и безначајнији извештаји каганову војску називају једноставно „варварима” или само „Аварима”. Међутим, у неким исцрпнијим вестима, поред Двара, наводе се и Словени као главни њихови савезници (*Ускриша хроника*, *Никифор*). *Теодор Синкел* је, како ћемо видети, још одређенији јер он у

Под ударцима ши^ела и бацача камења варвари на коиненој сШрани аадали су „као скакавци” (v. 413—435). Слично би и на мору. Многобројни моноксили, који заједнички и уз велику вику од сирене Влахерна јурнуше на лађе, убрзо беху иоШоиљена. На варваре је Богородаца лично уирављала сиреле, секла их мачевима и њихове чамце, који су заиали у збрку, иревршала у воду, Шако да су сви иошоиљени „као једна лађа”¹⁸. Понека бродоломник одржавао се на води иравећи се мршвим, док би други шајао у води Покривен чамцем. Али ником није иомогло (v. 436—474). Залив сав ирвен од варварске крви иосшаде ново Црвено море, а иаширијарх Сергије нови Мојсије (v. 475—541).

ОКО 629¹⁹

СУКОБИ АВАРА И СЛОВЕНА

Крши је, каже иесник, иомогао Ираклију да оружјем савлада неириЈашеље, а сада „лук дрвеша (ишј. крша) духовним сШрелама

хагановој војсци, сем Авара и Словена као главних, разликује и „остала дивља племена” (в. доле), док Писида, како видимо, наводи и Бугаре. Да Бугари у аварској држави овог времена претстављају важан фактор потврђује нам и анонимни аутор *Miracula s. Demetrii* 11 2 (в. доле). Теофан, чији се извештај о опсади Писида, како мисли *Нодило*, 111 318, него по свој прилици на некој изгубљеној Писидиној песми, како с разлогом претпоставља *Sternbach*, *De Oeorgii Pisidae reliquiis* 32—33), као учеснике поред Авара наводи „Бугаре, Словене и Гепиде” (ed. de Voog 315), док *Scylitzes*, ed. Bonn. 727, изоставља Бугаре и спомиње само „Словене и Гепиде”. Немамо никаквог разлога да овај податак о Гепидима сматрамо непоузданим, јер је познато да су се остаци Гепида на Тиси И Дунаву одржали и после пада њихове државе (567) све до краја IX века (cf. *Jureчек-Радонић*, 1 60). Из свих наведених података излази да хаганову војску пред Цариградом сачињавају: Авари, Словени као главни савезници на копну и далеко најмногобројнији на мору, затим у мањем броју Бугари, и још мањем Гепиди и остала племена. Међу ова племена *Niederle*, SS 11 1, 231, убраја и „остатке Ерула”. Али нису нам познати извори који то потврђују.

¹⁸ У опису опсаде који доноси песник-хроничар *Const. Manasses*, v. 3745—3793, ed. Bonn. 161—63, утицај Писидин је очигледан. Манасес Словене назива Тавроскитима и упоређује их са скакавцима (v. 3771), исто као и *Pisidae Bell*, avar., v. 429. Заведен нејасном Писидином сликом о потапању варварских моноксила »у узбурканом мору” (εἰς ζάλην, v. 463) *Manases* словенски пораз приписује бури коју је тобоже подигла Богородица.

Победу над словенским моноксилима пред Цариградом Писида велича и у једном свом епиграму (*Anthologie Palatina* 1 120), а посебан епиграм (*Anthol. Palat.* 1 121) посветио је и аварско-словенском поразу на копну (cf. *P. Waltz*, *Notes sur les epigrammes chretiennes de l'Anthologie Grecque*, Byzantion 2, 1925, 323—328). Успут напомињемо да су оба Писидина епиграма објављена и у *Migne* PQ 92, 1736 B—1740 A. Сви ови епиграми садржински су сасвим уопштени и Словени се у њима нигде изричито не помињу.

¹⁹ Стихови 104—113 показују да је poema *Restitutio crucis* састављена у пролеће 629, како је уочио *Sternbach*, *Oeorgii Pisidae carmina inedita*, Wiener Studien 13 (1891) 25.

засу неиријашеље". Јер

„Парти огњем пустоше Персијанце и Скит (Авар) убија Словена (Σκλάβον²⁰) и потом бива убијан, и окрвављени међусобним убијањима умногоне су ометени за вођење јединствене борбе"²¹.

(Restitutio crucis, v. 78—81)

XII ТЕОДОР СИНКЕЛ

Теодор Синкел (Θεόδωρος δ σύγκελλος) живи у време цара Ираклија (610—641) и патријарха Сергија (610—639). Био је скевофилакс (чувар посуђа), презвитер и синкел (секретар) Аја Софије¹. Службује дакле на истом месту и у исто време кад и Георгије Писида. Остале појединости о његову животу нису нам познате.

Теодор је написао „Слово о преносу часне одеће Богоматере у Влахернама". Ту се приповеда како је за време аварског напада, вероватно оног из 617, извучена риза Богородице из њеног храма у Влахернама и склоњена у Св. Софију, и како је одатле поново враћена. Сем извештаја о аварском препаду беседа садржи и других корисних података².

Далеко важнији Теодоров спис претставља хомилија под насловом: „О махнитом насртају безбожних Авара и Персијанаца на овај богочувани град и о њихову, захваљујући божјем човекољубљу посредовањем Богородице, срамном узмаку"³. Ову

¹ Ускриња хроника, ed. Bonn. 721, наводи да је Теодор „богоугодни синкел", док се у рукописима Теодорова Слова о преносу Богородичине ризе иазива „презвитер, синкел и скевофилакс Велике цркве" (ed. Лоупев, ВВ 2, 1895, 584).

² Слово о ризи први је издао Fr. Combesius, Historia Monothelitarum, Parisiis 1648, col. 751—786. Знатно критичнији текст другог дела беседе ed. Хр. Лоупев, ВВ 2 (1895) 592—612. О аутору и времену постанка ове хомилије, мишљења су била подељена. Одбацујући тезу Лоупарева, В. Васиљевски, Авари а не Рускије, Феодор а не Георгиј, ВВ 3 (1896) 83—95, убедљиво је доказао да беседа припада Теодору.

³ Περί της των άθεων βαρβάρων χαί Перσών ιαγα της θεοφύλακτου πόλεως μανιώδους κινήσεως και. Γης φιλανθρωπία; του θεοῦ δια της Θεοτόκου μετ'αίαχνης εκείνων αναχωρήσεως.

Хомилија је првипут штампана у А. Mal, Nova patrum bibliotheca VI 2 (Romaе 1853) 423—437. Друго, знатно критичније издање дао је Sternbach, 1900. Moravcsik, \ 158, погрешно наводи да је прештампана и у Migne, PQ 106, 1335—1354. На томе месту уствари се налази анонимна парафраза Теодорове хомилије, тзв. Oratio historica.

У погледу аутора ове хомилије научници су се поделили. Васиљевски, op. cit., ВВ 3 (1896) 91 п. 1, долази до претпоставке да је аутор Теодор Синкел. Конкретније аргументе за исту тезу, а независно од Васиљевског, износи Sternbach, Analecta avarica 37. Без икакве резерве његову тезу прихвата једино Јуречек-Радоњић, I 60, 61, 72, који вести из хомилије цитира под Теодоровим именом.

²⁰ У расположивим текстовима Писидиних песама налазимо двапут првобитни облик Σκλάβος, а двапут доцнији Σθλάβος који потиче од преписивача (Sternbach, De Georgii Pisidae apud Theophanem aliosque historicos reliquii, Rozprawy Akademii umiejtnosci, Ser. II, t. 15 [Cracoviae 1900] 32 n. 5).

²¹ και, τοις εκατων ήμαΓωμένοι φόνοις ιτολλήν εχουσι φύρσιν εις μίαν μάχην. Из ових Писидиних стихова излази да после 626, односно око 629, Авари и Словени воде међусобне борбе, што претставља важан податак. Ова Писидина вест, колико знамо, у историској литератури до сада није узимана у обзир.

беседу Теодор је држао 627 године, вероватно на прву годишњицу аварско-словенске опсаде (7 авг.) у цркви Свете Софије⁴. Беседников тон, као и извесне појединости које саопштава, потврђују Д³ Ј^с он савременик, па чак и учесник у догађају о коме говори⁵. У својој хомилији он се труди да победоносни крај опсаде прикаже и објасни као видљиви доказ божјег старања и као победу Богородице. Да би то постигао он стално упоређује поједине моменте опсаде са сличним сценама из Библије, и беседу завршава опширним доказивањем да варварски пораз пред Цариградом претставља испуњење старозаветних пророчанстава. Сем тога, он настоји да истакне и заслуге цара Ираклија и патријарха Сергија. Опште узевши, његова концепција догађаја изразито је теолошка и умногоме се подудара са схватањем његовог колеге Писиде, који је на њега очигледно утицао⁶.

У беседи о ризи, а још више у хомилији о опсади, огледа се Теодорово релативно шире образовање, иако једностране од Писидиног, као и његова реторско-писатељска вештина. На доста места он је прави песник у прози. Хомилија о опсади уједињује непосредну импулсивност са реторском ученошћу и као таква, можемо слободно рећи, претставља један успео и леп пример

Moravcsik, I 158, каже да је хомилију саставио „највероватније Теодор Синкел“, не улазећи у дискусију. Никакве аргументе не износе они који, одбацујући или не знајући за тезу *Sternbach-a*, сматрају да хомилија припада неком непознатом писцу (*Niederle, SS II 1, 231; Сианојевућ, II 211; Pernice, Graeco, p. XV; Сианојевућ-Горовућ, p. 34; М. Љубинковић, Музеји I (Г948) 69; Grafenauer, Некај вргањај 79, 96*).

⁴ Да је хомилија држана пред слушаоцима доказују пишчеви изрази ἀκοῦβατε (p. 2, 291, γὰρ ἀκοῦβόντων ὑμῶν (p. 3, 12) итд. За 627 као датум настанка говори неколико момената. На њих је указао већ *Sternbach, Analecta avarica 38*, али на један до неразговорности концизан начин, тако да је његово датирање остало скоро сасвим незапажено. Прво, писац извештава да командант одбране „беше Бон који је свуда чувен“ (p. 6, 29). Пошто је Бон, према Ускршњој хроници (ed. Bonn. 726), умро 11 маја 627, излази да Теодор своју беседу држи после тог датума. Друго, беседник о Хозроу каже да је „садашњи тиранин“ Персије (p. 4, 23), док на крају беседе изражава побожну жељу да бог цара Ираклија „окурни победама као и Давида*“ (p. 24, 22). Из овог се разабире да Теодор хомилију држи пре Хозроеве смрти, односно пре завршетка Ираклијеве војне у Персији, тј. 627 године.

⁵ Обраћајући се слушаоцима Теодор изричито каже: „јер сви смо били очевци и гледаоци“ (p. 18, 1). Према Ускршњој хроници (ed. Bonn. 721), један од петорице чланова посланства хагану за време опсаде био је и »Теодор, богоугодни синкел“. И доиста, Теодоров извештај о ТОМ посланству (p. 10, 26—11, 7) толико је подробан и пластичан да очигледно потиче од учесника.

⁶ Основна разлика између Писидиног свеа о опсади и Теодорове хомилије јесте у томе што Писида највише велича патријарха Сергија, а Теодор бога и Богородицу. Иначе, њихови прикази, уопште и у појединостима, умногоме се подударају. Обојица мрзе и грде варваре подједнако, али Теодор је драстичнији јер он, примера ради, хагана дванаест пута назива „свињом“, „бестидном свињом“ итсл., што код Писиде није случај. Приличан број својих поређења Теодор је очигледно преузео од Писиде (*Sternbach, Analecta avarica 26; n. 1, 29 n. 2 et 30 n. 1*). Од Писиде је вероватно позајмио и поређење Ираклија са Давидом (p. 24, 20).

рановизантиског беседништва. И стога није чудо што је у византиском свету много читана и препричавана, чешће него ма који други извештај о опсади⁷.

Као изворни докуменат хомилија има добрих, али и слабих страна. Њен аутор кипги од мржње према непријатељу и то га понекад одводи у очигледна претеривања. Приповедање о опсади он често прекида разним дигресијама: исконструисане реторске молитве, описивања „одговарајућих“ библијских догађаја, опширно тумачење мистичног значења бројева 5, 7 и 10 у вези са датумом опсаде, итд. Теодор се понегде и понавља. У његову приказу опсаде има много теологизирања и празне реторике, а извесне сцене из тока борби једноставно су замрачене побожним мистификацијама (убиство персиских посланика на повратку од хагана, пораз словенских моносила у заливу Керат, итд.). Али хомилија има и добрих особина, и оне нису безначајне. Пре свега, она је једини извор који омогућује да пратимо опсаду у њеном току, у њеном развоју из дана у дан, тако да претставља добро дошлу допуну Ускршњој хроници чији је извештај у томе погледу доста нејасан⁸. Затим, Теодоров приказ опсаде не само да се у основи подудара са релативно најбољим извештајима (Ускршња хроника и Никифор), него их обиљем појединости и премашује. Најзад, приказ опсаде који даје хомилија бесумње је »најсликовитији“ од свих⁹. Узето у целини, хомилија и поред недо-

⁷ Релативно најранију и најопширнију парафразу Теодорове хомилије претставља *Oratio historica*, која је са своје стране, Како ћемо видети, послужила као извор за низ доцнијих описа опсаде у разним синаксарима (доле, p. 171 n. 11). Вероватно је Теодор послужило као извор и састављачу патмоског синаксара за 7 август, чији рукопис потиче из IX века (cf. *Кулаковски, III 86*). Теодорову хомилију веома уопштено препричава и Антоније Студит у једној својој беседи, ed. *Sternbach, Analecta avarica, 41—46*. У пропратној напомени свога издања *Sternbach* закључује да је ту беседу одржао 971 Антоније Студит, доцнији цариградски патријарх (974—980). Међутим, *Пападоуцолос-Керамеус* у једној, нама неприступачној, расправи доказује да је аутор беседник Антоније Студит из 1188 (cf. *ВВ II, 1904, 300*). Комбинујући Теодора са Никифором, Грузијанац *Георџије Миацминдели* (f 1066 као монах у светогорском манастиру Ивирон) саставља свој опис цариградске опсаде (*Кулаковски, III p. IX*). Посредно или непосредно Теодорову хомилију препричава и синаксар за химну Акатист из непозната времена, ed. *Sternbach, Analecta avarica 38—39*.

⁸ Нејасноћа Ускршње хронике долази највише отуда што, како смо видели, не располажемо потпуним текстом који се односи на опсаду. Хроника је нарочито нејасна кад говори о поразу словенских моносила, пошто се баш на томе месту и налази лакуна. Код много научника опсада није ни јасно ни тачно приказана уиравно стога што су, ослањајући се скоро искључиво на Ускршњу хронику, занемарили Теодоров извештај. Опширније приказе у том смислу дају *Николајевућ, ЛМС 109 (1864) 14—29; Pernice, Graeco 137—148; Сианојевућ, II 22—27; Нодило, III 326—331; Усиенски, I 690—697*. Релативно највернији приказ опсаде даје *Кулаковски, III 79—87*, који је Теодоров извештај узео као полазни извор.

s *Niederle, SS II 1, 231*.

статака, претставља исто толико користан извор за опсаду као и Ускршња хроника¹⁰. Извесна Теодорова обавештења о Словенима сасвим су усамљена, па стога и веома драгоцене.

Употребљенои здање: *Analecta avarica* (Seorsum impresum ex tomo XXX Dissertationum philologicarum Academiae Litterarum Cracoviensis), ed. L. Sternbach, Cracoviae 1900.

Важнија литература: В. Василевскиа, Аепти а не Русские, ©еодор а не Георгии, ВВ 3 (1896) 91—92. — *Sternbach*, *Analecta avarica*, 37. — *Pernice*, *Eraclio*, р. XV. — *Krumbacher*, 672 - 673. — *Е. Тевашов*, Осада Константинополл аварам и славинами ВЛ 626 г., Журнал Минист. Нар. Просв. 52 (1914) 229—235. — *Maravcsik*, I 158—159.

АВАРСКО-СЛОВЕНСКА ОПСАДА ЦАРИГРАДА

Цар на Исшоку води борбу са „многоглавом аждајом“ иерсиском. Пред Халкедоном Сарбараз (Ταρβαράζ = Шахрбараз), иерсиски Холоферно, α

„западни непријатељ, одвратно недоношче, које домаћи варвари називају хаган, кроз више дана приближаваше се самим зидинама града, водећи безбројно мноштво племена (έθνη άγών μύρια) која оружјем прекрилише копно и море“.
(р. 4, 37—39)

У служби ђавола „ироклеши изрод“ и „свиња са заиада“ наумио је да ирождере „божји народ као осшављена јаја“.

„Стога је он са краја земље па све до мора испружио своје крвљу умазане руке. Море претвори у копно разбојничким пловилима (σχεύεσι), а земљу прекрили коњицом и пешадијом, желећи да овај Јерусалим нападне са свих страна. А шта га успали до тог лудила? И ко му усади ту крваву убилачку мисао?“.

(р. 5,4-8)

Аварски иоход иисац објашњава „многосируким наишим греховима“ као и незасиШљџвом иохлеиом и среброљубљем оне „звери“ и „ишјавице“. Хаганов ошац, доселивши у суседсшво го и гладан, иримио је обилашу иомоћ од ромејских владара. Међушпм, наследник и сшарији браш „овог иса“ за крашко време иокори суседна илемена.*

¹⁰ *Василевски*, op. cit., ВВ 3 (1896) 91, сматра да хомилија „подробношћу и јасноћом претстављања личности и догађаја надмашује и Ускршњу хронику“, лок *Сшанојевић*, II 211, мисли да је, поред Ускршње хронике, „најбољи и најважнији извор за опсаду“.

А његов наследник, ова „лукава и зршворна ласица“, каква зла не иочина! „Наш цар“ је иокушавао да га ублажи сваком вршом добротинсшва, али звер се не зависи. „Јер ко не зна за нељудски наиад на који се он дрзну ире ових година (про τούτων των ετών)“, када је цар, држећи се неког уговора, иошао му у сусреш на Дуги Зид а Шамо био мучки наиаднуш! Тада је „иодмукла змија“ одвела у своју земљу „безброј људи, жена, сшараца и нејачи“¹¹. Зашим је иреШшо да не иорушиШшо овај град „ако му се не да иоловина чшшавог блага и богаишсшва ишшо се у њему налази“ Добио је благо које би и Бријареју руке наиунило и дивљег Фаларида ублажило¹². Али „ону ишјавицу“ не засиши. Добивши оиеш благо дао је закљешву о ненаиадању, коју, међушпм, иогази чим дознаде за царев одлазак у Персију. Одмах иочне да ирикуиља варваре, израђује оружје, хелеиоле, чамце и врши све друге иришреме како би наиао град.

„И то је он наумио и извршио и прикупио је сав потчињени му варварски живаљ“, земљу и море ишцунио је плеенима дивљим који од ратовања живе“.

(р. 6,25-7)

Цар шаше ишмена уаушсшва за организацију одбране (р. 6,27)^{1}. Узнемирено грађансшво охрабрује иаширијарх носећи Богородичину икону, а дошле магисшар Бон журно ишврђује бедеме и расиоређује иосаду. Оишоче иашење храмова, царских и ириваШних кућа, најуре на ишшочној, а иосле и на заиадној сшрани града (р. 8,31)¹⁵. Од самог иогледа на „рој сшришљенова“ на коиненој сшрани грађане хваШша језа и иамеш им сшаше, јер*

„На једног нашег војника долазило је по сто и више варварских, све обучених у оклопе, све заштићених шлемовима¹⁶ и са сваковрсним ратним справама“.

(р. 9,22—4)

¹¹ Алузија на хаганов препад из 617, о коме релативно најподробније извештава *Ускршња хроника* (горе, стр. 144 п. 4).

¹² Бријареј, сторуки див, титан. Фаларид, тиранин у Акрагасу (565—549 пр. н. е.), познат по свирепости и пљачкању.

¹³ και παν συνήγε το ύτ'αύψ ταττόμβρον βάρβαρον. Другим речима, Теодор извештава да су сва племена, која у опсади учествују, аварски поданици. С тим су у складу и извесне појединости које саопштава Ускршња хроника (убијање словенских бродоломника од стране хагана). *МапелШућ*, Славени 40, необразложено тврди да 626 пред Цариградом ратују и македонски Словени.

¹⁴ Исти податак даје и *Писида*, Bell. avar. 266 sq., само подробније.

¹⁵ Исто, иако сасвим укратко, саопштава и *Писида*, Bell. avar. 401. Интересантно је приметити да се овде Теодор и Писида не слажу са Ускршњом хроником која извештава да су Авари попалили влахернске храмове као и тамошњу околину после завршене битке, односно при повлачењу (ed. Bonn. 725, 45—20).

¹⁶ Колико Теодор овде претерује најбоље се види из податка о неоклопљеним Словенима у првом бојном реду хаганове војске, који саопштава *Ускршња хроника* (горе, стр. 147 п. 10). Очигледно је Теодорово претеривање и у погледу броја варвара. Интересантно је да *Oratio historica*, која парафразира Теодора, даје десет пута мању процену варвара (доле, стр. 172).

Првога дана (ушорак, 28 јула) неиријашељи се само иојаве, и увече иовуку у логор. Другога дана варвари иривлаче сираве. Хаган иражи храну. Град му иосла, али он „осиа^иас као и ире“. Трећега дана насрну варвари на бедеме као „град са муњама“. Убрзо на секшору код Богородичиног храма иреирије шешке губишке и шо их иоколеба, а браниоце охрабри. Борба се иреШвори у месимичне сукобе, бацање сШрела и гађање камењем, и Шако ирође дан. Чешвршиог дана варвари иримичу хелеиоле (έλεπόλεις), сираве за хитање и дрвене куле (των αφετηρίων οργάνων και πύργων ξυλίνων). Посао на склаиану (σύμπληξις) Ших сирава одмицао је веома брзо, јер је радило много руку и јер је хаган „имао При руци грађу (την υλην), ону коју је ири доласку био довукао на колима као и ону коју лако ирибављаше из кућа које би Поруишо“ (р. 10, 16). Пешог дана из града Полазе делегаШи да иреговарају с хаганом о миру. По иовраШку они извешавају да је хаган изгледом и ионашањем одвраино сиворење. Прљав је и грдно обучен. У расиоложењу и речама мења се брзо као Прошеј. Изражавајући се иросиачки и надмено као Салмонеј¹⁷, он „грмећи као из мешине“ иреши да ће већ сушра заузети град и све саириши. Из човекољубља иици дозволава грађанама да наиушије град и свакоме од њих великодушно осиаваља ио једну кошуљу. „Одмах. изиђише, како рекох, из града и другу милоси од мене не иражише“ — завршио је хаган у разговору са иосланицима.

„То он рече и, припретивши још горим, додаде да ћемо ми, уколико што брже не изиђемо из града, још сутра гледати како персиска војска долази пред зидине да помогне тиранину (хагану). И доиста, ми сами видесмо Персијанце које је послао Шахрбарз, и како дарове носе, а чусмо да они и уговор склопише тако да ће се послати словенски моноксил¹⁸ и у њима да ће се преко мора превести персиска војска из Халкедона.

То су биле речи посланика (византиских). Војску од Персијанаца тражио је (хаган) не зато што би варварину требало савезника — јер земља и море били су пуни дивљих племена под његовом командом — него да би Персијанцима показао своју сагласност у непријатељству против нас. Кад наступи ноћ беху отпремљени моноксил и на њима исплови словенска момчад, способна да превезе савезничку војску

¹⁷Протеј, морско божанство способно да се претвори у било коју животињу или биће. Салмонеј, оснивач елидског града Салмоне, буктињама и лупом кола подражавао је Зеусовом севању и грмљавини.

¹⁸... ους (se. Πέρσας) και συνθήκας *έσθαι ήκούσαμεν, ώστε οταλήναι τα «αρά Σκλάβοις μονόξ<λα και εν αύτοϊς...

Персијанаца. Словени су, наиме, стекли огромно искуство у борби с морем откад и они уђоше у послове Ромеја¹⁹.

/

(р. 11,1 — 14).

Међушим,

„Бог спречи прелаз Персијанаца до пса (хагана), поставивши заседе и неке од оних, које су тирани један другом слали, уништивши. Шестога, седмога и осмога дана продужише борбу чаркањима и местимичним нападима. Уз велики напор журно је радио (хаган), на копну постављаше опсадне справе и напрама градским кулама приправљаше хелеполе, а за море опремаше словенске моноксиле²⁰, како би у датом тренутку и у одређен час извршио јуриш на град истовремено са копна и са мора. Он је већ претходно читав залив Керат (Ρογ) у копно претворио моноксилима који су носили момчад различитих племена (αλλοφύλων εθνών), проценивши да тај (залив) претставља добар положај за напад на град“.

(р. 121-10)

У међувремену хаган је ио обали расиоредио одабране одреде своје оклоине коњице (ΙπλεΟσι θωρακ,^φόροις). Девешог дана букну борба дуж чиШавог бедема, иродужи се кроз целу ноћ, да би сушрадан, у чешвршиак 7 августа, ирешила у одлучну биШку.

„Он (хаган) покрену рат против града у једном те истом тренутку и са копна и са мора. И дуж читавог бедема и по свему мору разлегало се јако кричање и бојна вриска. Јер бојне трубе су свирале са свих страна на јуриш, и сав се град окружи виком и бојном хуком. Он је удесио да се дуж читавог зида покрену у један мах бацачке справе, да отпочне хитање стрела и све што је било припремљено за рат против града. У заливу Керат напунио је моноксиле Словенима²¹ и осталим дивљим племенима која је довео, и

¹⁹ πλείστην γαρ οι Σκλάβοι πείραν του κατατολμάν της θαλάσσης ειλήτ.αβιν, έξοτε τοις Ρωμαίων και αυτοί έτέθ-εν'Ο πράγμασι.

Сличну изјаву о Словенима даје и Јован Ефески, VI 25, ed. SchHöfelfelder, р. 255, у свом извештају о словенским провалама у Тракију и Грчку из 581—584 године: „Научили су (Словени) да ратују боље но Ромеји, иако прости људи који се не усуђују изићи ван шума у пределе без дрвећа и који не знају шта је оружје, изузев два три кратка копља“.

²⁰ ... κατά θάλασσαν δε τα παρά Σκλάβοις έξαρτύσαι μονόξυλα, ώστε .. .

²¹ εν δε τῷ κόλπῳ του Κέρατος Σκλάβων και λοιπών αγρίων έ*νών απερ κατήγαγε πληρώσας μο'ό<λα και τους εν αύτοις όπλίτας βαρβάρους εις πλήθος ψερομένους άμέτρητον της хага της πόλεως έρεσίας συν άλαλαγμω μεγάλῃ ποιήσας άπαρξασί-αι, έπειρά-ο ... Доносећи текст и превод целог наведеног пасуса Сиано-јевић-Поровић, р. 35, ову реченицу преводје: „У заливу Керата (Ρογα) напунивши чамце Склава и других дивљих народа Које је довео и у њима добро наоружане варварске војнике готово безбројне нареди им, да са великом виком почну напад на град, јер је спремао ...“. Ово је свакако погрешан преводЈер писац не говори о чамцима „Склава и других дивљих народа“ него о томе да је хаган моноксиле

учинио је да скоро безбројно мноштво у њима укрцаних варварских хоплита отпочну уз велику вику с веслањем у правцу града. Он је покушавао и мислио да ће помоћу копнене војске пробити градске зидине, а помоћу борачке момчади у заливу Керат да ће добити лак прилаз у сам град. Али бог и небеска царица показаше да су његове наде у сваком погледу неоствариве и јалове. Јер на сваком положају зида била је толика гомила мртваца и толико је напад сасвим пропао да варвари касније нису могли ни да покупе и спале погинуле²².

напунио Словенима и другим дивљим племенима. Генитиви именица Σκλάβων и ἑθνῶν овде су глаголски додаци за објект *πονήματα*, пошто у грчком стоји *πληρόω* *τι τίνας*, ређе *πλή* = пуним нешто нечим. У истом смислу као *СианоЈевеић-Борковић*, ову реченицу преводи и *Grafenauer*, *Nekaj vrgašanj* 79.

Теодоров податак да је „хаган напунио моноксиле Словенима и другим дивљим племенима“, односно да су моноксиле „носили момчад разнородних варвара“ у потпуном је складу са *Писидиним* извештајем да су у поморској борби учествовали, сем Словена, и Бугари (*Писида*, бр. 2 и нап. 17).

²² ... ὡς μὲν ἐτί τοὺς βαρβάρους ἰσχυροῦν λοιπὸν οὐρεῖν *-/ai katakaiēin* τοὺς πύπτοντας. Иако Теодор овде спаљивање мртвих приписује свим варварима хаганове војске, ипак га не треба тако схватити. Наиме, према тврђењу мацарског археолога *Alföldi-a* у откривеним аварским гробовима нигде нису нађени трагови спаљивања (cf. *Љ. Караман*, *Рад ЈА 268*, 1940, 24). Према томе, Теодоров податак односи се на неаварске варваре, односно Словене, пошто су они сачињавали главнину хаганове пешадије. О спаљивању мртвих код источних Словена извештавају арабљански писци *Ибн РосШех* (X в.) и *Ал Бекра* (XI в.). Њихове вести односе се на IX век, јер тада је настао спис из кога они преносе своје вести о Словенима (*Marquart*, 25 и 112, где се доноси и превод њихова извештаја). О спаљивању мртвих код источних Словена у X веку обавештавају *Ибн Фадлан* 922 г. (ed. Харкави, *Сказанија* 96—101; немачки превод *Krek*, *Einleitung* 426—431; српски превод *С. Тртјановић*, СКГ. књ. 3, 1901, 53—57) и *Лав Ђакон*, IX 6, ed. Bonn. 149, за другу половину истог века. Спаљивање код Срба (*Surbin*) половином X века забележио је *Масуди*, ed. *Marquart* 102. Његова вест не односи се на балканске Србе, како су неки доказивали и како у новије време преносе *Гарашанин-Ковачевић*, 197, него на северне Србе, са којима су по свој прилици у родству Порфиригеноитови „некрштени и бели Срби“ (*De adm. imp.* 32) и од којих су преостали данашњи Лужички Срби, како је указао већ *Marquart*, 106—111. Из Кијевске хронике (ed. А. Шахматов, *Повест временних лет* 1-1, Москва 1916, дознајемо да у XI веку украјински Кривићи, Вјатићи и нека друга племења спаљују своје покојнике.

У чехословачком месту Девинска Нова Вес недавно је ископан словенски гроб из X века са траговима спаљивања (cf. *М. Ђ<ровић-Љубинковић*, *Старинар НС XX* 2, 1951, 22). О спаљивању код паганских Пољака у XI в. обавештава нас *Thietmar IX* (VIII) 3) док се исти обичај код Литавца спорадично одржавао чак до краја XIV века *Циречек-Радонић*, I 122—3).

Вест Теодора Синкела представља једини изворни податак о спаљивању код јужних Словена. Међутим, археолошки налази потврђују да се тај обичај одржавао и после VII века, Словенски гроб из Смрдељ код Книна (VIII век), као и онај код Панчева (IX в.), носе видне трагове спаљивања (*Љ. Караман*, *Ископине друштва „Бихаћа“ у Мравинцима и старохрватска гробља*, *Рад ЈА 268*, 1940, 22—24, и *Б. Мано-Зиси*, *М. Љубинковић* и др., *Заштитна ископавања код Панчева*, Музеји 1, 1948, 69). Некадашње вршење спаљивања коц нас потврђују и очувани трагови у народним погребним обичајима на које је указао *С. Тројановић*, *Стари словенски погреб*, СКГ, књ. 3 (1901) 50—60, 125—137. Када су

Кад је настала борба на мору, Богородица је потопила момчад и чамце пред својим светилиштем у Влахернама, тако да си читав онај залив, ако није претерано да се каже, могао неоквашен пешке прећи по лешинама и празним чамцима који су тамо амо лутали и бесциљно пловили⁴

(р. 14,40—15,20)

Чам су варварски моноксиле завеслали, градска флоша је морала да узмакне и замало се сасвим не Повуче. Шио до Шога није дошло заслуга је Богородице која у међувремену варваре „баџи у море и све их Покри водом, морнаре и чамце заједно“²⁹. Шшавише, „неки иричају да су наши били сиремна на иовлачење не из сираха иред неиријашељима него иод уШицајем Богородице, која их је намерно заилашила“ да би Шако добила могућност да свврра чудо. После буре залив је био ирвен од крви и „у коино ирешворен од лешева и Празних чамца“. Мали број варвара, који су уселили да исилувају на севернм обалу, „бежала су у брда, УЌКОЛХ нико није гонио“. Кад је хаган са своје осмашрачниие видео шша се догоди, „бусао се \e у груди и ударао ио глави“.

Браниоци са бедема иокажу варварима „мношвио глава на кошљима“ и убрзо зашим јурну кроз каије. Варвари безглаво беже, Шако да су чак „и деца и жене сшигли у неиријаШељски логор“ (р. 16,15). Међушам, магисшар Бон наређује да се сви, који су изишли ван зидина, шшио брже иовуку. Он је шо учинио из иредосишрожносШи. Пред зидинама ускоро није било никога.*

„Кад зађе сунце и паде ноћ, они проклетници запале 'корњаче, триболе (јежеве?), хелеполе, дрвене куле и све справе и

јужни Словени коначно престали да спаљују мртваце, тешко је одредити. *Niederle* сматра да члан 20 Душанова Законика, којим се забрањује ископавање и спаљивање „повампирених“ мртваца, претставља доказ да се спаљивање вршило свак-ко и после X века (према *Караман*, op. cit.). Међутим, да ископавање и спаљивање „повампирених“ покојника не мора да стоји ии у каквој вези са спаљивањем тек преминулух види се по томе што је један случај ископавања и спаљивања „вампира“ извршен у Кисилеву (срез рамски) још 1732, када о спаљивању мртвих ни говора није могло бити (*Ј. ПеШровић*, *Старинар* 1, 1922, 188-989). Штавише, ископавање вампира“ дешавало се чак и у Милошевој Србији (*Т. хоргееин*, *СЕЗ* 14, 1909, 431-434 и 19, 1913, 464-465).

²³ ... καὶ τὴν δύναντιν αὐτοῦ (se. χαγάνου) ἐρριψεν (se. Θεοτόκος) εἰς θάλασσαν καὶ πόντρο πάντος ἐκάλυψεν αὐτοῖς πλωτήροι καὶ σκεύεσιν (р. 15, 28). Овај неодређени приказ варварског пораза на мору доцнији прерађивачи Теодорове хомилије (напр. *Oratio historica*, *синаксари* итд.) преиначили су у причу о чудесној бури (в. *Oratio historica*, нап. 16).

²⁴ *Grafenauer*, *Nekaj vrgašanj* 78, позивајући се управо на овај податак из Теодора, пише да су „нападачи (тј. Авари и Словени) са собом били повели своју децу и жене“. Како видимо, Теодор говори о цариградским, а не варварским женама.

сва бацачка оруђа, потпуно све, било што су на колима довели²⁵ било што су ту изградили".

(р. 16,31—34)

ЧиШаве ноћи небо је сијало од ваише, а сушрадан се од дима у граду нишиа није видело. Хаган се иовраШи у своју земљу, изгубивша „много хилада људи и живошиња". Још више било је рањеника од којих су многи убрзо Подлегли, „како нам јавише иребеглице". После „ваше дана"²⁶ иовуче се и Шахрбараз., Прође много дана док наша т муком сахранише варварске лешеве из залива и док ирикуише и сиалише њихове моноксиле²⁷ (р. 16,5—7)..

Беседа се завршава оиширним доказивањем да хаганов иораз иреШсшавља исиуњење неколиких иророчансШава из СШарог завеша (р. 17-24).

XIII АНОНИМНА БЕСЕДА О ОПСАДИ ЦАРИГРАДА (ORATIO HISTORICA)

Назив Oratio historica in festum της ἀκαίΚοτου дао је Du Gange¹ анонимном спису чији је прави наслов Διήγησις ωφέλιμος εκ παλακζς ιστορίας συλλεγείσα²... Напис уствари претставља неку врсту побожног коментара, односно синаксара, у облику беседе за светковину акатист³. Из текста се разабире да је читан или говорен у некој цариградској цркви⁴. Назив Oratio historica, иако у потпуности не одговара, ипак је оправдан пошто се у спису доиста приповеда о трима историским опсадама Цариграда: аварско-словенској (626) и двома арабљанским (674—78 и 717—18). Беседа се до сада није ценила као историски извор⁵. Разлог је свакако у

¹ Du Gange, Glossarium graecitatis, Notae p. 65.

² Читав наслов у мреводу гласи: „Корисно излагање које је састављено према старој историји и које побуђује сећање на неочекивано чудо које се десило када су Персијанци и варвари били опсели овај царски град. Они су изгинули, искусивши тако божју казну. Оставши сачуван заступством Богородице, отада град сваке године пева захвалну химну називајући тај дан акатистом (ἀκάθ-ιστον την ημεραν)",

Спис је први издао F. Combefisius, Historia monothelitarum, Paris 1648, 805—816. У Migne PG 92 (1860) 1353—1372 међу Писидиним делима, а у Migne, PG 106 (1863) 1335—1353 у групи Scripta aoralia incertae aetatis.

³ Дан акатиста (ή οκαθ(οτου ημερα) слављен је 7 августа, тј. на годишњицу аварско-словенске опсаде Цариграда 626. Назив је створен према ИСТОИМНОЈ химни (ἕμνος ἀκάθ-ιστος) коју је, како се обично узима, певао цариградски патријарх Сергије (610—639) у славу Богородице одмах по ослобођењу Цариграда 626. Песма је ушла у богослужење и пева се у пету суботу Великог поста. Име је добила по томе што се за време појања не седи, као обично, него стоји (ἀκά*ι-ατος = ό μη καθήμενος, Dimitrakos, s. v.). У самој химни, сем извесних неодређених алузија, нема података о аварско-словенској опсади (текст химне ed. Migne, PG 92, 1335-48; Nilles, Kalendarium II 168—183). Коментатор првог издања Quercius химну приписује песнику Писиди. Али Bardenhewer и други доказују да је аутор патријарх Сергије. Нзихову тезу нису још сви прихватили (cf. Krumbacher, 671—73; Nilles, Kalendarium II 156; Παυδοουλος-Κεραμευς, АКЗТИСТБ БожиИ Матери, ВВ 10 (1903) 357—401; Кулаковски, III 86—87).

⁴ Свој опис аварско-словенске опсае из 626 анонимни аутор завршава овим речима: „И у знак сећања на то њено (Богородичино) добротинство сваке године вршимо овај скуп читавог народа и славимо целу ноћ, појући јој захвалне песме" (PG 92, 1364).

⁵ Krumbacher, 672, само је прибележио два издања, док Moravcsik у Byzantinoturcica I уопште не помиње овај спис.

²⁵ У ратни материјал који је пред Цариград довучен колима, сем грађе за дрвене куле, хелеполе и остале справе (о чему нас обавештава Теодор), треба урачунати и словенске моноксиле, јер Скилица изричито каже да су Авари „са Дунава донели неизмерно и безбројно мноштво издубљених чамаца" (Scylitzes-Cedrenus, 728). То исто, иако нејасно стилизовано, јавља и Theophanes, I 316.

²⁶ πλείονας ημερας παρακαθημενος. Теофан, I 316, и Скилица, ed. Bonn. 729, преносе одређенији податак наводећи да је Шахрбараз „презимио" код Халкедона.

²⁷ Симеон ЛогоШеШ (Leo Grammaticus, ed. Bonn. 151) пише да 626 грађани „много хиљаде (варвара) побивши и лађе им спаливши (τάς ναύς ἐμίτρησαντες) протераше их у њихову сопствену земљу". Niederle, SS II I, 230, тврди да су словенски моноксили, према „Лаву Граматику" били, „уништени ваГром". Међутим, то је погрешно тумачење хроничаревог текста, јер ниједан од савремених извора о опсади не говори о употреби ватре од стране Византинаца у борби са словенским монокселима. Сим. Логотет извештава уствари исто што и Теодор Синкел. Употребу „грчке ватре" при опсади наводе у својим приказима овог догађаја и Усиенски, I 692, и Grafenauer, Некај врађањј 78. Према изворима, „грчка ватра" први пут је употребљена при арабљанској опсади 678 (Ostrogorsky, 101).

томе што претставља компилацију (cf. оригинални наслов) и што је процењена као дело „incertae aetatis”. Међутим, у самом спису налазе се два податка која, по нашем мишљењу, омогућују да се бар грубо одреди време његова постанка. Пре свега, упадно је да се у *Oratio historica* не говори о руској опсади Цариграда 860, иако се срећан исход ове значајне опсаде приписивао Богородици, исто као и оних о којима се у беседи приповеда. Из овог закључујемо да се 860 може узети као *terminus ante quem* за настанак самог списка. С друге стране, приказујући арабљанску опсаду из 717—18 анонимни аутор каже да су тада Арабљани допловили са 1800 лађа „како пишу трудољубиви хроничари”⁶. Пошто тај податак о броју арабљанских лађа први доноси Теофан⁷, излази да је годна «15 *terminus post quem* у погледу постанка списка. Према томе, *Oratio historica* састављена је по свој прилици између 815 и 860 године.

Са овим датирањем у складу су и резултати испитивања извора којима се послужио анонимни аутор *Oratio historica*. Његов упадно кратки опис арабљанске опсаде из 674—78 скоро се текстуелно поклапа са Теофановим⁸. Теофану је, чини се, најближи и његов приказ арабљанске опсаде из 717—18 године⁹. Релативно најопширнији опис аварско-словенске опсаде 626 уствари је нешто скраћена парафраза хомилије Теодора Синкела¹⁰. Према томе, *Oratio historica* је у целисти компилација. Па ипак, парафраза хомилије Теодора Синкела заслужује нашу пажњу, јер, поред преношења Теодорове усамљене вести о спаљивању мртвих, саопштава и један нови податак о словенским моноксилима.

⁶ ὡς οἱ τὰς χρονικά: συντάξει; πεηλοπονηχοῦς ἀνέγραψαν (PQ 92, 1365).

⁷ *Theophanes*, ed. de Boor I 395. Cf. *Georgii Monachi*, ed. de Boor H 745.

⁸ Cf. *Oratio hist.*, ed. Migne, PQ 92, 1364 C, и *Theophanes*, ed. de Boor I 353-54.

⁹ Cf. *Oratio hist.*, PQ 92, 1365-68; *Nicephori Patrlarchae*, ed. de Boor 52-54; *Theophanes*, ed. de Boor I 395—98; *Oeorgii Monachi*, ed. de Boor II 745-46. Пада у очи да у *Oratio hist.* има неколико анегдота које не доноси ниједан хроничар (арабљански коњаник пао у јаму јер је Константинопољ гтодружливо назвао Константија, а Аја Софију само Софија; арабљански курир пао с великог дрвета у моменту када је давао извештаје). Даље, према *Oratio hist.*, PG 92, 1368 C, приликом арабљанског пораза на мору спасило се „само десет лађа”. Теофан о томе ништа не каже, али Георгије Монах свој извештај, који је иначе веома близак Теофановом, завршава тврђењем да се од 1800 арабљанских лађа спасило „само пет”. Опис ове арабљанске опсаде у *Oratio hist.* очигледно је самосталан састав, односно прерада, па је стога веома тешко утврдити изворе. Према нашој процени анонимни аутор најближи је Теофану.

¹⁰ Упоредујући *Oratio hist.* са Теодоровом хомилијом налазимо да се анонимни аутор придржава не само истог реда излагања него се служи и истим изразима и речником уопште. Опште узевши, разлика је једино у томе што је аутор парафразе осетно краћи и знатно умеренији, како у оцртавању величине догађаја тако и у мржњи према варварима. Коментатор *Quercius*, PQ 92, 1354, набацио је мисао да је *Oratio hist.* састављена према Писидином опису цариградске опсаде. Ближе упоређење показује да је та претпоставка неодољива.

Три историска пораза непријатеља под Цариградомг, нарочито аварско-словенски, анонимни аутор тумачи као три чудотворна дела Богородице. Другим речима, *Oratio historica* је напис израђен за верску употребу. Сам анонимни аутор свакако је припадао цариградском клиру. На то указују многобројни и самостални цитати из Библије, као и опширна и вешто састављена завршна молитва. Релативно велик утицај *Or. hist.* на доцније византиске синаксаре показује да је била популарно штиво¹¹.

Употребљено издање: Διήγησις ωφέλιμος... ed. *Migne*, PG 92 (1860) 1353—72.

1

626

ОПСАДА ЦАРИГРАДА

Персиски војсковођа Шахрбараз логорује код Халкедона. Ираклије са својим шрууама уиао је на иерсиску шеришорију код Црног мора.

„Чим је скитски хаган сазнао за царев (Ираклијев) одлазак са војском, одмах се даде на посао. И море преплави оним њиховим пловилима, > која се варварским језиком називају моноксили јер се набрзину израђују из једног подужег стабла, а копно коњицом и пешадијом”¹².

(col. 1356 B)

¹¹ Пре свега, констатујемо да је синаксар Триода за химну акатист (ed. *Nilles*, *Kalendarium* II 157—166) састављен управо према *Oratio hist.* Сем тога, аутора *Oratio hist.* очигледно препричава и познати писац црквене историје *Никифор Калис III Ксаншоул* (cca 1256—1317) у своје синаксару за химну акатист (ed. *Migne*, PQ 92, 1348 - 1353). Да би се то видело, довољно је упоредити Никифоров опис битке на мору за време опсаде (PO 92, 1352 A) са описом у *Oratio hist.* (PQ 92, 1361 A). Можемо рачунати да има и других синаксара који су састављени према *Oratio historica*: напр. синаксар за 7 август који је објавио *Delehaye*, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (Propylaeum ad ASS Nov.), Bruxelles 1902, col. 869—876 (неприступачно). Или неиздати синаксар (?) ΙΑς τον ἀχάθιστον (se. ὕμνον) чији рукопис потиче из 1242 (*B. Н. Бенешевич*, *Описание греческих рукописео манаствфн св. Екатеринн на Синае I, Ст. Петербург 1911, 219*). Успут напомињемо да се о цариградској опсади 626 говори и у *Менологију Василија II* (976-1025), и то под 7 августом (ed. *Migne*, PQ 117, 573 C — 576 B). То је уствари кратка забелешка у којој се као учесници помињу само Авари.

¹² α (se. πλοία), δια το εξ ενός έ-ημήρους σχεδιάζεσθαι ξύλου, μονόξυλα βάρβαρα) срцуvf] προαγορεύονται (PG 92, 1356 B). Из ниже наведеног пишевог израза „њима слично... раде и Скити и варвари” разабире се да он у непријатељској војсци разликује Ските (ТЈ. Аваре) и варваре (тј. Словене). Према томе, његов податак да се чамци „варварским језиком називају моноксили” очигледно се односи на словенску реч „однодеревка” коју он преводи са μονόξυλου. Да су Словени, долазећи на Балкан, имали свој назив за моноксиле' сведочи и јепан Никифоров податак о македонским Словенима, који су у ту област стигли још крајем VI века. Нричајући о покушају збаченог цара Артемија (Анастасија II) да се 716 поново дочепи престола Никифор каже да су Артемије, патрициј Сисивије и одред Бугара стигли до Хераклеје, а „с шима и чамци (ἀνάτ,α) које су возили

Док се у граду врше иришреме за одбрану, дошле Персијанци иале околину Халкедона, ~а „њима слично Скиши и варвари“¹³ око Цариграда. После ири дана „ирид град са чашавом војском сШиже скишски вођа“. Његова војска је Шолико многобројна „да је, крашко речено, један ромејски војник долазио на десеш скишских“¹⁴. БиШка око бедема насшавља се још два до ири дана. „СкиШски иас“ смилио је да ће најлакше освојиши град ако га наиадне ишовремено са коана и са мора. Али његов је илан ироиао.

„Јер ромејска врјска толико мноштво непријатеља поби на свакоме делу зида да живи нису стизали да спаљују мртве“¹⁵. Тако је било са онима који су се борили на копну. А непријатељске моноксиле, који су нападали с мора, потопаи, заједно са момчади, Госпа Богородица пред црквом у Влахернама пошто је против њих изненада подигла силну и страшну буру. Кад су се они, наиме, били приближили њеном светом храму, море се силно узбурка и, разделивши се од бога посланим ветром на делове, све их одреда преврну у воду¹⁶ и потопаи заједно са оним моноксилима“.

(col. 1361 A)

После оииса ове башке аноним ирелази на ириказ арабљанских оПсада, и завршава оиширном, кићено сасшављеном, молишвом Богородици.

из Солуна. Сами их називају моноксилима" (ed. de Voog 56). Почевши од Приска византиски писии по правилу моноксил третирају као изразито словенско пловило. Сф. *Баришић*, Приск као извор за најстарију историју Јужних Словена, Зборник Виз. инст. САН (1952) 55-56.

¹³ ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ Σκύθαι καὶ Βάρβαροι τὰ παραπλήσια τοῖς Πέρσαις ἐφαίνοντο (PQ 92, 1357 A).

¹⁴ Код Теодора Синкела, како смо видели, стоји да је „на једног нашег војника долазило по сто и више варварских" (в. напред, стр. 163).

¹⁵ ὡς μὲν ταῖς ζώοντας δύνασθαι χαγα-χαίειν τοὺς ὑνῆμοντας. Овај ПОДЗТЗК, како рекосмо, доноси једино Теодор Синкел.

¹⁶ ἵσαντα ἀρδην κατεϊόντισε καὶ κατέδυσεν ἅμα τοῖς μονοξύλοις. Ово πάντα (sc. ἀθανάτρα) очигледно се односи на посаду моноксила па смо га у том смислу превели. О чудесној бури кзо узроку словенског пораза не говори ниједан старији извор. Овде је анонимни аутор или погрешно схватио или намерно преиначио Теодора Синкела, који доиста нејасно приказује поморску битку, да би Богородичино чудо било очигледније. Поред разнрх синаксара словенски пораз објашњава буром и *Const. Manasses*, v. 3776-81, ed. Bonn. 162. О вредности његова извештаја в. горе, стр. 157 п. 18.

XIV MIRACULA S. DEMETRII I

Хагиографија, у најширем значењу речи (Vitae, Passiones, Miracula, Laudationes, литургиске аколутције, синаксари итд.), претставља релативно најобимнију и највише неговану врсту литерарне делатности у Византији. Међу најстарије примерке ове литературе епадају збирке прича из V—VII в. о великим чудотворцима: Мена у Александрији, Текла у Исаурској Селеукији, Теодор у црноморској Евхајити, Ахил у Лариси, Димитрије у Солуну итд. Свака од ових збирки претставља нешто особено, али са гледишта историографије квалитет садржине скоро је свима исти: фантастичне приче пуне сујеверја, примитивног и полупаганског хришћанства и заосталости сваке врсте. Писане за најшире масе и припростим стилем и језиком, оне садрже података интересантних за етнолога, филолога, психолога итд., али обавештења о историским догађајима у њима, по правилу, нема. Једини, досад познати изузетак претстављају прве две збирке Чуда Димитрија Солунског. Велику изворну вредност ових хагиографских списа уочио је већ 1780 боландист С. Вуеус, њихов први издавач, преводилац и коментатор.

Прва збирка Чуда (Mir. I) састављена је у другој деценији VII в., најкасније око 620. За разлику од многих сличних списа Mir. I нису анонимно дело. Њихов аутор је Јован, солунски митрополит који живи на прелазу VI у VII век. Збирка се састоји од тринаест поглавља, односно хомилија у част солунског чудотворца. У прва два поглавља (Mir. I 1—2) аутор преноси, како сам каже, „старе приче“, док у свим осталим описује „чудесне догађаје“ свога доба. Неке од ових хомилија саопштавају безначајне догађаје (Mir. I 4, 7, 11), док се у осгалих осам описују, односно као чуда тумаче, догађаји од мањег или већег, али увек стварног, историског значаја. У том погледу нарочито се истичу вести из Маврикијева времена о нападу пет хиљада Словена (Mir. I 12) и седмодневној аварско-словенској опсади (Mir. I 13—15), као и извештаји о избијању грађанског рата (Mir. I 10) и глади у Солуну и другим градовима у Фокином добу (Mir. I 9).

Забележене догађаје свога доба Јован третира као реторске теме, као одабране примере чудесног старања о Солуну од стране невидљивог суграђанина и скоро свемоћног и до биготизма обожаваног заштитника града. Сваки догађај он приказује као чудо.

Више проповедник него хроничар, он више доказује, полемише и тумачи него што о самом догађају саопштава. Услед тога његови су извештаји, опште узевши, замагљени побожним тумачењима, исцепкани и једностранни. Па ипак, има неколико беседа у којима на описе самих догађаја отпада отприлике исто толико текстовног простора колико и на њихове побожне интерпретације (Mir. I 3, 5, 9, 13—15).

У свим хомилијама Mir. I, изузевши прве две, очигледно говори савременик, и то највећим делом на основу аутопсије. Уколико преноси туђа обавештења, он не пропушта да наведе лице од кога их је примио (архиепископ Јевсевије, чланови префектуре Илирика итд.). Ови моменти, као и чињеница да се аутор при описивању и тумачењу догађаја позива често на сећања својих слушалаца, претстављају гаранцију да су његова приповедања у основи поуздана и веродостојна.

Хомилије, односно вести о појединим догађајима, распоређене су према проповедничком плану, а не према њиховом хронолошком реду. Време збивања појединих догађаја аутор не обележава годинама него помоћу израза узетих из свакодневног живота („то се десило недавно“, „многи од вас памте“ итд.). Ови одређујући изрази међусобно су издиференцирани. Поред тога, при опису извесних догађаја аутор помиње и познате историске личности (митрополит Јевсевије, цареви Маврикије, Фока и „христољубиви цар“ = Ираклије). Најзад, за неколико ауторових извештаја налазимо потврде, директне или индиректне, и у другим изворима (Mir. I 10 и 9). Комбинацијом свих ових хронолошких елемената долази се до закључка да се у Mir. I приповеда о времену око 580—610, тј. о добу Маврикија (582—602) и Фоке (602—610).

Miracula I дају нам доста обимну и разноврсну збирку информација о Солуну и византиској Македонији с краја VI и почетка VII века. Важност ове хагиографске збирке као историског извора утолико је већа што доноси обавештења којих другде не налазимо. У вестима које се тичу непосредно Словена и Авара-Словена (Mir. I 12, 13—15, 8) има података и о материјалној култури ових племена.

Употребљено издање: *Miraculorum s. Demetrii martyris über I*, ed. C. *Byeys*, PG 116 (1891) col. 1203—1324.

За Mir. I 12 узели смо у обзир најбоље читање тог поглавља које даје B. C. *Hase* у Leonis Diaconi, ed Bonn. 507—511. О осталим издањима и преводима одломака из Mir. I cf. *Баришић*, Чуда 30—32.

Важнија литература. О Mir. I—II, почевши од првог боландистичког издаша 1780, доста се расправљало, нарочито о хронологији појединих вести, као и времену постанка самих збирки. Наводимо само најновије радове: *Ал. Бурмов*, Славнските напа-

денин срешу Солун в „Чудесата на Св. Димитра“ и тхнхата хронологин, Годишник на Филос.-истор. Факулт. Универс. II (Софин 1952) 167—214. — P. *Lemerle*, La composition et la chronologie des deux premiers livres des Miracula s. Demetrii, BZ 46 (1953) 349—d61. — *Ф. Баришић*, Чуда Димитрија Солунског као историски извори, Београд 1953.

ОКО 584¹

ОДРЕД ОД ПЕТ ХИЉАДА СЛОВЕНА НАПАДА СОЛУН

Био је 26 окшобар. Солуњана славе дан зашишинака града св. ДимиШрија. Сви су весела и безбрижни „јер се ших дана о варварима уошШе нису ироносили никакви гласови“³. Другога дана ирославе, око ионоћи, заиали се у цркви св. ДимиШрија сребрени кивориј². У граду насшаде ирава узбуна. Убрзо се сирча огромна маса, већаном омладина. Кавориј нису сиасили, али су сиречили шарење иожара. Док је маса била још на окуиу, један човек, и ш.о „заиоведник дачке скрниније ирефекшуре Илирика“⁴, иовиче: Варвари! Људи се разбегну кућама, зграбе оружје и оду на градски бедем. Чам је свануло, Шј. у зору 28 окшобра,

„они (грађани са бедема) угледају на пољани пред храмом христоносне мученице Матроне⁴ варварску војску, не толико велику — наши су их набројали до пет хидада — али веома снажну, пошто је била састављена од изабраних и искусних бораца. Јер у том броју они не би ни навалили на овако

¹ Сви догађаји из Mir. I датирани према *Баришић*, Чуда 33—70.

² α και βαρβαρικῆς ὀμφῆς μηδὲως μηδαοῦ τηνικαῦτα καΓηχομένης (χαχοуомѣνης согг. *Hase* in Leonis Diaconi edit. Bonn. 510). Cf. доле нап. 6.

³ κιβόριον, ciborium, првобитно нека врста балдахина на дрвеним си/бићима (*Du Gange*, s. v.; *Toitgard*, De l'histoire 253 n. 10). Под овим киворијем, који је имао облик едикуле (aedicula) са шестоугаоном основом, налазиле су се „мошти“, одн. сребрени одар (храβάσπον) Великомученика, пошто се већ тада није знало где је сахрањен (cf. Mir. I 10 № 85). О киворију као уметничком споменику *Grobar*, *Dumbarton Oaks Papers* 5 (1950) 1—28. Сви изворни подаци, које Грабар цитира, узети су из Mir. I и, према томе, та Miracula нису enregisires au VIe siecle (p. 8), него почетком VII века. О пожару киворија писац је већ говорио у Mir. I 6.

⁴ Тако преводимо израз ἀνὴρ ... τὴν ... ατρατίαν τοῦ δακικοῦ καλομένου οκρινίου τῶν ... υπάρχων... σΓραγευόμενος. *Филарет III*, Великомученик Димитрије 310, преводи „начелник дунавске флоте“, док *Tafra*, Thessalonique 102, „le prefet de la Dacie“. Cf. *Lemerle*, *Philippe* 123.

* Из наредног поглавља дознајемо да се манастир Матроне налазио изван градских зидина, северно од града, и да је био утврђен. Матрони је била посвећена и једна црква унутар града (*Tafel*, De Thessalonica 152; *Tafra*, Topographie de Thessalonique 189).

мноогољудан град кад снагом и одважношћу не би били бољи од свих с којима су дотле икад ратовали"⁵.

(Mir. I 12, 1277 № 98)

Кад се сасвим разданило, један одред бранилаца изиђе ван града у сусреш варварима који су већ били сшигли до цркве и манасхира Шрију свеших мученица Хијоне, Ирине и Агаие. Борба се одмах замеШну.

„И све до у поодмакло доба дана вршили су узајамне насртаје, и та борба, како при гоњењима тако и при повлачењима, била је опаснија по борце Великомученика, пошто се насупрот њима налазио, како је речено, одабрани цвет читавог племена Словена (Σκλαβίνων). Најзад, пошто се показа помоћ самог Мученика, варварска војска би натерана у бекство. Повлачећи се по одељењима замакоше тамо одакле су и дошли. И тако се заврши тај неочекивани и зверски напад“.

(Mir. I 12, 1277 № 99)

Враћајући се на иричу о иожару, исац, између осшалог, каже да, су се црквењаци и други, који су осшали да сирече ширење иожара и просшорије храма доведу у ред, сираховишо уилашила кад је рашна бука иочела да све јасније до њих доише.

„Они су својим навиклим ушима распознавали чак и неке знаке варварског дозивања“⁶.

(Mir. I 12, 1280 № 102)

На крају хомилије иасац шавља у уста неком Солуњанину решорски склошљену захвалницу богу и Великомученику. Солуњашин моли бога, иоред осшалог, да очува град од „оних звери у људском облику“, Шј. од Словена.

АВАРСКО-СЛОВЕНСКИ НАПАД НА СОЛУН

У уводу иоследње беседе (Mir. I 13—15) исац исииче да ће иричаШи о чудесној иомоћи коју је св. Димиширије указао грађанима за време „највећег раша који је икад задесио Солун“.

⁵ εἰ μὴ ρώμη καὶ θάρσει τὴν πλῆτε κατ'αὐτοῦς στρατεοβαμένων διεννηοχόρες ἐτύχσαν. Ова реченица, као и пишчево наглашавање да је у нападу учествовао „одабрани цвет читавог племена Словена“, откривају да је овде реч о Словенима које су Солуњани познавали и пре овог догађаја.

⁶ καὶ πνὰ τῆς βαρβαρικῆς κραυγῆς σημεῖα δια τῆς ἐθάδος ακοῆς ἐγεγίνωσχον. Овај податак, као и онај из уводног дела где писац каже да се тих дана о варварима нису проносили никакви гласови, индиректно откривају да су Словени и пре овог напааа угрожавали, а можда и нападали Солун.

„Прича се да је тадањи вођа Авара преко посланика тражио нешто од блаженопочившег Маврикија који је тада држао царски скиптар ромејске државе“.

ПошШо му је захшев одбијен, хаган је као најзгоднију освешу изабрао да сиреми наиад на Солун, „најбогашаји, најугледнији и најхришићанскији“ град у чишавој Тракија и Илирику. Шога

„он (хаган) позове себи сву неверу из Склавинија, дивљи сој — њему се, наине, покораваше цео тај народ — и помешавши с њима и неке друге варваре, нареди им да заједно пођу у поход против богом штићеног Солуна.

То је била највећа војска која би виђена у наша врем«на, о љубими. Једни су их, наине, проценили на преко сто хиљада наоружаних људи, други мање, а неки много више. Мишљења гледалаца су подељена јер се истина није могла утврдити због мноштва. Нову Ксерксову војску или етиопско-либиску опремљену негда против Јевреја, такву видесмо. Чули смо да су реке и извори пресушили крај којих би засели логорујући и сву земљу, којом прођоше, оставише као долину уништења, како рече пророк.⁷

И толика маса добила је наређење да таквом брзином обави пут да ми нисмо ни чули о њиховом доласку све до уочи тог дана. Кад су о њима јавили у недељу, 22-ог дана месеца септембра, и кад су грађани у недоумици држали да ће они стићи овамо за четири или чак једва и за пет дана, и кад су због тога остали немарнији према заштити града, баш пред почетак друге ноћи по суботи бануше они без граје пред зидине града. И одмах се прва помоћ преславног мученика Димитрија показа у томе што су они мраком те ноћи били заслепљени и неколико важних часова задржани око тврђаве победнице мученице Матроне, мислећи да је то град. И чим је, најзад, сванула зора и чим угледаше да је град у близини насрнуше на њ као лав који

⁷ τὴν ἀπασαν τῶν Σκλαβινίων θρησκεῖαν, καὶ ἰηριώδη φυλὴν (ἐπέχειτο γὰρ αὐτῷ τὸ ἔθνος ἀπαν). У питању су очигледно Склавиније на левој обали Дунава. Једну Σκλαβινία из ове области спомиње и савременик *СимонаШа* (бр. 14). Пишчево тврђење да су све задунавске Склавиније биле потчињене хагану не треба примити без резерве, јер је тешко замислити да је он познавао право стање прилика у Подунављу (*Бариииш*, Чуда 56 п. 81). Да Σκλαβίλων значи „Склавинија“, а не „Словена“, како се обично преводило и тумачило, приметио је и *Dölger*, Ein Fall 25. Плуралски облик Σκλαβινίων јасно показује да се већ почетком VII в. ово име употребљава као општи назив за сваки крај насељен Словенима. Према томе, неоправдано је и македонске Σκλαβινία Из доцнијих извора везивати за одређену област (напр. око Струме и Родоп), како недоказано тврди *K. Amantos*, *Ἰστορία τῶν βυζαντινοῦ κράτους* I (1939) 471—72; *Idem*, *Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι καὶ βάρβαροι*, *Πρακτ. Ἀκαδ. Αθηνῶν* 7 (1932) 332.

⁸ *Joel* I 3: post eum solitudo deserti.

граби и риче⁹. И кад после прислонише уз бедем лествице — довукли су их већ направљене, пошто су њихови војници намеравали да се успну — тада, баш тада се деси славно и велико чудо светог мученика Победника".

(Mir. I 13, 1285—88; Tougard 89—93)

Свешац ње виђен како као наоружан војник својим коњем иробада и стрмоглављује ирвог варварина који се уз лествице усиео на зидине¹⁰. Кад је иоодмакао дан „оне звери оиколе цео град шако да ни иишица, како каже иословица, није могла изићи кроз градске каије или ући кроз њих у град". Тек Шада се видело да је ша „смршоносна круна" безбројна. Од варварских глава нису се видели „ни з^мља, ни дрвеће, ни Шрава". Размилеше се По иредграђу и околини и све оиљачкаше, иождераше и иоразбијаше.

Беседни излаже да су се грађани Солуна шада сираховишо уилашили и Шо, ире свега, због својих грехова.

„А неисказиво велик страх задало је граду и то што је тада првипут видео варварску фалангу, јер сами грађани, изузев оних који су служили у војним одредима, нису никада пре тога видели из толике близине непријатеље који опседају¹¹. Тада је свима срце сишло у пету, како храбрима тако и страшљивцима".

(Mir. I 13, 1292 № 115)

Сшановнишишво се сасвим деморалисало, и Шо из више разлога: Шрагови куге, која ње харала „све до месеца јула", још су били видљиви; у граду мало војске, а неиријаШеља много „као иеска".

„Јер кад би неко замислио да су се тада у Солуну нашли на окупу сви Македонци, Тесалци и Ахајци, они сви заједно не би претстављали ни један мали део^{11а} оног варварског мноштва које је тада опколило град".

(Mir. I 13, 1292 № 115)

⁹ PS. XXI 14: sicut leo rapiens et rugiens.

¹⁰ Ово место које укратко описује како св. Димитрије стрмоглављује словенског борца, као и оно које излаже како се архиепископ Јевсевије пре опсаде дуго молио, послужила су као сликарски мотиви који су се дуго одржавали, нарочито у црквама посвећеним Димитрију. Особито је био омиљен први мотив (Димитрије убија непријатељског војника) и он се у доцнијим вековима користио за илустрирање разних догађаја (cf. С. Радојчић, ГСНД 19, 1938, 98; А. Grobar, Dumbarton Oaks Papers 5, 1950, 1—5, и сл. 5). За нас је од нарочитог интереса фреска из цркве св. Димитрија у Пећи (XIV в.) на којој су приказани Јевсевије како моли и св. Димитрије како стрмоглављује словенског војника са бедема. Рад припада неком грчком мајстору (Радојчић, ГСНД 19, 1938, 97).

¹¹ Овом реченицом писац, мислимо, извештава да пре ове седмодневне опсаде грађани нису никада видели толику варварску војску, а не да нису уопште видели варваре, како тумачи Lemerle, La composition 352—54.

^{11а} Овај податак, и поред очигледног претеривања, индиректно извештава да су Македонија и Грчка у пишчево доба, тј. крајем VI и поч. VII в., биле веома слабо насељене.

Највећа невоља, међушим, била је у шоме ишо су варвари Шако неочекавано дошли и шако брзо оиколили град да велики број грађана који су се зашекли на њавама, као и велики део војске која се нашла ван града, сада више нису могла да уђу у град. Лакше је било иобећи из града но се иробиши унуира. Сем Шога, у месу се није налазио ни команданШ града, јер је ире извесног времена био оШушовао Со неком иослу у Хеладу и са собом одвео ириличан број војника и офацира. И најзад, баш иших дана многи ишакнуШи грађани Солуна, који су иначе били на важним иоложајима „у скринијама ирефекшуре Илирика", били су оишушовала за Цариград. Они су са собом одвели сву Послугу као и многе своје иријашеље. Једном речју, закључује иисац, из разних разлога Шада је у граду бало веома мало људи сиособних за борбу и Ша околноти код сШановнишишва је изазвала ирави очај.

СШрахоше и „Шрагику невоља", иродужује исац, које су шада задесиле Солун, јасно иоказује и сан који је, на осам до десети дана ире варварског наиада, уснио „Шадањи архиеишскои Јевсевије"^{11а}. Од Шога дана архиеишскои се сшално молио¹³ богу да Солун очува од сирахоша које је у сну видео. Архиеишскои је, наине, сањао да седа у неком шеаиру и кад је хшео да иође, заусиави га неки ирагачки глумац и рече му: „Чекај, Шреба да изведем ишоју и Швоје кћери ирагедију". Из разговора са глумцем архиеишскои је дознао да реч „кћер" означава град Тесалонаку (Солун). Разним ирекљивањима усиео је да одвраиши глумца да не иочне са ирешсшавом. Чам се иробудио Јевсевије ириону да моли и Шо је радио све до доласка варвара.

Прелазећи на оиис оисаде иисац Прича да су се исШог иренушка, кад је град већ сасвим био окружен варварима, на градском беду иојавили неки неиознаши војници које грађани ире Шога нису никада видели. Ове војнике видели су и неиријашеље..

¹² ὁ τότε ἀρχιερεὺς Εὐσέβιος. Неколико писама папе Гргура Великог (ῥ90—604), упућених Јевсевију, датирају од новембра 597 до краја 603 (cf. Mansl, X col. 92, 114, 158, 305). Јевсевијева преписка са царем Маврикијем, која се описује у Mir. I 5, пада у време око 595 (Барушић, Чуда 39). Ова, аварско-словенска опсада дешава се 586. Према томе, Јевсевијев епископат пада у време око 586—око 603, а не 590—604, како се наводи у Μεγάλη ἐλληνική ἐγκυκλοπαίδεια XI 813.

Према једној Фотијевој белешци Јевсевије је написао два апологетска списа против неког Андрије (L. Petit, Les eveques de Thessalonique, Echo d'Orient 4, 1900, 213). Tafrall, Thessalonique 107, претпоставља да Јевсевије припада и један фрагменат, очуван под насловом „Опсада Солуна од Скита. Из девете књиге Јевсевија" (ed. Müller, Fragmenta hist. graec. 5, 1883, 21—22). Међутим чисти јонски дијалекат овог фрагмента, као и речник и стил, нимало не приличе солунском митрополити. Зар би, примера ради, побожни Јевсевије могао да каже да су се грађани Солуна, при једном свом тренутном успеху, побојали „зависти богова" — ἐκ φθουοῦ δαίμονος (ed. Malier 22)? Уосталом, да је Јевсевије описивао словенске или аварско-словенске опсаде Солуна, онда би то писац Mir. I, његов млађи савременик, сигурно знао.

¹³ В. напред нап. 10.

То доказују искази многих њахових војника који су, после неколико дана безуспешног опседања, изгубила сваку наду у победу, пребегли у Солун и тамо изјавили:

„Вођа Авара од многих је добио обавештења да град располаже веома малим бројем бораца пошто је овде, поред осталог, до недавно владала и куга, па је стога нас овамо послао говорећи да ћемо град освојити чим стигнемо. Али од дана кад овамо стигосмо ми смо на градском бедуви видели толико и таквих бораца да они и бројем својим и храброшћу својом далеко превазилазе нашу војску. Изгубивши сваку наду у победу ми пребегосмо овамо да нам пружите уточишта“.

(Mir. I 14, 1297 № 123)

Први дан опседања варвари су ирвели у илачкању и По;облавању градске околине. Покушили су све залихе житија, сав новац, обрали све воћњике и њиве. Али све што једва је задовољало ишребе војске само за један дан, Шако да је већ другог дана међу њима наступила глад. Тог исног дана увече, кад је био мрак, они су око читавог града наложили вапире. Био је страшан иризор Ше вечери: около града иламена река букиша а варвари вичу и урличу, шако да се земља иресла и небо ироламало. Жагор се чуо иреко целе ноћи. Суирадан кад је свануло, Шј. изјуШра Шрећег дана:

„Они поставе хелеполе¹⁴ и гвоздене овнове и огромне бацаче камења¹⁵ и такозване корњаче које су, као и бацаче, прекрили исушеним кожама. Али да не би страдале од ватре или ужарене смоле, променише одлуку и на ове справе прикуцају сирове и још кржаве коже тек закраних говеда и кобила (καμήλον) те их тако привуку зиду. Од трећег дана па даље хитали су камење велико као брестуљчићи. И најзад, њихови стрелци стрелама су подражавали

¹⁴ ἑλεπόλεις, хелеполи су били, како показује само име, справе за освајање градова, и то у облику вишеспратних кула на точковима. Према *Dionysii Halicarnassensis Antiquitates Romanae* IX 68, хелепол је изумео Димитрије Полиоркет, у IV в. пр. н. е. Подробнији опис античког хелепола код *Ammiani Marcellini* 23, 4. Обично се претпоставља (cf. *ЗлаШарски*, Ист. Буг. I 415-420) да су аварско-словенски хелеполи, као и остале њихове ратне справе које се у Mir. I—II помињу (κρού = овнови, χελώναι = корњаче, κλίμακες = лествице итд.) били израђени по античком, одн. византиском узору. У прилог овој претпоставци ишло би и то што је тактика аварско-словенских опсада Солуна, како се описује напр у Mir. I 13—15 или Mir. II 2, врло слична оној тактики коју препоручује савремени Псеудо-Маврикијев Стратегикон (cf. *F. Aussaresses*, *L'armée byzantine d'après le Strategicon de l'empereur Maurice*, Bordeaux 1909, 106—108). О изгледу византиских ратних справа за опседање подробније *A. Demmin*, *Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklungen*, Leipzig 1893, 284—87, 846 sq., et passim. Према *Stmocatia* II 16, 10 (ed. de Boog 102) Авари су вештину грађења и употребе опсадних справа научили при опседању подунавског града и тврђаве Апиарије (586 год.?), и то преко неког Бусе (Βουσαῆς). Cf. доле *Miracula* II, нап. 42.

¹⁵ καὶ κρούς σίδερος καὶ πετροβόλους ὑπερμεγέ*εις. Није јасно шта ПИСац подразумева под општим називом τετροβόλος — катапулге, балисте или скорпионе.

зимскоме снегу, тако да се нико од оних иа бедуви није могао без опасности нагнути и видети шта се вани дешава. Спољној страни градског бедема привукли су чак и корњаче и њиховим кљуновима страховито потресаху темеље зида“.

(Mir. I 14, 1300 № 125; Tougard 102)

У граду све већи сШрах. Помисао да могу биши заробљени од „безбожних и дивљих варвара“ доводила је људе до очаја. Поводом шога иисац излаже оиширну молишву коју су Шада грађани уиућивали небесима, наиомињући да су шај молишвени ваиај изговарали само „срцима својим, иоишо је невоља била велика да нису бала у сшању молиши речима“. Људи су били иросшо „залећени од сШраха“.

Трећег дана у град ирисшиже све већи број избеглица из варварске војске, „шако да су сва јавна куиашала, која се више нису иуишребљавала, била већ иреиуна варварских иребеглица“. Ово је грађанама иоврашило самоиоуздање и храбросШ. Беседнир изражава сиремности да исирича и осшале иојединости и шако задовољи радозналосШ својих слушалаца.

„Али излагати подробно све оно што се десило на северној и западној страни града, — а тамо су, по причању, непријатељи били привукли највише ратних справа и тамо су се, према нашим обавештењима, борили најхрабрији и најдивљији варвари — па онда причати опширно о томе како су варвари покушали да на морску површину поставе дрвено и равно тле да би преко њега могли провалити у градску луку, па о томе како је тд варварска скела била разбијена чим је подигнута, и то помоћу једне справе коју је изумео не човек него сами бог, причати све те појединости било би сувише опширно и превазилазило би оквир онога што ја желим да кажем (καὶ τὴν παροῦσαν οριήν δτερβαίναντος). Настојећи да опширношћу излагања не замарам пажњу слушалаца ја ћу испричати, и то делимично, само оно што сам својим очима видео и својим прстима опипао на источној страни града, и то како оно што су непријатељи предузимали *гако и оно чиме је сами бог њихове покушаје разбијао“.

(Mir. I 14, 1304—05 № 132; Tougard 104)

Присиуиајући оиису ших иојединости иисац насшавља:

„Трећег дана па све до седмога — јер преславни Мученик није допустио да дуже опседају град — привлачили су зидинама ама баш све: хелеполе, овнове, бацаче камења и оплетене корњаче што пузе по земљи“¹⁶.

(Mir. I 14, 1305 № 133; Tougard 104)

¹⁶ Речима „оплетене корњаче што пузе по земљи“ преводимо доста нејасан израз γη\ χελωνών τα χαμερπη ραβδουρήματα.

Навалише најаре на шакозвану Касандриску каицију¹⁷, али угледавши на њој „краШку железну куку сличну сирашилу за децу“ иреиадну се „као деца“ и одмах иовуку. Усивари, Шо је била каШаракша¹⁸.

„После тога подиђоше зиду у корњачама што пузе као змије и које су, као што рекох, биле покривене кожама. И прегнуше свим силама да бојним секирама (ἀξίνας) и полу-гама (μοχλοῦς) подрију темеље бедема“.

(Mir. I 14, 1305 № 134; Tougard, ibid.)

Међушим „Провиђење“ је, осујестило и овај иокушај варвара. Једна група одважнијих бранилаца ошвори Касандриску каицију. Чим их варвари угледаше разбегну се куд који, науисивши чак и

„корњаче које су, као што знате, биле прекривене сировим кожама тек закраних говеда и кобила и којима се ништа није могло нашкодити ни хитањем камежа, пошто су имале утврђен кров, ни ватром ни ужареном смолом, пошто их је чувала влага сирових кожа“.

(Mir. I 14, 1308 № 135)

Кад се она група бранилаца ПовраШила у град, кашаракша се иза њих није могла сиусиши, шако да је чишав дан Касандриска каиција осшала незашишићена. У граду је владао сирах све до Предвече када је кашаракша коначно сПушишена. Пошио су шого дана „науисили корњаче, иолуге и шрнокоие“¹⁹, варвари чешвршио дана Предузму наиад бацачима камења (петровбољас).

„Те справе (петроболи) биле су четвороуглог облика, прелазећи из широких основа у уже кровове на којима су имал[^] јако дебеле цилиндри, гвожђем оковане на крајевима. За ове су биле приковане дрвене греде, попут оних на великим кућама, снабдевене направом за бацање (σφενδόνας). Подижући се увис ове су непрекидно хитале огромно камење, тако да њихов погодак није могла издржати ни земља а камоли људске куће. Штавише, ови четвороугли бацачи били су ограђени са три стране даскама, тако да стреле бранилаца са бедема нису могле погодити чланове њихових посада. Међутим, чим је један даскама обложени бацач био запаљен ватроносном стрелом и убрзо изгорео, варвари уклоне справе и повуку се.

¹⁷ Касандриска (Κασανδρεωτική πύλη), одн, Каламариска капија била је једна од четири капије на источној страни бедема (Tafiri, Topographie de Thessalonique 95 et passim).

¹⁸ ὁ καταράκτης, cataractes је назив за висећа врата од окованог дрвета, која су се дизала и спуштала помоћу чекрка. Њима су браниоци затварали дрвене градске капије да би их заштитили од непријатељске ватре.

¹⁹ τὰς χελώνας καὶ τοὺς μοχλοὺς καὶ τὰς διέλλας καὶ Γαίψατες (1309 № 138). Реч διέλλα означава, чини се, исто што и претходно употребљени назив ἀξίνας.

Сутрадан (тј. петого дана) довуку поново оне исте даскама оковане бацаче, али обложене сировим кожама, и привуку их сасвим близу градском бедему. Гађајући на нас хитали су читава брда и брежуљке. Како би друкчије могло да се назове оно огромно камење!"

(Mir. I 14, 1309 № 139)

По градским улицама и крововима иљушиши ирави „камени град“ и језаво шушњи. Браниоци зидина некако се ишак снађоше. Посшавише на бедемска крунишШа мреже оилеШене од ирућа и „иросширке од Уаиуруса и лана које се шшављају иод госШе ири обеду“ и шако донекле ублажише ударну снагу варварског камења.

„Иако су непријатељи гађали оним огромним камењем свакога дана од зоре до седмога часа, ипак скоро ниједан не погоди у сами бедем, него је камење падало или унутар или ван зида“.

(Mir. I 14, 1309 № 141)

Где би камен иао науравио ба руиу. Али и град се бранио бацачима. Камење са градских бацача „као ио неком божјем наређењу иадало је баш у оне уске ошворе варварских бацача“ и Шако убијало њахове иосаде. Неиријашељских бацача било је веома много. „Само од ишочне сирани на град је било уиерено иреко иедесеи бацача“. Иа ишак, нишиша не иосшигоше. Кад се заморише, варвари иовукоше сираве. ВесШ. о Шоме охрабри сшановнишишво и градску иосаду. Једна група војника ирође кроз каицију са морске сирани и иоби неке варваре на обали.

У недељу, седмог дана, владало је зишишије. Неке иребеглице изјавише да се варвари саремају на оишиши наиад идућег дана. Грађани са зебњом очекују ионедељак. Кад је освануо, не би нишиша. Наарошав, „око осмог часа овог дана“ варвари се, уз велику вику, нагло Повуку на облажње, брежуљке, науисивши своје шашоре, а неки чак и оружје. Проборавивши Шамо око Шри часа, иовраше се иред залазак сунца. Ноћ ироведоше у миру. Кад је освануо ушорак, варварске војске више није било, само је иред град"ком каијом сшажало много њихових војника који су Шражили ушочишише. Грађани Шек око Пешог часа оШворе каиције и ириме иребеглице. На саслушању ови су изјавили: —

„Ми смо пребегли вама да не бисмо помрли од куге. Поред тога, увидгли смо да сте ви добили рат. Јучер смо око осмог часа, како сте видели, бежали у брда због тога што смо дознали да сте ви баш за тај час били одредили општи напад, и то војском коју сте ви досад скривали негде у граду“.

(Mir. I 14, 1313 № 145)

Из града изиђе извидничка коњица и ушврди да се варварска војска иовукла још у Шоку ноћи, и Шо шако брзо да су на иушу осшављали робље и иршљаг.

Писац дале ирииоведа да су неиријашели иобегли усивари због Шога ишио су на бедему видели „ваширеног човека који јаше на коњу, огрнуШ белим илашием и сав у сјају". Он је са собом водио „војску анђела" коју су варвари видели и од које су се онако сираино били иоилашили, а иоиом и иовукли. У иошврду шоме иисац на крају (у Mir. I 15) ирича како се ЧудоШворац Приказао у сну и једном исишакнуШом грађанину и ирорекао му још Шрећег дана оисаде да ће град бишии сиасен. Оиис се завршава молишвом.

586/87

ГЛАД У СОЛУНУ КАО ПОСЛЕДИЦА СЕЦМОДНЕВНЕ
АВАРСКО-СЛОВЕНСКЕ ОПСАДЕ

„Укратко ћу изложити случај, пошто су живи још многи моји вршњаци који ће посведочити да је истинит. Кад је безбројно варварско племе једном напало војском овај богом брањени град Солун — о томе ћу ја, божјом помоћу, причати доцније²⁰ онда је после њиховог повлачења завладала страховита глад у граду и његовој околини, и то прво стога што је она варварска, као песак многобројна маса опустошила читаву околину²¹ тако да у њој није остало, како каже Свето Писмо, ни прашине, а друго стога што у градску луку нису пристизале трговачке лађе пошто се било прочуло да је град пао²²..."

(Mir. I 8, 1252—53)

Писац даље ирача како се Чудошворац ириказао на Јегејском мору неком Шефану Шрговцу и иуишио га да своју лађу, нашоварену жаШом, вози у Солун умесио у Цариград, камо је овај намеравао. А иосле њега ирисшазале су и друге лађе. И Шако град ба сиасен.

²⁰ О нападу „безбројног мноштва" писац доцније говори само у Mir. I 13—15. Према томе, овде је очигледно реч о једној од последица седмодневне опсаде.

²¹ Cf. Mir. I 13, 1288 № 110, 1289 № 114.

²² Ово сасвим трезвено образложење претставља једине конкретне податке о глади, пошто писац о њеним размерама и времену трајања уопште не говори.

XV MIRACULA S. DEMETRII II

Збирка од тринаест хомилија архиепископа Јована о „чудесним подвизима Великомученика" (Miracula I) наставља се другом, знатно краћом књигом од шест „чуда", која се обично назива Miracula s. Demetrii II. Име аутора ове збирке није познато. Судећи по стилу и духу његова писања закључујемо да је припадао солунском клиру, и то вероватно нижем.

У прва три поглавља своје збирке аутор описује, како сам у више наврата изјављује, „чудесне" догађаје који су се десили за време епископата Јована, писца Mir. I. Временски то одговара првим деценијама владе цара Ираклија (610—641). Из неких ауторових изјава излази да је он лично познавао архиепископа Јована, свакако у својој раној младости (cf. Mir. II 2, 1336 No 168). Из тога закључујемо да он у Mir. II 1—3 преноси своја рана сећања, допуњујући их и успоменама својих савременика. Управо у томе и налазимо објашњење што у Mir. II 1—3, за разлику од Mir. II 4—6, аутор прича „сељачки укратко" (Mir. II 1, 1333 No 167) и уопштено. Сем тога, у овим поглављима, нарочито у Mir. II 2, он очигледно СТОЈИ под утицајем свога претходника, писца Mir. I (позајмљени изрази, поређења, начин композиције у Mir. II 2 итд.).

У последња три поглавља (Mir. II 4—6) аутор говори на основу аутопсије, као прави савременик. Реч је о догађајима у Македонији из друге половине VII в., ЦШ из периода владе Константина IV (668—685). Пишчево излагање овде је опширно и богато појединостима, чак и онда каца приповеда о догађајима који су се одиграли изван родног Солуна. Аноним пише једноставно, са минималном употребом песничких слика и фигура. За разлику од свога претходника, оги догађаје не распоређује према проповедничком ефекту, него их излаже хронолошким редом, углавном континуирано и без теолошко-реторских дигресија. Од писца Mir. I анонимни аутор се одаваја још једном добром особином. Његови извештаји о варварима писани су уздржљиво и трезвено, без икаквих знакова заслепљене мржње или надменог презира. С друге стране, док његов претходник о ноеоцима домаће власти налази само реч ласкања и њихове погрешке намерно прекрива, дотле аноним на више места испољава отворено незадовољство како због непромишљености поступака и њихових грешки у градској уирави, тако и због следеће похлепе неких

домаћих трговаца (cf. Mir. II 1, 1333 No 167; Mir. II 4, Tougard 148 No 65, 158 No 77—78, 164 No 84, 186 No 109). Захваљујући свим овим особинама збирка Mir. II, нарочито у последња три поглавља, претставља чињеницама богат и поуздан изворни документ. Од слабих страна анонимног аутора на прво место долази његова очигледно осредња способност писменог изражавања, чиме су вероватно условљени не само његова breviloquentia, него и прилично знатан број нејасно или збркано формулисаних фраза.

Највећи део извештаја у Mir. II односи се на македонске Словене. О њима византиска историографија VII в. пружа, као што је познато, веома оскудна обавештења. Са тога разлога друга збирка Чуда Димитрија Солунског претставља извор који је од посебног значаја за најстарији период историје македонских Словена.

Употребљена издања: *Miraculorum s. Demetrii martyris über II*, ed. C. Vyeus, PG 116, col. 1325—1384; A. Tougard, *De l'histoire profane dans les Actes grecs des bollandistes*, Paris 1874.

Важнија литература: В. напред у уводном напису о *Miracula I*.

614—616 год.¹

СЛОВЕНСКА ПЛЕМЕНА ПЉАЧКАЈУ ПО ЈЕГЕЈИ
И НАПАДАЈУ СОЛУН ПОД ВОЂСТВОМ ХАЦОНА

„И тако се деси, као што је речено², да се за епископата блажене успомене Јована подиже народ Словена (*Σχλαβίνων εθ-νός*), неизмерно мноштво састављено од Дрогувита³, Сагу-

¹ Сви догађаји из Mir. II датирани према *Барииуш*, Чуда 81—140.

² Аутор овде упућује на свој увод који је издавач *Vyeus* објавио само делимично, и то у једној напомени за Mir. I 15. У објављеном делу тог увода *anonymis*, поред осталог, изражава чуђење што архиепископ Јован није описао варварске нападе из времена свог епископата.

* *Δρογούβιται, Δραγούβιται* (једном), *Дрогувити*. Из Mir. II 5 (cf. доле nap. 65) излази да Д. обитавају западно од Солуна. Почетком X в., према *Cameniatae De exsilio Thessal. 6*, ed. Bonn. 496, *Δρογούβιται*, као и *Сагудати*, живе по селима између Солуна и Верје. У *Partitio regni Qraeci* (XII в.) каже се: *Berrhoe cum cartularatis tarn de Dragabita quam de Sclavitz (Tafel, Symbolarum criticarum geographiam Byzantinern spectantium, II 55)*. Да су Д. били релативно јако племе види се по томе што су доцније имали свога епископа који се међу суфраганима солунске митрополије помиње обично на трећем месту. У том смислу вероватно је најстарија *notitia* са цариградског синода 879 која гласи: *ὁ Δρογούβιτας se. ἐπίσκοπος* (cf. *Tafel, De Thessalonica 56*), док је, колико знамо, најмлађа она из 1580 у којој пише *ὁ Δρογούβιτης ἐπίσκοπος* (cf. *Vasmer, Slaven 177*). *Notitia* из 879 истовремено показује да су словенска племена из околине Солуна знатно пре краја IX в. била покрштена, како закључује *Dvornik, Slaves 35*. Иначе, у *notitia* из разних времена овај суфраган се пише као: *ὁ Δρογούβιτων, Δοοργαβίτας,*

дата⁴, Велегезита⁵, Вајунита⁶, Верзита⁷ и осталих пдемена (*των Δρογούβιτων, Σαγούδατων, Βελεγεϊίτων, Βαϊουνητων, Βερίητων, και λοιπων εθ-νων*). Најпре су се показали у томе што су,

Δρογούβιτας (cf. G. Parthey, Hieroclis Synecdemus et Notitiae graecae episcopatum, Berolini 1866, p. 100, 109, 208, 250. Треба прегледати и новија издања *Notitiae* о којима обавештава *Moravcsik*, \ 284).

У једном купопродајном уговору из 897 помиње се *χωρίων* одн. *χωράφιων των Δραγαβούτων* које, како се наводи, лежи "на источној страни нашег богом чуваног града (se. Солуна)" (*Rouillard-Collomp, Actes de Lavra, p. 2, № 1*). Упозоравајући на овај документ *Lemerle, Philipps 116*, доводи у сумњу досадашње локализовање Д. западно од Солуна. Сматрамо да ова сумња отпада јер документарна вредност извештаја у Mir. II 5 и код Каменијата не долази у питање.

У једној *notitia* око 1410 пловдивски (филипопољски) епископ Дамјан потписује се као *ἐξαρχος πάσης Ευρώλης* (= *Пролонτάδος*) *και Δραγούβιτας*. Полазећи од тога *Tafel*, ње Thessalonica 59, претпоставља да је ТОКОМ средњег века у родопској области живело словенско племе Драговита, различито од оних код Солуна. Углавном исто заступа и *Дринов*, Сочиненија 1 311—12, док *Jireček, Cesty по Bulharsku 287—88*, низом критичких примедби претпоставку о родопским Драговитима, одн. Драговићима доводи у питање, домишљајући се да су пловдивски митрополити назив *Δραγούβιτας* у своју титулу могли пренети из суфраганске титуле солунских Д. Нешто опрезније гледиште заступа *Niederle, SS II 1, 425*. Ми сматрамо да акт из 897 претставља уствари нову потврду Тафелове претпоставке о постојању родопских Драговита, одн. Драговића, као посебног племена. У прилог томе говори, по нашем мишљењу, и назив места *Δραγούβιτζου* које се 1085 спомиње поводом имовинског спора између светогорске Лавре и Ивирана, и које се, како изгледа, налазило негде у северном суседству Св. Горе (cf. *Rouillard-Collomp, Actes de Lavra № 40*).

У списку од 16 катарских цркава, који је ОКО 1250 саставио *Reinerius Sacchonl*, као две најважније од којих потичу све охталe наводе се *ecclesia Burgaliae* (var. *Buigariae*) и *ecclesia Dugunthiae* (var. *Dugranicae*). О проблему идентификације и локализације оaih богомилских општина расправљало се већ од средине XIX в. Шафариково решење да *Dugunthiae* = *Δραγούβιτας*, тј. да је у вези са именом слов. племена Драговита, остало је до данас на снази. Али у погледу краја који треба да се подразумева под именом *Dugunthia* мишљења су подељена. У најновије време *D. Obolensky, The Bogorails, Cambridge 1948, 157—167*, долази до закључка да се *ecclesia Dugunthiae*, одн. *Dragovitiae*, налазила у области Родопа. Овај закључак, заснован на анализи латинских и словенских извора о богумилима, претставља још један доказ о постојању родопских Драговита, одн. Драговића.

Према Хоматијану (XIII в.) у близини Полога, тј. негде на горњем или средњем Вардару, налази се *η Δρογούβιτικη*. *Niederle, SS II 1, 425*, претпоставља да ови вардарски Дрогувити претстављају огранак солунских, заостао приликом досељавања у Македонију.

У Порфиригенитовом *De adra. imp. 9, 108*, ed. *Moravcsik*, спомињу се северни *Δρογούβιται*. Они су свакако идентични са Дреговичима које Кијевска хроника ставља између Припјета и Двине. Да ли и у каквој вези стоје са македонско-родопским Дрогувитима, одн. Драговитима, остаје још да се утврди.

Значење имена. Веома је тешко извести тачну етимологију имена *Δρογούβιται*, иако очигледно претставља словенски етнимон. Тешкоћа настаје због различитог начина писања: *Дроу-*, *Дроу-*, па чак и *Драгу-ουβίται*. Постоје углавном три тумачења. Према првом и најстаријем име *Δρογούβιτας* стоји у вези са именом једне биљке која расте по украјинским шумским мочварама и која се зове дрнгва, драгва (кор. дрнг-), док други етнимон тумаче као Драговиће, тј. изводе из опште-слов. прилева драг (подробније *Niederle, SS II 1, 425*, и *Дринов*, Сочиненија 1 310—11). У новије време *Δρογούβιται* неки изводе из старосл. глагола

изградивши чамце (νηας) истесане из једног дебла и наоружавши се за море, опљачкали читаву Тесалију и острва око ње и Хеладе, па још и Кикладска острва и читаву Ахају,

друговати = socium esse (*Tafali*, Thessalonique 109; *Vasmer*, Slaven 177). Овом тумачењу ишло би у прилог и то што је транскрипција са почетним Дρου- заступљена не само код најпоузданијих извора већ уопште превладава, док се Дроу- среће ређе, а Драу- јавља сасвим изузетно. Ако је тако, онда би и ова, чисто језичка околност, ишла у прилог разликовању македонских Дрогувита (= Друговића) од трачких ΠραφyBНia (= Драговића).

¹ Сагудати. Пошто се у *Mir*. II свуда наводи генитивни облик Σαγουδατών, не види се како се заправо зову, Σαγουδατοί или Σαγουδάται. *Niederle*, Manuel I 106, и *Vasmer*, Slaven 177, нису у праву кад искључиво последњу варијанту приписују писцу *Mir*. II. Код *Cameniatæ*, De excidio Thessal. 6, ed. Bonn. 496, као и у светогорском документу који је 1877 издао *П. Усенски*, (в. *Byzantinoslavica* I, 39) пишу се као Σαγουδάτοι, а у *Paraphrasis Stauracii* (ed. *Duvuniotis*, NE 15, 1921, 199) као Σαγουδάτοι. Према *Niederle*, SS II 1 425, са именом С. стоји у вези и оно место које Ана Комнина (*Alexias* XV 2, ed. *Leib* III 192) спомиње у Битинији као μοδόλολίv λvα Σαγουδάτους. Одатле излази да је један део С. био међу оним Словенима који су већ од средине VII в. често пресељавани.

Филарет III, Великомученик Димитрије 335, име Σαγουδάτοι доводи у везу са Сингини (Херодот), Satagari, оин. Satagi (Jordanes) и Сатаги (слов. племе под Карпатима), што очигледно претставља само конструкцију маште. *Tafali*, Thessalonique 109 n. 2, изводи га из старосл. СБГОТОВЗТИ = зготовити, рагаге, док *Jurecek*, Ист. Срба I 68, сматра да у имену С. нема ничег словенског. *Vasmer*, Slaven 177, је склон да овај етнимон изведе из турско-татарског, лошто га оно интервокалско t потсећа на старотурски плурал. Ово нам не изгледа убедљиво, пошто је овде реч о грчкој транскрипцији страног имена. Етимологија имена С. остаје и даље неразјашњена.

О историској судбини С. знамо веома мало. У поменутом светогорском документу говори се да је један део С., исто као и Влахорикина, покрштен половином VIII в. од светогорског браће. *Dvornik*, Quelques donnees... des Acta sanctorum, Byzantinoslavia I (1929) 39, сматра ту вест поузданом, док *Lemerle*, Philippes 115 n. 5, с правом сумња у њен веродостојност. У сваком случају вест доказује да је један огранак С. живео и на Халкидици, док је главни боравио западно од Солуна, и то на простору између Верије и Солуна, како се изричито каже у *Cameniatæ*, De excid. Thessal. 6.

Последњи историски траг С., колико знамо, претставља топоним Sagudai који се помиње у *Partitio regni Qraeci* из XIII в. (*Tafel-Thomas*, Urkunden der Republik Venedig I 467).

⁵ Велегезити, Велегеξίται, Велеγεξίται, Велеγξίται. *Jurecek*, Ист. Срба I 68, име третира као композит и раставља на Веле- које идентификује са старосл. придевом велио = велик, док за -геξίται не каже шта би могло бити. Једино одбија да се може свести на старосл. ГОСТЬ, како су неки покушавали и Веле-геξίται читали као *Velegostići, исто као што су и Δαβραγέξας (код Агатије) тумачили као *Dobrogost (напр. *Perwolf*, Aren. f. slav. Lit 7, 594; *Mapelluh*, Славени 56, као *Velegostići ili *Velejezdici). Усвајајући Веле- у значењу старосл. веле = много, *Tafali*, Thessalonique 109, -геξίται доводи у везу са старосл. глаг. жати = жњети, gnoissoner. Према њему, дакле, име би значило *-Veležeteoci = велики жетеоци, што би истовремено указивало и на главно занимање овог слов. племена. *Vasmer*, Slaven 85, изводи га из личног имена *Велеγέξας коме per analogiam одговара Агатијино Δα(βραγέξας, али и он, кал и *Jurecek*, одбацује могућност да γέξας = гост. Питање се још не може сматрати решеним.

Према *Mir*. II 5 (в. доле нап. 41) В. обитавају у Тесалији, око градова Тебе и Деметријаде, тј. око даншњег залива Воло. Тачност тога потврђују и многобројни слов. топоними очувани у том крају до данас, међу којима и само

Епир и највећи део Илирика и део Азије, опустошили*** многе градове и покрајине, и потом једнодушно одлучили да крену и на речени христољубиви овај наш град са циљем

име залива и места Βόλο; које се до 1540 писало као Γόλος = слов. Голо, наго (*Vasmer*, Slaven 108). *Tsopotos* недоказано тврди да су В. живели јужно од Солуна, али не у Тесалији, пошто су тобоже словенски топоними у Тесалији остали од словенских заробљеника (cf. *Byzantinoslavia* 3, 1931, 258 et 270). Занимљиво је поменути да *Tafel*, De Thessalonica LXXVII 1 et 494, са именом В. доводи у везу тесалски топоним Βελεστίων. То усваја и *Дринов*, Сочиненија I 28, додајући да је са В. у вези и македонски Велес. Исто заступа и *Fr. Stählin*, Das hellenische Thessalien, Stuttgart 1924, 105. Међутим *Vasmer*, Slaven 108, то одбацује као претпоставку која се лингвистички не може оправдати.

О историској судбини В. зна се врло мало. Да лч је Теофанова Βελεξίτια њихова покрајина или можда Верзита, још није решено (cf. доле нап. 7). Значајно је да је провинција Belegezitifī помиње у уговору Алексија I 111 (1195-1203) са Венецијом из 1199 (*Dölger*, Regesten II 104), као и у *Partitio regni Qraeci* из XIII в. (cf. *Tafel*, Symbolarum criticarum geographiam Byzantinern spectantiura I 27, II 55). Према томе, сувише је мало података да бисмо одговорили на питање кад су се В. доселили у Тесалију и докле су се тадш одржали. Уосталом, ово је питање у склопу проблема Словена у Грчкој који се још увек проучава.

⁶ Βαϊουνήται, Вајунити. *Safarik*, Slav. Alterth. II 223—24, име В. чита као Војнич, из чега би излазило да је ово племе било изразито ратничко, бар у својој далекој прошлости. Ову етимологију усвајају *lafall*, Thessalonique 109, као и *Vasmer*, Slaven 21, који се при томе позива и на код нас често заступљени топоним Војнић (<ξ *Војнит-), образлажући да у имену Βαϊ,ο-νηται гласу τ може да одговара говорно τσ, одн. č.

На основу *Mir*. II немогуће је одредити где станују В., како је приметио већ *Tafel*, Thessalonica LXXIX. Међутим изгледа да је то питање решено посредним путем, пошто је етнимон Βαϊουνηται већ поодавно доведен у везу са именом епирског дистрикта који се као Βαγενητια, Βαγενητια, Vagenetia, помиње у читавом низу докумената XI—XIV века (подробније *Niederle* SS II 1, 438 sq., и *Vasmer*, Slaven 20—21). Идентификовање Βαϊουνηται са Βαγενητια мало је потезе објаснити гласовним законима, али оно се ипак намеће (*Vasmer*, Slaven 20). Одређујући поближе положај Vagenetia *Tafel-Thomns*, Urkunden der Republik Venedig I 472, стављају је у епирско приморје, док *Niederle*, Manuel I 110, мисли да је северно од залива и града Арта. Али пошто су се очували топоними Βαγενητι (околина Јањине) и Βαγενητι (код епирског Коњица), излази да је Vagenetia била у области данашње Јањине. Па ипак, треба имати на уму да се под именом Vagenetia токрм векова није увек подразумевала иста гвокрајина. Јер док Ана Комнина (*Alexias* V 4, ed. *Leib* II 17) пише Βαϊουνηδος... καταλαμβάνει δια της Βαγενητίας τα Τωάννινα, докле у Морејској хроници стоји та међр της Βαγενητίας γα ήσαν υπρ της θαλάσσης (ed. *J. Schmitt*, 592). Из овог кад највероватније излази да у доба писца *Mir*. II Βαϊουνηтm обитавају у западној околини Солуна, одакле се доцније повлаче и коначно наставују у Епиру. Узгред напомињемо да се словенство у Епиру одржало све до XV в. и слов. топоними у овој покрајини необично су многобројни (*Niederle*, Manuel I HO n. 1; *Vasmer*, Slaven 20-65). О слов. топонимима из околине Солуна *Vasmer*, Slaven 202 sq. Слов. имена и презимена сељака на поседима светогорских манастира врло су честа и у доцнијим виз. повељама (*Dölger*, Schatzk. 187; *Idem*, Sechs byzant. Praktika des 14 Jh. f. d. Athoskloster Iberon, München 1946, 16, 93 sq.; *Idem*, Ein Fall 6 sq.). Чланак *M. Lascaris*, Vagenetia, Revue hist. du Sud — Est europeen 19 (1942) 423—437, није нам био доступан.

⁷ Βερεξίται, Верзити. *Safarik*, Über die Abkunft der Slaven (1826) 161, име изводи из слов. придева brz = celer, што усваја и *Tafel*, De Thessalonica LXXIX. Чини се да исто прећутно заступа и *Jurecek*, Ист. Срба I 68, пошто их наводи као Брзити. *Tafali*, Thessalonique 109, име доводи у везу са старосл. bbreza = betula, одн. новосл. breza = vacca maculis sparsa, закључујући одатле да су В.

да га опљачкају као што су и остале⁸. Сложивши се дакле и у томе почну да опседају град са морске стране чамцима (νηας) истесаним из једног дебла којих је било у безбројном мноштву. Остала безбројна војска опколи овај богом чувани град са истока, севера, запада, са свих страна, водећи са собом и своје породице, па чак и своје ствари, пошто су намеравали да их по заузимању града унутра сместе".

(Mir. II 1, 1325 № 158; Tougard 118 № 37)

У граду иошече „река суза“ и сирах обузе грађане, јер су већ од ирбеглих заробљеника чули како је наиадач свиреи и сирашан, а својих лађа нису имали. СиШуација безнадежна.

„Свако је пред очима имао горчину заробљеништва или смрт, немајући могућности да се на други начин избави...

били првенствено сточари. Међутим Таfrali је очигледно овде побркао две речи старосл. bbreza = betula alba, и новосл. breza - васса. Независно од тога, мислимо да није искључено да су В. добили име према крају са много брезовине, одн. да Βερζηται-ΒερζίΓται = Брезичи. Јер слов. говорно љ у грчкој транскрипцији, поред обичнијег го или гт, понекад постаје само г (cf. аналогне примере код Vasmer, blaven 21, 300–01 et passim).

Tafel, De Thessalonica LXXIX, В. ставља у Тесалију пошто Miracula, како он каже, ово племе стално спомињу заједно са тесалским Велегезитима. Али о Βερζηται говори се само на овом месту те је, према томе, на основу Mir. II немогуће одредити њихову област. Дринов, Сочиненија I 305–6, и Niederle, Manuel I Шо, сматрају да се име В. очувало у називу Брсјаци или Брзаци, како се називају становници између Битоља, Прилепа, Кичева и Велеса. Исто заступа и Злашарски, ист буг. I 230. При решавању овог питања потребно је узети у обзир и одговарајуће вести осталих византиских извора. Theophanes, ed. de Boog I 473, извештава «ππ», .. Акамир, поглавар Словена της Βελζητιαο, био умешан у династичке *«π» Тме Царисте Ирине ⁷⁹⁷-802). Постављају се питања: Да ли су Тѐо-ИРП^ Бспр^ Пта и Βελζηται исте или различите покрајине? У каквој су вези са гли^цл " Велегезитима «3 Mir. II? Било је доста покушаја да Λ на ова и ΒЗ^оо^, ⁶ одговори: Tafel, De Thessalonica LXXVIII; Дринов, Сочиненија I 305–6, и Niederle, Manuel I 106. 110 Злашарска, Ист. Буг. I 230–32; Vasmer, Slaven 83; Vernadsky, Russia I 295. тм СУ различита и тешка О Је казати ко је ближе истини. Због неодређености расположивих историских података питање постојбине В. још није решено Н тм Т^љаВаЈУ " НатМН, Теза да СУ обитавали негде северно од Солуна, по нашем мишљењу, релативно је највероватнија.

сз li ^{ГеоГ}Р^Фске скице о положају македонских племена, које доносе Niederle, као сасвмпоз " Нау Рманн * Рад ЈАЗИУ 243 (1932) 203, не могу се сматрати

⁸ Текст ове крње реченице доста је нејасан и стога је различито преводен и интерпретиран (cf. Баршић, Чуда 85–89).

пошто је сав варварски народ Словена (Σκλαβίνων) окружио град као смртоносни венац⁹.

(Mir. II 1, 1328 № 159; Tougard 120 № 38)

МеђуШим, св. Димиширије већ се био приуремиио да иришекне у иомоћ.

„Кад се читава војска словенског народа била припремила да сложено и одједном изврши напад на бедем, онда се они Словени, који су били на мору, сете да своје чамце озго прекрију даскама и такозваним бирсама (βύρσαις = сировим кожама), како би у претстојећем нападу на бедем заштитили своје веслаче да не буду рањени од оних који са зидина гађају на њих камењем и стрелама. Али на самом почетку зададе им *** (бог?), посредством Мученика, страх те не навалише право на град, него заплочише пут једног залива где се налазило неко пристаниште, од давнина звано Келариј¹⁰. Тамо скренуше да би извршили неко ратно лукавство (της τέχνης έργον) које су били смислили“.

(Mir. II 1, 1328 № 160; Tougard 120 № 39)

За Шо време грађани су уређивали главну луку и околне иоложаје дрвеним сшеиенишиима, замкама и разним иреарекама.

„Пошто су тако прошла три дана у којима би се словенске лађе удаљавале до две миље од зида^ сваког дана гледале да се дочепалу лако освојивих места за пљачкање, четвртог дана, при изласку зорњаче, читаво варварско племе уз сложен повик јурну са свих страна на градски зид, и то једни хитајући камење са бацача (πετροβόλων), други примичући лестве зиду покушаваху да га освоје, неки доносећи капијама ватру, а остали гађаху зидине читавим ројем стрела, густим као зимске снежне пахулице. И тај облак стрела стварао је сасвим необичан приказ: као што густе граде засељује сунчеве зраке, тако и они замрачише дан бацањем стрела и хитањем камења.

За време таквог и толиког напада они од варвара, који су били одважнији на мору и спремнији за борбу, чамцима у јуришу насрну на места која су били извидели, једни на кулу западно од црквеног степеништа где се налази споредна капија, други према зидом незаштићеној страни

⁹ Cf. Mir. I 13, 1289–92 № 114–115, одакле је аутор преузео поједине изразе, па чак и читаве реченице.

¹⁰ Пристаниште Κελλάριον било је у једном малом заливу са источне стране града (cf. Tafel, De Thessalonica 330; Tafrali, Topographie de Thessalonique 20J.

обале где су се налазили шанац, ограђен заостреним кољем^{10a}, као и скривене справе са клинцима, такозвани тилони". Ови други су се надали да ће са успехом продре'ти, пошто нису знали да су тамо постављене клопке, а они први су рачунали да она споредна капија претставља незнатну запреку и да ће је стога лако разбити и кроз њу извршити освајање града".

(Mir. II 1, 1329 № 162-3; Tougard 124 № 42)

У граду кукњава. „Теку сузе обално као иљусак кад лије". Тада се „указа иреславни мученик ДимиШрије",-најуре на бедему, а онда и на мору. Видела су га чак и Јевреји¹².

„Пошто се сложно започети јуриш споменутих чамаца посредством Мученика претвори у неред¹³ те они почну да се међусобно сударају, догоди се да се неки од њих претурише и Словени (Σκλάβους) што беху у њима поиспаде. А бродоломац, тражећи спаса, чим би се ухватио за неки други чамац одмах би га изврнуо и тако у море претурио оне који су у њему били. После тога веслачи са других чамаца мачевима отсецаху руке онима који су их пружали према њима. Један једног мачем по глави удараше, други другог рањаваше копљем. И сваки, желећи да спасе свој живот, постајаше душманин другоме. И пошто једни чамцима нале-

^{10a} οἱ δὲ προ; το ἀτείχιστον μέρος, ἐνθα ἡ σοῦδα (σοῦδα?) καὶ ἡ τῶν κρυπτῶν τῶν τεῖλων μηχανή. Реч ἡ σοῦδα преводимо са „шанац ограђен заостреним кољем", пошто је аутор претходно рекао да су Солуњани на зидом незаштићеном делу обале изградиле га-ρρον = јарак, шанац (Mir. II 1, 1328 № 161). *Tafel*, *Tourgarhie de Thessalonique* 19, соῦδα преводи са „le port", што није вероватно. О проблему имена Σοῦδας, под којим се очувао познати византиски лексикон из X в., као и о значењима речи ἡ σοῦδα, *Dölger* и *Gregoire* водили су дугогодишњу дискусију (cf. BZ 43, 1950, 88-89)

¹¹ τῶν τεῖλων μηχανή. Справа го τεῖλων вероватно је нека врста зубаче (murex?) која се, изврнута на леђа и са шиљцима окренутим нагоре, полагала на дно „слепог шанца". У речницима нема ове речи. *A. Maricq*, *Byzantion* 22 (1952/53) 358, τεῖλων исправља у τύλων (nom. τύλος ὄ).

¹² О солунским Јеврејима имамо вести из I, IV, VII, XI и доцнијих векова (cf. *Tafel*, *De Thessalonica* XIV, LXXV, 168, 496 et passim). Стога је чудно кад *K. Amantos*, *Μακεδονικα*, (Αθήναι 1920), 65, говори о досељавању разних етничких елемената у Македонију, пише да су Јевреји дошли у Солун тек у XVI веку. У тексту παῖδες Εβραίων ὄφ' ὅροι, уместо αἰθ' ὄνοι, кзко исправља *A. Maricq*, *Byzantion* 22 (1952/53) 360.

¹³ καὶ ὁμοιοτόξου φοράς τῶν λεχθειῶν νηῶν ἀκανόνιστου δια τοῦ Μάρτυρος ἐπελθούσης. *Byeus* преводи: Cum enim inordinatus navium praedictarum iactus simili ex causa natus, per raartyrem supervenisset..., а *Tougard*, *De l'histoire* 125: Or les vaisseaux furent entrainés, non par les lois de la nature, mais par une seule impetuosite: c'est le martyr qui les fit s'entrechoquer. Сматрамо да је у оба случаја погрешно схваћен израз ὁμοιοτόξου φοράς који овде може једино да значи „сложно, сређено започети јуриш и т. сл."

теше на подводне шиљке^{1*} и ту се насукаше, а други јурећи великом брзином испловише чамцима на обалу и одатле не моглоше да их извуку, онда храбрији грађани скочише са зида, док други јурнуше кроз ону споредну капију кроз коју су непријатељи мислили да освоје град, и тако задобише победу, пошто је Мученик био њихов ратни савезник".

(Mir. II 1, 1332 № 164; Tougard 124 № 43)

Море се ирвенило од варварске крви. Дуну вешар и скоро иош-иуно онемогући „варварским лађицама" (βαρβάρων ναυκέλλας) да се иовуку. Тешком муком једни иобегну на исочну, а други на западну сирану. Море је избацавало лешеве са којих су војници оишецали главе и иоказивали их са зидова Словенима који су оишедали са коша. Преживели словенски морнари, не иошигнувши никакав усиех, „са великом Шугом наиушише највећи део свог оружја (μαγγάνων) и илена". После Ше иобеде на мору грађани у храму Мученака врше свечано благодарeње.

„Али спомена вредно и највеће чудо било је ово: вођа оних Словена, по имену Хацон, тражио је по својој навици преко врача¹⁵ да му се каже да ли ће ући у наш богом чувани град, па му је одговорено да не ући, али не би му речено како. Њему је, према примљеном пророчанству, изгледало да су наде повољне, па је стога својом смелошћу убрзао вођење битке¹⁶.

Али онај који мења прилике и времена и који распршује намере непријатеља¹⁷ препусти да тај жив падне у руке грађанима који су изжурили кроз ону горе поменуту споредну капију. Неки прваци нашега града прикривали су га код кућа из неког ћара и према своме моралу који није за похвалу¹⁸. Али и овом приликом показа се делотворним богоугодно старање Мученика. Пошто је он у женама

¹⁴ παντήλοισ. Реч παντήλον вероватно сложеница од πάντη „одасвуд и њло" „шиљак, клин" (*Byeus*, 1332 п. 27). Ради се опет о некој ратној направи са гвозденим шиљцима. *Tougard*, *De l'histoire* 260 п 54, тврди да у cod. Paris. 1517 стоји πανθ-ήλοισ. Cf. *A. Maricq*, *Byzantion* 22 (1952/53) 358.

¹⁵ ὁ τῶν αὐτῶν Σκλαβίνων ἔξαρχος, τοῦνομα Χάτιων, κατὰ το αὐτφ εἰηόμενον δια μαντίας ἠτήσατο μαθεῖν... О обичају врачања код Словена извештава и *Прокопије* (cf. нап. 26а, 27).

¹⁶ ἀπὸ τῆς δοθ-είσης. αὐται μαντείας ...θ-άρσει τὸ δράμα παρῶξυεν. Адверзативна свеза „али" (ἀλλά), којом почиње наредна реченица, искључује могућност да овде реч το δράμα = la catastrophe, како преводи *Tougard*, *De l'hist.* 127.

¹⁷ Cf. *Даниел* II 21, и *Псал.* 32, 10.

¹⁸ καὶ τρόπων οὐκ ευλόγων χάριν — studiorumque rationi haud consentaneorum causa (*Byeus*, 1334 № 167), morum improborum causa, i. e. impudicitiae (*Tafel*, *De Thessalonica* LXXVI). Против претставника градске власти (τα πρώτα φέροντες) *апоулатис* у више наврата отворено иступа (cf. *Барушић*, Чуда 143).

разбуктао мушку храброст, оне извуку онога из куће у којој се крио и, пошто га проведоше кроз град, каменују га¹⁹. И тако он претрпи смрт достојну својих душманских намера".

(Mir. II 1, 1333 № 166-7; Tougard, 126 № 45)

На крају иисац Позива све иошшоваоце Чудошворца да не иосумњају у исихиниШосШ онога ишио је он „сељачки украшко исиричао“ (τους ἀγροίχως ἐν βραχέσι περὶ τούτων ἱστορηθ-εῖσιν), *иа додаје:*

„Али помисли ли неко да сам ја ово лажно описао нека погледа шта стоји на натпису пред пресветим храмом вечног помена достојног мученика Димитрија, и то са оне стране (храма) где је дрвени звоник. Ту се приказује читав ток битке, као и наше спасење које нам је дошло посредством Победника“²⁰.

(Mir. II 1, 1333 № 167)

Око 618

АВАРСКО-СЛОВЕНСКИ НАПДД НА СОЛУН

У уводу иисац велича архиепископа Јована, исихичући да је добротинсивима чишав град задужио на Шрајну захвалноси.

¹⁹ Док коментатор *Vueus*, 1333 п. 29, изражава сумњу да је св. Димитрије учествовао у Хацоновом убиству, дотле *Tafel*, De Thessalonica LXXV п. 61, и *Tafrell*, Thessalonique 111, тумаче да је Хатџон по свој прилици неки апелатив а не-лично име, што је, разуме се, сасвим неоправдано. Николајевићева етимологија Хатџон = Хотун, Хотимир (Летопис МС 109, 1864, 46) није поуздана.

²⁰ Ово доста нејасно место гласи: εἰ γὰρ καὶ τις ὡς -ψευδῆ με ταῦτα συγγράφαι λογίσεται, σκοπεῖτω ὡς ἐν γραφῇ τυγχάνουσι про του παναγίου τεμένους του ἀειμνήτου μάρτυρος Δημητρίου του προς γφ μέρει του καλουμένου ξύλου, δηλούντα την ἀπασαν του πολέμου παράταξιν και την εἰς ημάς δια του ἀθ-λοφόρου σωτηρίαν. Изразе ἐν γραφῇ . . . прос τω рѣри του καλούμενο« ξύλου издавач *Vueus* преводи: ad ligni, ut vocatur, locum in scriptis. *Tafel*, De Thessalonica LXXVI, сасвим друкчије: *tabulam*, ad ligni (= sampanae), quod vocant, locum *suspensam*. *Филареи*, Велико-мученик Димитрије 326, уствари комбинује: „на надпис објешен код клепала (ξύλου)“. Ако се читав горенаведени текст упореди са сасвим сличном изјавом архиепископа Јована у Mir. I 1, 1220 № 23, излази да је *Vueus* у праву, тј. да ἐν γραφῇ овде значи „натпис“, а не „слика“, како смо и ми на другом месту превели (*Барушић*, Чуда 86, 141). За ту интерпретацију говори и партицип δηλούντα. Према томе, реч је о неком изгубљеном натпису који се налазио пред западним улазом базилике св. Димитрија, крај дрвеног клепала, звоника (ξύλου — cf. *Du Gange*, Gloss. s. v.; *Tafel*, De Thessalonica 109), а не о мозаику на спољној страни јужног зида, како претпоставља *Tafrell*, Topographie de Thessal. 171 п. 4. На Хацонову опсаду несумњиво алудирају и речи βάρβαρον κλύδωνα βαρβάρων στόλων из натписа на мозаику ктитора базилике из пол. VII в. (cf. *Барушић*, Чуда 102—103). Са истим слов. нападом вероватно је у вези и натпис на једној фресци базилике који је објавио *Успенски*, Изв. русск. археол. инст. в Конст. 14 (1909) 60. Сви ови натписи индиректно откривају да је Хацонов напад морао бити знатно опаснији и драматичнији него што је у Mir. II 1 описано.

„После већ описаног напада Словена, односно Хацона, са многобројном војском (μετά... των Σκλαβίνων, ἦτοι του Χάτι, ονος ... ὀρμήν) и после праведног покоља који је над њима, захваљујући помоћи св. Победника, извршен без тешкоћа, тај рат против нас постаде им доцније грдна срамота, пошто су тада претрпели и голему штету кад су им у наш богом чувани град одбегли заробљеници које је ослободио њихов вођ и ослободилац а наш заштитник Димитрије. Њихову огорченост распали то што су тада остали не само без заробљеника већ и без извесног дела ратног плена који су заробљеници, бежећи овамо (у град), са собом били однели. У невољи љутој донесу одлуку и прикупивши разноврсних дарова пошљу их хагану Авара по поклицарима (δι' ἀποκρισάριων) са обећањем и поруком да ће му, уз велику гомилу злата, послати и део плена што га буду, како га у у поруци увераваху, задобили у нашем граду, само ако им он за тај подухват пружи своју савезничку помоћ. Тврдили су да ће код њих бити освојен град који код њега (хагана) важи као лако освојив²¹, и да то предузимају због тога да ни тај једини (град) не буде више у њиховој средини јер, док су они опустошили све њему потчињене градове и провинције, дотле још једини тај (Солун), као што је речено, стоји окружен њиховим (словенским) насељима (ἐν μέσφ αὐτῶν δλάρχειν), а сем тога он прима и све избеглице из Подунавља, Паноније, Дакије, Дарданије, као и осталих провинција и градова, и пружа им уточиште²²“.

Поменути аварски хаган, живо настојећи да им испуни жељу, прикупи унутар своје управе сва варварска племена, заједно са безбројном масом свих Словена (ὑσλαβίνων)²³, Бугара и многих других народа, и по истeku друге године упути их на овај наш од Мученика штићени град“.

Mir. II 2, 1336 № 169—170; Tougard 128—130 № 146—147)

²¹ ὡς εὐάλωτου της πόλεως παρ' αὐτῷ κα*ομολογησεισης, ταύτης φασκύντων παρ' αὐτοῦς ληρᾷσομένης. Фраза је више реторски успела него граматички правилна.

²² Овај податак, употпуњен истоветном и нешто одређенијом информацијом у уводу Mir. II 5, открива да је у времену пред 618 било више аварских или аварско-словенских упада на византиски Балкан. По свој прилици у питању је раздобље 615—617, када се Цариград налазио под концентричним ударцима Авара и Персијанаца (cf. *Ostrogorsky*, 78).

²³ Према писцу, хаган долази пред Солун на позив македонских Словена, оних истих који су претходно опседали град под вођством Хацона. Према томе, у хагановој опсади учествују две групе Словена: задунавски које је хаган са собом довео, и македонски. Ови су, како показују речи ἐν μέσφ αὐτῶν (se. Σκλαβίνων) ὑπάρχειν (se. Θεσσαλονίκην) већ стално настањени у околини града. Истовремено, то је доказ да се ни Хацонов напад, описан у Mir. II 1, не може приписивати „слободним слов. племенима са доњег Дунава“, како тумачи *Шша-нојевић*, Византија и Срби II. 18.

Исшовремено каган ареким иушем иуиша одред коњанака. Они су изненада ували у околину града где су се обављали жешвени радови. Неке људе шамо иобију, а друге заробе, заједно са шиоком и алаШом. Веси о доласку варвара изазва у граду сирашну забуну, ушлико већу ишио су средсива за одбрану бала недовољна. Нека су већ очајавали.

„А други опет, ОД оних из Ниша и Сардике (από Ναισσοο καί Σαρδίκης), пошто су већ били искусили њихово (se. аварско-словенско) опседање града²⁴, са сузама говораху: побегосмо отуда и стигосмо овамо да с вама изгинемо; јер један погодак њихова камена разбиће бедем”.

(Mir. II 2, 1337 № 171)

Епископ Јован, наирошив, храбрио је сшановнишиво иозивајући га да врши ирииреме за одбрану и да верује у зашишиу Велико-мученика. Неколико дана доцније хаган је војском оиколио град са коинене сиране. Привукао је и раШне сираве: балисше, корњаче, овнове, дрвене Шорњеве, лесвице на Шочковима ишд. Борба оШПоче гађањем балисШа. Око иодне у граду се осеши и јак земљоШрес, „Шако да чишав народ иовика: Госиоде иомилуј!” Градски бедеми одоле ударцима варварских рашних сирава. ПрисшанишШе је осШало слободно за чишаво време оисаде и ирговачке лађе снабдевале су град жишом, оружјем и другом робом²⁵. Јер чим је цар о варварском наиаду био обавешшен иослао је војну иомоћ са ирефекшиом Харијом (Χαρίας) на челу. Дани. иролазе, а варварима не иолази за руком да освоје град. Хаган\ као услов за своје иовлачење Шражи дарове. Прешшавници града његов захшев одбијају. За освешу он наређује да се сиале све куће и цркве у околани града, иоручујући да неће одушашаи од оисаде него да ће и нову војску довести. Тако ирођоше 33 дана. Тада град иоиушиа и, сшу-Швиши у иреговоре, склаиаи мир. Хаган је добио извесну оикуинину, као и накнаду у новцу и намирницама за ослобођене заробљенике²⁶.*

²⁴ Ниш и Сардика били су градови Дарданије. У низу балканских провинција које су[^] према писцу, опустошене пре хаганове опсаде Солуна налази се и Дарданија. Према томе, Ниш и Сардику варвари руше око или нешто после 615.

²⁵ Пада у очи да у овој опсади уопште не учествују слов. моноксили. То је вероватно последица Хацановог пораза.

²⁶ О овој опсади писац каже да је била највећа од свих које су грађани дотле доживели (1340 № 172). То звучи сасвим веродостојно ако имамо у виду да се хаган за овај поход припремао пуне две године, да је нападом лично руководио и да су борбе трајале пуни месец дана. Па ипак, извештај о овом крупном догађају прилично је мршав и оскудан, што индиректно признаје и сам аутор (1336 № 168). Опис седмодневне опсаде из Mir. I 13–15 њему је умногоме послужило као узор (начин композиције, позајмљена поређења итд.; упор. напр. Mir. I 13 № 107, 110, 111 са Mir. II 2, № 168, 170–72).

ОКО 630

ПОКУШАЈ НЕКИХ СЛОВЕНА ДА УЉУ У СОЛУН
ПРИЛИКОМ ЗЕМЉОТРЕСА

После хагановог наиада архиепископ Јован је једном сањао сирашан земљоШрес, иа је сШога у цркви св. Димиширија исирајно молао да се Шо не деси за његова епископаша. Бог је услишио његове молишве. Али већ месец дана ио Јовановој смрти наиђоше земљоШреси. Узасшоини Шаласи, ионављајући се више дана, иорушили су много зграда, иа чак и део градског бедема. Земља се љуљала „као ијан човек” и куће су ироиадале „као лађе на узбурканом мору”. Захваљујући „молиШвама Мученика” није било људских жршави.

„Народ Словена, који је живео у близини (то δε τον Σκλαβίνων έθνος πλησίον υπάρχων), није смео ни да се примакне ни да нападне град. И то они исти који су пре, док су зидови стајали читави и грађани били прибрани, хтели да га заузму”²⁷.

(Mir. II 3, Tougard 140 № 57)

Не усудише се, иако су иосле шоликих иошреса многе куће биле иорушене, каишје разваљене, сшановнишШво разбежано. Кад се све сШишало и сшановници врашили својим кућама,

„неки од поменутих и у близини нашој настањених Словена, објављујући наш спас, ликовашу²⁸ говорећи да су они одмах иза првог великог потреса, после којег су се узастопно ређали и остали, били видели да се сав ваздух кроз више часова замрачио од прашине рушевина, како се изразише; да су потом дотрчали на брежуљке у близини града и одатле видели да је читав град разрушен и стога да су пограбили будаке и остали алат за рашчишћавање и тако без оружја кренули да би, пошто им се учинило да је све изггчуло, откопали и однели имовину грађана. А кад су они тако у тој намери кренули и дошли близу, видели су да је бедем са свих страна читав и да град стоји као и пре, и да војници стражаре на зидовима и њима се показују, те се тако необављена посла са \:грахом поврате”.

(Mir. II 3, Tougard 142–44 № 60)

²⁷ Алузија на претходно описане опсаде, нарочито Хацанову из Mir. II 1. Cf. горе нап. 23.

²⁸ οί των λεχθ-έντων και παρακειμένων ημίν Σκλαβίνων την ημών σωτηρίαν δημιουργούντες έθρικάβειον, φάβ/οντες ως ... Место није сасвим јасно, јер како је могуће да Словени „ликујући” причају о своме неуспеху?

„После краћег времена¹²⁹ град је задесила нова несрећа: изгорео је храм св. Димишија. Али саграђен је нови, „овај који и сада гледаше“, завршава иисац³⁰“

674—677

ПОГУБЉЕЊЕ СЛОВЕНСКОГ КНЕЗА ПРВУДА, ДВОГОДИШЊА
 ГЕРИЛСКА БЛОКАДА И ТРОДНЕВНА ОПСАДА СОЛУНА
 ОД СТРАНЕ СЛОВЕНСКИХ ПЛЕМЕНА

У уводу аушор исшиче да је од многобројих Димишијевих чуда ирешходно оиисао само „неколико“, и Шо „украшко“, иа насшавља:

„Прелазим на брижљиво старање које је у садашње време (εις την νυν ... προμήθ-ειαν) према нама показао онај исти мученик Димитрије који је за нас и свој живот жртвовао, како је он за своје недостојне слуге прошао кроз толико опасности и зноја и како је град ослободио од неизбежвих опасности мимо свих очекивања.

Јер док су они често помињани, у близини овог богочуваног града настањени Словени наизглед чували мир³¹, догле онај, који је тада био одређен да управља овдашњом префектуром^{81a}, напуни — на који начин или због чега? — преко

²⁹ με*όλιγοστόν (in cod. Paris 1517 ούλιγοστόν, *Tougard* 145 n. 2) ... χρόνον. Израз је различито интерпретиран (cf. *Барушић*, Чуда 101).

⁸⁰ У cod. Paris. 1517 недостаје један лист текста овог поглавља, како извештава Вуеус, PO 116, 1345 n. 44 et 1347 n. 50. Од тог крњег текста Вуеус је у ASS, одн. PO, објавио само одломке, а испуштене делове је препричао. Накнадно су их објавили *Tougard*, De l'histoire 141—48, и *Tafarli*, Rev. e archeologique 13 (1909) 84—86.

⁸¹ των γαρ πολλάκις λελεγμένων τοη- προσλαρακειμενω. . . Σχλαβίνων τη δοχειν τα της ειρήνης κρατού\των... Не би било неоправдано превести ово концесивно: „иако су... Словени наизглед чували мир...“, чиме би се још јаче истакло пишчево уверење, изражено сасвим јасно у убаченом питању, да је Првуд неоправдано или нецелиходно оптужен. У истом смислу ово место интерпретира и *Tafel*, De Thessalonica LXXXVI.

^{8a} α ο γοге της των ενΓαῦθα ἐλαρχόγηΓος κρατεῖν κελευαθεῖς. Дословно: „онај који је тада по наређењу (se. царевом) управљао префектуром овдашњих (se. Солунана)“. Ово место досад се узимало као доказ да се у време догађаја са Првудом, тј. у другој половини VII в., у Солуну још увек налази седиште префектуре Илирика. Међутим *Lemerle*, *Invasions* 270—273, запажајући да се у Mir. II нигде изричито не спомиње ἐλαρχος Ἰλλυριχοῦ те отступајући и од властитог ранијег гледишта, претпоставља да се називима ἐλαρχος, ὑλαρχος, ἐλαρχότης означава уствари префект града Солуна, а не префект Илирика. Према њему, префектура Илирика престаје да функционише негде у времену између настанка Mir. I, где се последњи пут изричито спомиње, и настанка Mir. II. Не улазећи у подробније расправљање овог питања примећујемо: изостављање Ἰλλυριχοῦ у

достављача богомудре уши онога коме је од бога додељено да влада над нама против ринхинског кнеза, по имену Првуда⁸², како се подмуклим планом и злом намером заварио против нашега града.

Овај боговенчани цар посла префекту своју свету поруку (χεραίαν) наређујући да му се онај исти поглавар на сваки начин везан пошаље. И чим је та богоугодна наредба показана појединачно (ἰδία = потајно?) претставницима великодостојника, одмах оног, пошто је баш тада боравио у граду, зграбе и оковима везаног отпреме споменутом благочестивом цару, како је било и писано у богоугодној наредби.

називе ἐλαρχος и ὑλαρχος не може се узети као поуздан доказ да је канцеларија префектуре Илирика ирестала да ради у Солуну, пошто се писац Mir. II и на многим другим местима непрецизно и неспретно изражава; упално је да аутор у уводу Mir. II 5, иако ту говори о догађају из друге дешеније VII в., изричито спомиње то Ἰλλυριχόν, набрајајући провинције које улазе у његов састав.

³² κατὰ του των Ρυχιών ρήγας, τοῦνοα Περβοῦνδου. У најстаријем словенском преводу Mir. I—II Περβοῦνδος се пише обично као Πργсвудк, а само једном као ΠРНЖДК (cf. *ЗлаШарски*, Ист. Буг. I 394). *Н. Милев*, *Периодическо списаније* 22 (1910) 559, тумачи да Περβοῦνδος претставља грчку транскрипцију слов. *ΠР^K;KAZ и тврди да се изговарало не као ПребудѢ, иако тако стоји у слов. преводу, већ као *ПребѢнд. Другим речима, изговарало се по „македонској = бугарској“ варијанти, а не српској. Као доказ Милев наводи топониме БѢНДИ (Емборе, Каиларско) и Бгндеви код Охрида. Ово мишљење усваја и *ЗлаШарски*, Ист. Буг. I 394, додајући да је поред изговора *ПребѢндѢ могуће и *Пребошп>.

Међутим, овде се ради о једном. словенском имену из VII в., тј. из једног времена у којему јужнословенски говор, као што је у науци довољно познато, потпуно добро чува своје назале. Према томе, није оправдано претпостављати ни замену Ж>БН, ни замену ж >»у. Другим речима, немамо никаквог основа да Περβοῦνδος третирамо као грчку транскрипцију неког чистог српског, а још мање чисто бугарског имена, пошто је графија *Пребт>нд, коју Милев конструира за VII в., у потпуном нескладу са стањем лингвистичке науке (теорија назала). Што се тиче топонима на које се Милев позива они се уопште не могу довести у везу са именом Περβοῦνδος (према усменом објашњењу Др Ивана Поповића). Са овим гледиштем у складу је и *Vasmer*, *Slaven* 289, који Περβοῦνδος чита као *ПербодѢ, дакле са назалом.

Свакако је значајао да словенска транскрипција грчког Περβοῦνδος у поменикутом слов. преводу Mir. I—II гласи П|НБ<удж, а само на једном месту црбкжд> Али пошто нам није познато ни где ни када је израђен ОВИЈ словенски превод (cf. *Барушић*, Чуда 32), тешко је упуштати се у питање да ли Пребудг из тог превода претставља руску или српску варијанту доцнијег језичког развоја. На крају, једна наша претпоставка. Сматрамо да би Περβοῦνδος могло да буде грчка транскрипција слов. *Шркждж >. *Перквуд > > > Првуд. Јер глас β из Περβοῦνδος може да буде транскрипција слов. в, једнако као и б, а с друге стране, имена на -уд код нас су остала до данас, напр. Мргуд. Штавише, у документу с краја IX в. међу посетиоцима једном талијанским тнастиру из Хрватске налази се и име Draigouud (*Rački Documenta* I 383). Без обзира да ли ово име треба читати као Драговуд или као Драгобуд (Рачки), оно показује да су имена на -уд код нас заступљена још од најстаријих времена.

Име ринхинског кнеза Првуда није забележено ни у једном другом познатом историском документу, изузев неких доцнијих прерада Mir. II: JOB. Ставракије и Конст. Акрополита пишу га као ΠερβοῦνΓος, Paraphrasis Stauracii као Περβοῦνος etc. (cf. *Барушић*, Чуда 23—24, 120).

Пошто се то десило и све то сазнао народ Словена (των Σχλαβίνων ἔθνος), онда обе групе, то јест они са Ринхина³³ као и они са Стримона, захтеваху да напред поменути префект (δεσπότη) заједно са градом измоли да онај (Првуд) не изгуби живот, него да се пређе преко његове грешке и, пошто већ моле да буде ослобођен, да им се пошаље натраг. У ту сврху неки од овдашњих по избору искусни људи, заједно са изабраним делегатима Словена^{85a}, беху послати

³⁸ των από του 'Ρυγγίνου. Ово слов. племе писац скоро увек назива οί από του 'Ρυγγίνου, и сасвим ретко 'Ρυγγίνοι. Очигледно је, дакле, да је племе названо према имену реке у чијем поречју обитава, слично као и οί από του Στρυμόνος, Στρυμόνιοι, Стримонци. Другим речима, 'Ρυγγίνοι — Ринхинци није патронимикон већ географски назив. Према томе, а priori опадају сви покушаји да се доведе у везу или протумачи неким слов. топонимом или етникомом, како су чинили Šafarik, Slav. Alterth. N 224, и Гилфердинг (cf. Tafall, Thessalonique 119). Не долази у обзир ни претпоставка да су тако названи према трачком граду Rusiuffl, како мисли Vyeus, PQ 116, 1350 n. 58, пошто се овде, како видесмо, ради искључиво о некој реци. Tougard, De l'histoire 262 n. 67, Τυγγίνοι доводи у везу са 'Ρυγνία, као већ Сирабон, VII 48, назива притоку Марице Еригон. Али у том случају слов. Ринхинци били би јако удаљени од Солуна, док су они стварно, како се разабире из Mir. II 4 и других извора, настањени негде у близини овог града, у приморју и недалеко од Стримонаца. Занимљиво је шта о овоме каже Tafel. Он најпре, полазећи прећутно од претпоставке да је помен 'Ρυγγίνοι патронимикон, доказује да је данашње место Рондино (Рендина) на Бешик језеру добило своје име према слов. племену 'Ρυγγίνοι (De Thessalonica XC1). Ово је свакако тешко примити. На другом месту (De Thessalonica 274) 'Ρυγγίνος третира као хидроним, идентификујући га са Прокопијевом реком 'Ρήχιος (De aed. IV 3), одн. дан. реком Рихиос, којом Бешик језеро отиче у Орфански залив. Филарет, Великомученик Димитрије 345—46, усваја оба Тафелова тумачења, иако га не цитира. Мишљење да 'Ρυγγίνος = 'Ρήχιος = дан. Рихиос заступа и Дринов (cf. Tafalt, Thessalonique 119). Не упуштајући се у етимологију имена 'Ρυγγίνοι Jireček, Gesch. d. Bulg., 120, прихвата да су становали око Орфанског залива, док H. Monnier у својим Etudes de droit byzantin (Nouvelle revue hist. du droit franc. et étranger 18, 1894, 464), закључује да су Ринхинци „des Slaves melanges de Valaques etablis a Rendino sur les bords du golf d'Orphano". И Niederte, SS II 1 426, и Manuel I 106, је склон да реку 'Ρυγγίνος идентификује са Прокопијевом 'Ρήχιος, али сматра да је немогуће казати која је то данас река, да ли Галик или доњи Вардар. Идентификацију 'Ρυγγίνος—'Ρήχιος усваја и Vasmer, Slaven 177. Да Ринхинци станују источно од Солуна а западно од Бешик горја мисли и L. Hauptmann. Рад ЈАЗИУ 243 (1932) 203. Истоветност 'Ρυγγίνος = 'Ρήχιος постаје још убедљивија ако се узме у обзир да се Ринхинци у дошњим изворима често пишу и као 'Ρηγίνοι, напр. у једном документу светогорског манастира Кастамонитона (објавио П. Успенски, Ист. Афона III, 1877, 311). Према томе, назив 'Ρυγγίνοι, одн. 'Ρηγίνοι уствари је придевска именица изведена од хидронима 'Ρύχιος одн. 'Ρήχιος.

О стапању Ринхинаца са Власима у тзв. Влахоринхине M. Lascaris, Revue hist. du Sud-Est europ. 20 (1943) 182—189. Cf. и белешку A. Sacerdoteanu, Balcania 6 (1943) 516—17.

^{38a} ἐπὶ τοῦτο οὖν σταλέντων ἐκ τῶν ἐνταβλα κατ' ἐπιλογὴν ἐμπείρων ἀνδρῶν μετὰ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν Σχλαβίνων πρεσβευτῶν πρὸς τὸν παγγάληνον βίσιλέα. .. Чињеница да кнез Првуд навраћа у Солун, говори грчки и облачи се ромејски, као и чињеница да за њега код цара интервенише мешовита солунско-словенска депутација, претстављају поуздан доказ да су македонски Словени још пре догађаја са овим кнезом свој боравак на византиској територији на неки начин легализовали. Тај споразум са Јариградом вероватно је склопљен непосредно после 658 (поход Констанса II против Склвинија, према Theophanes, ed. de Voog I 347). Cf. доле nap. 60a.

премилостивом цару и, наставши његову благочестивост где се спрема за одбранбени³⁴ рат против богом презрених Агарена (Арабљана), би утврђено еа свим овим поклицарима да ће он (цар) Првуда ослободити после рата.

Са таквим обећањем посла их овамо, и нареди да се од тог дана с оног скину окови, и уреди да му се даје одећа и потпуна дневна опскрба. Чим поменути поклицари, заједно са варварским изасланицима, стигосе овамо, Словени (Σχλαβίνων) и једни и други попусте у своје бесу".

(Mir. II 4, Tougard 148—150 № 65—68)

Међушам, нека врло угледни Шумач са двора у Цариграду наговори Првуда

„да побегне и да се склони на његово (тумачево) имање у Тракији, договоривши се с њим да ће после неколико дана и сам доћи, њега прихватити и у сигурности одвести у место пребивања. Пошто је такав споразум између њих склопљен, кнез Првуд (6 ρήξ Περβοονδος), преобучен у ромејско одело и говорећи нашим језиком, изиђе кроз Влахернејску (Βλαχέρνας) капију као један од грађана и оде на тумачево имање и тамо је тајно боравио".

(Tougard 152 № 70)

У иреснионици иошрага. Цар издаје наређење да се обушави свако крешање лађа и да се зашворе градске каиције. Чишавих чешрдесеш дана свакодневно је слао на све сШране лађе и одреде коњице да иронађу Првуда. Неке од оних, који су били одговорни за бексШво, иосле мучења је уморио, друге зашворио, а чишав низ чановника деградирало. Град је иришиснуш „Шескобом, жалошћу и сузама". Обавешшавајући грађане Солуна о Првудовом бексшву цар их иозва „да се Побрину за безбедносШ града и да сиреме залихе намирнаца, иошшо се очекивало да ће ускоро народ Словена наиасши град" (Tougard 154 № 71). Али у међувремену,

„кад се чинило да ће потрага за поменутиим Првудом сасвим пропасти, неочекивано је пронађен на поменутом имању тумача, прикривен у рогозини, близу града Визитанаца³⁵ и снабдеван храном потајно од тумачеве жене. И то је било чудесно дело небеског провиђења што је исптај кнез Првуд (ρήγα Περβοονδον) кроз толико дана ту истрајао и остао, иако то место, пошто је веома удаљено од царског града,

** καὶ εὐρημένης τῆς αὐτοῦ εὐσεβείας προκαράταξιν τῶν -θ-εοπτότων Ἀγαρηνῶν ἰσομένης. Реч је о арабљанској опсади Цариграда 674—78. Cf. Барушић, Чуда 123—24; Lemerle, La composition 356 sq.

³⁵ ἐν καλαμῶνι πλησίον ὄντι τῆς πόλεως ἑὺν Βιζυτανῶν (Βηζητανῶν in cod.). Под именом Βηζητανῶν писац вероватно подразумева становнике јужнотрачког града Bizya, дан. Виза (Tougard, De l'histoire 263 n. 70; F. Scheffer, Landeskunde von Thrakien, Sarajevo 1918, p. 72).

није ни стајало под сумњом. Штавише, налази се у близини осталих словенских племена (πλησίον ἑτέρων Σκλαβίνων εθνῶν), камо је могао да пребегне и да се спаси".

(Tougard 154 № 72)

ШШо шо Првуд није учинио заслуга је св. Димиширија. Пошишо је ухваћен, кнез је одведен у иресшоницу и Шамо је на саслушању одао свог саучесника. Тумач, његова жена и деца кажњени су смрћу ио царевој наредби, док је сам Првуд сШављен иод јачу сиразу. Ускоро је ионово иокушао да бежи, али је био сиречен.

„О томе је поднет извештај благочестивом царству, и о његовој (Првудовој) намери, као и томе какву би одлуку спровео да је успео побећи. Пошто је тада извршена строга истрага он је признао да не би, од тренутка кад би стигао у своје месго, више уопште водио рачуна о миру, него би и сва оближња њему племена прикупио и после тога не би оставио ништа ни на мору ни на копну, како је речено, без рата, него би непрекидно водио борбу и ниједног хришћанина не би оставио у животу па ма какав био. И пошто је тада помоћу божјом, како је споменуто, та његова намера била откривена, он сам на себе своју смрт навуче и нађе крај⁸⁶ достојан своје изгубљености (ἀπολείας), тако да се због тога поменута племена Словена, мислим она са Стримона и Ринхина заједно са Сагудатима (τῶν τοῦ Στρυμόνος καὶ Τυχίνου ... καὶ Σαγούδατων), листом дигоше на оружје против нашег града Солуна.

И као прво међу собом одлуче да Словени са Стримона хватају робље по источним и северним крајевима, а они са Ринхина и Сагудати по западним и по приморју, чамцима (δία νηῶν) отпреманим сваког дана. А то су они чинили без престанка пуне две године⁸⁷. Сваког дана послали би групицу, како је речено, од по три или четири (se. чамца), тако да је после градски народ малаксао не могавши да подноси то растрзање и мучење. Док би *»· (једни варвари?) одлазили на исток, дотле би се на западном крају створила нова бука. А после, док би се једни повлачили на север, дотле би на мору настали нови повици и јад. Не подносећи гледање сталног убијања ни призоре одвођења у ропство, затворише најзад и градске капије, јер су неки малоумници овамо нагрнули иако је у граду владала неописива глад. Због добити и зараде, ја мислим, а не због нечег другог, како се уистину и видело, увуче се у град та страшна несрећа".

(Mir. II 4, Tougard 154–58 № 73–77)

⁸⁵ Првуд је погубљен крајем 674. Cf. *Баршић*, Чуда 124.

⁸⁷ Године 675–676 (*Баршић*, Чуда 107, 124).

Ј ер иако је цар био иисмено наредио да се обезбеде резерве жиша, а било га је досиа у градским камбарима, „они из градске уираве Продавали су ио седам мерица жиша за једну номизму (κατά ἐπτά μωδιῶν τοῦ νομίσματος) сираним лађама, иако су крешање варвара јасно видели". Она су сираним бродовима иродавали жишио чак и оног дана кад су варвари извршила ирви нааад на град и кад је већ свака иловидба била обусШављена.

„И како су после, како је речено, узастопно сваког дана вршили препаде (χορηγεῖν), није се више у овај нзш од Мученика чувани град могло увести никакво ни живинче, пошто је чак и пловидба обустављена, земља остала необрађена и стога намирница понестало, она људождерна глад повећаваше се и јачаше тако да су они, који дотле не окусише ништа простачког ни нечисгог (χοῖνον ἢ ἀκάθαρτον), сада јели месо од преосталих магараци и коња".

(Tougard 158 N° 78)

*Други су сушили и млели рашак*⁸⁸ и од њгга иравили кашу; неки су јели семе од сише⁸⁹ или главичке дивљег слеза (ἀγριομολόχων) или коираве (κνίδων) и друге Шразе. А кад је ионесишало и шога, једни су се надимали, а други иоиримали израз самриника. У крајњем очају нека би изишли ван каије да наберу мало Шраве, али ба одмах били убијени или заробљени. Дошла је још и лешња суша. Људи су у*миралли од глади и жеге. Било је Шо све неоии-сиво. Да би сиасили живоШ људи су наиушШали град, остављали „децу, жену, родишеље, родбину и веру" и иредавали се варварима.*

„Али када је доцније највећи део народа прешао међу варваре, онда бог ове непријатеље наведе на мисао да све оне који су им били пребегли продају народу Словена из унутрашњости (εἰς τὰ ἀνώτερα τῆ Σκλαβίνων εθ-νεί) да се не би на који начин поново вратили, пошто су се били нагомилали, и то у близини града. Кад су ту одлуку варвари почели већ да остварују и неки наши старањем мученика овамо поново пребегли, онда је настао застој међу осталим који су намеравали да из града одбегну. Јер мало је треб°ло да на тај начин скоро читав град не остане без становника још пре заузимања од стране варвара".

(Tougard 162 № 83)

Таман је изгледало да је шешко сшање у граду заузимањем св. ДимиШрија кренуло набоље, кад

„баш тада, пошто су неки како изгледа извршили издају, навале са свих страна Словени (Σκλαβίνων συντρέχόντων) и цвет

⁸⁸ ρπιβοХсув. У *Plinii* Hist. natur. XXI 58, XXII 12, говори се о рашку као храни Трачана.

⁸⁸ ὀλοσχοίνων = juncus. Cf. *Plinii*, Hist. natur. XXI 71.

одважнијих (бранилаца) би сасечен на северној страни крај пешчаног насипа (πρ&ς θινψ, место ftivt)".

(Tougard, ibid.)

Најзад, цар шаље граду десет наоружаних лађа (καράβους) и нешто намирнаца, Већу војску није могао послати „јер је У сам био заокућен другим рашом”⁴⁰. Трговци са ириселих лађа немилосрдно су уцењивали. За шачицу хране људи су клечећи молили и давали накаш, намешијај, одело, чак и минђуше са својих жена. Од глади се ироваљивало у куће за које се сумњало да имају жиша. С мора и коина град је бао окружен заседама. „И беше невоља за невољом, неизмерна јад, жецање, кукњава, очај”.

„Тада је одлуком градске управе и грађана решено да се прикупе преостала бродска спрема и барке (μονόξυλα) и да се са оних десет поменутих наоружаних лађа пошаљу племену Велегезита у околину Тебе и Деметријаде⁴¹ са задатком да од њих купе сувих плодова да би се макар мало олакшало граду”.

(Tougard 166 № 86)

То је и сироведено. Одабрани су млађи и јачи мушкарци и уиућени

„Велегезитима (εις Βελεγεζίτας), јер су ови тада наизглед били у мирним односима са становништвом града.

Кнезови племена Дрогувита (των Δρογουβαίων ρηγες) једнодушно одлуче да се сврстају уз зидине у циљу опседања и заузимања града, не обзирајући се на исцрпљеност и малобројност становништва. Уосталом, били су тврдо уверавани и од неких из истог племена Словена (καί τίνων των αὐτοο Σκλαβίνων Ιθνους) да ће у сваком случају освојити град. Стога они после тога поставе спрам капија оруђа за бацање ватре (турφόρα δλλα) и неке справе од исплетеног прућа, лествице до неба високе, исто тако и бацаче камења и другу спрему од безброј дрвених справа, па стреле тек пронађене и, просто речено, оно што нико из нашег нараштаја није ни знао ни икад видео, чак за већину тога не могосмо све до сада ни имена дати⁴². И тако сви Словени из племена са Ринхина, заједно

⁴⁰ δια τῶ μη δύνασ&αι ερσερόν πλείονα στείλαι καί γαρ καί αἰγος αυνεβη εν ἐτέρφ ασχολεῖσθ-αι πολεμώ. Cf. горе нап. 34.

⁴¹ εις τα των Θηβών καί Δημητριάδος μέρη προς τους τοС ἔθνος των Βελεγεζιτών. Град Деметријада лежи на месту античке Магнесије у Пегасејском заливу (дан. Воло). На обали истог залива, само на супротној страни, налазио се и град Теба, звана Phtiotidis. Cf. *Iafel*, De Thessalonica LXXXVII.

⁴² Поставља се питање: од кога су македонски Словени примили вештину прављења ратних справа? Оправдано је претпоставити да су највише научили од Авара, с којима су живели у савезу пре доласка у Македонију. Словенска турφόρα ὄπλα., која се овде спомињу, можда су истог типа као и διάπυροι μαγγαλαί, које исти аутор спомиње при опису хаганових справа (Mir. II 2, Tougard 132 № 49). Овај пишеч извештај о новом типу словенских стрела и низу других

са Сагудатима, двадесетпетог дана, месеца јула, петог индикта⁴³ *** навале на град, једни с копна а други с мора, са безбројним мноштвом бродара”.

(Mir. II 4, Tougard 166 № 86-87)

У граду је било веома мало сиановника. Најодабранији борци ошишли су лађама По храну. Оно што је Преосшало било је исцрпљено од глади и несиособно за борбу. Солуњана се обраћају небу.

„И милосрдни и добри бог, који увек помаже онима који га зазивају, одмах се појави, и као први знак појаве његових чуда би то што одврати ону другу варварску војску, то јест оне са реке Стримона. Јер кад су ови, према споразуму међу њима склопљеном, стигли на око три миље од овог нашег богочуваног града, повратише се божјим утицајем на посредовање Мученика. После тога читаво поменуто племе са Ринхина и околине и остала варварска племена заједно са Сагудатима опседну наш град са копна и са мора, и првог дана опколе читав град од источног до западног рукавца (βραχίονιου), а искуснији у ратовању извиде све положаје откуда ће им бити лако да из опсаде освоје град. Исто тако и Словени савезници (οἱ των ζευκτων Σκλαβίνοι) заједно изврше извиђање обалских страна и дуж свих зидова разместе средства за рушеже, припремљена на пропаст истим зидовима”.

(Mir. II 4, Tougard 168 № 89)

Грађани сирахују колико за себе Шолико и за оне који су ошишли да куиују храну од Велегезиша, иошио су се бојали да ће их ВелегезиШи иобиши чим дознају иша је са градом. Другога дана опсаде код једног малог сиоредног излаза на северној сирани зида иојављује се „не у сну већ сиварно” св. Дамаширије, обучен у хламиду и са ишаиом у руци. И „кад су Словени Шу кроз иоменушу сиоредну кашју сшали ироваљиваши у град, он их је одбијао и иалицом ударао” и Шако их сузбио. Трећега дана зором варвари уз

разних оруђа, којима Солуњани не знају ни имена, као и пишечево доцније излагање о словенском мајстору, јасно показују да су македонски Словени не само овладали аварском ратном техником, већ је и превазишли сопственим проналазцима. У погледу слов. наоружања уопште, како се приказује у Mir. II, немогуће је одређено казати где престаје аварско и почиње словенско, ни по чему се аварско и словенско разликују од византиског, одн. античког. Није нам познато да се о овоме питању опширније расправљало. *Сианојевић*, Глас САН 80, 150—51, и *ЗлаШарски*, Ист. Буг. I 415—20, тек су га додирнули. Интересантно је напоменути да су Авари, према *Sltocattae* II 16, ed. de Boog 101 sq., вештину грађења опсадних справа научили тек при крају VI века, и то преко неког Византинца Бусе (Βουσαός). Cf. горе *Miracula* I, нап. 14.

⁴³ ἰνδικλωνος πέμπτης, петог индикта који пада у 677. Cf. *Баршшић*, Чуда 124; *Lemerle*, La composition 358—59.

велику вику, шако да се земља иошресла и зидови уздрмали, навале свом снагом и свим средсивима, и Шо

„једни с копна, други постројени дуж читаве обале на склопљеним понтонима⁴⁴ као стрелци, па онда шгитонше и лаки пешаци (ἀγ-ρίανες) и копљаници и праћкари и руковаоци справама (μαγγανόρι). Они смелији одмах насрну на зид лествицама и ватром”.

(Mir. II 4, Tougard 172 № 93)

Небо се замрачи од сирела. Северна сиоредна каиција би заиалена, али на велико чуђење варвара осиа чишава и иосле Шога. Покушали су да кроз њу ировале, али беху ирасиљени да се иовуку, уз велике губишке у рањеним и мрШвим.

„И пошто су тако три дана на капијама, као и на осталим местима која су они оценили као лако освојива и подесна за борбу, на исти начин водили борбу и увек били поражени уз нарицање и кукњаву, покупе своје на божански начин од Мученика побијене вође⁴⁵, као и рањенике, и свађајући се међусобно врате се натраг у своје крајеве”.

(Mir. II 4, Tougard 174 № 95)

Наууишене раине сираве грађани уносе у град.

„После неколико дана, здраћи и читави захваљујући посредовању Мученика, стигли су са житом и поврћем и они што су били отишли Велегезитима (οἱ ἐν τοῖς Βελεγεῖ, ἡταῖς ἀπελθ-όντες), пошто су тамо од Словена дознали да је град посредовањем нашег славног заштитника Димитрија од бога спасен”.

(Mir. II 4, Tougard 176 № 96)

Тако је ироиао иокушај варвара „који су се били иоуздали у своје оружје и у своју многобројности”. Али ако би се хШело, наиомиње ауиор, иодробно (κατά λεπτόν) оиисаиши на који је начин сломљена варварска оисада и иша се све Шада десило, „не би било довољно да се Покуиши сав иаиурус са Нила и од њгга наираве и исиишу књиге”.

⁴⁴ δια τῶν ζευκτόν, se. μονοξύλων. Понтоне су, дакле, направили од чамца које су међусобно везали.

⁴⁵ Tafel, De Thessalonica LXXXIX n. 72, оштроумно запажа да су речи σφαγᾶς τε βασιλέων αὐτοῖς στρατεύμασιν fe.tioncuv, које се налазе у уводном делу монодије Димитрија Кидона (XIV в.) о нередима у Солуну 1346, вероватно алузија управо на ово место из Mir. II које говори о чудотворном убијању слов. кнезова од стране св. Димитрија.

Јесен 677

ПОНОВНИ ПОКУШАЈ СЛОВЕНА ДА ОПСАДОМ ЗАУЗМУ ГРАД,
ПРИЧА О СЛОВЕНСКОМ МАЈСТОРУ

Насшављајући неиосредно на горње речи Тисац каже:

„Али од читавог мноштва (чуда) изложићу укратко само нека, на славу и хвалу свете Тројице и нашег заштитника, веома моћног Димитрија. Јер иако опсада тада би разбијена, ипак не престадоше пљачке, односно стални свакодневни препади. Напротив, са свих страна јуришајући на град из заседа на горе изложени начин, неопрезније (грађане) заробљаваху.

И тада се деси једно доиста изванредно и право чудо над чудима. Док су, наиме, поменути Словени злотворно измишљали и градили на своју пропаст средства за одбрану, као и справе за напад на град, и док би се један сетио да пронађе ову а други ону нову справу (ξένος μηχανάς), један нови начин ковања мачева а други стрела, наста право такмичење у самоистицању (προς παράθεσιν) пред народним вођама, пошто је сваки појединац желео да се покаже угледнијим и ревноснијим од другог.

Међу њима беше један из истог народа Словена, искусан у животу, на послу и у проналажењу (τη διανοίῃ). Пошто је због свог богатог искуства био способан за намештање или изграђивање ратних справа, он замоли самог кнеза (τον ρῆju) да му се да пуна слобода, као и радна снага, како би од расположиве дрвене грађе вешто склопио и подигао једну јаку кулу са точковима и ваљцима”.

(Mir. II 4, Tougard 178 № 99–101)

Мајстор је обећавао да ће на врху куле иосшавиши бацаче (πετροβόλους), са две сиране иричврсШиши неке вешшачке мачеве (ξίφοτενη εἶδη, corruptum месшо ξίφοτεχνη?), на врху изградиши крунишише (επάλξεις) за иешадију и чишаву кулу обложиши сировим кожама. Кула ће биши иросирашна (τριώφορον) и у њу ће се смешиши сирелци (τοξότας) и ираћкари (σφενδονήτας). И „Просшо речено, саградиће шакву сираву да ће се иомоћу ње сасвим сигурно моћи освојиши град”.

„Пошто су поменути вођи Словена (αρχόντων τῶν Σκλαβίνων) били запрепаштени планом чудне направе о којој сам говорио, и налазећи се у неверици пред тим речима, затраже да нацрта на земљи изглед склопа (κατασκευήν) поменуте справе. Не оклевајући у томе онај мајстор, који је ту направу (κατασκευήν) измислио, на земљи показа скицу дела.

Како рекох, примамљени страховитошћу будуће направе^{45a}, радо прибаве силу момака, једне који су секли дрвену грађу за основу^{45b}, друге јаке и веште у тесарским пословима (πελεκητάς), неке опет као коваче добро смишљених железних оруђа (σίδηρων εὐμηχάνων), друге као наоружане војнике (όλίτας) или као градитеље стрела. И беше силна гомила радника (των δλουργούτων) на поменутој справи".

(Mir. II 4, Tougard 180 № 102)

Изградња је уираво Почела одмицаша, кад једног дана „мај-Шору се ириказа славни мученик ДимиШрије и ударивши га По лицу шамаром избезуми га и расиамеши. Он, наиме, наједаниуШ иоче избегаваши своје људе". Уколико су га ови више иозивали, он је све више од њих бежао. „Скренувши шако с иамеши" иобезе у шуму, где је живео скривено од људи и без кошуље (άχιτων), „«αο дивља звер". Кад су иосле Словени „иосредовањем Мученика сасвим изгубили желу за даљњим оиседањем", Шек онда се иојави мајшор, и Шо у Солуну. Пошио је исиричао „чудо" (ириказао му се леио одевен коњаник на ваишеном коњу, ошамарао га и ошерао у шуму), „би удосиојен неокаљаног кришигња".

Око 680

ГУСАРЕЊЕ СТРИМОНАЦА И РИНХИНАЦА ПО ДАРДАНЕЛИМА И ПРОПОНТИДИ, ПОХОД ЦАРЕВЕ ВОЈСКЕ ПРОТИВ ЊИХ

Завршивши иричу о словенском мајшору иисац иродужује:

„А ево како је поново указана помоћ (нама) захваљујући посредовањима онога који воли наш град. Јер од свих Словена једино они са Стримона⁴⁶ и Ринхина, — остали су

^{45a} ας εἶπον, αειδακντας τ& τροβερw гоβ μέλλοντος γίνεαθ-αι, πρόθυμα^.. Текст овде изгледа непоуздан. Мислимо да би боље било: „ως εἶδον, πειαδέντες τφ φοβερω... ., тј. „чим сагледаше (se. скицу), примамљени ..."

^{45b} κόπτοντας την |«λήν (уместо ξυλείαν, ξυλίαν?) π-ρός τα βά*ρα.

⁴⁶ οί (από) του Στριμόνος, Стримонци, тј. становници поречја Струмџон — Струма. Пошто. се С., као и Ринхинци, баве пиратеријом, закључујемо да у време настанка Mir. II обитавају у области доње Струме, на Серешком пољу, источно од језера Тахино. Иако је овај извештај о походу „христољубиве војске" доста фрагментаран, из њега ипак разабиремо да нису сви С. избегли у западну.око-лину Солуна, него су се „разбежали" на разне стране, вероватно највише у планинске пределе сев. од Серешког поља, одакле су се доцније постепено враћали на старо земљиште. Претпостављамо да се исто одиграло и 688 приликом победоносног похода Јустинијана II, када су многа македонска племена, како јављају Никифор и Теофан, принудно пресељена у малоазиски Опси-

отада (εκ των εν^εν) делимично мировали и одложили оружје — пошто би опљачкали многобројне поморце који су се враћали у царски град са,товаром плодова, као и станов-нике по острвима око морског теснаца⁴⁷ и околини места Парион⁴⁸ и Проконез⁴⁹, и пошто би заробљавали заједно са

кион. На ту претпоставку наводи нас Порфириогенитова вест у De thematibus c. 3, 4 (ed. Pertusi 89) да је Јустинијан II основао Клисур у εν τοις ορεσι гоб Στριμόνος και ταῖς διαβάθραις των κλεισουρων и у њој населио Σχιθας. Временски то је могло бити једино 688, а географски једино северно од Серешког поља, одн. у планинском пределу између дан. Меленика и Рупела, како мисли Lemerle, Philippes 125. Питање је само ко су били Σχιθ-αι. Претпоставка ЗлаШаркоз, Ист. Буг. I 160—61, да се ту ради о .македонским Куверовим Бугарима' отпада из простог разлога што је Јустинијан II клисуру основао управо зато да би долину Струме заштитио од бугарских упада са севера. Према томе, остаје као једино могуће да је за посаду ове клисуре иреузео Словене, како је то претпоставио већ Tafel, De Thessalonica XCV, и како у новије време мисли Lemerle, Philippes 125. Природно је претпоставити да су у клисуру ступили и Стримонци, бар дели-мично. Ступање у византиску војску за Словене је значило покрштавање, постепено однарођивање и губљење политичке самосталности. Али да то ипак није ишло тако брзо локазује Теофанова вест о походу Константина V против маке-донских Словена 758. У тој борби су вероватно учествовали и Словени са Струме. Да би тако могло бити доказује вест у Decapolitae Vita s. Gregorii, ed. Dvornik 10, p. 54 (в. доле бр. 1), која наводи на закључак да почетком IX в. Стримонци још увек господаре Серешким пољем.

Од Каменијаша (De excidio 9 et 20, ed. Bonn 499, 514 — в. доле бр. 2 и 3) дознајемо да на самом почетку X в. Стримонци (Στριμόνά-αι) уживају извесну политичку самосталност иако су, као и остала македонска племена, већ били христијанизирани. Из тога излази да је Παύλος του Στριμόνος se. ἐπίσκοπος (Mansi, Sacr. concil. collectio XVII 377), који 879 присуствује цариградском КОНЦИЛУ, уствари епископ Словена са Струме. Јер ако Каменијат каже да 904 на Струми живе Словени и ништа не говори да су они тамо недавно однекуд доселили, онда је јасно да су ти исти Словени тамо живели и 879, тим пре што они, како видесМо, око 815—20 господаре тим крајем. Према томе, Стримонци су коначно покрштени већ половином IX в., пошто оснивање епископије του Στριμόνος, и то свакако пре 879 када се први пут спомиње, претставља завршни посао христијанизације и организовања ове црквене административне једнице.

Према истом Каменијашу (De excidio, 1. с. — в. доле бр. 2 и 3) око 904 један део христијанизираних Словена са Струме плаћа данак солунској теми, док други плаћају стратеги теми Стримон. Расправљајући о оснивању струмичке теме Lernerle, Philippes 127, долази до закључка да је образована пол'вином IX в., користећи се при томе изворним вестима међу којима се не налазе ни поменута места из Каменијата, као ни notitia из 879 коју смо навели. Стога сматрамо да се закључак француског научника о оснивању теме Стримон половином IX в. и наш закључак о покрштавању Словена са Струме отприлике у исто време међу-собно не само слажу већ и подупиру, јер се просто намеће претпоставка да су Византинци тему Стримон основали тек онда кад су загосподарили доњом долином Струме, тј. после потпуног покрштавања тамошњих Словена половином IX в.

⁴⁷ της στενής Αχλάττης = Дарданели, Хелеспонт.

⁴⁸ Πάριον, град на малоазиској обали Хелеспонта.

⁴⁹ Προκόνησος, град на истоименом острву у Мраморном мору, данас острво Мармара.

пловилима чак и саме царинике⁵⁰, враћали би се у своје колибе⁵¹, одводећи много лађа⁵².

Тада поглавар државе, од Христа окруњени наш цар, гледајући упорност и дрскост непријатеља, и то не само ону (дрскост) према нашем граду, него како се усуђују да нападну и саме владаре, одлучи да са одредима христољубиве војске из Тракије и насупротних (των αντίων) земаља зарати против оних са Стримона, и то не прикривено или из потаје, него им унапред објавивши свој поход. Кад су они то сазнали, заузевши клисуре (τάς κλεισούρας) и утврђенија места, спремају се за отпор ромејским трупима, позвавши у помоћ сву, варварску војску од разних кнезова (ρηγών).

Али и овога пута одважни Мученик, као што јеречено, наоружавши се са осталим свецима, узвиси ромејску војску победом над Словенима, те они (Ромеји) покољу њихове најхрабрије и најбоље хоплите³²³ у оним истим заседама које су они (Словени) били припремили, и разбежа се читаво варварско племе тако да се неки, који су доспели у наш богочувани град, нађоше побуђени те изиђу у своје оближње колибе и, у неописивом страху због покоља који се међу њима десио, покупе жито и, напустивши све своје породице, придруже се овим (градским) групама⁵³. И могло

⁵⁰ -/αἱ αὐτοὺς τοὺς εἰς τὸ τελωνεῖον ἄμα τῶν πλωϊμῶν. *Tafel*, De Thessalonica ХСII, ову реченицу препричава: usque ad portoriura urbis regiae navigant. Он дакле мисли да речима αὐτοὺς τοὺς треба додати τόλους. Није искључено. Сматрамо ипак да није вероватно да су словенски гусари долазили чак до Цариграда. Царинарница за пловидбу из Јереје била је у месту Абидос, на Хелеспонту. Cf. *Ostrogorsky*, 147.

⁵¹ ἐπὶ θυλάκους, ad casas (*Byeys*), vers leurs cabanes (*Tougard*). Иначе, θυλάκος = saccus, врећа, џак. Словенске колибе гшсац назива „цаковима“ очигледно из презира. Па ипак, из овог подругливог назива да се закључити да је реч о плетарама а не брвнарама, тим пре што одговарајуће латинско saccus у познијој латинштини означаје и неку врсту плетене корпе за цеђење грождја (Cf. *Columella* X 15, 18).

⁵² Грчки текст целе ове реченице толико је нејасан, одн. искварен, да га је немогућно поуздано тачно превести. Наш превод. Ближи је оном који даје *Byeys* (PQ 116, 1358), него оном код *Tougard*, р. 183, који је схватио да се овде ради једино о плачкању трговачких лађа које иду за Цариград, а не и о плачкању јегејских острва и малоазиских насеља. Cf. *Барушић*, Чуда 108 п. 96.

^{53a} Тако преводимо τοὺς αὐτῶν σθεναροὺς καὶ ἔξοχους καὶ ὀπλίτας κατέσ-ραξαν сматрајући да је овде писац употребио полисиндетон. *Tougard*, р. 185: les saints (!) massacrerent leurs troupes d'élite les plus fortes et leur grosse Infanterie. Колико знамо, овде се врвипут изричито говори о тешко наоружаним пешацима (ὀπλίται) у словенској војсци. Нзихова употреба од стране Ринхинаца и Стримонаца претпоставља постојање војно-политичке организације, приличан степен материјалне културе, као и економско-друштвене издиференцираности ових племена.

⁶⁸ Иако се позива на боландистичко издање, *Tougard* се овде од њега разликује и у тексту и у преводу. Место је очигледно доста збркано, како је приметио и *Tafel*, De Thessalonica 64–65. Наш превод у извесној мери отступа како од боландистичког (PQ 116, 1358–59), тако и од *Tougard*, р. 185. Ова рече-

се видети како побеђени и избегли становници, са женама и децом, одлазе у колибе (τάς κάσας) оних (Словена) око града и других оближњих места, како иду носећи на леђима жито, поврће ((όσπρια), разни пртљаг и остале при бежању потребне ствари, без оружја и, као што се дешава на путу и на врџини, полуобучени (ήμιχίτωνας). И тако свевишње провиђење посредовањем Мученика њима донесе оно што су они сами били намеравали да учине нашем граду".

(Mir. 11 4, Tougard 182–184 № 106–108)

Шаљући војску коШом цар је исиовремено иослао за Солун и неколико лађа са жишом, иако шо градска уирава није Шражила. Јер глад је морила грађане, али „они из градске уираве“ нису Шражили иомоћ из Цариграда, јер су се бојали да се не дозна за оно жишо из градске резерве које су они незаконито иродали. Али цар, „од бога надахнуш“, сам Посла шездесеШ хиљада мераца жиша.

„Пошто су тада иза лађа са житом и осталом робом пвиле и ратне лађе које су их пратиле, варвари, претрпевши крајњи пораз, почну најзад да говоре о миру”,

(Mir. II 4, Tougard 186 № 109)

Између 680–685

КУВЕРОВА СЕОБА ИЗ ПОДУНАВЉА У МАКЕДОНИЈУ

У уводу Mir. II 5 иисац исШиче да људски ум није сиособан да схваши, ни људска реч да искаже, на људска веишина да ирикаже величану чуда св. Димиширија. Па ииак он ће, вели, „у мало речи оиисаши једно велико чудо“, без обзира ишо његово излагање неће биши ни рेशорско ни филозофско.

„Као што знате, браћо у Христу, у претходним (поглављима) бар делимично изложисмо оно што се односи на Словене или Хаџона (τον Σχλαβίνων ήγγουν τοῦ κληθέντος Χατζζονος) и Аваре, и (рекосмо) да они опустошише скоро читав Илирик, односно његове провинције, мислим обе Паноније, исто тако обе Дакије, Дарданију, Мезију, Превалис, Родопу и све

ница, према ed. Tougard, гласи: καὶ ἔφυγεν πάσα ή βάρβαρος πύλη, ὥστε τινάς εισδραμόντας τί) καθ' ημάς θεοφυλάκτω «ὄλοι διήγειραν, εφ' φ' ἔξελεθιν εἰς τάς αὐτῶν κάσας τάς πλησίον, καὶ καρπούς τοὺς αὐτῶν λαβεῖν δια τοῦ ἀφατου φόβου και της γενομένης εν αὐτοῖς κατασφαγής, τάς αὐτῶν φαμίλιας πάντας καταλιπόντας τοῖς μέρεσιν τούτοις προσπελάσαι. *Lemerle*, Invasions 302, чини се да управо ово место интерпретира кад пише: „Les Sclavenes sont vaincus, et les Thessaloniens profitent de la panique qui Jette le trouble chez eux pour aller, à leur tour, piller leurs villages“. Критичко издање Mir. I–II показале да ли је ова интерпретација оправдана.

остале, па још и Тракију и подручје уз византски Дуги зид те друге градове и насеља (*πολιτείας*), и целокупно становништво (одведоше) у задунавски крај према Панонији, којој је провинцији метропола некад био град звани Сирмијум (*Σερμειόν*). Тамо дакле, ка&о рекосмо, поменути хаган⁵⁴ настани сав заробљени народ, као убудуће му потчињене⁵⁵.
(Mir. II 5, PQ 116, 1361 № 195)

Ово ромејско, сшановништво, и иоред мешања са Аварима, Бугарима и другим народима, очувало је своју хришћанску веру, као и чезњу за осшављеном домовином. И

„пошто је ОКО шездесет и више година прошло откад су њихове очеве варвари били заробили, они су тамо постали читав један нови народ и највећи број њих задоби слободу“⁵⁶.
(Ibid. № 196)

Узамајући их као иосебан народ аварски хаган им ПосШави главара ио имену Кувера⁵⁷. Од најближих иријашеља Кувер дознаје да народ жели иовраШак у ошацбину. Шога он иокуии „сав народ Ромеја и ПрисШалице из других илемена“, и са иршљагом и оружјем иодидже се и крену. Хаган иође у иошеру и, иосле више изгубљених бишака, иовуче се на север,

⁵⁴ ὁ λεχθ-εἰς χαράνος. Писац очигледно мисли на хагана који је предводио аварско-словенски напад описан у Mir. II 2. Cf. *Tafel*, De Thessalonica XCVI n. 75.

⁵⁵ При превођењу овог прилично збрканог места ослонили смо се на боландистички текст, пошто сматрамо да је ближи оригиналу него исправљен текст који предлаже *Tafel*, De Thessalonica XCVI—VII, а према њему и *Tougard*, γ. 186 № 110. Сви преводиоци овог места углавном се слажу изузев последње реченице која говори о крају у коме је хаган сместио ромејско робље (cf. *Баришић*, Чуда 126, 134).

⁵⁶ О хронолошком значењу овог податка cf. *Баришић*, Чуда 128 sq.

⁵⁷ *Милев*, Куврат и Кувер 566—86, и *ЗлаШарски*, Ист. Буг. I 112, 121, претпостављају да је овај Кувер (Κοῦβερ) уствари четврти син бугарског хана Куврата (*Κοῦβρατος*), оснива бугарске државе према Никифору, Теофану и др.) који је умро 642. Та хипотеза, иако није без приговора, неупоредиво је усклађенија са изворима о Куврату и Куверу него она коју брани *Oregoire*, L'origine et le nom des Croates et des Serbes, Byzantion 17 (1944/45) 108-118, према коме су Κοῦβρατος, Χρωβάτος (епоним и вођа Хрвата према Порфиригениту) и Κοῦβερ једно те исто лице. Подробније: *A. Maricq*, Notes sur les Slaves, Byzantion 22 (1952) 345—48, ђа одговором *Gregoire-a*, ibid. p. 356; *Grafenauer*, Прилог критици извјештаја Конетангина Порфиригенета о доеељењу Хрвата, Хисторијски зборник S (Загреб 1952) 27, 31, 45-49; *Баришић*, Чуда 132-33, 135; *V. Beševliev*, BZ 47 (1954) 117-122.

Qel'er, Genesis 48, нагађа да је Кувер био један од хаганових вазалних кнезова (Lehnfürst) и као такав да је морао бити чистокрвни Аварин (Vollblutavare). -Име Κοῦβερ, Q. Feher, Макед. Прегледт> IV 3 (1928) 89 sq., третира као бугарско-турско. Cf. *Moravcsik*, Byzantinoturcica II 147.

„а исти Кувер после победе, са читавим реченим народом око себе, пређе напред поменуту реку Дунав и стиже у наше крајеве и запоседе Керамесиско поље“⁵⁸, „...“

(ibid. col. 1365 № 197; *Tougard* 188 № 111)

Одмах ио доласку многа од Кувера зашраже, нарочишо хришћани, да их иусии у „родне градове“: Солун, Цариград и „ирео-сшале градове у Тракији“< Међутим Кувер није дозвољавао јер је, наговорен од савеШодаваца, одлучио да сам над шим народом влада као хаган⁶⁰. СШога иреко иоклисара сШуш^у иреговоре са царем, и

„пошто је намеравао да ту остане с народом који се с њим налазио, затражи да се изда наредба (царска) да нама суседна племена Драгувита⁶⁰ прибаве довољну количину хране за њих, а то и би.-И пошто су многи, прикупљајући жито на тај начин, ушли у колибе Словена⁶⁰³ и. пораспитали се о нашем граду и тачно дознали да није далеко, почну тада многи од оних, који су били Ромеји, са женама и децом

⁵⁸ Κεραμίσσιος κάμπος, а становници Κερμησιάνοι (*Tougard* 192) и Κεραμίσσιόνοι (*Tougard* 202). Из доцнијег ауторовог причања разабире се да је К. поље негде сев.-зап. од Солуна, у близини словенског племена Дрогувита. Покушаји да се поближе убицира још нису довели до задовољавајућег резултата. Тумачење *Усиенског* (Изв. Русс. Археол. Инст. в Константиноп. 14, 1909, 53-54) да га треба тражити негде на дан. бугарском Дунаву, свакако не долази у обзир. Идентификација са местом Цер (јужно од Кичева), коју предлаже *G. Tzenoff*, Gøten oder Bulgaren, Leipzig 1915, p. 208, изгледа нам само као површно етимологизирање. *Tafel*, De Thessalonica XCVIII n. 76, претпоставља да Κεραμίσσιος κάμπος = дан. Битољско поље, што прихватају *Злашарски*, Ист. Буг. I 121, и *Сшанојевућ*, Византија и Срби II 46, 217. Ову убикацију сматрамо релативно највероватнијом. Интересантно је да *Tafel*, De via Egnatia etc. (1841) 39, напушта првобитно мишљење те Κεραμίσσιος κάμπος доводи у везу са именом античког града Κεραμεία (Ceratea) и ставља га на простор између дан. Битоља и Охрида. О још неким старијим убикацијама cf. *Злашарски*, Ист. Буг. I 149. *Lemerle*, Invasions 297, сматра да долази у обзир пре Прилепско него Битољско поље.

Tafirall, Thessalonique 128, домишља се да би данашњи „Македо-румун, одн. Куцовласи“ из околине Битоља могли бити потомци управо оне етничке мешавине коју је из Подунавља довео Кувер, и при томе се позива на Кекавенову вест (ed. Wassiliewsky-Jernstedt, p. 74) о неким групама поражених подунавских Дачана и Беса (Δάχοι καὶ Βέσοι) које су се распршиле по Македо.ији, Епиру и Хелади, Сматрамо да ће ова Кекавенова вест тешко бити у икаквој вези са оним што се у Mir. II 5 прича о Куверу.

²⁹ При спречавању раселавања Кувер се вероватно више руководио економским интересима него освајачким планом који му, очигледно претерујући, приписује анонимни аутор. Јер тешко је примити да је он могао помишљати на освајање Солуна и Цариграда помоћу потчињеног становништва које је добрим, ако не и највећим, делом било ромејско.

⁶⁰ та παραξείμενα ἡμῖν τῶν Δραγουβιτῶν (Δρογουβιτῶν, *Tougard*) ἐν τῇ δαπανᾷς ... ἐπιχορηγήσαχ. Cf. горе нап. 3.

⁶⁰ а ἐπὶ αἰτισσοῦ εἰσελθόντων ἰτλείστων εἰς τὰς τῶν Σκλάβων σκηνὰς καὶ... Из овог излази да у ово време Дрогувити, а вероватно и друга племена из околине Солуна, признају царску власт, што значи да је процес њихове христијанизације и хеленизације воћ отпочео. Cf. горе нап. 33а.

улазити у овај наш богочувани град, и старешине града одмах их отпрамаху лађама у царски град".

Mir. II 5, 1365 № 197; Tougard 190 № 112)

Кад је ово дознао Кувер, са својим савешницима донесе лукаву одлуку „да један од његових војвода (αρχόντων), који се исшиче и веши је у свему и који Познаје наш језик и лашински (Ρωμαίων) и словенски (Σκλοίβων) и бугарски и, иросио речено, који је изоширен у свему и цун сваког ђавољег лукавсва, да иосшане Шобожњи иобуњеник и да се, као и осшали, ириближи нашем богочуваном граду, и да се наирави робом иобожног цара, и да уђе у наш град са чишавим народом својих једномишљеника, и иосле да иобуном изнушира заузму град" (ibid. 1368 M 198; Tougard 190 JW /13). У илану је, даље, било да Кувер ио заузећу Солуна окуирира чишаву околину града, зашим јејејска осирва и шако се ираиреми за коначна обрачун са царем. И доишша, у град као избеглица сишигне Маур⁶¹. На ионизну изјаву верношии цар га именује конзулом и иосшале му зашавицу, наређујући „да се сви Кермесцијанца (Κερμησιόανους), КОЛУ иобегну од Кувера, сШаве иод Маурову команду". Неколицини Грка, који су с њам дошли и иочели да га сумњиче код сшарешина града, даде ошсећи главе, а њихове жене и децу ирода.

Маур у граду образова одреде од ио десеш, иедесеш и сшоШину момака и иосшави им сШарешине. Ту његову личну гарду издржавао је град. Пошајно је бало уређено да се нереди у граду изазову на сам дан Ускрса. Али у међувремену, уираво на Велики чеШвршак, у солунску луку сишиже са бродовљем адмирал Сисиније⁶² и несвесно осујеши Куверов илан. Јер цар га је усшвари иослао да се нађе При руци Мауру и обезбеди да ишио већи број његових ирисШалица несмешано иребегне са Кермесиског иоља. Адмирал је сишигао благовремено, и шо на „чудесан начин".

„Овај веома славни стратег Сисиније, желећи да до краја испуни наређење (царево), исплови из подручја Хеладе и пристаде на острво Скијатеју⁶³ на саму недељу која долази

⁶¹ Μαύρος τούνοα. G. Feher, Македонски ПрегледБ IV 3 (1928) 97, тумачи да је име Μαύρος уствари грчки превод буг-турског кара (= црни). Cf. Moravcsik, Byzantinoturcica II 163.

⁶² Σισίνιος је, према аутору, βύκλεεστατος των χαραβαин στρατηγός, али нам из других извора није познат. Претпоставка да је идентичан са Сисинијем Рендаки (ЗлаШарски, Ист. Буг. I 186) отпада из хронолошких разлога, буаући да је овај, према Никифору и Теофану, погинуо тек 716.

⁶³ Σεισιν από των της Ελλάδος μερών, καί καταλαμβάνει την Σκιαθ-ίαν νήσον... Сматрамо да Σκιαία = Σκιάθος, како се у античко доба називало острво сев. од Еубеје и недалеко од магнисијске, одн. јужнотесалске обале (cf. Pape, Eigenamen, s. v.). То потврђује и сам аутор доцније када каже да је Сисиније са острва заједрио тек пошто је видео „како једна лађа од стране Халкиде (από των μερών Χαλκίδος) према њима брзо плочи" (PQ 116, 1373 № 204). Пошто је овде очигледно реч о главном еубејском граду Халкиди (Χαλκίς, Chalcis, cf. Vyeus, ibid. n. 97), а не о полуострву Халкидици (Χαλκιδιχίς, како исправља Tafel, De

пре првог дана Велике седмице и која се слави у свим градовима правоверних и која се назива Недеља маслина. Приставши дакле на поменутом острву, ненастањеном већ много година, и нашавши од некадашњих пресветих храмова један који је већ сав зарастао дрвећем и жбуњем⁶⁴, нареди својим послушним момцима да очисте један део храма како би се ту обавила служба божја. А тако је и било".

(Ibid. 1369 № 201; Tougard 196 № 116)

Сисиније би на осирву дочекао и Уснрс да га није у сну иоменуо Чудошворац да иШо ире крене за Солун. Пошавши са осирва на Велики ушорак, сишиже у солунску луку на Велики чешв шак „око седмог часа". Од сшраха да не буде оШкривен Маур иаде у болесничку иосшељу. Добио је неку грозницу од које би, вели ашор, и умро да га чешшиШи Сисиније није храбрио изјавама своје искрене верношии. И шако Маур ускоро озд ава.

„И тада изда наређење (Сисиније) да се Маур са свим својим људима из Куверовог одреда, као и целокупна морнарица са његових (Сисинијевих) бродова, повуку и ушанче западно од града да би они који желе побећи са Кермесиског поља могли без страха и неометано од Словена пребећи⁶⁵. И тамо (ван града) осташе много дана".

(Ibid. 1373 № 205; Tougard 202 № 120)

Доцнаје Сисиније на својим лађама и другим за Шо сиремљенам иловилима иревезе, ио царевом наређењу, Маура и његове Кермесцијанце у Цариград. Маур би. иримљен од самог цара и доба чин архонша. Али иосле извесног времена Мауров син ошкрива цару намере свога оца ирема Солуну, као и чишав заверенички илан са

Thessalonica CH п. 30), излази да је Сисиније у Солун допловио са југа, а не са истока. Затим, наведене речи недвосмислено показују да анонимни аутор под називом Ελλάς подразумева само област јужно од Тесалије и Епира, тј. средњу Грчку. У томе смислу треба схватити и Ελλάδος из Mir. II 1, PQ 116, 1325 № 158.

⁶⁴ Из овог податка разабиремо да је острво Σκιαθία, пусто од времена Филипа Македонског све до првог или другог века н. е. (cf. Tougard, De l'histoire 267 n. 98), у доцнијем времену поново опустошено, и то „много година (δοκιμήτω οἶον) εκ πλείστον των χρόνων) пре догађаја са Кувером, тј. пре 80-их година VII в. Нимало није искључено да се то десило управо приликом велике гусарске акције словенских племена о којој се приповеда у Mir II 1, тј. OKO 6?5 (cf. Dvornik, Slaves 8; Успенски, Извест. Рус. археол. Инст. в Конст. 14, 1909, 47—48).

⁶⁵ Сисинијеви морнари и Мауров одред повукли су се изван града προς τοις μέλλοντας εκ των Σκλαβων προσφεύγειν Κερμησιόανους άδεδώς και άνευμλοδίστως ττροοέρχεσθαι. Ово Vyeus преводи: „quo Cermesiani, qui e Sclavis fuga evasuri essent, secure atque absque impedimento advenirent". ОН је дакле схватио да су од Кувера са Кермесиског поља неки већ били пребегли Словенима, али одатле нису могли даље поћи пошто су их Словени задржавали. Tougard, p. 203, је разумео друкчије и, по нашем мишљењу, превео боље: „pour que les Cergaesiens qui voulaient se soustraire aux Slaves en fuyant ici, vinssent à nous sans crainte et sans embarras". У сваком случају, ово место јасно показује да западно од града живе Словени који, како из претходног текста излази, припадају племену Дрогувита. Милев, Куврат и Кувер 584, из овог податка закључује да су „словенски Драгувити били у савезу са Куверовим Бугарима". Напротив, из наведених речи, као и претходног извештаја о прикупљању жита међу Дрогувитима, разабиремо да између Кувера и Дрогувита још није била успостављена никаква сарадња.

Кувером. У шом шренушку Маур се налазио негде у Тракији. Цар га ипак не иогуби, већ га само лиша чина и даде га зашвориШи у један замак, далеко од војске којом је доцле командовао. На крају — захвална молишва Чудошворцу, што је иослао Сасинија.

8

Негде ире 685

СЛОВЕНИ У ХЕЛАДИ ЗАРОБЉАВАЈУ ЕПИСКОПА КИПРИЈАНА

Према иарафрази Анастасија Библиошекара, аушор у уводу исииче да не исиричашаи још једно савремено чудо⁶⁶.

„Беше неки човек из Африке, колико мудар толико и побожан, пун врлине и украшен достојанством епископа. Име му беше Кипријан. Кад је он тада по неком послу путовао у царскн град, негде око Хеладе неочекавано га из заседе заробе Словени. Поштованом и седом оном епископу вежу руке и одведу га у своју земљу⁶⁷. Отада беше у варварском ропству, роб варварском господару и нечистој и скроз крволочној звери он приносилац и делилац чисте и некрвне жртве, и пастир и учитељ духовних Христових питомаца. Свакога дана на његовим раменима била је крошња (*κοφινάς*) и изношење ђубрета из варварске коњушнице. Ударци по леђима, ударци по глави, шамари по лицу, док најзад под теретом дуготрајног и тешког ропства не клону — о како су дубоке твоје мисли, преблага божанска Речи! — онај поштовани и оседели свештеник, и варварину је епископ (*ἀρχιερέυς*) био исто што и остали народ”.

(Mir. II 6, PQ 116, 1377 № 208)

Једне ноћи, док је Киријан на земљи (κατὰ γῆν) сиавео, укаже му се у сну св. Димишрије и уиуши га како и куда Шреба да бежи. Већ суШрадан сшарац крене на ПуШ, а иред њим је као водич ишао сам ЧудоШворац иреобучен у војника. „Осмог дана” (ττ|ς ουδός) сшигну иред Солун и водич несШаде. Сшарац уђе у град и Шамо све исирича. После азвесног времена иродужаи за Цариград. Кад се најзад враШио у своју земљу, сагради св. ДамиШрију мрамориу, цркву. у знак захвалносШи⁶⁸.

⁶⁶ *Anastasi Bibliothecarii*, Passio s. Demetrii, PL 129, 724: *Miraculum quod temporibus nosiris gessit sanctus martyr Demetrius inter caetera miracula et Hoc inserere volo.* Опширније *Баршиић*, Чуда 136 sq.

⁶⁷ περί του Γης Ελλάδος τόπους ἀπροσδόκητα γφ των Σλαβίνων ἐδ-vei ἐνήδρε^εται. ἀπάγεται τοίνυν τῆ σφών χώρα ἀνδράτοδον ὁ κατ' ἄμφω σεμνός ... ἀρχιερέυς. Пошто аутор под Ελλάς подразумева средњу Грчку (cf. горе нап. 63), претпо-стављамо да Словени, о којима је овде реч, припадају племену Велегезита, наста-њених у југоисточном делу Тесалије. Cf. *Баршиић*, Чуда 138–39.

⁶⁸ Из читаве ове приче, која у основи преноси свакако реалан догађај, разабиремо да је морало проћи бар неколико година док је Кипријан завршио пут и саградио цркву. У погледу хронологије овог догађаја из расположивог текста можемо закључити само толико да припада добу анонимног аутора, тј. времену „негде пре 685”.

XVI ТЕОФАН

Теофан је рођен око 760 у угледној цариградској чиновничкој породици. Врло побожан, аскет, рано је напустио световну-кари¹ јеру и повукао се у манастир који је сам основао. Као ватрени противник иконоклазма, за време Лава V затвррен је и прслат у прогонство на Самотраку где је и умро 818. Православна црква га слави као светитеља (*ὁμολογητής-confessor*).

На жељу свог пријатеља Георгија Синкела Теофан је наставио његову светску хронику која је допирала до Диоклецијановор доба*. Теофаново историско дело *Χρονογραφία*, настало између 810/11 и 814/15, обухвата период 284–813. Извори, које аутор не наеῶvi, многобројни су. За V в. највише се служио црквеним историјама Сократа, Созомена, Теодорета. За Ираклијево доба употребио је Малалу, Прокопија, Агатију, Јована из Ефеса, Теофилакта Симо-кату, Ускршњу хронику. Првразредни значај има одељак VII–VIII в; сви оригинални извори за тај важни период византиске исто-рије су изгубљени, тако да једине вести о њему црпемо из Теофа-новог и Нићифоровог дела. Теофанова хроника је вођена анали-стички, а њену особеност претставља рачунање година по тзв. александриској ери, која почиње 1 септембра 5493. Велики значај Теофановог дела лежи и у детаљно израђеном и доследно спро-веденом хронолошком систему, појави јединствености у целој средње-вековној историографији. Он за поједине временске отсеке даје таблице са годинама од створења света и Христовог рођења, са именима византиских царева, персиских, доцније арапских владара, папа и васељенских патријараха. Теофан бележи и индикте; но, услед неких грешака у распореду материјала, његове ^одине у периоду 6102 (609-10) — 6206 (713-14) и 6219 (726-7) — 6265 (772-3) заостају за индиктима, који су тачно израчунати, тако да у овим периодима треба број сваке године повећати за 1. Теофа-ново дело је типична средњевековна хроника, без учености, чак без историске објективности у посматрању (тако, на пример, аутор испољава нескривену мржњу против свог савременика цара Нићифора, која је свакако личне природе). Тамо где је могућно кон-тролисати његов начин рада помоћу оригиналних извора (период VI в.) долази се до закључка да Теофан „изоставља поједине посебне целине, скраћује појединости, безобзирно спаја догађаје које је одабрао у целине” (*Adamek*, Beiträge zur Geschichte des byz.

Kaisers Mauricius). Чак и кад говори као савременик, подаци другог ивиора су тачнији и садржајнији (уп. однос *Теофан-Scr. ine.* у опису Нићифоровог рата у Бугарској 811, *Gregoire, Byzantion XI* и *Bull. AV XXII*). Извесна резервисаност према Теофановом начину обраде материјала мора се протезати, дакле, и на онај део хронике где он преноси изгубљене савремене изворе, иако су му подаци које даје из арабљанских извора врло тачни. Паралела са вестима које доноси и *Нићифор* показује да је Нићифор сажетији али садржајнији.

Писана популарно, народским језиком, Теофанова хроника имала је великог утицаја на сву познију византиску хронографију. Запад се са њом рано упознао преко латинског превода папског библиотекара Анастасија (873–5), тако да су и у западну књижевност продрли поједини њени делови. Анастасијево преводно дело *Chronographie tripartita* (у *Theoph. Chronogr.*, *C. de Boor*, vol II) уствари компилација Г. Синкела, Нићифора и Теофана, важно је и зато што је старије од свих сачуваних рукописа Теофанове хронике.

Теофан је значајан извор и за историју хунско-бугарско-турских народа.

За историју Јужних Словена Теофаново дело има врло велики значај. Поред локалне солунске хронике *Mir. I, II* и Нићифорове хронике, која доноси много мањи број весги, он је једини византиски извор о првим вековима њиховог живота на источном делу Балкана, односно у византиској држави. С обзиром на карактер светске хронике који Теофаново дело има, ти подаци, врло бројни, често оскудевају у детаљима и они се у посебним случајевима допуњују источним изворима.

Теофанове вести о Словенима из VI в. које се односе на Маврикијеве аварске ратове (592–602) нисмо донели, јер се ту ради само о позним и то врло непоузданим компилацијама, углавном из Теоф. Симокате (догађаји изнети код *Theophanes 252, 31; 253; 254, 3—10; 268-9; 270-71; 272, 10—20; 274-6; 282, 18—23; 284, 5—25; 285—6*).

Употребљено издање: *Theophanis Chronographia*, *rec. C. de Boor I*, Lipsiae 1883.

Важнија литература: *Hirsch*, *Byzantinische Studien*, Leipzig 1876. — *C. de Boor*, *Hermes I?* (1882) 486—492. — *C. de Boor*, *Zeitschr. f. Kirchengesch.* 6 (1883—4) 573—7. — *C. de Boor*, *Zu Theophanes*, *BZ 1* (1892) 591—3. — *Bury*, *Zu einer Stelle der Chronik des Th.*, *BZ 6* (1897). — *Krumbacher*, 342—7. — *Преображенскии*, *Летописное новествование св. Феодана Исповедника*, Беч' 1912. — *Ostrogorsky*, *Die Chronologie*. — *Orummel*, *L'annee du monde dans la Chr. de Th.*, *Echos d'Orient* 37 (1934) 396—408. — *Ostrogorsky*, *Theophanes*, *RE*, II R, X (1934) 2127—2132. — *Д. Анастасијевић*, *Царски И год в Византии*, *Annal. Inst. Kondakov* 11 (1940) 147 sq, 170 sq. —

Dölger, *BZ 31* (1931) 351—5. — *Dölger*, *Das Kaiserjahr der Byzantiner*, *S. B. der Bayer. Akad. d. Wissensch.* 1949, Heft 1, 21, 38. — *Moravcsik*, 1, 333—7. Унето накнадно: *Дуичев И.*, Славноболгарские древности IX-го в, *Byzantinoslavica XI 1* (1950) 6—31. — *Исма*, *Еще о Славноболгарских древностнх IX-го в*, *Byzantinoslavica XII* (1951) 75—93. — *Исма*, *Славни и Птфвоб-влгари*, *Изв. на Инст. за бт>лг. ист.*, 1—2 (1951), 190—215.

1

559

НАПАД ХУНА И СЛОВЕНА НА ЦАРИГРАД¹

„Те исте године подигоше се на Тракију Хуни и Словени (*oi Σκλάβοι*) у великим гомилама и заратише против ње и многе убише и заробише. Ухватили су стратега Сергија, сина Баха старијег и стратега Едерму, сина славног кубикулара и препозита Калоподија. Нашавши и нека места на Анастасијевим зидовима порушена од земљотреса, варвари уђоше и опљачкаше све до Дрипије, Нимфа и села Хита. И сви су (Византинци) побегли у град са својом имовином!«. Сазнавши то, цар изабра много људи и посла их на Велики зид. Пошто су се ту сукобили, погибоше многи од Ромеја и дворске гарде. Затим су, по наредби царевој, из града изнети сребрни циборији и свети сребрни олтари; све капије Теодосијевог зида чували су дворска гарда, протиктори, кохорте и цео сенат. Цар, видећи да варвари не одлазе, заповеди да патриције Велизар изађе против њих са целим сенатом. Велизар скупи сву коњицу: царску, трачку, од светих установа и сваког човека који је имао коња. И наоружавши војску оде у село Хит. Устројио је бојни ред и почео да неке варваре хвата и убија. Наредио је и да се посеку стабла и да се сместе војсци иза леђа. И узвитла се од ветра велика прашина и надви се над варваре. А они, мислећи да је то велика војска, побегоше и одоше у област св. Стратоника, у Декат. Видевши са осматрачнице да се на цариградским зидинама налази велика стража, отступили су у пределе Цурула, Аркадиопоља и св. Александра Цупаре. Остали су ту улогорени све до светог Ускрса. После ускршњих празнака изађе цар и сви из града са њим у Силиврију на градњу Великог зида, тамо где су варвари били продрли. Цар је тамо остао до августа месеца. А варвари су исто тако тумарали ван града до августа. Затим је цар наредио да се саграде двокрилне лађе да би са њима ушли у Дунаа (*Δανοῦβιν*) и супротставили се варварима, ако нападну, и да се могу борити с њима. Кад су то варвари сазнали, тражили су преко посланства да им се допусти да несметано пређу Дунав (*Δανοῦβιν*). Цар посла Јустина, свога нећака и куропалата, и он их срећно

ⲓⲣⲉⲃⲉⲛⲁ. ⲓⲓ
(р. 233, 5-25 -234, 5-10)

¹ О овом нападу хунских Кутригура и Словена в. *Агашија* (бр. 4, п. 16).

626

АВАРИ И СЛОВЕНИ СТУПАЈУ У САВЕЗ СА ПЕРСИЈАНЦИМА'
И ОПСЕДАЈУ ЦАРИГРАД'²

*Персиски цар Хозроје сакупио је нову војску из свих друштва Шве-
них слојева и разних народа и иославио јој на чело Шахина; њој
иридружио и 50.000 војника из Сарбарове фаланге, Шакозваних „злаш-
них кољаниша”, иа их све иосла ирошив цара Ираклија, који је бир
у Малој Азији.*

„А Сарбара са осталом војском упути на Цариград, да се
споразуме (склопи савез) са Западним Хунима³, које зову
Аварима, са Бугарима, Словенима⁴ (καὶ Σχ, λάβοις) и Гепи-
дима⁶, па да пођу на град и опседну га”.

(р. 315, 7-11)

„Сарбар, стигавши пред Халкедон и Авари, приближивши
се граду из Тракије, хтедохе да га заузму; употребише
против њега многе ратне справе и увевши у издубљене чамце
са Дунава неизмерно и безбројно мноштво⁶, испунише њима
залив Златни Рог”.

(р. 316, 16-21)

² О опсади Цариграда 626 в. главне, савремене изворе, *Ускришњу хронику*, *Писиду* и др.; ми се задржавамо само на интересантним вестима *Теофана* и *Нићифора*, које су различито тумачене; коментаришемо их заједно у п. 6.

³ Појам Хуна (као и Скита) врло је широк и среће се код византиских писаца све до XV в., обухватајући све нове и нове народе хунског и турског порекла, касније у архаизирајућем смислу (најзад и Османлије). У периоду VI-X в. Хуни су углавном Бугари и бугарски Оногури, Утигури и Кутригури (*Теофан*, бр. 1), као и Авари, в. *Моравски* II, 199—204. Аваре сам *Теофан* још на једном месту идентификује са Хунима (р. 232), тако и *Симокаша* (р. 44 и 45); од западних писаца *Павле Бакон*; *Hist. Lang.* IV, 26; *Huni* quoque qui et Avares appellatur.

⁴ В. п. 6.

⁵ Гепиде у опсади помиње само *Теофан*. У једном западном извору говори се о њима још у II пол. IX в. (*M. Kos, Conversio Vagoariorum et Caranthanorum*, 132, cf. *Grafenauer*,⁶ *Nekaj vprašanj*, 118).

⁶ Из *Теофанов*'их података о склапању савеза са Персијанцима, о чамцима са Дунава у које је хаган увео борце и из Нићифорових података о симахији Авара и Словена (*Нићифор*, бр. 1, п. 2), *Ситанојевић* II, 24 је закључио да су у питању „слободни Словени, који су, како изгледа, били такође у савезу са Персијанцима и Аварима”, а који су са доњег Дунава дошли Црним Морем на својим чамцима. Он, додуше, допушта и учествовање у опсади Словена подложних Аварима, чак се, мало доцније (стр. 26) колеба у својој тези о учествовању слободних дунавских Словена, али ипак остаје при свом уверењу. Међутим *Grafenauer*, *Nekaj vprašanj*, 78—9, на основу разних извештаја о борби, исправно закључује да су Словени у овом рату били свакако подређени Аварима и да је једино хаган имао све вођство у рукама. Нићифоров податак о симахији, који *Ситанојевић* сматра слободним савезништвом, *Grafenauer*, преводи: „употребише их у заједничком боју”. Сматрамо да је у овом случају тај превод исправан.

*Пошио су десет дана оиседали град са коина и са мора, вар-
вари су иобеђени и, изгубивши много људи, врашила су се са великом
срамошом у своје крајеве. Сарбар је ирезимио крај Халкедона иусШо-
шећи ио његовој околина.*

658⁸

КОНСТАНС II' ВОДИ РАТ ПРОТИВ СКЛАВИНИЈА

*Пошио је калиф Ошмар убијен (јуна 656), у арабљанском
калифашу насШају борбе суиарника: Алије из рода Мухамедова и
Муавије, чувеног војсковође, заиоведника обласШи између Егишиа и
Еуфраша. Следеће године Муавија код Еуфраша иобеђује Алијину
војску, али се грађански раШ иродужава. Годину дана касније цар
Консианс, корисшећи овај иредах у свом скоро неирекидном рашо-
вању са Муавијом, обраћа аажњу заиадним обласшима своје државе:*

Словенски лаки моноксиле су вероватно кренули Црним Морем од ушћа Дунава (*Grafenauer*, *Nekaj vprašanj* 78; *Скилица*, који иначе изгледа преписује Теофанов извор, каже да су чамци при повратку настрадали у Црном Мору), па су затим донети, делимично, сувим преко Тракије до ЗлатнеФ Рога (*Vernadsky, Rušila* I, 198), одакле су се Авари и приближили граду. *АнасШасије* преводи да су Авари донели са Дунава безбројно мноштво чамца (тако преноси вест и *Скилица*), док наш извор говори о безбројном мноштву људи које је украно у моноксиле.

⁷ Ц.р. Констанс II (641—668), са надимком Погонат-брадати (надимак је доцније погрешно прешао на његовог сина Константина IV, в. *Brooks, Who was Constantinus Pogonatus?*, *BZ* 17 (1908) 445—62 и *ОсШрогорски*, Константин Порфиогенит о Константину Погонату, *Згод. часопис* 5—7 (1952—3), *Косов зборник*, 116—123. Констанс је познат и као Константин III.

⁸ О овом походу извештавају и источни извори, сирски писци *Ellas Nisib.*, *Script. syri* VII, 64 и *Anonim* у *Corpus Script. Christ. Orient. Chr. mir.*, 1903, 55. У Теофанову хронологију посумњао је *Ситанојевић*, II 40, заведен погрешним Панченковим датирањем познатог печата Словена у Витинији (в. ниже), са којим је довео у везу овај догађај, стављајући га у 649. *Kaestner, De imperio Constantini III* (1907) 75, мисли да су Византинци могли извести поход тек пошто су се обезбедили од Арабљана закључењем мира (659). *Ostrogorsky*, 95 с правом сматра Теофанов редослед догађаја веродостојним; цар Констанс је, и пре закључења мира, био привремено лишен опасности са истока, захваљујући унутрашњим борбама у арабљанској држави, те се могао окренути западу. Муавија се концентрисао на борбу за власт, тако да су и услови мира са Византијом 659 били за н>у необично повољни. У редоследу догађаја *Ellas Nisib.* се слаже са Теофаном, ма да се по њему поход на Солун одиграо тек 660, а мир закључен, погрешно, тек 662, када, напротив, пада прва година настављања византиско-арапског рата (*Kaestner, op. cit.* 76, п. 6).

„Те године зарати цар против Славиније⁹ (κατά Σκλαυινίας Σκλαβινίας ig — Σκλαυψίας h, Анаст. Scлавiniam) и зароби и покори много народа.

(р. 347, 6—7)

Следеће године Муавија закључује са царем иримије, ио коме илаћа Византији годшања ирибуIII.

⁹ Славинија (ή Σκλαυινία, лат. превод Sclavinia, pl. αἱ Σκλαυινίαι, Sclaviniae) је специјалан назив византиских писаца за Македонију и околне области (Тракију) откад су их у VII веку компактно населили Словени (*Niederle SS II 1, 421*). Од досељења Бугара њихове се области називају Бугарска, а од бугарског освојења македонских области и о Македонији се говори као о Бугарској. Може се сматрати да се македонске Славиније формирају већ од краја VI века (в. *Баршић*, Чуда 52, п. 68), а не тек од средине VII, како се обично држи. Антички појам Македоније у Византији се готово изгубио. Тема Македонија (основана крајем VIII века), обухватала је западне делове Тракије, и „Македонци“ (*НасIII. Георг. Мон.*, Вонп., 818) су Грци из те теме, чије је средиште било у Адријанопољу (*Lemerle, Philipps 133*). У областима словенске Македоније, као и у Подунављу, назив Словен се као етнички појам најдуже одржао; Албанци зову Словене у Македонији Шкјеи-Словени. Покушавајући да смањи значај словенског продирања на византиску територију *Amantos*, *Ἰστορίαι τοῦ βυζαντινοῦ κράτους I, Athenes, 1939, 471—2* и *Kyriakidis*, *Τὰ βόρεια ἔθ-νολογικά ὄρια τῶν ἐλληνισμοῦ*, 1946 и *Буџ. Μελέται VI, 7 sq.* труде се да докажу да се назив Славинија употребљавао само за брдовите области Стримона и Родопе, а не и за равнице. Напротив, *Charanis, Niserohus I, 79 sq.* држи да су и словенизоване области Пелопонеза називане Славинијама, но ова се теза изгледа не може одржати (в. *Теоф.* бр. 22). О словенским племенима која су насељавала Славинију-Македонију (некад се и област појединог племена назива Славинијом, отуда плурал Славиније) главни су извор *Mig. I, II* (в. и *Niederle SS II 1 421—34*). Необичан је појам *Dvornika, Les Slaves, 13—14* о Славинијама, јер он одваја Славиније и походе царева на њих током VII и VIII в. од области словенских племена око Солуна (Стримонаца, Рихкина, Сагудата, Другувита), за која, шта више, каже да уопште нису долазила у сукоб са царством током VII и VIII в. (*Баршић*, Чуда 82 п. 1 ово последње тумачи погрешним датирањем *Mig II*). Државна власт била је над Славинијама врло дуго фиктивна, јер су чести царски походи ишли за њиховим потчињавањем. Ови Словени, готово независни, ступају у савезе са Бугарима, али их не треба мешати са Словенима у Бугарској, потчињеним Бугарима, како то некад чини *ЗлаШарски*, *Историја I 1, 272* и *Runciman, Bulgarien Empire 30*. Термин Славинија, Славиније срећемо до пол. IX в.: чест је код Теофана, бр. 3, 7, 8, 13, налази се код *Ser. ine.* бр. 1, 2, у Житију *Гр. Декаполише*, бр. 2. О Славинијама у односу на Бугарску в. *Ser. ine.* бр. 1.

¹⁰ После Маврикијеве војне 582—602 ово је прва велика офанзива царства на Словене. Вероватно је део македонских Словена натеран на признање царске власти. Резултат је свакако био пресељење словенских маса у Малу Азију, јер се отсад помињу малоазиски Словени и словенски војници у византиској војсци малоазиских тема (в. *Теоф.* бр. 4). Истраживања о Словенима у Малој Азији почели су *Ламански* (О Славнах в Малој Азији, в Афрнке и в Испанији), *Усиенски* (К историји крестнског землевладенин в Византии, ЖМНП, 1880, бр. 7, 98—170, бр. 8, 355—404), наставио *Панченко* (Памнтник). Сада се овим питањем бави *Charanis* (Slavic element; Ethnic composition).

665

ВОЂА АРАПА АБДЕРАХМАН ПРЕСЕЉАВА СЛОВЕНЕ У СИРИЈУ

„Абдерахман¹¹, син Халедов, крену војску на Романију¹² и у њој презими и многе крајеве опустоши. Словени¹³ (Σκλαυωι) му приђоше¹⁴, те 5.000 оде са њим у Сирију и беху насељени око Апамеје¹⁵ (εἰς τὴν Ἀπαμείων χωράν), у селу Селеукоболу¹⁶ (Σελευχοβόλι)“.

(р. 348, 16—20)

678

СТАНОВНИЦИ ЗАПАДНИХ КРАЈЕВА ШАЉУ
ПОСЛАНСТВО КОНСТАНТИНУ IV

После великог иораз аарабљанске флоше ири вишегодишњој оисади Цариграда (иочела 672—3) и довођења Мардаиша на Либан,

¹¹ Абдерахман (Абд-ал-Рахман), арабљански војсковођа, заповедник Емесу у Сирији.

¹² Израз Романија, у значењу територије византиског царства, појављује се код византиских писаца од V в., а на западу тек од средине XI в. (на лат. језику, истина, већ у Анастасијевом преводу Теофана). Сам Теофан употребљава реч 47 пута, од чега само једанпут њоме означава европску територију царства (*Theophanes 447*), док се она готово увек односи на Малу Азију и у вези је са арабљанским ратовима (*Панченко*, Памнтник 14 и посебна расправа *R. Lee Wolf, Romania, The Latin Empire of Constantinople, Speculum 23 (1948) № 1, 1—34*).

¹³ Ово је први помен Словена настањених у Малој Азији (један пљачкашки продор македонских Словена забележен је у *Mig. II 1*, и то, по *Баршићу*, Чуда 85, око 614—15). Раније се, према погрешном Панченковом датирању, сматрало да је *ПечаIII Словена* у *БуШунуја* (в. ниже) први извештај о њима (в. *Теоф.* п. 8); са истим аргументом *Charanis, Slavic element, 70* и п. 2 и *On the ethnic composition* још уак сматра да је прво пресељење извршено ТОКОМ I половине VII в.

Теофан нас не обавештава у којој су области Мале Азије живели ови Словени. Абдерахманов поход је свакако обухватио већу територију, подале од арабљанске границе (о оваквом начину ратовања—рацијама, које су од VII в. Арабљани редовно изводили, полазећи обично лети и презимљујући на византиској територији в. *Honigmann, Die Ostgrenze, des byz. Reiches von 363 bis 1071, Bruxelles 1935, 39—40*). По арабљанским изворима, они су прошли средином Мале Азије, од истока до запада, кроз градове Колонеју, Амориум, све до Пергама и Смирне (*Kaestner, De imperio Konstantini, 77* и *Brooks, Successors, 396*). *Kaestner* верује да су Арабљани подрли овако дубоко захваљујући помоћи ових 5000 Словена.

¹⁴ О дезертирању Словена из византиске војске Арабљанима в. и *Теоф.* бр. 9, 10. Они су у Сирији створили своје колоније; источни извори помињу колонијацију Словена код Антиохије и Кирса (ниже, п. 35). На граници Сирије и Кападокије налазило се утврђење Хисн-Сакалиба (словенска тврђава); у пограничном арабљанском граду Лулу било је скоро све становништво словенско (*Васиљев*, *Виз. и Арабн I, 97—8* и *II, 61—2*).

¹⁵ Апамеја (арап. Afamiya, Madiq Afamiya), град у унутрашњости Сирије, источно од средњег тока Оронта.

¹⁶ Данас вероватно село Sklebije, на равници близу Апамеје (*Панченко*, Памнтник 14 п. 17, *Niederle SS II 1/459* п. 5).

као бранилаца границе према Арабљанима, калиф Муавија закључује 678 г. са КонсШанином IV шридесеШогодишњи мир, обавезавши се на годишњи данак и иославши цару многе иоклоне.

„Кад то дознадоше становници западних крајева, аварски хаган и тамошњи краљеви, егзарси, касталди (ῥᾶ-γες, Ἐγάρχοι τε 4ῆ κασταλδοῦ и поглавари западних народа¹⁷, пославши преко посланика дарове цару, затраже да се и њима даду благодати мира. Цар попусти њиховим молбама и одобри им мир као господар (δεσποτιχὴν εἰρήνην). И велика безбрижност настаде на Истоку и на Западу”.

(р. 356, 2–8)

6

679— 80¹⁸

ДОСЕЉАВАЊЕ БУГАРА НА БАЛКАН И ПОКОРАВАЊЕ СЛОВЕНСКИХ ПЛЕМЕНА КОЈА СУ ЗАТЕКЛИ У СВОЈОЈ НОВОЈ ДОМОВИНИ

Те године Бугари су ирвалили у Тракију. Теофан се Шим Поводом осврће на ирошлоси. оногурских и кушигурских Бугара и говори о Великој Бугарској, у којој су у ирошлоси сшановали (западна обала Азовског Мора). За владе КонсШанина IV умро је бугарска хан КувраШ и иешорица његових синова су се иоделили и одвели свој народ на разне сшране. Један од њих, Асиарух, Прешао је Дњеиар и ДњесШар и насшанио се код Огла (Огла). Консшанин IV чувши да се овај народ налази с оне сшране Дунава у Оглу и да ироваљује и иушоши обласи близу Дунава, скуиш војску и иведе је сам у Тракију, а иосла на њих и флошу. Како су се Бугари склонили у своја ишврђења и до бишке није долазило, визаншиска војска, обузета малодушношћу, Поче да бежа. Кад су шо видели Бугари, иођоше за њом, начинише иокољ и

„гонећи их до Дунава пређоше и њега и дошавши до такозване Варне (Βάρνα) крај Одисе (Ὀδύσσευ) и до унутрашњо-

¹⁷ Податак доноси и Нићифор, de Boog 33. Шишић, Повијест 270, види међу западним поглаварима и кнезове далматинских Словена. Ostrogorsky, 102 п. 1, слаже се да су „егзарси западних народа” поглавари племена на византиском западу и да су Словени признали власт цара, а он њима признао власништво територија на којима су се налазили. Архонт, егзархонт, рекс су титуле словенских вођа; касталди (гасталди-реч је из средњевековне латинштине) су углавном лангобардски поглавари.

¹⁸ А. М. 6171 је 679—80 (Ostrogorsky, Chronologie 1), а не 678—9 (Злашарски, Историја I 1, 147, 151).

Изгледа да је сукоб између Византинца и Бугара, који је довео до стварања бугарске државе, трајао још у I пол. 681 и да је Теофан сажео догађаје током две године у једну: на сабору против монотелита у Цариграду (НОВ. 680—септ. 681) монотелита сирски свештеник Сергије говорио је 9 августа 681 о неуспесима у рату са Бугарима „током године” (Mansi XI, 617; в. Кулаковски, Историја 111, 249 и Ostrogorsky, 103 п. 4).

сти те земље, видеше да је место потпуно заштићено, и то позади реком Дунавом, а спреда и са стране клисурама и Црним Морем. Завладаше словенским народом који се налазио у близини (των παρακειμένων Σλαβινων ἔθ-ων), над такозваних седам племена¹⁹ (επτὰ γενεάς). Северце²⁰ (Σέβερεις) преселише са предњих кланаца Брегавских (Βερεγάβων) према источним крајевима, а према југу и западу, до Аварске²¹, осталих седам племена, која су била обавезна да им дају, данак²⁸ (οὐλό λάχτων δντας”).

(р. 359, 7-17)

Охрабрани усиехом Бугари иочињу наиадаши и рушиши визаншиске ишврђаве и цар је ирисиљен да закључи са њима мир и да им илаћа годишњи данак.

¹⁹ Имена седам словенских племена (ἑπτὰ γενεαὶ Σλαβινών, septem generationes Sclavinorum) не дају нам византиски извори. Niederle сматра да су међу њих спадали Тимочани и Моравци, који су већ почетком IX в. пришли Францима (Niederle, SS I 1, 416-17).

²⁰ Облик имена Σέβερεις, Severes, Sebbirozi доводи се у везу са азиским племеном Сауриах, с уралским Сабирима, али најпре са руским Северјанима на Десни, Сејму и Сули, што би значило извесну генетичку везу (Niederle SS I 1, 415, п. 2). При доласку Бугара Северци су били ближе Дунаву, код Делиормана и у околини Шумена (Niederle SS II 1 416 сматра да један део Севераца није ни прелазео Дунав, већ је остао у Влашкој, где се успомена на њих сачувала у имену Северина), а затим су Бугари заузели њихово место, тј. Брегавски (данас Чалкавашки или Ришки) кланац; по пресељењу постају погранично племе, са задатком да бране (Нићифор бр. 2) источне кланце Балкана против Византије, тј. Мали Балкан са кланцима Лопушенским и Гулишким (Niederle SS II 1 407—8, 415, ЗлаШарски, Историја I 1, 141). Судећи по имену епирског места Севрани (Σεβρών), један огранак Севераца би сшшао у Грчку. Шкориш, Материли, 171 сматра да су се Северци под утицајем протобугара турцизирали, а за турско доба примили и ислам и да су они данашње турско становништво у источном Балкану.

²¹ Niederle SS II 1 409, п. 2 мисли да је зарадна бугарска граница, према Аварима, ишла до Тимока, не обухватајући Сардику, коју су до 809 држали Византинци. Runciman, Bulgarien empire 27, не верује да је Аспарух проширио власт на запад од Искра пре рата 689. Северни крај границе, који је пењао до Дунава и данас је обележен једним „окопом” (ЗлаШарски I 1 151, в. Абоба-Плиска 531—2).

²² ЗлаШарски, Историја I 1, 142 sq. заступа тезу да су Бугари по свом доласку склопили са Словенима уговор, тумачећи тако реч λάχ-ov; он чак верује да су Бугари продирали у земљу са знањем Словена, јер су међу њима и раније вођени преговори за насељавање! Услед тога што се бојеви не помињу, већина историчара прихвата његову сугестију о пријатељском наступању Бугара (Niederle SS II 1 408, Dvornik, Les Slaves 9, а са малом резервом и Runciman Bulgarien Empire, 28—9). Међутим Dujčev, Protobulgares et Slaves, Annales de l'Inst. Kondakov 10 (1938) 145 sq. тачно закључује да овде реч пактон значи данак, а не уговор; већ у следећој реченици текста употребљен је код Теофана (р. 359, 20) исти израз за данак на који су се побеђени Византинци обавезали Бугарима. Дујчев тачно примећује да се овај данак није односио и на Северце; с њим се слаже Ostrogorsky, 103 п. 3.

687—8

ЈУСТИНИЈАН II СЕ СПРЕМА ПРОТИВ БУГАРА И СКЛАВИНИЈА

680 (681?) г. цар КоншанШин IV бао је склопио са Бугарима мир, према коме УМ је илаћао годишњи данак. Његов син и наследник Јусинијан II, обезбеђен миром са Арабљанима (678) од наиада са ИсШока, одлучи да ирекине мир са Бугарима и

„нареди да коњанички одреди пређу у Тракиј_у, намеравајући да покори Бугаре и Склааније (τάς Σκλαυινίας).

(р. 364, 5-10)

688—9

ЈУСТИНИЈАН II СЕЛИ СЛОВЕНЕ У ОПСИКИОН

„Те године зарати Јусинијан против Склавиније (κατά Σκλαυινίας) и Бугарске²³. Одбио је најпре Бугаре који су му се супротставили, па продро до Солуна и покорио велике масе Словена (των Σκλάβων), неке у боју, а неки су му сами пришли

²³ О овом великом походу на Словене, који је свакако био значајнији од рата са Бугарима, главни је извор Теофан (в. *Нићифор* бр. 3, *Георг. Мон.* бр. 1). Уводни податак (бр. 7) тумачимо да је коњица из малоазиских тема прешла, ради намераваног рата, у Европу. Даљи развој догађаја је по Теофану (бр. 8) сасвим јасан: прво сукоб са Бугарима (Тракија), затим правац ка Солуну и покорвање македонских Словена. *Runciman*, *Bulgarian Empire SO*, уео догађај погрешно тумачи: Јустинијан упада на бугарску територију — земљу коју сад царски хроничар зове Склавинија и Бугарска (cf. *Ostrogorsky*, 106: *Sklavinien und Bulgarien = Balkangebiet*, баш по *Theophanes*, 364, 11; в. и горе, п. 91, што значи бугарска држава и Словени на њеној ивици Бугари пред њим беже, а он се враћа и силази до Солуна, водећи собом велики број Словена, неке као заробљенике, док су други сами побегли од бугарске власти, и... На поход се свакако односи едикт Јустинијана II из 688—9 (2 индикт), којим поклања цркв<и св. Димитрија у Солуну солану из захвалности на победи „над заједничким непријатељем“. Из едикта се дознаје да је цар лично водио поход (*Vasiliev*, *An Edict of the Emperor Justinian II*, September 688, *Speculum* 18 (1943) 1 sq.; *Vasiliev*, *L'entree triomphale de l'Empereur Justinian II ä Thessalonique en 688*, *Orient. Christ.* per. 13 (1947) 352 sq.; *Gregoire*, *im Edit de l'Empereur Justinien II*, *Byzantion* 17 (19-14/45) 119 sq.; cf. п *Ostrogorsky*, 106, п. 3). Са походом је у вези' и *Печаш Словена у ВалШинији*. Неки научници везују за поход и *Порфирозгшишов* податак (*De them.*, cap. 3, 4, ed. *Pertusi*) о неким Скитима које је Јустинијан II населио у стримонским кланцима *Lemerle*, *Philippes* 125, сматра да су то, поред пресељења Словена, цареве мере да осигура ред у покориома областима и да су ови Скити — Словени који треба да спречавају бугарске упаде са севера на југ *Злашарски*, *Историја I* 1, 160—1, напротив, те Ските сматра за „македонске Куверове Бугаре“ (cf. међутим *Mir*. II, нап. 46), и са њима идентификује оне Бугаре које Теофан спомиње при нападу на цара када се враћао с похода, јер мисли да Аспарухови Бугари у то доба још нису могли силазити дотле на југозапад

За Јустинијанову експедицију 688 9 *Dvornik*, *Les Slaves*, 235 везује почетак покрштавања македонских Словена.

и, пошто су прешли (у Малу Азију) код Абида²⁴, насели их у опсикиској области²⁵ (тоо 'Οψικίου μέρη)".

(р. 364, 11-15)

При ПовраШку га у некам кланцима сачекаше Бугари п саирише му војску, а њега Шако шешко ранише да се једва враШио жив.

9

691—2

МАЛОАЗИСКИ СЛОВЕНИ ПРИЛАЗЕ АРАБЉАНИМА

Јусинијан се замерао Арабљанима ишо је иочео да Пресељава сШановнишШво Киира и ишо није хиео да од њих ирими данак (ио уговору 689) у новом араиском новцу. ОбмануШ о слабосии Арабљана WUX.OBUM молбама да не нарушава мир, ЈусШинијан, решен да зараши, пишо је својом неиоиусиљивоићу на руку њиховим илановима, јер га се више нису илашили кад је са њихове гранаце Преселио Мардаише²⁶ (690).

„Те године Јустинијаи изабра и регрутова од Словена које је преселио (688—9) тридесет хиљада, наоружа их и назва „прекобројном војском“ (λαδν περωόσιον)²⁷, а за старешину им постави човека по имену Небула (Νέβουλον)²⁸. Уздајући се у њих написа Арабљанима да не остаје при склопљеном мировном уговору, па се са том „прекобројном“ војском и свим коњаничким четама упути у Севастопољ крај

²⁴ Абидос, малоазиски град на самом улазу у Дарданелски Мореуз (Хелеспонт) из Јерејског Мора, прелазна тачка из Европе у Азију.

²⁵ Опсиксион (од лат. obsequium-царска гарда), малоазиска тема најближа Европи, створена за владе Ираклија (*Stein*, *Studien*, 125 sq., *Ostrogorsky*, *Sur la date de la composition du livre des themes*, *Byzantion* 23 (1953) 48 sq). Њен северни део, према Шриграду и Црном Мору, стара провинција Витинија, био је главно средиште малоазиских Словена. Највећим делом су насељени око центара области, Никеје и Никомедије. Град Гордосерба (који се доводи у везу са Србима) и његова епископија, у никејској митрополији, помињу се већ од сабора Јустинијана II 680, а у разним *Notitiae episcopatum* од поч. VIII в. (*Geizer*, *Logedruckte Texte*, 538, 545) до поч. XIII в. У *Partitio regni graeci*, поч. XIII в. наводе се *servochoria*, вероватно насеља заробљених Срба које је Јован II као стратиоте преселио у околину Никомедије око 1130 (в. *Charanis*, *Ethnic composition*, 141; *Панченко*, *Памнтник*, 44; *Niederle* *SS II* 1, 399, 462).

²⁶ Овако ствар претставља Теофан. За узроке рата између Византије и Арабљана и развој догађаја в. *Brooks*, *The Successors*, 406-7; *HQnigmann*, *Ostgrenze*, 41.

²⁷ Значење израза *περωόσιος λαός* није сасвим јасно. *Панченко*, *Памнтник* 19, преводи опричное ополчение; *Усиенски*, *К истории: опрично, отборный отряд; Злашарски*, *Историја I* 1 162: отборенБ отредБ; *Кулаковски*, *Историја III*, 259: сверхкомплектное войско; *Brooks*, *The Successors* 4D6: peculiar people.

²⁸ Име Небул *ЗлаШарски*, *Историја I* 1, 161, п. 1, сматра¹ за бугарско и слично бугарском имену Исбул (Νοβούλος, Ισβούλος); *Moravcsik* II, 182 доноси га као бугарско, али са знаком питања.

мора (εν Σεβαστοπόλει τυ) παρά θάλασσαν)²⁹. Арабљани одговорише да они не желе да раскидају мир, али су царевом кривоцом и безобзирношћу принуђени да то ураде, па се и они наоружају и дођу у Севастопол, убеђујући цара да не раскида оно што су међу собом заклетвама уговорили, јер ће бог бити осветник и судија кривцима. Али како цар није хтео ни да чује за те разлоге него се још више спремао за рат, они одбацише мировни уговор и обесише га на високо копље да се напред носи уместо заставе, па навалише³⁰ на Ромеје предвођени Мухамедом⁸⁰ и тако заметнуше бој. У прво време Арапи су подлегли. Онда Мухамед намами вођу⁸¹ Словена који су се борили са Ромејима (στρατηγὸν τῶν Σκλάβων) пославши му ћуп пун нозаца и -залудевши га многим обећањима и придоби га да пребегне њима са 20.000 Словена (и' χιλιάδων Σκλάβων), те тако проузрокова бекство Ромеја. Онда Јустинијан поби остатак њих³² са женама и децом на врлетном месту крај мора званом Леуката (Λευχάτη), које лежи у Никомедиском заливу³³.

(р. 355, 30—366, 23)

После овог иораз иредала се Арабљанима византиска Јерменија. Они, охрабрени, још. јаче иочању наиадаши визанШиске обласиш.

²⁹ Град у унутрашњости византиске Јерменије I; ознака παρά θ-άλασσαν можда долази отуда што је сматран за место у области Понта. Уп. *Maricq*, Notes sur les Slaves, Byzantion 22 (1952) 350—54.

³⁰ Мухамед, емир Базирех-а, брат тадашњег калифа Абдалмалика (685—705).

⁸¹ Не знамо коју је византиску титулу носио војвода Небул; из *Печаша Словена* у *ВиШинији* позната је само титула царског чиновника коме је словенски одред у административном погледу био потчињен (апоипат-проконзул-clarissimus). У X в., када је ова војска још увек постојала, улазећи као посебан одред у састав војске Опсикона, она је, према *Порфиrogenишу* (De saeret. Vonn. с. 44, 662, с. 45, 669) била под три старешине (γεφαλα).

⁸² С обзиром на Теофанову вест (в. *Нићифор*, бр. 3, *Георг. Мон.* бр. 1) о регрутовању 30.000 Словена покушали су *Ламански*, *О Славних 3* и *Успенски*, К историји 319 да приближно израчунају величину миграције 689 г. Ламански претпоставља да је број мушкараца био 80.000, што би, према Успенском, заједно са породицама претстављало око 250.000 људи. *Charanis*, Slavic element 75, на основу извештаја о убијању „преосталих Словена“ (који доноси само Теофан и за њим Георг. Монах, бр. 1) закључује да је тада у Витинији остао само незнатан број њих. *Ostrogorsky* 108, скреће тим поводом пажњу да вест о покољу свих витинских Словена спада у неретка претеривања нашег хроничара, наводећи за то примере. *Maricq*, Les notes, 349 већ из анализе Теофановог текста закључује да је одмазда извршена само над оним Словенима који су преостали од овог одабраног корпуса и над њиховим сродницима, а не и над осталима. Ифре из извора који су употребили наши хроничари изгледају ипак претеране. Источни извори који обавештавају о догађају, *Михаило Сирски*, ed. Chabot 4,446 (2,470) и *Barhebraeus*, ed. Bruns II, 118 говоре да је ОКО 7000 Словена тада пребегло Арабљанима.

³⁸ Насебине ових Словена налазиле су се, свакако, близу Никомедије,

10

693—i⁸⁴

ПРЕБЕГЛИ СЛОВЕНИ НАПАДАЈУ СА АРАПИМА ВИЗАНТИСКЕ ОБЛАСТИ

„Мухамед нападе на Романију имајући уза се пребегле Словене⁸⁵ (τους... Σκλάβους) као познаваоце Романије и одведе много заробљеника“.

(р. 367, 9-12)

11

704—5

БУГАРИ И СЛОВЕНИ ПОМАЖУ ЈУСТИНИЈАНУ II
ДА ПОВРАТИ ПРЕСТО,

Јусинијан II збачен је са иресшала од узурашора Леониција (695), унакажен (ошуда му надамак Риношмеш = без носа) и ирогнан на Херсон. Бежећи од царевих људи налази ушочишша код хазарског хана. Кад је сазнао да овај хоће да га убаје ио налогу новог узурашора Аусимара-Тиберија, Јусинијан бежи на лађи са неколико верних људи до ушћа Дунава. Ту шаље свог иријашеља Шефана бугарском хану Тервелу⁸⁶ иражећи иомоћ да иовраши иресшо, а нудећи му много за узвраш.

„А овај, саслушавши све и уз заклетву обећавши помоћ и примивши га са почастима крену сву потчињену му војску“ Бугара и Словена (Σκλάβων)⁸⁷. И после извесног времена стигосхе наоружани пред царски град“.

(р. 374, 5—8).

Следеће године (шј. у јесен 705) Јусинијан са Тервеловим Бугарима оиседа Цариград и иосле Шри дана безусиешне оисаде улази

⁸⁴ *Ostrogorsky*, Chronologie 19; овде је Теофанова година — 6186 — тачна.

⁸⁵ *Мих. Сирски*, loc. dt. и *Barhebraeus*, loc. cit. извештавају да су Словени који су пребегли Арабљанима (691/2) насељени код Антиохије и Кирова (североисточно од Антиохије) — в. *Maricq*, Les notes, 349—50; *Barhebraeus*-ов Сургус треба читати Сургус, а не Кипар, како чини *ЗлаШарсни*, Историја I 1 163 (в. *Niederle*, SS II 1 461).

⁸⁶ Тервел (701—718), наследник Аспарухов; Јустинијан му је по свом повратку ва престо дао титулу цезара. *Beševliev*, BŽ 47 (1954), 117—22 сматра да се протобугарски натпис из Мадаре односи на ову Тервелову помоћ.

⁸⁷ Византиски хроничари, докле год је то било етнички оправдано, разликују у бугарској држави Бугаре (протобугаре, „хунобугаре“) од њихових поданика Словена (*Теофан* бр. 6, 14, 15; *Нићифор* бр. 5); постепеном словенизацијом Бугара прешло је њихово име, око половине IX в., на бугарске Словене (в. *Niederle* SS II 1 411).

иоШажно у град, који му се иредаје. После шога Јусинијан је владао још шесст година.

12

754
СЛОВЕНИ УЗИМАЈУ УЧЕШЋА У МЕЃУСОБНИМ БОРБАМА АРАБЉАНА

После смрши калифа Мухамеда (Абулабас, Ас-сафах) иовела се у калифашу борба између Мухамедовог браша Абделе™, који је завладао у Меки и сирског војводе Абделе. Уз ирешендениа Абделу Присхали су Сирци, док је на сШрани калифа Абделе бао иерсиски војсковођа Абумуслим, уиравник Месоиошамиде. Кадје Абдела Сирски кренуо да освоји Персију, усусреШ му изађе код Низибе Абумуслим

„потуче га и поби много њих; то су били већином Словени (Σκλάβοι³⁹ и Антиохејци“⁴⁰.”

(р. 428, 24–25)

13

758–9

КОНСТАНТИН V НАПАДА СЛОВЕНЕ У МАКЕДОНИЈИ

„Те године Константин пороби Склавиније по Македонји⁴¹ (τάς κατά την Μακεδονίαν Σκλαυινίας), а остале (τοίς λοιπούς) при-сили да признају његову врховну власт“.

(р. 430, 20–21)

³⁸ Абдела или Ал-Мансур (754–750), абасидски калиф.

³⁹ Арабљани су и даље принављали своје словенске поданике. Тако су, по ивештају Белазоре, за време калифа Марвана II (744–750) на арабљанско-византиској граници насељени словенски заробљеници (Васиљев, Виз и Араби I, 97–8, п. 4).

⁴⁰ Антиохејци су арабљанске трупе.

⁴¹ О OSOM походу, свакако већих размера, ништа се више не зна. Интересантан је помен Македоније и Склавинија у њој; од доба словенске инвазије код Теофана иначе уопште не налазимо име Македонија, већ га смењује Склавинија, као синоним. Lombard, Constantin V, 44, сматра да се поход односио и на словенска племена у Тракији. Поход је вероватно изазвала нека побуна Словена, што се обично доводи у везу са сталним бугарско-византиским ратовима за време Константина V (почели 756), праћеним упадима Бугара у византиске области и јаком пропагандом међу Словенима у Византији (Lombard, Constantin V, 97; Злашарски, Историја I 1,206 sq). Ломбард као резултат царевог похода разликује „les tribus asservies“ и „les tribus soumises“ и сматра да су први вероватно пресељени у Малу Азију.

14

762–3⁴²

ПОСЛЕ ТЕЛЕЦОВОГ ДОЛАСКА НА ВЛАСТ СЛОВЕНИ ИЗ БУГАРСКЕ СЕЛЕ СЕ НА АРТАНУ. АНХИЈАЛСКА БИТКА«

Те године Бугара су иобили своје иоглаваре и изабрали Телеца.

„И многи Словени (Σκλάβων) избегоше⁴⁴ и пребегоше цару⁴⁵, а он их насели код Аргане⁴⁶ (επί των Αρτάνων)“.

(р. 432, 27–29)

Исше године, седмнаесШог јула, цар са војском креће у Тракију ирошив Бугара, а флошу шаље на н>их Црним Морем. Телец се уилаши и

„придружи војсци (λαβών εις συμμαχίαν) 20.000 људи из околних племена⁴⁷“.

(р. 433, 2–3)

Цар се ушаборио на Анхијалском Пољу, где Шридесешог јуна, ирвог индикша (763) долази до крваве бишке. Бугари су иоражени, Телец бежи, а Коншанишин се ириумфално враћа у Цариград.

⁴² И Нићифор, бр. 4, износи догађаје 762 и 763 г. Његови су подаци садржајнији, али му је редослед догађаја потпуно поремећен, тако да заједнички коментар доносимо на овом месту. Догађаји би се одвијали овако: Телецово ступање на престо, емиграција Словена из Бугарске, Телецови упади у Тракију (Теофан их не бележи; в. Нићифор, бр. 4), царев поход на Бугаре, битка код Анхијала.

⁴³ Битку код Анхијала Lombard, Constantin V, 47, погрешно ставља у 762. Злашарски, Историја I 1 214 и Runciman, Bulg. епр. 38, дају тачну годину, 763, али је тек Ostrogorsky, Geschichte 136, п. 3. правилно образлаже.

⁴⁴ Из оба извора (Теоф. и Нић.) је јасно да се ради о бекству Словена из Бугарске. Оно је у вези са Телецовим доласком на престо (влада 762–764) и тумачи се јаким антагонизмом који је још увек владао између протобугарског племства, чији је експонент био Телец и словенских маса. О унутрашњим приликама у Бугарској Злашарски Историја I 1,208 sq.

⁴⁵ Како Нићифор изричито каже да су Словени прешли Црно Море, Злашарски, Историја I 1,209 сматра да нису прешли преко Босфора већ су их Византинци из своје црноморске области пребацили лађама у Малу Азију. По Нићифору је број бегунаиа износио 208.000; како цифра није заокружена, она као да претставља неки званични податак и може се сматрати веродостојном (Ostrogorsky, 136 п. 2). Charanis, Slavic element, 36 ипак сумња у овај број, с обзиром на број лађа које би за то биле потребне. Панченко, Памнтник 35 међуТим претерује кад број бегунаца подиже на 750.000 (са породицама), сматрајући да податак говори само о људима способним за војну службу.

⁴⁶ Речца у Витинији која се уливала у Црно Море недалеко од велике реке Сангирија (Панченко, Памнтник 34).

⁴⁷ Вест се односи на Словене, које спомње у анхијалској бици Нићифор, бр. 4, и то, изгледа, на племена ван бугарске државе, из тракиских Склавинија.

15

око 767«

ЦАР КОНСТАНТИН V ХВАТА СКЛАБУНА«

После бугарског иоразу у бици код Анхијала (763) у Бугарској оиеш насшају немири. Телец је убијен, а нови хан Сабин, оишужен као иријашељ Византије, бежи у Цариград. Најзад иресшо узима ПаганTM. Он са групиом бољара долази у Цариград и Коншаниин V иривидно закључује са Бугарима мир.

„Цар, међутим, пославши потајно (своје људе) у Бугарску ухвати кнеза Севераца⁵¹ Склабуна⁵² (тов Σε(Зέρων άρχοντα Σκλαβοῦνον), који је по Тракији починио многа зла“.

(р. 436, 14–16)

Зашиим цар ироваљује у Бугарску, јер због Шобожњег мира иролази у кланицима нису били зашворени, доицире до Чике“ (Τζίκας) и сиалује двор, иа се враћа, не учинивши нишиа значајно.

⁴⁸ У приказу догађаја у Бугарској, где су после Телецове смрти (764) наступили стални унутрашњи ратови и смењивања ханова, у које се мешала Византија, наша два хроничара се не слажу (*Nikephoros* р. 70 користи неки извор непознат Теофану). Хронологија ханова је у овом периоду врло замршена, в. *ЗлаШарски*, Историја I 1, 406–7, *Runciman*, Bulg. емп. 39 и Appendix H. На Теофанов датум А. М. 6256 се не треба обазирати. Догађај се одиграо у почетку Паганове владе (767–770), в. *Злашарски*, Историја I 1, 221–2.

⁴⁹ Епизоду са Склабуном помиње само Теофан.

⁵⁰ Пагана је већ *Marquart*, *Die Chronologie der alttürkischen Inschriften* 1893, 40 Anm. идентификовао са Кампаганом, кога спомиње *Nikephoros* р. 71, што су прихватили *Злашарски*, Историја (I, 407 и *Runciman*, Bulg. емп. 39, п. 2.

⁵¹ Северци, најјаче словенско племе у Бугарској, заузимали су тада најважније прилазе Старој Планини. *ЗлаШарски*, Историја I 1, 221–2 сматра да је њихов географски положај и значај који је њихово савечништво имало за Бугаре и навело цара да им ухвати вођу, јер би му могао сметати у намераном походу на Бугарску. Северци су се користили ратовима да упадају у византиску Тракију, в. *Runciman* 39.

⁵² *ЗлаШарски*, Историја I 1, 386 каже да је „ун“ у ономастици старобугарски наставак и да је Склабун бугаризована форма словенског имена.

⁵³ *Шкорпил*, Материали 171, сматра да је τε(κας (4 л.) — код Теофана и Χούντας (4 л.) — Врбишко Градиште и да је то била престоница Севераца. *ЗлаШарски*, Историја I 1, 223 п. 1, опширно расправља о овом локалитету и закључује да је то име источног дела Старе Планине (ό Ζυγός), а αυλή (по Шкорпилу двор) да је каснији град Ауле, између Нове Загоре и Сливена.

16

766

КОНСТАНТИН V ПОСТАВЉА ЗА ПАТРИЈАРХА НИКИТУ СЛОВЕНА

„16 новембра тога петог индикта одлуком цара, мимо закона, рукоположен је за патријарха евнух Никита (Νικήτας), пореклом Словен⁵⁴ (ο απλό Σκλάβων)“.

(р. 440, 11–13)

17

773

ХАН ТЕЛЕРИГ⁵⁵ НАМЕРАВА ДА ПОКОРИ ВЕРЗИТИЈУ

У мају 773 (12 индикта) цар Коншаниин је иошао на Бугарску и иродро, морем и коином, до Варне, шако да је нашерао Бугаре на мир; он је закључен иод иогодбом да Бугари не уиадају у византиске обласи, а НЏ ВизанШинци у Бугарску. Зашиим

„Октобра месеца, II⁵⁶ индикта, цар добије поруку од својих тајних пријатеља из Бугарске⁵⁷ да господар Бугарске шаље 12.000 војника и бољара да поробе Верзитију⁵⁸ (Βερζιτίαν) — и да становништво пресели у Бугарску“.

(р. 447, 10–13)

⁵⁴ Никита, ранији свештеник цариградске цркве св. Апостола, дошао је на патријаршиски престо после збацивања патријарха Константина и као приврженик Константина V одржао се на њему до смрти (780, в. бр. 18). Византиски хроничари пишу о њему, као иконоборцу, с презирањем, меарају му што је варварин и евнух, истичу његово незнање (Зонара и Глика). *Teoph.* 443 извештава да је Н. „тобожњи патријарх“, 767/8 у Патријаршији уништио мозаике, уклонио дрвену скулптуру, а „остале слике“ премазао. VII васељенски сабор га је после смрти анатемисао (*Orumel*, *Les regestes*, vol. I, fasc. II, № 347; *Lombard*, *Constantin V*, 129, 147).

⁵⁵ Телериг влада 770–777.

⁵⁶ II индикт за октобар је очигледна грешка при писању, уместо 12 индикта, који се од маја протезао и на октобар (*Ostrogorsky*, *Chronologie*, 3 п. 2 и *Runciman*, Bulg. емп. 41). Сматрајући га за тачног, *Lombard*, *Constantin V* 53–5, 98 је посумњао у Теофанов редослед догађаја и закључио да га треба обрнути, тако да догађаји из октобра долазе годину дана раније и претходе мајском походу на Варну.

⁵⁷ *Злашарски*, Историја I 1,231 сматра да су цара обавештавали Словени из Бугарске, незадовољни ступањем на престо Телерига, присталице бојара.

⁵⁸ Верзитија је област Верзита; они су настањивали централни део Македоније, област Охрида, Битоља, Преспе, Прилепа, Велеса, где се и досад народ зове Брсајацима (*Niederle SS II* 1, 428–9). *ЗлаШарски* изгледа с правом сматра да су се Телеригови планови односили на Македонију (Историја I 1 230). Но *Rundman*, Bulg. емп. 41 и *Ostrogorsky* 137, кажу да је омеген Телеригов упад у Теса¹¹ЈУ1 У Тесалији су међутим живели Велегезити, чија се покрајина звала Велзитија (*Niederle SS II* 1 429, 439 и наш под. бр. 21 cf. *Mir*. II, нап. 7). Можда су Бугари насељавањем хтели да повећају становништво опало у ратовима (*Runciman* 41).

На шо се цар иочне сиремаши на НОВ иоход ирошив Бугара, иреваривши бугарске иосланике, који су налазили на његовом двору, да креће Прошив Арабљана. Изненађене Бугаре задесио је код ЛиШо-сорџе велики иораз. Овај раШ је назван „илеменим“, јер су хришћани ирошли без губишака.

18

780

СМРТ ПАТРИЈАРХА НИКИТЕ, ПОРЕКЛОМ СЛОВЕНА⁵⁹

„Шестог дана месеца фебруара, трећег индикта, у Белу недељу, умре евнух Никита (Νικήτας), пореклом Словен (δ ἀπὸ Σκλάβων), патријарх цариградски“.

(р. 453, 4-6)

19

782—3

СТАВРАКИЈЕВ ПОХОД ПРОТИВ СЛОВЕНА

781 иродрла су Арабљани иод Харуном, сином калифе Махдија, дубоко у визанШиску Малу Азију, све до ХрисоПола. После великог иоразавизанШиских Шруица у Шеми Тракесион, закључен је мир, додуше неивољан ио ВизанШију. Поишо је царица Ирина⁶⁰ Шако ослобођена раинних брига, она следеће године

„Посла Ставракија, патриција и логотета дрома⁶¹, са великом војском против словенских племена (των Σκλαυινων ἔθ-νων) и он, дошавши до Солуна⁶² и Хеладе⁶⁸, покори их све и натера на послушност царству. Продре и на Пелопонез⁶⁴ и одвуче много заробљеника и плена ромејској царевини“.

(р. 456, 26-31)

⁵⁹ в. н. 54.⁶⁰ Ирина је управљала као регент уз малолетног сина Константина VI 780—797, а самостално 797—802.⁶¹ Евнух Ставракије, фактички управљач државе за време Ирине; логотет дрома је једно од највиших звања у Византији.⁶² *Анастасије* (De Voog 330) преводи Тесалоника као Thessaia. *ЗлаШарски*, Историја I 1 238, ово усваја и сматра да је у оригиналу грешка, јер мисли да се овде имају у виду „области“ насељене Словенима. Међутим *Lemerle, Philippes* 114, п. 3, поводом једног сличног примера код *ЈОВ. Ефеског*, где тобожњу Тесалију треба сматрати Македонијом, каже да нису ретки случајеви овакве измене смисла, јер је томе ишло на руку само име Солуна—Тесалоника.⁶³ Средња Грчка, и то њен источни део (*Осирогорски*, Хелада и Пелопонез 68 и п. 2).⁶⁴ *ОсШрогорски*, Хелада и Пелопонез 67, цитирајући ово место показује да у тему Хеладу није улазио Пелопонез. Стварање теме Пелопонеза сматра као резултат Ставракијевог похода. Крај превласти Словена на Пелопонезу учинила је ипак тек византиска победа код Патраса 805.

20

784

СТАВРАКИЈЕ СЛАВИ ПОБЕДУ НАД СЛОВЕНИМА

„Те године, месеца јануара, седмог индикта, вратио се помемнути Ставракије са похода против Словена (ἐκ των Σκλαυινων, se. ἔθ-νων) и прославио победнички триумф у хиподрому“.

(р. 457, 4-6)

21

799

СЛОВЕНИ УЧЕСТВУЈУ У ЗАВЕРИ ПРОГИВ ЦАРИЦЕ ИРИНЕ

Коншаниин VI је због завере осакашио своје сиричеве Нићифора и Хрисофора (792—3), синове Коншаниина УКоиронима. По Иринином доласку на власи, на НОВ иокушај иобуне, обојица су иослаши у ирогоншиво у Ашину (око 797). Следеће године

„Марта месеца, седмог индикта, науми Акамир (Ακάμπος) архонт Словена Велзитије⁶⁵ (δ των Σκλαυινων της Βελι,ητίας αρχων), потстакнут од Хеладика⁶⁶ (Ελλαδικων), да ослободи синове Константинове и да изабере једног од њих за цара“.

(р. 473, 32—474, 1)

Царица Ирина угушила је аобуну и ослеШла заверенике.

22

809—10

КОЛОНИЗАЦИЈА ВИЗАНТИНАЦА У СКЛАВИНИЈЕ⁸⁷

„Те године Нићифор, као једно од својих безбожних дела, смерајући да војску сасвим упропасти, нареди да се хришћани /

⁶⁵ Велзитију у Тесалији настањивало је племе Велегезита. Налазили су се у Пегазиском Заливу (данашњи Воло), код градова Тебе и Деметријаде. О њиховој ранијој историји в. *Mir*, II, нап. 7.⁶⁶ *Bury, The Helladikoi, Engl. Hist. Rev.* 25 (1892) 80—81, за њим *Осирогорски*, Хелада и Пелопонез 66—7, сматрају да је термин Хеладикио чисто административан, створен за ознаку становника теме Хелада (основане око 690). Међутим *Charanis, The Terra Helladikoi in Byzantins texts, Έπει-ηρις* 23 (1953), 615—20 доказује да он има национални смисао, да је апелатив за становнике Грчке, укључујући и Пелопонез и да је постојао још у антици и раном добу позноримске државе; ипак се са стварањем теме Хелада термин ограничава на њене становнике.⁶⁷ Ради се свакако о пресељењу византиских стратиота из малоазиских тема у словенске области Балкана. Пошто се колонизација догађа у оквиру ратова са Крумом (упад Бугара на Стримон, освојење Сардије 809) најпре ће бити да су ови стратиоти насељени на граници према Бугарима, у Тракији и Македонији, ради појачања границе. Већ су *Hopf, Geschichte* I, 98 sq. и *Васиљев*, Славјане

из свих тема селе у Склавиније (ἐπί τὰς Σκλαυη«'ας), а њихова имања да се продају".

(р. 486, 10-14)

Пресељење је вршено од сеишембра месеца до Ускрса исше године.

23

811

СЛОВЕНСКИ КНЕЗОВИ ПИЈУ ИЗ ЛОБАЊЕ ЦАРА НИЋИФОРА

И иоред молби бугарског хана Крума за мир, Нићифор је са сином Сшавракијем и великом војском, сакуиљеном из свих Шема, иродро у Бугарску⁶⁸. Починио је многа недела, убијајућа децу, сиоку. Кад је сиалио Крумов двор, хан оПеш мола за мир, али га „неири-јашељ мира" одбија, Онда Крум зашвори улаз и излаз из земље дрвеним оградама и Посшави сШраже. То изазва силну ЛомеШњу код Визанишинаца. Бугари ноћу оиколе царску војску и Пред зору изврше сиращан иокољ. Поред „цвеша илемсшва" и огромног броја војника иогинуо је и сам Нићифор. Ошсечену цареву главу нашакао је Крум на колац да је сви гледају.

„Затим је скиде и оголи лобању, па је обложи споља сребром и, хвалећи се тиме, даде словенским кнезовима⁶⁹ (τοὺς τῶν Σκλαυινῶν ἀρχόντας) да из ње пију".

(р. 491, 20-22)

422, претпостављали да су се ове колонизационе мере протезале, ипак, и на Грчку преплављену Словенима и на Пелопонез; Charanis, Nicerhor I, 78 sq међутим покушава да докаже, у вези са I податком Монемвасиске хронике, да се Теофанов податак односи искључиво на Пелопонез и да тако и Пелопонез укључи у области које су се називале Склавинијама. Но Kyriakidis, Вуџ. Μελέται VI, 7 sq. анализом Теофановог контекста (De Voog. 496, 5), правилно закључује да су ови стратиоти (можда део њих?) били на Стримону (уосталом, тако већ и ЗлаШарски, Историја I 1 254, 262 и Lemerle, Philippe, 126 n. 2). Највероватније ће бити да Теофан и овом приликом пл. Склавиније употребљава за македонске области; у сваком случају, против тезе Хараниса да је у питању био само Пелопонез говори сам Теофан.

⁶⁸ В. детаљнији и садржајнији опис Нићифоровог рата код *Scr. Inc.* бр. 1.

⁶⁹ Ова вест о здравици словенским војводама досад је тумачена као знак Крумове прословенске унутрашње политике, као доказ да се он ослањао на Словене у Бугарској и издавао их пред бугарским бојарима (*ЗлаШарски*, Историја I 1, 260, п. 1). Но после вести *Scr. Inc.* (бр. 1) о учешћу Словена из Склавинија у овом рату, Теофанову анегдоту не можемо посматрати изоловано, већ, можда, као логичан наставак извештаја *Scr. Inc.*; тако би ти Словени били савезници заслужни за победу, које Крум почаствује. Цела теорија о Крумовом „словено-филству." градила се, поред овог Теофановог податка, на једном још мање одређеном — на посланству Даргамера—Драгомира у Цариград (в. ниже).

24

812

КРУМОВ ПОСЛАНИК ДАРГАМЕР (ДРАГОМИР) ПРЕГОВАРА СА ВИЗАНТИНЦИМА

У иролеће 812 Крум је иочео своју иобедоносну војну ирошив ВизанШије, заузевши иогранични Девелш, и_изазвао Панику међу визаншииским сиановнишишвом у околним месшима. Ујесен

„Те године Крум, бугарски владалац, шаље свога посланика Даргамера⁷⁰ (δία Δαργαμηροῦ) да са царем Михаилом преговара о миру".

(р. 497, 16-18)

ишражећи да се обнови сиоразум који су Визанишинци^ склопили у своје време са ханом Кормисошем. Предлог је био иосшављен у улишмашивном облику и жажб су Вазанишинци оклевали, Крум је већ иочешком новембра насшавио раш заузехем Месемврије.

⁷⁰ Даргамер (Δαργαμήρος), вероватно словенско име Драгомир. Marquart, Streifzüge 147 пореди га са именима Мезамир, Маламир; *Злашарски*, Историја I 1, 262, п. 6 сматра да је он Јеан од оних Крумових словенских архоната КОЈИ су са њим пили славећи победу".

XVII ПАТРИЈАРХ НИЋИФОР

Члан угледне цариградске породице, Нићифор је, као и његов отац, једно време био царски секретар. Човек великог теолошког образовања, учествовао је на VII васељенском сабору (787), затим се закалуђерио. 806—815 био је цариградски патријарх, претстављајући умерену линију православне сгранке коју је водио и његов претходник Тарасије, супротну ексклузивности Студита. Кад се под Лавом V разбуктала иконокластичка борба, Нићифор је заузео енергичан став против иконокласта, због чега је послат у изгнанство у коме је и умро 829. После победе православља прослављан је као ветики патријарх; његов ученик Игњатије Ђакон саставио му је Житије. Нићифор је написао већи број теолошких и два историска дела.

Историја (Ἱστορία σύντομος) или тзв. Breviarium је кратак спис који обухвата време 602—769. Ово Нићифорово дело, поред Теофанове хронике једина историја тога доба, утолико је драгоценије што су сви савремени извори изгубљени. Делимично Нићифор и Теофан користе исте изворе, што доказује њихова скоро дословна подударност. Бревијар је популарно дело, намењено широком кругу читалаца. Стил се одликује краткоћом и јасноћом, подаци су обично садржајнији од Теофанових.

Неколико података о Словенима које даје Нићифор корисно употпуњују исте податке код Теофана.

Друго Нићифорово дело Χρονογραφικόν σύντομον, хронолошки спис који почиње од Адама; а завршава се 829, годином Нићифорове смрти, има веома малу вредност. Он садржи кратку листу јеврејских, персиских, римских и византиских владара и црквених поглавара.

Употребљено издање: Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica, ed. C. de Boor, Lipsiae 1880, 1—77 (Breviarium).

Важнија литература: *Hirsch*, Byzantinische Studien, 17 sq. — *Buckhardt*, Der Londoner Codex des Breviarium des Nikephoros, BZ 5 (1896) 405—77. — *K. Praechter*, Zu Nikephoros Χρονογραφικόν σύντομον, BZ 6 (1897) 231—2. — *Ostrogorsky*, Studien zur Geschichte des byz. Bilderstreites, Breslau 1929.

R. P. Blake, Note sur l'activite litteraire de Nicephore, Byzantion 14 (1939) 1—15. — *Krumbacher*, 349—52. — *Moravcsik I*, 278—80.

626

СЛОВЕНИ УЧЕСТВУЈУ У ОПСАДИ ЦАРИГРАДА¹

Авари су раскинули мир КОЈУ је цар Ираклије био са њима склопио иод ионижавајућим условима (623) да би могао несмешано рашоваши са Персијанцима. Они су се ириближили цариградским зидинама и сиалили Предерађа. Док су Авари долазили из Тракије, Персијанци су заиосели азиску обалу Босфора. Авари су начинили оисадне сираве и иочели да наиадају град.

„Пошто Авари доведоше и мноштво Словена (Σκλαβηνά πλήθη) и уведоше их у заједнички бој² (εἰς συμμαχίαν), објаснише им да, чим угледају упаљене буктиње на спољашњем бедему Блахерна, званом Птер, упадну са моноксилима да би, искрснувши с флотом, силно уплашили град, тако да они (Авари) несметано скоче са зицина и продру у град. Кад је то сазнао патриције Бон, спремио је одмах дијере и тријере, и пошто се наоружао, кренуо је ка месту са кога би се давао знак (Словенима), а у исто време поставио је на супротну обалу дијере и наредио да се одмах даје знак буктињама. Кад су то угледали Словени (οἱ Σχλάβοι), кренули, су из реке зване Барбис³ (Βαρβύσσου) и упутили се на град. А ове (се. византиске лађе) навалише и ухвативши их изненада између себе, побише их и од многе крви зацрвени се море. Међу лешевима погинулих нашло се и словенских жена⁴ (γυναικες Σκλαβηναί). Кад су то варвари видели, одусташе од опсаде и кренуше за своју земљу”.

(р. 18, 6—24)

¹ В. Теофан бр. 1, п. 2.² В. Теофан бр. 1, п. 6Г³ Данашњи Kagithanesu, река која се улива у дну Златног Рога. Ту се налазио мост св. Калинка, саграђен у VI веку, код кога је хаган поставио моноксиле, јер плитка вода није дозвољавала византиској флоти да их достигне (*Janin*, Constantinople 232).⁴ Словенске жене су учествовале и у рату Бугара са Нићифором I, 811 (в. *Scr. ine.* бр. 1).

WQ/8Q

ДОСЕЉАВАЊЕ БУГАРА И ПОКОРАВАЊЕ СЛОВЕНСВДХ ШШМЕНА⁵

»Прешавши Истар, настанили су се (Бугари) код такезване »Варве, близу Одисе, и дубље према унутрашњости земље, пошто су уочили да је место утврђено и осигурано и реком (се. Истром) и неприступачношћу краја. Завладали су (κραιοοσι) словенским племенима (Σκλαβηνων ἐ&v&v), која су се ту надазила и једнима⁶ наредили да чувају области близу Аварске, а другима⁷ крајеве близу Ромејског царства*.

(р. 35, 15-22)

688/9

691/2

ЈУСТИНИЈАН II ПОКОРАВА СЛОВЕНЕ И СЕЛИ ИХ У ОПСИКИОН.
СЛОВЕНИ ИЗ ВИЗАНТИСКЕ ВОЈСКЕ БЕЖЕ АРАБЉАНИМА».

После смрти. цара Коншанишина IV његов син и наследник Јусинијан раскинуо је иосиојећи мир са Бугарима.

„Пославши коњицу у Тракију, одмах крену против Словена (κατά των Σκλαβηνων). Проваливши до града Солуна потчиви многа тамошња словенска племена (Σκλαβηνων γένη), једие ратом, а други су се предали, и смести их у такозвану Опсикиску област (τοο ^Οψικίου), пошто су прешли код Абида. Од њих узе у војску 30.000 људи и, наоружавши их, назва их „прекобројном војском" (λαον περίούσιον) па им постави архонта од најплеменитијег рода по имену Небула (Νεβουλον). Уздајући се у њих, прекину мир са Сараценима, који је био склопио његов отац, а премести и војнике који од давнине бејаху на гори Либану⁸. Заративши против њих (Арабљана), дође до Севастопоља. А и ови (Арабљани), ступивши у рат, изађоше пред њих. Рекли су да се сами чврсто придржавају услова мира, али ако Ромеји хоће да га наруше, бог ће судити кривцима. Јустинијан, пак, више је волео рат, па они (Арабљани), истакнувши високо мировни уговор, да им

⁵ Коментар код *Теоф.* бр. 6, п. 19, 20, 21, који је опширнији и одређенији.⁶ Односи се на Северце (*Теофан* п. 20).⁷ Односи се на „седам словенских племена" (*Теофан* п. 21).⁸ Коментар је код *Теоф.* бр. 7, 8, 9, п. 23, 24, 25, који много детаљније излаже ствар.⁸ Војници повучени са Либана су Мардаити, дотадашњи чувари границе према Арабљанима (*Brooks*, *The Successors*, 406); њима је била појачана византиска војска.

буде застава и да их предводи, кренуше против Ромеја. Ови се дадоше у бекство. А такозвана прекобројна војска Словена (των Σκλάβων) придружи ое- Сараценима и заједно с шима уништаваше Ромеје. Охрабрени тиме, слабили су још више ромејску власт".

(р. 36,17—37,9)

762—3

СЛОВЕНИ БЕЖЕ ИЗ БУГАРСКЕ И СЕЛЕ СЕ НА АРТАНУ.
СЛОВЕНИ УЗ ТЕЛЕЦА У БИЦИ КОД АНХИЈАЛА¹⁰

Те године била је сирашна зама, шако да се Црно Море замрзло. Лед је оишешио и цариградске зидине.

„После мало¹¹ времена словенска племена (Σκλαβηνών γένη) селећи се из своје земље као бегунци, препловила су Еуксин¹² Њихово мноштво је достигало број од двеста и осам хиљада¹³ *И настанише се код реке која се зове Артана (Αρτάνας)“

(р. 68,27—69,2)

Бугари су убила своје раније иоглаваре и изабрали за вођу Телеца. Он иочиње да иусШоши облажње византиске градове и иоседе. На Шо КонсШанШин V креће лично на њега са великом флошом, коњицом и иешадијом и сшиже до града Анхајала.

„Против њега изађе Телец, имајући као саборце и велико мноштво Словена (Σκλαβηνον)“.

(р. 69,14—15)

768—9

СЛОВЕНИ РАЗМЕЊУЈУ ВИЗАНТИСКЕ ЗАРОБЉЕНИКЕ

„Константин (V) је упутио посланство словенским архон-тима¹² (τους των Σκλαβηνων αρχοντας) и затражио хришћане

¹⁰ Коментар код *Теофана*, бр. 14, п. 43—47. Исправити редослед догађаја овако: Телецово ступање на престо, бекство Словена из Бугарске, Телецови упади у Тракију, царев поход на Бугаре, битка код Анхијала.

¹¹ Издавач *De Boor* предлаже исправку бесмисленог оул (ολίγων) — после дужег времена, у оив (ολίγων) — после краћег времена, што свакако треба усвојити.

¹² Треба у тексту додати προς τους, што је преложио издавач *De Boor*, а усвојио *Dölger*, *Regesten* I 39, а. 768,9.

који су већ одавно код њих били заробљени са острва Имбра, Тенеда и Самотраке.¹³ Заменивши две и по хиљаде њих¹⁴ за свилене хаљине¹⁵, прими их и мало почаста, па им дозволи да иду куда хоће“.

(р. 76,22—30)

¹³ Овим занимљивим догађајем опширније се позабавио само *Lombard*, *Constantin V*, 97—8. Он сматра да се ради о архонтима трачких и македонских Словена који су се повукли на територије под бугарском влашћу, тако да нису били византиски поданици, јер су остали трачки и македонски Словени били покорени 758 од Константина V. Но потчињење македонских (можда и трачких) Словена 758—9 (*Теоф.* бр. 13) није свакако било тако „хроничарски*“ потпуно (cf. *Ниф.* бр. 4 и *Теоф.* бр. 14, као и *Теоф.* бр. 19), још мање је ово морало да значи и потпуни крај словенске пиратерије. Византија је у то време водила борбу са словенским пљачкашима и по Тракији: 767 ухваћен је Склабун (*Теофан* бр. 15). Најпре не бити да су ова разбојништва на мору вршили македонски или тесалски Словени, како мисли *Злашарски*, *Историја* I 1, 224, чија су племена Стримонци, Ринхинци и Велегезити одавно гусарила по Јејејском острвљу.

¹⁴ Док је *Дворников* превод тачан (*Les Slaves*, 9 п. 1), *Злашарски* и *Lombard* погрешно преводе да су „заробљеници откупљени за 2500 хаљина“.

¹⁵ Одело старих Словена сачињавала је кожа и грубе тканине домаће производње (*Персиски Географ*, ed. *Тумански* 135 и *Кардизи*, ed. *Varioldt*, 123). Свилене тканине употребљавали су вероватно само поглавари, а до њих се долазило разменом, као у нашем случају; иначе су допремане трговачким путевима из Византије и са Истока (*Niederle*, *Manuel* II, 238). Крајем паганске епохе и од првих векова хришћанства има доста докумената о употреби свиле код Словена (*Niederle*, *Manuel* II, 60 sq.).

XVIII ПЕЧАТ СЛОВЕНА У ВИТИНИЈИ

О словенској колонизацији у Малој Азији сачувао је и један драгоцен документ. То је оловни печат, нађен иочешком нашег века, која је објавио Панченко, Памфил Славин у Вифини VII века, Изв. Русс. Арх. Инст. в Константи. 8 (1902) 1—48. Наш Печат, према емендацији Schiumberger-a, BZ 12 (1903) 277, гласи

ΑΠΟ ΠΑΤΩΝ (на аверсу), ΤΩΝ ΑΝΔΡΑΠΟΔΟΝ ΤΩΝ ΣΚΛΑ-
ΒΩΝ ΤΗΣ ΒΙΘΥΝΩΝ ΕΠΑΡΧΙΑΣ (на реверсу). Превод: (Печат)
апоипата словенских заробљеника провинције Витиније.

На лицу печата обележен је VIII индикт и види се добро очуван лик цара¹.

¹ Панченко је печат погрешно датирао у 650, за владе Констанса II Кулаковски, Историја III 360, ставља га с правом у доба Јустинијана II, али ни његова година, 710—11, није тачна. Исправан датум 694—5 даје Ostrogorsky, 107 n. 1, узевши у обзир да младалачки лик цара Јустинијана II одговара добу његове прве владе (685—695), а да је доцније обично претстављан са сином и савладаром Тиберијем. У 694—5 такође пада VIII индикт, који је за Јустинијанове владаре долазио двапут.

Печат је припадао царском чиновнику-апоипату који је административно управљао Словенима организованим у војнички одред у теми Опсикион, односно њеној покрајини Витинији. Ова организација је бесумње у вези са великим пресељењем македонских Словена у Опсикион, које је Јустинијан II извршио 688—9 (в. Теофан бр. 8, Нићифор бр. 3, Георг. Мон. бр. 1). Потпуно верујући Теофановим претеривањима о покољу свих витинских Словена после царевог пораза 691—2 и сматрајући да зато словенска војска 694—5 није могла постојати, Charanis, Slavic Element f70, враћа се на погрешно Панченково датирање печата. У одговор Харанису, Maricq, Les notes 348—9, истиче да се и анализом Теофановог текста може поткрепити тачност датирања Острогорског.

XIX ГЕОРГИЈЕ МОНАХ (ХАМАРТОЛ)

О личности хроничара IX века монаха Георгија, који у неким рукописима носи и надимак Хамартол (грешни¹, није ништа познато. Своје дело *Χρονικὸν σὺντομὸν* писао је за владе Михаила III (842—67), али га је завршио тек по смрти царевој. Хроника допире до 842. Док је ранији период углавном препис Теофана, Малале и неких црквених историја, самосталну изворну вредност има само одељак 813—842, у коме се ослања на усмено предање, а користи и Игњатијево житије патријарха Нићифора.

Георгијево дело је типична монашка хроника. Нзегов интерес пре свега заокупљају теолошка и црквена питања, па са тог гледишта посматра и световну историју. У самосталном делу списа, занет иконокластичком борбом, једва се и дотиче световних ствари.

Хроника је у X в. настављена под именом тзв. Настављача Георгија Монаха.

Велики број руских, бугарских и српских превода сведочи да је Георгијева Хроника била омиљена у словенском свету средњег века.

Две вести о Словенима које хроника доноси само су препис старијих извора, снабдевен Георгијевим наравоученијем.

Употребљено издање: *Georgii Monachi chronicon*, ed. C. de Boor I—II, Lipsiae 1904.

Важнија литература: *Krumbacher*, 352—8; *Moravcsik I*, 146—8

1

688—9, 691—2, 693—4

ЈУСТИНИЈАН II СЕЛИ ПОКОРЕНЕ СЛОВЕНЕ У ОПСИКИОН.

ЊИХОВО ДЕЗЕРТИРАЊЕ АРАБЉАНИМА. НАПАДИ
АРАБЉАНА И СЛОВЕНА НА ВИЗАНТИСКЕ ОБЛАСТИ

„После Константина (IV) владао је његов син Јустинијан десет година. Кад је овај заратио на западне покрајине,

¹ В. Теофан бр. 8, 9, 10 и Нићифор бр. 3; Георгије Монах је ближи Теофану, али изворни текст скраћује, а додаје свој коментар; вест о покољу Словена после пораза Георгије Монах је схватио да се ради о остатку изабране групе од 30.000, тј. о 10.000 људи (в. Теофан п. 32).

покорио је велико мноштво Словена (πολλά των Σκλάβων πλήθη), једне ратом, а друге је примамео себи речитошћу. Од њих изабра и регрутова 30000 људи и назва их прекобројном војском (λαόν περιούσιον). Пошто их је наоружао и присајединио себи, уздајући се у њихово јунаштво и савезништво написа Сараценима да не остаје при писмено уговореном миру између Ромеја и Сарацена. Узевши ту прекобројну војску, претежно непокрштenu, као и остале трупе, крену у Севастопољ. Ту стигоше и Сарацени и потврдише му да они неће да крше оно што је утврђено заклетвама, пошто ће их бог због тога осудити и казнити. Али цар није хтео да одржи постојећи мир, већ се спремао за рат. Онда Сарацени, разививши написани уговор о миру и обесивши га на копље, навалише на Ромеје, а кад је настао окршај, пребеже њима 20.000 оних Словена (ex των Σκλάβων εκείνων). Тако су Ромеји били жестоко натерани у бег и безброј их је убијено. Праведни суд и победа стали су на страну непријатеља, учећи да никада не треба издати божанску заклетву, чак ни према непријатељима и неверницима. Цар је поражен побегао у великом сраму и, дошавши на леукаатско приморје, побио преосталих 10000 Словена (των Σκλάβων) са женама и децом. Сарацени, охрабрани, наносили су велику штету Романији, имајући уза се и 20000 пребеглих Словена (των προσφυγόντων Σκλάβων)".

(р. 729, 18—731)

766

КОНСТАНТИН V ПОСАВЉА ЗА ПАТРИЈАРХА НИКИТУ СЛОВЕНА²

Пошио је патријарх Константин II (754—766) иако у немилости и убијен, цар је

„Поново рукоположио Никиту, евнуха и Словена (Σκλάβων).

(Р. 757, 7)

XX АНОНИМНИ ПИСАЦ ИЗ IX В. (Scriptor incertus de Leone Armenio)

Од једног анонимног историског списка из IX века досад су позната три фрагмента: Историја Лава Јерменина (Paris. 1711), Портрет Лавов (у збирци Псеудо-Симеона, Paris. 1712) и Διήγησις — Извештај о походу Нићифора I на Бугаре (Vat. gr. 2014, 119 v—122 v). Писцу Историје Лава Јерменина, тзв. Scriptor incertus de Leone, већ је *Bury* приписао фрагмент сачуван код Псеудо-Симеона, а *Gregoire* је врло убедљиво доказао, анализом стила и садржине, да од истог аутора потиче и трећи фрагмент, који је Дујчев релативно скоро (1936) пронашао.

Фрагменти обухватају период 811—816, прелазећи и на 820, а говоре о последњим данима владе Нићифора I, о влади Михаила I, делу владе Лава V. Дело коме припадају могло је настати тек после 864, јер се из Диегезиса види да су у време када је он писан Бугари већ били покрштени (*Л. Томић*, Фрагменти, 81).

Литерарна и историска вредност фрагмента је велика. Писац је изворни материјал искористио врло детаљно и зналачки. Тако опис похода Нићифора I добро употпушује и оветљава приказ тог догађаја код Теофана, који нас је раније једини о њему обавештавао; описи владе Михаила I и Лава V дају много података којих у другим изворима нема. Језик фрагмента је учен али јасан, стил леп, а композиција добра; у излагању догађаја спроведена је унутрашња повезаност. Због таквих својих особина фрагменти немају много заједничких црта са хроникама и Малала им је, са својом стилском особеношћу, коју су они преузели — са портретима царева, којима се завршава свака владавина — могао послужити као чисто формални узор. Зато пре изгледа да су овде у питању делови неке изгубљене историје, него наставак Малалине хронике, како сматра *Gregoire*. Овим делом су се доцнији византиски писци слабо користили, јер су радије употребљавали хронике као изворе, за ово време хронике Теофана и Георгија Монаха. По претпоставци *Cfarianis-a*, *Cronicle*, 153 sq., дело је послужило као један од извора за Монемвасиску хронику. На траг Диегезиса наилазимо у два бугарска синаксара из XIV в. (№ 58, 135 v Погодинове збирке у Публ. библи. СПб и Пролог № 38, 283 v у Библи. САН), састављена свакако према неком грчком синаксару који се њиме служио.

² О Никити в. *Теофан* бр. 16, п. 54,

Диегезис и Историја Лава Јерменина доносе по једну значајну вест о учешћу Словена у византиско-бугарским ратовима 811–814.

Употребљено издање: 1) Διήγησις, ed. *Gregoire*, *Byzantion* 11 (1936), 421–6; 2) *Scriptor incertus de Leone*, у *Leonis Gratici Chronogr.*, ed. Bonn. 335–62.

Важнија литература: *И. Дуачев*, Нови житиИни данни за похода на имп. Никифор I в Бџлгарији през 811, Спис. на БџЛГ. акад. наук. 54 (1936) 147 sq. — *Н. Gregoire*, Un nouveau fragment du „Scriptor incertus de Leone Armenio“, *Byzantion* 11 (1936) 417–28. — *Gregoire*, Du nouveau sur la Chronographie byzantine: le „Scriptor incertus de Leone Armenio“ est le dernier continuateur de Malalas, *Bulletin Acad. Belg.* 1936. — *Л. Томаћ*, Фрагменти једног историјског списка IX в., Зборник радова. Виз. инст. 1, 78–84. — *Злашарска*, Историја I 1, 408–10. — *Moravcsik* I, 311, 312–13.

1

811

ЛОРАЗ ЦАРА НИЋИФОРА У БУГАРСКОЈ¹

Девеше годане своје владе цар Наћифор I иродире са великом војском у Бугарску у намери да је иокори. Бугари су се иред његовом силом иовукли у иланине. Сшигавиши до Плиске², Нићифор је Пошукано две војске-зашишиШнице, дочекао се богашог илена и заиалио Крумов двор. ЗаШим је кренуо кроз Бугарску ка Сардици³, мислећи да освоји целу земљу. Оицијен иобедом, цар се на иушу заусшавио, иошиуно занемаривши своје дужности. Разуздана војска иочела је да иљачка, иали и убија шоку.

„Видећи их са планина како лутају и потуцају се, Бугари уграбе прилику, узму као најамнике Аваре* и околне Скла-

¹ В. и Теофан, бр. 23.

² Плиска (Плисков) је била најстарија бугарска престоница, од Аспаруха до Симеона (крај VII — крај IX в.). Остаци јој се налазе у североисточној Бугарској, код данашњег села Абоба. Резултате ископавања, које је почело почетком нашег века, в. у Абоба-Плиска, Изв. Русс. арх. инст. в. Конст. X (1905) и *К. Михшев*, Крумовинт дворец, Изв. БџЛГ. арх. инст. 14 (1940–42) 73–135.

³ Сардика, средњовековни Средац, данашња Софија, била је једна од главних византиских тврђава у одбранбеном појасу дуж границе са Бугарском.

* Крум се користио победом Карла Великог над Аварима да оконча пропад аварске државе. По сведочанству код *Суиде*, он је потпуно уништио Аваре и припоји делове њихове земље Бугарској (в. *Злашарски*, Историја I 1, 248). Међутим, чињеница да још 811 и 814 (в. даље, наш бр. 2) налазимо Аваре као бугарске најамнике, уз слободне Словене, говори да њихово потчињење није било тако потпуно. Колико је познато, још једино два бугарска синаксара из XIV в., који су, без икакве сумње, далеки и усамљени одјаци нашег извора (в. увод), спомињу, у тексту о „Бугарским мученицима“ (византиски војници погинули у овом рату), Аваре у бугарској војсци, и то под именом Венгри или Угри. Још не знајући за Диегезис, *Злашарски*, Историја I 1, 408–10, је покушао да објасни да је вест ових синаксара настала под утицајем вести *Scr. inc.* за 814.

виније⁵ (καὶ τὰς πέριξ Σχ,λαβηνίας), наоружају и жене⁶ као мушкарце, па 15 дана по њиховом упаду⁷, кад је осванула

⁵ Податак казује да су Крумови савезници били и Словени из суседства Бугарске. Њихово учешће, и та у много већем броју, у рату 814 (наш бр. 2) показује колико су ови Словени допринели Крумовим победама. Поводом случаја да један византиски извор први пут описује удружено иступање Бугара и византиских Словена при коме је најамништвом јасно одређена природа њиховог односа као слободно савезништво, осврнућемо се на питање Склавинија и њихових веза са бугарском државом. Не задржавајући се поново на томе на које се све византиске области примењивао етничко-географски термин Склавинија (в. *Теофан*, п. 9), као ни на томе да византиски писци, докле је то било етнички оправдано, тачно одвајају у бугарској држави Бугаре од њихових словенских поданика (*Теофан*, бр. 6, 11, 14, 15, п. 37), истичемо да нема ниједног Примера како у ранијим, тако ни у изворима познијим од нашег (идент. Склавиинија = Бугарска, у 12 в., *Joh. Zonn. Lex.* 1653, в. *Moravcsik*, II 236, нема више везе са нашим проблемом) да су области бугарских Словена назване Склавинијама; под становништвом Склавинија увек су се недвосмислено подразумевали византиски поданици, ма колико дуго државна власт над њима била фиктивна. Анастасијев превод Теофана, а нарочито латинско писмо Михаила II Лудвигу Побожном (*Baronil*, *Argm. Eccl.* XIV, р. 33, XXI; *Mansi* XIV, col. 418 B-D; *MQH*, L. s. III, *Gone. t.* II, 11, р. 477, 10) гле се изразом *Sclaviniae* спомињу области виз. државе побуњене против цара: ...*Thraciae, Macedoniae, Thessalonicae et circumiacentibus Sclaviniiis* — имају посебан значај услед намере да се израз тачно пренесе на други језик.

Византиски Словени, вазда бунтовни и лабаво везани уз централну власт налазили су у суседној Бугарској природног савезника. Бугари притом стално теже да те области припоје својој држави (*Злашарски*, Историја I 1, 254). Чести походи цара против Склавинија од II пол. VII в. увек су у мање или више непосредној вези са походима против Бугара: 687–8, 688–9, 758. 773 хан се спрема да покори Верзитију. Међутим, 821–3 у Томином устанку, док су Склавиније опет уз царевог противника (в. горе, писмо Михаила II) Бугари су, сходно 30-год. миру закљученом 814–15, византиски савезници. Ипак се њихове аспирације на словенске области у Византији показују и у овом периоду мира. Већ 821, према натпису из Чаталара, Омортаг је „повећао своју моћ на рачун Грка и Словена“ (*Злашарски*, Историја I 1, 319), очигледно оних из Склавинија. Бугарски натпис из Филипија, са. 837, говори о припајању територије Смољана на Мести; у исто време десила се побуна у једној Склавинији код Солуна (в. *Жишије Гр. Декаполише* бр. 2).

Доба Нићифора I и Крума је један од периода сарадње Бугара и византиских Словена. Освојење Сардије 809, ма да привремено, отварало је Бугарима пут за словенску Македонију, а колонизација Византинаца у Склавиније 809–10 имала је за задатак да појача границу и спречи одметање македонских Словена (*Теофан* бр. 22). Наш извор каже да је пораз задесио Нићифора негде на путу за Сардику, а она је била недалеко од словенизованих византиских области на граници са Бугарском, тако да су Бугари могли узети у помоћ и њихово становништво. С обзиром на то на које се Словене вест односи, чини нам се да Грегоаров превод „*les villageois Slaves des alentours*“ (*Bull.* 425) није требало да буде тако општег карактера. Златарски, пак, разматрајући вест о 814 (наш бр. 2), каже да се израз Склавиније односи на словенска племена која су улазила у састав бугарске државе (*Злашарски*, Историја I 1, 272, п. 2). Не дајући за то никакво објашњење. Лав V исте, 814, моли Лудвига Побожног да му помогне *contra Vulgaros et caeteras barbaras gentes* (*Ann. Lauriss. min. ad. a.* 814); међу овим варварима треба вероватно видети и Словене из Склавинија.

⁶ Учествовање словенских жена у рату забележено је и 626, при аварско-словенској опсади Цариграда (*Нићифор* бр. 1).

⁷ Место на коме се битка одиграла не даје ни један од наших два извора и оно се не може ближе одредити. Сви досадашњи покушаји оснивали су се само

субота, 23 јула⁸, нападоше на њих изблиза, док су још спавали".

(ed. Gregoire, Byzantion 11, 423)

КашасПрофа изненађених. Визаншинаца, у којој је нашао смри и сам цар, била је ПоШиуна. У нашем извору она је деШално описана.

814

КРУМОВА ОФАНЗИВА НА ЦАРИГРАД⁹

Бугари с иролећа сиремају велики напад на Цариград. Цару Лаву V сШижу гласови

„да је Крум заратио, скупивши силну војску и Аваре¹⁰ и све Склавиније¹¹ (και πάσας τὰς Σκλαβηνίας)".

(Scr. ine. ed. Bonn, 347, 11-13)

До ове оисаде наје ни дошло услед изненадне Крумове смриши, аирила 814.

XXI ЖИТИЈЕ ГРИГОРИЈА ДЕКАПОЛИТЕ (Игњатије Таако«)

Игњатије, по Суиди »ђакон и скевофилакс (сасудохранитељ) Велике цркве цариградске, а затим никејски митрополит, грама-тичар", живи од 70—80 год. VIII в. до средине IX в. Ученик и пријатељ двојице истакнутих православних патријараха, Тарасија и Нићифора, од којих му је први дао класично литерарно образовање, а други богословско, Игњатије је био учен, вешт и плодан писац, један од носилаца тадашње обнове византиске књижевности. Као његова дела Суида бележи житија патријараха Тарасија и Нићифора, надгробне елгије, писма, јамбе против побушеника Томе и „многе друге ствари"; под Игњатијевим именом сачувано је неколико песничких дела, поменута житија патријараха, као и житије још једног пишевог савремеца и пријатеља, хесихасте Григорија Декаполите, који је играо знатну улогу у религиозном животу свога доба. Васиљевски му приписује и анонимно житије Петра Амастридског.

Хагиографска књижевност познијег периода иконоклазма одражава, уз борбу са противницима православља, и одлику свога доба — борбу између „непомирљивих" и „умерених" православних. Игњатије припада последњима; он прославља најљуће студитске противнике Тарасија и Нићифора, а своја дела пише или редигује тек за време њиховог идејног наследника патријарха Методија (од 843).

Писане китњастим стилем високе византиске реторике, драгоцене за упознавање духа и схватања, као и животних прилика доба, Игњатијеве хагиографије имају, као историски извори, крупне мане, заједничке већини дела те врсте: историски подаци су веома оскудни, некад и до крајности непрецизни, а писац — савременик просто прећуткује све што би могло нашкодити његовом јунаку и оној религиозној тенденцији која влада делом.

Житије Григорија Декаполите је, како изгледа, један од последњих Игњатијевих радова. Стилски је далеко скромније од два претходна житија. Нарочиту тешкоћу за историско изучавање претставља потпуно одсуство датума. Међу неколиким подацима иеториске природе које садржи (најважнији је први помее Солунске теме, око 836), постоје и два о Словенима у солунској области. Они

на Теофану, и због невероватно уског оквира од 6 дана у који он ставља све многобројне догађаје похода, мислило се да се катастрофа десила у неком кланцу близу Плиске, Брегавском или Врбишком (в. *ЗлаШарСки*, Историја 1 1, 418—12 и *Runciman*, Bulg. Emp. 57, п. 1). Наш извор, међутим, даје правац кретања византиске војске при повратку — Сардику. И његова хронологија је веродостојнија (в. *Gregoire*, Bull. 428). На тај начин се мења место догађаја и иступање „околних Склавинија" постаје схватљиво, док у близини Плиске о њима не би могло бити речи.

⁸ Те суботе био је, међутим, 26 јули; погрешан датум 23 јули, као и 25, који се срећу у још неким изворима, објашњава *Gregoire*, Bull. 428, 432.

⁹ Вех 813 Крум је без успеха опседао Цариград.

»> В. п. 4.

су, и поред све своје неодређености, од значаја, с обзиром на то да су подаци о овим Словенима у то доба врло оскудни.

¹ Употребљено издање: Βίος %αί θ-άματα του οσίου πατρός ημών Γρηγορίου τοΟ Δεκαполίτου, ed. Dvornik, La vie de Saint Gregoire le Decapolite et les Slaves Macedoniens au IXe siecle, Paris 1926.

Важнија литература: Dvornik, La vie. — 5. G. Mercati, Note critiche 10, per il testo della V. di S. G. Decapolita, Studi biz. et neoell. NI (1930 295—7. — V. Dqbschütz, Methodios, BZ 18 (1908) 33 sq. — Василевскии, Трудн III (1915), Русс. - виз. исслед. LXXXIX и д. — Лоуарев, Византииские житин свнтмх VIII—IX в, ВВ (1910) 99—114. — Мушафчиев, Ист. на Б-БЛГ. народ I, Софиз 1943, 160.

1

813—821

СЛОВЕНСКО ГУСАРЕЊЕ НА СТРИМОНУ

Свешишељ жели да из Мале Азије иређе у Цариград да би сирадао за праву веру, јер је цар био велики јерешик¹. Из Ефеса се Превози у Преконесос, одакле, међушим, одлази у Енос, на иушу за Солун².

„Из Еноса, укрцавши се на брод, стиже у Христуполис³. Пошто се ту искрцао, дође до неке реке⁴, где паде у руке

¹ Према житију Јосифа Химнографа (AA SS arg. I, col. 266 sq; PQ vol. 105, col. 937—75), Декаполитиног ученика, које допуњује наше житије, датира се светителева смрт у 842 г. С обзиром на неке биографске податке нашег житија, изгледа да је Декаполита живео око 60 г. па би прво иконокластичко гоњење поднео за време Лава V (Dvornik, La vie, 26—7).

² У вези са даљим догађајима из текста треба скренути пажњу на необјашњену Декаполитину одлуку да промени циљ пута. Дворник претпоставља да су на њу утицали Крумови ратови око Цариграда (810—815) или опсада престонице од стране Томе Словена (821—3).

³ Данашња Кавала, град источно од Халкидика, на месту античког Неаполиса. Налазио се на Via Egnatia.

⁴ Овде је свакако реч о Струми и Стримонцима (Dvornik, La vie, 31 sq). Струма је прва велика река западно од Христуполиса (Кавале), према Солуну, пловна је и значајна за трговину. Стримонци, који су живели на њеном средњем и доњем току, познати већ у VII в. као смели морепловци и гусари, очигледно су искористили неко нередовно стање да се отргну рд државне власти. Dvornik сматра да се напад десио на ушћу Стримона, где није било никаквог града, а за њим се поводи и Lemerle, Philippes 132, који закључује да се у том моменту у византиским рукама налазио само узан појас обале — такво стање се често понављало. Ф. Паузоглу, Еион-Амфиопол-Хрисопол, Зборник радова Виз. инст. II, 18 п. 62, доказујући, супротно Dvorniku, La vie 31 и 16, п. 51, да се на ушћу Стримона налазио град Хрисопол (антички Еион), сматра међутим да је Декаполита, путујући Via Egnatia-ом, морао стићи доста северније од ушћа на реку и да се тамо одиграо напад.

Догађај се могао десити за време Крумових ратова или Томиног устанка. За учествовање македонск^х Словена у ратовима Крума и Лава V имамо потврду Scr. /пе. бр.- 2, док о суделовању становника Склавинија у устанку 821—3 говори писмо Михаила II Лудвигу Побожном (в. Генесује, п. 4).

словенским гусарима (Σκλαβίνοις λ^σταῖς), који су се чамцима возили дуж обала и пљачкали лађе што пристају".

(Dek. 10, p. 54, 23—26)

836—837

ЈЕДАН СЛОВЕНСКИ УСТАНАК У ОКОЛИНИ СОЛУНА

Григорије се насанио у Солуну и вршећи многобројна чуда даје доказе свог свеШисељШва. Међу чудима је и Прорицање ОВОI усшанка:

„Једном светитељ одлучи да са Једним од ученика крене ка горама словенских крајева (των Σκλαβηνων)⁵, јер се надао да ће тамо наћи жељени мир. Пошто, дакле, пође на пут и мало одмаче, поче се журно враћати одакле је пошао".

(Dek. 17, p. 61, 20—24)

На Пишање саиуШника шша је узрок шоме, свешишељ одговара да Шамо „сунце не сија".

„А после неколико дана подигао је вођа те словенске земље (της εκείνης Σκλαβινίας ἐξάρχοντος)⁶ велики устанак и крв је текла потоцима, а околина је горела огњем и била пуна стравичне таме. Он је (sc. свети) говорио и то да без печата и царског одобрења никад није путовао из места у место⁷.

(Dek. 17, p. 61, 28- p. 62, 4)

5-6 р^{ен} ј^и очигледно, о Словенима у ужој околини Солуна, у Солунском Пољу. Dvornik, La vie, 36 сматра да су се побунили Другувити, који су насељавали северозападни део поља, ближе граду Верии и брдима а који су догле живели у миру са Солуном и имали свога кнеза.

Догађај се датира у 836—7 с обзиром на следећи податак житија (Dek. 19 p. 62) о боравку цезара са ц^рском војском у Христупољу (несумњиво Алексије Мозеле, зет цара Теофила, цезар од са 836) и сматра се да он коинцира са повратком грчких заробљеника са Дунава у Македонију (Georg. Man. Cont. p. 818) и са истовременим упадом Бугара у област Солуна и потчињавањем Смољана на Мести око 837 (Dvornik, La vie, 36-7; Lemerle, Philippes, 127, 133, 137).

⁷ Житије показује да је један Солуњанин обавезан да се снабде царским пасошем да би ушао на територију словенских племена која су окружавала град (Lemerle, Philippes, 115, n. 4).

XXII ТАКТИКА ЛАВА VI

Цар Лав VI, син оснивача Македонске династије Василија I, родио се 866 г., а на престо је ступио 886 г., после смрти свога оца. Веома образован (први учитељ био му је Фотије), а од природе слабуњав, Лав није узимао учешћа у ратовима, него је све до своје смрти 912 г. живео повучено у двору, бавећи се државним пословима и пишући разне трактате. Његова литерарна делатност била је плодна и разноврсна, од верских говора и догматских расправа, до астролошких списа, песама и епиграма. Поред тога, нарочито значајне су његове збирке законских споменика, Базиле и Новеле.

За нас је од нарочитог интереса спис Лава VI о ратној вештини, тзв. „Тактика“ (Τα ἐν πολέμοις ταχτικά). Ту је Лав настојао да даде практичан приручник савременог ратовања, намењен у првом реду свом сину. У науци се дуго времена водила полемика око ауторства ове тактике. Неки научници (нарочито *Zachariä von Lingenthal*, *Zum Militärgesetz des Leo*, BZ 2 (1893), 606—608 i *Wissenschaft und Recht für das Heer vom 6. bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts*, BZ 3 (1894), 437—457, а по њему и *Krumbacher*, 636) сматрали су да је ово дело написао цар Лав III (717—740), али данас нема никакве сумње да је аутор Тактике Лав VI, што се јасно види и из самог текста списа (уп. бр. 4). Лав је, састављајући Тактику, користио многе раније писце, а нарочито Псеудо-Маврикијев Стратегикон, који претставља основу нарочито и за Лавово излагање о Словенима. Он, међутим, није просто преписивао своје изворе, односно дословно узимао њихов текст, него је вршио коректуре, избацивања и уметања, као и друге промене, да би његов спис био што савременији и да би дао што кориснија упутства. Упоређење између Стратегикона и Тактике то врло јасно показује. Стога Тактика пружа користан материјал за закључивање о развоју и променама насталим у току три столећа која је деле од Стратегикона.

Лавова Тактика доноси податке, међу осталим, и о Словенима. Највећи део тих вести написан је на основу Стратегикона, али са допунама и променама о којима смо говорили. Управо зато су ти подаци и занимљиви. Поред оних места где се помињу директно Словени, треба навести и нека у којима је реч о Скитима, јер се може претпоставити да су се под тим именом подразуме-

вали и Словени, Лав је о Словенима био добро обавештен, не само из старе литературе него, вероватно, и из новије, а — очигледно — и из излагања својих савременика, по свој прилици војсковођа и управљача, који су познавали ствари из прве руке. Стога нема сумње, да је вредност Лавових вести о Словенима знатна.

Употребљено издање: *Tactica Leonis Philosophi*, ed. *Migne*, PG 107 (1863) col. 669—1120.

Важнија литература: КД. Кулаковскии, Лев Мудри или Лев Исавр бил автором „Тактики“, В. В. 5 (1898) 398—403. — *M. Miltard*, *Etudes sur le regne de Leon VI*, BZ 12 (1903), 585—594. — *R. Vari*, *Zur Überlieferung mittelgriechischer Taktiker*, BZ 15 (1906), 47—87. — *A. Dam*, *La „Tactique“ de Nicéphore Ouranos*, Paris 1937. — *Исши*, *Sylloge Tacticorum*, Paris 1938. — *Исши*, *L'Extrait tactique liirc de Leon VI le Sage*, Paris 1942. — *Moravcsik I*, 238—243.

1

О РАТОВАЊУ ПРОТИВ СКИТА

АуШор говори о заседама које праве непријатељи, а којџ и Ромеји шреба да ирмењују ирошив њих. Неки иосшаве мањи део војске у заседу, а осшали се зашим ирешварају да беже. Када ирошивник, који ове ирогони, иређе заседу, нађе се између оних који беже и саме заседе, иа га и једни и други наиадну и унишишавају.

„То се понајчешће примењује код севернијих и скитских племена, пошто немају војног поретка (δια το άταхта είναι), као Турци и шима слични“¹.

(*Tactica XIV 42*)

КАКО СЕ СКИТИ БОРЕ

Оиисује се начин рашовања код разних народа.

„А скитски народи имају, такорећи, једнообразан начин живота и ратовања (τάξισ), пошто најчешће живе скитачки, са много поглавица и без одређеног посла (се. земљорадничког)“².

¹ Под Турцима овде се подразумевају Мађари (в. *Moravcsik I*, 243—244; П., 270), док се под Скитима највероватније мисли на Словене. У Тактици има случајева када се под Скитима подразумевају управо Јужни Словени (уп. бр. 2: и 3, а и бр. 5).

² Овде се, без сумње, ради о Словеиима на Балкану (уп. бр. 3 и вести *Псеудо-Маврикија*). О избегавању тежих пољопривредних радова код Словена* в. ниже бр. 4. Овај податак је јасан доказ да се име Скит употребљавало и за Јужне Словене, само то је био код Лава шири појам, који је поред Словена обухватао и друге северне народе (в. бр. 1 и бр. 2). Када буде речи изричито а Словенима, Лав ће употребљавати тај назив, а не више скитски (уп. бр. 4).

Једино племена Бугара и Турака уређују сличан бојни ред, јачи од осталих скитских народа, сложено се борећи под заповедничством једног војсковође“.

(*Tactica XVIII 43*)

О СЛОВЕНИМА С ОНЕ СТРАНЕ ДУНАВА

Писац оиисује начин рашовања Гала и Лангобарда. Они су, додуше, савезнаци Ромејаца, Ше ова обавештења шреба да служе само зашо да би се корисшила искусива у рашовима ироШив других народа.

„И Словени су, наиме, били (се. непријатељи) када су живели с оне стране Истра, којег зовемо и Дунавом. Постављајући им се на супрот и против њих ратоваху Ромеји, пошто су и они тада живели скитачки³, пре него што су прешли Истар и подвргли шије под јарам ромејске власти“⁴.

(*Iadica XVIII 79*)

О ЖИВОТУ СЛОВЕНА

ПошШо је говорио о Галима и Лангобардима иисац ирелази на оиис живоша сШарих Словена.

„А словенска племена живела су на исти начин и имала међусобно исте обичаје и била слободна, уопште не допуштајући да буду поробљена или да се њима влада, а нарочито када су живела с оне стране Дунава, у сопственој земљи⁵. Одакле овамо доведена и присиљена да приме туђу власт, нису радо хтела другоме да се покоре, него су (задржали) сопствени начин живота. Јер сматраху бољим да их уништава поглавица из сопственог рода, него да се покоравају Ромејцима и да се подвргавају законима⁶. А они који су примили светињу спасоносног крштења све до наших времена, уо-

* Уп. бр. 2. Скитачки живот Словена који се овде помиње доказ је да су и Скити из вести бр. 2 барем делом Словени, Ови подаци односе се временски на ранији период.

⁴ Уп. вести *Псеудо-Маврикија* о животу Словена и Анта северно од Дунава крајем VI века. В. ниже бр. 4.

⁵ Уп. *Псеудо-Маврикија*. Лавов текст јасно показује да су у време Стратегикона Словени живели с оне стране Дунава, док су у Лавово време с ове стране, на Балкану. Уп. бр. 3.

⁶ Упоредјујући ову реченицу са оним што се ниже наводи, види се да се ове речи односе на стање између писања Стратегикона и владавине Василија I. Ради се о процесу потчињавања Словена Византији, који још није завршен. О слободољубивости Словена в. Наг. 2 код *Псеудо-Маврикија*.

лико уколико до њих стоји, чувају склоност према старим слободама⁷.

Била су многобројна и издржљива у невољи, лако подносећи и жегу, и хладноћу и кишу, и голотињу тела и оскудицу у намирницама⁸.

Наш по божјој вољи отац и самодржац Ромеја Василије, учинио је да они напусте старе обичаје и погрчивши их и подвргнувши их управљачима на ромејски начин, и подаривши им крштење, ослободи их ропства сопствених владара и научи их да се боре против народа непријатељских Ромејцима⁹, поступајући пажљиво према њима, чиме је учинио сигурним од честих побуна Словена Ромејце, који су од њих претрпели многе тешкоће и ратове у стара времена.

Словенским племенама беше у обичају, не знам како да кажем, претерана гостољубивост, коју све до сада не напустише, него је још увек примењују.

Према онима који им долазе у госте они бејаху пријазни и благи, пријагељски их примајући и чувајући и пратећи их на смену од места до места, и чуваху их неповређене, предајући једни другима непрекидно храну. Тако да ако се деси да због непажње примаоца странац претрпи штету, против њега (се. примаоца) покреће рат онај који му га је поверио, према веровању сматрајући освету странца светом¹⁰.

Код њих беше, изгледа, и других добрих обичаја. Заробљенике не задржаваху у ропству неограничено, по својој вољи, него радије остављаху на вољу заробљеницима, одређујући им извесно време ропства, да се после тог одређеног

⁷ Ситуација у погледу покрштавања показује, такође, незвршен процес („они који су примили” — дакле не сви), који се тек у време Василија I може сматрати као завршен, мада ни тааа, несумњиво, не сасвим. Из самог Лавовог текста види се да и у његово време код Словена постоји још паганство, или <Зар теиденција према њему. В. ниже нап. 9.

⁸ Уп. *Псеудо-Маврикија*.

⁹ Овде се, за разлику од ранијег (в. нап. 7), о покрштавању и потчињавању Словена Византији говори као о већ готовој чињеници. И *Константин Порфирогени III* помиње покрштавање Словена за време Василија I (De adra. imp. 29, 68—76, ed. Moravcsik-Jenkis 124—127). Међутим, процес покрштавања и прецизирања није у Лавово време ни издалека био завршен. Доцнији развој не само код Словена на северу (у политичком погледу), него чак и код оних на Пелопонезу показао је да се дело Василијево, ма колико оно било обимно и значајно, не може узети као коначно завршено, ни у његово ни у Лавово доба. — Треба истаћи и начин на који Лав говори о потчињавању Словена Византији као о „ослобођењу” од тираније сопствених владара. Ранче се, међутим, изричито појављало да су Словени тако слободољубиви да се потчињавају само својим управљачима. Ако се и узме да је и овде реч о једном временски дужем процесу, не може се ипак избећи утисак да се ради о Лавовој тенденцији да у што лепшем светлу прикаже освајања и подвиге свог оца. Делимичан превод овог места Шишић, I 360.

¹⁰ Уп. нап. 5 код *Псеудо-Маврикија*, али код Лава је прошло време.

времена, ако желе, врате у сопствену земљу, уз неку откупнину, или ако желе да буду код њих, да остану као слободни и пријатељи¹¹.

А жене њихове бејаху у највећој мери честите, тако да је већина њих сматрала смрт својих мужа својом сопственом, и давиле саме себе, не могући да подносе живот у удовиштву¹².

За јело су најчешће употребљавали просо, лако живећи о мало хране, тешко подносећи остале терете пољопривреде, јер су више волели живот слободнији и без посла, него стећи уз велики напор обиље хране или блага¹³. Наоружавали су се некад кратким копљима, и то сваки човек са два (копља) за бацање, а неки и штитовима великим и дугим, попут тиреја¹⁴, а служили су се и дрвеним луковима и имали стреле намазане отровом, који је врло делотворан ако рањеник не узме лек или друго средство против отрова, или одмах не обреже рану да се не прошири. Јер иначе читаво тело пропада¹⁵. А воле да живе и да се склоне у густишу и на непроходним местима¹⁶.

Како су Ромејци правили против њих нападе и навале изложили смо напред у одељењу о изненадним нападима, да и ти, команданте, вршећи изненадне нападе, ако и не сада против њих, него можда против њима сличних или других варвара¹⁷, ако се нађе нешто збиља корисно из оног излагања, имаш и то спремно за нужну употребу као раније научно¹⁸.

(Tactica XVIII 99—108).

¹¹ Уп. нап. 6 код *Псеудо-Маврикија*.

¹² Уп. нап. 8 код *Псеудо-Маврикија*.

¹³ Уп. *Псеудо-Маврикија*, нап. 7. Али за разлику од тог списка, Лав подвлачи немар Словена према јелу и богатству. То је, донекле, разумљиво, с избиром на честе сеобе разних племена. Ипак, гајење проса, које се помиње код Лава, као и код *Псеудо-Маврикија*, указује на извешан континуитет у начину живота и исхране.

¹⁴ οἶον -θ-υρσοῖς — нека врста четвцеуглих штитова, употребљавани код Римљана (scutum) а, очигледно, и код Византинаца (Лав га помиње неколико пута).

¹⁵ Уп. *Псеудо-Маврикија*, нап. 15, али се и овде примењују разлике. Пре свега, Лав говори о прошлости, затим, док је тамо била реч о штитовима „добрим, али тешко носивим”, којима се „неки” оружају, Лав помиње штитове „велике и дуге, попут тиреја”. То је, можда, покушај да се поближе одреде непрецизни подаци Стратегикона, при чему није искључена ни употреба неког нама непознатог списка. С друге стране, занимљиво је да и Лав задржава од Стратегикона издвајање „неких” који се боље оружају, мада он то чини у прошлом времену. Ипак и то несумњиво указује на извешан континуитет.

¹⁶ Уп. *Псеудо-Маврикија*, нап. 9.

¹⁷ Пошто су Словени сада пријатељи Ромејаца.

О САРАЦЕНСКОЈ И СЛОВЕНСКОЈ ФЛОТИ

Говорећи о флоши, иисац наглашава иошребу да се граде мале и велике лађе.

„Припреми мале и велике дромоне¹⁸ према особинама непријатељских народа. Није, наиме, иста опрема пловила код сараценских варвара као код такозваних Северних Скита. Јер једни варвари (se. Сарацени) се служе великим, споријим, дугим галијама (κοιμβαριοίς), а Скити малим, лаким чамцима, окретним и брзим. Спуштајући се, наиме, рекама у Црно море, не могу да се служе већим бродовима¹⁹”.

(Tactica XIX 69)

XXIII ПАВЛЕ МОНЕМВАСИСКИ

Павле, епископ Монемвасије из прве половине X века, познат је као аутор хагиографских списа и легенда, махом још неиздатих. Једна легенда сачувана у париском рукопису Suppl. gr. 28, f. 340, дотиче се на једном месту и Словена на Пелопонезу. Вест се односи на време Лава VI (886—912) и његовог савладара Александра и има значаја не само као потврда излагања Монемвасиске хронике и других извора о присуству Словена у Грчкој, него пре свега и као доказ да процес покрштавања Словена у ово време још није био завршен.

Употребљено издање: Δ. Α. Ζαχυθηνοῦ, ΟΕ Σλάβοι εν Ελλάδι, Атина 1945, 95 η. 2 (одломак према издању Сп. Ламброса у атинском листу "Ωρα, бр. 180 од 5 V 1879)

Важнија литература: Sp. Lambros, Leo und Alexander als Mitkaiser von Byzanz, BZ 4 (1896/96). — Dvornik, Slaves 224, n. 2 и 3. — Zakythinos, Σλάβοι. — Bon, Peloponnese, 66 n. 2.

886—912

О СКИТИМА (СЛОВЕНИМА) НА ПЕЛОПОНЕЗУ

„У време царева Лава и Александра неки архонт на Пелопонезу купи роба пореклом Скита¹ (Σκύθη-την τφ γένει); мислећи да је он крштен, даде га старешини своје куће да га одгаја и учи свету науку. Како је дечак учио и по потреби помагао старешини, у дванаестој години његова живота једног дана упита га његов господар говорећи: „Јесу ли Скити, од којих и сам потичеш, заиста хришћани?“ Он одговори: „Не, господине, нису хришћани, како мислим, јер и ја сам некрштен“. Рече му његов господар: „А како можеш да примаш пречисте тајне² кад си некрштен?“ Дечак одговори: „Мој господару, неук и не познавајући обичаје хришћана, видећи другу децу да примају, и ја им се придружих”.

¹ О употреби назива Скит за Словене уп. *Генесије* I, нап. 3. О Словенима на Пелопонезу в. *Монемвасисну хронику*, нарочито нап. 12 и 13.

² Мисли се на обреде хришћанске вере. О покрштавању Словена в. *Лавову Такшику* и *КонсианШина ПорфирогениШа*, De adm. imp. 29 (ed. Moravcsik-Jenkins, 124—127). Извршено је за време Василија I, али није тада и завршено.

¹⁸ δρόμωνας — дуге, брзе ратне лађе.

¹⁹ Под Скитима се овде несумњиво мисли на Словене, али пре свега на оне из Јужне Русије.

XXIV ЈОВАН КАМЕНИЈАТ

Оно мало биографских података које знамо о Јовану Каменијату даје сам аутор у свом једином делу О заузећу Солуна од стране Арабљана 904¹, коме је присуствовао као очевидац. Солунски грађанин, свештенички син и сам свештеник епископске солунске цркве, при нападу је, ђа породицом, поштеђен уз велики откуп и одведен као заробљеник у Тарс у Сирији. Можда је при размени солунских заробљеника за Арабљане 908 (*Васиљев*, Виз. и Арабн II, 163) и Каменијат дочекао ослобођење.

Дело, једини византиски извор о ТОМ важном догађају², Каменијат је писао на жељу свог пријатеља Григорија из Кападокије, вероватно у самом заробљеништву. У шему је, врло јасно и прегледно средивши материјал, описао свој завичај и његову околину (топографски, етнографски подаци), развијену трговину, духовни живот, грађевине богатог Солуна у почетку X века, да би, од тог увода, прешао на приказ гусарског напада и заузећа града и тешке судбине преживелих грађана коју је и сам искусио.

¹ Историјат силног гусарења арабљанских пирата са Крита и из Сирије по Јејејском Мору и малоазиским византиским обалама за владе Лава VI, нарочито успехе њихових вођа, византиских ренегата Дамјана и Лава Триполитанца, 9D2—904, изложио је детаљно, на основу византиских и арабљанских извора, *Васиљев*, Виз. и Арабн II, 132—164; ови напади крунисани су освојењем Солуна, „другог града царства”, од стране Лава (у арабљанским изворима званог Гулам Зурафа = паж Зурафин). *A. Struck*, 535 - 56.?, опширно излаже Каменијатов извештај, осврћући се и на норманско (1135) и турско (1430) освојење града. *Gregoire*, *Le communiqué arabe sur la prise de Thessalonique 904, Byzantion* 22 (1952), 373—378, даје своју интерпретацију неких арабљанских извора (Табари, Сибт ибн ал-Гауви), тврдећи да напада Лава Триполитанца на велику византиску луку Аталију у Памфилији, који је, према *Васиљеву*, непосредно претходио његовом нападу на Солун (у историографији примљено као чињеница, в. *Ostrogorsky*, 207, *Запаљарски*, *Историја I* 2, 2261 није уопште ни било, већ да овде тобожњу Аталију (Антакија, по арабљанским писцима! треба идентификовати са Солуном и да се сви арабљански извори који говоре о победама Лава из Триполиса 902-3 и 903—4 односе само на заузеће Солуна 904. *Васиљев* у својој *History of the Byzantine Empire*, Madison 1952, не помиње више Аталију.

Иако Каменијат јасно каже да је борба о Солун трајала три дана, 29—31 јула, *Dvornik*, *Les Slaves*, 302 наводи да је град заузет 29 јулч, а *Gregoire*, *Le communiqué arabe*, 374 и 378, 30 јула.

² Патријарх *Нинола МисШик* (852 -925), такође савременик, написао је Хомилију о паду Солуна и упутио је, као моралну опомену, народу Византије; она нема историске вредности (*Krumbacher*, 458).

Каменијат није писац од струке. Врло је слабо образован (само на црквеним списима и Св. писму), са уским погледима побожног свештеника (он је један од последњих полемичара против паганске антике), са кампанилистичким хоризонтом Солунца који не зна ништа ван свог завичаја; језик и реченица су некад заплетени и нејасни. Но урођени литерарни таленат који је показао у изношењу сопствених доживљаја, његово неспутано осећање и драматска снага израза (нарочито кад слика положај и живот Солуна или кад приказује ратне страхоте), јако издвајају његов спис од многих шаблонски писаних византиских историјских дела.

Важни детаљи о Словенима у солунској околини, којима је проткан Каменијатов извештај, показују да је компактна словенска маса, која је окружавала град, већ покрштена и прилагођена¹ заједници са градом, чувала своју индивидуалност и да је живот Солуна био најтешње везан за њу и у миру и у рату.

Употребљено издање: Ιωάννου κληρικού και κουβουκλεισίου του Καμενιάτου εις την άλλωσιν της Θεσσαλονίκης, ed. Bonn, (иза Th. Cont) р. 487—600.

Важнија литература: *Krumbacher*, 265—6. — *A. Strack* Die Eroberung Thessalonikes durch die Sarazenen im Jahre 904, BZ 14 (1905) 535—8.

1

СЛОВЕНСКА ПЛЕМЕНА У ОКОЛИНИ СОЛУНА

Описујући иоложај Солуна и његову околину, аушор говори о илодном Солунском иољу:

„Простире се према западу, допирући до других високих и великих брда, где се диже град по имену Верија (Βερρoσα), врло познат по многобројном становништву и по свему другом чиме се један град дичи. На средини те равнице налазе се нека мешовита (μίφικιτους) села, од којих једна спадају под управу (τελοῦσο) града (se. Солуна) — ти се зову Другувити³ (Δρουγουβίται) и Сагудати³ (Σαγουδάτοι), а друга плаћају

* О словенским племенима Другувита и Сагудата в. *Miracula* II, п. 3, 4; на Другувите се, вероватно, односи и један извештај *Жишија Грег. Јекаиолише*, п. 5—6. Зависност ових племена од солунске управе била је почетком X в. изгледа, прилично мала; можда су граду и плаћали трибут, како израз τελοῦσι преводe *Tafroll*, Thessalonique, 147 и *Struck*, Die Eroberung, 548. За њихов статус у рату в. ниже, п. 13.

данак. скитском народу (των Σκυθῶν ἐθνει)⁴, који живи недалеко. Иначе, села су близу (у суседству) једно другом, а и то, поред осталог, Солунцима доста користи, јер са Скитима воде трговину (προς τους Σκυθας), нарочито кад узајамно живе у пријатељству и не дижу се на оружје; а већ одавно обе стране на то добро пазе, јер их заједнички живот наводи да измењују оно што им је потребно и међу собом чувају мир, вредан дивљења и чврст“.

(р. 495,22—496, 15)

⁴ Израз „скитски народ“ и даље Каменијатов текст, не баш сасвим јасан тумачен је различито. *Dvornik*, Les Slaves 235, сматра да су ови Скити остала словенска племена из околине Солуна (главно међу њима је племе Стримонаца), која су до тог времена сачувала извесну независност, па су им чак византиска места плаћала годишњи трибут; Каменијатова „друга села“ била би, по њему, та византиска места. По *ЗлаШарском*, Историја I 2, 229-30, текст каже да су у то доба само Другувити и Сагудати били донекле зависни од Солуна, а израз „друга села“ (κῆραι) односи се, напротив, на остала словенска племена, која су живела „северно и источно од Солуна“ и плаћала данак Скитима-Бугарима, дакле Смољани, Ринхини и Стримонци; стога Златарски види извесно неслагање у Каменијатовим подацима, јер он доцније, тобоже, говори о Стримонцима „дружчије“ (в. доле, бр. 3). Међутим, на месту о коме је реч (бр. 1) Каменијат описује само равницу на запад од Солуна и места (одн. племена) која су ту локализована. Све говпри да у Каменијатовим Скитима којима се плаћа данак заиста треба гледати Бугаре. И поред званичног мира са Византијом (од 896) и недостатка ма каквих података о ратовању, забележено је да Симеон врши неке упаде у византиске области, који су, по хроничарима, потстакли и Арабљане на напад (*НасШав-л>ач Георгија Монаха, Теофанов НасШављач, Скилица-Кедрен, сф. Васиљев, Виз. и Арабн II*, 139—140; *Dvornik*, Les Slaves, 306; објашњење да се ти бугарски упади односе на област Солуна и на Македонију, код *ЗлаШарског*, Историја I 2, 327—8). С тим је у вези, вероватно, плаћање локалног трибута Бугарима за Македонију, и то преко Солуна, што се може закључити по мисији царског чиновника Симеона у Солуну (Каменијат р. 576), који је био принуђен да преда Арабљанима новац намењен Бугарима (*Vita Euthymii*, ed. de Voog, 53—54; сф. *Runciman*, Bulg. Emp, 151 и *Lemerle*, Philippes 140 и п. 1).

Но, ако осо говори да су Скити Бугари, није јасно да ли се и у даљем тексту (бр. 1) израз Скит односи на Бугаре, тј. да ли податак о трговини треба схватити као размену између словенских села — Скита и Солуна (тако *Struck*, Die Eroberung, 540, 548 п. 2) или, пак, као посредништво тих села у трговини Солуна и Бугара = Скита (*ЗлаШарски*, Ист. I 2, 329). Пишчеви наводи о „дубоком миру, на који обе стране од давнина пазе“ не би се слагали са изнетим подацима о односу Солуна и Бугара у то време, већ пре одговарају давнашњем мирном стању између града и околних словенских племена, како га, опет са реминисценцијом на некадашње ратове, мало доцније сам ЈКамсНијат описује (бр. 2), називајућн ту јасно словенска племена Скитима. *Злашарски*, l. cit, доноси текст без коментара и делимично га погрешно преводи: „Обаче селата жив*ат по сос*дство едно СЂ друго, па бива и това, че Т-Б, като ВЛИЗЗТЂ нер-бдо ВЂ СЂГлашение, ОСВ*БН-Б СЂ другитђ, и ст> солунци, завЂрзватт> трговски сношенин ст> скитит-ћ... У сваком случају, околни Словени су значајан фактор у трговини Солуна.

ОСВРТ НА РАНИЈЕ СЛОВЕНСКЕ НАПАДЕ НА СОЛУН
И СЛОВЕНСКО ПОКРШТАВАЊЕ

Писац говори о ирошлосии Солуна:

„Иако је град често морао да издржи многе ратове, и то веома жестоке, како са варварима, тако и са оним Скитима из суседства (των συνομαρούτων Σχιθών), који су проналазили сваковрсне ратне справе за напад на њега и наваљивали са безбројним војскама, па се никада није могла отклонити опасност од њих, жељних победе (били су заиста незадржљиви у нападима и опремљени сваковрсним тешким оружјем) — ипак, будући да се борба одиграла на копну, град је одолевао подмуклим нападима услед чврстине бедема о које се навала одбијала и захваљујући ономе који се уза н» стално и одушевлено борио: преславном мученику Димитрију, коме је поверио свој спас. Овај спасилац отцзбине избавио је, наиме, град из многих опасности и често му је милостиво даривао победу и онда кад он још није био спреман за борбу. Пуштајући да о свему томе говоре књиге његових чуда⁵, ми ћемо аричати шта се затим десило.

Захваљујући наведеним околностима град је био ван сваке опасности. Јер, откад је светим крштењем скитско племе (των Σχιθ-ων έθνος) постало слично хришћанском народу⁶ и

⁵ Цео пасус је реминисценција на борбе Словена око Солуна са градом у VII веку, описане у *Mir*, I, II.

⁶ Хришћанска пропаганда у Византији, ефикасно оруђе хеленизације и смиривања варварских народа, била је међу македонским Словенима дуготрајна. *Dvornik*, *Les Slaves*, 235 узима почетак њиховог покрштавања са походом Јустинијана II на Солун 688 (*Теофан* бр. 8). *Tafrafi*, Thessalonique, 137 сматра да су покрштени у VIII веку. Једна атоска манастирска хроника говори о покрштавању Ринхина, Влахоринхина и Сагудата „за време царева иконобораца“, али тај документ *Lemerle*, *Philippe*, 115 држи за непоуздан. Од друге половине IX века, доба енергичне мисионарске политике патријарха Фотија, и христијанизација македонских Словена у Византији узима великог маха. Језик солунских Словена послужио је за основ словенској писмености (*Jaruh*, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin 1900 и 1913). Каменијатов текст указује на то да је покрштење ових Словена потпуно довршено доста пре краја IX века. Утицај епископа Солуна и Верје био је свакако врло снажан, а крајем века већ се помињу и нове посебне словенске епископије, што је доказ да су Словени већ дуго хришћани. Тако каталог византиских епископија Лава VI (901–2) помиње епископије Другувита (δ Δρουουβιτας) и Сервије (δ Σεοβίωv, између Македоније и Тесалије); другувигски епископ Петар присуствује Фотијевом сабору 879, заједно са Павлом, епископом такође нове епископије Стримона (Лавов каталог бележи још много имена словенских епископија у митрополији Филипопољ и Филипи). У X и XI веку у солунској митрополији постоји епископија Ρελ-πυς, за Ринхинце. *Dvornik*, *Les Slaves*, 237–9, сматра да су неке од њих основане у првим годинама Фотијевог патријархата, бар оне које се појављују у актима његовог концила 879, а остале за време рада цара Василија I на покрштавању целе царевине (879–882). О покрштавању централне Македоније, коју од II пол. IX в. држе Бугари, подаци у *Жишију КлименШа Ох.*., бр. 2, 3.

откад се млеко побожности почело да дели заједнички и једнима и другима, престао је немир међу градовима и мач, навикнут на покоље, претворио се у оруђе за рад, а пророчанства Илије, најречитијег међу пророцима, јасно су се на нама испунила: мачеви постадоше српови а копља плугови и не беше ниједног рата⁷, ау целој околини завлада мир"...
(р. 499,1-500,3)

Следи оиис богаШог и наиредног Солуна Каменијашовог доба.

јули 904

СЛОВЕНИ ОКЛЕВАЈУ ДА ДОБУ У ПОМОЋ ГРАДУ

Царски изасланици обавешавају Солуњане да им иреши оиансноси од арабљанских гусара. Поишуно несиремни са раШ, они у велаком сираху на брзину ишврђују град, који је баш са мора био јако слабо зашиићен и ирииремају одбрану. Њоме руководи ирво ироШосиашар ПеШрона, кога смењује сирашег Лав. Новоси су све горе: Сарацени су оиљачкали околно осШрвље и ириморске градове. Последњи царев изасланик, Никиша, доноси веси да су Арабљани сасвим блазу. Лав несрећно иада с коња и Шешко се иовреди.

„Како је услед тога што је стратег (se. Лав)⁸ рањен сва брига о нама била прешла на поменутог Никиту, он поче да чини све што је могао; рече да је наређено да се у град доведе велико мноштво Словена из околине (των πλησιοχώρων Σχλαβήνων), вештих стрелаца⁹ (της τοΕιχης εμτείρων), како оних који су били под нашом управом, тако и оних под стра-

⁷ Последња побуна Словена око Солуна о којој имамо вести десила се око 836 (*ЖуШије Г. ДекаиолШе*, бр. 2). Великим поразом ових Словена у рату са Јустинијаном II 688 и пресељењем знатног броја њих у Малу Азију завршен је период сталне и непосредне опасности за Солун, али *Tafrafi*, Thessalonique 137, нема право кад каже да отада град није уопште узнемиран од њих. Мањих устанака племенских поглавара, које цариградска хронографија није бележила, вероватно је било и ТОКОМ VHI в.; од краја VIII в. солунски Словени опет иступају као противници власти: Ставракије 783 и њих натерује на послушност (*Теофан* бр. 19), а у Томином устанку 821–3 и они учествују на страни побуњеника (*Scr. ine.* бр. 2). Уп. *ТакШуку Лава* VI, бр. 4, извор савремен Каменијату, који говори о реформ. делу Василија I — Словени су постали лојални поданици и боре се и сами против ромејских непријатеља.

⁸ Иако Каменијат иначе и Никиту назива стратегом, изгледа, по тексту, да је Лав солунски тематски стратег, а Никита само царски изасланик и генерал (cf. *Lemerle*, *Philippe*, 152-3 и 153 n. 3).

⁹ О вештини стрелаца Словена говори Каменијат и даље, при опсади (бр. 4). Луци (дрвени) и стреле одавно су били главно словенско оружје; немачки хроничар *Dietmar*, с краја X в., бележи: „sagittis, quibus maxime defenduntur“, а стреле македонских Словена у X в. помиње и *Жишије -св. Наума* (cf. *Niederle* SS III 2, 523–4). О словенском оружју *Псеудо-Маврикијев СШрашегикон*, бр. 11 и *Лавова ТанШука*, бр. 4. Сарацени су такође били изврсни стрелци.

тегом Стримона¹⁰ (Στουμένος), да се не бисмо нашли немоћни пред тешко наоружаним непријатељем, већ да можемо да одбијемо његов први напад. Он се много трудио око те ствари: разасла оштра писма по целој с^олини гонећи околне Словене¹¹ да што пре дођу к нама, сваки наоружан колико може. На то се скупило мало њих и т& сиромашних, не колико је било потребно већ незнатан број, неспремних за борбу. То се догодило услед тога што су они припрости и што су били поверени врло рђавим старешинама (άρχοντας)¹¹, који су на личну корист више гледали но на опште добро и по обичају подваљивали суседу, били похлепни на дарове и низашта се друго нису бринули осим за његово имање. Двапут, трипут, па и више пута покушавао је речени Никита да писмима заплаши стратега Стримона (Στρυμόνος), пребацивао му спорост и (говорио) да ће, ако град настрада у овој опасности, само он пред царем бити кривац, али је овај, исто као и пре, остајао при својој опакој одлуци, презирући, прво, страх од бога, а затим и страх од људи и није се уопште обазирао на то да ли ће такав град пропасти, па нити сам дође, нити хтеде да пошаље кога од својих потчињених у помоћ нама, који смо били у таквој невољи¹², већ нас је све преварио држећи нас до последњег дана битке у нади да ће доћи, те је тако неопажено извео своју рђаву намеру против нас, потсмевајући се много и лукаво невољи која нас је притчсла.

Тако смо лишени наде у помоћ савезника Словена¹³ (των συμμαχων Σκλαβήνων), па, иако сами нисмо били малобројни, — нас је било довољно, чак смо варварску војску и превазилазили (бројем), — ипак нисмо имали никаквог ратног искуства нити смо за рат били опремљени, тако да нам је њихов напад био страхан и претежак".

(р. 514,11—516,4)

¹⁰ Ово је најстарији датирани помен стримонског стратега. Област Стримона је организована у тему средином IX в. (*Lemerle, Philippe* 124 sq; *ОсШпрогорсни*, Хелада и Пелопонез, 75). Она се пружала дуж морске обале, између Струме и Месте, са средиштем у Серезу.

Tafra, Thessalonique, 147 и т. 2, из Каменијатовог текста погрешно закључује да су и Словени са Стримона били трибутари Солуна, додајући, даље, да су делом били потчињени управнику Солуна, а делом управнику Стримона, иако се у тексту јасно издвајају „они (Словени) под нашом управом“ (тј. Другувити и Сагудати) од Стримонаца, тј. „оних под стратегом Стримона“.

¹¹ О овим Словенима из околине самог Солуна и о њиховим архонтима в. даље, бр. 4 и 5.

¹² Стратег Стримона је, дакле, у својој теми потпуно независан од Стратега Солуна (*Lemerle, Philippe*, 153).

¹³ Словени у солунској и стримонској теми давали су, значи, помоћне трупе на које се рачунало у рату и имали статус савезника, тако да су долазили под командом тематских стратега — уствари само фиктивно, јер су им одбијали послушност (*Lemerle, Philippe*, 153).

29 VII 904

СЛОВЕНСКИ СТРЕЛЦИ СЕ ИСТИЧУ У ОДБРАНИ ГРАДА

До наиада је ирошло још неколико дана. У недељу 29 јула, рано изјушра, арабљанска флоша од 54 велике лађе (са иосадом од око 10.000 рашника) дошловила је Пред град с мора, Шамо где су зидине ниже, а обасула браниоце кишом сирела. Са бедема су им одговарали исшом мером:

„Додуше, ни грађани нису били без знања стрељачке вештине (της τοξικής), али су је применили још боље и корисније на тај начин што су на тим местима поставили све Словене (Σκλαβήνους) који су дошли из околине, јер од њих нико није вештији да гађа у циљ и жестини њихових стрела ништа < не може одолети”¹⁴.

(р. 523,4-9)

Сарацени безусиешно иокушавају да се лесШвицама исину на бедем. Борба се води до дубоко у ноћ. СуШрадан Арабљани иуишребљавају оисадне машине и сиаљују неке каије. Ноћу се борба ириводи крају. Ујушру шрећег дана гусари виде ПусШе зидине и бексШво народа, ироваљују у град, зашварају излазе и врше сирашан Еокољ.

31 VII 904

БЕКСТВО СЛОВЕНСКИХ ВОЂА ИЗ ОСВОЈЕНОГ СОЛУНА

Само мали број грађана усиева да се сиасе скачући са зидина у заиаднн крај ирисшанишша.

„А неки други су кришом утекли кроз капију на Акропољу¹⁵ и спасли живот пре но што је наишла несрећа. То су били вође Словена (των Σκλαβήνων ήγ-ούμενοι), који су се већ раније за то побринули и украли кључеве капије. Нзихова је дужност била да, видећи крајњу невољу, свакоме допусте да изађе, јер би тако многи који су се тамо налазили могли избећи смрт пре но што варвари дођу. Но они на тако што никад не би ^ни помислили већ, вазда се бринући само о

¹⁴ Ову неочекивану појаву вештих словенских ратника, о којима раније није било речи (напротив, в. бр 3) *Васиљев*, Виз. и Арабм 11, 147 покушава да објасни тиме што су се и они најзад одазвали на позив, па су, пристижући мало по мало, најзаа претстављали знатну снагу.

¹⁵ Солунски Акропољ је утврђен дугуљаст брежуљак на североисточном углу градских зидина, са тврђавом Хептапиргион (Једикуле). На њему се налазе три капије: она што води у град, капија Палеолога и капија која води у поље. Кроз ову последњу су вероватно побегле словенске вође.

себи, гледају како да опасност само они избегну, па су врата мало отворили и сами побегли кроз њих, оставивши једнога да, пошто изађу, опет затвори капију; тако су свима ускратили спасење, измисливши подмукао разлог: као да они не беже, већ, штавише, иду усусрет савезницима Стримонцима (Στρυμονιτῶν συμμαχῶν), пошто је, тобоже, стратег тр наредно¹⁶.

(р. 545, 13—546,4)

ПошШо су цуних десеш дана и ноћи сакуљали илен, Сарацена су ошиловили, одводећи велики број заробљеника на КриШ и у Тарс, у Сирију.

¹⁶ Чудно држање словенских вођа и стримонског стратега — оклевање да дођу у помоћ, а затим бекство у критичном моменту — које *Dvornik*, *Les Slaves*, 302, п. 2 тумачи тиме што је „углед царства јако опао код Словена поданика или савезника“, а *Lemerle*, *Philippe*, 153 и п. 5 независношћу једног стратега од другог и њиховом илузорном влашћу над Словенима, *ЗлаШарском* је, међутим, дало повода за читав низ комбинација. Он сматра да је овакво држање Словена «дговарало једном смишљеном плану. У дослуху са бугарским кнезом Симеоном требало је, још пре доласка Арабљана, да се они отцепе од Византије и прикључе Бугарској. Пошто је њихово одбијање помоћи Солуну изазвало у Цариграду тешку забринутост (оваква «измена мисли» између Цариграда и Солуна је мало вероватна, већ и због тога што се све одиграло у врло кратком времену) царски шасланици Родофил (Каменијат р. 574) и Симеон (Каменијат р. 574—5) били су οπνНОМОηεНН да преко стримонског стратега, поклонима и новцем, наговоре саме Бугаре на борбу са Арабљанима (Симеонову мисију, за коју знамо да је имала везе са Бугарима из *Vita Euthymii* 53—4, *Runciman*, *Bulg. Emp.* 151 и за њим *Lemerle*, *Philippe*, 140, реалније дозоде у везу са локалним данком за македонске градове, који је Цариград плаћао Бугарима преко Солуна, в. горе п. 4). С друге стране, арабљански напад само је олакшао раније планове Словена и Бугара и ставио им у изглед и сам добитак Солуна. Њихов план је, сходно развоју догађаја, донекле измењен. Тога последњег дана битке, и пошто је град већ заузет, почињу се пред њим одједном појављивати одреди Стримонаца (в. крај бр. 5); њихов би задатак био да спрече Арабљане да продиру даље у земљу. Словенске војводе које су се налазиле у Солуну тада беже односећи кључеве капије, с намером да се састану са Стримонцима и Бугарима, да им предају град и да он постане словенски (*ЗлаШарски*, *Историја* I 2, 330—339).

Ова домишљања о плановима солунских Словена остају чисте претпоставке. Што се тиче Бугара, несумњиво је да су они знали да искористе пропаст Солуна. Они су се спустили у равницу и хтели да населе опустошени град. Спор је решен на миран начин, дипломатском интервенцијом царског посланика Лава Хирсофакта на бугарском двору (о Хирсофакту монографија *G. Koliaz*, *Leon Choeosrhaetes*, *Athenes* 1939; в. и *Runciman*, *Bulgarian Empire* 152; *ЗлаШарски*, *Историја* I 2, 339—340; *Lemerle*, *Philippe*, 140). Као резултат, успостављена је исте 904 г. нова југозападна византиско-бугарска граница, која се на северу пружала само 20 км од Солуна. О њој сведоче два погранична стуба са натписима, нађена крајем прошлог века у солунској околини, в. *Ф. И. Успенскиа*, *Погранични столб между Византиеи и БолгариеИ при Симеоне*, *Изв. русск. арх. инст. в Конст.* 3 (1898) 184—194; *ji. Иканов*, *Царв Симеонови стѣлпове при СолунѢ ОТѢ* 904 г., *Б-влагарскѣ старини из Македонин*, 1931, 16—20; *Lascaris*, *Deux notes sur le regne de Sumeon de Bulgarie*, 5—13). *ЗлаШарски*, *Историја* I 2, 340 покушава да целу пограничну линију реконструише, али му подаци углавном почивају на листи епископија за време Лава VI, што није најпоузданија база (ср. *Runciman*, *Bulg. Emp.* 152 и *Lemerle*, *Philippe*, 140. *Lemerle*, уз резерву, сматра да је цела област између Месте и Струме остала Византији).

XXV ЈОСИФ ГЕНЕСИЈЕ

Генесије, члан угледне византинске породице и висок дворски чиновник, припадао је литерарном кругу Константина Порфирогенита, коме је и посветио своје историско дело у 4 књиге Βασίλειαι (*Историја царева*). Дело, према томе настало око 944—959, обрађује период 813—886. Генесије сам наводи да је писао на основу усменог предања и казивања старијих савременика догађаја, а да се од писаних извора користи житијима, нарочито патријараха Нићифора и Игњатија и хроником Георгија Монаха.. Подударност многих његових података са онима код *Теоф. Насиављача* је доказ да су се обојица служила истим извором. Иако је Генесијево дело често пристрасно — на штету иконобораца или у корист македонске династије — оно ипак има знатну историску вредност. Језик и стил показују да је Генесије писац класичног образовања, ма да доста површног: језик је тежак и извештачен, а у текст се често уплићу општа места из Хомера и историске и митолошке реминисценције.

Иако су Генесијеве вести о Словенима оскудне, оне су од значаја; углавном нас обавештавају о малоазиским Словенима у IX в. и њиховом учествовању у грађанском рату 821—823, познатом као устанак Томе Словена¹, за који је Генесије најопширнији извор.

¹ Томин устанак био је један од највећих и најозбиљнијих грађанских ратова у историји Византије. Водио га је малоазиски Словен Тома, византиски војсковођа, човек веома бурног живота. Устанак, припремљен већ за Лава V, отпочео је у Малој Азији, где су супротности византиске државе биле најјаче изражене, тако да је ускоро порастао до огромних размера. Он је, пре свега, носио карактер социјалне револуције, борбе против несносног економског стања; Тома се прогласио заштитником сиротиње и тиме стекао највећи број присталица. Покрет је претстављао и реакцију провинције против круте централне власти. Усто, Тома је као претставник православне партије иступао против иконокластичке политике владе. Пошто је, уз јаку подршку Арабљана, успео да освоји готово целу византиску Малу Азију, Тома је пренео рат на европско тле и опсео Цариград. И поред већих успеха, после трогодишње борбе овај слабо организовани покрет претрпео је слом, услед боље цареве стратегије и помоћи коју му је у одлучном тренутку указао бугарски хан Омортаг. Томину интересантну личност и овај врло сложени покрет детаљно су проучили *Bury*, *The identity of Thomas the Slavonian*, *BZ* I (1892) 55—60; *Иши*, *Eastern Rom. Empire* 60—61 и *Васиљев*, *Виз. и Арабм* I, 21—43. Главни, једини сачувани савремени извор о устанку је лат. *Писмо Михаила П Лудвигу Побожном*. Ново издање у *MQH, Leg. Sect. III, Gone.*, t. II, pars li (1908) p. 475—80,

Употребљено издање: Genesius, rec. G. Lachmann, Bonnæ 1834.

Важнија литература: *Moravcsik* I, 175—6. — *Krumbacher*, 264—5.

1

иоч. 821

ЛИЧНОСТ И ПОРЕКЛО ВОЂЕ УСТАНКА ТОМЕ

Чам ље чуо да је Михаило II иосшао цар, Тома, који се са њим никада није слагао, иодиже у Малој Азији усшанак иодбунивши много народа. Пре оииса догађаја иисац даје каракшерисшику Михаилову, не баш иоволну, а заишм Томину:

„Тома, пак, беше опште омиљен због храбрости, а не мање због духовитости и пријатне нарави; за Лавом² није заостајао ни по најбољим особинама, иако је бии скитског⁸ порекла (εἰ καὶ Σχυθίῳν τῆ γένει), а уз то хром старац”.

(р. 32, 8-12).

² Цар Лав V Јерменин (813—820), бивши ратни друг Томин и цара Михаила II (820—829); Михаило га је убио да би се попео на престо. Лав Јерменин је поново успоставио иконоклазам.

* Једини извори који дају одређеније податке о личности и пореклу вође устанка су *Генесије* и *Теофанов НасШављач*. *Теоф. НасШављач* (бр. 1) каже да је Тома Словен из Мале Азнје. *Генесије*, пак, даје о њему на два места два различита початка. Пошт¹ је (*Gen.* 8, 15—16) рекао да је Тома Јерменин, рођен код језера Газуре (Газиура на Ирису, у области Понта), он доноси горњу вест о његовом скитском пореклу. Ово је у науци довело до подвојених мишљења о Томиној националности. *Vury*, *The identity*, 55 и *Васиљев*, *Виз. и Ар. iobii* I, 24 поклањају веру садржајној весту Теоф. На<тављача и сматрају га Словеном, што је у науци углавном и прихваћено; они сматрају, усто, да и Генесијева вест о Томи као Скиту „другим речима говори о његовом словенском пореклу”. *Gregoire* (*Vasiliev*, *Byzance et les Arabes* I, ed. Gregoire-Canard, Bruxelles 1935, 25—6), насупротив, базира своје мишљење о *OSOM* питању искључиво на Генесијевим вестима; он, прво, прима као чињеницу да је Тома Јерменин, а затим износи мишљење да је у нав. Генесијевог податку Скит синоним за Јерменина Међутим, како Генесије истиче да скитско порекло (вероватно зато што га сматра за ниже) Томи није сметало да по добрим особинама буде раван цару Лаву V, који је, како је познато, био Јерменин, м)ра се закључити да је Генесије Јермене не сматра за Ските и 2) да уствари каже да Тома није Јерменин. Тиме аутор противуречи својој првој весту (*Gen.* 8, 15—16) и његови контрадикторни подаци не могу послужити као база за закључак, тако да првенство треба свакако дати *Теоф. НасШављачу*.

Што се пак тиче Скита, широког термина који византиска књижевност, нарочито од епохе класицизирања у X веку, радо употребљава за најразличитије народе са севера (в. *Moravcsik* II, 237—9), може се по многобројним примерима из савремених извора закључити да се он у Генесијево доба примењивао, поред Руса, готово искључиво на Јужне Словене, укључујући ту и већ словенизиране Бугаре. Назив Скит сам Генесије употребљава још неколико пута: на четири места под њима се подразумевају Бугари (*Gen.* р. 28, 16; 43, 19; 86, 6; 127, 22); на једном месту (наш бр. 3) он даје и ближу ознаку балканских Словена —

821

УЧЕСНИЦИ У ТОМИНОЈ ВОЈСЦИ

Уз Тому су ирисшали сирашези свих малоазиских шема осим сШрашега Арменијака и Оусикиона. Грађански раш је добио Шакове размере да су се Сарацени одважали и иочели иљачкаШи и освајаши чишаве градове и обласи. Тома UM је иуишио иосланике иражећи мир и иозвао их да га иомажу у иобуни ирошив цара

„Затим склопи савез са Агарјанима, па га, са знањем њиховог вође, антиохиски патријарх ЈОВ круниса за цара, а онда, удруживши се са Агарјанима, Индусима, Египћанима, Асирцима, Међанима, Абазгима, Зехима, Иберима, Кабирима, Словенима⁴ (Σχλάβων), Хунима, Вандалима, Гетима и припадницима проклете секте Манетове (манихејске), са Лазима, Аланима, Халдејцима, Јерменима и многим другим народима, сакупи многојезичну војску и завлада читавим истоком (се. византиском Малом Азијом), па се најзад примаче Тракији намеравајући да силом освоји Визант⁵, уз потпору добро наоружане коњице, пешадије и војника што бацају камење, затим праћкаша и безброј војника са штитовима и, поред тога, са великим бројем опсадних справа”.

(р. 33, 23-34)

око 878

АНДРЕЈА СКИТ, ВИЗАНТИСКИ ВОЈСКОВОЂА⁶

Услед смушњи а размирица на византиском двору (убиство Михаила III, свађа између Василија I и сина му Лава) занемарени су

„Западни Скити”. На такво, географско, издвајање Јужних Словена из ширег појма Скита наилазимо и код *Leo Gramm*, р. 160: *τα εσπερία οἰκοῦντες Σχυθαι*, док их *СШрабовов ЕуиШоуаШор*, бр. 1, издваја етнички као *Σχυθαι Σκλάροι*. *М. Рајковић*, О пореклу Томе, вође устанка 821—823, Зборник радова Виз. Инст. 2, 36—7, наводи низ примера из византиских писаца X в. за идентификацију Словена са Скитима.

Узевши у обзир податке Генесије и Теофановог Настављача о Томином пореклу, може се закључити да је он био малоазиски Словен, родом, можда из теме Арменијака.

⁴ Сво је једино место где Генесије Словене назива њиховим етничким именом. Кад се рат пренео на европско тле (в. ниже), у њему су узели учешћа на Томиној страни и Словени из Склавинија, што дознајемо из *Писма Михаила II Лудвигу Побожном*, MQH, I, cit., 477, 10 в. (*Scr. ine.* н. 5, као и *Васиљев*, *Виз. и Араб* I, 33 п. 1, *Vury*, *Eastern Rom. Empire*, 92).

⁵ Опсада Цариграда почела је децембра 821 и трајала више од године дана, до пролећа 823, завршивши се Томиним поразом и бекством у Аркадиопољ, где је у октобру 823 ухваћен и свирепо погубљен (уп. *Васиљев*, *Виз. и Араб* I 33, 38).

⁶ Генесије овај период византиско-арабљанских борби даје сасвим уопштено И о Андрејиној делатности ништа више не говори. За овај податак в. *Теоф. Наси.* н. 6.

за једно време рашни иослови на ишоку. Исмаелићани су шо иско-
рисшили, иродрли дубоко у византиску шеришорију и нанели Визан-
тинцама шежак иораз. Да би кривце казнио, цар Василије I одређује

„Андреју, човека врло мудра и врло искусна и не мање
храбра — иако то раније није било познато — да испита
право стање ствари. Овај је водио порекло од Западних
Скита⁷ (Σχ,υθ-ών έσπερίων έξώριητο). Поставио га је за хипостра-
тега теме Опсикион“.

(р. 115, 1—5)

Андреја је иосшигао велике иобеди и зашим иосшао иашириције
и заиоведник схола.

XXVI ТЕОФАНОВ НАСТАВЉАЧ

Под именом Теофановог Настављача (Theophanes Continuatus, οί μετά θεοφάνην) позната је хроника у 6 књига, која обухвата период 813—961. У наслову стоји да је дело настало по налогу цара Константина Порфирогенита, а у заједничком уводу непознати писац каже да је само обрадио материјал који му је цар ставио на расположење да би наставио хронику тамо где је стао Теофан. Међутим, дело има бар три аутора и не припада цело Порфирогениновом добу. Прве четири књиге, од којих свака обухвата владу једног цара (Лава V, Михаила II, Теофила и Михаила III) саставио је непознати редактор из круга Порфирогенинових сарадника. Пету књигу, тзв. *Vita Basilii*, саставио је сам Порфирогенит и она претставља опширан животопис његовог деда Василија I. У овом првом делу компилиране хронике коришћен је углавном исти извор који је употребио и Генесије; наилази се на детаље који су обрађени и у другим Порфирогениновим делима (*De saeret.*, *De adm. imp.*); он претставља службену хронику македонске династије, која тенденциозно приказује догађаје; *Vita Basilii* је прави панегирик оснивачу династије. Шеста књига хронике има два дела: први је обична копија хронике Симеона Логотета и обухвата време до 948, док други део, самостално дело неког савременика, има велику вредност (самостална влада Константиноа Порфирогенита и део историје Романа II). Изгледа да је састављач овог дела Теодор Дафнопат.

Осим једног, истина значајног податка о вођи устанка 821—823 Томи Словену, доста бројни подаци које хроника тзв. Теофановог Настављача даје о Словенима почињу тек од пете књиге, *Vita Basilii*. Ми смо донели само два од њих, јер остали, уосталом много важнији, не спадају више у оквир прве свеске нашег Зборника; они већ говоре о појединим југословенским народима и биће обрађени, уз остала Порфирогенинова дела, у другој свесци.

Употребљено издање: Theophanes Continuatus (Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus), rec. Bekker, Bonnae, 1838, 1—211, 353—481.

Важнија литература: *Moravcsik I*, 340—1. — *Ostrogorsky*, 119, 17L

⁷ Западни Скити су, бесумње, Словени са Балкана (в. п. 3).

821

ПОРЕКЛО ТОМЕ, ВОЂЕ УСТАНКА 821–3¹

„Посиоји иредање из давнине коме и ја верујем, јер га сма-Шрам сигурним на основу неких сииса, а шо је да овај Тома иошиче од незнашних и сиромашних родишеља, иначе иореклом Словена (Σχλαβογενών)², који су чесио долазили на ИсШок”.

(Нб. I, р. 50, 18–21)

ице 865*

СЛОВЕН ДАМЈАН, ПАРАКИМОМЕН МИХАИЛА III

„У то време цар (Михаило III) је имао као паракимомена евнуха патриција Дамјана, родом Словена* (τφ γενεῖ Σχλάβρον)“.

(Нб. V, р. 234, 7-9)

Дамјан је био царев иоверљиви човек и скрешао му иажњу на иојединце, нарочиШо на цезара Барду, КОЈУ ће био сувише осилио» Онда га цезар обеди да сирема заверу и цар га оишуси⁵. После краћега времена иаракимомен је иосишао Василије, доцнија цар.

око 878

ВИЗАНТИСКИ ВОЈСКОВОЂА АНДРЕЈА СКИТ⁶

Пошио су Визанишници унишили араиски ценшар Тефрику (873), иосле неколико година Арабљани из Тарса иочињу вршиши ииаде у визанишску јужну Каиадокију.

¹ О Томи в. *Генесије*, н. 1–5.² Σχλαβογενεῖς; потомци Словена, људи словенског порекла, посебан израз којим, поред имена Σχλαβησιόται, византиски писци од X века обично називају словенско становништво Мале Азије (в. *Панченко*, Памнтник 22, *Niederle SS 11* 1, 467); ипак се за њих употребљава и опште име Словени (*Генесије* бр. 2), а Склависијани су некад и балкански Словени (*Porphyр.*, De adm. imp. ed. Moravcsik-Jenkins, с. 50, 40–70, В. Б. *Ферјанчић*, О упаду Склависијана на Пелопонез за време Романа Лакапина, Зборник радова Виз. инст. 3 (1955), 37–47.⁵ Догађај се дешава нешто пре убиства цезара Барде (865).^{*} Дамјана као Словена помиње и *Patria* бр. 1; као Скита: *Scylitzes-Cedrenus*, Bonn. II, 197, 13 (о идентичности Скит-Словен в. *Генесије*, бр. 1). *Sym. Mag.*, Bonn. 675, 4–10 не наводи Дамјаново порекло, а тако ни *Georg. Man. Contln.* 827, 11–12.⁵ *Sym. Mag.* и *Georg. Man. Cont.* кажу да је цар послао Дамјана за казну у манастир св. Маме.⁶ О Андреји в. и *Генесије* бр. 3, где је назван Западним Скитом. Његовом личношћу детаљније се баве *Theoph. Cont.* 284–6, 354, *Georg. Man. Cont.* 847 и

„У то доба истицао се јунаштвом у борби с њима онај Скит (δ εκ Σχυ&ов) Андреја”.

(Нб. V, р. 284, 9–10)

Цар Василије I га заШо именује за иашириција и домесшика схола..

Scyl. Cedr. II, 217. Из *Theoph. Cont.* даље сазнајемо да је велика Андрејина победа над Арабљанима била код Подендона близу Тарса (878, в. *Васиљев*, Виз. и Араби II, 69). Андреја је смењен са положаја 883 (*Васиљев*, Виз. и Араби II 80–2) и то, према *Theoph. Cont.* и *Scyl-Cedr.*, јер су га дворани из зависти оптужили да из малодушности није заузео и Тарс, а према *Georg. Man. Cont.* због оптужбе да је у несугласицама између цара Василија и његовог сина Лава стао на Лавову страну, Андреја је свакако био личност блиска Лаву, јер доцније и *Theoph. Cont.* 354, 17 каже да је некада био оптужен због завере против Василија. Кад је војсковођа који га је наследио потучен код Тареа, септембра 883, Андреја је враћен на свој положај врховног заповедника трупа. По Лавовом ступању на престо још увек је на том положају (886).

XXVII СПИС О ЦАРИГРАДУ И ЊЕГОВИМ СПОМЕНИЦИМА (Patria Constantinopolis)

Под именом Patria Constantinopolis (Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως) позната је збирка података о оснивању Цариграда, његовим споменицима и грађевинама. Како је у неким рукописима као аутор означен куропалат Георгије Кодин, збирка је раније њему приписивана; међутим, утврђено је да ју је саставио непознати компилатор из X или почетка XI века. Као извори употребљени су један спис о Цариграду Хесихија из Милета (VI в.), један анонимни спис о грађењу св. Софије и неке изгубљене хронике. Иако патрографи доносе много легендарних вести и непоуздани су кад се ради о пореклу споменика или о етимологији неког назива, њихови подаци су од значаја за топографију Цариграда.

Псеудо-Кодинова Patria бележи у Цариграду и један манастир чији је ктитор Словен.

Употребљено издање: *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, rec. 77/. Preger, II, Lipsiae 1907.

Важнија литература: *Moravcsik* I, 290; *Janin*, Constantinople XVI—XVII.

1

829¹ — *ире* 865

ПАРАКИМОМЕН ДАМЈАН СЛОВЕН ПОДИЖЕ МАНАСТИР У ЦАРИГРАДУ

„Манастир у четврти Дамјановој² (та Δαμιανού) подигао је Словен (Σκλάβος) Дамјан, паракимомен у доба Теофила и Михаила”.

(р. 266, с 161.У-13)

¹ Само *Patria* помиње да је Дамјан служио и под Теофилом (829—842). О Дамјану в. *Теофанов НасШављач* бр. 2, п. 3, 4, 5.

² У цариградском крају та Δαμιανού, који је по паракимомену Дамјану и добио име, налазио се поменути манастир и једна царска вила. Манастир, одн. место, помиње и *Sym. Mag.* 702. *Janin*, Constantinople 141, 428—9, локализује га на европској страни Босфора, у близини св. Фоке (данас Ortaköy).

XXVIII МОНЕМВАСИСКА ХРОНИКА

Монемвасиска хроника (*Tb περί κτίσεως τῆς Μονεμβασίας χρονικόν*, Хроника о оснивању Монемвасије) спада међу краће византиске хронике које имају карактер локалних историја. Међутим, значај Монемвасиске хронике прелази локалне оквире, јер се у њој излажу важни историски догађаји о којима на другој страни има мала или нимало помена. Хроника је анонимна, а настала је вероватно крајем X или почетком XI века. О начину њеног постанка постоје разна мишљења. Несумњиво је, међутим, да су вести Монемвасиске хронике црпљене из неког ранијег извора који је изгубљен, а из којег су црпли податке и неки други текстови (Аретина схолија из времена после 932 г., писмо патријарха Николе, 1084—1111 г.). Поред тога, Монемвасиска хроника је преузела неке податке из Евагријеве црквене историје, Менандра и Теофилакта Симокате, а изгледа и из Прокопија. Хроника се сачувала у три рукописа: Иверском, Туринском и Кутлумушком. Најстарија и за нас најзначајнија је Иверска верзија, док су остале две млађе по постанку и дају више података за доцнији период.

За словенску историју Монемвасиска хроника има изузетан значај, јер се у вези с њом поставља питање словенског насељавања на Пелопонезу у раном средњем веку. Што хроника спомиње Аваре а не Словене не мења ниуколико ствар, јер се, с једне стране, зна да су Словени били делом потчињени Аварима, па су с њима или као њихова помоћна војска (в. Теофилакта Симокату) могли доћи на Пелопонез, а да их Монемвасиска хроника при томе назива Аварима; с друге стране, топономастички подаци јасно показују да се ради о Словенима.

Мишљење да су Словени потпуно уништили Грке на Пелопонезу (*Fallmerayer, Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, Stuttgart 1830*) свакако је претерано, али нису оправдана ни мишљења оних историчара који настоје да докажу да Словена никада на Пелопонезу није било (напр. *Hopf, Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit, t. I, Leipzig 1867, 100—119; Sathas, Documents inedits relatifs à l'histoire de la Grece au Moyen âge, t. I, Paris 1880*), односно ако их је и било, да су то биле сасвим безначајне групе, без икаквог утицаја на средину у којој су се нашле (већина грчких новијих научника, в. ниже). С тим у вези су и разне теорије о постанку Монемва-

сиске хронике и извора повезаних с њом, које настоје да докажу да је овај спис безвредна измишљотина (напр. Кириакидис) или да претставља само пелопонеску усмену традицију (напр. Заки-тинос, Хрисантопулос). Нема сумње да се за таква тумачења тешко може наћи оправдање. Резултати Харанисових истраживања о постанку Монемвасиске хронике и о Словенима у Грчкој (в. литературу) могу се, са мањим ограничењима, узети као тачни. Вести Монемвасиске хронике потврђују не само и други извори, археолошки и нумизматички налази мањег или већег значаја, него и врло важна сведочанства топономастичког карактера (в. ниже) која ван сваке сумње потврђују присуство Словена на Пелопонезу и то кроз дужи временски период. Стога се Монемвасиска хро-ника и с њом повезани извори могу узети — третирано са потреб-ном опрезношћу — као вредни и веродостојни извори, а њихове вести као драгоцене.

У потребљено издање: N. Βέης, Το „Περί κτίσεως Μονεμβασίας“ χρονικόν, Βυζαντίς I (1909) 139—166, упоређено са тексто-вима код P. Charanis, The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece, *Dumbarton Oaks Papers* 5, 1950, 139—166; Στ. Π. Κυριακίδου, Οι Σλάβοι εν Πελοπόννησο*, *Βυθ. Μελέται* VI (1947) 41—49.

Важнија лит-ература: *Васильев*, Славне, 404—438, 626—670. — N. Βέης, op. cit. — M. Vasmer, *Slaven.* — Δ. Α. Ζαχου-θηνοο, Οι Σλάβοι εν Ελλάδι, Атина 1945. — P. Charanis, On the Question of the Hellenization of Sicily and Southern Italy during the Middle Ages, *The American Historical Review*, 52 (1946), 74—86. — P. Charanis, Nicephorus I, the Savior of Greece from the Slavs (810 a. d.), *Byzantina-Metabyzantina* I (1946), 75—92. — Στ. Π. Κυριακίδου, Οι Σλάβοι εν Πελοπόννησο, *Βυθ. Μελέται* VI, Солун 1947. — P. Charanis, On the Question of the Slavonic Settlements in Greece during the Middle Ages, *Byzantinoslavica* 10(1949), 254—258. — P. Charanis, The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece, *Dumbarton Oaks Papers* 5 (1950), 139—166. — K. M. Setton, The Bulgars in the Balkans and the Occupation of Corinth in the Seventh Century, *Speculum* 25 (1950) 502—543. — A. Bon, Peloponnese. — E. Χρυσανθοπούλου, Περί του „Χρονικοο της Μονεμβασίας“, *ΕΕΒΣ* 21 (1951) 238—253. — P. Dölger, *Ein Fall.* — G. Осирогорски, Постанак тема Хелада и Пелопонез, Зборник радова Византолошког института САН I (1952) 64—77. — P. Charanis, On the Slavic Settlement in the Peloponnesus, *BZ* 461 (1953) 91—103. — L. Niederle, *SS* II 1, 434—446.

АВАРИ ОСВАЈАЈУ СИРМИУМ

Цар Јусинијан је населио Аваре у Мезији, у граду Доросхолу, сада званом Дрисира. Они су се, међушим, иоказали незахвални и

„пођоше на Ромеје да их нападну, пљачкајући Тракију и Македонију и наваљујући на саму престоницу и немилосрдно пустошећи око ње. Заузели су и Сирмиум (Σίρμιον), славни град Европе¹, који се сада налази у Бугарској и назива Стриом² (Στρίωμος), а раније је држан од Гепида и од њих предан цару Јустину. Због тога су Ромеји склопили с њима понижавајући уговор, обећавајући да ће им давати годишњи данак од осамдесет хиљада златника. И после тога обећали су Авари да ће мировати“.

(р. 62-3)

АВАРИ ОСВАЈАЈУ СИНГИДУМУМ И ДРУГЕ ГРАДОВЕ

Као је Маврикије Преузео власи, Авари су иражили иовећање данка за још 20.000 злашника. Цар је ирисао и на шо

„али уговор није трајао дуже од две године³. Јер хаган, њихов вођа, тражећи сад овај сад онај разлог да би нашао повод за рат и тражећи превише. као тобоже предвиђено, раскине уговор и изненада заузе Сингидунум (Σιγγιδόνα), град у Тракији, .нашавши га без посаде, и још Аугусту и Виминациј; то је велико острво на Дунаву. Заузео је и Анхијал, садашњу Месену Македоније, и покорио је многе друге гра-дове који припадају Илирику“⁴.

(р. 64—5)

¹ Авари су заузели Сирмиум (Сремска Митровица) 582 г. в. *Менанцар* бр. 12 и нап. 41; *Евагрије* бр. 2 и нап. 2; *Теофилак III Симокаша*, бр. 1. Уп. *Stein*, *Studien* 113.

² У вези са овом реченицом поставља се питање времена постанка *МХ. С. Ламброс*, То περί κλοχως Μονεμβασίας χρονικόν. *Ιστορικά Μελετήματα*, Атина 1884, 118, датирао је од 806 до 1083 г., док је Βέης, *Περί κτισσεως*, 98—99, датирао у другу половину XIV века. Оба датирања не воде довољно рачуна о подацима самог текста из којих се могу извући хронолошки закључци. Пошто се у Л/Х Нићифор I (802—811) назива *ο παλαιός*, значи да је спис настао после Нићифора II Фоке (963—969); уп. *Kyrlakidis*, *Σλάβοι* 79. То је terminus post quem. Наглашавање да се Сирмиум налази у „Бугарској“ указује на време Самуилове државе (976—1018) (Византинци су је називали бугарском), па се пропаст ове државе, 1018 г., може узети као terminus ante quem. Тако се за време постанка *МХ* са приличном сигурношћу добија крај X или почетак XI века. Уп. *Charanis*, *Chronicle*, 144; *Kyriokidis*, *Σλάβοι*, 86—88.

³ О томе в. *Теофилаки Симокаша*, бр. 2; *Менандар*, бр. 2.

⁴ Ради се по свој прилици о нападу из 584 г. Овде су несумњиво поме-шани подаци из *Теофилакиа Симокаше* и из *Евагрија* (в. *Ев.* бр. 3 и нап. 4, 6). Напад на Београд познат је, такође, из тих извора. О промени имена Анхијал-Месена в. *Kyriakidis*, *Σλάβοι*, 88—90. Аугуста је био, изгледа, град у Мезији, на Дунаву (уп. ипак *Теоф. Симокашу*, који каже да је у Илирику). Виминациј је биа на месту данашњег Костолца. О њему као острву ништа не знамо (в. *Theoph.* I, 281). Уп. *ZakytMnos*, *Σλάβοι εν Ελλάδι*, 9.

ПРОДОР АВАРА НА ПЕЛОПОНЕЗ

Хаган је шишао до иредграђа Вазанша (Цариграда) иљачка-јући све. Заурешио је наиадом на Велики зид. Неки од њих, ирешавши код Абидоса, иљачкали су месиа у Азији, иа су се врашали.⁵ Захам је склоиљен мир.

„Пошто је мало мировао (хаган) поново раскину уговор и страшно зарати на земљу Скитију и Мисију рушећи све тврђаве. У другом нападу заузе целу Тесалију и целу Хелладу и стари Епир и Атику и Евбеју. И они, прешавши и на Пелопонез, ратом га освојише и, избацивши и уништивши благородне и хеленске народе, сами се населише на њему⁶. Они који су могли да избегну њихове кржаве руке распршише се куд који. А град Патрас би пресељен у Калабриску земљу око Региума, Аргивљани на острво (звано) Ороџе, Коринћани на острво звано Егина. Тада и Лаконци, оставивши очинско тло, једни отпловише на острво Сицилију, и ови су још сада на њој, на месту званом Демена и названи су Деменити уместо Лакедемонити а чувају свој лаконски говор⁷. А други, нашавши стрмо место крај морске обале и саградивши чврст град и назвавши га Монемавасија, јер је имао само један улаз за оне који у њ улазе^{7а}, населише се у том граду са својим епископом. Пастири стада и сељаци беху пресељени у оближња кршевита места и они су отскора названи Цакони⁸. Тако Авари, освојивши Пелопонез и населивши се на њему, остадоше двеста осамнаест година не покоравалујући се ни цару Ромеја ни другоме, то јест од године 6096 од уређења света, која је била шеста година царевања Маврикијева, па до године 6313, која је била трећа година царевања Нићифора Старог, који је имао

⁵ *Hrisantopulos*, *Περί του χρονικού*, 245–246, сматра да ова вест *МХ* потиче из Прокопија (cf. *Charanis*, *Slavic Settlement*, 91–93). Тачност такве претпоставке, мада сумње нису отклоњене, изгледа доста велика, и она се не може одбацити.

⁶ О хронологији ових догађаја в. ниже нап. 9. *Charanis*, *Slavic Settlement*, 93 убедљиво је доказао, насупротив *Hrisantopulos*-у, *Περί гоб χρονικού*, 21, да се овде више не ради о подацима узетим из Прокопија.

⁷ Уп. *Charanis*, *On the Questfon of the Hellenisation*, 74–86; *idem*, *Chronicle*, 144 - 147; *Zakythinos*, *Σλάβοι εν Ελλάδι*, 39; *Kyriakidis*, *Σλάβοι*, 60–61, који сматра ове вести о пресељењу измишљотином. В. нап. 12.

^{7а} Град Монемавасија је заиста саграђен тако да омогућава приступ с копна само с једне стране.

⁸ О Цаконима в. Ф. *Κουζούλες*, *Τσαχονία καί Τσαχωνες*, *BZ* 26 (1926) 317–327; *G. N. Hatzidakis*, *Τσαχωνες*, *BZ* 27 (1927) 321–324. Уп. *Zakythinos*, *Σλάβοι εν Ελλάδι*, 93–98; *Kyriakidis*, *Σλάβοι*, 62–63.

сина Ставракија⁹. Пошто је само источни део Пелопонеза од Коринта до Малеје због крша и стрменитости био чист

⁹ Питање трајања словенских насеља на Пелопонезу изазивало је многе полемике и о њему постоје најразличитије оцене и мишљења. Док једна група научника, одричући сваку историску веродостојност *МХ* (напр. *Hopf*, *Sathas*, *Kyriakidis*) самим тим пориче и могућност дуготрајног словенског присуства на Пелопонезу, дотле други опет држе да су Словени додуше дошли већ крајем VI века и на Пелопонез, али да су та насеља била сасвим слаба, а да су нешто ојачала тек средином VIII века, после велике куге 746 г., која је земљу отворила словенском насељавању (*Zakythinos*, *Pagulatos*, *Setton*), јер је присуство Словена у другој половини VIII в. посведочено Ставракијевим походом 783 г. (з. *Геофан*, бр. 19). Трећи (напр. *Nieaele*, *Vasmer*, *Ostrogorski*, *Charnnis*), сматрају да су Словени заиста живели на Пелопонезу, у већој или мањој мери, кроз свих 218 година које помиње *МХ*. Прву и другу теорију побија сам топомастички материјал са Пелопонеза и острва (уп. *Vasmer*), јер је немогуће претпоставити да је преко 450 словенских топонима могло настати и ухватити корена кроз један кратак временски период. Даље, и нумизматички материјал потпуно поткрепљује тезу о дуготрајном словенском присуству на Пелопонезу (в. *Bon*, *Peloponinese*, 51–55). Поред тога, *МХ* није једини извор који сведочи о присуству Словена на Пелопонезу. Сем Евагријеве вести (в. *Евагрије* 3 и нап. 6), јасну потврду вести *МХ* даје *Арешина схолија* (в. ниже), а затим у мањој или већој мери и следећи текстови:

а) *Јован Ефески*, *Hist. eccl.* VI, 25; његов текст односи се на нешто ранији период, 581–584, а говори о продору и насељавању Словена у „целој Грчкој“ (уп. најновији превод код *Bon*, *Peloponinese*, 31, нап. 2).

б) *Константин Порфирогениш*, *De theaaitibus*, II 6 (ed. Pertusi 91); „Пословени се цела земља и постаде варварска пошто је кужна смрт уништила цео свет када је Константин надимком Копроним управљао ж-злом ромејске државе“ (ἔσι>λαβώθη δε πάσα ἡ χώρα καί γέγονε βάρβαρος...). Ова вест односи се на време после 746 г., али се из ње не може закључити да Словена није било на Пелопонезу и пре тог времена.

в) Вести *Константин Порфирогениш*, *De adm. imp.* 49 (ed. Moravcsik-Jenkins 229–233) о потчињавању пелопонеских Словена патраској цркви после 505 г. и о словенским племенима на Пелопонезу у IX–X веку.

г) *Страбон* *Епинома* *Шор* (ed. Müller, *Geogr.-Graeci Min.* II, 574: „И сада Скити Словени држе читав Епир и део Хелладе и Пелопонез и Македонију“. В. ниже, Страбон епитоматор, бр. 1.

д) Петиција коју је 1429 г. упутио монемавасиски митрополит Кирил патријарху Јосифу II, писана од Исидора Кијевског: „Од два позната освојења Коринта по ИТС су Римљани заузели Пелопонез, једно је било у дане Јустинијана Великог, који је због тога доцније тамошњу превлаку сазидао; у његово, наиме, време, пошто су три скитска племена прешла Дунав — звали су се Котигари, Утигари и Унигари — једно племе од ових у једном налету освоји горњу Мезију и Панонију и Далмацију и све до Јонског залива, Утигари целу Тракију и Херонес на Хелеспонту и све унутар Хебра до предграђа Цариграда, а њих је Велизар одбио преваривши их лукавством и разбивши их, а Унигари, опљачкавши Македонију и Тесалију и Хелладу и целу област унутар Термопила и избивши до Коринта, у првом бојном налету освојише овај град. Када је спартанска светина и гомила чула за ту њима општу пропаст, побегоше и сами у планине које се дижу и леже око Лакедемона и окружују га, а највек на гору Партенион, и завукавши се у њене гуауре и пећине и ждрела, сакрише се од оне варварске бујице и чувајући још оно старо име Лаконаца, сами себе криво изговарајући прозваше Цаконима уместо Лаконцима. Они, опет, који су се бавили трговачким послом стигоше у «Гитеион — то је била лука Спартанаца, и заједно са женама и децом, укрцавши се на своје лађе, отпловише према Сицилији; приставши у Месини ту се насе-

од словенског народа, био је на тај део од ромејског цара

лише и дугим временом беху названи Деменити, варваризујући и они име. А њихови племићи, било по пореклу било по богатству, сазнавши за оне веома тешке прилике Коринћана и уплашивши се да се њима самима не деси слично, кренуше сместа, како су се затекли, свом брзином за Монемиасију, острвце које лежи близу Лаконије, знајући да је острвце високо и дуго и потпуно отсечено и да згодно надвисује море и као да се са олушевљењем такмичи с небом и штавивде да га, чини се, дотиче, и да је одасвуда окружено стрмим и непроходним стенама и да је свима под небом неприступачно и неосвојиво, сем и једно оних који су га први заузели, да до тада није имало никаквог насеља, али ни име Монемиасије да није добило..." (према тексту код *Charanis Chronicle*, 158).. У овом писму су очигледно помешане вести о три различите варварске инвазије, од којих су две биле у време Јустинијана (539 и 558; в. *Прокопије*). Трећа инвазија јг свакако она о којој је реч и у *МХ*, из 586—87. Само за време тог напада могао је Коринт бити заузет; утолико ово писмо има значаја као делимична потврда вести *МХ*. Уп. *Charanis, Chronicle*, 159—163, Мишљење које ззступа *Setton, Bulgars*, 521—522, да се овде ради о освајању Коринта од стране оногурских Бугара у VII веку тешко се може прихватити (уп. *Setton, The Emperor Constant II and the Capture of Corinth by the Onogur Bulgars, Speculura* 27 (1952) 351—362; *Charanis, On the Capture of Corinth by the Onogurs and its Recapture by the Byzantines, Speculum* 27 (1952) 343—350).

f) Од западних извора поменућемо *Исидора Севиљског, Chronicon*, 70, који каже: „Ираклије већ пету годину царује, а почетком исте Словени узеше Римљанима Грчку"; дакле текст се односи на почетак VII века. — Други извор је Vita S. Willibald! из VIII в., која каже како се Вилибалд, путујући у Свету Земљу, зауставио „у граду Монемиасији (*Manafasia*) у словенској земљи". Оба ова текста, због слабог познавања географије и прилика на истоку од стране западњака не би имала већег значаја да њихове вести, упоређене са раундј изнесеним подацима, ове не употпуњују и објашњавају. Једно се свакако може из њих закључити, а то је да су Словени на Пелопонезу били врло бројни и пре 746 и да су давали земљи свој печат бар на извесним деловима (уп. *Bon, Peloponnese*, 36—37). Најважнији од свих текстова који потврђују на овај или онај начин вести *МХ* је *Апелшун схолуим* (в. ниже). *МХ* и *АСх* имали су вероватно неки заједнички извор, али није могуће сложити се са *Kyriakidis-ом*, Σλάβοι, 51,64, који га првобитни извор види у некој потпуно измишљеној повељи Нићифора I патраском митрополиту (в. писмо патријарха Николе), одакле би те вести преузео неки патраски митрополит из времена Лава VI као оправдање за подизање Патраса на степен митрополије после ослобођења грала од Словена 805 г. (уп. *Charanis, Chronicle*, 156—157; *Setton, Bulgars*, 516—517; *ОсШрогорски*, Хелада и Пелопонез, 71). Пре би се могао непознати првобитни извор довести у везу са *Scr. Inc.* (в. нап. 11; *Charanis, Chronicle*, 154; *ОсШрогорски*, Хелада и Пелопонез 73; *Л. Томш*, Фрагменти једног историског списка IX века, Зборник радова Виз. инст. I (1952) 80, нап. 17). Из свега напред наведеног изгледа највероватније да су Словени већ крајем VI века у великом броју населили Пелопонез (уп. *Василев*, Славине 412—413, 669—670; слично мишљење заступа он и у „History of the Byzantine Empire", Madison 1952, 178; *Charanis, Slavonic Settlements in Oreece*, 254—258; *Niederle, SS II* 2, 434—446). Али треба напоменути да то насељавање није било освајачког карактера, да није дошло одједном и да је процес асимилације текао од малобројнијег грчког становништва, према многобројнијем словенском, пошто је домаће грчко становништво било на знатно вишем степену економског и културног развитака (уп. *Bon, Peloponnese* 35—37, 55—56; *Setton, Bulgars* 510; *Lemerle, Philippines* 116—117 нап. 3). То с једне стране појачава горе изнесену претпоставку о дугом бравку као услову за формирање и одржавање топонимских трагова, а с друге стране наводи на одбацивање Fallmeayer-ове тезе о истребљењу грчког племена Ако се аварски напад о коме је раније било речи (нап. 4) датира у 584 г. и повеже са вестима *Теофилакиа Сим.*, онда се за напад о коме је сада реч, ετέρα εισβολή, може претпоставити да се десио између 584 и 586 (када су,

слат стратег Пелопонеза¹⁰. Један од ових стратега, пореклом из Мале Арменије из братства званих Склира, сукобивши се у рату са народом Словена, покори и уништи га сасвим и омогући првобитним становницима да поново населе своја

према Miracula II, бр. 2, Авари-Словени опседали Солун), и то по свој прилици 585 г., а да се завршио око 587 г. како то сама *МХ* наводи (уп. *Charanis, Slavic Settlement*, 101; друкчије *Setton* у оба наведена дела и *Kyriakidis, Σλάβοι*, 52, 84), и то насељавањем знатних маса Словена у Грчкој и на Пелопонезу. По *Теоф. Сим.* први напад је онај из 584 г., после којег је 585 г. склопљен мир и Таргитије пошао у Цариград. Други напад је почео „после кратког времена". Што се тиче завршетка словенске доминације на Пелопонезу, тј. њиховог пораза код Патраса за време Нићифора I (о коме говори и *Конст. Порф.*, De adra. imp. 49, ed. Moravcsik-Jenkins 229—233, али унеколико друкчије, јер су, према њему, Словени доцније поново устајали и после пораза; уп. *Charanis, Nicephorus I*, 84), овај догађај се може датирати у 805 г. То је у складу како са самом формулацијом у *МХ* и са *Апелшом*, тако и са податком о Тарасију (в. ниже, нап. 12) који је умро у фебруару 806 г. (в. *Charanis, ib.* 83; *Kyriakidis, Σλάβοι*, 52, 60—61, сматра да се овде ради о локалној буни Словена против Патраса, јер по њему већег насељавања није ни било, па је она узета као згодан повод за завршавање измишљене приче о словенском насељавању на Пелопонезу током 218 година; уп. нап. 7).

¹⁰ При расправљању питања о одржавању, односно неодржавању византиске власти на источном Пелопонезу, дошла су опет до изражања различна схватања. Свакако је тачно да се не само *МХ* и *Апелша* подједнако изражавају у том погледу, него и топонимски и нумизматички подаци то потврђују (в. *Vasmer, Slaven; Bon, Peloponnese* 51—54, 57—64; *ОсШрогорски*, Хелада и Пелопонез 71; *Charanis, Slavic Settlement*, 95 и д.; *Kyriakidis, Σλάβοι*, 54 и овде сматра да је све измишљотина). Сасвим је разумљиво да се византиска власт лакше могла обновити у оним деловима који су били приступачнији и географски ближе осталим византиским центрима. Тако је могло одмах после провале доћи до поновно освајања Коринта од стране Византинца, вероватно већ 586 г. (в. нап. 9; уп. *Charanis, Slavic Settlement* 101—103) и до успостављања какве-такве власти над источним делом Пелопонеза. То објашњава и мален број словенских топонима у овој области. Али када се упореди целокупан распоред тих топонима на Пелопонезу (према *Vasmer-у*: Коринт 24, Арголида 18, Ахаја 95, Аркадија 94, Лаконија 81, Елида 34, Трифилија 42, Месенија 41) пада у очи да их је највише на централном делу Пелопонеза, док их је и на западном делу знатно мање. Кад се то, опет, упореди са распоредом словенских топонима у средњој Грчкој (према *Vasmer-у*: Акарнанија-Етолија 98, Еуританија 48, Фокеја 45, Фтиотија 55, Беотија 22, Атика 18, Евбеја 19), може се можда претпоставити да је прелажење чамцима преко Патраског залива играло при доласку Словена на Пелопонез већу улогу него што се то обично мисли (в. *Bon, Peloponnese* 57). Словени су, као што је познато, били врло вешти на води, а познато је и то да су већ у VII веку на својим чамцима допирали чак до Крита (уп. *Барушић* Чуда 90—91; то је, уосталом, доказ словенског присуства и бројности на Пелопонезу, јер је Јасно да су напади на острва Јејегског Мора одатле полазили). Према томе, за њих није био нарочит проблем да пређу преко Патраског залива, који је на неким местима, особито северозападно од Патраса, сасвим узан. Разуме се, остаје и даље чињеница да је гро словенске масе прешао преко Коринтске превлаке, али ако би се усвојило да је један, не сасвим незнатан део, прешао морем преко Патраског залива на Пелопонез, лакше би се могло објаснити и поновно брзо заузимање Коринта од стране Византинца, и одржавање византиске власти на источном Пелопонезу, и сам распоред топонима како га даје *Vasmer. Осирогорски*, Хелада и Пелопонез, 72—73, убедљиво је показао да је на источном делу Пелопонеза постојала тема већ пре пораза Словена код Патраса 805 г.; уп. *Kyriakidis, Σλάβοι*, 80).

огњишта¹¹. Сазнавши то, напред поменути цар Нићифор, обузет радошћу, стаде да се брине и да обнови тамошње градове и да поново изгради цркве које су варвари били до темеља порушили и саме варваре да начини хришћанима. И стога, сазнавши за место пресељења где бораве Патрасани, својим наређењем их поново пресели на старо седиште заједно са њиховим тадашњим пастиром, по имену Атанасијем, и даде Патрасу права митрополије пошто је пре тога носио име архиепископије. И подигну из темеља њихов град и свете бојје цркве док је још био патријарх Тарасије блажене успомене¹².

(p. 65-70)

Почешак IX в.

ПОКРШТАВАЊЕ ВАРВАРА

Ишо шако цар је из шемеља иодигао Лакедемон и населио га разнородним свеишом, ирогласио га еиископијом и иошчинио га

¹¹ Склира као команданта на Пелопонезу помиње још само *Scriptor incertus de Leone Armenio* али тек у време Михаила I (811-813) (уп. *H. Gregoire, Un nouveau fragment du Scriptor incertus de Leone Armenio, Byzantion* 11 (1936), 417-427; *Томић*, н. д.). Можда је аутор *МХ*, уколико се користио тим списом (в. нап. 9), узео из њега име Склира, па га померио у нешто ранији период (в. *ОсШрогорски*, Хелада и Пелопонез, 73 нап. 47; *Васиљев*, Славнне, 422; *Zakythinos, Σλάβοι; εν Ελλάδι*, 50).

¹² Тарасије је био цариградски патријарх од 25 децембра 784 до 6 фебруара 806 г. — *Kyriakides, Σλάβοι*, 56-58, одбацује могућност враћања насељеника из Лужне Италије у Патрас и доводи то у везу са народном традицијом о сеобама у обрнутом правцу, вероватно доцније у IX веку. Уколико је неке сеобе из Грчке и било, она је, по њему, била краткотрајна и безначајна у IX веку. Читаву пак *МХ* сматра измишљотином којој је циљ да оправда подизање Патраса на степен митрополије. Такав став не може се одржати. Излагање *МХ* на овом месту логично је и прецизно (в. нап. 9; *Zakythinos*, који и сам настоји да умањи важност вести *МХ* види у подацима о сеобама трагове историских догађаја). Ослобођење Патраса сматрало се чудом његовог заштитника св. Андрије и цар је уздизањем града на виши степен црквене хијерархије само следио опште схватање. С друге стране, и то је најважније, после победе над Словенима, када су они потчињени патраском митрополиту, требало их је покрстити да би се они на тај начин повезали са византиским државним апаратом и лакше асимиловали и држали у потчињености (познато је да су Словени на Пелопонезу, Језерити и Мелинзи, у X веку подизали устанке против Византинаца, а још у XII веку били су толико снажни и отпорни да су франачки феудалци морали подизати на Пелопонезу тврђаве нарочито зато да би њих држали у покорности; уп. *Bon, Peloponnese* 48, 63; *Васиљев*, Славнне, 433-436; *Zakythinos, Σλάβοι εν Ελλάδι*, 51-66). Да би покрштавање могло успешније и лакше да се изведе било је нужно постојање једне црквене организације већег ауторитета и чвршће дисциплине. Одатле, поред осталог, подизање Патраса на степен митрополије и потчињавање тој митрополији епископија у Лаконији, Модону и Корону. В. ниже.

иаишраској миширополији, којој је иошчинио и еиископије Модона и /Орбну.

„Стога и варвари, поучени бојјом помоћу и милошћу беху покрштени и хришћанској вери приведени“¹³.

(P. 70)

Покрштавање Словена на Пелопонезу почело је по свој прилици одмах после њихова пораза код Патраса 805 г. и продужило се кроз читав IX век, а и пл. Λ η > н³) Π_οСаο In ΓJ 138110... био завршен за Василија I (867-886). В. *КонцШ. Порф De adm. imp.* 29 (ед. Moravcsik-Jenkins, 124-127). То се види из *ТакШисе Лава VI*. Њене речи према којима је Василије I Словене „погрчио“ покрштавање « т»« и оСГ 2»ио их власитих Управљача уређујући их на ромејски начин (в. Тактику, бр. 4) потврђују, сем тога, и оно што је горе изнесено, у нап. 12 о међусобној повезаности између хеленизације и покрштавања (в. *Васиљев*, Славнне, 424; *Bon, Peloponnese*, 66-70). Уп. *Павла Монемвасиског*.

XXIX АРЕТИНА СХОЛИЈА

Арета, родом из Патраса, живео је отприлике од средине IX века до после 932 г. Био је ђак патријарха Фотија, а доцније је постао архиепископ Цезареје. Бавио се класичним и теолошким студијама и оставио је више списа из тих области. За проучавање словенске прошлости значајна је једна његова схолија (из 932 г.), писана на маргини рукописа хронике патријарха Нићифора. У њој је донео податак о словенским провалама у Грчку и на Пелопонез у VI веку.

Употребљено издање: *S. Kugeas*, *Επί του καλουμένου χρονικού „Περί της κτίσεως της Μονεμβασίας“*, *Νέος Έλληνομνημών* 9 (1912), упоређена са издањем: *P. Charanis*, *The Cronicle of Monembasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece*. *Dumbarton Oaks Papers* 5 (1950), 152.

Важнија литература: В. литературу за Монемвасиску хронику.

805

О ПРОВАЛИ СЛОВЕНА У ГРЧКУ И ПОНОВНОМ НАСЕЉАВАЊУ ПАТРАСА ПОСЛЕ ЊИХОВОГ УНИШТЕЊА

„Четврте године његове владе (се. цара Нићифора I, 802—811), насеобина Патраса Пелопонеског, наше домовине, би пресељена из калабриског града Регија у стари град Патрас. Био је, наиме, протеран и пресељен од народа Словена који су ратом провалили у Прву и Другу Тесалију и у Аинију и обе Локриде, Епикнидију и Озолију и у стари Епир и Атику и Евбеју и Пелопонез, и избацили и уништили домородачка хеленска племена, и становали од шесте године Маврикијевог царевања, до четврте године Нићифоровог¹.

¹ Арета је очигледно црпео вести из истог, данас непознатог извора насталог дакле пре 932 г., из кога и *Монемвасиска хроника*, само је он податке о областима обухваћеним словенским нападом детаљније изложио. Хронологија трајања словенских насеља на Пелопонезу готово потпуно се слаже са оном у *МХ*. У целини, Аретин схолиум потврђује вести *МХ* и других извора о присуству Словена на Пелопонезу од краја VI до почетка IX века. Уп. *МХ* 3, прим. 9.

Пошто је исочни део Пелопонеза, од Коринта до Малеје, био чист од Словена, на њ је био послат стратег Пелопонеза². Један од ових стратега пореклом из Мале Арменије, из братства званих Склира, сукобивши се у рату са народом Словена, потпуно их покори и уништи и омогући првобитним становницима да поново населе своја огњишта³. Јер помениути цар, сазнавши где борави колонија, својом наредбом пресели народ из ње у стари завичај, и даде Патрасу, који је пре тога имао права ариепископије, права митрополије⁴.

XXX СТРАБОНОВ ЕПИТОМАТОР

Није тачно познато време када је живео епитоматор, који је правио изводе из Страбонове Географије, а понегде додавао и своја запажања. Изгледа да је то писац друге половине X века. Он даје два кратка податка о Словенима у Грчкој, који су драгоцени као потврда других извора.

Употребљено издање: *C. Müller, Geographi graeci minores, Paris 1882.*

Важнија литература: *Niederle, SS III.* — В. Литература за Монеувасиску хронику.

VIII в.?

О СЛОВЕНИМА У ГРЧКОЈ

„И сада Скити Словени (Σκῦθαι Σκλάβοι)¹ држе читав Епир и део Хеладе и Пелопонез и Македонију”.

Говорећи о исхорији Пелоионеза и о народима који су шу сШановали, Епшомашор додаје да од ших народа:

___сада нема ни имена... Јер све то држе Скити «2

¹ Уп. *Монеувасиску хронину* и *АреШину схолију*. — О називу Скити за Словене в. *Генесија* бр. 1, нап. 3, и *Лавову ТакШуку*.

² Под Скитима и овде се, без сумње, подразумевају Словени. Уп. *Генесија* и *Лавову ТакШуку* (ibid.) и *Павла Монеувасиског*. Ове вести, мада писане у другој половини X века, изгледа да су пре одјек ранијег стања и више одговарају ситуацији у VII веку, како је даје *Монеувасиска хроника*. Није искључено да је аутор користио исти извор који и *МХ* и *АреШа*.

² Уп. *МХ* 3, прим. 10.

³ Уп. *МХ* 3, прим. 11.

⁴ Уп. *МХ* 3, прим. 7 и 12.

XXXI ЖИТИЈЕ КЛИМЕНТА ОХРИДСКОГ од Теофилакта, архиепископа охридског

Делатност словенских просветитеља Ђирила и Методија и њихових ученика у византиској историској књижевности није уопште споменута. Иако и Житије Климента, обрада неког словенског оригинала, не улази непосредно у оквир нашег Зборника, већ припада ћирило-методијевској словенској књижевности, ми, мада само делимично, обрађујемо овај важни извор за историју македонских Словена с краја IX и почетка X века, с обзиром на то што је на грчком језику и што му је аутор Грк.

О судбини дела Ђирила и Методија после пропасти мисије у Моравској (885) извештавају житија њихових најагилнијих ученика Климента и Наума. *Климентиово жиШије* сачувано је у три верзије: 1) Опширно грчко житије, тзв. Бугарска легенда, које и обрађујемо 2) Кратко грчко житије, тзв. Охридска легенда, преграда опширног, које је у XIII в. саставио охридски архиепископ Димитрије Хоматијан 3) кратко словенско житије, из XIII—XIV в., превод Охридске легенде. *Наумово жишије*, које је у тесној вези са Климентовим, има две верзије: 1) старословенско, савремени извор из X века, састављено од неког ученика Климентовог и Наумовог 2) новије словенско, уствари прост превод Охридске легенде.

Утврђивање ауторства *Опширног Климентиовог жишија*, најважнијег од ових извора, у науци је дуго претстављало проблем. О њему је расправљао низ познатих слависта од Миклошића до Туницког и Дворника, износећи диспаратна мишљења. Наиме, на заглављу текста означен је као аутор познати охридски архиепископ с краја XI—поч. XII века, Теофилакт. Међутим, сама збивања час излаже савременик и очевидац, неки Климентов ученик, час се износе догађаји каснији за читав век, уз учена теолошка расправљања карактеристична за то доба; дело је писано стилем византиске реторике. Старији научници су бранили тезу о ауторском јединству дела, било да су житије приписивали искључиво неком ученику словенских просветитеља (Миклошић, Бођански), било само Теофилакту (Голубински, Добровски, Јагић, Воронов). Најзад се дошло до закључка да Опширном Климентовом житију лежи у основи неки изгубљени словенски текст савременика, вероватно оног истог што је писао и старо житије Наумово, а да га је Теофилакт доцније потпуно обрадио (Тунцки, Сњегаров, Дворник).

Теофилакт је позната личност византиског јавног и културног живота друге пол. XI века. Рођен је на Еубеји. Човек класичног образовања и велике теолошке спреме, из круга Михаила Псела, живео је прво у Цариграду и био учитељ сина Михаила VII Дуке (1071—1078). На положају охридског архиепископа налазио се са 1090—1118, Од његове богате литерарне делатности (сва сакупљена код *Migne*, PG 126), која је добрим делом везана за његов боравак у Охриду, од великог је значаја преписка са пријатељима, високим византиским чиновницима, која осветљава економско и социјално стање Македоније под византиском влашћу. Теофилакт се бави и песништвом и религиозном књижевношћу. Његова Легенда о Тивериуполским мученицима доноси и податке из старе бугарске историје и има значаја за историју источне Македоније. Опширно Климентово житије носи сее ознаке Теофилактовог аугорства: велико богословско образовање, вештина излагања, ираторски сгил; кчракгеристичан је за њега и службени интерес за паству којом управља и њену црквену историју, уз, иначе, нескривено презирање „варвара“ међу којима је принуђен да живи — исто осећање испољава и у својим Писмима.

Велики интерес грчких охридских архиепископа за традиције словенске цркве и за њене организаторе (сам Теофилакт учествује и у састављању Службе у част св. Клименту, поред низа других грчких ерхиепископа, међу којима је и познати Димитрије Хомастијан, који у XIII веку саставља Охридску легенду) Туницки објашњава тежњом да бране аутокефалност охридске архиепископије од сталних тежњи цариградског патријарха да је потчини себи.

Употребљено издање: Βίος και πολιτεία, ομολογία τε, και μερική θαυμάτων διήγ-ησις, τοο εν άγίοις πατρός ημών Κλήμεντος αρχιεπισκόπου Βουλγάρων... ed *Migne*, PG 126, col. 1192—1240.

Важнија литература: *Тунцики*, Св. Климент, епископ словенски. — *Тунцики*, К вопросу о происхождении и авторе Болгарской легенды, Сборник статей посвященных В. И. Ламанскому II (1908) 769—776. — *Дринов*, Прѣдисловие к г. мт> б-Български прѣводг на пространото житие на св. Климентг., СЪЧИНСНИИ II, 363—5. — *Снегаров*, Бг>лгарскинтБ пѢрвоучителт> Св. КлиментѢ Охридски, Годишникт. на Соф. унив., Бог. фак. IV (1926—7) 219—334. — *Moravcsik I*, 338—9, 351.

1

885—6¹

ПРОТЕРАНИ МЕТОДИЈЕВИ УЧЕНИЦИ ДОЛАЗЕ У БУГАРСКУ

Пошио је ѿо смрШи МеШодијевој моравски кнез Севјашоилук сшао у црквеном сиору на сшрану Франака, Мешодијеви ученици су

¹ Датирање података према *Тунциком*, Св. Климент, 152—5.

прошерани. Франачки војници их доводе до Дунава (тоо "Ιστρου μερών) и иреиушиају судбини. Они су одлучили да беже у Бугарску. Климент са Наумом и Ангеларом на силу ирелази реку

„И дођоше до Београда² (τς Βελανράδων πόλις) — а то је најславнији град на Дунаву — и управнику Боритакану (Βο,ατ-άάνψ)³ испричаше све што им се десило”.

(col. 1222).

Из разговора борашакан, хиосираШег бугарског кнеза Бориса, види да су Шо значајни, свеши људи и шаље их своме владару, јер је знао да је овај иријашељ шаквих људи.

Борис их је леио иримио и често је са њима водио разговоре о верским иишањима. Наума и Климента је смесио у кућу бојара Ехача, а Ангелара код бојара Часлава (Τξασθ-λάβο:). Ангелар ускоро умире.

886—893

КЛИМЕНТОВА МИСИОНАРСКА ДЕЛАТНОСТ У КУТМИЧЕВИЦИ

Да би омогућио свешим људима и Шо усиешнији рад на верским иословима, Борис

„Одвоји Кутмичевицу (Κουτμισί,φίτζαν) од Котокиона (Κοτοκίου)⁴ и постава јој на чело Добету”.

(col. 1223)

² Пошто је Сингидунум почетком VII века освојен од Авара и вероватно разорен, град се поново помиње као бугарски, и то први пут под словенским именом, 878 г., као седиште епископа (episcopus Belgradensis); на ТОМ положају тада се налазио евнух Сергије, Словен (писмо папе Јована VIII кнезу Борису, *Mansi*, t. XVII, с. 64). У рукама Бугара Београд се налази и у 10 веку.

³ Није јасно да ли је боритакан овде лично име или бугарска титула — превод титуле хипострата, како се боритакан мало доцније назива. Титула тархана јавља се код многих турских народа, код бугара у 9 и 10 веку. (*Moravcsik II* 94, 253). Предњи део назива „бори” — *Бешевлиев*, Изв. на ист. др. 11—12 (1931—2) 367 и *BZ* 32 (1932) 14 доводи у везу са кнежевим именом Борис; *Runclman*, Bulg. Empire 126 и 286 (Appendix V), сматра да је Борис име управника Београда, а *Тунцики*, Св. Климент, 150 н. 1 предлаже обе могућности.

⁴ Области Кутмичевица и Котокион помињу се само у нашем извору и њикова имена, локализација и обим, и поред многих покушаја да се објасне, остају хипотетични. Из података житија јасно је само да су у питању делови Македоније и Албаније и да је Котокион већи од Кутмичевице. *Тунцики* је у својој монографији овом проблему посветио доста пажње и претресло сва дотадашња мишљења (Св. Климент, 177—182; в. и *Dvornik*, Les Slaves, 315, п. 1). Он идентификује Кутмичевицу са „трећим делом бугарске државе”, који кзо подручје Климентовог рада спомиње *Кашалог бугарских архиепископа*, Диканжов списак (*Qelzer*, Der Patriarchat von Achrida, Leipzig 1902, 6) и, поредећи оба извора, сматра да је она заузимала цео југозападни део Македоније и Албаније, од Солуна до Јадранске обале на запад, са јужном границом Солун, Јерихо, преко Костура

Тамо шаље Кламенша, иреиоручивши им обојаци да се узајамно иомажу, а свем сШановнишвиу нареди да Климену на сваки начин обезбеди удобан животи.

„Сам Борис даде блаженом Клименту у Деволу⁶ (εν Διαβόλει) три прекрасне племићке куће. Поклони му и места за одмор у Охриду⁶ (κατ' Ἀχρίδα) и Главеници⁷ (καὶ Γλαβενίτζαν)".
(col. 1224)

Климени ревносно врши своју мисију, иокришавајући и иучавајући народ. Имао је 3500 ученака, које је ПосШављао за свеиШенике. Тако је радио иуних седам година.

893—916

КЛИМЕНТ ЕПИСКОП ДРЕМБИЦЕ И ВЕЛИЦЕ

На бугарски иресшо долази Симеон. Он иозива КлименШа себи и због његових великих заслуга

и Водена, док јој се северна грзница изнад Охрида не може одредити. Котокион је, пак (Св. Климент, 183—4, п. 1), општи назив за јужне пределе Балканског Полуострва или за Македонију. Тунишки одбацује раније мишљење Шафарика и других да је реч Котокион бугарско-турског порекла и сматра да је узета из византиске терминологије; тобибио измењеноблик Γρ4Κ0ΓκαΓωλιός-καΓωλιός-κα'οιός, што означава „доњу земљу", „доње крајеве" (κατωπλά μέρη, κατωπλά χόρα). Runciman, Bulg. empire 128, п. 1 сматра да је Котокион адаптација грчке речи иаго1игс= колонија и да означава једну македонску провинцију која се звала Колонија. Злашарски, Историја 1 2, 228 идентификује Котокион са „трећим делом Бугарске", који се, по Диканжовом списку, простирао „од Солуна до Јерихоа и Канине или Тасипиата", а сматра да је Кутмичевица, која је улазила у Котокион, обухватала област западно од Охрида са рекама Деволом и Шкумбом и басеном Војуше и Семене, до Јадранске обале.

Хронологија освајања области централне Македоније од стране Бугара је, услед крајње оскудних података, доста нејасна. Злашарски, Историја I 1,341—2, 349-51; I 2, 24—5 ставља их у доба Пресијама (836—852) и сматра да их је Византија и признала 864. Са њим се слаже и Runciman, Bulg. Empire, 88-9. Од 864 Борис није ратовао са Византијом.

⁵ Δεάβολις, Διάρ'Ολις област између Преспанског и Охридског Језера, са истоименом реком и два града, једним близу другог, који леже на њој. Од већег града, Старог Девола, и данас постоје развалине. Ту је, изгледа, био центар Климентове учитељске делатности. За време његовог млађег савременика епископа Марка Девол је већ самоетална епископија. Хрисовуљом Василија II прикључен је костурској епископији (Злашарски, Д-ћ се намиралБ град Д'вол, Изв. на Ист. др. V (1922) 40—45; Тунишки, Св. Климент, 177-8).

⁶ Охрид, грчки Ἀχρίδα, Ἀχρίδη, Ἀχρίς-ίδο; (као епископски град Λυχνίδος, помиње га Hierodes, 653,8). Од Бориса је већ бугарска епархија; цариградском сабору 879 присуствовао је митрополит Гаврило Охридски (Голубинциш, КраткиЛ очерк ист. прав. црквео, 58). За владе Самуилове Охрид је постао државни центар и патријаршија (архиепископија). По освојењу његове државе (1018), Василије II јој је дао велике привилегије (ed. Oelzer, BZ I (1892) 256—7). Архиепископија је постојала до XVIII века, а на челу су јој отада само Грци. Потписивали су се и као архиепископи Justiniana Prima.

⁷ Γρ. Κε-ραλονία, град у јужној Албанији на реци Гјаници (Главеници), левој притоци Семени. Код Главенице је нађен камени стуб са натписом о крштењу Борисовом (Злашарски, Историја I 2, 232).

„Постави га за епископа Дрембице или Велице⁸ (Δρεμβάζας ήτ<κ Βελίτι,ας) и тако Климент постаде први епископ бугарског језика⁹ (Βαυλγάρφ γλώσσ^ πρώτος επίσκοπος)".

(col. 1228)

У овој обласиши народ је био неаокриШен и живео у крајњем незнању. Климени насшавља рад. Он учи свеиШенике црквеном иојању, сасшавља ироиоведи ирисШуиачне иросшим људима, сасшавља црквене сиисе

„Све ово оставља у манастиру који је у Охриду био подигао још за живота (се. за време) блаженог Бориса, пре но што је сасвим преузео Величку епископију (της Βελίτζας). Јер, како је видео да је овај кнез саградио по целој Бугарској седам дивних саборних цркава, као да је запалио свећњак са седам свећа, зажеле и он да у Охриду (εν Ἀχρίδι) сагради свој манастир¹⁰. Поред њега подиже још једну цркву, која је касније

⁸ Ови локалитети се не срећу ни у једном другом извору и њихово тумачење је најразличитије (в. преглед код Тунишког, Св. Климент 195—201 и Дворника, Les Slaves, 316), с обзиром на покушаје да се објасни њихова међусобна веза и да се идентификују са данашњим локалитетима сличних имена. Изгледа прихватљиво мишљење ЗлаШарског, Историја I 2, 263—274, који полази од тога да је Климентова епископија морала бити близу ранијој области његовог мисионарског рада и мисли да је Дрембица средњевековна тврђава Дебрица, северозападно од Прилепа, а Велица—село Велица јужно од Кичева, код извора истоимене реке, притоке Велике (Треске). Двојно име епископије тумачи тиме што би званични центар епископије био у Дрембици, али је Климент боравио у Велици; отуда његов назив „Велички", који се среће у календару Асемановог Јеванђеља, а и помињање саме Велице, без Дрембице, у нашем житију још два пута (бр. 3).

⁹ Израз треба тумачити: први епископ који је вршио богослужење на бугарском, тј. словенском језику; тако се у старом словенском Науумовом житију (ed. Лавров 6; ed. J. Иваиов, Б>лгарски старини, 307) каже да је Марко Деволски био четврти епископ „вв Словенскш езвжБ". Употреба имена Бугарин као синоним за Словен, која је одговарала тадашњем етничком развоју Бугарске, честа је у нашем житију: го ταν Σθ-λοβевων γένος ε'ί' ο'υβ Βουλυάρων; „пронађена су Σ*λοβевικά γράμματα и Св. писмо преведено εις г'иγ Βουλγαρικήν" (col. 1196). Тумачење Jaruha, Entstehungsgeschichte, 62 да израз γλωσσά треба схватити као порекло Климентовог, отпада с обзиром на наведено објашњење које даје Науумово житије (Тунишки, Св. Климент, 218—19); уосталом, већ за Борисове владе био је у Београду епископ Словен Сергије, в. н. 2.

¹⁰ Име Климентовог манастира — св. Пантелејмон — даје кратко, Хоматијановожитије (ed. J. Иванов, Б'Бгарски Старини, 318,7). Што се тиче датума подизања, сматрамо да текст упућује на то да се стави у период учитељске делатности Климентове, и то већ пре 889, за последњих година владе Борисове (852-889) и његове гоаџевинске делатности. У вези са подизањем манастира има смисла само потсећање на владу Борисову и на његову активност, а не на његов живот уопште (умро 907); скрећемо пажњу да иначе Теофилакт израз „смрт" владара (Бориса, Владимира. 889-893) употребљава означавајући његов силазак са престола (Тунишки, Св. Климент 153). Мислимо да је за ближе датирање манастира битно ово излагање о угледању на Бориса, а да је израз „пре но што је Климент потпуно преузео епископат" допуна и објашњење аутора, који прави екскурз из текста у коме је реч о Климентовом епископском периоду (од 893), враћајући се на један ранији догађај; усто, као епископ није имао права да подигне свој манастир (Тунишки, св. Климент, 205, п. 1). Сама реч „потпуно, сасвим' нема у овом тексту никакав самосталан значај и не даје основа ни да се мншати датира у Климентов епископски период, ни да се из ње извлаче још шири закључци о самом његовом епископату (као Д. Коцо, Климентовнот манастир „Св. Пантелејмон" во

постала архиепископско седиште¹¹. И тако су у Охриу, у биле три цркве, једна саборна и две Климентове, много мање од саборне, али по свом кружном облику¹² (σχήμα: « δε περιγμένψ καί χυκлотερεϊ) лепше од ње".

(col. 1229)

Клименти се сшарао и да иобољша живош народу: набављао је из Грчке саднице воћака, уиућивао сељаке како да гаје сшоку.

„Свраћао је из Главенице (вар. Велице)¹³ у Охрид (εκ Γλαβενίτζας εἰς Αχρίδα), с једне стране, да би надзирао становништво области, да ли је чврсто у вери, с друге, пак, да би спокојно општио с богом у манастиру чију је лепоту волео и био тужан кад се налазио негде друго".

(col. 1232)

КЛИМЕНТОВА СМРТ

Већ сшар, Клименти жели да се иовуче са еиискоиског иоложаја. Одлази Симеону и мола га за Шо, али цар неће да на његово месшо иосшави ма кога другог. Клименти се враћа у свој манасШир. Убрзо зашим разболи. се и умре.

„Сахрањен је у свом манастиру, у гробу који је својим рукама спремио, с десне стране пронаоса¹⁴, 27 јула, за време Симеона бугарског, 6424 од створења света".

(col. 1236)

Годишен зборник Фил. Фак. Скопје, 1 (1948) 134—146). Зато сматрамо да је terminus ante подизање манастира 889, а не тек 893, и да се могао градити између 886 и 889, тј. првих година боравка К. у Кутмичевици, још за владе Бориса, који му је у Охриду и покљонио имање).

¹¹ Један од сигурних доказа да је Житије обрађено после X века: архиепископско седиште (патријаршија) постао је Охрид за владе Самуилове, крајем. 10—почетком 11 в., када је престоница и верски центар пренет у њега из Преспе

¹² Д. Коцо, који је вршио ^скопавања на месту званом Имарет, тј. на рушевинама цамије Султана Мухамеда, под старом тврђавом на брду изнад Охрида, које народна традиција зове Стар св. Климент, сматра да је пронашао остатке Климентовог манастира и цркве. Он долази до закључка да су та два храма била спојена, тј. пред мањом црквом, која је имала облик триконхоса (а не ротонде, како би се по тексту Житија могло закључити), била је дозидана, као пронаос, већа четвороугаона црква (Д. Коцо, Климентовиот манастир, 129 и д.).

¹³ У ТЈВ. Охридском (Григоровичевом) рукопису нашег житија, који је у много чему тачнији од оног који је употребљен за издања, уместо „из Главенице" стоји „из Велице". То је свакако исправно, јер је Климент као епископ живео у Велици (в. Туњици, Св. Климент 15 и ЗлаШарски, Историја I 2, 266 и н. 2).

¹⁴ Д. Коцо, Климентовиот манастир, 131 и д., сматра да је гроб пронађен при ископавању у југоисточном углу предњег Климентовог храма („пронаос"), Климентов гроб.